



Айынан атынан ак калмак
Кыргыздын салымын
Ай тийсе тоого жашынган
Монголдын салымын

— МИДИН АЛЫБАЕВ

АҢГЕМЕЛЕР

ФЕЛЬЕТОНДОР

ПЬЕСАЛАР

ОЧЕРКТЕР

«УЧКУН»
БИШКЕК — 1993

Китепти жарыкка чыгарууга акындын зайыбы
Қудайбергенова Жыпариса, кызы Мидинова Зарема
жана уулу Алыбаев Медер салымдарын кошту.
Китепти чыгаруунун спонсору
«Улар» ЛТД фирмасы.

Атактуу акын, таланттуу сатирачы, белгилүү фельетончу
кыргыздын чыгаан уулу Мидикенни бул китебине негизине өз ке-
зинде газета-журналдардын беттеринде бирин-экин ирет гана
жарык көрүп, көпчүлүк жыйнактарына кирбей жүргөн чыгарма-
лары топтоштурулду. Китептеги чыгармаларынын дээрлик көбү
түп нускада алынды. Заман тогошуп, өзгөрүлмө саясат мезги-
линде жазылган чыгармаларын да окурмандарга өз калыбында
жеткирүүгө далалат жасалды.

© Мамлекеттик «Учкун» концерни, 1993.

АҢГЕМЕЛЕР

ЭКИ КУДАНЫН ЧЫРЫ

«Эки жакшы жайлоого чыкса
Кудалашып түшөт.
Эки жаман жайлоого чыкса
Кубалашып түшөт»
(Эл оозунан):

Керимбек университетти быйыл бүтөт. Букеш дагы эң акыркы экзаменни берип кыз-келиндер пединститу-ту менен кош айтышам го деп жүргөн мезгили.

Керимбек менен Букештин району бир болгону ме-нен колхоздору ар башка. Алар Фрунзеге келгенден баштап эле жерибиз бир дегенсип, бири-бирине байла-ныштуу болучу.

Бирок бул байланыштын арасында сүйүүнүн эч кандай белгилери жок эле. Жөн гана:

— Силердин айылдан кандай кабар бар? Биздин колхоздо болсо, быйыл миллионер болуптур, баягы биз окуган мектепте мугалимдердин көпчүлүгү жа-ңырыптыр, — деген сыяктуу гана сөздөр болучу. Алар кичине кезинде окугандарын, үйлөрү мектептен алыс болсо дагы улам чуркап, кар менен урушуп ойноп олту-руп сабакка кандайча кечикпей келгендерин кеп кы-луучу.

Керимбек менен Букеш айылдан келген каттарын биригип окуучу. Кино, театрда дагы, студенттер кече-лерине да бирге барышчу. Мына ушинтип отуруп, ара-дан үч-төрт жыл өтүп кетти. Ар жыл сайын каникулда айылга бирге барышып, кайра бирге келишчү. Алар-дын ичтеринде же тыштарында эмне бар экендигине эне-аталардын эч кандай шегги жок эле.

Жылдан-жыл өтүп, экөө тең өзүлөрүн өсүнкү тарт-кандай сезишип, көчөдө бараткан бирөөнүн көлөшү бутунан ыргып кетсе, каткырып калучу балалык ка-

лып, кайра жаңы токтоо мүнөздөр пайда боло баштаган. Мурун өз мүчөсүнө чак келген кийим болсо кудундап сүйүнүп кийип алуучу Керимбек, азыр өзүнүн пальтосуна ылайык костюм, костюмуна ылайык галстук байлануучу болду.

Мурун өзүнөн чоңураак кыздар менен бирге басууну өөнүрөөк көрүп, теңтуш кыздары менен шоколадды талашып жеген Букеш азыр институтта, жатаканада, көчөдө өзүн кандай алып жүрүүнү эң сонун билип калган. Ал гана түгүл ачык түстөгү көйнөктөрдү кандай күндөрдө кийүүнү, кала берсе, танкеткаларды кайсы айдан кайсы айга чейин кийүүнүн шартын үйрөнүп калган. Кайсы бир учурларда алдынан карамакаршы жигиттер чыгып калса Букеш тике карай албаса дагы көзүнүп кырын салып өтүүчү болгон.

Мына ушундай белгилердин барына Керимбек менен Букештин окуусунан башка дагы бир келечектин татынакай элесин көз алдыларына салуучу. Ал элес бири-бирине билинбей барып байланыша түшкөн сүйүүнүн элеси эле. Чын эле сүйүү болучу. Бирин-бири ар күнү көрүүгө зарылышчу, сагынышчу. Ичиндеги ойлорун ортого салгысы келишчү. Анткени менен ээл кезигише келишкенде биринен-бири сүрдөп кепти эмнеден баштарын биле албай үшкүрүнүп үйлөрүнө тарашчу.

Анткени, экөө тең желпилдеген жел, шабыраган жамгырды баштарынан өткөрө элек жаңы ачылган гүл да! Чынында да гүл!

Андай болбогон болсо экөөнүн ортосунда жүргөн киши жок. Жолугушабыз деген болжолдуу жерди бири-бирине ачык айта алышат. Бир гана тоскоол ичтеги сырдын сызгырылып сыртка чыкпай жатканында эмеспи.

Эң акыры экөө тең Апендиден бетер бир шаарда турушуп бири-бирине катты «довостребования» менен жазышат да, кезигишкен кездеринде: «Менин катымды алдыңбы?» — дешчү болду. Мына ушинтип олтуруп, эң аягы экөө ачык сөзгө кетип, бара-бара келечек максат ортого түштү.

Керимбек да, Букеш да окууларын эң сонун бүтүштү. Экөө тең дипломдордун сыйлык менен кошо алышты. Керимбекти университеттин аспирантурасына калтырууга чечти.

Июндун мемиреген кечтеринин биринде Букеш менен Керимбек өзүлөрүнүн эң жакын көргөн жолдошторун чакырып, үйлөнүү кечесин өткөрүштү да, ошол түндөн баштап эки тизгин, бир чылбырды эркин колдооруна алып, эми иш, турмуш жөнүндө сүйлөшүү жактарына өтүштү.

— Быйыл эле үйлөнө коюп, мына бизди көргүлө деп жалмандап жетип айылга барсак болбойт го, Букеш?! Анын үстүнө сен шаарда иштейсиң, мен аспирантурада болсом, ошондуктан, бир айдан курортко эс алып алсак, — деди Керимбек.

— Күндүз иштеп, үй-жайыбызды оңдоп алып, адегенде силердикине, анан биздикине барып, айылчылап келебиз ээ, — деп ансыз дале уялып жүргөн Букеш тигинин сөзүн макул тапты.

Күндөрдүн биринде Керимбектин таякесинен, Букештин бир тууган эжесинен келген акчаларды чогултуп эки путевка алды да курортко кетишти.

Керимбек менен Букештин үйлөнгөнү, үйлөнүү кечесин бергени, ал түгүл курортко кеткени, окуудан барган балдар аркылуу айылга эчак эле таркаган. Көбүнчө Букештин атасы Сарыгулга катуу тийип турду. Керимбектин атасы Балтабай кайра ичинен кубанып жүрдү: «Уулум болсо үйлөнүптүр. Куда кааласа келиндүү болуп, канат-бутагым өсүптүр. Сарыгул дагы илгертен бери кенен-кесир жүргөн активдин бири эмэспи. Ушул азыр дагы жөн жүрбөй сельпого даярдоочу боло калат. Сельсовет да болгон, башкарма да болгон, айтор жакшы жер. Мен анын алдына кандайча түшсөм да жукалык кылды дебейт» — деп Балтабай жүрдү.

Күндөрдүн биринде Сарыгул саргайган мурутун тикирейткен бойдон келип, кемпирине бир тийди:

— Элдин кыздары күйөөгө чыгат дечү эле, барган жеринин эне, атасы илгерки ырым-жырым, салт-санаа менен куданын алдына түшөт дечү эле. Менин кудам Балтабай биздин кызды барымтага байлап алгансып, үч айдан бери унчукпайт. Биз дагы Букешти кичинесинен бактык, өстүрдүк, эмне болгонду балапанча оозуна кармадык. Эми Балтабайдын бизди тоотпогонун кара! Азыркы шартка байланыштырып эптеп кутулуп кеткиси бар. Эч кандай үнүн чыгарбаган акча эмес,

мөөрөгөн уйду, кишинеген жылкыны жетелеп келип түшүп жаткандар бар эмеспи.

— Балдар Жети-Өгүздө эс алып жүрүшкөн турбайбы? Алар келгенден кийин барайын деп жаткандыр.

— Жети-Өгүз эмес, Сегиз-Өгүзгө кетишсин, биздин алдыбызга балдар келип түшмөк беле. Балтабай бул жерде эле жүрбөйбү. Ал аялы болуп көз көрсөтүп ырым-жырымын айтып коюшса, анан биз даде Букешке камдаганыбызды жеткиребиз го, бары бир эки бала баш кошуп оокат калышса болду. Менин кыжырыма Балтабай тийип жүрөт, — деп Сарыгул бир аяк жууратты жутту дагы, этек-жеңин кагынып эшикке чыгып, атына минип, башка айылга жөнөдү.

Балтабай улуу агасы Маркабайды үйүнө чакырды да, аялынын катышуусу менен тууганча акылдашып олтурду:

Керимбек Сарыгулдун кызын алганынан бери төртбеш ай өтүп кетти. Сарыгулду көрсөм эле уялып качып өтчү болдум. Ошондуктан баары бир бирдемелер менен алдына түшкөнүбүз жакшы го. Керимбек колуктусу менен экөө тең быйыл келишпейт экен, ошондуктан кудага бара бергенибиз он го.

— Бараарын бардык, анын кызы мага келин болуп бир чайнек чай кайнатып бер электе эле чаап барамбы, — деди аялы.

— Аа, кудай урган, чай керек болсо кийин чайнекке эмес, чакага деле кайнаттырып ичесин. Ал качпайт. Биринчиден, балдар бири иштеп, бири окуйт экен. Экинчиден, Керимбек менен Букеш жокто барганыбыз эл көзүнө же куда, же дос экенибиз билинбей калат. Мээңе түштүбү? — деди Балтабай.

Баятан бери унчукпай олтурган Маркабай:

— Бул акылыңар туура. Барып коюш керек. Сарыгул байкуш да Балтабай менен кудалашып калдым деп кубанып жүрөт дейт. Баргыла, мен миң сом кошом. Жээндер да бир минди келгенде чогултушаар. Анын үстүнө өзүңүн тели-тентуштарын да бар, жакын арада баргыла.

— Кош, өзүм совхоздо директор болсом, — деди Балтабай. — Төрт кой ферма бар, төртөөнөн төрт миң, эки уй ферма андан эки миң, бир жылкы ферма бир миң, бухгалтерге убал жок, андан эки миң, агрономдон бир миң, мал доктор жаңы келген бала эле андан

сурай албайсын, көнүгүшкөндөн кийин бирдеме кылар, зоотехниктен бир миң. Ошондо он эки миң! — деди да Балтабай тамдын төбөсүн бир карап алды.

— Эми бул акчаларды мен эмки жумага чейин даяр кыламын. Жума күнү баргыдай бололу. Бир койду союп, бир койду тирүү алып баралы. Алар болсо барган кудаларга кийит кийгизет. Барганга жараша көбүрөөк баралы. Алар да биздин ыгым-чыгымды түшүнсүн.

— Бирок ким-ким барсын?

— Ким бармак эле, Макем, — Маркабайды көрсөтүп, — кемпири, кичи баласы менен барсын. Керимбектин киндик энеси Зуура барсын. Шаркул жеңем, Айымкан эжем, Мамырдын кемпири, шакылдак Күлүйпа, Калыйча да барсын, кошуналаш эмеспизби, анын үстүнө Керимбек дем алышка келген сайын эң жок дегенде каймагын сызгырып берүүчү Арманбүбү, шофердун атасын дагы кошо ала барышыбыз керек. Эркектерди болсо өзүм ээрчите барам, арагын ичип, этин жеп берсе болду да. Биз ат менен артынардан барабыз. Машина менен силер кеткиле, — деп Балтабай жыйынтыкты чыгарды дагы: — Эми мен фермаларга барып камымды жейин. — Атына минип бастырып кетти. Ал барчу кишисине жетээр менен эле:

— Кандай, баатыр? Мал аманбы, жакшы конушка кондурупсун. Бир чети малды көрөйүн дедим, экинчи чети баягы жаман Керимбегиниз үйлөнүптүр...

— Ээ, аны укканбыз, аксакал. Жакшы болгон турбайбы. Кол узарат деген ушул. Келиндүү болупсуз.

— Келинин курусун, келиндин нары жагында кеби болот экен. Келерки жумада барып көрүнүп коёюн деп жатам. Жалгыз кер атты жетелеп барсам кемпирлерге кеп боло турганмын. Акыл-сакыл кошосуңарбы деп келдим.

— Сизге да биз акыл кошот белек, колдон келсе башкадан кошобуз да, — деп жаңы барып кабылган завфермасы айтып калды.

Мына ушинтетип Балтабай кээ бирөөнө жумшак тийип, кайсы бирине каарланып барып, аягында жибип, анан эгер мен болбосом эчак кулайт элең деп ээгини көтөрүп, ар кимисинен алам дегенин алып жатты. Балтабай оолак бастырып кеткенден кийин сырлаш фермалар болсо:

— «Аялым Фрунзеге барып азуу тишин жулдурат»

деп жатып алты жүз-беш жүздөн ар кимибизден кагып кетчү эле. Эми уулу аял алып жатса, минден кеткенибиз дагы жеңил болду, — деп күлүп жатышты.

Кудага бара тургандарга бир күн мурун кабар кылды (Кудаларга баратабыз деген сөздү үч күн мурун айттырган). Өздөрү да соё турганын союп, боорсоку болушунча бышырышып, тирүү бара турган койдун тикирейтип ээн тамга байлап ташташты.

Ал түнү кудага баруучу аялдар ар түрлүү түштөр көрүп чыгышты. Кээ бирөө түшүндө чий баркыт кийсе, кээ бирөө бир эле шакек салынып калып түшүнөн чочуп жатышты.

Эртең менен эл чайын ичип болордо совхоздун машинасы даяр болду. Шофер Кадыркул кабар кылгыча болбой эле аялдар машинага түшө башташты. Кой, куржундар, кымыздар салынды, бир маалда: «Кана, жөнөдүкпү?» — деди шофер. Ангыча болбой жаныраак күрмөсүн жамынган бойдон жоолугун чала салынып бир аял келип машинага жабышты.

— Ой Айша, сага эмне болгон? Кудага чакырылган киши бара жатат. Сага эмне жок, кой, машинаны токтотпо!

— Токтотом эле. Албетте, кудага мен барам, кечээ кечке боорсоку мен бышырдым. Керимбекти да кичине кезинде далай көтөргөм, мен да сый көргүм келет.

— Мейли эми, жүр, — деди куда башчы аял.

Мына ошентип Кадыркул шофер акырындык менен айдап куданын айлын карай жөнөдү.

Баштатан эле күтүнүп турушкан Сарыгул аялы менен жана анын жумушуна убактылуу жардам берип жатышкан аялдар жарданып эшикке чыгары менен келе жаткан машинаны элесин көрүштү. Ал улам жакындаган сайын Сарыгулдун жүрөгү лапылдай баштады.

— Э, кокуй бир машина толтура эле аял экен! Эми эркектери дагы бир машина го.

— Чын эле бүт аял экен. Бир эле койдун башы койкондойт.

— Эми түшүндүм, — деди Сарыгул. — Эркектер Балтабай болуп мал менен келет го. Малды айыл аралатып айдап жүрбөйлү дешкен го, эстүү эме эмеспи. Же күүгүмдөтө келишер бекен, деги азырынча аялдарды тосуп алаалычы.

Аңгыча чайпалган машина так эле Сарыгулдун короосуна келип токтоду. Кээ бир аял түшүп жатып:

— Кокуй, этегим мыкка илинип калды, — деп жатат. Кайсы бирөө тээп түшүү үчүн арткы дөңгөлөгүн таба албай бутунун башын соймоңдотуп убараланып жатат.

— Наалат күн, бир көлөшүм машинада калды.

— Анан табылат, машина эч жакка кетпейт.

Мына ушинтип уу-чуу болуп жатып, эптеп түшүп куда-кудагыйлар менен амандашышты. Аялдар жайланып олтуруп, алдына дасторкон жайылып, самоорлор коюлуп, оозу калындарынын чынылары бошоп, жаалай ооздууларынын чайы жаныдан сууп келе жаткан кезде:

— Кудалар эми келе жатышат, — деген сөз чыгып калды. Сарыгул эки-үч киши менен эшикке чыгып, чынында эле кер ат менен келе жаткан Балтабайды баш кылып, дагы бир тобун тааныды.

— Мал айдабай эле өкүрүп түшө тургансып жай келе жатышат го, мал артта го, — деди Сарыгул жер карап. Аялдарды түшүрүп алуудан эркектердики арзан эмеспи, шып-шып аттан түшүштү да, алар үчүн атайлап койгон үйгө киришти. Сыйдан-сый болуп жатты. Кудалар алып келген куржун эчак эле сөгүлгөн, аялдар болсо кымыз ичкендиктенби, кысылышып олтургандыктанбы, бардыгы ламидордой кызарып, жоолуктарынын учу менен терин сүртүшүп, кээде шыбыш менен сүйлөшүп жатышты.

Эркектер чайды үйлөп олтурабызбы дешип, эчак эле кымыз менен ак байкушка керишкен. Женилдери желпине сүйлөп, салмактуулары сагыраак олтурушкан эле. Бөтөлкөдөн куюп берип жаткан жигит Сарыгулдун жакын кайниси. Элге куйган сайын өзү да кур калбай жатып бара турган жерине барып да калды. Эч кимге сөз бербей, аны мен билем, аны мен көргөм, ал эчтеке эмес, баарын бүтүрөм! деген сөздү оозунан көп түшүрбөй олтурду. Бир маалда элүү менен алтымыштын кайсынысында экени белгисиз бир киши, «ак баатырдан» ак бөксө куюлган стаканды алды дагы:

— Ой туугандар, бул олтуруш жыргалчылык. Балтабай менен Сарыгул экөө тең эле ичпей олтурушат да?!

— Кокуй! Мен койгонума бир айдан ашып калды, — деп Балтабай секирди.

— Койгонуна туура төрт жыл болду, — деп Сарыгул туйлады.

— Өзүнөр эмне болсоңор ошо болгула, Керимбек менен Букештин өмүрү үчүн көтөргүлөчү, — деп бирөө бир стакандан акты эки кудага карматты. Куда куданы карады.

— Кана, балдардын өмүрү үчүн!

— Турмуштары турактуу болуш үчүн! — деген үндөр туш-туштан чыкканда, Балтабай элди бир карап, кудасын бир карап, стаканды бир карады да:

— Ээ, балдар үчүн болсо көтөрсө-көтөрүп коёлучу! — деп Сарыгул менен кагыштырды да: — Кел эми, — деди. Экөө тең тартып жиберипшти. Бир аз бакылдашып олтургандан кийин баягы жуткандын таасири тие баштап, Балтабай эки обдулуп алды да, элди бир карап, анан Сарыгулду карай:

— Саке, кудай сүйгөн куда болот, теңир сүйгөн теңтуш болот дегендей куда болуп калдык. Эки бала экөөбүзгө данекер болду. Өзүндөн өзүм кем эмесмин. Баланан балам кем эмес, жакшы иш болду.

— Бали, сөз эмес бекен, — дешти олтургандар. Ошондо баягы арак куюп берип олтурган жигит:

— Бал... бала... баландан балам кем эмес дейт тура. Букеш жогору турат. Көзү аркардай, өзү калтардай, көздөрүчү! Көзү! — деп булдурады эле Балтабай жактардан келген дагы бир сары жигит алдындагы стаканды тартып жиберип туруп:

— Ой мына жээнине өзү ашыкко дейм. Биздин Керимбектин кай мүчөсү кем. Өз арагынды өзүн ичип алып дөөдүрөйт экенсиң, — деди.

Ошондо Сарыгулдун жини келди көрүнөт бир-эки жигитке:

— Эшикте көлөкө болсо жаткырып келгилечи, эс алып алсын, — деди. Ансыз деле жадап турган эки жигит «оппалек» деп эки колтугунан алды дагы эшикке сүйрөп чыгып, айылдагы аялдарды ээрчип келип сөөккө тоюп, куданын машинасынын көлөкөсүндө жаткан иттердин арасына жаткырып коюшту.

Эт бышты-эт быштыга келгенде кезекте бирден желпинип келели дешип эркектерин бардыгы эшикке чыгышты. Балтабай өзүнүн жакын көргөн досу Тургунду ээрчитип, Сарыгулду жанбашка түртүп толготкон уйдай кайкандап оолактап жөнөдү. Сарыгулду ээрчип дагы бирөө жөнөдү. Элден эң алыс барып, жалгыз

түп бактын көлөкөсүнө олтурушуп төртөө маектешти.
— Көзмө-көз куда болгондон кийин, Сакө аз деп да айтпассын, көп деп да айтпассын. Алдыңа түшкөнүм ушул, — деп Балтабай марли жоолукка оролгон акчаны Сарыгулдун алдына койду.

— Мунун ичинде он эки миң бар, — деп Балтабайды ээрчиген неме оозун көптүрө сүйлөдү.

Сарыгул акчаны нары нмерип, бери кармалап чөнтөгүнө тыкты дагы:

— Балтабай, куда болгонубуз чын. Туз буюрса ушул да. Сөздүн ачыгы жакшы, туурабы? — деп өзүнүн ээрчиген кишинин бир карап алды. Сөздүн ачыгы жакшы. Коош, Балтабай, Балтабай болгонуна көп болду кудая шүгүр. Бир топ колхоз кошулуп, совхоз болгон жеринде башкарма болдун. Чынында менин күткөнүм бул эмес эле, ар кайсы активинден алганың 12 миң экен. Эми өз акчаң кана? — деп Сарыгул алаканын жайганда, Балтабай шашып кетип: — Кер атты баш кылып, дагы бир музоолу уйду алдыңа тарттым. Азыр эле бадырайтып айдап келген кыйын экен.

Ошондо Сарыгул саал жибий түштү да: — Эми буюрганынча болоор. Мен да кызыма кур кол барбайм, кудам, — деп берки эки күбөнү карады эле:

— Ырас айтат. Сакемдин да колунда бар адам да. Кай жакка оонайм десе, оонап коёт, — деп жарыша сүйлөштү.

Куда-кудагыйлар үч күнү конок болушту. Акыркы күнү тамак желип бүткөндөн кийин алар узай башташты. Эркектер атка минип туруп кетишти. Чатак кудагыйларда болду. Алар машинага эптеп чыга албай жатып, эбирей-жебирей беришти.

— Тамагынын тартибинин жогун кантесин. Алты аялга бир жилик эт коюшат.

— Бүбүйнага атлес берет да, мага төрт метр чыт берет. Анысы секелек кызга да көйнөк чыкпас.

— Баарынан да Керимбектин киндик энесине бир байлам жоолук салганын кантесин.

— Кийит деген ушу болобу? Жыртыш бергендей эптеп ырымдады да.

— Деги өзүлөрүнүн кунары жок экен.

— Адам, мага дат баскан коло шакек салат. Андайды арык казган балдар деле таап алып жатпайбы.

— Келбей эле койбой. Ашаткан терим эмгиче жы-
дып кетти бекен.

Мына ушуга окшогон сөздөр аялдардан чурулдап
чыгып жатты. Аны Сарыгул аялы укса да укмасын
болуп:

— Эми кудагыйлар азыр-көптүр ыраазы болгула.
Баарыңарга тукаба жаба албдык, — деди бирөө.

— Дагы катышаарбыз, — деп Сарыгул айтаар за-
мат бир аял:

— Салганың бир байлам жоолук болсо келбей эле
койдум.

— Сен келбесен, башкалары келээр, — деп иттер
менен көлөкөдө уктаган баягы жигит үнүн каргыл-
дантты.

Букеш менен Керимбектин быыл келбей турганды-
гын билгенден кийин Сарыгул аялы экөө кыздын се-
бин алып барып берүүнү чечишти. Баары бир Букеш-
ке бериле турган буюм да. Анын үстүнө ошонун шыл-
тоосу менен баягы Балтабай берем деген кер ат менен
музоолу уйду ала келүүнү ойлошту.

Күндөрдүн биринде өзүнө жакын туганы Айдаркул-
ду аялы менен чакырып алып, Сарыгул аялы экөө са-
рамжалдарын жеп, кудаларга кайсы күнү барып тү-
шүүнү болжолдуу да, аларга эми эки күндө барууга ка-
бар жиберди.

— Эми биз жактан ким-ким барсын?

— Бир машина толтура жууркан, төшөк, куржун-
кече барат. Дагы бир машинага толтура аялдар бар-
сын.

— Дегн аялдар көп барса экен, — деди Сарыгул-
дун аялы, — ошолордуку өттү. Тайлуудан таяк кал-
бай келишет дагы, таарынып кетишет.

— Ошондо да ылайыктуу аялдардан алып баралы.

— Кереги жок, көзүмө жылуу учураган аялдардын
баарын эле машинага көтөрүп сала беремин, — деп
Сарыгулдун аялы өзүнүн өчүн алгысы келди. Акыры
бир машина жүк, бир машина аял бара турган болду.
Балтабайды туурап, бир кой союп, бир койду тирүү
алып жөнөштү.

Сарыгулдун машиналары айылга жакындаганда,
Балтабай бир топ киши менен эшикке чыкты. Чыгаар
замат чалкасынан кетип кала таштап оңолду. Мурун
келген машинадан таңылчактарды алып үйгө киргизе

баштады. Калган эркек, аялдар берки машинадагы кудагыйларды кээсин көтөрүп, кээсин жөлөп түшүрө башташты. Түндүктөн түшкөн мышыктай болуп аялдар чогулушуп каякта болушарын билбей бир аз делдее түшүштү.

— Кудагыйлар, бул үйгө киргиле, эркектер, тигил үйгө киргиле, — деген буйруктар болду. Аялдар эки жагын каранып, үйдүн ичиндегилерди эсептеп бүткүчө дасторкон жайылып, даяр турган самоорлор ышкырган бойдон үй-үйлөргө кире баштады.

Кудадан келген буюмдардын бардыгы көрүнө жерге коюлган. Канча атлес-шайы жууркан, канча жөнөкөй жууркан, баары көрүнө жайылып турат. Көшөгө, туш кийиздер тартылып, ал гана түгүл алып келген идиш-аяк, самоор, кийим тикчү машина — баары көрүнүп турат. Ошол үйгө Балтабайдын айлындагы аялдар кирип-чыгып жатышат. Чыккандардын оозунан:

— Этин жүн куржунга салып келсе керек? Баары эле кыл экен.

— Байкуш кызына жакшы эле камынган экен. Жалаң атлестен жети жууркан каптап келиптир, шырдактан төртөө го дейм!

— Төртөө деген аты болгон менен бир шырдагынын көк боегу өчүп, кызыл боегу мала тартып калыптыр, эски экен.

— Туш кийизин мей танийм. Сарыгулдун аялынын энесинен келген болучу, ал менден да улуу.

— Дегн эмнеси болсо да машинасы, самооруна чейин алып келиптир. Көрөөрмүн, сен кызына кандай барышыңды. — Мына ушинтип аялдар ар түрлүү сөз менен чыгып жатышты. Ошол учурда башка үйдө олтурган эркектер бапырандап калышкан эле. Анткени, совхоздун дүкөнчүсү Балтабайдын иниси болучу. Ал бардык жутула турганды жайнатып салыптыр.

Адегенде «Керимбек бала кезинде эле чыйрак болучу. Сабагын жакшы билүүчү, илбериңки эле» деген сөздөр болуп жатты. Сарыгулдун баягы кайниси кошо келген. Алдына коюлганды ала салдырып олтуруп ал барчу жерине барып калган. «Букеш сабагын дептерди карабай эле билүүчү, айтор, балаңар Букешке туш келип, таалайы ачылган экен. Дегн биздин келишибизди карагылачыя? Килем, шырдактар, айтор бир машинага толтура келди. Мындайча айтканда бир үйдү

көчүрүп келдик. А, эми кийит жагын ойлогула — деди да, — ой, куйбайсыңбы алдагыдан, — деп дүкөнчүгө асыла баштады. — Мен кийит киём деп жаман плащчан калдым, — деп аракты жутуп ийип жаман боз плащтын жакасын силкимиш болду.

— Башынан эле кийгениң ушул эмес беле. Мурдагы жылы менин дүкөнүмөн алдың эле го.

— Көп көргөнүң ушул болсо алып дүкөнүнө илип кой. Мага кийит керек.

— Кой, муну илгенде «баасы канча?» деп ал кулгусу келди.

Сарыгул да үч күн удаа конок болду. Бүгүн кетebиз деген күнү адатынча Балтабай бир-эки кишиси, Сарыгул бир-эки кишиси менен ээн барып уй мүйүз тартып олтуруп сөзгө киришти.

— Эми Балтабай кудам, «байгамбар барына азыр» дегендей, балага керектүү аманатты алып келип тапшырдым. Жаш немелер жүдөп жаткандыр, эптеп жеткирээрсиң. Эми биз кетели, баягы берем деген кер ат менен музоолуу уйду ала кетели, кийитиңди камдаган чыгарсын.

Ошондо Балтабайдын ит кууган короздой шаштысы кетти, эң аягында үнүн жасап туруп:

— 12 миң сомду так ушул колум менен бердим. Эми кер атты берейин дедим эле, бирок жалпы районго таанымал ат болуп калды. Эл сөз кылат. Уйду болсо эбим табаарбыз.

— Эй, Балтабай! Кер ат районго таанымал болуп эле, күнүгө жыйналышта сүйлөп жатыптырбы, — деди Сарыгул, — өзүң билесиң, өгүнү Ашыраалынын алдына кудасы мал менен, 20000 сом акча менен келди эле, ошондо да бир чаар торпоктуң чакалайы бар экен деп чатак чыгарып жатып араң алды. Андан көрө бергиң жок.

— Биз болсо, — деди Сарыгул тараптан келген бир киш жер чукуп олтуруп, — араңарда күбө кишибиз. Кер атты эл-журтка таанымал деп чыктыңыз, уйдун эбим табарбыз дейсиң, мында бир нечесинин шылтоосу турат. Музоолуу уйду кунаажын же ноопас кылып, жайын тапканы турасын. Өзүңүн жалгыз кызына Сарыгул жаман келген жок.

— Менин Керимбайым тогуз баланын ичинде бекен, ал да жалгыз.

— Балтабай, кудайды карасаң боло, — деди чы-

дай албаган Сарыгул, — чынын айтканда өзүңүн алып келгенинди өзүңө жумшадым. Алып келген акчандан үч миң сомго дүкөндөн кийитинерди алдым, төрт миңге килем, бир миңге керебет, калгана акчаңа жууркан-төшөк, шырдактар алдым. Менин чыгымым силерди үч күн удаа арак-шарапка сугарганым жана алып келген бир машина, бир самоор.

— Самоорунду көрдүм, 1909-жылы Тула шаарынан чыккан неме экен. Анын үстүнө аны азыркы балдар урунбайт. Самоордун түбүнөн бир үйлөп, төбөсүнөн бир үйлөп олтурганча электрга чайын кайнатып ичип алып, иштерине жүрүп жетишет. Самоорунду ашык көрсөң алып кет.

— Мен жеке эле самоорумду албайм, алып келгендеримди бүт алам.

— Алар менин акчама келди деп олтурбайсыңбы?

— Баламды колума сал.

— Барып Фрунзеден ал.

Ушннетип эки куда кызыл-кекиртект болуп жаткан учурда Балтабай тараптан да, Сарыгул тараптан да катышкан калыс кишилер:

— Эмитен минтип олтурушуңар уят, эки бала бири-бири жакшы көрүп олурса, убалына каласыңар. Дүйнө жерге кирсин, табылат. Андан көрө жабылуу аяк жабылуу бойдон калсын. Балтабай, сен кийгизе турганыңды кийгиз. Сарыгул, сен да ыраазы болгун, сыр билгизбей жөнө. Маселени кийин чечербиз. Балдар келсин, эл-журт бар. Азыр уят, койгула, — дешти.

Сарыгул менен Балтабай тултуюп бир аз олтурушту да, тигилерге макул болду. Кудагыйлар куружун-кечелерин бир машинага толтурушту да бир машинага түшүштү. Кээ бир аялдар:

— Сарыгул кудага тунган экен, — деп ачык эле айтып жатышты.

— Этинин, камырынын чийкисин кантесин.

— Чий баркыт атуудан эки эле киши кийди го ботом.

— Бир байлам жоолуктун баары эле ушуларда экен.

— Ботом, мага төөнөгүч саят, кайра кудагыйдын өзүнө бердим.

— Сарыгулдун кайниси байкушка, шылдың кылгансып, эскирген кендир өтүк кийгизип коюшуптур.

— Ага ошол эле болот, — дели көпчүлүктөн бирөө.

Мына ошентип кудалар жолго түшүштү. Буюм-кече салып келген машинадагы самандын үстүнө Сарыгулду кайтиси өзүнчө ээн түшкөн. Арык келген сайын шофердун май куйган челеги экөө сүзүшүп жүрүп олтуруштү.

Букештин турмуш абалын билип келүү үчүн Сарыгул аялы экөө көптөн бери эле камынып жүрүшкөн. Ошол эле учурларда Балтабайдын аялы: «Адам, Фрунзе ушул эле жерде эмеспи, Керимбегим кандай немеге туш келди экен, деги жолугушуп келеличи» — деп эринин кулагынын кужурун алучу. Ушинетип олтурушуп Сарыгулдар бир күн мурун, Балтабайлар бир күн кийин жөнөп калышты. Катта жазылган адрести уламадан-улай олтуруп Керимбек менен Букеш турган үйдү эчак эле таап, жайланышып, чай ичип олтурушту. Алар Букешке анда-санда «өңүңөн азып калыпсың садага болоюн» деген менен көбүнчө Керимбектин баскан-турганын, сүйлөгөн сөзүн мышыкча андып олтурушту. Алар: «бала кезинде тентегирээк эле, эми токтолуп калган экен», — деген жыйынтыкка келишкендей болду.

— Атамдардын абалы кандай? — деп Керимбек сурады эле:

— Төрт колхоз биригип совхоз болгон, атаң директор. Күрүлдөп эле турган кези.

Сарыгул «күрүлдөп» деген сөздү ныктап сүйлөдү.

Эртеси Сарыгулдар чай ичип олтурганда куржун-кечесин көтөрүп Балтабай аялы менен кирип келишти. «Ассалоомалейкум, сиздер да келип калдыңыздарбы?» деген сөз бошураак айтылганы менен Сарыгул жылышып орун берди. Кийинки келгендер өз уулуна анчалык үзүлө түшпөгөнү менен дасторкон жайып, чай куюп олтурган Букешти батинкасынын такасынан тартып, көйнөгүнүн жакасына чейин сынап олтурушту. Балтабайдын аялы: «кол куушуруп жүгүнбөсө дагы, кичине эңкейип кое турган жөнү бар эле чиркин» деп ичинен айтып алып, кечээ эле өзүнүн инисинин жаңы алган келинчеги жүгүнмөк турмак, «Чоң кайнежем болосунбу?» деп кашкайып эле өзүнөн сураганын эске түшүрүп, кайра кайрат кылды.

Керимбек менен Букеш кайын ата, кайын энелеринин кандай болгондорун эчак эле угушкан. Экөөнүн

айылдан бири-бирине кабарлашпай чыккандарын да билишет. Алар билип эле эбелек-жебелек болуп жатышат. Эптеп экөөнү сөзгө салгысы келишет. Эгерде сөз болсо Сарыгул өз кызына карай сүйлөйт да, Балтабай баласына карай сүйлөйт. Бир маалда Балтабайдын аялы:

— Кудагый, эттен, боорсоктон алсаныз, — деп ил-беринкилейин деди эле.

— Сиз алыңыз, биздин куржун да кур келген эмес, — деген сөздү жулуп жөн болду

Жат-жатка келгенде куда, кудагыйларга төркү үй-гө төшөк салышты, өздөрү башка бир кичинекей комнатына кетишти.

Жаткандан кийин Балтабай Сарыгулга карай:

— Эй, Саке, балдар жакшы турушат экен ээ?

— Көрүп турбайсыңбы, — деп тескери карады Сарыгул. Балтабай ага болгон жок.

— Сакс, бүгүн үч конуп калдык, эртең кетпейлиби?

— Сен болсо лековайлап жөнөйсүң, биз жөн эле машинага түшөбүз.

— Менде дале лековой жок.

— Койчу уктайлы, Балтабай, — деп Сарыгул жуурканды чүмкөндү.

Эртең менен таң заардан Керимбек, Букеш экөө тең турушуп, эне-аталарына жууна турган сууну даярлап, чайды кайнатып коюшту.

Ак тооктун канындай кып-кызыл чыккан чайды электр чайнектен эне-аталарына куюп берип олтурушту.

— Куда кааласа бүгүн кетели ээ, Саке, — деди Балтабай. Анын сөзүнө атайлап байкоо салбастан Сарыгул кемпирин карап:

— Ой, баягы алам деген чөмүчүндү алдыңбы?

— Бир машинага түшөлү ээ, Саке?

— Атаң көрү, театрга барганда бир көлөшүм алмашып кетсе керек, — деди Сарыгул.

— Саке, Фрунзе шумдук өзгөргөн экен ээ, — деп Балтабай жана жиберди эле:

— Биздин колхоз быйыл электрлүү болгон, — деп Сарыгул Букешке карады.

Баятан бери байкап олтурган Керимбек менен Букеш жай сөз менен мындай дешти:

— Аталар, — деди — Керимбек, — биз силердин тыяктагы ал-абалыңарды укканбыз, Үч күндөн бери

бизге келип, сүйлөшпөй жатканыңарды да билебиз. Бизди сыйласаңар, чын атабыздай болуп жүргүлө. «Эне-атанар калың беришип, анан таарынышып жатат» дейт деп бизди уялткандар көп болду. Биздин да тентуштар бар, ошолорго сындырдыңар, калың кара жерге кирсин, ал жөн эле бири-бирине өткөргөн соода экен.

АТТАЛБАЙ КАЛГАН ОК

Акбермет, Акбермет болуп атанып чыккан себеби, ал күйөөсүн өтө сүйүп, сыйлап, ага чеги жок ак болгондугунан аталып чыккан экен. Акберметтин күйөөсү да «Аялдардын баары менин Акберметимдей болсо, кандай болор эле. Аны менен баш кошконума азыр 15 жылдан ашты. Бирок ал ушунча болуп менден жанылган жок, жана ал жөнүндө эч кандай ушактар да уга элекмин» деп мактануучу экен. Эл дагы, аял-эркек дебей: «Ал, дүңүйө ай, Акберметтей аял болор бекен. Аял-эркектин ортосундагы законду бузбоо жагынан мунун алдына эч ким чыга албайт ко» — деп тамшанышчу. Акбермет өзү да: «Капырай, өлүгүндү көрөйүн аялдар күйөөсү болсо да, анын көзүн будамайлап башка бирөөлөр менен жүргөндү кызык көрүшөт экен. Ушундайларды уксам төбө чачым тик турат» — деп өзүнүн тентуш-телилерине айтып жүргөн имиш.

Кыскасын айтканда, элдин баары Акберметти таза, ак жүргөндүгү үчүн жакшы көрүшүүчү экен.

Ошол заманда эл менен эл чабышып жүргөн кезде-ри болсо керек. Кээ бирөө найзадан, кээ бирөө октон жарадар болучу экен. А кээ бирөөнө ок тийип, денесине токтоп калып түшпөй кыйноочу экен. Ал кезде азыркыдай хирургдар кайдан болсун. Ошентип кыйноодон кыйноо болуп жүрүп түшпөгөн октун дарысы табылыптыр. Табылганда оңой табылбай өтө кыйындык менен табылыптыр. Анткени күйөөгө тийгенине кеминде он жыл болуп, ошондон бери күйөөсү экөөнүн ортосундагы законду бир жолу да бузбаган. Ток этер жерин айтсак, күйөөсүнүн көзүн тазалабаган аял келип, ошол ок тийген жерди аттаса бир чай кайнамдан кийин ок түшүп калуучу экен. Андай аялды издеп суунун башына аягына чейин кыдыршчу экен. Табылса та-

былып, табылбаса табылбай калган күндөр да болуптур.

Ошол замандагылардын ханы күндөрдүн биринде жарадар болуп ок жамбаштан тийип, анын май куйругунун орто жерине токтоп калат. Хан жалпы элин чогултат. Чогултуп туруп жар чакыртат, кимдин ак нээт аялы аттап менин жамбашымдагы окту түшүрсө башын алтынга, аягын күмүшкө бөлөймүн дейт. Элдин баары эле: «Акбермет жарайт. Хан таксырга Акберметти алдыргыла» дейт. Хан өз атын токутуп бир мыкты жигитинен жетелетип жибергени жатса элден бирөө чыгып: «Кокуй таксыр, Акбермет күйөөсүнүн гана тилин алат. Жолго чыкса жалаң күйөөсү менен чыгат. Күйөөсүнүн өзүн жибериниз» дейт. Хан анын күйөөсүн жиберет. Ал өпкөсү-өпкөсүнө батпай сүйүнөт. Сүйүнбөгөндө кантет. Ошончо элден жалаң анын аялы Акбермет гана касиеттүү ишке керек болуп жатат да! Ал үйүнө жетип, аттан түшө элек жатып эле кыйкырат:

— Акбермет! Кийинип чык. Ханга барабыз. Ага ок тийип түшпөй жатат. Жалгыз сени жактырып, өз атын менден жетелетип жиберди. Жаны кыйналып жатат, жүр!

— Койчу, касиеттүү кишини кантип аттайм!

— Сен андан касиеттүүсүң... Жамбашын эле атта, анын башын аттамак белең. Жан талашкан неме ок башына токтосо деле аттатат эле десенчи. Бол кийин, мин атка, — деп шаштырып Акберметин ээрчитип жөнөйт.

— Кокустан түшпөй койсо эме кылат экен? — дейт Акбермет жолдо баратып.

— Калдагы «кокус»! Сен сүттөн таза болсоң анан түшпөй койчу беле?

— Ошондой болсо да дейм да? Дегн түшпөй койсо жазалабайбы? — деп Акберметтин эси чыгып жатканынан шекшинип күйөөсү:

— Хан мени жөнөтөрдө анын молдосу айтты: «Бир-эки жанылыштык кылып койгон болсо жолдон өзүнө айта келсин. Баары бир мен бул жерден бал китептен көрүп коём, калп айтканы үчүн башы алынат, жана тиги дүйнөдө тозоку болот», — деди. Ошондуктан чыныкты мага эле айтсаң болду деп күйөөсү такыды эле: «Койчу айланайын, аттабай эле коём ээ» деп атын

кежендете тартып туруп алды. Бул эмнеден коркуп жатканын күйөөсү сизди да:

— Эч, эч нерсе болбойсун бир-эки жаңылыштыгың болсо жалгыз бара жатпайбызбы мага айта бер, — деди. Акбермет толгонуп толгонуп турду да айланы кеткенде «эми ачыгымды эле айтайынчы» деп ичинен айтты.

— Үч эле жолу сенин жоктугунан пайдаланып койдум эле, — деди.

— Ии, ушунтип эле чынында айтып барганын жакшы эмеспи, качан? Ким-кимге жаңылдың эле?

— Бир сен алган жылы жылкычы уул болбой эле... экинчиси сен Анжиянга кеткен жылы баягы Акмолдо дечү жигит... үчүнчүсү болуш акемдин улуу уулу...

— Ушул элеби? Оо, кокуй эчтеке эмес тура. Жүр эми, дагы ойлон, унутуп калып да башынан айрылып кал, — деди күйөөсү. Акбермет кетип бара жатып күйөөсүнө дагы кылчайды да:

— Эми экөө калып калыптар, бири Жумагул бийдин кайниси, экинчиси атын унутуп жатам, баягы биздикине жатып жүрчү сопу.

— Оо, сопу менен бирдин тукуму эчтеке эмес. Дагы эсте, араң эле бешөө болдубу? — Ушунтип Акбермет улам бирден-экиден эстеп алып айтып жүрүп отуруп эн аягында дагы токтоду да:

— Эгер хай таксырдын өзүлөрү тараптан болсо да айтамбы? — деди.

— Ойда, ошону айтсаң сооп эмеспи, ок ошондо түшөт, — деди эле:

— Анда эмесе бая күнү сен Чүйгө кетчүдө хандын бир жигити куш салып келип биздикине 5 күн жатты эле, ошондо...

— Аты ким эле? Кандай неме өзү?

— Атын билбейм. Минип келген аты, ээр токуму, алдыңкы сен минген аттын өзү болучу, — деди Акбермет.

Ханга жуп жетер замат Акберметтин күйөөсү айткан экен:

— Ээ, таксыр ханым. Жакында эле сиз жарадар болордун алдында сиздин бир жигитиңиз сизге каршылык иш кылыптыр. Акбермет тазалыгы таза экен, бирок сиздин жигит зордукчулук кылып кеткенин айтып отурат. Демек, кудаанын буруугу менен сиздин куйругунуз жакында айыкпай калды го, — деген экен. Кан

жигитти чакыртып алып сураганда жигит: — Зордук кылган эмесмин, ыктыярдуу иш эле, — десе да болбой жигиттин башын алган экен.

Ок болсо, жогорку себептер менен атталбай калыптыр. Кандын куйругу айыктыбы, же ошол бойдон курттап ал өлдүбү, аны жомок ачык айтпайт. Бирок Акберметтин бети ошентип ачылган экен.

Акбермет эмне болсо ошо болсун, азыркы аялдар андай эмес экендигине ишенебиз.

СЫРДАН ЧЫККАН ЧЫР

Садыктын аткарган кызматы дайым эле жибек көйнөк менен желпинип көк столду же кызыл столду кучактаган кызматтын бири эмес эле. Ал ар дайым командировкада жүрөт. 15—20 күндө бир же болбосо бир ай, бир жарым ай жүрүп калган да күндөрү болучу.

Кызмат ушундай болсо кантмек эле? Өкмөт кайсы жакка буюрса оошол жакка барат да. А дегенде жадап жүрүп, эми аябай көнүп алды. Көнмөк турмак «Эми командировкага чыксам экен?» деп тиленүүчү болду. Көнбөй эмне болуптур. Сөздү кыскартып айтканда, Садык кызматынын көбүн командировкада, сыртта өткөрөт. Ал аялы Зуура менен турмуш курганына: быыл үч жыл болду. Мындайча айтканда, беш күн ажырашса беттери бозоруп, бир жума көрүшпөсө куса болуучу доордон өтүп калышкан. Зуура болсо, Садык сыртка чыкса башка бирөөдөй болуп: «Кайда барасын? Кайда жүрөсүн? Качан келесин?» деп да сурабайт. Себеби, жедеп көнүп калды. Садык жөнөр замат шып эшигин илет да үшкүрүп да, улутунуп да койбой өз оокатына кирише берет.

Садык болсо күлүндөгөн жүзү менен командировкасына карай жөнөйт. Жөнөгөндө кылчайып да койбойт. Кылчайбаганы, башым аман болсо болду, көчүгүмдү карышкыр же аюу жесин дегендиктен эмес. Анын башка кубанычы бар. Аны азыр айтабыз.

Ал командировкада жөн жүрбөй ошол жерден бир Акинай деген аяш менен таанышкан. Кийинки бир барышында таанышуудан да өтүп, «сиздин» ордуна «сен» дегендерди колдонуп, кол беришүүнүн ордуна моюн, ооз беришип, кыскартып айтканда ээлишип ка-

лышкан. Анын дайым эле Кара-Балтага командировкага чыгып калганы мына ушундан!

Сүйүү чиркин кыйын да. Акинай аяш өзүнүн жүрүш-турушу, жароокерлиги, сый-сыпаты менен биздин Садыкты эки эмчекти тең эмгей тел карабоздой кылып алган. Чын да! Садык шаарга өзүнүн Зуурасына «Командировкадан жүрөп келеби? Тыштакты киши ач болот, ток болот» деп сактаган даамдуу тамагын ичет. Кара-Балтага барса Акинай аяштын: «Шаардын көк сорпосу менен шыргалаң пивосун ичип, үйү жок неме жүдөп келер» деп чый-пыйы чыгып, катып жүргөн сүр эттерин жеп, анын сыйын дагы көрөт. Акинай аяш экөөнүн эзилүүлөрү бара-бара ылжырап кетип, экөөнүн ортосунда ойдон-ой, пландан-план чыга баштады. Садык аны менен таанышканда эле «бойдок» экенин билдирген. Акинай да мурун күйөөсүнүн ичи тарлыгынан ажырашкандыгын айткан. Эмки кеп экөөнүн баш кошууларында гана калды.

Биздин Садык: «Акинайдын адамгерчилиги, сыйы бул болсо, келбети тиги. Үй ичи тиги болсо, төркүнү бул. Кай жагынан ойлосо да туура келет... Үйдөгү Зуурачы? Акинайдын сыйына, сымбатына, килем-жууркандарына кызыгып Зуураны кантем? Канткен менен кыз алдым эле. Мындан да, тигинден да айрылбай эки үйдүн эркесин болсом эмне болот? Иши кылып экөөнү бири-бирине билгизбей кыскача айтканда жүз көрүштүрбөй алып жүрсөм болбодубу?» деп бырс күлүп, өзү-өзүнө ыраазы болуп жүрдү.

Акинай аяш болсо, ал дагы Садыкка сырын толук алдырбай: «Иштеген жери жакшы экен. Өзү менден эки жаш кичүү болсо да эстүү көрүнөт. Демек, тындыгы да. Мени ай сайын болбосо да, жылда бир маал кийинтип тураар. Мурун Оштон канча эрден чыгып келгенимди сураштырып олтурмак беле? Азырынча бир эле күйөөдөн чырлашып чыгып кеткенимди айтканым оң...» деп ичинен ойлонуп катуу чечти. Чечти да так ошол сааттан баштап өзүн Садыктын өмүрлүк жарымын деп эсептей баштады. Экөө биринин жүрөгүн бири ченгелдеп, бири-бирин беш колдорундай билгенден кийин куру сыпайычылыктын эмне кереги бар.

Күндөрдүн биринде Акинай жеңе эски көкүрөк оорусу бар экендигин билдирип, курорт маалы келип калган дыгын Садыкка айтып өттү. Так ошол минуттан баштап ал жанын жалынга, башын ташка ургулап жү-

рүп бир путевка тапты да: «Мынакей, Зукеш» деп алып чок баскандай, чочуп кетип, кайра «Акиш» деп ондогончо тиги кыраакы капыр: «Каяктагы Зукешин?» деди эле мукактанып, тыяк-быякка темтендеп жатып аран кутулуп: — Мынакей, Акиш. Боолгондо да «Койсарыга» барасын. Муну алуу үчүн кызматымдан да кичине пайдаланып койдум. Кудай өзү кечирсин, — деп мунайды.

Тагдыр чиркин адамды күтпөгөн жерден сүйүнтүп, кокус жерден күйүнтөт эмеспи. «Эки адамдын башы тийишет, эки тоонун башы тийишпейт» деген бар эмеспи. Бир тууган жалгыз агасы аскерден жаңы келди деген кабар менен койнуна кубаныч толуп, Зуура Ысык-Көлдөгү төркүндөрүнө камынып, барууга баштанды. Үйдүн ачкычын «Садык келгенде берип койгула, мен деле 10—15 күндө келем», — деп Зуура коңшусуна айтып, агасына алган белектерин көтөрүп вокзалга жөнөдү.

Кудaanын кудуретчилиги менен так ошол күнү Акинай аяш 8-вагондун терезесинен башын чыгарып коюп табигатка ашык болуп, ойдон-ойго, санаадан-санаага түшүп Койсарыны карай келе жаткан. Чынын айтсам тоолордун башы тийишсе тийишсин, тийишпесе тура берсин, бирок Зуура жеңем менен Акинай аяштын башы ушу 8-вагондон тийишмек болду. (Муну Садык кайдан билсин. «Тий-тий десем тийбейт, тийбе-тийбе десем тиет» деген табышмактай кылган тагдырдын устачылыгын сезип коюптурбу?).

«Жамандыкты жүрөк сезет» деген жалган экен! Зуура 8-вагонго кирер замат эле. Акинай аяш: «Келиниз менин жанымда бош орун бар» деди. Анын ушунчалык адамгерчилиги Зуурага пахтадан жумшак сезилди. «Ичи каранын түгү сыртына чыгып турат» деген такыр жалган экен. Эч ишенбегиле! Акинайдын бетинен түк эмес, чырымтал да Зуурага сезилген жок. Кайта жылмайган татынакай жүздүү болуп көрүндү. Экөө тең терезенин түбүнө маңдай-тескей олтурушту.

Поезд бир кыйкырып ордунан козголду.

«Адам сүйлөшкөнчө, жылкы кишенешкенче» дегендей Зуура менен Акинай аяш бирин-бири такыр көрбөгөн болсо дагы, бая эле бир сыйра «кашынып» өтүшкөн. Бирок аз жерден кудай сактап, жалаң гана ким каякка барышарын билишкен... Анын үстүнө «кашы-

нышууга» аялдар өтө эптүү жан болушат эмеспи? Ал гана түгүл, кимиси кайсы жерден экенин да билип ала коюшкан...

Экөө тең терезеден жайкы жашыл талаанын көр-көмүнө көздөрү тоюшуп, өзүлөрүн табигаттын эркеси сезишип бара жатышат. Аялдын жүрөгү кандай гана назик? Саамай чачын үлп эткен жел сылап өтсө да аялдар каткырып, эштенип, күйөөсү болсо күйөөсүн, баласы болсо баласын өпкүсү келет эмеспи. Ушундай жыргал учурларда аларга уйдун мурду да татынакай көрүнүп кететко. Эшектин кулагы да кайчыдай кооз көрүнөт да.

Бир жагынан табигатка эркелеп, экинчи жагынан өзүнүн ички кубанычына ыраазы болуп, Зууранын башынан бутуна, бутуна башына чейин карап, Акинай аяш: «Ии. Татынакай болуп эби менен кийинген неме экен бечара! Өнү башы да татынакай экен. Ушундай неме кантип жаман күйөөгө кор болсун. Эркек эмес, менин сугум түшүп бара жатат. Күйөөсү бардыр. Же фронттодур, же колунда бекен? Жеткенче жолдош эмеспи, дагы билермин. А балким күйөөсүн таанырмын. Сүрөтүн көргөзөөр. Балким өзү, же күйөөсү мага жек-жаат чыгып калаар...» деп ичинен ойлонуп бара жатат. Зуура болсо бир жагынан табигатка эркелеп, экинчи жагынан өзүнүн ичиндеги кубанычы кытыгылап, анын үстүнө вагонго кирер замат ыпылдапшыпылдаган маңдайындагы аялдын адамгерчилиги жагып: «Ырыстуу гана немеге туш келчү аял экен ээ... өзү да ырыстуу эле неме го. Үстү-башынын тазалыгын карачы... Кийиминчи, каалап тийгени жарашса кара катын ак болот, ак катын такка конот деген эмеспи! Такка конгону чын да! Кийими тиги болсо, өзүнүн өңүндө деле өлүп кетерлик оору көрүнбөйт, бирок курортко бара жатат. Күйөөсү да күчтүү кызматта иштейтко, жыргасын бечара, ырыстуу аял экен. Деги таанышып алам го, деги ушундай неме менен кошуна болуп, же илик-жаат болуп алса. Жакшы неме экен. Мен Ысык-Көлдөн келгенче Садык командировкадан келип калар. Мен да путевка алдырып курортко барбасам» деп ичинен айтып келе жатты.

Машинага түшкөндө арылдаган жел согуп экөөнүн ого бетер көңүлүн ачып, эштентип жүрүп олтурду. Акинай ыргагысы келсе, Зуура кошулгусу келет. Зуура

жылмайса, Акинай каткыргысы келет. Акинай жыт-
са, Зуура өпкүсү келет. Ушинтип экөө тең эң ынты-
мактуу болуп бара жатышат. Акинайдын башында ка-
лыңыраак атластан салынган косинкасын көрүп, ага
Зуура чөнтөгүндөгү үлпүлдөк жука жибек косинка-
сын «барганча салынып барыңыз» деп берген. Бир
бөтөлкө сүттү да экөө бөлүп ичишет. Бир печенье бол-
со да бөлүп жешет.

«Жылкы кашынганча, адам сүйлөшкөнчө» дейт.
Бул экөө кашынышуудан да, сүйлөшүүдөн да өтүп
сырдашууга жетти. «Жолдошундун аты ким?» деген-
ден мурун «Жолдошун кайда иштейт», «Жолдошун-
дун ден соолугу кандай?» дегенден мурун «Канча ай-
лык алат?» деп суроо аялдардын адаты эмеспи.

— Жолдошуңуз кайда иштейт? — деди Зуура.

— Фрунзеде, жогорку судда.

— Менин жолдошум менен бирге тура. Балким
таанырмын.

— Садык.. — деди Акинай.

Муну укканда Зууранын денеси дүр дей түшүп ке-
тип, эмнегедир кайра жазылып: — Аны кайдан таа-
найсың? Мени чычалатпай, жолдошунун атын айтсаң.
Мен тартып албайм, — деди.

— Чын айтам. Чыкканым 10 күн болду. Сени чы-
чалатып эмне. Эмнеге чычаламак элен, — деп күлдү
Акинай.

— Чычалабаганда анан, менин эримди айтып олтур-
саң? Тамашанды коюп чыныңды айтсаң, Акиш? Са-
дыкты кайдан таанайсың? Мени деле таанып жаткан
турбайсыңбы? Айтам да. Өңүң эле жылуу учурайт, бир
жерден көрдүм эле дейм да сени. Садык ошо силер-
дин Кара-Балтада командировкада эле, мен ага айт-
пай эле үйдү бекитип коюп төркүнүмө баратам. Мен
келгенче келип калса ачка болоор бекен, — деп Зуура
сөзүн улаганда Акинай делдейип эле туруп калды, бе-
ти бир кызарып бир кубарды. Анын өңүнүн бузулга-
нын Зуура сезген жок көрүнөт: — Кана, Акиш, айт-
саң күйөөңдү. Деги биздин Садык жакшы жүрөбү, көр-
гөндүрсүн. Өңү буруу көйнөк кий десем болбой ак жи-
бек көйнөгү менен кетти эле, кирдегендир, — дегенде
Акинай ого бетер кумсарып (Ак көйнөктү Акиш нечен
жууп, үтүктөл, эми мурунку эринин боз көйнөгүн кий-
гизип келген). Акиш эми ишенди. Ал: — Анык акмак
экен ээ, ушундай да айбан болобу? Аялым бар десе

мен оозун үзүп алат белем? — деп кайра айтты. Зуура да селдейди. Селейди да дала ишене алган жокпу: — Ой, чынынды айтчы! Башка Садык болуп жүрбөсүн! Мына булбу? Же башкабы? — деп сумкасынан Садыктын сүрөтүн көрсөттү. Акинай көрө коюп кирпич чечен жыттаган иттей канк этти: — Ушул, өлүксүз, — деди.

— Өзүң өлүксүз, алам деген эркекке макул дей берген, — деп Зуура эми ачууланды. Анын сөзүнө Акинай да чыдай алган жок. Экөө аябай бирин-бири «ка тырышты». Сөгүшүүгө колдонула турган сөздөрдүн баары жумшалды.

Экөө тең колдоруна келсе машинаны токтотуп, кайра Фрунзени карай жөнөшкүсү келди. Бирок айла жок. Мен ошо жерден түшүп калып калдым. Экөө сөгүшкөн бойдон кеткен. Зуура Балыкчыдан кайра тартты деп уктум. Бирок Акинайдын башындагы ичи жылып өзү берген косынканы кантип жулуп алганын билбейм. Же тиги өзү башына ала коюп тоголоктоп туруп «ме» деп бетке урдубу же жөн эле шамалга ыргытып ийдиби? Балким экөө тең ачуу менен косынканы унутуп калышкандар. Акинай болсо кайра бурулбай Койсарыга кете берди деп уктум. Дегин эми бир эрге тийсе аты-жөнүн чоочун аялга айтуудан жалкып калды го.

Ушинтип кээде сырдап чыр чыга берет экен.

Бул окуянын баштоочусу Садык дегенибиз Фрунзедеги үйүнөн да ажырап, Кара-Балта жакка да кадам шилтей албай, ошону менен катар иштеген жеринен да куулганын өз көзү менен көрдүм.

«ОСМОНААЛЫ ЛӨӨКҮЙ»

«Тулпар тушунда, күлүк күнүндө» дегендей Өмүраалы Келдибеков өз учурунда далай дүңкүлдөгөн. Анын кыдырбаган жери, кылбаган кызматы калган эмес. Кош жаздыкты чыканактап Өмүкөң нечендердин төрүндө олтурган. Далай чоң чогулуштарды жеке башкарган күндөрү да болгон.

Бул Өмүраалы Келдибековдун өткөргөн иштери. Эмнчи? Эми иш төмөнкүчө; мурда борбордон иштеп жүргөн Келдибеков областтарда боло калып, ан-

дан жылмышып түшүп, райондон калганына көп убакыт болуп кетти. Азыркы мезгилде кой фермалыкка иштөөнү оордук көрдү эле, анда алты жылдан бери алдынкылардын бири болуп келе жаткан Карабайдын келини Жамал иштейт экен.

Күндөрдүн биринде Өмүраалы өзүнчө олтурду дагы өткөн-кеткендерин ойлоп келип, барлык документтерин алдына жайды. Эскиргендиктен саргыч тартып кеткен кагаздардан: кайсы кызматка тургандыгы, минтип бошогондугу, мүнөздөмөлөрү, толуп жаткан бир айлык, эки айлык, үч айлык курстарды бүткөндүктөрү жөнүндөгү справкалар биринин артынан бири келип жатты. Мына ошолордун ичинен бир жылдарда «малчылардын кадрларын даярдоо» курсун бүткөн справка колуна тиер замат, азыркы райондун жетекчисинин бири Табалдиев Тайлак эсине түшө калды. Эмне үчүндүр Өмүраалы кубанып кетти. Анткени, ошол курста Табалдиев да окуган. Өмүраалы аны «суу жукпас» деп тамашалай турган. Ал ичинен «Карачы! Мен улам ылдыйлап, өз айлымдагы келиндерден кызмат талашып калдым. «Суу жукпас» болсо, бир районду бийлегендердин бири болуп жүрөт... Эми эске алаар бекен?» деп бир үшкүрүп кагаздарын жыйды...

Табалдиев Тайлак Өмүраалы менен бир кезекте моюн алышып түшкөн сүрөтүн бир топко чейин кармалап олтуруп, кайра Өмүраалыга берди дагы:

— Эми сени кандай кызматка коёмун?

— Өзүн... э... өзүнүз билиңиз, — деди Өмүраалы жер карап.

— Өзүң кайсыга иштесем дедиң эле?

— Мал чарбачылыкты бирге бүттүк эле го. Ошол жак эле болсо... Мал доктур кантип боло албайын?!

— Ээ, Өмүке, — деди Тайлак башын чайкап, — баягы эле бойдон турбайсынбы, кокуй! Ага билим керек!

— Койдун куйругу курттаса көк таш салат. Жоорго жалбырак жабат, ушуга да билим керекпи? — деди Өмүраалы алаканын тырмап.

Эки дос ары кетишип, бери кетишип жатып, акыры Өмүраалы «Жаңы Күчкө» ветеринарлык фельдшер болуп дайындалды.

Колхоздордогу малдын өлүм-житими боюнча райондук отчет Табалдиев Тайлактын кабинетинде жүрүп

жатты. Табалдиев ар бир колхоздон канча мал киреше, канча чыгаша болуп жаткандыгын «жетекчилик көз» менен өтө кылдат карап олтурду. Канча мал, эмне менен өлгөндүгүнө да көңүл буруп жатты.

«Жаңы Күч» колхозу боюнча эсеп-кысап жүрүп жаткан учурда Табалдиев Тайлактын колуна тайтандаган кол менен жазылган актылар урунуп калып турду. Аны же орусча, же кыргызча жазылганын ажырата албай, Тайлак аксакал талдап, бөлөк коюп отурду.

Бир мезгилде райондун башкы ветврачы Жапаркуловду жанына чакырып алды дагы:

— Мына мында эмне деп жазылган? — деди эле Жапаркулов жакшылап окуп жатып ажырата албай:

— «Осмонаалы Лөөкүй», — деген оору менен өлдү дегенин гана түшүндүм, башкасын билбейм.

— «Осмонаалы Лөөкүй» деген оору болобу? — деди Табалдиев.

— Жок. Мындай ооруну уккан эмесмин.

— Институт бүтүп келип ушундай ооруну билбейсинби? Карачы, «Жаңы Күч» колхозунан жалаң «Осмонаалы Лөөкүй» менен он беш козу, төрт улак өлүптүр. Бир айдын ичинде ушундай чыгымга учураптырсыңар, — деп Табалдиев колхоздун председателине олондоп карай баштаган мезгилде Жапаркулов жанакы актыларды аябай шыкаалай карап жатып каткырып жиберди да:

— Оо, кокуй, аксакал. Бул актыны Келдибеков Өмүраалы жазган турбайбы? Ал киши ветеринария менен эч кандай иши жок неме экен. «Осмонаалы Лөөкүй» эмес, «воспаление легких» деген ооруну айткысы келген тура, — деди.

— Келдибековду өзүңүз жибердиңиз беле? Сиздин жаңы кадр, — деп колхоздун председатели жемеден кутулганына кубанды.

Табалдиев болсо «Осмонаалы Лөөкүй» деп бир айтып, «воспаление легких» дегенди экинчи айтып, Келдибеков досу менен түшкөн кап-качанкы сүрөттү элестетип, башын чайкап өзүнчө ойго кетти.

ТӨЛГӨЧҮНҮН СЫРЫ

Канчанчы жыл экени эсимде жок, айтор кийинки согуш жылдарынын бири. Жайдын күнү болучу. Шил-

били дегенди өрдөй Соң-Көлгө жалгыз бара жаттым эле. Жанымда жолдош жок эригип, эриккенден барып уйкум келип, талыкшып бара жатам. Зооканын түбүндөгү көлөкө менен өткөн жолго жаңы түшкөнүмдө алдымдан бир жөө чыкты. Саламдашып, алик алыша баштагандан кийин эле:

— Ээ, иним, маңдайың жарык ырыска шерик, жолуң ачык, адамга жамандыгың жок, ак пейил жигит экенсиң. Төлгө ачтыра кет, — деп алаканын жайды.

— Төлгөчүсүңбү?

— Ооба, иним. Кудай таала кайсы ишти буюрса ошону кылган адам боломун. Быйыл отуз алтыдамын, куданын айткан жышанасы менен сол колум тубаса чолок, — деп шилбинин дүмүрүндөй манчалары жок сол колун жеңинден бир чыгарып көрсөттү да сөзүн улады: — Төлгөчүлүк менен бирөөнүн келечегин, бирөөнүн өткөндөгүсүн жана азыркысын айтып берем. Кудайга куру күнөкөр болбоюн. Пайгамбардын кырк бир дамбыр ташынын айтканын айтам, — деди да менден макулдук сурабай эле башындагы чон кара калпагың төшөй коюп, койнунан кичинекей баштыкты сууруп чыкты. Мен дагы муну эрмек кылганча атымды чалдырып алайын деп, эки буттан тушап кое берип, алдыма жая салынып келе жаткан боз шинелди көлөкөгө төшөнүп олтуруп:

— Кел, эми төлгөңдү тарт, — дедим.

Кара калпактын үстүнө кыпкызыл жүгөрүдөн чыгарып алган төлгөсүн жайып, көзүн жумуп бир демени күбүрөп, көзүн ача коюп сөөмөйү менен улам бир ташты сайгылап ичинен сүйлөшкөн болуп, көптөн кийин чычайган кара мурутун эки-үч сылап, жерге «чыйт» дедире бир түкүрдү да, мага карап сөзүн улады:

— Иним, кырк бир таштын атынан, алдымдагы тогуз топ таштын айтканын айтам. Иним, бактылуу экенсиң, — деп мени бир карап алды. («Бактылуу дебей, суук тумшук экенсиң деп кантип айтмак элен?» деп мен ичимен ойлондум.) Төрт жолу ажалдан калыптырсын, төлгө ачык айткан жок, согушта жүргөнүңдөн болсо керек. Аскерден келгениңе тура эки ай болуптур. Оң бутуңан жарадар болуптурсуң, эч нерсе эмес, эки жарым жылда соо бутуңа теңелип, аксабай каласың... Оюнда көп нерселер бар экен... базары тилек... Ал тилектериниң үчөө орундалат, бирөөнө айлыңдан бир киши каршы чыгып орундалбайт. Иним,

төрт тилегиндин биринчиси: «Чоң кызматка турсам экен, аябаган көп айлык алсам экен» дейт экенсин. Бул тилегине жетесин. Бирок жакын арада болбойт. Анткени, көтөрмөлөйт деп бир кишини карап турасың, ал бирдеме берер бекен деп сени карап турат. Берсең эле көтөрүлөсүң. Анан ал кишиге кошомат кылууну унутпа. Экинчи тилегин: «Аял алып, бала чакалуу болсом» дейт экенсин, бул тилегин да орундалат. Үчүнчү тилегин: «Азырынча бир кызматка тура турсам экен, ылайыктуу табылар бекен» деп бош жүрүп жатыпсың. Үч күндөн кийин ал тилегин да орундалат. Төртүнчү тилегин: «Өкмөттөн чоң сыйлык алсам» дегенде эки көзүң төрт экен. Бирок өз айлында бир киши сени өкмөткө жамандап, алдырбай жүрүптүр. Сен да ошону жамандабасаң болбойт. Мындан ары жолуң ачык, майдайың жарык экен. Оомийин! — деп сөзүң бүттү.

— Төлгөгө канча аласың?

— Жыйырма сом... — деп мукактанды.

— Ме, жыйырма эмес, отузду алгын, — деп отуздукту чолок эмес колуна карматтым да, — сен төлгө салат экенсин. Себеби, тиги колуң казыктай болуп керекке жарабаса, өзүң кат билбесең эптеп жан багышың керек. Төлгөгө ишенгендер азыр эл арасында бар, ошондуктан эл кыдырып эптеп курсагыңды тойгузганыңа каршылыгым жок. Бирок азыркы мага тарткан төлгөндө башынан аягына чейин ырысыңды жеп чыктың... — дедим эле ээн үйдөн сүт ичип жатып, байкоосуз шилиден алдырган күчүктөй чакчайды. Чакчайды да:

— Эмне болду? Айтчы! — деп кылмыштуу көзү менен мага тигилди.

— Айтсам: а дегенде эле «аскерден келиптирсин» дедим. Оорулуу болгондуктан, келмек турмак бара элекмин. Алдымдагы шинелди көрүп алып айттың көрүнөт. Муну былтыр Токмоктон үч пут жүгөрүгө сатып алгамын. Кичине сылтып басканымдан жарадар го дедим көрүнөт, жарадар эмес эле өтүгүмдүн мыгы бутума өтүп жүргөндүктөн сылтып жатам, аны азыр экөөлөп суруп таштасак эле айыгып калам. «Биринчи тилегин чоң кызматка туруу» дейсин. А мен болсом, азыркы кызматыма жеткенге кубанып ушундан түшпөсөм экен деп жүрөм. Анан пара берип, көтөрүлбөй эле койдум. Көтөрүлсөм өз эмгегимден көтөрүлөрмүн.

А менин аял алганымга эки жыл жолду, бир балам бар экенин кайдан билесин? Аял алууну тилемек турмак, ушул аялымды бирөө бузуп алып кетпесе экен деп тилемем. Үчүнчү «тилегин азырынча бир кызматка турсам экен» деп жүрөсүн дейсин? Айтып олтурбаймынбы, кызматтамын. Мурун участковый зоотехник элем, азыр старший зоотехник болгонума бүгүн сегиз күн болду. Ушундан түшүп калбай эле турсам жакшы. Сыйлык маселесинде ырас, тилегим бар. Өкмөт сыйласа, мен да, сен дале жок дебеспиз, досум?! Бирок аны актап алышалы. Ырас, ичи тарлар, ушакчылар тоскоолдук кылар, бирок, анык алууга тийиш болсок алабыз. Эми эң аягында менин айтарым: минтип айтканыңдын баары чындыкка жолобой турса, өзүң элге жолобой каласың. Бул жерде менин оттоп турган атымдан башка эч ким жок, ушу төлгөдөн канча табасың? Ме, бул отуз сомду да ал, сырынды, чыныңды айтчы баатыр, мен эч кимге айтпайм, — дедим.

Төлгөчү көпкө чейин жер карап олтурду да: — Ээ, иним, иши кылып, өзүң айткандай оокат да, — деп коюп кайра: — Буга ишенгендер да бар, өзүңө окшоп ишенбегендер да бар. — деп жылмаймыш болду.

— Деги өзүң ишенесинби?

— Чынымды айтайын, иним, — төлгөчү эки жакты карады, — чынымды айтайын, өзүм дале ишенбейм, — деп борсулдап күлүп, мурутун сылады да, — иши кылып бир айла да, жүз сөз айтсам эптеп үчөө-төртөө туура чыгат. Жүз үйгө төлгө салып чыксам кокусунан бир-эки үйдөн айткандарым чындыкка жакыныраак болуп калат. Анан өзүң билесиң го эл: «төлгөчү, төлгөчү. Бул анык олуя экен» деп чуулдап келе беришет эмеспи же... же... же... Көпчүлүгүн өзүң айткандай болжоп зуулдатамын. Маселен, бир кемпир төлгө салдырса, кантип аны «Чоң кызматка турганы жаткан экенсиң» дейин хээ... хээ... хээ... өзүңдөй кээ бир жигиттер тарттырып калса чоң кызматты ошондо козгойм. Анткени, баары ошойу калашат экен. Сүйүнгөндүктөрүнөн кээ бирөө элүүлүктү да ыргытып кетишет. Мен сенден жыйырма сом сурагандыгымдын себебин ошол. Мен сүйүнүп кетти го дедим эле. Чынында жыйырма эмес, бир сом берсе деле раазы болом. Деги төлгөнү тартаарда алдындагы кишинин кебете-кешпирине, үй ичине карай байкоо саламын. Мына ушуларга карата гана көздү жумуп коюп сого беремин... же... же... же...

ха... Масален, бир аял үйүнө чакырып барып төлгө ачтырам десе мен аны көрөр замат канча жаштарда экенин болжой баштаймын. Үйүнө кирем... кирер замат үй ичине, казан-аягына көз жүгүртөм. Чөйчөк, чыныларынын, кашыктарынын чекелери кетик болсо, «демек, майда балдары бар экен го» деп ойлоном. Агер үйүнө баланын кийим кечеси, оюнчуктары көзгө илинбесе «ин... куубаш экен го» деп байкоо салам. Агер бир үйдө түрүлгөн көшөгө илинип турса, төлгө тарттырып жаткан неме картаң аял болсо: «Үйүңүздө сизден уялган ыймандуу кишилер бар экен. Алар экөө...» деп коём. «Ии... айланайын, балам менен келиним. Балам аскерде. Кеткенине баланча жыл болду» деп өзү эле айтып берет. Мына ушундайларга болжоп айтып калсам бир тобу туура чыгып калат. Маселен, бир боз бала, шапкесин же калпагын бир жагына кыйшык кийип алып, жанына бир кызды ээрчитип келип: «Кана эми, тартчы, айтсаң да ток этер гана жерин айта кой» деп бөйрөгүн таянат. Ал тиги кыз уялымыш болот. «Ии... алганы жүргөн бала экен. Өзү кыйгач көөп жүргөн кези экен бачагар!» деп ага жараша сүйлөп калам. (Албетте: «Сени эч кандай кыз сүйбөйт экен» десем төлгөмү чачып кетет. Сени эки кыз бирдей сүйүп жүрүптүр» десем шапкесин бергенче шашат.)

Адамда ар түрдүүлөр көп болот эмеспи. Кээ бирөөлөр өзүлөрүнүн оюн өздөрү айтып беришет. Бир жаш жигит мени ээи чакырып барып: «Мен бир кыздын артынан түшүп жүрүп убара болдум. Ошол мени сүйөбү? Сүйбөйбү?» деп үшкүрүндү. Өзү артынан түшүп жүрсө, анан үшкүрүгү бул болсо, демек, кыз сүйбөйт экен да. Ага: «Кыз азырынча жактырбайт экен. Аны бир жигит азгырып жүрөт. Ошону менен өлбөгөн жерде кал. Түпкүлүгү кыз сеники болот», десем мени кучактап өөп жибере таштады. Дагы бир келинчек келип: «Менин күйөм жыйналышты, жумушту шылтоолоп эле күндө кеч келүүчү болду. Жүргөн кишиси барбы, жокпу?» дейт. «Ичи тар баатырдан экенсин ээ» ичимен ойлоп төлгөнү тарттым да: «Сиздин күйөөңүздүн жакындашып жүргөн кишиси бар экен, бирок сиз ич тарлыгыңыз менен аны ого бетер өчөштүрөт экенсиз...» дедим эле: «Деги түбөлүгүбүз кандай болот?» деп сурады. «Эгер ичи тарлыгыңыздан күйөөңүздү куура берсениз ажырашып кетесиздер» деп төлгөм.

дү жыйдым. Келинчек капаланган бойдон колундагы 100 сомдукту мага ыргытты да көзүнүн жашын чубуртуп үйүнө кетти.

Дагы бир чал келип чындай дейт: «Мен бир бээмди айлыбыздан бирөө уурдап союп алганынан этин, терисин кармап алдык эле, төлөп береби, жокпу?» «Агер ич ара келишебиз дебей, өкмөткө билдирсеңиз төлөтүп аласыз. Болбосо, көпкө суу кылат», — дедим эле: «Ой, төлгөндөн айланайын. Ошо тууганча сүйлөшөбүз деп бир жыл сүйрөбөдүбү», — деп кубанып калды.

Кайсы жерден экенин эсимде жок, бир келин мени үйүнө чакырып барды да, эшигин ичинен илип коюп жалдырайт: «Менин жолдошум аскерге кеткенине бир жарым жыл болду. Азыр боюмда бар, эмне болом?» дейт. Мен ичимен ойлоно калдым. «Эмне болом дегени эмнеси чунак келин? Күйөөсүнүн кеткенине бир жарым жыл болсо, анын боюнда болсо? Эмнеси болсо да «аман экен көз жарар бекемин» деп жаткан жери жокпу?!» Деги дөөдүрөп көрөйүн, туура чыкпаса секирип кетер, анда айтып баратып ондоп коём» деп ойлондум да төлгөнү тартып: «Аяш, ичинизде кыйын санаалар бар экен?» деп өзүн карап калдым эле, оор үшкүрүнүп «таптыңыз», — деп башын ийкеди. «Ал санаа ичиниздеги бала жөнүндө экен?» деп дагы тиктедим. Дагы башын ийкеди. Ии... эми үстүнөн чыктым го деп жүрөк токтотуп алдым дагы «эмесе, төлгөнүн сүйлөгөнүн төкпөй-чачпай айтып берүү менин милдетим болот. Ичиниздеги бала никелеш жолдошуңуздан эмес экен!» деп дагы карадым. Аяшым кызарып, уялбай кумсарып алды да «туура» деп дагы башын ийкеди. «Кимден экенин жана канча ай болгонун менден жакшы билерсин. Эмне болооруңузду гана айта берейин» дедим эле: «Ошону айтыңыз» деп жалдырады. «Эмесе, эч нерсе болбойсуз. Аман-эсен эркек бала төрөйсүз. Ушул азыр да бойдон түшүрүү үчүн көп аракет кылат экенсиң, анткени. Өмүрүңүзгө зыян табасыз (кокүс өлсө жооптуу боломбу деп ойлодум). Эл билбесе деп аракет кылат экенсиң. Чын эле эл билбейт экен, кенен көйнөк кийип жүрө бериниз». — десем: «Бир топ аялдар боюнда бар деп жүрүшпөйбү», — деп жалдырады. «Алар калп эле чычалатмакка айтып жүрүшөт. Андайга кулак салбаңыз. Эч ким менен урушпаңыз, ошо уруштан ырбатып аласыз», — дедим. «Күйөөм менен эмне

болом?» деди эле: «Аны менен болсо баштагыдай эле каласыз. Жок, «бир нерсеге түшүнгөн жигит болсо сиз менен турбайт» деп төлгөмдүн аягын жөн эле кеңеш сөз кылып бара жатканымды сезе коюп: «Ишин кылып өзүңүз жиберген каталыкты өз мойнуңуз менен тарта-сыз. Түбү уят болбойсуз» демиш болуп төлгөмдү жыйдым. Ал менин ичиндегисин тапканыман олуя деп калды. Көп нерселер берди.

Эми мындай учурлардын нечен жүздөгөнүн айтууга болот. Төлгөдөн ушинтип оокат кылып жүрөм. Кээ бир жерлерге барганымда өзүнө окшогон жигиттер оюн-чындай: «Баланча үйгө барсаң аты-жөнү мындай. Иштеген иши тигиндей» деп баарын толук айтып беришет. Мен андай үйгө барып алып, бардык укканымды төкпөй-чачпай айтып берем. Алар мени пайгамбардын кара чечекей бөлөсүндөй көрүп калышат. Азыр элдин арасында төлгөгө ишенген туюк көкүрөктөр бар. Ошолордун аркасы менен эптеп жүрөм. Же чот какканды билбесем, анткени, кээ бир бухгалтерлер дале мен сыяктуу жол менен акча табышат экен. Ушинтип жүрөм. Төлгөгө өзүм да ишенбейм деп мениден алган акчасын чөнтөгүндөгү кош тутам акчаларга кошту.

Мен атыма минип жолума түштүм эле узап калганымдан кийин:

— Ээй баатыр! Мени көргөн жерден абийиримди кетире көрбө. Сырымды сага гана айттым! — деп кыйкырды.

Ошол бойдон мен аны көрө элемин. Дагы бир жерде жобурап олтургандыр.

АЧЫЛУУ АЯШ

Чымырбай экөөбүздүн дос болгонубузга өтө көп жыл болуп калды. Окууга бир кирип бирге бүттүк. Ал кичинесинде эле, уялчаак, мокок жана коркок эле. Бирок, өзү бир сырлуу болуучу. Калп айтканды, ушак сүйлөгөндү, ууру кылганды билчү эмес. Чогултуп айтканда момун эле. (Момун десем буламыктай болгон байкуш экен ээ дерсениздер). Ал акылдуу момун болуучу. Тамашалашканга, балдар менен мамилешкенге жана кыздарды сыйлаганга да кыйын эле.

Анын коркоктугун ушундан билчүмүн: балдар чо-

гулуп барып бирөөнүн арабасынан дарбыз уурдасак биздин Чымырбай алда кайда качып тамдын көлөкөсүндө туруучу.

Семичкем түгөнгөндө башка балдадан сурам, жок десе да болбой чөнтөгүн аңтарып көксөм суучу. Ал эми Чымырбай жок десе ишенип, басып кетичүүмүн. Себеби, анын бир жерден да калпын кармаган эмесмин.

Кыскасы, биздин Чымырбай ушундай эле. Ошол бойдон окууну бүткөндө кийин жүз көрүшпөгөнүбүзгө он үч-он төрт жыл болуп калган эле. (Ырас, мындан үч жыл мурун бир кат алганмын. Ал катында: «Кымбатту курбум! Көп жылдар бою кабарымды билгизип кат жазбаганым үчүн кечир. «Карыш ажырашкан карыганча көрүшпөйт» деген ушул экен. Менин керт башымдагы жаңылыктарды сураган, үйлөнгөнүмө үч ай болду. Боюнда бар деп билдирген).

Деги, «эки тоо көрүшпөйт, эки адам көрүшөт» деген макалдын кажаты жок белем. Чымырбай экөөбүз кечээ жакын аранын ичинде эле кокусунан жолугушсак болобу? Көрүшкөндө да капысынан карпа-курпчыга калышып, а дегенде тааныша албай ормоюшуп барып андан кийин гана учураштык. Көпкө кучакташып туруп, бири-бирибиздин эсен соо экенибизди көрүшүп тургандан кийин, «мансыңбы, эсенсинби?» деген артык баш сөздү айтып олтурбай эле, «Сен кайдан, мен кайдандан?» деп баштадык. Ойлоп көрсөк он үч-он төрт жыл оңой жыл эмес! Ал кезде өзүбүз он үч-он төрт жашта болуп чырымтал бала элек. Эми кыздар өпкөн бетибизди кыл сакал басып калды...

Сөздөн сөз түгөнбөйт. Балалык кезди эске салып улам эле энтигип сүйлөшө бердик. Ал каякта иштегенин, мен кайсы жерде иштегенимди айттым. Айтор, өткөн-кеткенди айтышып олтуруп, кечтин кандай өткөнүн да сезбей калыптыбыз.

Эң аягында эки жерге олтурдук да, эзиле сүйлөшүүнү ошондо баштадык көрүнөт. Үйлүү-жайлуу болгонумду, баламдын аты-жөнүн, аялымдын атын, төркүндөрүнөн өйдө мен айтып чыктым.

— Мен да үйлүү-жайлуу болгомун. Бир балам бар, — деди да Чымырбай оор үшкүрүнүп, даңылдатып столду черткилеп эки жакты карандаш да кайра дагы үшкүрүндү.

— Эмне эле кайра-кайра үшкүрүнөсүн? Сага эмне болду?

— Ээ дос, эмне кыласын? Оозум барып айткым да келбейт.

— Айтчы бая болгур, аяш оорулуубу? — деп шекидим эле:

— Ошол оорубай жерге кирсин, ал ооруса сүйүнбөймүнбү, — деген Чымырбайдын сөзүнөн улам көрө элек аяшым аман-эсен экен, бирок, кеп башкада го деп ойлондум да:

— Айтчы, кеп эмнеде? — дедим эле:

— Эми, дос сырды сага айтпай, атамдын куйкасына айтат белем, — деп Чымырбай сөзүн улады:

— Аялды аларын алдым го, азили арылбаган азапка калдым го. А деп үйлөнгөнүмдө жан дилим менен үзүлүп түшүп сүйүп жүрүп алдым эле. Эми көңүлүм үч көчкөн журттай калып, күйүп жүргөн кезим. Көчкөндө да тим көчкөн журттай эмес, үчөөдө тең төөм жыгылып, казан-аягым кыйраган журттай калды.

А деп үйгө келгенде дегеле жибектей созулуп оюм менен ой, боюм менен бой болуп сонун эле. Үйүмө кут конгондой кубанычым койнума батпай, колума самап жүргөн кушум конгондой көңүлүм көккө көтөрүлүп, дүйнөдө менден бактылуу эч ким жок, — деп жүрчүмүн. Көрсө, жөн эле сыр алдырбай жүргөн тура. Анын кыялын эки айга жетпей менин энемди орусча, кыргызча аралаштырып сөккөнүнөн баштап түшүндүм. «Кой балам, жаманбы, жакшыбы иши кылып өзүнө ыймандуу болсо болду», — деп энем башка уулунукуна кетти. Андан бир ай өтпөй ыйманды токтотуп коюп эле, мени да жапшырып өтчү болду. Ырас анда азыркыдай катуу эмес эле. Бирок «көк мээсинби»? «келжиребечи» деген сөздөрдү угуп калчумун. «Жаш эмеспи оңолор» деп ойлоочумун, — деп Чымырбай бир улутунул алды да, сөзүн улай берди.

— Андан бир аз убакыт өтпөй, көптөн бери сыйлашып турган бир кошунабыз бар эле, үтүккө сала турган көмүрдөн чатак чыгарып анын аялын каарып өткөн экен. Уяттуу кишиникине ушул убакка чейин кире албай жүрөм. Эми башкасын айтып эмне кылайын, дегип ачуусу жаман. Тебенээк чаар ат, көздөйүп эле тура калат. Быйыл үйлөнгөнүбүзгө үч жыл болот. Урушсуз күндүн өтүшүн санап чыдап эле келе жатам, — деп Чымырбай сөзүн токтотту.

— Үй-бүлө эмес, казан-аяк деле кагышат эмеспи, өзүнө кандай, дегн айтсаң үйгө келген киши-кара менен мамилесинчи? — деп сурадым эле, Чымырбай папиросун бир оп тартып, түтүндү үшкүрүк аралаш үйлөп дагы сөзүн улады:

— Өзүмө курусун, ошо өзүмө жаман: Алганыма үч ай өтпөй жатып оозунан жогорку айтылган сөздөр чыкканда, үч жыл болгондон кийин эмнелерди айтпайт дейсин. Анын үстүнө балалуу болгонго ого бетер катуу кетчү болду. Бир ачуусу келгенде чапкан аттай эле чан салып жиберет. Үйдөгү фарфор, айнек, карапа тукумунан жасалган идиштердин бардыгы аяшындын өз колунан каза табышты. Темир идиштер болсо эптеп чыдайт экен. Ошентсе дагы бөйрөктөрү быр-быйган чака, чайнектердин, капшыттары капшырылган мискейлерди гана көрөсүн... Эми ушунун баарын эле кыйратып бүлдүрүп жибергени эмнеси? Өзүнө өзү эле чамына берген жиндиби? — деп сураарсын. Ырас, ал жинди эмес. Эси-акылы бар. Бирок счылуу. Токтоно албайт... Ичи отуз үчүнчү батникадан да таң. Мен жыйналыштан кечигип калсам да, командировкада көбүрөөк жүрүп калсам да чатактын түйүнү даяр болуп калат. Көчөдө аял менен басканымды көрсө, кандай аял экенин, жумуш мененби, же тууганчылык иш менен бастымбы, аны сурабастан эле тумшугу менен бир тиет. Бир жолу жакын туугандарыбыздын кызы менен бара жатсам көргөн экен. Сен эмне аны менен шынаарлашасың? Мени кетире турган болсон ачыгын айт, деп наступление жасады эле, тиги кыздын паспортун көрсөтүп жатып кутулдум.

Келген-кеткендерге кандай деп сурадың, дос. Келген-кеткен дос-тамыр, тууган-туушкандардан айрылып бара жатам, дос. Былтыр бир топ жолдошторумду чакырдым эле. Ошолордун ичинде бир өзүнө окшогон жолдошумдун аялына тамаша кылып аяк сундум эле, ошого ичи күйүп элдин көзүнчө мени эшек деп тилдегенден кийин, эл чакырып тамак берүүнү токтоттум. Мен барда конокту ушинтип сыйлайт, мен жокто сыйланган конокту мага айтат беле. Ушинтип элден да чыгып бара жатам.

Нечен аракет кылдым. Жакшы да айттым, жакпады. Жаман айтып кой-ай десем жаакташып жатып алат. Эркекенип, какыс-кукус кылайын десем канжар ала чуркайт. Үнү скоропомощтукундай ачуу. Эл

дин баары чогулуп эсим кеткидей. Ал уялбаса да мен уялып, кулуюп тим болом.

Мен жададым, дос! Мени ушундай ачуу тилдер менен тилдейт, аны сага айтып олтурбайын. Айтор, аялдар урушууга колдоно турган сөздөрдүн бирин калтырбай расхон кылат жана эркектердиникинен да бир-экөөнү кошуп алыптыр.

Ырас, мени ар дайым эле жалаңкычындай көрөт деп айталбайм. Кээде мени эркелетип, өзү да эркелеп жарк-журк этип калат. Жарк-журку курусун, анысы мага элдеп мурун чалапка шыкап туруп, андан кийин чаначтан чайкап кымыз бергендей сезилет. Менин көңүлүм калды. Аялдан ачуу тил уккандан кийин ичин жылымак беле. Эркектин жүрөгүн билсин да, — деп Чымырбай ыламысырап сөзүн бүттү. Бир жагынан боорум, экинчи жагынан өзүнүн боштугуна жиним келип:

— Андай аялдан ажырашып тез кутулуш керек да, — делам.

— Кокуй, нечен ажырашайын деп деле көрдүм. Анда, «же сенин колуна өлүп берем же, сени өлтүрүп туруп кетем» дейт да, баланы лык эттире жерге таштап жиберет. Дагы баламды өлтүрүп коебу деп эсим чыгат. Эми эмне болсо эле «баланды жерге чаап алайынбы» деп коркутат. Же ага теңеле албайм. Айласыздан учукпай кутуламын, — деп Чымырбай дагы жалдырады.

— Ээ, досум, андай болсо аяшым сендеги бардык стратегиялык пункттарды бүт ээлеп алган турбайбы?

— Чын, досум, аяшын ачылуу, — деп күңкүлдөдү Чымырбай.

«Ушундай аяштан бирди мен дагы кайсы жерден көрдүм?» — деп ичимен ойлондум.

КОНОК КОЙДОН ЖООШ ЭМЕС

Меймандостук биздин ата-бабаларыбыздан калган. Конок күткөндү, сыйлаганды, кыскартып айтканда, бири-бирибизди конокко чакырганды баарыбыз жакшы көрөбүз.

Кээ бирөөлөр болсо үйүнөн конок үзүлбөгөнгө мактанат. Чын мактана турган жайы бар! Самоордон түтүн үзүлбөйт, казан тулгадан түшпөйт, ошон-
34

дойлордун бири азыркы мен айта турган Сырдыгулов Сылыкбек.

Сылыкбек аткарган кызматынан деле өтө көп акча албайт. Ошондой болсо да райондогулардагы казан-аштуулардын бири болуп саналат. Конок мына ушулардыкынан үзүлбөйт. Бирок бир-эки сөз айта кетүү керек: ал көрүнгөндү эле чакыра бербейт. Маселен, сберкассанын сторожу Калдыбай такыр чакырылбайт. Ал гана эмес, райондогу башка кызматчылар да Сылыкбектин эшик-төрүн көргөн жок.

Сылыкбек чоңураак кызматчыларды, же болбосо иши түшө турган немелерге кызыл бышкан көмөч казан нан болсо да жеткирип турат. Эгер кээ бирөө албаса да оозгу үйгө таштап кетет. Андайлардын өтүгүнүн таманынан тартып, тебетейинин тышына чейин мактайт. Өзүлөрүнө гана эмес, аялдарына кошомат айтат. Эгер балдары болсо өпкө боорун, жүрөгүн баш кылып чычыркай, карын майын кошуп ошого чабат.

Сылыкбек районго келген уполномочендерди же болбосо жаныдан бир ишке келген кызматчыларды дароо үйүнө колтуктап барат. Чакырып барат да «эт бышканча» деп бир литр же эки литр суюк нерсени эрмек кылып олтурушат. Ичсе да ичет, ичпесе да ичирүүгө тырышат. Эрмек кылып жаткан учурда бирөөнү жакшылап, бирөөнү жамандап, ошону менен аралаштырып өзүнүн мүдөөсүн да айта олтурушат.

* * *

«Районго жаңы прокурор келиптир» деген сөздөр оозго өтүп жүрүп Сылыкбектин кулагына шак дей түштү. «Чын эле мурунку прокурор түшкөн экен го, ал көптөн бери областка кетип эле жок. Көрсө аны ал жерден алып, муну жиберген тура» — деп Сылыкбек ичинен кайра-кайра айтып, не болсо да билмекчи болуп прокурордун конторун карай басты. Чын эле андан желбегей жамынган неме чыкты да, как эшик-тин алдында көк түтүн булатып соруп турат. Сылыкбек бактын көлөкөсүндө отурган бирөөдөн сурады эле: «Билбейм жаңы прокурор ушу дешет го. Өзү эки күндөн бери прокурордун үйүнө барат, кеңсаларына келет, жүрөт» деди. Сылыкбек: «Саламатсызбы... жакшы келдиңизби? Биздикинен чай пай ичпейсизби?»

деген сөздөрдү ичинен беш-алты жолу айтып, жаңы прокурорду көздөй басты.

Сылыкбектин аялы да өзүнөн өткөн сылык эле. Жаңы прокурор үйүнө кирээр замат ыпылдап-шыпылдап тигинини желбегей пальтосун, башынан шапкасын ала коюп илип жиберди. Жаңы прокурор кара көлдөлөңгө отурар замат дасторкон жайылып, эки-үч күндөн бери күтүп турган бөтөлкөлөрдүн бирөө кошо келди. Стакандарга куюлар замат:

— Кана эмесе аксакал, биринчи жолу жүз көрүшкөндүгүбүзгө, — деп Сылыкбек менен прокурор бир сыйрадан кагып жибиришип, кайра экинчисин куюшту. Ушул аранын ичинде Сылыкбек тигинини кайсы жердик экенин гана сурап, башкасын «кызыганда» суармын деп: — Менин түп таякелерим да ошо сиз жактан... Биздикине келип кетип туруңуз, — деген сөздөрдү айтып олтурду. — Кана эмесе, эсендикке-соолукка бир көтөрүп ийели, — деп Сылыкбек стаканды асмадатканда:

— Ракмат, жолдош, бирди ичтим, болду. Болбо-со-мас болуп калам.

— Оо, кокуй аксакал. Ичиниз, эки стакандан мас болуп эмне. Эгер кызып калсаңыз бу деле өзүңүздүн үй.

— Жоок жолдош, бул капырды мен ичпей койгон эмесмин, ичкенмин, бирок менин каным суюк, ашыгыраак ичип койсом эле алдырып коём. Ошондуктан нормадан тышкары иче албайм, — деп жаңы прокурор алдындагы стаканды карап шилекейин жутту. Муну кыраакы аяш байкап калды да, баары бир ичет го дегендей болуп: — Конок, мен да сизге сүрөөн болоюнчу, — деп стаканга куюп аяш да көтөрдү. Анын жароокерлигин кыя алган жокпу, же чын эле ичкиси келдиби, жаңы прокурор мукактанып туруп тартып жиберди.

— «Конок койдон жоош» дейт, иче бериңиз аксакал, — деп Сылыкбек дагы бирди куйду да, экинчи бөтөлкөнүн оозун ачты. Жаңы прокурор дагы бир аз кетенчиктеп туруп үчүнчүсүн дагы жөнөтүп жиберди. Мына ошондон кийин көңүлү көтөрүлүп, сөзгө кызуу аралашып тигинини кээ бир жакпаган сөздөрүн кагып да коюп олтурду. Бешинчи стаканга келгенде дагы бир такалды эле: «Конок койдон жоош», дагы көтөрүп коюңуз, — деп көтөртүп жиберди. Тигинини кызып кал-

ганын билип «эми айта турган сөздү баштайын» деп Сылыкбек өзүнүн арыз-муңуна кирди. Ал адатынча кошомат кылып жаңы прокурорго жалпандап бүткүчө аяш колду жуудуруп, этти алып келип алдыга тартты. Прокурор эттен анда-санда кесип жеп коюп, ала чакмак болуп, көзүн коюлтуп тигинин сөзүнүн кээсин укпай, кээсин угуп олтура берди.

— Эми мына сиздин мурунку прокурор...

— Ким?

— Алакеев Султан.

— Эмне экен? — деп прокурор көзүн антарылтты.

— Эмнеси курусун. Анык акмак неме экен кызы-талак, — деди Сылыкбек.

— Эмне, пара жедиби, толук айт! — деди прокурор.

— Айтсам, бул акмакка дал ушул үйдөн нечен чакырып тамак бердим. Ичсе да, уктаса да ушунда болучу эле. Бирок бир ишине да жарай алган жок. Бир жакын агаларым болор-болбос иш менен кармалды эле, ал үчүн менден бир кой, бир түлкү алды. Азыр үйүндө тартылып турган туш кийиз да менин туугандарымдыкы... дагы жегендерин билем.

— Жесе эмне экен? — деп антарылды прокурор.

— Жейт деңизчи, аксакал. Ансыз жалаң айлык менен мен деле, сиз деле оокат кыла албайсыз. Бирок жегенге жараша сиңире тургандай кылып жеш керек. Ыгы жок ала берген эмне?

— Сиңирбей эмне, кусуп коет деп турасынбы? Же кустануруп алайын дейсинби? — деп прокурор дагы антарылды эле: «эмне болду? Бул жактырбай жатат го. Өзү да аябай жеген немеби? Же мени тамаша кылып жатабы? Андай болсо сурданбай эле күлүп айтат эле го. Эмне болду?» — деп ойлонуп:

— Ээ мейли, аш болсо болсун, болбосо койсун, деген көп алганын айтам да, — деп унчукпай этин туураганга кирди.

Чын эле азыркы отурган конок өзү айткандай каны кызуу көрүнөт. Сылыкбектин сөзүнөн мурун эле урушаарга жоо таппай, урунарга тоо таппай турду эле, ордунан бир көзгөлүп алды да:

— Тигинин, кустануруп алам дейт тура, атандын башын кустануруп ал... — деп антарылып Сылыкбекти карайды эле, Сылыкбек чайнап жаткан этин ууртуна токтото коюп прокурорду карап «кокуй чын эле мас ту-

ра, кайран арак, кайран сөз талаага кетти» деп өзү да анги-деңги болду:

— Ысык сорпо ичиңиз, — деди.

— Сорпонду урайын! Чакырып келип алып ушу сөздү айтасыңбы? — деп чыныны алып аңтарылганда баягы «ичиңиз» деп жалдыраган аяш ордуна тура калды. «Эми анык кудай урду ээ» деп Сылыкбек:

— Кичине жатып эс алыңыз?

— Жатпайм. Мени жаталак болду дейсиңби? Сенин үйүңө жаткыча, түлкүнүн ийинине жатам. Эмне дедиң, билесиңби? — деп майланышкан коюу көзү менен Сылыкбекти карап энтикти. «Катыгүн, эми эмне дейин?» — деп Сылыкбек мукактанып турганда прокурор дагы баштады: — Эмне дедиң, эшек?! Менин жездемди паракеч, акмак дедиң. Мен анын бир тууган кайниси болом. Бүгүн кечинде келет. Ак акмакпы, сен акмакпы, чечиштирем. Сени сүйрөп барам. Жебейм этиңди, — деп табакты көмкөрө тепти да, колундагы чыныны терезени карай урду эле короодо оттоп жаткан тооктор кымкуут болду.

Сылыкбек да кызуу эле көзү чайыттай ачыла түштү. Аяш: «Кокуй ай, эми бала болду ээ. Кайниси тура, кайниси тура, Сылыкбек оңбоссун» деп ичинен чый-пый түштү.

Айтор сынбаган чыны, кыйрабаган тарелка жок... «Конок койдон жоош» деп ичире берип Сылыкбек азоо кармагандай алек болду. «Койдон жоош конок» чакчалекей салып жатып керебетине жыгылып конурукка кетти...

Чийки май жегенсип ичкен тамагы аш болбой Сылыкбек калган. Сынган-бүлүнгөндөр жерге кире койсун. Башка жак жаман.

Күн жаңы батып прокурор келээр замат Сылыкбек анын үйүңө жетти да: — Ассалоом алеким, мал-жан аман келдиңизби? Ботом, кайниңиз келген экен, — прокурордун аялын жалт-жалт карап, — чоочун элде эринбесин деп бүгүн биздикине чакырып барып конок кылдым. Ой, сонун жибектей жигит экен бечара. Тамашакөй экен.

— Деги эч нерсе ичирген жоксунбу, Сылыш? Ичип алса эле жок жерден кыйкым таап урушчу эле. Каны кывуу, — деди эжеси.

— Жоок, эки стопкадан арак ичтик.

— Арагындан бизге да калдыбы? — деди прокурор.

— Сиздики ар дайым сакталуу эмеспи. Жүрүңүздөр, барып ичели бышкан даяр эт да бар, — деп экөөнү ээрчитип жөнөдү. Жөнөдү да жолдо кетип бара жатып прокурорго: — Кайиниз сонун жигит экен бечара. Жездеиздин биздин районго иштегенине быйыл эки жыл болот. Ошондон бери бир жаман аттысы чыга элек десем жетине албай сүйүнүп калды, — деп божурады.

Прокурордун аялы үйүнө кирээр замат керебетте же өлүү эмес, же тирүү эмес жаткан инисин көрүп: «Ден соолугу начар балакетиңди алайын, кичине ичсе эле же чатак салат, же жыгылып калат. Бирок ошол мас болгондогусун бирин унутпай мага айтып берчү эле» деп чекесинен өптү. Анын «бирин унутпай айтчы эле» деген сөзү тиги аяшты селт эткизди да, Сылыкбектин жүрөгүнө дагы уйгак жабыштырды.

Тамак алдыга коюлуп, арактан эки-үч стопкалар жөнөгөндөн кийин эле Сылык кадимки айта жүргөн сөзүнө кирди:

— Ботом, сиз командировкада жүрсөңүз да: «Түшүп калыптыр ордуна башка киши келет имиш» деп дүңкүлдөтүп жиберишти, — деп сөзүн чубатып келе жатканда прокурордун аялы, аяшка бурулуп:

— Аяш, баягы чоң сүйрү тарелкаңар кайда? Ботом тарелкелериндин баары эле жок да? — деп сөздү бөлүп кетти.

Нары жагы эмне болгонун өзүм да билбейм. Тиги жигит жездесине айтыбы, жокпу, аны да сураштырган жокмун. Деги коноктун баары эле «койдон жоош» боло бербейт экен...

ЖАНТЕКТИН КЕРЭЭЗИ

Жантек чал ооруп төшөктөн турбай калганына үч күн болду. А дегенде эле ичим деп жыгылган, ушу убакка чейин басалбай, басалмак тургай ооруганы күчөй берди, ал гана түгүл өткөн түндө көзүнө алда немелер көрүнүп чыкты. Жантек эч нерсе түшүнбөй турган чалдын бири эмес. Ал жөнөкөй сасык тумоо болсо ичтен кармабасын түшүнөт. Эгер ич бурап оору-

са же жел өткөн, же күптүнүн кесепети экенин түшүнөт. Андай учурда кантип айыгып кетүүнү да жакшы билүүчү. Азыркы оорусу тигиге да, буга да окшобой бир түрдүү сайгылашып, эн катуу чымырап ооруп жатат. Демек, башкача оору. Ысык чай ичип тердеп да көрдү. Көмөч да басты, болбоду. Ысык күл, кууруган кумду тартып көрдү, эч натыйжа чыкпады. Кыскасы, а деп жыгылганда «эчтеке эмес, кудай буюрса айыгып кетем» деген Жантек азыр теренирээк ойлоно баштады.

Бул түнү Жакен эң жаман болуп чыкты. Чыдатпай ооруганды кое туралы, баарынан да көргөн түштөрү жаман болду. Түшү чакчелекей: кээде Жантек үңкүргө кулап кетет... кээде аны бир өңү суук неме: «жүр, Жантек», — деп сүйрөйт... Баарынан да Жантектин эсинде калганы — эчакы өлгөн атасы учкаштырып жүрүптүр... түшү жаман. Жаман болгондон кийин камынышсын.

Ал ойлонуп-ойлонуп жатып: «Коош: — деп ичинен айтты. — Коош түш жаман... бул оору жан алуучу оору. Анын үстүнө быйыл алтымыш үчкө, мүчөлүмө келдим. Эми кудайды сакта десем да болот, сактаба десем да болот. Андан көрө кудаадан тиги дүйнөнү тилейин. Ал мени улам эле сактап отурмак беле. Үч жеткен ажалдан алып калды. Илгери кой кайтырып жүргөнүмдө көчкү алып баратканда, кудаанын кудуретчилдиги, тонум арчага илинип калып аман калдым. Экинчи жолу чөп чаап жүрсөм бутумду жылаан чагып шишик чокума келгенде кайра жанып... дагы аман калдым. Бу да кудаанын колдогону. Баягы жылы жазында Кабактын капчыгайында кетип бара жатсам, казандай таш кулап мага тийбей, минип бара жаткан атыма тийип ал өлүп, мен аман калдым. Бул дагы кудаанын колдогону. Ушинтип үч жолу сактады. Үчтөн кийин чүч дейт. Мына эми «чүч» болом го. Деги өзүм деле топук кылышым керек, улам эле колдой берип кудай мага бир тууган жээн беле. Андан көрө балдарымдын өмүрүнө береке берсин. Мага тиги дүйнөдөн жай берсин...» деп ичинен ойлонду да бир келме келтирип алып, тиги «дүйнөнү» ойлой баштады. — «Коош, — деди Жантек. — Коош, жан көкүрөктөн кеткенден кийин эле Үңкүр Манкир сурай баштайт. Өмүрүмдө эмне соопкерчилик кылдым, кыянатчылык да кылдым. Өздөрү эсептээр, бирине-бирин торошту-

раар. Баарын кайдан санай алам. Бирок мен кийинки жылдарда балдардын тилине кирип орозону үч жылы кармаган жокмун. Быыл такыр намаз окуган жокмун. Баякы жылы дүкөндө сторож болуп турганда көп эле майга бышырган токоч жеп жүрдүм. Кандай майга бышырганын билдим. Коош... булардан тышкары эмне кылдым? Бая күнү Ныязбайдын кетменин алып жүрө бердим эле. Бу да күнөө! Кой... көзүмдүн тирүүсүндө бердирейин. Дагы бир жолу ал кургурдун короосунун эшигин бекиткен чынжырын тамдын үстүнө бекиттим эле. Бул да күнөө! Ысактын кара ала итине былтыр мен ийне берип, Жаңыл кургурга шылтадым эле. Бул болсо эк бир оор күнөө! Ушулардын баарын тирүүмдө, тилим күрмөөгө келип турганда айтып мойнга алыш керек... Коош... дагы эмнелер калды...» деп Жантек ичинен улам ойлонуп, улам келме келтирип жатты да кемпирин чакырды.

— Ээ кемпир? Менин ишим начар... Мен тиги дүйнөгө жөнөйт окшойм. Эки баланы тең чакыр, керээзимди айтып калайын, — деди.

— Ок! Жөн эле дөөрүбөчү, — деди кемпири.

— Жоок... жөн эмес. Кийин арманда калып жүрбө, керээз айтам, чакыр. «Бул ооруганда минтип сүйлөөчү эмес эле, чын эле бирдемени сезип жататко» деп ичинен айтып кемпир балдарын чакырып келди.

— Коош, балдар! — деди Жантек. — Экөөңдү бактым, чонойттум, өз тизгиниңерди колуңарга бердим. Мен эми тиги дүйнөгө жол тартам. Убак келди, жашым да жетти, арман жок. Мурун азапта жүрсөм да совет чыкканы жыргадым. Аз да болсо силердин убайыңарды көрдүм. Кош... Эми айтарым, кемпирди Ысак, сен колуңа ал, — деп кичи уулуна айты. — Үй да сенин колуңа өтсүн. Шадыкан, сен таарынба, эгер апаң сенин колуңа өтсө аялыңдын кыялы таранчыдай эле чырт-чурт деп турат, кемпирди кагып-силкип коер, — деп уулуна айтты. Торгашка бээ менен жээрде атты, Шадыкан, сен ал. Ысак, сен чаар уйду, сары атанды ал. Менин коногума көк байталды жана эки кой сойгула, ошол жетишет. Коош... Эми менин мүрзөм жөнүндө. Коош... мени балдар, өзүбүздүн огороддун аяк жагындагы жалгыз теректин түбүнө койгула. Ошол жерди жакшы көрөм. Коош... эми келиндерди чакыр, — деди кемпирине. Ушинтип Жантек сүйлөп жатканда кичүү уулу Ысак ыйлап жиберди.

Эки келин келээр замат — Коош... айланайындар, мен тиги дүйнөгө жөнөмөк болдум, — деп кичи келинине жалынып: «Ырыстуу болосун айланайын», — деп колунан өптү да улуу келинин: «Бул кыялың койбосон, балам, кор болосун», — деп бурулуп кетти. Бурулуп кетти да тескери караган бойдон: — Ныязбай, Ысакты, Жаңылды чакыргылачы, — деди. Ошол замат кичи келини менен кемпири айтылган кишилерди чакырганы кетишти. Ысак шашып ат токунуп, районго доктурга жөнөдү.

Ныязбай, Жаңыл, Ысак келер замат Жантек он бурулду да: — Коош... силерди чакырганым: мен тиги дүйнөгө жөнөп бара жатам. Үчөөнөрдүн алдыңарда тең менин күнөөм бар. Өлөөрдө кечирим сурайын дедим, — деп тигилерди жалдырап карады.

— Айтыңызчы, Жаке, кечиребиз, — деп тигилер чурулдашты.

— Коош.. Атсам Ниязбай! Сенин бир кетменин аңызда жатса сурабай алып келип, сабын сууруп ыргытып ийип, жаңы сап сапатып катып койдум эле, атканада, акырда турат, ала кой. Коош... Дагы короонун оозун бекиткен бир чынжырды чечип алып, тамдын үстүнө каттым эле аны да ал, анан күнөөмдү кечир, — деп Ниязбайга тигиле карады.

— Ой жарыктык, аны мен Жээналыдан көрүп жүрдүм эле. Кечирдим, кечирдим, — деп шашып жооп берди Ниязбай.

— Коош... Айтсам анда мындай, — деди бир кезде отургандарды карап: — баягы жылы кышында ийне жутуп өлгөн кабаган карала итинди мен өлтүрдүм эле, сен байкуш Жаңылдан көрдүн. Анын убагына калдым. Экөөң тен кечир.

— И-и, Жаке, капыр Ысак ошол ити үчүн мени нечен карганды го. Аскердеги жалгыз уулумдун көзүн көрбөй калайын деп карганбадымбы, — деп Жаңыл тызылдап бара жатты эле: — Э, койчу, — деп жиберди Ысак.

—Э жарыктык, каралага эмне үчүн ийне берип жүрөсүз?

— Ээ Ысак, күнөөнү мойнума алып жаткандан кийин нары жагын сурабасаңчы, — деп Жантек онтоду.

— Жоок. Жарыктык, шарыятта бардык чындык тиги дүйнөдө күнөөнү женилдетет эмеспи.

— Коош... Анда эмесе угун тур. Мен аны өлтүргөнүм... бастырмандын үстүндөгү беденден алып жээр-деге... — деп дагы онтоду.

— Ии, ошондой, — деп Ысак күлүмүш болду, күнөөнү үчөө тең кечирип, үйлөрүнө кайтышты.

Ысак докторду ээрчитип үйгө киргенде атасы дале керээзин айтып бүтө элек эле. Доктор ары-бери ичин басып көрүп туруп: — Оору коркунучтуу эмес. Сокур ичеги деген ушул. Муну бат эле айыктырам, операция кылыш керек, — деп чалды ооруканага алдырып жөнөдү.

Жантек эсин жыйып, көзүн ачса чоочун үйдө жатат. Ичинин ооруганы басылып калыптыр. Бирок ооруган жери өтө ачышат. «Неге ачышат. Мени сойду-бу же сое элекпи...» деп аң-таң калды да жанындагы кыздан сурады:

— Коош, кандай, мени сойдубу?

— Сойду. Ооруңуз сокур ичеги деген экен. Союп, кесип таштап кайра тигип койду, — деди.

— Эмне үчүн ооруган жок?

— Дары жыттабадыңызбы?

— Ыя, дары жыттаган эмнеси?

— Дары жыттайт деген сөз, чыдабайбы деп өлтүрүп туруп анан сойду, — деди.

— Чын эле өлдүмбү?

— Ооба. Өлдүңүз. Анан тирилтип койдук, — деп кыз күлдү.

«Мына кызык... Мен өлдүм. Эмне үчүн Үнкүр Маңкир келип сураган жок?» деген ой менен алек боло берди

Жакем бир жума өткөндөн кийин эле үйүнө чыгып барды. Дагы бир топ убакыт өтпөй, майда-чүйдө оокаттарын кыла баштады. Бирок ичинен айтат: «Коош... Мен өлүп, тирилдим. Мындайча айтканда тиги дүйнөгө барып келдим. Неге мени эч ким сураган жок? Үч жолку ажалдан кудай сактады эле, бир жолудан доктор сактады. Доктор деле кыйын тура. Керээзин түшкүрдү бекер айтыпмын», — деп тиштенди. Ушинтип Жантек жакшы айыгып кетти. Балдарына эч кандай энчи бөлүп бере элек. Өзүмө деп сактаган кепиндик алты метр акты шейшеп жасаттырды деп уктум. Баягы: «Мени ушул жерге көмгүлө» деген теректи кы-

лып, дүмүрүнөн өйдө казып, анан ордуна ашкабак тигип жатканын көрдүм.

Ныязбай, Ысак, Жаңылдар болсо Жакем барса кет дешпейт, бирок чыгарда кандай кеткенин байкап турушат. Улуу келини болсо: «Мени өлгөнү жатып жаман көзү менен карады эле тирүүсүндө кантип жакшылык кылсын», — деп абысынына ар дайым айтат экен.

Жантек болсо докторго миң мертебе ыраазы болуп, кабагым-кашым дебей эле оокатын кылып жүрөт.

АЧЫЛБАГАН КАТ

Сатардын үшкүрүнүп келип кроватка жыгылышы Керимди таң калтырды. Анткени Керим Сатарды жолдош болуп бирге өскөндөн тартып, мындай абалда көргөн эмес. Ырас, Керим анын күлгөнүн да, урушканын да, ыйлаганын да нечен жолу көргөн. Бирок, бул үшкүрүш өтө башка үшкүрүштөй сезилди. «Маспы?», «Чарчадыбы?», «Бирдемеси өлдүбү?» деген ойлорду кайра кайра кыдыртты да:

— Сага эмне болду?

— Жай айтам. Андан көрө мага кеңешинди, айт, мен бир жакка, бир нече күн жоголуп келбесем болбойт, — деди Сатар.

— Ой төбөңдөн тийгир, ууру кылган киши жоголуп кетет. Же баягы жылаң аяк кезибизде дарбыз уурдоочудай, бирдемени көрсөтпөй сурап койдун беле?

Керимдин бул тамашасы айта жүргөн сөздөрүнүн бири болсо дагы зээни кейип капаланып турган Сатарга анчалык жага берген жок. Ал көпкө чейин унчукпай жатты дагы ордунан туруп Керимге мостое карды.

— Сыртка, командировкага бир-эки ай чыгып келейин. Тамашаны азыр кое туралычы. Сен экөөбүз кичинебизден тартып ушул жыйырма бир жашка чыкканыбызга чейин тамашалашып жүрүп да эле мүйүзүбүз чыккан жок. Мен атайын бир сөз айтайын десем деле болбой какшык сөзүңө саласын да. — Керимге карап бир үшкүрүп, кайра сыртынан жылмая күлүмүш болуп коюп, сөзүн улады. — Мен бир жакка безип кетейин деген жерим жок. Бул жерде жүрсөм жумуш да кыла элек турган эмесмин, уктай да алгандай көрүн-

бөйм, көңүлүмдү башкага бурайын деп китеп окусам да болбоду.

— Дегн эмне болду, айтчы? — деди Керим.

— Ошону айтып келе атпаймбы, токтосон. Мен эртеке болгон жокмун. Бир болбогон эле ишке жүрөгүмдү оюнчук кылып алмак болду. Ошого ичим күйүп жүрөт. Ошону үчүн бир жакка барып сууп келүүм керек.

— Ким? Сабирабы? Ал кандайча сени күйгүзүп жүрөт?

— Кандайча болгон ишти кийин айтам. Азыр кетишим керек. Сен кандай дейсиң?

— Мен эмне дейм... Анчалык кыйын ишин болуп калса барып келсе да болот. Бирок болбогон бирөөнүн кызы үчүн тыяк-быякка урунбай эле жигитчилик кылып, өзүндү-өзүн токтотуп, кармап койсоң да эле анчалык болбос дейм, — Керим тике бир карады да, көпкө токтоп туруп, — өзүн бил, — деди.

* * *

Сабира менен Гүлай сабактан келе жатышат. Март айынын түнү болчу. Сөздөн-сөз чыгып отуруп Гүлай мындай деди:

— Менин оумча Сатарды бая өгүнкү комсомолдун чогулушунан кийинки көпчүлүк оюнунда таарынтып жиберсең керек. Эмне үчүндүр ошондон бери аны көрө элекмин. Сени көрүү үчүн күндө ушу көчөдөн өтүүчү эле.

— Ошондой болсо керек, сенин Керимин да жалгыз басып калыптыр го?

— Аны мен кечээ эле көрдүм, андан көрө тайсалдатпай мага жооп берсең?

— Ошо күнүгө таарынса жигитчилиги да, — деди Сабира.

— Таарынса таарынып эле калат. Ошого жигитчилик кирип кетиптирби? Анын мүнөзүн мен сенден жакшы билем. Бир нерсени өтө бат сезет да, өтө бат таарынат.

— Мүнөзүн жакшы билсең өзүн эле жүрчү. — Сабира ушуну айтып кичине күлдү да, томсоро түшүп, — жок эмнеге таарынат эле. Мен да эле анчалык одоно иш кылган жокмун го. Эл билбесин дедим. Аны өзү түшүнөт. Анан аныкы жакшыбы, президиумда олтурат

дагы, менден эле көзүн айырбайт. Бир жагынан ичим жылыса, экинчи жагынан жиним келип олтурду. Көпчүлүк оюнунда сен дагы бар элең го. Аны Эмя баштан-аяк айтып берейин: Сатар экөөбүздүн жүргөнүбүздү эч кимге билдирбөөгө убадалашкан болчубуз. Көпчүлүктүн ичинде бир-биринбизди кайдыгер гана кишилердей кармайлы дешкенбиз. Ырас, Сатар көпкө чейин өзүн билгизбеген болуп эле жүрдү. Баягы «жолдош сурамай» ойногондо эмне үчүндүр Жумабайдын кызын Сатар улам эле сурай берди. Менин ичиме ошондо эки ой түшө калды. Биринчиден, мени менен жүргөндүгүн элге билгизбейин дегениби дедим. Экинчиден чын эле ошону сүйөбү деп да ойлодум.

— Аний ичиң ушунчалык тар ээ, Сабира? — деди Гүлай, оң колтугундагы дептерлерин сол жагына алып жатып.

— Жоок, жок, ич тарлык эмес. Мурун ошо Жумабайдын кызы Бурул менен кат жазышып жүрөт деп укканмын. Анан ошол «жолдош сурамайда» Бурулду бирөө сурап калды эле, аны бербейин деп алаканынын баарын кызартты окшойт. Чынын айтайын ошондо жаным кейип кетти да, «Эмне үчүн мен ошонун жанына олтурбай, башка бир кыз олтурат. Сатар колун мен үчүн оорутса боло, Сатар үчүн мен да алаканымды тосоор элем...» деген ойго келдим да, тиштенип олтура бердим. Эмне үчүндүр так ошол учурда Бурул менин көзүмө жаман көрүнүп кетти.

— Сен Бурулду жакшы көрөсүң го?

— Ырас, жакшы эле көрөм. Так ошол учурда га-
на жаман көрүнө түштү.

— Ич тарлык деген ошол эмеспи? — деди Гүлай.

— Койсоң, антпечи? — деп Сабира Гүлайга күлө карап сөзүн улады. — Бурул менен Сатар жанаша олтургандан кийин, экөө эмнелердидир сүйлөшүшүп, күлүп олтурушту. Сүйлөшүп жатып Сатардын андасанда мага карап коюшу, менин жүрөгүмдү тикен менен сайгандай сезилип жатты. Аңгыча болбой эле алакан чабышып «башка оюн баштайлы» деген сунуш киргизилип, «жоолук таштамай» ойномок болдукпу? Бир маалда Бурул менен жаным чуркап келди да «Сабира, сен көңүлүңө алып жүрбө. Сатар сенден коркуп олтурду. Улам эле Сабира ичинен эмнелерди ойлоп жатты экен деп эле мага айта берди» —

деп Бурул менин көңүлүмдү улады. Чынында Бурулдун ушул келишин дагы мен «эмне үчүн мынчалык шектенет экен» деп түшүндүм. Анын үстүнө тиги Сатардын: «Сабира эмнелерди ойлоп жатат экен» деп Бурулга экөөбүздүн жакындыгыбызды билдирип койгондугуна да кыжырым келди. Аңгыча болбой студдар кырка тизилип «жоолук таштамай» башталып калды. Ырас, мен ойнобой эле коеюнчу деп турдум эле, сен болбой оюнга катыштырып койбодунбу. Сатар эмнеликтен экенин билбейм, же менин таарынганымды билип, жазайын дегениби, же экөөбүздүн жакындыгыбызды эл билсе билсинчи дегениби, жоолукту улам эле мага таштай бербедиби?

— Ырас, экөөңөр улам эле кууша бердинер. — деди Гүлай күлө сүйлөп.

— Эми Сатардын ошонусу туура эмес да. Байкагандар дале: «Кандай женил жигит?!» деп айтышпайбы?! Оюн созула берди. Бир маалда Сатар менин чөнтөгүмө бир деме салып, мени акырын түртүп койдуду да, өзү элге билинбеген болуп оюнга аралашып кетти. Чөнтөгүмдөгү кичинекей кагазга «жүр кетebиз» деп жазып коюптур. Мен дагы онтоюн келтирип кагазын өз колуна карматып: «Гүлай менен кетем» дедим.

— Мен жалгыз деле кетпейт белем. — деди Гүлай.

— Анда сенин Керимин жок эмес беле. Сени жалгыз кетирип коюп, анан бирөөнү ээрчип кеткеним жакшыбы?

— Койчу, сүйгөн кишинди да «бирөө» деп айта сынбы? Анын сенде зарыл сөзү бардыр, ошон үчүн бирге кетейин дегендир.

— Оюн бүтө электе эле кетип калсам, кыздар эмне дейт? Сүйөт десе эле кетип калсам, кыздар эмне дейт? Сүйөт десе эле, уят-сыйытка карабай басып кетет бекен, — деди Сабира. — Ырас, аны мен таарынтып койдум. Ошондон кийин жанына да барганым жок. Ал эки-үч жолу да, эч нерсе айталбастан унчукпай барып, көлөчүн, пальтосун кийип, кылчайып карабастан эшикке чыгып кетти. Чынын айтайын ошондо жүрөгүм зырп дей түштү.

— Ал таарынды, — деп Гүлай жер карады.

Гүлай менен Сабирага окшоп, Керим менен Сатар да бири-биринен сырын жашырчу эмес. Эмне ойлогондорунун баарын айтышчу. Ал экөө кичинесинен бери бирге жүрүшөт. Мектепти да бирге бүттү. Азыр да бирге иштеп, бирге жатышат. Кийинки эки-үч айдан бери экөөнүн сүйлөшкөн сөздөрүнүн көбү Сабира менен Гүлай жөнүндө боло турган болду. Азыр да так ошол көп сөздөрдүн бири.

— Деги Сабира экөөңөр элдештиңерби?

— Ээ эмне кыласын. Таптакыр болбогон ишке таарыныштырбыз. Районго болбогон эле иш үчүн барып бир ай жүрүп келбедимби. Барбай койсом эле болмок экен, — деп Сатар күлдү.

— Гүлай экөөбүздөй көп деле жүргөн жоксунар. Жүрө элек жатып эле таарыныша кетип жатасыңар. Бешик боонор бек болбойт го дейм, — деп Керим бир аз күлүп, — деги бетинен өптүңбү? — деди.

— Кеке, чынын айтсам өбө элекмин. Өбөйүн деп келсем эле жүрөгүм дүкүлдөп кетет.

— Оой жерге кир десе, кулаалы да чымчыкты алайын-алайын деп келип эле коркуп кетип, кайра кайып кетет.

— Эмнеликтен экенин өзүм да билбейм, ушул кыздан сүрдөөчү болдум. Өзүм ушунчалык катуу сүйөм. кокус көпкө чейин кезикпей калса жүрөгүм үзүлүп гүшчүдөй болуп турат. Күндө эле көргүм келет. Көчөгө чыкканда, театрға барганда, чогулуштарда элдин арасынан көз жиберип издегеним эле ушул Сабира. Бая өгүнкү таарынышканыбызда да жөн эле келесоо немедей болуп жүрдүм. «Мени чандыбы, эмнеликтен көңүлүн калтырып койдум экен?» деп эле күйүп-бышып жүрбөдүмбү. Кийин сүйлөшө келсек экөөбүз тең жоругубузга күлүп, боорубуз жок. Ал дагы мени катуу сүйөткө дейм. Кандай дейсиң, Керим?

— Гүлайдын айтууна караганда, ал да сени сүйүү керек. Бирок ушул убакка чейин бетинен сүйбөгөнүн кызык экен. «Бул эмне өлүк жигитпи» деп ойлобойбу, кудай урган, — деп Керим каткырып күлүп Сатарды далыга чапкылады.

— Жок, кокуй мен уяңдык кылып жатат деп турсуңбы? Жөн эле өзүмдөн-өзүм чочуям. Киши ар тараптуу ойго кетет экен. «Бирөөнүн бетин жалмалаган кандай кокуйгүн эле» деп айтпабы дейм. Кокустан

мен өбөйүн десем кагып коебу, түртүп жибереби деп ойлойм. Бая бир түнү үйүнө жеткирип барып, дарбазанын тушунда бир аз сүйлөшүп туруп, эмне болсо да өбөйүнчү деп ойлодум эле, аягандыктанбы, корккондуктанбы, оюмду дагы аткара албай калдым, — деп Сатар күлдү да, — кой эми бул сөздү бүтөлүчү, — деди.

— Бүткөндү кое турсан. Бир топко чейин сүйлөшүп олтуралычы. Ар дайым эле мындай бош убак боло бербейт эмеспи, — деп Керим ордуна туруп, Сатардын жанындагы стулга келип олтуруп, колуна карындаш алып, бир нерселерди жазган болуп турду да, — ушул эки кыздын кимиси жакшы деп ойлойсуңуя? — деди да кичине күлүп, кайра чиймелеген болду.

— «Кимиси жакшы?» деп суроо берчү беле? — деди Сатар.

— Берсе эмне болот эле. Алар угуп олтурат дейсинби, экөөбүз сүйлөшүп жатабыз да.

— Экөө тең жакшы, — деди Сатар.

— Ошентсе да бирөө жакшы болот да.

— Экөөнүн тең жакшы мүнөздөрү бар.

— Жаман жактары да толуп жатат, — деди Керим.

— Туура айтасын. Бирок мен Сабиранын жаман жактарын аз көрөм, анткени — сүйгөндүгүмдөн мага билинбесе керек. Сага көрүнүктүү го, айтсан.

— Көңүлүнө албайсыңбы?

— Албайм.

— Гүлай жөнүндө сен да айтасыңбы?

— Маакул.

— Сабира болсо жаман кыз эмес, — деп келип Керим Сатарга бурулуп: — кой кудай урган өңүн кумсарып баратат да, — деп тамашалай коюп сөзүн улады. — Бирок мурунку кыргыз кыздарынын мүнөзүндөй өтө эле уялчаак, киши менен ачык-айрым сүйлөшө албайт. Өзү комсомолка болсо да, көпчүлүктүн жумушуна салкын карайт. Бир болор-болбос нерсеге таарына түшөт. Көзү жетпей туруп эле ичи тарлык кыла берет. Кыскасы Европалык кыздардын мүнөзү Сабирада азыраак. Маселен өзүн ойлоп көрчү. Сабирада билим десе билим бар. Ар нерсеге түшүнөт. Айылдан жаңы келген жок. Ошондой болсо да, бая өгүнү Сабиралар окуган мектептеги комсомол уюмунун күчү менен дене тарбиячылар команда-

сы уюштурулуп, көнүгүүлөр жүргүзүү үчүн стадионго келиштиптир. Алардын ичинде Гүлай менен Сабира да бар экен. Кыздардын баары чечинип, жеңил кийим кийинип жатышса, жалгыз гана Сабира болбой коюптур. Гүлай ага канчалык жалынып жатып эч нерсе чытара албаптыр. Эми өзүң ойлочу! Бул жорук Сабира үчүн эч кечиримсиз эмеспи?! Мен билген кемчиликтер ушулар. Буларды жойдуруп алууга болот. Сендей активдүү комсомолецтердин колунан келбей, кимдин колунан келмек эле.

— Ии... Кайран эр. Ал эми сын-сыпаты жагынан эмне дейсиң, — деп Сатар күлдү да, Керимге дагы жакыныраак олтурду. Сатар Керимдин оозун карады.

— Сын — сыпаты эмне болмок эле. Өзүң көрүп турбайсыңбы! Жакшы, — деп Керим күлүп, Сатарды карады эле, Сатар шилекейин жутуп:

— Ии дагы эмне дейсиң? Айтсан. Өзүң ашыксын го дейм, — деп күлдү.

— Менден чочубай эле кой. Дагы эмнесин айтайын. Чачы менен кашы өтө эле көмүрдөй кара эмес, — деп Керим күлүп, — кана эми Гүлай жөнүндө сен айтчы, — деди.

— Жоок, Кеке! Мен Гүлай жөнүндө эч нерсе айта албайм. Айтууга да оозум барбайт.

— Эмне үчүн, айтам дебедин беле?

— Жоок... Айтпайм. Ал кыздын жаман жактарын көрө элекмин. Жакшы жактарын айтып олтурууга сөзүм жетпейт.

— Эмесе мен келесоолугумдан айтып берген экенин да, — деди Керим. Бирок, Сатарга таарына түшкөндүгүн билдирмексен болуп күлүп.

— Мейлиң бүгүн айтпасаң бир күнү айтарсың, — деди да ордуна турду.

— Ой, Кеке, сен менин айтпаганыма таарына турган болсоң билгенимче эле айтып эле берейин.

— Жок. Эми кереги жок, — деп Керим эшикке чыкты.

* * *

Күн артынан күндөр чубап өтүп жатты. Бул төртөөнүн барган сайын сүйүүлөрү арта берди. Бир күнү Сабира Сатарга телефон аркылуу кечинде жолугушууну сүйлөштү.

— Бүгүн кечинде саат сегиз ченде театрдын маңдай жагындагы бактын көлөкөсүндөгү скамейкадан мени күт, — деди Сатар.

— Макул күтөйүн. Бирок, кыз күтпөй жигит күтсө жакшы болор эле, — деп Сабира күлдү. Сатар менен телефон аркылуу эмес бетме-бет сүйлөшсө, уялчаактыгынан «кыз күтпөй, жигит күтсүн» деген сөздү балким айта албас беле, айтор азыр тамаша иретинде айткандай болду.

— Мен нечен жолу күткөндө, сен бир жолу күтүп койсоң эчтеме болбос, — деди Сатар.

Сатар «күт» деп убада берерин берип алып, бүгүн комитеттин бюросу болорун унутуп коюптур. Мына азыр кеч кирди. Саат жети жарым болду. Бюронун болорун Сатар эми эстеди. «Кап... Сабирага бекер айтыптырмын да, ал байкуш күтө берет. Анан кетет. Эртең ал мага сөзсүз таарынат. Менин жообума кайдан ишенсин. Эми анын бетин кантип карайм. Кой, Сабирага барайын, жолугайын. Бир күнкү сүйүүнүн иши үчүн бюрого барбай койсом эмне болот? Кой бюрого эле барайынчы, көп болсо Сабира таарынып-таарынып жөн болор». Ушул ойлорго Сатар чөмүлүп чыкканчакты, саат сегиз болорго аз эле калды. Дароо ордунан туруп бюрону карай жөнөдү.

* * *

Сабира келип скамейкада олтургандан бери он беш минутача өтүп кетти. Ал Сатарды күтүп олтурат. Аны биринчи жолу күтүшү. Мындан мурунку күтүүлөрдүн баарын Сатар өткөрчү. Бирок, Сабира көп кечикпей келип калуучу. Мына азыр ал күтүп олтурат. Ал: «бул скамейкага саат сегиз боло электе эле Сатар өзү келип калбагай эле. Дегин мен күттүм болуп калсам болот эле. Скамейкага мен мурун жетсем экен», — деген ойлор менен шашып келип олтурган болучу. Азыр болсо санаасы ар кайсы жактарга чабагандап, Сатар жөнүндө ар нерселерди ойлоп бир топ убакыт олтуруп калды. Сабира көп күтүп калганына ачууланат. Бирок кимге ачуусу келгенин өзү билбейт. Бир эсе Сатардын келбегенине, бир эсе аны ушунчалык күткөн өзүнө кыжыры кайнайт. Бирок, сүйүүнүн күчү менен бул ачуусу унутулуп да келет. Сабира кээде терең ойго чөмүлөт. Ой менен Са-

тарды көзүнө элестетет. Сатардын кишини күлдүрөм десе күлдүрүп, ыйлатам десе ыйлатчу өткүр сөздөрү, ар дайым күлүп сүйлөгөн мүнөзү, кара ору тартып майланышкан жүзү, тигиле караганда кандай гана кыз болсо да, жер караткан курч кара көздөрү, узун өсүп келип тал-тал болуп, силкилдеп ылдый караса көзүнө түшүп, кайра башын силкесе артына жыгылчу чачы, типтик тарткан орто бою, киши менен көрүшсө колго ороло түшкөн шадылуу ничке колдору, ушул элестердин баары биригип келип, Сабиранын Сатарын түзөт. Ушул элестер менен Сатар анын алдына тартыла түштү. Сабира терең оюнан селт этип адаша түштү да, үшкүрүп скамейкадан туруп, ары-бери басып, эки жагын карады.

Караңгы эчак кирген. Саат онго жакындап калды. Нечен жаштар колтукташып, май айынын мээримдүү түнүн жамынган укмуштуу бакты шанга бөлөшөт. Өтүп жаткандардын кээ бирлери каткырып катуу күлүп да калышат. Жигити же кызы күлкүлүү сөз айтып жиберсе керек. Кээде шыбырашып жай сүйлөшүп калышат. Тээтигинде бир Сатар кебетеленген жигиттин ийинине колун кыналтып бир кыз бара жатат. Алар Сабиранын көзүнө жылуу көрүнөт да, жүрөгүн кытыгылайт. Кээде ичин да күйгүзөт. Эгер ал чын болсо Сабиранын ичи күймөк түгүл, өрттөнүп кетер эле. Бирок ал Сатар эмес. Ал Сатар келер жактагы бактын ичиндеги жолдун чыга беришинде бир чоң электр лампочкасы күйүп туруучу. Сабиранын көзү да ошол электрден кем эмес эле. Ал улам ошол жакты караган сайын эки электр чагыла түшөт. Ошол электрдин жанынан Сатар кебетеленген жигит өтсө Сабиранын жүрөгү зырп эте түшөт. Жакындап келсе эле ал болбой калат. Тигине ошол аллеядан бир жигит чыкты. Кебетеси, басканы Сатарга окшойт. Костюму да, шапкеси да ошондой. Бирок Сатар көбүнчө жыланбаш, костюмун желбегей жамынып, эгер кийсе да топчуланбай жүрүүчү. Ал өтө ылдам басуучу эле. Бул жигит Сатарга ушул жактарынан гана окшбойт. Эмнеси болсо да алдын тосо чыгуу үчүн Сабира ордунан дагы туруп акырын ошол жакты карай басты. Ал жигит жакындап келгенде Сатар болбой чыгышы Сабиранын жүрөгүн солк эткизип, денесин дуркурөттү.

Ал олтурган скамейкасына кайрылуудан жадап, ындыны өчүп, бакты көргүсү келбей үйүн карай жөнө-

дү. Бактагы шайыр жаштардын бака-шака түшкөн күлкүсү, тынбай чыккан музыканын үнү Сабипрага эч кызыксыз сезилди. Ал Сатардын бюродо олтурганы менен иши жок. Ар түрлүү кыялдар менен барып уктады. Уйкусунда Сатар жөнүндө укмуштуу түштөрдү көрүп чыкты.

* * *

— Эмне үчүндүр кечигип келдин да, — деп Керим Гүлайга мостое карады.

— Сабакка даярданам деп кечигип калсам керек. Кечирип коерсун, — деп Гүлай баштагы мүнөзүндөгүдөй эмес кайдыгер эле бирөөгө айткандай жооп берди.

— Ой, Гүлай, мен качан сени сабагындан үзүүгө себепкер болуучу элем. Андай сабагын болсо, кече убадалашканда эле айтпайсыңбы. Бүгүн дем алыштын алдыңкы күнү болгондуктан сүйлөшүп олтуралы деп үйгө чакырбадым беле. Эгер сабагына тоскоолдук кылсам, азыр деле сабагыңды окусан болот. Эртең сүйлөшүп аларбыз. Биз бири-бирибизден уялышат белек. Кайсы убакта болсо деле сүйлөшүп алабыз го, — деп Керим Гүлайга сумсая карады.

— Андай зарыл сөзүңүз болсо, азыр деле айтасын болот, — деп Гүлай Керимге сурдана айтып келип, азыраак күлүмсүрөмүш болду.

Гүлайдын азыркы «Андай зарыл сөзүңүз болсо...» деп айтышы Керимдин бүткөн боюн дүркүрөттү. Анткени — мурун «сен», «мен» дешип эле өтө ысык сүйлөшүп жүргөн немелер азыр «сиз» деп калышы өтө өөн учурады. Керим Гүлайдын эмнеликтен мындайлыгын андан сурап билгиси да келген жок. Билүүгө да кызыкпады. Ичтен тынып гана ойдун артынан ойго түшө баштады. Гүлай да унчукпай алдына бир китеп алып коюп, окумүш болуп олтура берди. Керим Гүлайдын эмне себептен таарынганын билүүнүн аракетинде болду. «Буга эмне болду? Эмне үчүн кечигип келдин» деп орой сурап койдумбу?.. Жок... жээ мурда күнү бирөөнүн аялы менен бир жумуш үчүн бирге басып бара жаттым эле, ошондонбу?.. Жок... жээ мени такыр жактырбагысы келгенби?.. Жок, андан да эмес. Эгер андай болсо мени ушунчалык сүйөт беле. Бул үйгө келбейт эле го. Эмнеге

таарынды болду экен?» деген өңдүү ойлорго Керим чөгүлө берди.

Чынында азыркы окуя Гүлайдын Керимге таарынганынан эмес, андан да кыйыныраак окуя эле. Таарынган киши кандай болбосун кайра жазылат эмеспи: Гүлай таарынгандай Керим ага эч кандай жорук кылган жок. Аны Гүлай өзү да жакшы билет. Бул таарыныч эмес, бул сүйүүнүн муздагандыгы эле. Гүлайдын жүрөгү башка кишинин колуна өткөндөгүнө аз гана күн болгон. Ошол башка кишинин колу, анын жүрөгүн барган сайын кармап, барган сайын мыкчып жана элжиретип бара жаткан. Бирок, ал башка киши Гүлайдын жүрөгү анын өзүнүн колунда экенин билүүчү эмес, өзүнүн жүрөгү башка бирөөдө болучу. Ал башка кишилер Сатар менен Сабира эле. Муну Гүлай өзү жакшы билүүчү.

Керим ойлонуп-ойлонуп оюнун учугуна жетпегенден кийин, оюн башкага бурду да, убакыттын бир топ өтүп кеткендигин билип, маңдай жагында китеп окуп олтурган Гүлайга карап:

— Кой эмесе, бүгүн айта турган сөзүм деле жок. Кийин сүйлөшөrbүз. Бүгүн капараак көрүнөсүн, — деди.

— Жоок, мен анчалык дале капа эмесмин, өзүңүз капа болбосонуз болду. Чын эле эртең, же бир күнү сүйлөшөлүчү, — деп Керимге бир карады да, ордунан турду.

Гүлай үйүнө барып шумдуктуу ойлорго чөмүлдү. Анын көзүнө Керим менен Сатар биринен улам бири элестеп турду. «Менин эмне үчүн Керимден сүйүүм өчүп бара жатат. Ал кимден кем?.. Өңү-түсү эч бир жигиттен кем эмес, ал түгүл Сатардын өзүнөн да сулуулук кылат. Ак жүзү, кара көзү, жапысыраак бою, ар дайым ак көңүл мүнөзү, мына ушулар мени өзүнө тартып Керим ушул жорук, ушул кебетеси менен өзүн сүйгүзбөдүбү. Ырас, мени ал мурун сүйдү, бирок мен кийинчерээк аны, өзүнөн да кыйын сүйүп кетпедимби. Мен качан аны түшүмдө көрбөй жатчу элем. Түшүмдө Керимди кучактап жатып, ойгонуп кетсем жаздыкты кучактап калганым далай күлчү элем го. Ошону да айтканым жок ээ?! Ал партиянын мүчөлүгүнүн кандидаттыгына жаңыдан өткөн күнү кечинде куттуктап гүл бергенинде мени биринчи жолу өпөдү беле. Ошол өпкөнүндө же сүйгөндүктөнбү сүрдөп, калчылдап кеткенимди кантип унутайын. Ме-

нин биринчи сүйүүм Керим эмеспи. «Биринчи сүйүүдөн кызык сүйүү жок» деп айтышчу эле го. Андай болсо, эмне үчүн ал менин көзүмө баштагыдай көрүнбөй калды? Ал мага жамандык кылдыбы? Жок, жок. Эмесе мен эмне үчүн башканы сүйүп калдым? Баягы эл айтчу жигиттөн жигит тандап, гүлдөн-гүлгө койуп жүргөн көпөлөктөй кыздардын бири боломбу? Жок, мен андай болгум да келбейт. Бодбоймун да. Бирок мен сүйгүм келет. Сүйгөндө да кадимкидей катуу сүйгүм келет. Эмесе менин катуу сүйгөнүм Керим эмес. Сатар болуп калды. Анын кыздарга жагымдуу, күлкүлүү ачык сөздөрү Керимге окшоп анча-нерселерди «кыздарга сырымды билгизбейинчи» дегенсип жашырбагандыгы, жупуу жүрүшү мага жагат. «Жагат» деген сөзүм «сүйөм» дегеним эмеспи. Чын эле сүйөм! Капырай ошону мен эң жакын жолдошум Сабирадан да кызганчу болдум да. Ал эмнем? Айтпаса кызтануу, күнүлөө деген сүйүүдөн чыгат дечү эмеспи эле. Мен ошол баланы Сабирадан кантип бөлүп алам. Койчу, мен андан бөлүп алганда Сабира эмне дейт? Сатар мени сүйсө го жакшы, сүйбөсө өлбөдүмбү. Эң мурун анын сүйгөндүгүн билейинчи. Анын сүйгөндүгүн билүү үчүн өзүмдүн сүйгөндүгүмдү билдирүүм керекпи? Койчу, эми кыз башым менен кантип кат жазайын? Эгер мени сүйсө даде ачык айтпайт го. Анткени, Керим билип калса экөө жолдошчулуктан кечишпейби? Сатар жолдошчулукка абдан кароо жигит эмеспи? Айтор акыры бир билер. Азыр чыдай турайынчы. Бирок, көргөн сайын жүрөгүм эзилет. Ошону менен баскым келет. Сүйлөшкүм келет. Таң атыргым келет...» деп Гүлай оюн бүтүргөнчөктү болбой ачылуу терезенин тушундагы теректин бутагына дир этип учуп келип бир чымчык сайрап жиберди. Ошондо таң куланөөк болуп атып, эрте ойгонгон чымчыктардын бири ушул чымчык эле. Жазгы тандын урган муздак жели, төшөктө жаткан Гүлайдын жылаңач ийиндерин чыйрыктырып жибергенде ал төшөгүн өйдө тартып жамынып, жел соккон бетин тосту да ар нерселерди дагы кичине ой ойлоп жатып, таң алдындагы таттуу уйкуга чөмүлдү. Сүйүү толкунун күчтүүсү ай! Ушул толкунга минип алып, аны менен бирге жарышып, тиги жарга кагылышып жатып, таң атырды. Танды ой менен, санаа менен атырды. Гүлай көшүлүп уктап жатат. Экиге бөлүнүп өрүлгөн узун

кара чачы азыр жазылып ак жаздыктын тенин жайпап жатат. Жанагы санаа, жанагы ойлор менен уктай албай, ары-бери толгонуп жатып, чачын кичине уйпалап алган. Ошол уйпалангандан бөлүнүп калган кээ бир тал чачтар терезеден соккон сыдырымга үлпүлдөп турат. Кырынан жаткандыктан керилген маңдайынын тени жупжумшак ак жаздыкка баткан. Демейде бат-бат ирмелген узунураак кара кирпичтери жарадар аркардын көзүндөй жалооруган көздөрүн жаап эң бир сонун көрүнөт. Эч кандай терилбеген, боек да сүртүлбөгөн, табигат берген кара кирпичтери каштары азыркы сөгүлүп келе жаткан тандай жаркырайт. Ичке тарткан татынакай мурун, тандын салкын абасын алып куландай таза денесинен демин чыгарат.

Гүлайдын кар сур тарткан өңү ак шейшепке түшүргөн тандын шооласы менен укмуштуу кубулуп көрүнөт. Демейде шакылдап-шукулдап ачык-айрым күлдүрүп жүргөн Гүлай, азыр уйкусунда деле тынч жатпаса керек. Мына, колдорунун шадылары кыбыр-кыбыр этет. Адатынча мандалин черттип же рояль ойноп жатса керек. Мына-мына, кашын көтөрүп жылмайып койдү. Кимге күлүп жатат экен? Тигинетигине эбелектей эптүү эриндери, бешиктеги баланын оозундай бүлк-бүлк этет. Бул эмнеси? Мындан 17 жыл мурун эмизген апасынын ак мамасын соруп жатабы? Жок... Азыр бир жигит менен аймалашып, өбүшүп жатат. Ал ким болду экен? Керимби?.. же Сатарбы? Ким билет.

* * *

Июнь айынын укмуштуу түндөрүнүн бири. Асман чайыттай ачык. Анда-санда гана ак булуттун үзүндүлөрү калкыйт. Бирок, алар мээримдүү тийген айдын нуруна эч тоскоолдук кылыша албайт. Қайра элар, окчун-окчун жылжышат. Түн ортосуна жакын болуп калган. Жай түнүнүн салкын сыдырымы четки теректердин жалбырактарын шыбырыштырат да, даллоодогулардын жалбырактарын козгоого күчү келбейт.

Түн тынч. Сатар менен Сабира түнт аллеянын бирине түшүп алышып, көпкө чейин сүйлөшүштү.

— Эмне үчүндүр Гүлай менен Керим сууп бара жатышат да?

— Гүлай сенин жолдошуң эмеспи, андан сурабай-
сынбы, — деди Сатар.

— Мен сураганда айтпайт. «Баштагыдай элөбиз»
дейт да анда-санда үшкүрүп коет. Ал эмнеси экенин
билбейм. Керим таарынтып койсо керек. Андан сура-
саң, ал сенин досун эмеспи, сырын айтаар.

Жок, кеп таарынтууда эмес, кеп башкада болуу
керек. Эгер таарынса эртең эле жараштыра коебуз.
Эртең дем алыш го. биздикине Гүлай экөөңөр келги-
лечи. Төртөөбүз кенешип туруп эле алардыкын чечин
коебуз. Керим таарынбайт. Кайра ал Гүлайды үзүлүп
түшүп сүйөт. Анан Гүлай эмне, эси жок кыз дейсин-
би. Керим аны таарынткан күндө да ал Керимди сүй-
сө, эч качан таарынбайт. Таарынса да сен экөөбүзгө
окшоп бат эле жарашып алышар эле. Өзүн айтчы —
сен экөөбүз канча жолу таарыныштык, — деп Сатар
Сабирага карады эле. Сабира каткырып күлүп жи-
берди. Анын күлкүсүнө Сатар да кошулду. Экөөнүн
күлкүсү биригип, мемиреп жаткан бактын ичин дароо
кыймылга келтиргендей боло түштү. Баятан бери
экөө тең бактын бутактарында сайраган булбулдар-
дын үнүнө, сыдырым козгогон жалбырактардын шы-
бышына көңүл салышкан жок. Азыр бир аз унчукпай
калышкандан кийин гана алардын ою, көңүлүн бул-
булдун үнү алды. Кайсы теректин кайсы бутагынан
сайрап жаткандыгы белгисиз бир булбулдун үнү Са-
тардын да, Сабиранын да жүрөгүн кытыгылады. Эм-
неликтендир экөө тең ошого моокуму кангыча уккусу
келип, унчугушпай ары-бери басышты. Сабиранын көй-
көлгөн ак жибек көйнөгүнүн үстүнөн кийген, денеси-
не ченеп тиккен кара күрмөсү бар эле. Анын сол жа-
касына бая эле бир кызыл гүл тагып алган болучу.
Аны тагынганын сөздүн кызуусу менен унутуп да кал-
ган. Сатар сур костюмун адатынча желбегей жзмы-
нып, Сабиранын сол жагына чыгып, кээде кыса кол-
туктап, кээде жөнөкөй басып сүйлөшүп жүргөн.

Бакты аралап көпкө чейин айланып басып жүргөн-
дөн жадагандыктанбы, же түндүн сыдырымы чыйрык-
тырып жибердиби, бир мезгилде Сабира токтоду да:

— Сатар түн оросу болуп калды го эми кайты-
шалычы, сен да укта, мен да уктайын. Калган сөздү
эртен дем алышта төртөөбүз чогулганда сүйлөшөөр-
бүз, — деп Сатарга коштошо тургансып колун
сунду. Анын айдын нуруна чагылышкан аппак жүзү.

өзгөчө нурга-нур болуп жалжылдаган кара көздөрү Сатарды элжиретип жиберди. Сатар коштошууга даярданып колун берди эле. Сабира анын колун катуу кыса кармап:

— Эртеңге чейин эсен тур. — деп жылмая күлүп Сатарды кыйбоочудай ага дагы жакындады. Так ушул минут, ушул учурда Сатар аны кучактап өөл, тап аткыча ажырашпагысы келди. Анын жүрөгү туйлады. Жүрөк канча кылган менен, Сатарды бийлеп кетти. Ал Сабиранын колун кое берип бек кучактады. Ал да мейличи дегендей кылып Сатарга ыктады. Сатар эмне кыларын билбей барып төшүндөгү кызыл гүлдү жыттамак болду эле. Сабиранын жумшак ээги анын жаагына, ууртуна тие түштү. Сатар гүлдү коюп Сабиранын эриндерине гүлгө конгон аарыдай кадалды...

Жаштыктын ушул кызык учурун, Сатар үйүнө барып көпкө чейин ойлоп жатып уктады.

* * *

Сабира, Сатар, Гүлай, Керим төртөө сүйлөшүп олтурганына бир топ убакыт болуп калды. Сабира менен Гүлай столдун ары бир жагында, Керим менен Сатар бир жок тарабында олтурушат. Обочороок турган кичинекей стулчанын үстүндө патефон бар, аны улам эле чуркап барып Гүлай табактан-табак алмаштырып ойнотот. Ал үчүн патефондон башка эч кандай кызык жок сыяктанат. Ар түрдүү вальсты, фокстротторду коюшат. Сабира менен Сатар, Керим менен Гүлай бийлешет. Бир нече жолу бийлешти. Бир мезгилде Сабира:

— Койгулачы, ар дайым эле адашып кетише тургансып бийлешип жатабыз да; андан көрө Гүлай экөөбүз бир бийлейли, Сатар менен Керим бир бийлеп көрүшсүнчү. Эки жигит кандай бийлер экен, көрөлү да, — деди.

— Эки кыз, эки жигит болуп бийлегендин кандай кызыгы болмок эле. Андан көрө Гүлай мени менен Сабира Керим менен бийлесинчи. Ич тарлыгын жокпу, Керим? — деп Сатар күлдү.

Сатардын бул сөзүн укканда Гүлайдын бою дүр дей түштү да, чымырал кеетти. Ал: «Менин сүйгөнүм дү билип жүргөн экен ээ...» деп ичинен бир аз кымылдады да: «Жоок кайдан билсин. жөн эле айтып койду

го...» деп да ойлоду. Сатар аны менен бийлемек болу: кучактап, колун кармаганда анын колдору Гүлайга эң бөтөнчө назик, эң жылуу учурады. Сүйгөндүктөнбү? Же чые эле ошондойбу? Анын бийлегени Керимдин бийлегенинен сүйкүмдүү сезилди. Патефонго коюлган табактын күүсү бүткөндө Гүлайдын ындыны өчө түштү. Ал Сатардан кыйылып туруп ажырады. Анткени, Гүлай аны менен дагы кичине, дагы бир эле минут болсо да кучакташып бийлегиси келди эле. Бирок, Гүлайдын бул оюн Сатар билбейт.

Бийлеп-бийлеп келишип, кайра столду тегеректеше олтурушту. Нечен сонун тамашалар өттү. Ырдашты. Күлкүдөн күлкүлөр чыкты.

— Эми, Сатар, жаңы ырын болсо окуп берчи, — деди Керим Сатарга карап.

Сатар кечеги Сабира менен өткөргөн түндү чөнтөк дептерине жазып койгон. Бирок азыр ал ырын окуудан көпкө чейин тартынып турду.

— Бааланбай эле окусаң эми. — деди Сабира.

— Ырларыңдын баарын окуп кээде менин кулак мээмди жейсин. Кээде түн ортосунда туруп алып ыр жазасың. Окусаң ошол ырларыңдан. Деги бир эле ыр окуп койчу, — деп Керим, ордунан обдулуп Сатардын ыр жазган дептерлери турган стол жакка басты.

— Кой, кой, чөнтөгүмдөгү эле ырды окуймун, — деди Сатар. Ал чөнтөк дептерин колуна алып, Сабираны күлүмсүрөп бир карап алды да, ырын баштады.

Жайдын түнү, аба салкын ай жарык.
Көпкө жүрдүк бак аралап айланып.
Бир мезгилде мындай сунуш киргиздин.

— Болдучу эми, тун ортосу, кайталык.

Жоодурадын, мага карап токтодун,

Колду сундуң, коштошууга окшодун.

— Эсен тур. — деп он колумду бек кысып,
Ич жылытып, жүрөгүмдү козгодун.

Кучактадым, мен сен жакка ыктадым,
Сен да ыктадың. кучагымдан чыкпадың.
Шылтоо кылып, чочубасын дегенсип,
Жакандагы кызыл гүлдү жыттадым...
Ошол түнкү бир учурун жаштыктан,
Көпкө чейин ойлоп жатып уктадым....

деп, Сатар ырын бүтөр замат

— Алда эр ай. Гүлдү жыттамыш болуп барып, өпкөн экенсиң да, — деп Керим күлдү эле:

— Барчы нары, — деп Сабира аны тарс бир муштады да күлүп, жолугу менен бетин басты. Сатар күлүмсүрөгөн бойдон дептерин чөнтөгүнө салып, Керимди бир, Сабираны бир карап тигинин уялымыш болгонуна күлкүсү келип олтурду. Ошол убакта Гүлайдын ою ар кайсы жакка чабагандап турду эле. Ал: «Эмне үчүн ушундай ырды мага жазбайт. Мен жакама кызыл гүл тагып ушул Сатарга неге жыттата албайм. Кайра мен анын жакасындагы гүлдү жыттаар элем го. Мага бул мындан да артыгыраак ырлар жазар беле. Койчу, мага ушул олтуруш эң эле кызыксыз» деп нечен жолу ой артынан чубуртуп олтурду.

Чынында да азыркы төртөөнүн олтурушу Гүлай үчүн эң кызыксыз эле. Сатар менен Сабира үчүн кызык экендиги чын, анткени алар бирин-бирин сүйүшөт. Керим үчүн да кызык. Ал Гүлайды сүйөт. Гүлай эстүүлүгүнөн ага сыр билгизбеген болуп тамашаласа тамаша кылымыш болуп отурду: Бирок, Гүлайдын Керимге күлүп, аны тамашалоосу таптакыр муздак, таптакыр жалган эле. Гүлай үчүн бир гана кызык — ал Сатарды көрүп аны менен бет мандай олтурушу эле. Бирок, Сатар менен Сабиранын алышып ойноп олтурушу анын жүрөгүн мыкчып, ичин өрттөп турду. Гүлай бир жагынан Сатардын жанынан чыккысы келбей анын кебетесин, мүнөзүн, сонун сөздөрүн, тамашасын уккусу келип олурса, экинчи жагынан ушул жерден качкысы, үйүндө ысык жаш менен бетин жууп солкулдап ыйлап жаткысы келип турду.

* * *

Күз. Чакыруучулар пунктунан Керим менен Сатар сүйлөшүп жай гана келе жатышат. Экөөнүн тең чачтары алынган. Экөө тең шайыр. Экөөнүн тең жүздөрү күлүмсүрөшөт. Сөздүн кызыгына киришкендиктенби эки жакка эч көңүл бурушпайт. Күздүн керимсел жели менен бактардын бутагына жабыша албай самсаалап түшүп жаткан сары жалбырактарды мындан эки ай мурун эле экөө секирип үзүп алышып, кыздарга беришчү эмес беле. Азыр ал жалбырактар өздөрү самсаалап түшүп жатат. Бирок, буларга азыр алардын кереги жок. Анткенч, Керим менен Сатар жалбы-

ак үзүп ойноо убагынан эчак өтүп, эл коргоо, элдин ишеничин актоо үчүн бара жатышкандыгын бүгүн гана сезишкендей болушат.

— Мени боюн кыскараак экен деп албай коё жаздашпадыбы, ачуум келип кеткен экен, комиссиянын башчысы менен уруша кетим эле күлүп жиберишти. Көрсө тамаша кылып жатышыптыр, — деди Керим.

— Сени кайсы бөлүккө алды? — деди Сатар.

— Танкага.

— Кидийтип сени кантип артиллерияга алсын. Мен артиллерияга кеттим, — деп кичине мактанган болуп койду Сатар.

— Сени артиллерияга алгандыгы бою узунураак неме ок ташып, ящик көтөрүп берүүгө жарар деген го мени болсо, чымыр, кыйын неме экен, танканы зырылдата айдай алатко деп албадыбы, — деп Керим Сатарга күлүп, — эчтесе эмес, эми экөөбүз тең эле жакшы иштесек болду, — деди.

— Жакшы иштебегенде эмне, биз элден кем белек. Қайра ушу сага окшогон неме орден алып келет го, деп корком, — деп Сатар тамашалады.

Экөө сөздөн-сөзгө түшүп олтурушуп эң акыры кыздары жөнүндө сүйлөшүштү.

— Сен Сабираны качан алайын деп жүрдүң эле, айтсаң?

— Быйыл аскерге барбай калсам, январь айында кошулалы деген ой бар эле, Сабиранын да ою ушундай болучу. Эми эмне кыларымды билбейм. Мен аны аскерген келгенимче күт деп да айта албаймын. Күтпө дейин десем, жүрөгүм эзилет. Деги кат аркылуу чечилем го. Кече мен чакыруу гунктунга бара жатсам мен кеткенден кийин Сабира ыйлап калды деп уктум. Ушунусу туура эмес да. Менин аскерге бара жатканым алайгандыгы үчүн кыжырым келип да, сүйгөндүгү үчүн ыйлагандыгына ичим жылыт. Бирок, Сабиранын ушундай жумшак мүнөзү мага жакпайт, — деп Сатар оор үшкүрүп Керимге карады.

— А, менин Гүлайым болсо, мындай кубанычтуу иштерге ыйлабайт эмеспи. — деп Керим сөз баштады: «Менин Гүлайым» деп айткандыгы Гүлайдын ичинде эмне бар экенин билбегендиктен эмеспи. Керим Гүлайды баштагысындай эле сүйөт, ал үчүн башта-

гысындай эле күйөт, ал үчүн баштагысындай эле алектен-алекке түшүп жүрөт.

— Ал ыйламак түгүл, менин аскерге кетеримди угуп, узатууга камынып, гүлдөр даярдап жүрөт, — деп Керим Сатарга кубанычтуу өңү менен бир карады да, кайра кабагын кичине бүркөй түшүп мындай деди: Эмне үчүндүр ал мага, мурунку мүнөзүндөй сезилбейт. Же мүнөзүн ушундай кылып өзгөрттүбү. Сүйбөйт го деп ойлоюн десем такыр ишенээрлик иш эмес. Ал мени сүйөт. Сүйбөсө мени менен жүрөт беле. — деп Керим Сатардан жооп күткөндөй жалдырады.

— Албетте, сени ал сүйөт. Бирок, эмнеликтен кийинки күндө экөөңдүн жүрүшүнөр, өтө сейрек болуп кетти.

Каталык сенден кетип жүрөбү. Же Гүлайданбы, ким билет. Деги, Кеке, бул кебетеңер менен, ушу аскерге жөнөө аркылуу гана ишинерди бүтүрөсүнөр го дейм. Гүлай желмогуз сени үч жыл күтүп жүрө албас бекен! — Сатар Керимди ызалантмак үчүн тамашалап күлдү.

— А Сабира сени күтөт деп турасыңбы?

Күтсө күтүп жүрөр, күтпөсө маа окшогон жигиттер түгөнүп калды дейсиңби. Деги ушул кыз өзүнүн тенин тапса эле болду.

— Мен дагы Гүлай жөнүндө ушу сеникиндей эле ойдомун. Бирок, канткен менен кишинин ичи күйөт экен, — деп Керим үшкүрүп, кайра күлүп жиберди.

— Кыскасы аскерден келгенден кийин экөөңү тең көрөбүз го. Балким экөө тең балалуу болуп калар. Ким билет. Үч жыл деген оной эмес. Үч жылга чейин кыздын кызы күтөт эмеспи. Экөөнү ошондо сынайбыз да. — деп Сатар сөзүн бүткүчө үйгө келип калышты.

Вокзалдын ичи-тышына эл батпайт. Поезд жөнөөгө дагы жарым сааттай бар. Кичине үйтүгүлөп күздүн жамгыры жаап турат. Ага да болбостон шаңдуу чыккан музыканын үнү алдында жаштар бийлеп жатышат. Музыка кичине эле токтосо эле күбүр-шыбыр сөздөр башталат. Бири баласына акыл айтып, бири кат жазуу жөнүндө сүйлөшүшөт.

— Кудай ден соолук берсе эки-үч жыл деген эки айдай эле өтүп кетет, балам, — дейт уулуна, тээтиги көк ала сакал чал.

— Сенин таптакыр кат жазбай коймой адетин бар эле. Эрикпей эле жазып турсаң, — деп күйөөсүнө тигинде бир келин жалдырайт.

— Балекетинди алайын, оорукчал элең, — деп уулуна айтып тиги кемпир көзүнө жаш алды эле:

— Койсоңчу, жарыктык. Менин деним соо болгондуктан аскерге жарап жатам да. Элдин энелери ыйлабай-сыктабай эле узатып жатат. Анан сен эле ыйлап мени элге уят кылбасаң, — деп уулу чөнтөгүнөн жоолугун алып, энесинин көзүн аарчып, энесине күлөт.

Аскерге жөнөөчү балдар поездге түшө башташты. Сабира менен Сатар кол чатырга далдаланышып эң акыркы жолу бир өбүштү да. «кош» дешти. Сабира колундагы букетин Сатарга берип жатып, көзүнөн жаш кылгырып, кеткенин өзү да сезген жок. Поездге түшүп жатканда Гүлай колундагы бир букетин Керимге берип, экинчи букетин Сатарга сунду.

Паравоздун биринчи кыйкырышы төрт жүрөктү тең зырп эттирди. Поезд ордуна козголгондо төрт жүрөк төртөө тең козгоду. Поезддин терезелеринен Сатар менен Керим кол шилтеп улам нарылап узай беришти. «Барып келгиле, балдарым, азаматсынар, мен силер менен мактанам» дегенсип энгезердей Ала-Тоо чалкалап кала берди. Сабира менен Гүлай бир кол чатырдын алдында колтукташып поезддин карааны үзүлгөнчө карап, кирпичтерин ирмеген сайын беттерин тамчы куланып кетип жатты. Ой, чиркин сүйүү! Экөө тең бир гана жигитке ыйлашты. Экөөнүн тең жүрөгүн ошол жигит алып кетти.

Сатар менен Керим жолдо бара жатканда да, мурун да бирге иштейбиз го деп ойлоп жүрүшчү. Бирок, экөө эки башка жакка кетишти. Сатар Ленинградга. Керим Украинага кетти. Сабирага да, Гүлайга да ал экөөнөн каттар келе баштады.

Бир күн! Гүлай үйүндө олтуруп алып адатынча терең ойго чөмүлдү. «Коя, мен мынча сүйгөндөн кийин, ушул сүйүүнүн аягына чыгуум керек. Мен Сатардын колундагы жүрөгүмдү кайра өзүм алам же анын жүрөгү менин колумда болууга жетишүүм керек. Ырас, ал менин сүйгөнүмдү билбейт. Мурун ага билгизүүдөн уялчу элем, тартынчу элем. Азыр ачык айтууга убакыт жетти. Эгерде мен ушул максатыма жете албай калсам, Керимге да, Сатарга да тийбөөм керек. Алар билбеген эле неме менен турмуш курам», деп

ойлонуп олтуруп кат жазмак болду. Электрди күйгүзүп, столго жакын келип, тартмадан кагаз издемекчи болду эле. колуна Керим, Сабира, Сатар, өзү болуп түшкөн сүрөт кезикти. Ушул сүрөткө былтыр жайында түшүшкөн болучу. Гүлайдын көзү дароо эле Сатарга кадаалды. Көпкө чейин бетине кармап бирде күлүмсүрөп, бирде сумсаят. Ичинен алда канча шумдук ойлорду ойлойт...

Акырында калем сапты колуна алды да, актай дептердин барагына из түшүрө баштады. Бир аз жазып келип, кайра ойлонуп аны сызды да, баракты айрып тытып таштады. Дагы баштады. Дагы тытты... Дагы баштады. Дагы тытты, көөнүнө жакпады. Үчтөрт баракты тытып олтуруп эң аягында мындай деп кат баштады:

«Алтын Сатар!

Эсенчилигиниңди суроодон мурун сенден кечирим сураймын. Таптакыр күтпөгөн кишинден алдым деп балким таң каларсың. Мейлиң, таң калсаң таң калгын. Менин ушул катымды жапжалгыз олтуруп алып окурсуң. Сенин жанында жолдошун Керим, сүйгөнүн Сабира да жок. Ошондуктан мен да жапжалгыз олтуруп алып, кыштын узун түнүнүн ортосунда жазып жатам.

Сен мени жакшы билесиң. Менин мүнөзүмдү, кыялымды Керим, Сабира үчөөңдөн башка ким билет, эле. Мен баягы эле ачык Гүлаймын. Бирок, сен кете электе мен ачыктыгымды токтотуп, жабык болуп жүрдүм. Мен сени сүйгөнүмдү үчөөңө тең билгизген жокмун. Чочуба! Ырас мен сени сүйөм. Сабира менен Керимден айбыгып гана мен сага унчуга албай жүрдүм. Сүйүү, кыз башым менен болсо да сага сунуш киргизүүгө мени далай түрткүлөгөн болучу. Бирок, оозум барбады. Канчалык ачык мүнөзүм болсо да эле бата албадым. Сени өзү түшүнөт го деп ойлоп жүрчү элем.

Эсиндедир, баягы силердин үйдө бийлеп жатчуда эмне үчүндүр сенин көздөрүң менин көзүмө укмуштуу кадала түштү. Сен экөөбүз көпкө чейин тиктешип калдык. (Аны тигил экөө сезген да жок). Эң акырында адатынча сенин көзүң курчтук кылып, мени жер каратты. Мен ошондо сени түшүндү го дедим эле. Ошол окуядан кийин бир топ күн кийин, төртөөбүз Сабиралардыкына дагы чогулбадыкпы. Ошондон тарап оозгу үйгө чейин чыгып, мен галошторумду кий-

гени жатсам сен жалгыз чыгып, менин галошумду таап, берүүгө жардам кылбадыңбы. ушул учурда мен сени соо чыккан жок бир деме айтат го деп ойлоп, кымылдадым эле. Мен бир галошумду кийип, экинчисин киёмүн деп жыгылып бара жатсам, сен кучактай калбадыңбы. Ошондо өбөт экен деп ойлогомун.

Мен бардык жүрүш-турушум менен биригип, сени сүйгөнүмдү сага билдирүү аракетинде элем. Бирок сен билбедин. Же билмексен болчу белең? (Эмки катында жаз).

Сен «Жүр, Сабира!» деп аны колтуктап үйдөн алып чыккан сайын менин жүрөгүм үзүлүп кетчүдөй болор эле. Силердин артыңардан Керимдин колтугунда бара жатып, силерди көрүп ичим бышып кетүүчү. Мага Керим ар нерселерди сүйлөй берсе, калп эле «ооба! ошондой!» деген болуп коюп, эстегеним, оюм сен болчусун. «Ичим бышчу эле» дегеним сени Сабирадан кызгангандык эмес, мен аны абдан жакшы көрөм. Бирок, менин ичимди бышырып жаткан сүйүү эмеспи. Менин Керимдин сөзүн укпагандыгым аны киши катарында көрбөгөндүктөн эмес. ал мага эч кандай жамандык кылган жок. Мен аны чанган жокмун. Кайра менин биринчи сүйүүм ошол, Керим эмеспи. Бирок, менин анык сүйүүм башкага ооп кетпедиби. Менде бир гана жүрөк бар эмеспи. Ошол жалгыз жүрөк сенин колуңа өттү. Эмне үчүн? Эмнеликтен? Аны мен өзүм да билбеймин. Эгер менде үч жүрөк болсо бирөөнү сага, бирөөнү Керимге, бирөөнү Сабирага берер элем. Үчөөңдү тең жакшы көрөм. Бирок жакшы көрүү менен сүйүүнүн ортосу асман менен жердей эмеспи.

Сен менин далай түшүмө кирбединби. Азыр дале түшүмөн кетпейсин. Мен бекер кыйналып, бекер санаа тарткандан көрө, сенин оюңду билейинчи дедим. Мен сенин жаныңда эле жүргүм, сени күн сайын көргүм келет. Сен кийин балалуу болсоң деле сенин балдарыңды деле эркелетким келет. Ошондой болсо да мен сенин сүйгөндүгүңдү билүүгө тырышам. Сен эч жок дегенде менин сүйгөндүгүмдүн жарымындай эле мени сүйсөң болду. Мен ошону сенден билсем, өзүмдү сүйүү жагынан ырыстуу деп санаар элем. Мен сени карыганча күтүүгө да макул болоор элем. («Өзүнөн-өзү жабышкан кандай жеңил баа кыз эле деп ойлой

көрбө! Ойлосоң ойло!».) Өгүнчөрөөк сен Сабирага жазган бир катында бир ырың бар экен:

Жаштыкта махабаттай эч кызык жок...
Жүрөктө бирде көк муз, бирде ал чок...
Сабира! Калганыңды эч унутпайм,
Кол булгап эки көздөн жаш мончоктоп.

Ошол сен жөнөгөндө мен да ыйлаганмын. Сен да, Сабира да, Керимге ыйлап калды деп ойлосоңор керек. Чынында мен сага ыйладым. Менин көзүмөн жаш кылгырткан, мени ыйлаткан сен элең. Ушул катты алып окуп жатканыбызда менин ээним кейип кетти. «Эмне үчүн Сатар мага мындайларды жазбайт? Мен эле анын артынан ээрчип азап жейинби?» деген ойго келдим.

Сатар! Эми сөзүмдү кыскартам. Эң жок дегенде кымындай кагазга эки-үч ооз сөз менен жооп жаз. Ошол кагазыңды, сенин колуңду өмүрүмчө сактап жүрөйүн. Кош, жүрөктөн чыккан саламым менен Гүлай.

«Кат жаз, кат күтөм,
Кандай жооп келер экен?»

«Мен да сени сүйүп жүрдүм эле деп келер бекен? Жок Керимди таштап мени сүйбөй эле койчу деп келет го дейм», деген ойлор менен Гүлай алек болуп жүргөнү эки айдан ашып кетти. Гүлайдын азыркы ою, санаасы: «Эмне үчүн жооп жазбайт. Ошонү окуп чыгып туруп, Керимге жиберип коюп жүрбөсүн. Жок, Сатар андай эси жок жигит эмес. Балким менин катым жетпей калып жүрбөсүн. Бир жерде калган го? Эгер Сатарга тийсе сөзсүз жооп келет эле» ... Мына ушундай ойлор менен Гүлай алек болуп жүрдү.

Так ушул тынчсыз күндөрдүн бири... Гүлай сабагынан келип, кийимин чечип, столго жакын келди, столдун үстүнөн, сырты көп жүргөндүктөн жыргытылып, айрылып бараткан боз конвертти көрдү. Бул Гүлайдын санаа тартып жүргөн Сатарга жиберген каты. Гүлайдын жүрөгү жылаан көргөндөй шуу дей түштү. Конверттин бир барак бурчуна жабыштырылган үрөйү суук ак кагаз бар. Чынында да үрөйү суук кагаз эле. Гүлай бүткөн бою калтыраган бойдон конвертти колуна алды да, жабыштырылган кагазды көр-

дү. Анда «Муратов Сатар өзүнүн күжүрмөн постунда туруп совет элинин, душмандары менен болгон күрөштө, чыныгы эрдик, анык патриоттук менен курман болду. Катыңыз өзү жокто келип калгандыктан ачпай кайра жиберибиз» — деп жазылган эле. Гүлай муну окуп алып, делдейе түштү. Анын көзүнөн жаш да чыккан жок. Ал ындыны өчүп, акырын басып кроватына жыгылды. Ал солкулдады, шолоктоду. Азыркы минутада дүйнө жалгыз Гүлай үчүн астым-үстүм сезилди.

Бирок Гүлай өзүнүн жаштык доору бүткөнчө арылбай турган бир азаптан жениле түшкөндүгүн кайдан сезсин.

Гүлай шолоктоп кроватта жатканда Сабира кирип келди. Гүлай эмне үчүн ыйлап жаткандыгына түшүнө албай, аны кучактап алып «Эмне болду Гүлай, айтчы? Сенин кайгыңдын теңин тең бөлүп алайын. Айтчы!» дей бергенде: ый аралаш үнү менен Гүлай «Сатар... Сатар өлүптүр» дегенде Сабира аны кучактап алып ыйга-ый кошту. Анын ысык жашы Гүлайдын кайгысынын теңин бөлүп алды. Ал экөө бири-бири эми билдишти. Экөөнүн тең жүрөгү ачышып, экөө тең ыйлап, экөө тең шолоктоп, экөө тең солкулдады. Экөө тең кайрылгыс жакка сапар тарткан Сатарын жоктошту...

Эсин таппай, ачылбай темселеп кайра келген кайгылуу катты Гүлай ары-бери кармалап туруп, мештеги алоолонуп күйүп жаткан сөксөөлдүн жалынына ыргытты да, ал таптакыр күйүп бүткөндөн кийин оор үшкүрүп ордуна туруп, пальтосун кийип портфелин алып, сабагына жөнөдү.

Гүлайга далай жигиттер кат жазуучу. Ал далай жигиттин жүрөктөрүн өрттөгөн. Бирок, ал жигиттер бир тең, Сатар бир тең болучу. Эми? Эми Гүлайга баары бир. Гүлайдын ою Керим да тааныбаган, Сатар да тааныбай турган бир жигитти сүйүп, ошо менен турмуш куруу эле. Ал ушул оюн орундатты... Гүлай турмушка чыкты. Биринчи баласынын зтын күйөөсү менен талашып жүрүп Сатар койду.

Мына ушинти арадан төрт жыл өттү. Баягы кыз Гүлай азыр балалуу, чакалуу, токтоо, сонун аял болду.

Гүлай күндүн ысыгына чыдабай Сатарын көтөрүп бактын көлөкөсү менен жай басып бара жаткан болучу. Анын алдын тосо бир кызыл аскер келе жаткан эле. Аны Гүлай байкаган да эмес. Ал жакындаган сайын басканы, кебетеси көзгө жылуу учурай берди. Ал өтө чукул кирип келгенде гана Гүлай анын Керим экенин тааныды. Эчак тынчып, жайбаракат жатып калган жүрөк азыр бир болк этип, катуу кагып, жиберди. Керим Гүлай менен кол алышып, баласын колунан алып бетинен кадала өптү. Ал Сатарды өөп жатса, мындан беш жыл мурун биринчи жолу Керимге өптүргөнүн элестетип, Гүлай көзүнө жаш алды.

— Кой, кудай урган жашык болуп калгансын го, — деп Керим күлдү эле, Гүлай жоолугу менен көзүн аарчып, күлүмсүрөдү да:

— Эчтеке эмес, өткөндүн баарын унуталарың, — деди.

Керим Гүлай менен сүйлөшүп, Сатарды көтөрүп эркелетип турду. Сатар кичинекей бытындаган болдору менен Керимдин төшүндөгү «Кызыл Жылдыз» орденин кармалап өзүнөн-өзү аракеттенип жатты.

ЭНЕНИН СҮЙҮҮСҮ

I

Эмилбектин эби жок эркелигин айылдагылар бүт билет. Көбү жактырбайт. Анын эне-атасы удаа үч кыздуу болгондон кийин, үшүл Эмилбекти көрүшкөн. Алар, үч кыздын арасында жалгыз эркек бала болгондуктан, анын үстүнө эң кенжеси деп артыгыраак эркелетишээр эле. Балаңарды анда-санда кагып-согуп жүрбөйсүңөрбү дегендерге:

— Эч нерсе эмес, мектепке окугандан кийин өзү эле таштайт, — деп көбүнчө атасы айта турган.

Мына Эмилбек мектептен окуганына быыйл төрт жыл болду. Ал эркелигин азыр да кое элек. Эмилбек атасынын тилин коркконунан гана анда-санда алат. Апасын болсо, таптакыр тоготуп койбойт. Эмилбекке апасынын айткан сөздөрү чиркейдин дыңылдаганындай да сезилбейт. Ал чоң ата, чоң энесинин тилин алмак түгүл, алардын бүкчүйгөн белин туурап шылдың-

дап кетет. Анын бир жакшы сапаты — сабагын жакшы билет, китепти көп окуйт. Жүрүш-турушунан дайыма «3», кээде «2» ала койгону менен, жыл сайын класстан-класска жакшы баалар менен көчөт. Окуучуну жалаң гана жакшы баа алгандыгы үчүн жакшы дебейбиз да? Ал жакшы да окуп, ошону менен катар сабактан бош учурда эне-атасынын майда-чүйдө ишине кол кабыш кылышкандыгынан да жакшы көрөр элем. А Эмилбекте болсо, биз айткан экинчи сапат жок. Ал апасынын тилин албагандыгы аз келгенсип, ага каяша да айтат. Кээде кедендеп айтыша да кетет. Буга апасы өтө капа болот.

Күндөрдүн иринде, Эмилбектин апасы короого кир жайганы жатып:

— Эмилбек, тетиги шаты менен чыгып, мына бул жердин учун тамдын бурчуна байлап берчи, кир жайын.

— Өзүң жайып ал! — деп короодон чыгып кетти. Анын апасы кейип-кепчип, эптеп шаты менен чыгып жипти байлап, түшүп келе жатканда шатынын тепкичтеринин бирөөнүн мыгы бошоп калган экен, салмагын көтөрө албай чыгып кетти. Эмилбектин апасы мыгылып түшүп, бутун чыгарып алып, кокуйлап жатып калды. Аны айылдыгалыр эптеп ооруканага алып барышты. Эгерде Эмилбек тил алган болсо, жеңил балага тепкич сынбайт эле, апасы мындай азапты көрбөгөн болор эле. Буга Эмилбек кабагым-кашым деп да койгон жок.

Анын алтынчы класстан окуган эжеси Алма, жүдөп-какап жатып эптеп тамак бышырып кичирээк куструлга куюп:

— Эмил, сен апама бул тамакты жеткирип кел. Мен үйдүн ичин жыйыштырып, казан-аякты жууп коюм, — дегенде:

— Барбайм. Эмне, анын бутун мен чыгардым бе, — деген сөзүн эшиктен кирип кел жаткан атасы уктудагы:

— Сен эмитен ушинтесин чонойгондо апаң экөөбүздү тирүүлөй кордукка саласың го, шайтан! Эси жок наалат! — деп белиндеги кайыш кур менен куйругун ысыт чапты. Эмилбек ыйлаган бойдон чоң атасына качып барды. Чоң атасы анын маңдайынын сылаган жок, кайра:

— Ырас кылыптыр балам сага, олтур эми, — деди. Чөнтөгүнөн шише чакчасын суруп чыгып насыбайдан атты дагы чыйт түкүрүп коюп:

— Эненин да, атанын да тилин алып жүр, балам. Мына сенин атандын атасы менмин. Атаң Жапар сендей кезинде менин да, апасы Даананын да тилин алуучу, — деп кемпирин карап коюп сөз баштады. — Атаң ушул азыр да, мен, же мына бул чоң энең катуураак сүйлөп койсо унчукпай калат. Ал өзү чоң болгону менен биздин тилди алат.

Ушул сөздү айтып жатканда Эмилбек атасы Жапардын мурдагы жылы мас болуп, аттан жыгылып келгенде, чоң энеси да, чоң атасы да катуу тилдешкенден кийин, ал ошол күндөн баштап аракты таштаганын эсинен түшүрдү. Ал гана түгүл, чоң атасы анын атасын таягы менен жонго тарс эттире бир чапканын да эстеди.

Чоң атасы насыбайдан бир атты да, ондонун алтуруп:

— Сен Эмилтай, жомокту жакшы көрөсүн. Ал сага бир жомок айтып берейин, чынында бул жомок эмес, өзүм көргөн окуя, — деп сөзүн баштады.

— Илгерки өткөн жылдардын бири эле. Чоң энең Даана экөөбүз Белек деген байда малай болуп жүрөрүз экел. Атаң Жапар там-туң баскан кезеги. Биз былтыркы силердин пионер лагерин орношкон Көлмө жайлоосунда элек. Чоң энең байдын оор жумуштарын кылып жүрүп, бир күнү ооруп төшөккө жатып калды. Ал кезде доктор, оорукана деген жок болоор эле. Мен ар кайсы тамырчыларга барып, акырында Кучубай деген тамырчы чоң энеңдин тамырын кармап көрүп:

— Аркардын этинен арашан кайнатып берсең айыгат, — деди. Аркарлар тоо-тоонуну башында эркин жүрүп, дүйүм чөптөрдүн бүрүн жейт, чын эле дарылыгы бардыр, — деп чын ишендим да аракетке түштүм. Ал кезде менде мылтык кайда. Айылыбыздагы Бакай деген мергендин бараңы бар эле. Асылып жатып бир чыгып келүүгө сурап алдым. Өзүм да анда-санда бирдеме ата коюп жүрүүчүмүн. Аркарлардын кайсы жерде болоорун да билүүчү элем. Мен кой жайып чыккан төрлөрдүн анда-санда аларды учуратып калып, мылтыкымдын жоктугуна өкүнүп тим болчумун. Бакайдын бараңын асынып ушул көлмөнүн Ой-Кашка суу деген коктусу өрдөп жөнөдүм. Ой-Кашка суунун тө-

рүнө жакындап калганда, жыттуу көк гүл жыш чыккан бир аянтчада олтурдум дагы, бир аз оозанып, эс алып, жонумдагы байлаган айранымдан ичейин деп чаначтын оозун чечтим. Айран өтө коюу болгондуктан жута албадым. Мен оолтурган жердин туура жагындагы төө таштын түбүнөн оргуп чыгып жаткан булактан кошуп, айранды чайкадым. Тим эле кымыз болуп калыптыр. Суусаган жаным жыргай түштүм.

Эки жагымды карадым. Эмне үчүндүр бир боз чымчык жаны калбай чыйпылдайт. Ал мен олтурган жерден тегеренип алыс кетпейт. Кээде менин төбөмө кала тургансып жакын келет. Кээде, менин жагымдагы уйдай таштын үстүнө конот. кайра учуп чөптөрдүн башына конот. Анын жаны-маны калбай чыйпылдаганына караганда, мен уясына жакын олтуралдым го деп, эки жагымды карадым. Ал жайлоодо узун чөптөрүнүн арасына уя сала турган чыйпылда, деген боз чымчык экенин таанымдым. «Бул байкушту бекер чебелентпейинчи» деген ой менен орун которуп туруп бассам, үч кадам алдагы аяктай таштын түбүндөгү уяда төрт кызыл эт балапан бар экен. Мынча көрбөгөнүмдө басып алмак экенмин. Мен эңкейип карасам, төрттөө тең сапсары болгон ооздорун ачышып, жем сурады. Энебиз курт тиштеп келди деди го? Аларды көрүп боорум ооруду. «Атам аркар атып келер бекен» деп менин Жапарым да үшкүнтүп оозун ачатко, деп санаам сай кыдырды Ошол учурда баягы чымчык келип төбөмө айланды.

— Ой, чиркин эне ай, — деп мен оолук басып барып чоң таштын түбүнө олтуруп, аркарлар оттой турган жерлерге көз чаптырдым.

Олтурган жеримде мылтыгымды жакшылап дагы бир сыйра тазалап чыктым. Дүрмөттөдүм, дагы бир сыйра айланама көз жүгүрттүм.

Мына, менин жогору жагымдагы көк жайыкта жалгыз аркар жуушап жатат. Кызык! Аркар жалгыз жүрчү эмес эле. Калгандары кайда? Мен көзүм талыганча жерди артып карадым. Ал чынында жалгыз экен. Бирок, анын алды жагында бүдүрөйгөн боз неме жатат. Көзүмдү айырбай карасам, ал козусу экен. Бул бир жактан куугунтук жеп, өзүнүн үйүрүнөн ажырап, баласын ээрчиге качып келип ээн жер деп ушул төргө келгенин билдим. Эми кандайча кылып жакыныраак барыш керек?

Аркар башка кийиктерге караганда, жытчыл жана көрөгөч болоорун жакшы билүүчүмүн. Жер менен жер болуп сойлоп олтуруп, аркардын он жак тушундагы таштын далдаасына келип карап жаттым. Ал менден шек алдыбы, же өзүнчө элеби, ордуна турду. Турар замат козусу кошо туруп, серендеп келип энесин ээмп калды. Аркар тынч турду. Ошол учурда баласына сүтүн ийип берип жаткан го дедим.

Мен дагы кичине жылып барып мылтык сундум. Кароолго мелтиретип келип басып калдым эле, аркар түтүн менен кошо жыгылды. Козусу бир аз делдөө түшүп тыбырчылап жаткан энесин жыттагылады. Аркар тура албай башын жерге чапкылап жатты. Анын туруп кете албастыгына көзүм жети, жанына чуркап бардым. Ал кан жууп жеткен мойнун улам көтөрүп, алыстап качып бара жаткан кысун жалжылдай карады. Ошол учурда анын же узу, анын жан алгычы мен мылтыкты таянып жатканда турсам, мага көңүл койбогондой эң акыркы жакта башын көтөрүп, козусу качкан жакты бир карады. Аны алсырап шайы кетип, жалооруган көздөрүн жума жаштады. Анын ошол учурдагы алына катуу кайгырдым. Ал: «Мен болсо ажалдын огуна кабылдым. Деги каралдым сен кутулар бекенсин» деген үмүт менен өз жанын кое туруп, баласын карагандыгы, мени ого бетер аянычтуу сезимге учуратты.

— Мына, эне деген ушундай болот. Эмилбек! — деп абышка сөзүн бүткөндө:

— Ошону атпай, эле коюун экен, — деп кемпиринин көз жашын аарчып жатканын көрдү.

— Ошондон кийин балалуу кийикти атканды койгомун. Уясы бар өрдөк, кекиликти атпай жүргүлө. Деги, балалуу нерсеге тийбегиле, — деди абышка.

— Чоң эне, жүрчү, апама тамак алып баралы! — деп Эмилбек чоң энесинин мойнунан кучактады.

II

Апасы «чийки суу ичпей жүр» деген тилин укпастан суудан суук тийип, сабагынан эки күн калган Медер бүгүн чоң атасы Алым менен үйдө олтурган эле. Апасы менен атасы кызматта. Алым абышка небереси Медерге ар түрлүү кептен салып олтуруп, эң аягында өзү көргөн окуяны мындай деп баштады:

— Медештай, угуп турчу, балам, апандын тилин албай, эки күн сабагындан калдың. Атаңын эмгегин эсиңе ала турган болдуң. Сени мектептен окуткан мугалимдерин, класс жетекчиси болсо, үйдө окуткан апак, атаң болот. Эне-атанын тилин албаган бала ээн өсөт да эселек, эси жок болуп калат. Эне-ата бала үчүн суукка тоңуп, ысыкка чыдайт. Мен дагы сенин атаң Маамытты жонума көтөрүп, жоолугума конфет түйүп берип баккамын. Чоң энен болсо, «ылай суу кечпе, ыгы жок ойнобо» деп күн-түнү аракеттенчү. Маамыт биздин тилди алып, тартиптүү болуп, азыр өзүнчө жакшы билим алып инженер деген атка конду. Агер атаң тил албаган эселек, тентек болсо мындай жакшы адам болмок эмес. Анткени, ал мектепте мугалимдердин айтканларын угуп, үйдө чоң энен экөөбүздүн тилин алуучу. Ойнойм дегенде өзүбүз уруксат берүүчүбүз. Кээде бизге жардам бер деп иштетчүбүз. Маамыт атаң мына о тентип өскөн, балам,

Эми мен сага бир көргөнүмдү айтайын. Илгерин-илгери сен эмес, сенин атаң Маамыт жокто, Мекелей деген жаман заман кезде Дордой деген бир бай бар эле. Мен ошонун жылкысын багуучу элем. Бир жыл эмгеги-ме бир тай, бир эчки алуучумун, аны да бир күлүнүн карышкырга жедирсем кармап калуучу. Дордойдун жылкысы көп болоор эле. Жылына 300—400 бээси туучу.

Жаздын күнү, май айынын орто чени. Көкөмерен деген дайраны китептен окуп, картадан көрүп жүргөн чыгарсын. Көкөмерен — Суусамыр, Каракол деген эки суудан кошулуп, аскасы асман тиреген капчыгай менен агат. Ал капчыгайдын аты да Көкөмерен деп аталат. Ошол чоң сууну бойлоп, аскалардын алдынан, үстүнөн өткөн кыя жол болоор эле. Аны менен Суусамыр жайлоосуна эл көччү. Мен, дагы эки-үч жылкычы болуп, Дордойдун жылкысын чубатып калдым.

Көкөмерен дайрасынын аскадан-аскага артылып түшкөндөгү ак көбүктүү шары сөздү такыр эле угүзбайт. Аран-аран жандап сүйлөшөбүз. Ал эмес жылкылардын кишинегеги аран-аран угулат. Капчыгайдын көркүн айтпа! Кекилтик, чилдер жаңыдан чыгарган боз тоголок балапандарын таштан-ташка секиртип, артта калганын эне-аталары улам күтүп алып ээрчитип жүрүшөт. Дайранын наркы өйүзүндө жаш улактарын

телчитип жанында турган кийик эчкилерди көрсүң. Суу бойлогон ак кайындар, чекчейген кызыл четиндер, күлжүйгөн кара теректер Көкөмерендин көбүк ыргыткан желине кубанат да, кулпунушат.

Боз чалма болуп күрпүлдөп кирген суудан коркпогон жалгыз жаныбар балык менен суу чымчык деген болсо керек. Балыктар боорун жарк эттирип иримден-иримге секиришет да, кайра чулп этип шарга ылирип кетишет. Суу чымчык деген жону кара, боору алапак чымчык болот. Ал жардан башы көрүнгөн таштарга конуп, күүлөнүп, куйругу менен бийлейт да, култ этип иримге кирип кайра чыгышат. Анткени, сууун киргени, асканын дайранын шарын туураганы, егеректин сулуулугу, силердин май майрамынардай со керек.

Көкөмерендин капчыгайынын кумдуу жерлеринде согон жапайы пыз чыгат. Ошол кезде согондун болуп турган кези болот. Биз, жылкычылар, ар кайсы жер түшө калып, чачысы самсаалаган согондордон канж ыгабызга кабат-кабат бөктөрүнүп алып жүрүп олтурдук. Ат үстүндө кетип бара жатып, канжыгамдагы согондордон бирден чубап, ачуусуна карабастан бартылда-тып жел жүрүп отурдум.

Дордойдун жылкысы көпчүлүгү буурул болоор эле. Ырас арасында карасы, жээрдеси, торусу, сарысы да бар болучу. Көп жылкы узун жол менен чубалганда алды-арты эки-үч чакырымга чейин барат. Жакындан торолуп келе жаткан кулундар энелерин ээрчишип, эрбенедешип кээде желип, кээде басышат. Кайсы бирлерин энелери улам токтоп эмизип алышып, дагы ээрчитип жөнөшөт.

Көкөмерен капчыгайынын орто ченинде Сейиттин урункайы деген бийик аска бар. Жол ошол асканын үстүнөн өтөөр эле. Алды жагы мелтиреген көк айламп ирим. Көбүктөнгөн дайра килейген таштан артылып келип түшүп имерилип тынчый түшөт. Мына ошону ирим дейт.

Мен баккан жылкылардын арасында Ак байтал дей турган бир байтал бар эле. Өзү кооз, мойну, буттары ичке, жорго болучу. Жылкыны ак деп айтпайт, балам. Боз дейт. Биз Ак байталды ак дегенибиз ал сары болучу. Жылкынын сары түстөгүлөрүн күла, кер сары, гүлсары жана ак сары дейт. Ал ак сары эле. Ошондуктан Ак байтал деп эркелетүүчү элек.

Биз көчүп жара жатканыбызда Ак байтал жанагы аяланын үстүндөгү жолдо өзүнө окшогон татынакай ак сары кулун тууп, жаңыдан телчиктирип, эптеп-септеп эмизип турган экен. Анткени — ал биринчи жолу тууганы ушул эле. Мындайды туңгуч деп коет. Туңгуч мал бөтөнчө баласаак келет.

Чубаган жылкы Ак байталды жандап өтө албай токтоп калды. Анткени, жол тар да! Ошол убакта эки-үч жигити менен арт жактан жете келген Дордой:

— Кырылгырдын малы эмне үчүн кысталыш жерге токтоп калды? — деди.

— Бай, тетиги Ак байтал ушул жерге тууган экен. Кулуну жакшы телчиге албай жатат.

— Тигини, «жаман уй жарда музоолойт» деген ушул. Эми бул кесепет үчүн түртүшүп далайы аскадан алыс кетишет. Карачы, шыкалышканын?! Тур, бар дагы кулунду сууга ыргытып жиберип, жылкыны чубат! Бол тез! — деп, бай мага акырая карап, буйрук берди.

— Байым, жаш кулунга убал го?

— Убалды эмне кыласың! Бир кулундан Дордой кедей болбойт! — Ал төшүн кага сүйлөп: — Ал үчүн калган малдан айрылайынбы?

— Мен жылкыны жолго салып, кулунду энеси менен алып калып арт жактан барайын?

— Тигини, артта калып сейилдик курганы жатышын?! Бол, ыргыт дейм!

— Байым, сиздин деле бала бар го, бала бардык жанга бирдей эмеспи, — деп мен жер карадым эле:

— Сен мага акыл айтпа дейм? Ыргыт, ыргыт! — демитти.

Мен байдын заардуу буйругуна баш ийип, кулундун жанына келдим. Бирок энесине окшогон татынакай ак кулунду көрүп, уулум Маамытымды элестеттим. Атаң ошол кезде төрт жашар болучу балам. Анын үстүнө Ак байтал кулунуна улам имерилип окуранып, түшө калып, жыттагылап эмизип турат.

— Бол, тез эми! — деди бай.

Мен дагы жакындап бардым. Ошол учурда кулуну кызганып Ак байтал мага чунандады. Ал улам баласын имерди. Мен анын бирден-бир ырыскысы, таалайы, эрмеги — жалгыз кулунун алып кетчүүчү жалмакчындай сезилдим да, кайра кетенчиктедим. Кылчактап Дордой байды карадым.

— Бул сенин малыңбы, менин малымбы? Ыргыт! — деп мага боржойгон кара чаар жүзүн үйүрдү. Мен бардык кайратымды жыйдым дагы:

— Жок, бай, колум барбай турат.

Дордой аттан ыргып түштү дагы, мени акырая карды. Ошол учурда аскадан мени түртбөү деп жаным калган жок.

— Жаман алында боорукерин? Сенин колун барбаса өзүмдүн колум барат, — деп кулунду кучактады. Ушул учурда Дордой менин көзүмө анык мыкачы болуп көрүндү. Ал эми Ак байталдын көзүнө кандай көрүнгөнү белгилүү го?! Алсыз кулун тыбырады, туйлады. Ал эми энеси болсо кулунду эмне кылаарын билбесе да, чеделенип түшө калып турду. Дордой ага карабастан бийик асканын кырынан келип, ыргытаарда мен көзүмдү жуумп жибердим. Ал кулунду ылдый карай урду да, атына минип кылчайбастан жүрүп кетти.

Ой, эне чиркин ай! Ак байтал чебеленди, чыңы, ды, кишенеди. Аңгыча болбой асканын кырына келип; айланган көк иримди карап мойнун созду. Аңдан тырбаландып, жан талашып калкып жүргөн ак кулунду — жалгыз каралдысын көрүп, алды жагын улам жыттагылап туруп, кулунун куткаруу үчүн аскадан боюн таштады. Мен көргүм келбесе дагы, кайрат жыйып карап турдум. Ак байтал өлбөй калды. Суунун теренинен түбүндөгү ташка тийген эмес көрүнөт. Суудан чумкуп чыгары менен башын силкип кулунун издеди. Кулун да калкыды, энеси да калкыды. Бир маалда баласын карай кылкылдап сүзүп, тумшугу менен түртүп кулунду суунун наркы өйүзүн карай четтетти. Ал ажалдан өзүнүн да, баласынын да жанын талашты. Нечен аракет менен улам түртүп олтуруп, акыры суунун наркы өйүзүнө чыгарып кетти. Өйүздө азыраак кумайлуу жер бар эле. А дегенде ошого жетишип, анан кулунду тамтаңдатып ээрчитип, сенселген ак кайыңдын түбүндөгү көк чөптүү жерге алып барып, эмизүүнүн аракетине киришти. Ошондон кийин ушул жер Ак байталдын ирими деп аталып калган, балам.

Мына ошентип ажалды эненин жүрөктөгү сүйүүсү жеңди.

— Анан кулун эмне болду? — деди Медер чоң атасына карап:

— Балам, көрдүңбү? Эне деген эмне экенин бил-
диңби? Мындан кийин эне-атандын тилин аласың-
бы? — деди. Медер ойлоно түштү да:
— Дайым алам, чоң ата!

АСЯ

— Командировкага көп күндөрдөн ушу «бүгүн кетейин деп калдыңбы?». Жаңы жылды мени менен чогуу тосуп туруп эле кетсең боло?

— Койчу, Ася, — деди Шааболот үнүн аянычтуу чыгарып. — Мен кантип эле жаңы жылды сени менен үйдө тосуп алуудан качайын. Жыл сайын эле экөө-бүз бир тосуп алуучу эмес белек. Азыр катуу тап-арм менен кетип бара жатам. Кыштоодогу мал-арды көрүп келем. Кечээги кар бардык жерге оор түштү дейт.

— Эки-үч күндүн ичинде сен кыштоодогу карды жүрөп келмек белең? Жаңы жылды үйдөн тосуп ту-рут эле кетсең боло. Же бирөөңүң үйүндө олтуруп: «Кел!» эмесе аяш. Сиздин саламаттыгыңыз үчүн!» деп көзүңдү кылгыртайын деп бара жатасынбы? Мен жалгыз кантип тосом?

— Эч нерсе эмес, же чакырган жолдоштордун бирөөңүңүз бар, же өзүң жакын санаалаштардан төрт-бешөөңү чакыр. Сага эч нерсе эмес. Мына мен кандай жерде тосоорум белгисиз. Бир малчы-нын үйүндө тосоорумун же талаада болоор беке-мин? Сен бака-шака түшкөн тентүштардын арасын-да пробкасын шак эттирип шампанскийлерди ачып жатканда, мен кара тумакты баса кийип, көрпө ичиктин сыртынан бек курчанып, капчыгайды өрдөп, кыштоолордун бирине чыгып бара жаткан кезим болоор бекен. Ким билет, — деди Шааболот.

Ася аяны азыраак аяп жиберди да:

— Эми деги тез келсең. Машинаны таштап кетесиңби?

— Койчу, Асяжан! Машина мени районго жетки-рет дагы кайра келет. Орунбасарга таштайм.

— А, мен?

— Ася, разговор болот экен. Бир жакка минсең орунбасардан сурап аларсың.

— Разговор-мыразговорунду билбеймин. Мени жалгыз да ташта, машинанды да ая. Деги сен кий-

инки жылдарда эмне болуп бара жатасын? Үйдөн качышында да бир кеп бар.

— Эч кеп жок. Бардыгы коомдук иш, Ася. Саламатта тур. Неудобно, кетейин. Жаңы жылыңды жакшы тос. Кош, — деп Шааболот шарт чыгып кетти.

Ася капа болгон бойдон эки чыканагын столго такап, жаагын алаканы менен жөлөп, көпкө олтурду. Ал Шааболоттун үйдөн кетишине деле анча капаланган жок. Анын кийинки күндөрдө көңүлү өзүнөн-өзү чөгүнкү болуп жүргөн. Санаасын сай кыдыртып ошол калыбы менен көпкө чейин олтуруп калды. Бир аздан кийин үйүндө кызмат кылган аял ашкана жактан келип.

— Ася эже, какао даяр болду. — деди эле, аны эч кандай унчуктастан кетирди.

Асянын өз аты Асел эле. Ася дегени жалаң эркек-летилгендиктен чыккан ат эмес, Асел деген орус тилинде саал одонороок маани бергендик. Ася делинип калганына бир топ жыл болгон.

Ася ой кыдыртып олтуруп, акыры эми үч күндөн кийин жаңы жылдын келерине токтолду. Аны кандайча тосуу, кимдер менен болуу, кандай көйнөк же костюм менен олтуруу анчалык тынчын алган жок. Ал жазгынан Ася камсыз эле. Азыркы оюн эки кылган, кийинки бир топ күндөн берки кылт этип улам оюна түшүп алган жаш маселеси эле. Мына, эми үч күндөн кийин Асянын жашы канчалга толуп же канчаны кармап калмак? Бул жөнүндө Асяжан өзү менен өзү сүйлөшүп, өзү гана эсептемек. Бул эч тереңдеги сыр. Азыр Ася ошол сыр менен элп урушуп олтурат. Ал мындан бир нече жыл мурун отуздуң кырына илинүүгө мойну жар бербей, нечен жолу төмөн жакты карай үч жылдан, төрт жылдан томолонуп түшүп, эки жолу паспорт алмаштырган. Бир паспортун тим эле «жоготуп койдум» деп, тытып таштаган. Анда жүз сом штраф төлөп, жаңы паспорт аларда төрт жылды төмөн түшүрүп салган. Экинчи жолу паспортунда Асел деген аттын ордуна Асийра деп жаздырганда дагы үч жылын «бүктөгөн». Мына, Ася азыр кыркты кыркып ашып койсо дагы, кыялында кылчайып төмөн жакты карап кыйналып олтурат.

Ася оор үшкүрүнүп ордуна турду дагы илинип

турган календарга жакын келди, 28-декабрь... Календардын көп барактары айрылып бүткөн. Үч гана барагы калган, Мына, Асянын дагы жаштык күндөрү ушул дүмүрчөктөй болуп өтүп кеттиби? Жок. Ася кырктан ашпайт!

Ал илинип турган сумкасынан паспортун алды да, өзүнүн сүрөтүнө бир аз көз чаптырды. Начальниктин колун көрдү. Анан, айланып туулган жылына көзү түшө калып паспортун шак жапты. Ал көзүнө жаман көрүнүп кетти. Паспортту тытып жибергиси келди эле, бирок андан башка документи жок болгондуктан өзүн-өзү токтотуп калды.

— Койчу, неужели, мен кырктын нары жагына кеттим! — деген сөздү байкабай айтып жибергенине чочуп кетти. Ал туалеттик столуна жакын барып, күзгүгө каранды. Мына, баягы эле Ася! Кудай жалгап, чачындагы ак жокко эсе экен. Эч нерсе эмес, искек бар. Тике өйдө караганда катмарлана түшкөн чекенин бырыштары, көздүн алдындагы бырыштар чатак. Булар же упага, же кремге баш ийбегенине көп менен болду. Кана, алыстан кандай экен? Өзүнүн бою менен тең болгон гардеробдун таш күзгүсүнө барып, өзүнө бөтөнчө сын көз менен карады. Чукул жерден даана көрүнгөн бырыштар алыстаганда, анча көрүнбөйт экен го! Ася таш күзгүнүн бетине жакын келди. Оолактады. Бир маалда арка жагындагы илинип турган чон сүрөтүн көрүп дароо жалт бурулду. Карачы, ошол мезгилим мезгил эмес бе! Чыбыктай солкулдаган гана ак келин. Карачы күлүп түшкөн. Тиги акыл азууну каптаган алтынды ошол жылы койдурган. Башында кийишкн кийилген ак беретка, ошол мезгилдеги мода эле. Аны Москвадан ким алып келгенин да кылт эсине салды. Ал кезде азыркыга караганда субагай бет экен го.

Ася алда качанкы сүрөтүн бир карап, таш күзгүдөн өзүн бир карап, көпкө турду. Тигил илинген сүрөткө түшкөн кездеринде, азыркы Асянын жашындагы аялдарды да учуратаар эле. Кээ бирөөнү жеңе десе, кээ бирөөнү апа деп да коючу. Алар азыркы Асянын так өзүндөй болушуп кош богон болуп, балчагайыраак тартып, балтыры быйбылчакка чейин жоюнууп, бут майтаман жагына чалып, узун такалар арт жагына майтарылып, той-

гон өрдөкчө баскан аялдар эле. Алардын кээ бирлери кезигеге бир же эки бүктөм эт байлап, дугуюнку келип, дөңгөлөктүү бешикке баланы салып, «эң кийинки балабыз ушул» же болбосо: «Кызымдын туу баласы» деп, салкындагы скамейкаларда олтурушчу. Ошолорду элестетип Ася кырынын туруп күзгүгө жана бир карандаш эле, өзүнүн кебетеси ошол элеске окшоп кеткенин көрүп көзүн жуумп жиберди. Ал күзгүнү да, сүрөттү да көргүсү келбей тескери карады. «Мага эмне болду? Өзүм өзүм болгону эмгек кылып түйшүк тартпасам, эрм өлүп кайгы жебесем, «жыйырмадан араң аштым» дегенимде», коюнузчу, улуу балаңыз өзүңүздөй болуп турбайбы?» деп, күбө тарта койчудай балам жок болсо, мен мынча эмне карып баратам?...»

Кыскасы, Ася ар дайым жаңы жылдын алдында ушинтип бир кыйналмай адат тапты.

Олтургандар жаңы жылдагы жаңы ийгиликтер үчүн бир-эки сыйрадан алып жиберип, «чак! өрдөктөр» эчак эле мурун учуп алышып, эч кимге сөз бербей бажылдап калышкан. Мындай олтургандар далайын башынан өткөргөн Ася бокалды менен көтөрүп, сөздү ыгы менен сүйлөп олтурган. Жанындагы келинге шампанскийдин артынан эмнени, ликердин артынан эмнени жеш керек экендигин айтып, маданияттуулугун белгилей олтурду. Шааболоттун бул жерде бары-жогу Асяга эч кандай билинген да жок. Ал өтө көңүлдүү олтурду, ушул жылдын эң акыркы модасы менен тигилген саргыч-жашыл көйнөктү башкалар жактырышып олтурду бекен? Тааныган аялдардын бирөө: «Кимге тиктирдик, Асяжан?» деп качан сураар экен деп да ой жиберип коет. Бул олтургандардын үй ээлери Асялар менен дайым келим-кетим кылып жүргөндөр. Калгандарынын кайсы бирөөлөрү чала тааныш. Кээ бирөөлөрү менен биринчи жолу гана олтурушу болгондуктан өзүн «анык Шааболотко ылайык киши экен» деп айтышса деген аракетте болду. Мындай жагында олтурган жаш жигит бир шокаладды аарчып:

— Аксакал жок, капаланып олтурасызбы? Ухаживать этпесек болбойт ко, — деп алдына шокаладды койгондо Асяга элдин баары кол чаап жаткандай

секиле түштү. Ал көтөрүлүп калды. «»

Ася элэм да» деп айланасын бир карап...

— Жөн эле божурашып сүйлөшө бербей, же жагоочон же бийлесек болбойбу? — деди бир маалда Тарбига ээси.

— Ырас эле, ыр башталсынчы, — деп Ася бир элге, бир мандай жагындагы жаш жигитке карады. Ыр башталды. Ыр бокалы биринен-бирине кыдырып жатты. Терезе жактагы жаш келин ырдап туруп Асянын мандай жагындагы жигитке сунганда, Ася ичинен «ий, байкуш ий, ичпес ашынан үмүт эткенин. Бул жигиттин көөнү кимде экен?» — деп жигит ыр бокалды кармаганда эле, Асянын бүткөн бою чымырап жүрөгү кубанычтуу дүпүлдөдү. Ал ичинен ыр камдай баштады.

Жигит:

«Бир кезекте сен жибек тал ийилген,
Жашырынып карыш чыкпай үйүңдөн.
Ал кезекте бир бечара жаш чагым,
Кызды көрсөм, караанына сүйүнгөн.
Бирок, жаным, өз жашынды көп деб
Азыр эрте, чыга элексиң чийинден», —

— деген китептен жаттаган ырын ырдап жатканда. Ася ичинен «Кантип чийинден чыгайын. Ыр эмес бекен» деп олтурду. Ал ырды сөзсүз мага арнады деп бокалды алууга колун камдап турду. Бирок Асяны аңырытып, алыста олтурган бир келинге сунду. Асянын ындыны өчө түштү. Бирок, «ырды мага арнады эле, уялганынан тигиге сунду го» деп өзүн-өзү сооротту.

Асядан төрт-беш киши нары жагында олтурган Бектенкул Беренов ичкиликтен азыраак ичсе кызыган, бирок эч кандай чыр-чатагы жок, оюндагысын жашырабай айтууга аракет кылган ачык-айрым киши эле. Ага ыр бокал тийгенде ырдап бүттү дагы:

— Ар ким өз теңтушуна сунат, — деди кичине кызып сөзү көбөйүп калган Бектенкул. — Бул жерде Шааболот аксакалдын аялы Ася олтурат. Асел экөөбүз бир класстан окудук эле. Үйүбүз да жанаша болучу. Эми бул чоңдун аялы. Ыр сунду деп, жаман көрбөсүн. Бирге окуганбыз.

Теңтушпуз. Экөөбүз тең кырк экиге карадык ээ. Ася? Чынбы? Ой, чымчыбачы, саныман, — деди аялына карап, кайра сөзүн улады. — Ася адегенде Нурмамбетов деген чыкты, ой ошондо айылда каттуу ча-

гон өрдөкчө лери кезип» Ася? Анан баягы 36-жылы аттан жы-
дуонку «өн күйөөндүн аты ким эле? — деп сөзүн
«эң кичи коюп аялына карап:— Ой эмне чымчыйсн?—
дын да: — Ася ырда эми. «Аял бат карыйт» деген
жалган экен. Асянын бетиндеги бырышы болбосо, ке-
чээгидей эле, карасан?

— Болду, эми Бектенкул, тарыхты сүрүп жатып
албай, — деди үй ээси.

— Болуптур, болуптур. Тарых эмес. Бирок, кырк
эки жыл онойбу? Ырдай кой, Ася! Таарындыңбы?
Ырдабасан бул элден өзүңдү коомай сезгенин ошол.
Эмесе, жолдоштор! Жаңы жылда ийгиликтүү тынч-
тык эмгекте, өсүп өнөлү. Жылдар өтүп балпайган
байбиче, таалайлуу абышкалар болот! — деп Бек-
тенкул ыр бокалды өзү жутуп жиберди.

Бир Асядан башкалары шаттуу олтуруп үйлөрүнө
тарапты.

КАТ

Кат кандай кызык. Өзүң жокто почточу үйүнө кат
алып келип таштаса, аны ачканча ашыгасың. Кон-
верт ачылганчакты санаан алда кайда жүгүрөт. Алыс-
тагы ага-туугандарың, ата-энең же жолдошторуң эси-
ңе түшөт. «Кимден экси?» деген үмүт менен конверт-
ти ачасың...

Ырас каттын каты бар да... Кээ бир катта аткар-
ган кызматыңды, эсен-соолугуңду, оору-сыркоо илде-
тиңди, алдындагы милдетиңди сурап жазат...

Ырас, жолдоштор, мындай каттарды мен да
дай алып көрдүм. Бирок бир кат мени ушунчалык
толкундатты. Кубандырды... Кызартты... Ошондук-
тан аны ачыкка салгым келди. Азыркы ангеме ошол
кат жөнүндө болот.

Кат жөнүндө ангемени баштоодон мурун кат ким-
ден келгенин айталык... Кыскасын айтканда, каттын
ээсин тааныштырайын. _

Ал каттын ээсинин аты Жума деп аталып... Ошол
Жума экөөбүз Октябрдын таңына аралаш төрөлдүк...
Октябрдин алтын бешигине бөлөндүк... Тай-кулундай
ойноп жарышып мектепке бирге жөнөдүк... Элик-
тин балдарындай эркин өстүк... Көпөлөк балапанды
бирге куудук... Суу боюнан суу мылтык кылып ой-
нодук. Колдо сигнал, моюнда кызыл жагоочон жүр-

дүк... Калдо сигнал, моюнда кызыл жагоочон жүрдүк... Мугалимдин тапшыруусу боюнча табигаттын түрдүү өзгөрүштөрүн байкадык. Кыргыздын заңкайган Ала-Тоосунун боорундагы жайкалып чыккан кызыл чөптүн арасындагы түрдүү гүлдөрдү тердик, дептерлерге салып катырдык... Тоо боорундагы корум таштарга далай жолу жашымбак ойнодук... Өз теңдиги колуна тийип, жарпы жазылган бактылуу айылдын жогор жагында кашкайып агып жаткан көк кашка суунун үнүнө ичке назик үнүбүздү кошуп, жаңы замандын ырларын ырдадык... Мөңгүдөн мөңкүп түшкөн мөл булактын суусунан кангыча ичип, ичиркенбей жуундук. Аскалуу тоолордон ашып түшкөн айдын ала-көлөкөлүү нурунда, айыл арасында ак чөлмөк ойнодук... Айылдагы келин-кыз, уул-уландын каткырган күлкүсүнө кошулуп, ырдашса ырдап аска-жаңыртып, түндүп тынчтыгын жене бийлеймин, деген бабыргандарга эрегиштик... Чөө болуп ойноп, койлордун тынчын алып, иттерди арсылдаттык... Мына булардын бардыгы балалык токтоно электеги кез.

Бул жаштан да өттүк... Шаардагы мектептерди карай жөнөдүк. Моюндагы кызыл жагоо түшүп, комсомол катарына өттүк. Балалык кыял азайып, келечек ой, келечек милдет, келечек кызмат ойго түшө баштады.

Комсомол уюму кандай иш тапшырса экөөбүз жарыша чуркап жарыша орундатып жүрдүк.

Ырас! Кээде жаштыктан түшүнбөстүк кылып, кулактын балдарына муштум менен кирип уюмдан сөгүш алып кызарган күндөр дагы болду.

* * *

Мына 1937-жылы... Жуманын жашы паспортто 21де болгондуктан ал чакыруу пунктунда турат... «Жуманы алса мени деле алар» деген үмүт менен мени да сагалап турам. Ал чакыруу пункттан чыкты...

— Кандай? Сакабыз айкүрбү? — дедим.

— Айкүр, тазаны эмне кыласың. Сен эмес, сенден улуу мени да албай жатат.

— Эмне үчүн?

— Бир жашың жетпейт дейт.

— А, паспортчу?

— Доктур паспортко карабайт экен, — деп Жума ыйламсыраган үнү менен доктурга ачууланды.

— Анан калса деле жандын кичинесиниң, — деп ага ачууландым.

Үйгө бардык... Жума капада...

— Күрөшө келгенде жыйырма эки эмес, жүзгө чыккан неменди деле көтөрүп урчу элем, — деп күң-күлдөдү.

— Жүзгө чыккан чалды чалып көтөрүп урсаң карылуу экенсиң? — деп ачуусуна тийдим.

— Ой! Эмне мага тыңсынасың? Эптүү болсоң барып жарап келбейсиңби, — деди.

— Менин паспортумда сеникиндей жазылса тургузбай алат эле, — дедим.

Жума үстөлгө отуруп, армияга алуу жөнүндө согуш комиссариатка арыз жаза баштады. Эртеси ал:

— Ыйлап жатып араң өттүм... Авиаия мектебине алды, — деп кубанычы батпай келди. Мен кубанып тура калдым... Бирок ал өтүп, мен калгандыгыма ичим «тыз» дей түштү. Чачын устара менен кырдырып, чакырылгандардын сабында Жума турат. Узатып чыккан көп элдин арасындагы мени жана өзүнүн сүйүп жүргөн кызы С...ны карап жылмайып күлөт.

Поезд кечки саат он бирде жүрөт... Азыр күн эрте... Жума, мен жана анын С...сы үчөөбүз ары-бери басып сүйлөшүп жүрөбүз, сөз түгөнөөр эмес... Станциядагы узатып чыккандардын каткырык-күлкүсү чакырылуучулардын ар түрдүү музыкага кошулган шандуу үнү кулак тундурат... Сөз угузбайт...

Саат он бирди сокту... Жүрүү үчүн конгуроо угулду... Паровоздун акыркы кыйкырыгы узатып чыккан музыканын шандуу үнүнө кошулуп Жумалардын поюзу жүрө баштады. Жума терезеден башын чыгарып, бизден көзүн айрыбай улам алыстап бара жатат. Анын карааны үзүлгөнчөктү. Былк этпей карап турдум. Станциядагы эмгектердин жарыгы менин жаш көзүмө чагыла түшкөнүн С... көрүп калса керек:

— Эркектер да ыйлайт экен ээ? — деп мага карап күлдү.

— Кыз башыңыз менен сиз эмне ыйлабадыңыз? — деп тамашалап күлүп жибердим. Ырас, ал менин калпалангандымдан эмес, кубангандан жана армияга Жума жарап, мен ал кеткен жерге кете албай калганыма ичим күйгөндүгүн түшүндү да:

— Эч нерсе эмес, эмдиги жылы сизди да ушинтип узатаарбыз, — деп мага «кайрат» айтып болду.

Жолдо келе жатып:

— Жума экөөнөр сүрөткө түштүнөр беле? — дедим.

— Эмне үчүн сурадыңыз?

— Эки жылга чейин сагынышасынар го? — дедим.

— Эч нерсе эмес, көк жакалуу, чекесине кызыл жылдыз таккан сүрөтү жакында өзүбүздүн эле почто менен келип калар да! — деп жылмайып күлдү.

* * *

Үстөлдө ачыла элек конверт жатат... Адреси жазган кол жылуу учурай калды. Кызыл армия шинелин кийген кызыл жылдыздуу Жума «Саламатсыңбы?» деп күлүп кол берип тургансып көзүмө элестей түштү. Жумадан кат күткөнүмө көп болгон... Ачууга ашыктым... Ачтым... Кадимки Жуманын колу.

«...Жолдошум М... Саламатсыңбы? Бул Ыраакы Күн Чыгыштагы Жумадан... Бул жерге келгениме бүгүн эки күн болду. Покус менен он беш күндүк ыраак жер болсо дагы, өзүмдү Фрунзеден Алайга баргандай, башкача айтканда Ала-Тоонун арасында жүргөндөй эле сезем... Анткени өзүбүздүн жер да. Мен өзүмдү боордош туугандарымдын, эне-аталардын арасында жүргөндөй сезем. Анткени өзүбүздүн эл да. Душманга каптаган жалындай, качырган арыстандай кайраттуу жолдош Блюхердин өстүргөн командирлеринин тарбиясындамын, алар өзүбүздүн эрлер да. Мен баягы биздин жердеги асканы жаңырткан ошондуу, капчыгайды жаңырткан каткырыктуу, оюн-тамашалуу, гүлдөгөн күлкүлүү жердемин. Биздин кенен өлкөнүн кайсы бурчу болсо да ушундай эмеспи.

Авиация бөлүмүндөмүн. Иш кызуу, парашюттан секиргенди үйрөнүп жатамын. Досум! Тартипти, убакытты баалоону армиялык турмуш үйрөтөт экен. Баягы саат тогузга чейин уктоо деген эчак жок болгон... Ушулга окшоп далай бекер талаага кеткен убакыттарды эстеп ичим күйөт. Армиялык турмуш соңун. Баарыбыз бир-бирибизге атаандашып окуп жатабыз. (Алибетте, эч кимден калышпайбыз го¹). Кызыл армиянын 20 жылдыгында сыйлык алам го деп турам. Мыктылап окуп, учкүчтүк наамын алмайынча Кыргызстанга барбайм. Бул ой сөзсүз орундалат.

¹ Бул жерде Япон жыртыкчытары деген маани бар.

Досум! М...! Эми экөөбүзгө жаштык калган жок...
Эмдиги жылы сен да чакырыласың. Жакшылап даяр-
дан. Мылтык атууну, лыжыда жүгүрүүнү үйрөн. Өл-
көнү коргоо деген ойду эсиңен чыгарба! Ырас! Сени
ар дайым эстейм. Сагынам.

Бирге жүрдүк.
Бирге окудук.
Бир өстүк!
Көп ойнодук,
Жулмалаштык,
Күрөштүк,
Мылтык алып,
Өлкө коргоп туруучу
Алда турган
Ардагы чоң ишти күт!

деген ырың эсимден кетпейт. Эмки катымда сүрөтүм-
дү жиберем. Кош, саламатта тур! Кызыл армиялык
саламым менен Жуман.

«Мына, Жума мага кызыл армиялык саламым
менен деп жазат... Кандай ардактуу атак! А мен ага
кандай саламым менен деп жазам?» деген ойду кай-
та-кайта ойлоп:

Ой курбум! Ойго салдың ушул катта,
Милдетти бирге ойлошкон бала чакта.
Аскалуу Ала-Тоодон чоң чеп болуп,
Кырда тур кызыл чекти бекем сакта!
Нар жакта ач көздөргө күчтү көрсөт!
Салбасын суук колун биздин жакка! — деген
ыр менен кат жаза баштадым.

«АКЫН»

I

Ар ким көргөнүн жазат. Ошондуктан ушул аңге-
меде мен анык көргөнүмдү жазам.

Ушул азыр да эмгек кылбагандарды көрсөң, өмү-
рүндө жүзүн жуубаган немени көргөндөй жийиркене-

¹ Бул жерде Япон жырткычтары деген маани бар.

син. Жаныңа жолотиун, үйүнө киргизгин келбейт. Ырас, элдин баары эмгек кылат. Бирин-серин эмгектен качкандар «чөп башылап» кызмат кыла башташты.

Ырас, ар кимдин өзүнчө кесиби бар. Ар ким өз кесиби боюнча эмгек кылат. Бирок, кандай кесип? Ушул кесип жөнүндө бир топ талаштар бар. Кандай талаш? Кимдер талашат? Кесиптен куру калгандар талашат да. «Кесиптен кантип куру калышты экен?» деп сурасынар. Бул суроого жооп эң оңой... Алар төмөнкүлөр:

Биринчиси — мурун райондун «көрүнүктүү» кызматчысы болуп жүрүп, кийин кызматтан алынып, кай-нагаларыныкында алты-жети ай жатып, аларды жүдөтүп, азыр кызмат издеп чыккандар.

Экинчиси — мурун айыл мектебинде мугалим болуп (кышкысын отун үчүн директор боло калып) быылкы аттестацияда (мугалимдердин сыноосунда) жай бөлчөктү жакшы чыгаралбай калып, мугалимдиктен бошотулуп, колхоздо иштөөгө моюн жар бербей айыл менен шаардын ортосунда же тебетей кийбей, же шапке кийбей калгандар.

Үчүнчүсү — «чондор» десе, баласынын ойногон мышыгынан өйдө ала чуркап бирөөгө жагынып, бизди жамандап жүргөн кошоматчылар.

Төртүнчүсү — агрономдук окуусун үч ай окуп, доктордук окуусун эки ай окуп, соттун курсунан окуп жатып «ооруп» калып, азыр же айкүр эмес, же таа эмес болгон «интеллигенттер» жана ушул сыяктуулар.

Булардын баары ушул күндө ичинен азап тартып жүрүшөт. Анткени «эмгектин тартибин жолго коюу жөнүндөгү» партия менен өкмөттүн токтому бардык жерде кең жүргүзүлүп жатат. Ар ким өз билген ишинде иштейт. Жогорку мен эсептеп өткөндөрдүн колунан же доктогдук, же инженерлик, же мугалимдик келбейт. Кара жумуш иштөөгө моюндары жар бербейт. Алар ичинен ойлошот: «Кесиптүү болуу үчүн окуу керек... окуюн десем жаш өтүбүрөөк кетти, эң жок дегенде Токмок менен Балыкчынын ортосуна шофер болуп алсамчы...».

Мына ушундай ойлор менен башын айлантаып, эмне кыларын билбей эси кетип жүрүшөт. Айласы кеткенде өтө жакындарына акыл салышат. Жакындары мындай деп акыл айтат: «Жаныңа тынч десем мугалим болууга тырыш, акчаны көп табам десем акын

бол!» дейт. Ырас, эле, акындык жагына асылып көрсөм кандай болор экен. Мугалимдик болсо колуман келбейт. Ушул акындыктан түзүгү жок ушул... ушул... деген жыйынтыкка келет.

II

Силерге калп болбоо үчүн, айтасыздан болгон бир «акындын» тарыхын айтып берейин. (Атын ачып айтпай эле коеюн. Анткени талма оорусу болсо, эки күнү ишинен калат. Ачуусу келет. Нерви кайнайт... Мени чийкилей жегиси келет...) Силердин эсинерде калуу үчүн ошол «Акынга» өзүбүзчө ат коелу: мейли Торгой Булбулбаев болсун.

Ушул Торгой Булбулбаевди бир топ жылдан бери билем. Мындан бир топ жыл мурун кооператив техникумунан төрт ай окуп, анан акча техникумуна кирип, анда азыраак окуп жүрүп: «Бухгалтер болуп, акчага сынып, кесилип жүргөндөн көрө» деп андан да чыккан. Андан кийин өз айылына барып биринчи класстын мугалими болуп жүрүүчү эле. Ал жерден үйлөндү. Аялы да мугалим болду.

Мен алардыкына көп баруучу элем. Терезесинде жыйылып турган эсеп, химия, ботаника китептерин көрчү элем. Бир дагы кооз адабият китебин учуратуучу эмесмин. Булбулбаев менен сүйлөшкөндө:

— Акын-жазуучулар «жарамазанчыга» окшогон бир кызык калксынар ээ, — деп шалдын аралаштырып күлүп коючу эле.

— Артисттер менен жазуучулар калпты-чынды аралаштырып оокат кылышат да, — деп аялы бир жактан чыгуучу.

— Ырас, окуп-окуп мугалим болгондон жакшысы жок, — деп мен көңүл улоочу элем.

— Эээндүү кишилер окубай деле мугалим болот. Мен эч нерсе бүтпөй эле эки жылдан бери мугалим болуп жүрбөймүнбү, — деп мактануучу Булбулбаев.

Мындан үч жыл мурун болгон мугалимдердин аттестациясында жарабай, окуу китептерин кучактап, мектептен сүрүлүп чыккан эле.

Шаардан мага учураган сайын ал-абал, сыр сурашып Торгой экөөбүз көпкө чейин сүйлөшчү элек. Адегенде «сыр» билгизбей: «ал-абал мыкты. Үйүм паланча көчөдө, түкүнчө номурлуу. Өзүм паланча кыз-

матта иштеймин» деп жүрчү эле... Бара-бара учураган сайын эмне үчүндүр башкача боло баштады... Жолукканда: «Амансынбы?» дегенден кийин эле «айлыгың канча» деп сүйлөшчү болду. Бул сөзүнөн кызматы жайсыз экенин билүүчү элем. Анткени айылда мугалимдиктен сүрүлгөн кишиге шаарда ого бетер кыйын эмеспи.

Кийинки бир кездешкенде «ылайыктуу кызмат бар болду бекен» деп сурады. «Шаардык мончого кассир керек» деп газетада кулактандыруу жүрөт эле деген сөздү айтайын деп ойлоп, уруша кетерин билип оозумду жыйдым. Анткени андан башка ага ылайыктуу мен билген кызмат жок эле.

Ушинтип Булбулбаев экөөбүз көп кенешчү болдук. Ал мага бардык сырын жашырбай айтат.

— Өзүңө окшогон көп эле көңүлү жакындар менен сүйлөштүм, — дейт Торгой. — Көпчүлүгү артист бол, театрга өт дешет, жакында жаңы артисттер алат экен ошого барып көрсөм кантет.

— Ушунча болуп сенин ырдаганыды уга элек — мин. Үнүң жакшыбы?

— Бала кезде жакшы эле ырдоочу элем. Азыр өзүм да ырдай элемин, — деп күлгөн болду.

— Ар дайым эле опера болуп турмак белс, драматрдын жакшы артисти болсо болду да.

— Мен да ошол драма жагына ал дейм го. Ушул артисттик да түзүк оокат көрүнөт. Бетине боек сүйкөп алып, дептерге жазылган сөздөрдү жаттап айтып берүүнүн эмне кыйыны бар? Артист эле болоюн, — деди. «Артист болуу үчүн талант керек. Эгер өтсөн азабыңды режиссер берер» деп ичимен ойлоп.

— Бар, эгер алса театрга кир, сендей неме колго түшкөн урунун ролун аткаруучу эле, — деп тамашаладым.

III

— Сенден жашырып эмне кылайын, — дейт Торгой, — менин бардык башымдан өткөргөнүмдү ук. Өзүн билесин, былтыртан бери театрда иштейм. Режиссер сүйлөнгөндөн бери аялым театрга келбей койду. Адегенде эки ай эч нерсени иштебей эле мага көшөгө тарттырып койду. Үч ай суфлер болдум. Андан аялдын айта турган сөзүн эркекке окуп берип, эртесинде бир сөгүш алдым. Ай, ай... артист болгондон

көрө тынч гана арабакеч болгон жакшы экен. Баарынан режиссер дегендин азабычы... кайкаласаң да жакпайсың, эңкейсең да жакпайсың... «Тактайга тизек менен жыгылып түш» дейт, жыгылып түшөм. «Ыйла» дейт ыйлайм... «күл» дейт, жинди болгон немедей күлөм... Баары да жакпайт. «Ажал ордуна» да качкын кыргыздын ролун аткарасың дешти... Куп, болот, — дедим. Ырдаган кыргыздарга кошулуп ырдасам: «үңүн кошок билбеген кемпирдин үнүндөй экен» дейт режиссер. Айлам кеткенде ыраган элдин оозуна карап, оозуму ачып, жаба берем. «Жөнөкөй кыргыздын ролун аткара албайсың... мандаш токунуп олтурууну үйрөн! Өтө эле интеллигент болуп көнгөн неме экенсиң», — деп жеп салды. «Деги театрдан чыкканда, көчөлөрдө учураган колхозчуларды көрүп, кыргыздын кебетесин үйрөнсөң боло»... дейт режиссер. Мен аялымды ээрчитип атайын базарга барам. Жүгөрү саткан, чөп саткан кыргыздарды көрөм. Кайдан келгенин сурайм... кебетесин карайм. Режиссер «үйрөн» деген...

Эмнесин үйрөнөм? Баары эле төкөлдөштүк колхозчулар... Мага Ысык-Көлдөн келген колхозчулар керек. Анткени пьесадагы окуя Ысык-Көлдө болгон. Төкөлдөштүн колхозчулары менен Ысык-Көлдүн ортосунда айырма чоң. Төкөлдөштөн үйрөнүп барсам режиссер дагы курутат. Ысык-Көлдүктөр тебетей, калпак кийишет. Төкөлдөштүктөр болсо шапке кийүүчү Солушуптур. Башына тебетей кийсе, бутуна батынке кийишет. Айтор, айырма чоң... эч нерсе үйрөнө албайсың... Ушул бойдон кайра режиссерго барасың. Ага эмне деп жооп айтам. Кыргыз таппай койдум дейминби. Айтор артисттик мага жага турган эмес... «Артист болуу үчүн ык керек, талант керек, билим керек. Ар киши эле артист боло албайт... Андан көрө башка кызмат тапкын жолдош Булбулбаев» деди режиссер бир күнү. Ошондон баштап театрдан үмүт үздүм... Эми театрга билетти бекер берсе да келбеймин. Бул кесипти койдум... — деп ангемесин бүттү Торгой.

— Эми эмне кылайын дейсиң?

— Деги искусствону жакшы көрөм. Ушунун тегеринен чыкпасам дейм, — деди.

— Кино жагына оюм дейсинби же сүрөтчүлүккөбү?

— Ой онбогур, акындык жагына такыр жолоткун келбейт ээ?! — деп мага өпкөлөгөн болуп күлдү.

— Кудай жалгасын, акын болсоң андан жакшы, бирок, акындыкты жаман көрчү эмес белең, — дедим. — «Бажа-бажаны көрсө башы кычышат» эмеспи. Мен мугалим болуп жүргөндө эле ыр жазуучумун. Акындын ичи тар болот эмеспи. Бири-бирин көрө алышпайт го. Ага таарынба, — деди Торгой.

Торгойго акын болууну ким айтты болду экен. Мурун эч жазбаганын жакшы билем. Кийинки күндөрдө анын ырлары кээ бир газеталарга, журналга чыга баштады. Анын ырларынын подписи (аты, фамилиясы) коюлбаса да, мен дароо тааныйм. Токемдин ырлары мындай деп башталат:

«Биздин жыргал заманда
Жарык тийди ааламга.
Бакыт тийди адамга...
Анан «каламга», «кадамга»

ж. б. болуп узара берет.

Булбулбаев көп убакка чейин мага келип ырларын окуп жүрдү. Мен анын катасын көрсөтсөм «өзүң эч нерсе билбейсиң» деп кетчү болду. Бирок ал мени менен сырдашып, бүгүнкү жазган ырын бүгүн, эртеңки жазган ырын эртең окуп берет. Майда ырлары кандай жазса ошондой эле газетага чыга калат. Анткени саясий жагынан туура... уйкашы өз ордунда... кармап туралбайсың...

Бара-бара майда ырлар калып, поэма дегендерге түшө баштады. Бир күнү мага чоң дептер толгон поэма көтөрүп кирди (чынын айтайын, майда ырларын араң укчү элем, поэмасын көрүп алып, эсим чыгып кетти). Жакын отуруп алып поэмасын окуй баштады.

«Колума алдым каламды.
Мурунку доор караңгы.
Тарых айтып турган сон
Жашырып аны жабамбы?...»

ж. б. деп созо берди. Чынын айтайын, ал аны окуп жатканда мен: «сенде акындыктын жыты да жок. Ырыңды газетага чыгарып коюп, сен экөөбүздү тең убара кылган редактор онбосун... Ушуну окугандан аялыңдын кошогуң алып келип окуп берсеңчи...» деп, ичимден ар нерселерди ойлоп жатып үргүлөй баштадым.

Ал поэмасын качан бүткөнүн билбейм. Же бүтпөй эле кетип калганбы, белгисиз. Мен кызык уйкуга кетипмин... Ал ошондон бери мага ыр окуганын койдү. Мен да сүйүнүп калдым.

Торгой Булбулбаевдин бир жакшы «касиети», күндөлүк газетаны окуп жүрөт дагы, кандай жаны окуя болсо дароо ыр жазмакка киришет. Акындык кесипке ээ болгондон бери мурунку мүнөздөрүнөн башкача боло баштады. Сүйлөсө «лирика», «поэма», «поэзия», «талант» деген жаны үйрөнгөн сөздөрүн аралаштыра сүйлөчү болду. Мурун редактордун кабинетине кирүүдөн чочучу эле, эми сыя челектин маңдайына чукул олтуруп алып, ырын баспай койгон күнү редактор менен силкилдешүүгө жарап калды. Жыйналыштарда: «Биз жазуучулар! Адам жанын куруучу...» деп баштоочу болду.

Булбулбаевдин алдында мен айыптуумун (чынын айтпайын, күнөмдү кечире көр!). Бир күнү үйүнө барсам өзү жок экен, столунун тартмасын кокусунан ача космун деп, «кол жазмасын» көрдүм. Окусам кат экен. Улам кызыгып отуруп бүт окуп чыктым. Катын өзүнө окшогон кесиптен кур калган немеге жазса керек.

Анын мен уурдаган каты мына:

«Кадырлуу досум! Сен өткөн катында менден акыл сурапсың. Акыл таптым. Тилимди ал... Менин айтар кенешим акын бол. Акын болуу ат такалагандан да арзан экен. Мен деле сага окшош эмес белем. «Ырды китип жазам» деп ойлорсуң. Эң эле оңой... адегенде ыр китептерди көп сатып ал, былтыркы, мурдагы жылкы чыккан газеталарды таап алып, ыры болсо кыркып ката бер (маа да, саа да кереги тиет). Кээ бир ырлардын аягынан, башынан кыркып ал, (муунуна кара) маанисине карап жабыштырып, өзүң да уйкалыштырып бир неме кошуп кой (кат билесин, «акылды», «какылды» ж. б. уйкаш сөздөрдү дегил билесин). Эң негизи саясы жагынан жаңылба. Редактор билбейт. Ал былтыркы ырларды жаттап жүрүптүрбү? Ырдын ээси сени менен мушташа албайт. Чатакты чоң көтөрөм десе: «таланты бирдей келсе, ырлары да окшош болот» деп кутулабыз. Адегенде бир-эки ырын чыгып элге тааныласың. Анан акындарга тааныш болосун (аларга таанышсаң, өлбөйм деп ойлой бер). Акындар боорукер, жакшы эл болот экен. Жыйналыштарда бирин-бири макташат (ошол мак-

талгандардын бири мен), сын деген аз болот. Менин айтар акылым ушул. Мындай оңой кесипти өмүрүмдө көргөн эмесмин. Баарынан да акчасы (бир жолу — он сом)!..

Кош, колунду кысып акындык саламым менен Б. Торгой!».

Мына! Оңой кесип издегендер дароо эле Торгойду табышсын. Азыр Торгой акын... Мугалимин менен иши жок. Режиссерду кезигемдин чуңкуру көрсүн деп айтат дейт. Жакында ырлар жыйнагынын үчүнчү китебин тапшырыптыр деп уктум. Эми аны акындардын арасынан сынамак түгүл, укурук менен куусан да чыгара албайсын.

Жаман көрбө, Торгой жолдош! Сенин атыңды айтпасам да, ичинди ачып койдум. Келечегинди күтөм.

КЫЯЛ

Санаасы алда кайда кыдырып олтуруп эч жай таппай ичин бук кылып жиберди көрүнөт, Ракыя оор үшкүрүнүп терезенин түбүнө келип олтурду.

Оң колунун чыканагын тизесине койдуга дагы, жаагын алаканына жөлөдү. Тыштан чак түштөгү күндүн айнекке төккөн нуру менен жанданып келе жаткан үйдүн ичиндеги жалгыз чымынга көзү түштү.

Чымын улам жанданып олтуруп, терезенин айнегине жөрмөлөп, бара-бара дыңылдап көтөрүлө баштады. Эрмектеп чымынды карап олтуруп ал кайра санаага чөмүлдү... — Эчтеке менен иши жок. Таптакыр дүнүйө капар ушу чымындай болуп калсам эмне. Ырас эле, жалпы элдин бардыгы ушул чымындай болсо, суукта тонуп, кайра жылуулук келсе дыңылдап учуп калса. Согушун менен иши жок. Кайгы-капа, ый-санаа буларда жокко. Эч болбосо, ушул чымындай эле канатым болуп калса. Анда эмне кылаар элем?! Анда эмне! Анда учаар элем! Туптуура эле фронтту карай учаар элем. Жусупка бараар элем. Жок. Жок! Андай эмес. А дегенде эле фронтко барсам, Жусуптун кайсы фронтто жүргөнүн билсем? А дегенде Москвага бараар элем. Андан талаа почтосун билип алып анан Жусупка барар элем. Жусупка гана эмес анын жанындагы бардык жолдошторуна белек, кат жеткизер элем. Жусупкемди кандай кадалып өбөөр элем

«Келе, Жусуп, бешатарынды, душман менен мен атыша турайын, сен эе ал» десем ал мылтыгын берсе, фашисттерди кыра баштасам. Алардын өлүгү өлүк үстүнө суласа. Алар адатынча кача баштаса, биз чабуулдап алга жылсак. Алга жүрсөк... Урааласак... Ошол кийкируу сүрөөндө мейли, мага душмандын огу жаңылса. Мейли мен жарадар болсом. Жыгыларымда Жусуп кадимки кайраты, кадимки балбан колдору менен мени кучактаса. Мен Жусуптун тизесине башымды койсом. Жусуптун колунда жатсам. Ал менин былтыркы жиберген белегим, сайма кол жоолукту алып «мына катып жүргөм» дегенсип көзүнүн жашын зарчып, анан менин жүрөгүмдөн чыккан канды аарчыса. Кан менен жаш аралашса! Мейли, мен өлсөм... Мен Жусуптун алдында өлсөм... Кулагым чур этип, эсим ооп, үзүлүп бара жатканымда Жусуптун жолдоштору, анын командири: Ракыя азамат экен... Жалаң өзү 50 фашистти кырды. Жоок, 100дү кырды... жоок 200... 300... 500дү кырды. Калганын биз кырабыз... Ракыянын эрдигин өлкөбүзгө билдиребиз дешсе, ушул сөздү укканда мейли мен үзүлүп кетсем... Кандай жакшы болоор эле! Анык адамдын өлүмү болоор эле! Койчу! Чымын кара жерге кирсин... Чымындын жаны жанбы?! Адамдын жаны жан го! Адамдын жаны күчтүү жан!» деп кыял менен алек болуп жатып кашка чымынды сөөмөйү менен былчыйта басып таштаганын өзү да сезбей калган. «Чын эле канатым болсо!» деп бир кайталап алды да, оор үшкүрүнүп бет мандайын тигиле карады.

Мына, туптунук терезеден өйүз жактан баары көрүнүп турат. Тунжураган аппак кар. Чайыттаи асман-дан тийген күндүн нуру адамдын көзүн уялатат.

Тигине, тетиги өйүздөгү чоң мектепте 9-класста Ракыя окуп жүргөндө, райком комсомолдон Жусуп келип жыйналыш өткөргөн. Сүйүүнүн жылт эткен учкундары Жусуптун да, Ракыянын да жүрөктөрүндө так ушул жерден пайда болгон. Биринчи таанышуу. Биринчи сүйлөшүү... Биринчи сүйүү ушул мектеп менен байланыштуу эмеспи. Күтпөгөн жерден шылтоо таап атайын Ракыя үчүн Жусуп ушул мектепке көп келүүчү эмеспи. Азыр бул мектеп көзгө кандай сонун көрүнүп турат. Ырас, ал кезде бир убак. Анда Жусуп жыйырмаларга аран чыккан. Ракыя да он жети он сегиздерде эле болучу. Ал кез 1938-жыл эмеспи. Андан бери нечен өзгөрүүлөр бол-

ду. Үйлөнүштү. Үйлүү-жайлуу болушту. Балалыктын октум-соктум калдыктары экөөнөн тең кетти. Экөө тең токтолду. Экөө тең өстү. Жусуп былтыр армияга кетеринде партияга мүчө болуп өткөн. Ракыя болсо, кандидаттыкка өттү. Азыр мугалим болуп иштеп жүрөт.

Ракыя терезеден көзүн алды да, тегеретип үй ичин карады. Дароо үстөлдүн үстүндөгү сүрөт салган альбомго көзү түштү да бирден барактай баштады... «Мына, бул сүрөттү мени алган жылы түштү эле. Үстүндөгү костюмду жол курулушунда саясы жетекчи болуп мыкты иштегендиги үчүн сыйлыкка алган эле... Мына бул кийип турган көйнөгүн жаңыдан алганда жакасы чоң келип калып, «көңүлүнө жакпай калабы» деп жатып араң кичирттим эле. Тетиги «Ким» значогун мен кадап бергенмин»... деп Ракыя Жусуптун сүрөтүн имерип кармап олтуруп дагы уламдап улам ойго кетти. «Бул эмне үчүн мынча томсоруп түштү экен?» Деги мостоюп калган тура кайран неме деп айтаар замат эле Ракыянын эсине сүйгөнүнүн сүрөтүнө жазган бир акындын ыры эсине түштү: Ракыяны ыр бир топ ойго салды да, кайра ого бетер сүрөттү кадалып кароого аргасыздантты. Ракыя ойлонду... ичинен: — Койчу томсорбочу... жакшы эле шайыр эмеспи элең. Неге мынча сурданып түшкөнсүң. Кызматтан келген сайын бирдемелерди айтып мени күлдүрчү эмеспи элен. Өзүң бирдемеге күлгөндө көзүңдөн жаш чыкканча күлчү элең го. Эми кимдерди күлдүрүп жүрөт экенсиң. Эмнелерге күлүп жүрөт болдуң экен! Жок... эми үйдөгүндөй эместирсн. Өзгөргөндүрсүң, күлкүң азайып, каарын көбөйгөндүр. Албетте каардангандырсың, сурдангандырсың. Бирдемеге ачуулансаң, өчөшсөң тиштенчү эмеспи элен. Тиштенип жүргөндүрсүң. Алдында душман бар эмеспи. Жоо бетиндесиң го! Ырас, кээде каткырып күлүп коюп жүргөндүрсүң. Алды-артын карабай качып бара жаткан душманына күлүп жаткандырсың. Колго түшкөн душмандын кышкы суукка чыдабай аялдын жоолугун салынган кебетесин элестетип быякта мен да күлүп жиберем.

Жусук, койчу. Мени көп кадала карабачы. Сени сагыдым... Сеннин элесиң жүрөгүмдү элжиретип бара жатат... Ракыя Жусупту жүрөгүнө бекем кысты да, альбомго салды. Альбомдун бетин жаап бара жатканда Жусуптун көздөрү жалооруган бойдон жашы-

рынып бара жаткансып көрүндү. Жүрөгү чыдабай кетти бейм, кайра колуна ала койду.

Сүйүү кийин го! Ал дагы бир топко, бирде сум-сайып, бирде жылмая күлүп, кээде жаш кылгырып карап турду. Ал дагы кыялга, дагы ойго кетти:

«...Ырас, тагдыр кийин экен го. Сен үйдөн бир аз командировкага чыкканда сагынчу эмеспи элем?! Баягы бир кезде сен жол курулушунда жүргөндө дары менен аска талкалап жатышканда кимдир бирөөнү уранды басып өлтүрүптүр фамилиясы билгилейт» деген кабар угулганда жүрөгүм оозума тыгылбады беле. Ал гана түгүл сен кызматтан кичине кечигип келсең да конулдуктоочу эмеспи элем?!

Эмчи? Эми кызыл кыргын кыйкырык чууда жүрөгүн. Ажал кулактын учунда, ажал менен ойногон жердесин. Күн сайын, саат сайын, минут сайын ажал же азап коркунучуна аралашасын. Ушул азыркы секундта сен кайсы жерде болдуң экен? Мен болсом мына сенин жүрөгүң менен сүйлөшүп олтурам. Бүгүн дем алыш. Мына бир аздан кийин силерге посылка голтоо үчүн мекке барып чогулуш өткөрөм. Эртең сабагыма барам. Сабактан кийин аткычтар кружогуна окуймун. А, сенчи?.. Дал ушул секундта сен кайдасың? Эмне кылып жатасың? Бүгүн сага дем алышпы? Жок дем алыш эместир. Фронттогу сен эмес тылдагы биз дагы дем алыш дегенди унуттук. Эстебейбиз. Азыр кандай адам дем алгысы келет. Жок, дем албайлы. Кийин сен да, мен да чогуу дем аларбыз. Мүмкүн сен азыр чалгындырсың?! Же алдастап качкан душмандын артынан түшүп бара жатасыңбы? Же айыгышкан атышуунун арасындасыңбы? Балким жарадар болуп жүрбө?» деп Ракыя айтаар замат бүткөн бою дүр деп ысый түштү да кайра «койчу!» деп алды.

Анын көз алдына Жусуп, бирде бутуна ок жаңылып өтүгүнүн ичине кан толуп кетсе да болбой бир жамбашы менен алга жылып ок атып бара жаткан болуп көрүндү. Бирде Жусуптун жалтылдап жибектей тал-тал болгон кара чачы, баштан аккан жыпжылуу канга нымдашып тармалданып, улам кабагына түшсө шадылуу колдору менен дароо кайра сылап, кандуу шадылар бешатардын кундагына кайра жабышып «Эл үчүн!.. Партия үчүн!..» деп тиштенип улам эсин жыйып душманды карай ок атып жаткан болуп көрүндү. Ушул элестер Ракыянын бүткөн боюн

дүрүлдөтүп, жүрөгүн мыкчып жиберди бейм «Койчу нары! Санаан менен кур ээ!..» деп альбомду жаба койдү.

Бир аз селдейип турду да: «Жарадар болсо деле мейли, аман келсе болду. Мейли, колунан майып болор, макул бутунан деле аксап калсын... Ошондо да Салиянын эри Ботодон жакшы эмеспи: анын күйөөсү дезертир болуп кармалып кеткенден бери ал элдин бетин карадыбы. Кой, анын бетин ары кылсын! Байкуш Салия таалайсыз тура. «Коркоктун аялы болгончо, баатырдын жесири бол» деген сонун сөз экен да. Жусубумду сагындым... Сар санаа болдум. Бирок эчтеке эмес! Чыдайм! Менин сагынымчым, санаам, кыйналгандыгым, жапа чеккендигим — баары убактылуу. Бул эчтеке эмес. Душман бул гана эмес мени таалайдан, ырыстан, өмүрдөн, жерден, элден, Жусуптан ажыраткысы келбеди беле! Душман баарыбызды кордукка салууга тырышпады беле! Анда мен кантет элем? Кой, анын бети нары болсун! Душман биздин өлкөгө жаңыдан кол салып шаар артынан шаар алып, улам бир суубузду кечип өтүп, улам бир токоюбузду аралап, тамандан башталган суук дүркүрөп бел кырчоодон басып жатканда мен кайда элем? Ушул жерде болчумун. Жусуп кайда эле? Фронтто болучу. Чыдабадымбы? Чыдадым. Душман токтобостон улам илгерилеп ырайымсыз тумшугун Москванын босогосуна сунганда, бел кырчоого келген суук дүркүрөп как жүрөктүн башына келип төбө чач тик турбадыбы? Мында мен кайда элем? Ушул жерде болчумун. Жусупчу? Ошол босогодогу болгон кызыл кыргында эмеспи эле. Чыдабадымбы. Чыдадым. Так ошол кезде партия: «Тылды да, фронтту да бекем сактагыла! Күчтү аябагыла!» дебедиби. Баарыбыз жанагы суук дүркүрөк менен көтөрүлгөн төбө чачтай тик турбадыкпы. Жусуптар партиянын көрсөтүүсү боюнча душмандын тумшугун Москванын темир босогосуна салып, балбан буттардын темир наалысы менен жанча теппедиби. Тумшугу жанчылган ажыдаар артка, өзүнүн ийинин карай жыйрылбадыбы? «Жыландын жаны куйругунун учунда» дегендей, Жусуптар аны куйругунун учуна чейин жанчууга улам нарылап бара жатышпайбы? Жанчылат! Жанчышсын! Аз калды. Жусуп келет. Баягыда мен Жусупка жаңыдан келгенде тандын кандай атканын билбей калчудай бир бактылуу түн келет.! Ошол түн узун болбой эле. Ошондо

кимибиз эмне кылганыбызды таң атканча айтышарбыз.

Ракыя укмуштуу кыялы менен бирде томсоруп, бирде күлүмсүрөп алыскы Жусубун бир көрүп алгандай боло түштү да, убакыт бир топ болуп калганын сезе коюп жыйналышка кетти.

ТОЛКУН

Чыгармачылык кесип менен жүргөн кишинин башкалардыкынан айырмасы чоң. Чыгармачылар да, обончулар, сүрөтчүлөр, жазуучуларды айтабыз. Бул эң кыйын кесиптер. Анткени бирдеме чыгаргын келсе ошого бүт берилишин керек. Маселен обончу — обон чыгарганы жатканда эркин болуусу тийиш. Ал чыгара турган обонун а дегенде ичинен көңүлдөп, барып сыртына чыгарып, акырында нота же инструментке сала баштайт эмеспи. Демек ээндик керек.

Башка кесиптер андай эмес. Маселен, устаны алсан тегереги дүгү-дүү, чуру-чуу түшүп жатса да алаксы болбой, чакаларды түптөп, чайнектердин чорго-сун сала берет. Ал гана эмес, кенсаларда иштеген бухгалтерди алгылачы: бир үйдө 15 чот кагылып жатса да, ал гана түгүл кээ бир нервный немелер: «Расчетумду же айлыгымды бер» деп көз айнекке согуп жатса да 1 сом 17 тыйындан жаңылбай иштей беришет. Мына кесип деп ушуларды айтыш керек!

Эми жогорто мен айткан чыгармачылардын ичинен токтолуп өтөрүбүз жазуучулук. Жазуучу десе эле колго калам алар замат олтура кетип жаза салат экен деп ойлобогула. Анын машакаты бар. Ал адегенде жаза турган окуясына толкундайт, анан барып ага бүт берилет да калем алып, эки билекти түрүп коюп столго олтурат. Олтургандан кийин да машакаты бар: ошол толкунданган оюн менен жазганыңдын башынан аягына чейин чыгышың керек. Кыскасы толкунду жүрөккө бек кармай билиш керек. Болбосо, баштап келип айнып кетмейлер да болот. Айнуу ар жазуучунун жүрөгүнө жараша чыгат. Жүрөгү кабеттендер олтуруп ойлогонун жаза беришет. Жүрөгү назиктер кызуу жазып жаткан учурунда мурдуна чымын конуп кетсе эле толкуну токтоп, ындыны өчүп, ордунан тура калат.

Көбүнчө акындыкы кыйын. Акындардын ичинде да «Лирик» дегендерибиз болот. Булардын жүрөгү жаңыдан сүйүүнү түшүнгөн кыздыкынан да назик. Ушундай «лирик» акындын бирөөнү жакшы билем. Ал көп жылдан бери жазат, нечен китептерге ээ болду. Толкундабай такыр жазалбайт. Өзү оңой менен да толкундабайт. Толкундоо үчүн бир шарты келсе, бири келбейт. Маселен, ай жарык болсо шаркыраган суу жок, суу болсо булбул жок. Ушинтип ары-бери удургуп көптөн бери жазбай да калды.

Ал бир күнү толкундап келди да столуна олтуруп калемди алды. Бир колун жаагына таянып ыр баштады:

«Оймок ооз, капкара көз, кырдач мурун,
Салпылдап сага жетпей, ай курудум». —

деп жазып, калган уйкашын ойлоп жаткан кезинде эмнеликтендир электр өчүп калды. Мына эми толкун бул акындын жүргөгүнөн качты. Эми жаза албайт. Жарык бир аздан кийин эле кайра күйдү. «лирик» ага да болгон жок. Эмне кыларын билбей ордунан туруп эки колун «Ф» тамгасына окшотуп бөйрөгүнө такап ары-бери басты. Анын жазбай эле басып жүргөнүн туюп, аялы оозгу үйдөн башбакты эле:

— Чылапчынга муздак суу алып келчи. — деди.

— Башыны жууйсунбу?

— Жоок. Бутум ысып кетти. Ошол муздак сууга салып коюп олтуруп жазам, — деп батинкесин дароо чечип ыргытып ийди, столдун алдындагы муздак сууга эки бутун салып кайра олтурду. Бирок ал да пайда кылбады. Баары бир толкундай алган жок... Кайра туруп терезени чоң ачып эшикти карады. Салкын түн. Ай тийип турат. Бактын арасындагы арыкта суу жылтылдап агып жатат. «Лирик» карап туруп жаңы толкунга минди. Жүрөгүнө толкун пайда болду... Кайра келип столуна олтуруп, мурунку баштаган ырын сызып таштап жаңысын баштады:

«Ай жаркырап
Суу шаркырап», —

деп келе жатып толкун менен чылапчындын кырын басып алды да андагы суу тактайга жайнай түштү. Акын кайра кабагын чытыды... Толкун дагы качты...

Ушуну менен калемди таштап ал ордуна туруп кетти.

Ушинтип биздин «лирик» акын көп күндөн бери, кыйналып жүрөт. Чын эле «лирика» жазган акындар толкун издеген маалында өңдөрүнөн азып кетишет экен. Анткени: «Булбул», «толкун», «жүрөк», «кызыл гүл», «ай» деген сөздөрдү өңүндө да, түшүндө да айтып жүрүшүп, аларды саап кыйналышат тура. Кээ бир акындар түшүндө жалаң гана Манас менен кошо жүрүшөт деп уктум.

Мен жазып олтурган акын: «Толкун чакыраар бекен» деп аракет ичип да жазып көрдү. Ырас, бир стопка ичкенде бою башы жибип, кичине фантазиялар чыга баштады: экинчисин ичкенде мына лириканы ошондо жазгысы келди да калемди ала коюп блокнотуна бирдемеси бат-бат айдатты да кайра үчүнчүсүн ичүүгө кылчактады. аны тартып ийгенден кийин барды да мышык менен ойноп олтуруп алды. Төртүнчүсүн соккондон кийин аялы менен урушуп жатып алды деп уктум. Өзүм көргөн жокмун.

Баягы стопканы уруп туруп жазган ырын эртеси окуп алып ойду-тоону дөөрүгөнүн өзү да сезди дешет. Ошол түнкү уктаганында мындай түш көрдү: «Бактын арасы, салкын түн. Ай жаркырап тийип турат. Түбүндө биздин акын уктаган жаш кайыңдын бутагында булбулдар сайрап турат. Сайрашат да «Лириктен» коркпой анын кроватынын башындагы салаңдаган кызыл гүлдөрдү келип чокушат. Карачач, кырдач мурун, ичке бел, оймок ооз (унутуп калыпмын көзү да кара!)) кыз арык, дагы бар балаалар койгон патунусун көтөрүп шаркыраган тунук булактын суусун балтырына чыгара кечип чыгып жазып жаткан лириктин жанына келип олтурат. Олтурат да анын ырларынан конгуроодой үнү менен ырдайт. ал ырдап жатканда биздин лирик ойгонуп кетет. Ойгонсо перинин кызы эмес эле, баягы карала мышыгы эшикке чыга албай тырмалап, мыеолоп жаткан экен. Биздин акын уйкулүү көзүн ушалап, куйкасын тырмалайт да, оозун кере ачып эстеп: «Кап! Түндөгү түштөй болсо толкубас белем а?» дейт.

КӨРЖЕМЕЧИ

Айнагүл менен Зулайка университетке киргенден тартып бүтөөр-бүткөнчө бири-бирине өтө ынак эле. Алардын ортосунда айтылбаган сыр, ойлобогон ой калган эмес.

Бирок эн биринчи алдыга койгон максаты — университетти ийгиликтүү бүтүп, элине кызмат кылуу болучу. Кыздын кыялы комуздун кылындай болот эмеспи, алар өзүлөрүнөн башка эч кимге чыгарбай келечек турмушту, үй-бүлөнү сүйлөшүп, кайра каткырып күлүп жиберишчү.

— Кой, адегенде окууну бүтөлүчү!

Чын. Айнагүл да. Зулайка да самаган максатына жетишти. Окууну жакшы бүтүштү. Зулайка өзү жактырып жүргөн жигити Алан бай менен Жалал-Абадга кетти. Алар ал жерден турмуш курушуп, күйөөсү орто мектепке директор, өзү мугалим болуп иштеп жүрүштү. Эки жаштын тирлик турмушу жаркырап жайнап өтө берди.

Айнагүл сүйлөшүп жүргөнү Темирбек болуп Фрунзеде калышкан. Мына ошентип эки кыздын «үйлөнүү тоюбузду чогуу өткөрөлү» дешкен максаты гана ордунан чыккан жок. Ал эми үй турмуш жөнүндөгү максатычы? Балалуу болуу, бактылуу болуучу? Ал жөнүндө сөз төмөндө болот.

Жылдан жылдар өттү. Аланбай директор, Зулайка мугалим болуп иштеп жүрүшүп, алар куралгандан куралып жакша шарттуу, оокат-тиричиликтүү болушту. Ал гана түгүл Эркинбек, Эмилбек деген эки уулду болушту. Дем алыш күнүн калтырбай коноктордо болушуп, өзүлөрү да жайыл дасторкон экендигин билдирип дайым конок чакырышчу.

Албетте, андай жерлерде жалаң сүт ичип, быштакты закуска кылбайт эмеспи. арак, виолор мол коюлуучу. Жалаң гана дем алыштын эртеси башы зыгыраган Аланбай жүз элүүнү жутуп жиберип, мектепке кирүүчү болду. Демек класска кызуу кирүү адатка айланды. Эл арасында «табат да ичет, табат да ичет» деген сөздөр тарай баштады. Аны уккан Зулайка уялып, кечинде Аланбайга:

— Сен байкайсыңбы? Эмне болуп бара жатасың? Башта ушундай белең? Кадырын кетип бара жатат.

— Ээ, мен эмне болмок элем... Коем десем эле ко-

юп коемун. Келе, бир бөтөлкө алып кел. Ошону ичип анан такыр таштаймын, — деп Зулайканы соороткон болуп, кайра эле иче берүүчү.

Аланбай бара-бара адам баласынын ажыдаары — арактын курчоосуна түшүп чыга албай калды. Акырындык менен директорлуктан түшүп, жөнөкөй мугалим болуп, анан андан да ыргыды дагы, жалаң Зулайканын тапканына таянып бош калды.

А, Айнагүлдөрчү?

Айнагүл баягы эле Темирбек экөө Фрунзеде. Алар бир кыз, бир эркектүү болушкан. Айнагүл мугалим. Темирбек болсо, бир көрүнүктүү чарба кызматчысы болуп кеткен. Ал түгүл «Москвич» машинасы бар. Турмуштары жакшы. Заңгыраган жаңы үйлөрдүн биринде турат. Бирок...

Ошол «бирок» жөнүндө дагы айтабыз.

Жайдын толук кези эле. Аланбай эч жерде иштебей калгандан кийин үй-бүлөсү менен өзүнүн айлы — Фрунзенин тегерегиндеги бир колхозго көчүп келген. Мурунку иштегеч жеринен эң жакшы мүнөздөмө алып, Зулайка иш жөнүндө эл агартуу Министерство-суна келген эле. Жумушун бүтүп, жай баракат Дзержинский бульвары менен кетип бара жатканда алдынан Айнагүл чыга калды. Экөө тең: «баа!» — деп бакырып жиберсе жаздашты. Кучакташа кетти. Экөөнүн көздөрүнөн тең жаш кылгыра түштү. Сен кайдан, мен кайдан деген сөздөрү бүткөндөн кийин:

— Жүрү биздикине, — деди Айнагүл.

Экөө жолдо эмнени гана сүйлөшөөрүн билишпей, «баягы, баягы» дешип, биринин оозунан сөздү бирин жулуп сүйлөп жүрүп олтурушуп Айнагүлдөрдүкүнө кандай келгенин өзүлөрү да билбей калышты.

Зулайка диванга олтурар замат, Айнагүл ашкана жактагы жумуштарына шашып жөнөдү. Бардык аялдын адаты эмеспи, тигил ашканадан келгенче Зулайка тегеректин баарына көз чаптырып чыкты. Үй ичи кандай жасалгалуу, барлыгы өз ордунда жана кымбат буюмдар. Ал азыркы олтурган шартты, өзүнүн шарты менен салыштыра койду да, бир үшкүрүп алды. Бул үшкүрүк ичи тарлыктан чыккан үшкүрүк эмес эле. Ал өз башынан өткөн турмушту кылт эсинен түшүргөндөн чыккан үшкүрүк. Айнагүлдүн мындай турмушуна ал чын жүрөгү менен кубанды. Кубанды да аны көргүсү келип:

— Айнаш, ээ Айнаш! Келчи эми, сүйлөшөлү! — деди.

Экөө жай олтуруп алышып, эмнелерди гана сүйлөшпөдү? Башынан өткөндөрдү чубуртуп өтүп алардын сөздөрүнөн кээде үшкүрүк чыгып жатты. Экөө эмне үчүндүр кийинки 4—5 жылдан бери кат жазышпай калышкандарын, кызматтарын, балдарын, алардын кылык-жоруктарын бир сыйра айтып өтүштү. Бир маалда Зулайка Айнагүлгө бир аз тигиле карап алып.

— Айнаш, мен сени турмуш жайыңды көрүп абдан ыраазы болдум. Кубанам. Бирок...

— Эмне бирок? — деп Айнагүл сурап калды.

— Бирок, өңү азыңкы да. Ооруп жүрөсүңбү?

— Оорум деле жок. Бала багуу, тиричилик дегендей кеп да! — деп Айнаш ылдый карап уулутунуп койду.

— Балдарың бакчада экен. Үйүң жайында. Башка санаан барбы?

Айнагүл бир топко чейин терезе жакты жалдырап карап туруп көзүнүн жашын бир ирмеп алып, Зулайканы кучактап ыйлап жиберди. Зулайка аңтаң.

— Эмне болду, эмне, Айнаке? Айтчы?

— Азыр айтам, токто.

Ал көз жашын тыйып, оңдолуп олтурду дагы Зулайканын колун бирде сылап, бирде кармалап сөзүн баштады:

— Зукеш, мен сенден башынан эч нерсе жашырбаган, эми жашырат белем?! Сага Темирбек менен кандайча турмуш курганымды айтып бербедимби. Эми калганын түшүндүрөйүн. Менин өңүмдүн азыңкы экенин байкадың. Рас, азыңкы. Мунун көргөндөр көп айтат. Менин азгандыгым тамактын жоктугунан, шарттын начарлыгынан эмес. Маселен, күйөөң Алаңбай ичкилик жагынан сени кайгыга салып жүрсө, Темирбек мени башка жактан эзип жатат. Алаңбай балким таштап койсо, турмушуңар кадимкидей болуп көңүлүң жайланып кетүүгө мүмкүн. Ал эми Темирбектики башы менен кошо жатчу оору го дейм?

— Эмне, айтчы?

— Ал көржемечи. Чын, Зукеш. Ал жеткен көржемечи жана айласыз питир. Мындайча айтканда битин сыгып, канын жалайт. Мен сага барлыгын чын айтам. Өз күлөмдү өзүмдүн жүрөктөш курбума кантип жа-

мандайын. Темирбек экөөбүз адеп турмуш курган күнүбүздөн баштап эле, анын майдачыл экенин сездим. Бирок өзүмдүн балалык акылым менен «мейличи, адегенде турмушубузду оңдоп алалычы деп жаткан го» — деп ойлоп жүрдүм. Бир жылдан кийин уулум Маратты төрөдүм. Анын атын койгондо үч киши чакырып 4 консерва, бир бөтөлкө вино менен «той» бердик. Ошондо биз бир жыл иштеп калдык эле, жалпы элдин салты кылып жакшыраак өткөрүүгө мүмкүнчүлүгүбүз бар болучу. Менин айткан кеңешиме:

— Барлык болгонубузду той кылып жиберсек, баланы кантип багабыз, — деди. Мен эрдимди тиштеп жөн болдум.

Дагы жарым жылча иштеп жүрүп, Темирбек өзүнүн 4—5 жыл окуп жүрүп алган кесибин таштап, соода мекемелеринин бирине иштемек болду. Мен канчалык каршы турсам да:

— Кийинибиз бүтүн, курсак ток болсо болду да, бул кесибим менен иштеп жүрүп олтуруп профессорлукка жетип, анан айына 12—13 миң сом алууга көп бар. Андан көрө эмнени эбин таап оокат куруп алайын, — деп мени ынантты. Албетте, Темирбектин мындай жоругу өз келечегине ишене албагандыктын белгиси эле. Мен мунусун ага түшүндүрөйүн десем да эч болбоду. Мына ошентип ал бара-бара чарба кызматчысы болуп кетти. Акырында: «Мейли, кайда иштесе да өзү билсин, үй-бүлөгө тынч болсо болду» деп жөн болдум эле.

Ырас, Темирбек мага, ишине так, боюна сактай эле сезилет. Ошондой болсо да, эмне үчүндүр менин жүрөгүмдү канааттандыруулык касиети жоктугун байкап турам.

Зукеш, мен сенден кантип бирдеме жашырат элем. Эгер ишенсең ушул азыр да чый-пыйым чыгып турат. Кокус келип калса жаман көзү менен экөөбүздү тең бир карап алат да кайра калп эле күлөт. Сени сыйлаган болот. Бирок, сен кеткенден кийин мени тозокко салат. «Ал эмне үчүн келди, ага тамак жасаган чыгарсың, оокат деген эмне, билбейсиңби..?» деген сөздөрдү айтып жатып мээмди эзет.

Зукеш, менин сөзүмө ишенип койчу. Ал акчаны өзү кармайт. Мага базарга бараар каражатты өлчөп кана берет. Ал гана түгүл «сен эмне үчүн эки сомдук картошка аласың? Аз алсаң болбойбу?!» деп же-

кирет. Жадаганда бир кило этти колуна салмактап көрүп: «ушул кантип бир кило болсун? 800 грамм эле го?» — деп жемелейт.

Зулайка! Мен эмне кылмак элем. Эки баламдын айынан гана жашаган кеп. Мени эч жерге иштетпей койду. Курсагым ток, кийимим бүтүн болгону менен жүрөгүм түтүн болуп жүрөт, Зукеш!

Ошондо Зулайка терең улутунуп алды да: «— Ай-наш! Сенин күйөөң көржемечи болсо, менин күйөөм аракеч болсо, таалайбыз тең чамал экен. Азыркы заманда эзилүүчү биз бекен? Өкмөт бар, партия бар, мындайларды жарыяга салалычы, балким оңолушаар! Сен экөөбүз өлбөйбүз бизге тирек — Ата мекен!

Зулайка сөзүн бүтөр замат экөө кучакташты, жаш аралаш беттеринен бекем-бекем өбүштү!..

«АМАН ЭЛЕ БОЛСУН...»

Башыбызга баса кийилген кара тумак, ийинибизди талдырган кара тон, катар-катар чулгоо үстүнө кийилген кийиз өтүктөргө карабастан, кыштын кечки колу-бутубузду тызылдатып, ичибизди солкулдатып жиберди. Аттардан чыккан тер ак бубакка айланып, тондорубуздун жакасына чейин ак буурул болуп кетти. Аттардын буттарына турган шакшактар кардын кычыраганына кошулуп шалдыр-шүлдүр болуп дабышыбызды алда кайда угузат. Аңгыча болбой биз бара жаткан кыянын алдынан жарыша үргөн эки иттин үнү угулуп калды. Жакындаган сайын түтүндүн жыты да мурунга бур дей түштү.

— Ушул жерди «Ойтал» кыштоосу деп коет. Бул жерде «Үлгү» колхозунун көп жылдан берки кой баккан чабаны Адамкул абышканын үйү бар. — деп зоотехник Акмат сөзүн бүткөнчөктү:

— Ии, ушунун үйүнө түшөлүчү. — деди үшүгөнүнөн араң келе жаткан медициналык врач Антонина Александровна.

— Ырас эле. Ушунда конуп, тыныкпасак болбойт. Аттар да чарчавды. Өзүбүз да үшүп бүттүк. Калган кыштоолорду эртең кыдырабыз. Анын үстүнө бул үйдүн ээси Адамкул эң жакшы абышка. Өзү кичи пейил, меймандос, сөзмөр киши. Ушунда эле конуп ала

лы, — деп мал доктор Жумалы ит абалаган үйдү карай бура тартты.

— Адаке, барсызбы. Аа, Адаке!

— Адам, Адамкулдан башкабыз адам эмеспиэби? Түшкүлө, — деп койлорду жаңыдан санап кийирип, короонун оозун бекиткен кемпири аттарыбызды суулуктан алды.

Жайдын саратанын жеген кой көңдү доолдото чоң калаган мештин тегерегине олтурар замат, өзүбүздү ырахатта сезип калдык. Аппак чүпүрөк менен фонарды туптунук аарчып, чыракты коюп жиберип. байбиче көзүбүздү дагы умачтай ачты.

— Адакем кайда кеткен? — деди Жумаалы чай ичип жатып.

— Адакем жакага уулуна азык жеткиргени кеткен. Кечикти. Эмне болду? Деги Сагынбегимдин дең сак болгой эле, садаган болоюн.

— Канчанчыда окуп жатат?

— Быйыл онунчуда окуйт, айланайындар, Уулубузду жумасына бир жолу көрүп турбасак, санаабыз тынбайт. Колду болгонубузду эле ошонун оозуна кармап турабыз. Баягы өзүн мактаган тору бээни быйыл сойдук. Буюрса азыр казысын жейсиңер. Анын жарты этин да Сагынбекке жеткирдик. Кечээ абышка тузагына бир улар түшүрүп алыптыр. Сагынбексиз эти тамагыбыздан өтпөй, ошону алып барып берейин деп кеткен эле. Эмне болсо да Сакиштин оозуна кармайбыз, айланайындар.

— Сагынбекти катуураак эркелетип койбодунарбы? Онунчуну эчак бүтөт эле. Эркелигинен 8-класста эки жыл олтуруп койбодубу? — деди зоотехник.

— Аны эркелетпей кубарыбызды эркелетебизби? Эми адам болуп келе жатат. Быйыл сербейтип чач коюмуш болуп алыптыр, садаган болоюн. Жалгыз уулубуз болсо кантебиз. Эми эптеп эле ошонун үйлөнгөнүн-жайланганын көрсөк болду, айланайындар.

— Азыр үйлөнүүгө эрте. Онунчуну бүтсүн, анан институтту. Анан барып үйлөнсүн. Тилегинер жакшы ала, Сагынбегинер эр жетер. Силер карырсыңар. Ошондо анын төрүндө олтуруп сый табасыңар, — деп Антонина Александровна байбиченин көңүлүн улады.

— Сыйласа сыйлап алар. Деги аман эле жүрсүн, — деп байбиче абышкасынын кечиккенине кылчактап: — Абышкама эмне болду? Минген аты чалпоорук эле, жыткылып-гыгылып калдыбы? — деди.

Казандагы этти улам оодарыштырып коюп, бай-биче меймандарга көргөн-билгендеринен колунан келишинче кобурап берип олтурду. Ал абышкасы экөө «Үлгү» колхозунун малын көп жылдан бери бак-кандыктарын, канча жолу сыйлык алышканын, ал гана түгүл, Сагынбекке деп каткан оокаттарынан өйдө айтып берди. Кемпирдин эки сөзүнүн бири эле Сагынбек болуп жатты. Баласынын кылык-жоругун, мүнөзүн, кылган иштерин айтты. Аны канчалык сүйгөндүктөрүн, кокус сыркоолоп калса эси чыгып сарсаана болгондорун айтты. Абышкасы экөө келечекте Сагынбектен күтө турган тилектеринен өйдө божурап берди.

Эшиктеги ит азыраак үрүп барып эле жаагы жап болду. Адамкул абышка эми араң келди көрүнөт. Кемпир дароо эшикке чыкты да, үшкүрүп, онтогон абышкасын үйгө колтуктап кирди. Адамкулдун башы-көзү таңылган. Өң-даалат жок. Коноктор жабыла чочуп кетишти. Антонина Александровна ордунан тура калды. Абышканын кебетеси өтө аянычтуу көрүндү.

— Өмүрүндө кишиге жаман сөзүн жок эле, кокуй эмне болду сага? — деди кемпир.

— Өөх... Бала деп жүрүп өлмөк болдук го, кемпир. Караң калган уларды канжыгама чала байлап койгон экенмин. Жар коктудан өткөндө чечилип кетип саландап калса, тору бышты жалт берип кетип, мен ооп түштүм. Жөн жыгылып калсам эмне, бир бутум үзөңгүгө илинип калып, ал тепкилеп жөнөдү. Бел көчүгүм жанчылып калгандай болду. Ики!.. Кокуй... Башым эмнеден жарылганын билбейм... Айтор, бир ажалдан калдым... Аттан дайын жок. Улар менин жаныма түшкөн экен. Эптеп сүйрөлүп олтуруп жеткирип бердим, кайра да жөө келдим. Тартчы кемпир, бутумду, — деп абышка алсыз бутун сунду. Антонина Александровна Адамкулдун башын ондоп таңып, көк-ала болгон жерлерине компресс басып, мешке жакын олтургузду.

— Эй, жарыктык ай. Уулуңуз улардын этин жебесе эмне болмок эле. Ушунчалык убара болдуңуз. Баарыбызда эле бала бар. Дегн сиз бөтөнчөсүз. — деди зоотехник.

— Эй балам ай... Мен кары болсом. Анын үстүнө жалгыз уулум болсо, кантип ага бербеген оокат тамагымдан өтөт.

Үйдөн аттанып алыс чыкканга чейин Адамкул жана анын кемпири жөнүндө кеп кылып жүрүп олтурдук. Экөө тең биздин ой-санаабызга эне-аталык милдет жөнүндө жылуу элес калтырды.

— Бул абышканын уулуна кылган эмгеги Ата-Тоодой го, — деди мал доктор Жумаалы ондонуп олтуруп. — Баласы ушуну актаса болду.

Жылдар өттү. Март айы. Мындайынча айтканда малгадыр, жангадыр «үзүмчүлүк» убак. Балыкчынын машина күтүүчү станциясында бир топ кишилер турат. Фрунзеге бара турган автобус келип токтору менен эл жулунуп кире башташты. Чоң карала куржун көтөргөн ак тончон абышка картайган арык колдору менен автобустун каалгадагы темирин жаза кармап, бети менен быгылып кеткенде барылап колтугуна көтөрө калдык.

— Куржунуңуз өзүңүздөн оор экен. Кантип жыгылбайсыз анан, — деди бирөө.

— Ээ балам, карылык да. Болбосо, бул эмес алты пуд буудайды өгүздүн жонуна оюнчуктай эле койчу элек.

Абышканын үнү да, өңү да жылуу учурай түшкөндүктөн кайра-кайра тиктеп жатып Адамкул экенин тааныдым.

— Ассаломалейкум! Адаке, күүлүсүзбү? — Абышканын алган билетин боюнча ордуна олтургуздум.

— Алейкум салам! Кайсы бала элеч?

— Билесизби? Баягы сиз кыштоодо экенде биз кончучу. Сиз баланызга улардын этин жеткирем деп аттан жыгылчучу.

— Аа эми түшүндүм, балам. Карылык да! Дагы ошол Сагынбегиме бара жатам балам. Ал быйыл киши докторлук институтунун үчүнчү курсунан окуп жатат. Ошого азык-түлүк алып бара жатам, — деп майланышкан карала куржунду көрсөтүп койду. Мурун биз көргөнгө караганда Адамкулдун сакалы ого бетер агарып, тулку-бою шүйүп, кичине энчер тартып, карылыкка баш коюп калган экен.

— Дагы эле кой багасызбы? Кемпириниз күүлүбү?

— Сагынбектин бүтөөрүнө эки эле жыл калды. Ага чейин карысам да кой ээрчип жүрө турамын. — Адамкул ондонуп олтуруп сөзүн улады. — Колхоз куру койбойт. Эмгек күнгө акча алам, козу алам.

Иши кылып кемпирим экөөбүздүн оокатыбызга, Сагынбектин окуусуна жетишет.

— Уулуң стипендия алып окуйбу?

— Кайдан билдим балам. Кай бирөөлөр алат экен. Сагынбекке өзүм эле берип окутуп жатам. Айлыбызда бирөөнүн баласынан сурам, жалаң беш алгандар өкмөттөн акча алышат дейт. Үчтөрү барлар атасынан алышат деди. Мейли, «Бир жыл коендун териси чарыкка чыдаптыр дейт». Эки жылга чейин чыдабай эмне. Коендун терисинче жокмунбу?

Асфальт жол менен зымылдаган машинада олтуруп эки жагын улам каранып, аппак сакалын сылап коюп Адамкул абышка өтө көңүлдүү жүрүп олтурду. «Жолду жомок кыскартат» дегендей мен дагы бир нерселерди кобурашканды ылайык таптым. Анын үстүнө Адамкул абышка сөзгө да, мамилеге да жакшы, өтө ырайымдуу, жагымы артык киши эле.

— Уулунуз окуусун бүткөндө өзүңүздөргө доктур болуп барганын каалайсызбы? Же башка районгобу?

— Мага баары бир балам. Өзүбүзгө келсе: «Ой Адамкул, уулуна мени көрсөтүп дары алып берчи?» десе, же болбосо, «Кудай тилегиң берсин, Адамкул, сенин уулун болбосо өлүп калат элем, айыктырып салбадыбы десе кубаныч да. Же башка районго барып «Сагынбек Адамкулов деген доктур келди» дедиртип турса. Мен уулума айылчылап барсам. Чоочун жерди, элди аралап жүрсөм. «Мына бул жанагы Сагынбек деген доктурдун атасы экен» дешип артымдан шыбырап калышса, же болбосо күрөң чий-баркыттан кемсел-шымчан болуп ак топуну чекеме кийип, баламдын баласын көтөрүп эшигинин алдында турсам... — деп борсулдап күлүп калды абышка.

— Адаке, ушул оюңузга да жетесиз, — деп кубаттадым.

— Айтканын келсин. Өкмөткө да ыраазымын. Алыс жолду момунтип жакын кылып салды. Карала куржун экөөбүз ар кыш сайын төрт-беш жолу каттап турабыз. Окуган бала опкок келет эмеспи, улам оокат жеткирип турбасам Сагынбегиң кыйналып калбайбы айланайын. Баланы киши катуу сагынат экен. Уулумду көрсөм дегенде эки көзүм төрт. Ишенсең машинанын азыркы жүрүшү да мага жай сезилип жатат.

Июлдун лапылдаган ысык күндөрүнүн бири эле. Жүн салган кара чапанды бүктөй колтуктап алып, улам бир көчөнүн бурчуна эс алып отуруп, Адамкул Сагынбектин короосуна тердеп-тепчип жаны эле кирди. Терезенин караңгылатып коюп, кытай шайысынан тигилген халаты менен Сагынбектин аялы Рая, мындайча айтканда Ракыя уктап жаткан эле.

— Кайнатаңыз келди, — деген үй кызматчы аялдын кабары менен Рая ыландап калгансып араң туруп, оозгу үйдөгү кайнатасына: «Келиңиз» деген сөздү мойнунан жетелетип жатып араң айткандай болду.

— Чолпонбек кайда? Чоңоюп жатабы? Алып келчи балам, бир жыттап коеюн, — деди абышка терин сүртүп жатып.

— Ал азыр эле уктады ата. Ойготпоңуз. Анын үстүнө сиз сырттан келдиниз. Обработкаланбагансыз. Бала гүл сыяктуу нежный болот эмеспи. Чолпонбек чыр бала болду. Бир ойгонсо уктабайт, — деп чоюлду келин.

Бул сөздөрдүн көбүн түшүнбөсө дагы, негизги өзөгүн түшүндү. Келининин кеби Адамкулга: «Сиз сырттан келдиниз, ал жакта балдар кырылып жатыптыр. Чолпонбекти өбөмүн деп оозуна толтура курт үйлөп кетесиз» жана башка, ушул сыяктуу сезилди.

— Апам күүлү турабы? Фу, форточканы аччы Фера, прямо потом пахнет. — деди келин.

Бул сөздүн кыргызчасына жооп берди да карыя беркилерин «деги жыргаткан сөз эмес го» деп унчуккан жок.

Сагынбек үйүнө чай ичилип калгандан кийин келди. Уулун көрүп атасы кубанып кетти. Атасын көрүп уулу кубарып кетти. Ал күрөң көз айнегин колуна алып коюп, ак жибек кителинин төш чөнтөгүнө салып:

— Ата, качан келдиң? — Дүлөй менен сүйлөшүп жаткансып дарылдады.

— Жанараак эле, балам.

— Чолпонбекке эмне алып келдиң? — деп оюну чынын аралаштырды.

— Эмне алып келейин. Апаң май куюп жүрөт эле ысыкта жарып ала турганмын.

— Ысыкта эмне келесиң? Бизди да кыйнап, өзүң да кыйналасың, — деп олоңдоду.

— Мен силерди кыйнабайм балам. Көмпири эле барып келчи дейт.

— Былтыр эле келбединер беле. Баягы Рая бер-

ген көйнөгүн жырта элекпи- Кышында жүз сом салдым эле, алдыңардыбы? — деп опуруп-жапырып сурап жиберди. Атасы уялгандыктанбы, же капа болгондуктанбы, айтор бирөөнө да жооп берген жок.

Бир аз сүйлөшүп олтурушкандан кийин Сагынбек шашылыш түрдө командировкага кетерлигин айтты. Аялы жолго кийүүчү кийим-кечесин камдай баштады. Уулунун жөнөп кетерине көзү жеткенден кийин, жумушумду айтып калайын деди көрүнөт:

— Эми, сен кетип калат экенсиң, Сакин. Жаман үйдүн үстүн оңдоп жаптырайын дедим эле каражат жок... — деп сөзүн бүткүчө:

— Аны оңдоп эмне кыласыңар? Тура бербейсиңерби? — деди.

— Сен жаңы төрөлгөн жылы жаптым эле, эми өзүн балалуу болдун. Саначы! Түшкөнү турат. Эки-үч устун жана жыйырма-отуз тактай алсам эле жетет эле, — деп атасы мукактанып сөзүн бүттү.

— Бизде азыр тыйын жок. Былтыр келиниңиз экөөбүз Крымга чейин барып кыдырып келдик. — Ушуну айтып жатканда Рая билегиндеги жыландын сүрөтү салынган алтын билеригин кармап алды. — Анан тетиги килемди алдык, — деди дубалдын боорундагы килемди көрсөттү. — Өгүнчөрөөк Чолпонбек чоңойгондо ойносун деп тигил пианинону алдык. Акча жок, ата!

«Эми жок болсо кыйнайт белем!» деп атасы кыңырылганын билип, көңүлүм сооротом деди окшойт уулу:

— Менин атама көз салгыла, жардам бергиле, — деп колхоздун башкармасына кат жазып берейин. Алпарып бер, — деп авторучкасын алды эле:

— Жөн эле кой балам. Мени ошол колхоз багып жатат, сенин катыңсыз эле өзүмдү кадырлайт. Баягынын баласы дедиртип аман эле жүрсөң болду.

«Үлгү» колхозунун өңчөй абышканалары чогулуп, сарайдын жанына силос көмүп жатышат. Иликке карыя арабага чыгып айры менен чөп ыргытып берип жатты эле:

— Иликке, кемселдинди чечип салсаңчы, булганат, — деди бирөө.

— Мейли булганса — булгансын, Мансурум аман болсо мындай кемселдин далайын киём, — деди Иликке. Бул сөздү угуп олтуруп Адамкул дароо өз кем-

селин карап алды да ындыны өчүп, бир түрлүү капа болуп кетти.

— Ырас айтат Илике. Ырыскысы бар, кие берсин. Уулу багып жатат. Мансур жакшы бала болду го...

— Ушул олтурган абышкалар, баарыбыз тең эле балдарыбыздын колуи карап калбадыкпы? Ата карыганда кайра барып эле баласына бала болуп калат экен. Чынбы?

— Ырас айтасың, — деп чалдар дуулдашты.

Ушул кепти угуп Адамкул өзүн кепке кемтик, сөзгө сылтык сыяктуу сезип олтурду. Анын бул абалын Кармыш карыя сезе койдү окшойт.

— Адамкул, — деди айрысын таянып тура калып. — «Бир уйдун мүйүзү сынса, миң уйдун мүйүзү зыркырайт» — дейт. Сенин мүйүзүң зыркырап жаткандыр. Билип турабыз. Капа болбо. Уулундун ушундай кайрымсыз болуп калышына өзүң да айыптуусуң. Баланды бар-жоктун кадырын билдирбей алаканыңа салып бактың. Эрке болду да, таш боор болду. «Аман эле болсо болду» — дечү элен. Мына аман эле жүрөт, сага кандай пайда болду?

— Деги жөн жигит экен го? Адамкул байкуштун бир күндүк эмгегин актаган жок. Деги үйүнө барып ысык чай ичесиңби? Аялынын кулагындагы бир эле сөйөксү бир нече миң дешет. Ошол эле акчаны Адамкулга берсе боло!..

— Атасына жардамы жоктун өкмөткө пайдасы тиет дейсиңби?

Абышкалар биринин артынан бири сүйлөп Адамкулдун уулу жөнүндө көп сөздөрдү козгой кетти. Бир маалда Кармыш:

— Адамкул, — деди, — сен капа болбо, биз табалап жаткан жокпуз. Азыр да турмушун жаман эмес. Советтер Союзунда багуусуз кары калбайт. Сени колхоз сыйлайт, эмгегин бар. Бирок, көп жумурткадан сасыткы чыккансып, көп жаштардын арасынан сенин уулундай таш жүрөктөр чыкканына кейинибиз.

Көпкө чейин жер чукуп олтурган Адамкул:

— Ээх!.. Аман эле болсун. — деди да кайрат жылып, алаканына бир түкүрүп, айрыны колуна алды да жаңы чабылган чөптү арабага лак-лак ыргытып жатты.

ЖОЛ ЖОМОГУ

Чөнтөгүмдөгү кагазды улам-улам ачып карайм. Анткени эртең менен аскерге жөнөр күнүм. Эртең мененки саат сегизден кечикпей чакыруу пунктунда болушум керек. Ошол жерден жөнөп кетебиз.

Ушул түнү көпкө чейин уктай албай койдум. Түн өтө узун көрүнүп туруп алды. Анткени аскерге чакырылуу, аскер катарына кошулууга саналуу гана убакыт калды. Бул мен үчүн эң зор кубаныч.

Ырас ойлоносун. Жаңылык! Кубаныч! Эмнени унуттум?.. Кандай жумуштар бүтпөй калды?.. Кимдерге кат жазбай кетип бара жатам?.. деген ойлор уктатабы?

Саат туура жети болгондо чакыруу пунктун карай жөнөдүм. Чакырылуучулардын көбү менден мурун келип калышыптыр. Аларды узатуучулар түн ортосунда эле келишкен көрүнөт. Ага-туган, ата-эне дегендердин баары эле ушул жерде жүрүшөт. Какчайган көк ала сакал абышка мактанган немедей боз атты суулугунан кармап, баласы менен сүйлөшүп турат. Ал баласына аталык акылын айтып жаткан сыяктанат, бир кемпир баласына көп боорсок, май берип жатканын көрүп: «Бир вагонго түшүп калсак орток болом го досум» деп ойлондум. Кээ бирөөлөр келинчектери менен обочо басып сүйлөшүп жүрүшөт. Баарынын кабагы ачык. Кубанычтуу күлкү, тамаша сөздөр.

Узатып чыккандардын көбү биз түшкөн вагондордун терезелерине, эшиктерине кадалган. Вагондун эшигинде мени менен бирге турган жапалдаш кара жигиттин энеси келип:

— Айланайын, аман барып, аман кел, — деп уулунун колунан катуу өөп, чемоданын берди.

Баласы болсо:

— Мен эмне, башка жерге, чоочун элге кетип бара жатамбы? Кайда барсам да өзүбүздүн өлкө, өзүбүздүн эл эмеспи. Андан көрө сабатсыздыгыңды жоюп, менден кат алып, кат жазгыдай болгун, — деп энеси менен коштошуп, чамаданын алып вагонго кирип кетти.

Паровоз катуу бир кыйкырып, поезд ордунан козголду.

Конур күздүн сары талаасын жиреп кетип бара жатабыз. Терезеден башымды чыгарып карайм. Мол түшүмдүү эгин талаалары, жыбыраган калың мал, ка-

ЧАЛДЫН ТИЛЕГИ

Акмат бир жак боосу зымдан, бир жак боосу жиптен тагылган эски көз айнегин колуна кармаган бойдон кубанып кирип келди дагы:

— Ээ кемпир, тамагын даярбы? — деп чөнтөгүндөгү бир бутылка винону столго койду.

— Ии, эмне вино алып калгансың? Бүгүн да жаңы шаар алышыптырбы? — деди кемпир.

— Ээ, эмне кыласың. Жалаң гана маршал Еременконун аскерлери 6 шаар алышыптыр. Калгандары да чөнтөктө, — деп радиодон угуп жазган кагаздарын алып чыгуу үчүн чөнтөгүнө кол салып, — бүгүн ичсе эч нерсе эмес, шаар сайын бирден ичип олтурсам, бат эле мас болуп калат экенмин. Эми баарына... жок... жок... Бүгүнкү алгандарга гана бир ичейин дедим. Эртеңкини да көрөбүз, — деп кемпирине кайрылды.

— Шаарлар алган сайын кубанып иче берип балдар келгенче пиянкеч болуп кетип жүрбө, — деп кемпир тамакты столго коюп чалына күлдү.

— Олдо кургурай, жаңы өспүрүм неме турмушунан бузулуп кетет деп жаткансың го. Жок кемпир, андай эмес. Мен ичер убакта ичем. Мындан үч жыл мурун немецтик фашисттер бизди шаштырып турганда ичкиликке кимдин ою кетчү эле? Тишти-тишке басып жүрбөдүкпү? Чыдабадыкпы? Карысак да жаштардын кайраты менен иштебедикпи? Эми? Эми биз фашисттерди шаштырып, шаштырмак турмак өмгөктөтүп өлтүрүп кууп бара жаткан кезде, кубангандан да ичпейинби, — деп чал унчукпастан винону стаканга куйду дагы кемпирин күлкү аралаш көз менен бир карап алып жутуп жиберди.

Акматтын улуу уулу гвардиянын капитаны Жуманын кызы Ракыя бийыл алтынчы класста окуйт. Ал мектептен келип тамагын жаңы гана ичкен эле. Кыпкызыл кагаздан кесип алып, төөнөчтөрдүн башына бекитип майда желекчелер кылып, ички үйдөгү илинип турган Европанын чоң картасынын бетиндеги күн сайын алынган шаарларга бажырайтып сайып турган Ракыя ушул.

Акмат Ракыя келер замат жаман көз айнегин кулагына илген. Ал күндө алынган шаарга желек сайганды өтө жакшы көрөт. Өгүнчөрөөк бир желекчени

колзуна алып: «Будапешт деген шаар кайсы жерде!» деп Ракыядан сурап, ал: «Аны бүт бойдон ала элекпииз ата» десе: «Ээ бары бир алабыз да, балам!» деп болбой сайып койгон. Ошол желекче дале турат.

Акмат ордуна турду дагы:

— Кана, садаган болоюн. Жүр экөөбүз желек саялы. Мага шаарларды көрсөтчү. Эң көп алдык балам. Желек жетпей калабы деп турам! — деп кубанып күлдү дагы, кызын ээрчитип картага барды.

— Бул кандай шаар? Чоңбу? Тиги кандай шаар? Неметтикиби? Польшаныкыбы? Аты эмне экен? Көзүм жетпей жатат. Мынабу шумкардан коргологон тооктун көзүндөй болгон Берлин эмеспи. А-а, ага да аз калыптырбыз.

— Ата, бир шаарга желек жетпей калды?

— Я, жетпей калдыбы? Келе мен аны сөөмөйүм менен бек басып турайын. Энендин жакасындагы темененин башына желек сайып кел.

— Я, Акмат! Мас болуп алып балага тенелдин го! Темененин көзүн жырасын, — деди оозгу үйдөгү кемпир.

— Ой жерге кир десе! Теменен кайра чоң кызматка турганы жатат. Желек көтөртүп шаар ээлткени жатабыз, — деп кыйкырды Акмат.

— Бул бир ээленип алса болчу эмес, — деп кемпир жакасындагы теменени сууруп кызы менен чалына келди.

— Теменендин көзүн жарып биз желдик тиккени жатыптырбызбы. Ал момунтип башына желек сайынат. Мына көрдүңбү. Мына бул шаар күрөң тарткан шаары. Ушуга саябыз. Мына бул кара күрөң тарткан жердин баары. Германияныкы (калп айтып жатпайын дегенсип анда-санда кызына карап коет). Момунтип бир тобун алып жибердик. Мына бул тоок көз болгон анын ордосу — Берлин деген болот. Куда кааласа жакында аны да алабыз.

— Билбейм чаарала эле болот. Мына бул жер да кара күрөң менен... — деп кемпир Италия, Орто-Жер деңизин жакты сыйпалады.

— Темселеген жерге кир, Англияга тентип кетти бейм, — деп Акмат кызын карады.

— Жок ата, Англия тетиги жакта эмеспи. Бул жер Италия.

— Ошондой! Дегин башка жерге кетти дейм да. Қат

билбегенден кийин картаны эмне кылат экен. 20 жыл бала окуттым. Жылына бир ариптен үйрөнсөн да эмдигиче газета окууга жарап калбайт белең?

— Арипчиди үйрөнгөнгө колум тийбеди? — деди кемпир.

— Анда?! Колун бошобой эле кыйын уполномочун болуп жүрдүн.

— Болдомочу болбосом да жанагы аскердеги үч уулунду бактым.

— Сенин айтарын ошо да, — деди ал.

— Бала окутуп кайсы жыргатып ийдин? Маалим-дикке жарабай калганына туура беш жыл болду, — деп кемпир чыралды.

— Ырас, бир кезде маалим жокто балдарды окут-тум. Кийин жарабай калдым. Карыдым. Менден бил-лимдүү мугалимдер көбөйдү. Бирок ошондой болсо да өкмөттөн акча алып жатам го. Балдардан кат ал-ган сайын мага жалынасың. «Көз айнегинден айлана-йып, окуп берсең» деп көз айнегимди тазалоого шаша-сың, — деп чал мактанып жатканда:

— Ооба, кээде мен деле окуп берип жүрбөймбү, ата? — деп кызы айтканда чал:

— О, окуганыңдан садага болоюн! — деп кызын эркелетти.

Акмат газетаны окуп чыгып столго койду дагы ар түрдүү ойго кетти. Үч уулун үчөөнү тең элестетти. Жанагы алынган шаарлар үчүн болгон согушта үчөө тең катышты го.

Акмат мен-менсинип ичиндеги мактанчылыкты ты-шына чыгаргысы келди:

— Ээ кемпир, биздин балдар жакшы баратат бай-кадынбы? Киши ушундай кабарларга кубанат экен. Мына бул газетада кандай сонундарды жазган, а? Ка-рымын да, болбосо ушул жеңиштүү майданга ким аралашкысы келбесин?!

— Ооба, сакалыңды кырдырып алып жөнө! Ак-мат шаарды качан алып келээр экен деп биз радио-го кулак салып турабыз? — деди кемпир.

— Мен барсам бир кызыкты баштайт элем го! Ка-рыдык да!

— Сен жаш кезинде качан эле баатыр элси. Айт-байдын кара дөбөтүнөн коркуп, жүгөрүлүнү аңызына жашынганыңды билесиңби? Же анда кичине белең?

Мени алам деп жүргөн кезиң эмеспи эле. Андан көрө балдардын женишине ыраазы болуп үйдө жүрсөн.

— Ой, сен куру десе! Айбан менен кармашканда ошентип керек. Адамдан чыккан иттер менен кармашууда намыс, ар керек. Балдарым дагы ар-намыс үчүн кармашып, ар-намыс үчүн женип жатпайбы. Кандай сонун кемпир? Эки уулун орден алды. Сабырбегин дагы жакшы согушуп жатам деп кат жазат. Балким анын Советтер Союзунун Баатыры болуп калар. Анан кандай мактанаар элек, аа? Согуш бүтсө, баатырдын энесин көрөбүз деп сени Москвага чакыртса кандай болоор эле? Барар белең? Ай өзүм кошо барбасам адашып, дагы башка жакка кетип калар белең? Баягы жылы Кара-Балтага барам деп Жамбулга өтө качып кеттиң эле. Илгертен бери Фрунзеде жашап жүрүп мончого барам деп, кээде чайканага кирип кетесиң.

— Москвага барбасам деле өкмөткө ыраазымын. Өкмөт мени кийимден, же аштан кем кылган жок. Жалаң балдарымдан келген акча менен да сонун оокат кылам. Сен эле шараларды, көчөлөрдү жаттап кыйын болуп кет. Балдарым аман келсе болду. Адашып кетет деп мени карыганда чансаң, ошол багынган немистерди бүт багындырганда тандап туруп бир жесирин ал, — деп айтар замат:

— Ок! Ошо фашист немисин менен кара жерге кир, атаң көрү, — деп Акмат жылан көргөн эмедей сскирип кетти.

— Эми көп келжиребей укта кемпир. Куда кааласа эртең да радиодон сонун кабар алып келип беремин, — деп Акмат көз айнегин алып газетасын бүктөдү.

Түн кирген. «Ала-Тоо» киносунун ылдый жагындагы аянтчада эл быкылдап толуп турат. Мына-мына азыр Москва сүйлөйт. Акмат жанындагы жаш жигитке: «Балам, жакшылап жазсаң, мен көчүрүп алайын. Неместин кээ бир шаарларынын атын мен эмес радионун өзүнүн тили араң келип жүрөт. Мейли, иши кылып алалычы, анан өзүбүзчө ат коюп алабыз» деп шыбырап коет.

Мына! Жогорку командачынын приказы окула баштады. Акмат бүт ынтаасы менен берилип тыңшап турат. Анда-санда көз айнегин ондоп жигиттин колун карап коет. Приказ бүткөндөн кийин жигит:

— Жок балам дагы окусун, чогуу жазам.

— Бүттү аксакал.

— Бардыгы канча шаар? Он беш элеби? Болуптур анда, эмкисин куда кааласа, — деп чал жазганын чөң-төгүнө салып үйүн карай жөнөдү.

Акмат үйүнө келди да адатынча кемпирине сүйүнчүлөп, анан жазганын алып картага барды. Ракыя жокто өзүнчө бир желектерди сайып көрөйүнчү деген ой менен жаңы алынган шаарларды кээ бирөөсүн таап, эскилерге сайылган желекчелерди «кой эми буга келгиле!» деп өзүнчө күңкүлдөп сая берди. Бир тобун таба албай тажап кетти бейм «болдучу эми, калганын эртең Ракыя таап берер» деп бурула берерде кечээги теменеден жасалган желекчинин жок экенин сезе коюн:

— Кемпир! Ээ кемпир!

— Эмне болду?

— Кечеге теменен кана?

— Аны мен алып шырдык жамадым.

— Шырдагың менен куру, тигини! Сени картага кел деп ким айтты. Кантип таныдың аны? Кайсы жерден сууруп алдың?

— Койчу ботом, өз теменемди тааныбай эмне болуптурмун. Баарынан эле белгилүү, тиги майда немелеринден чоң болуп турбайбы, — деп кемпир желекчелерди көрсөттү.

— Ошо чоңунан мен аны керекке жаратайын деп жүргөм. Мына бу Берлинге саюу үчүн керек кылам. Көрдүңбү? Берлинге аз эле калдык. Бир эле эли... Карачы!.. — деп Акмат Берлинди сөөмөйү менен сайып көрсөттү да: — Алып кел! — деди.

ЧОҢ ОКУУГА ЖӨНӨӨРДӨ...

Карабек Алабеков таң эртең пальтосун желбегей жамынган бойдон барып шоферуи ойготуп, эң алыскы колхоздорду кыдырып чыгууга жөнөдү. Бул жолу эмнегедир куш атарын ала чыккан жок.

Машина зыпылдай берди. Карабек Алабековдун ойлору андан бетер закымдады. Шофердин уйкусу чала болгондуктан начальнигинин бүгүнкү мүнөзүнө таң калып келе жатат.

Табигаттын эртең мененки сулуулугунанбы, машинанын тасырайган кашка жолдо зуулдаганынанбы, Карабектин көңүлү бир аз көтөрүңкүрөөк болуп, оң жагына көз чаптырды эле. «А» колхозунун бийыл чыкпай калган 30 гектар жүгөрү талаасын көрүп, көңүлү иренжий түштү. Ал үчүн ошол колхоздун председатели Маралбаев экөө обкомдон эскертүү алганы эсинге келип, мойнун шофер жакка бурууга аргасыз болду. Шофердун нары жагынан «У» колхозунун үстү чала жабылган мал сарайынын аңырайган терезелери, аркайган жыгачтары көрүндү. Ал сарай да район боюнча бүтүрүлбөгөн сарайлардын сводкасына киргени, ага балжыраган кызыл карандаш менен өзү кол койгону көз алдына келип, негедир шилиси тартыла түштү. Жону ого бетер дүкүйдү. Ал мурун окууга кетүүгө мойну жар бербей жүргөн. «Кокус окууга кетип калсам, бул кызматына экинчи дайындалбай, майдараак кызматка чегилип кетebим» деп шекшинуүүчү. Азыр ал айланадагы иштерин көзү менен көрүп, келечегин салмактай келип, окууга кетүүнү туура тапты. Кубанганынан козголуп, ондонуп олтуруп койду. Ал ичинен: «Кетип калсам жоопкерчиликтен кутулам. Окуюн. Бирок экзаменден кантээр экеним?» Экзаменди эстегенде жүрөгү болк дей түштү. Өзү да солк дей түштү. Шофер танданып, Карабекти жалт карап алып, кайра жолун уланта берди. «Кокуй... экзамен жаткан турбайбы? Экзамен! Кеп быякта жаткан экен да! Токто, токто, токто!» деп айтып бара жатканда кийинки «токто!» деген сөзү оозунан чыгып кетти эле, шофер «эмне болуп кетти» дегенсип, дароо тормоз бергенде, Карабек Алабеков айнекти сүзүп ала жаздап, ойлоп келе жаткан оюнан ажырай түштү.

«У» колхозунун конторасынан чыгып, эки колун чөнтөгүнө салып, колхоздун председатели Сагындыковду ээрчитип алып, устакананы, кампаны, ат сарайды кыдырып көрүп жүрөт. Ага Сагындыков баарын божурап айтып берип жатса дагы, Карабектин кулагына бир кеби илинген жок. Анын оюнан «экзамен» деген сөз такыр чыкпай койду. Ал байкабастык менен экзаменди дагы бир жолу сыртка чыгарып жибергенде: Сагындыковдун кулагына «экзамени эң жаман» болуп каңырыштай угулду:

— Ырас айтасыз, аксакал! Иш эң жаман. Сарай жаман жабылып калды. Анын үстүнө чөптү сарайдан

алыс жыйдырып коюптурбуз. Ташып келүү тозок болуп жатат, — деп алаканын сүртүп бүрүшкөн Карабекке карады.

— Эч нерсе эмес. Бир эмес, эки машинаңар бар. Эптеп ташып аттарды тоюндургула, — деп айтаар замат, өз курсагы эсине түшө калып, шилекейин жутуп Сагындыковго көз кырып салып, — өз бала-чакам аман жатабы? — деп сурап калды.

Сагындыковдун үйүнө кирер менен көңүлү бир аз жайлана түшүп, төркү үйгө өттү.

— Үшүп келгендирсиң! Тамактын алдында... — деп Сагындыков бир бөтөлкө аракты алып кирип бүжүрөгөндө Карабек Алабековдун көңүлү дагы көтөрүлө түштү. Ал ушунчалык сыпайкерчилик кылган Сагындыковго, тамакты айттырбай даяр кылган анын аялына жана ушундай сынга жетишкен өзүнө ыраазы болгондой отурду. Ошол учурда эшиктен Сагындыковдун баласы китебин көтөрүп кирип келди.

— Ой, азамат ой. Соңун жигит болгон турбайсыңбы? Окуу кандай? — деди Карабек Алабеков, аракты тартып жибергенден кийин оозуна салган этти чайнап жатып.

— Бул азамат болуккурабай жатат, аксакал. Өтө эркезек болуп, быйыл төртүнчүгө көчпөй калды, — деп Сагындыков сөзүн жыйып ала электе «экзамен» деген сөз балакет болуп Карабектин оюна кылт дей түшүп, ал тилин тиштеп алды. Мына, анын көңүлү кайра чөктү.

— Аксакал, сизди да окууга жөнөйт деп уктум го? Сизди кандай мугалим окута алар экен?! — деп Сагындыков эт туурап жатып, жойлу сөздөрүнөн улады. — Андан көрө биз окусак боло. Өкмөт да кызык да айланайын! Сизди оку дегенден кийин, биз жүргөн экенбиз да!

— «Бир-эки ай окуп келесиң» деп жатышат ко? Барып келейин.

— Ошондой бир-эки айлык эле бөксөсү болбосо, сиздин билиминизди толук эмес дешсе албайт да, — деди азыраак тынч түшүп: «Бир-эки ай эле кете турат экен го. Дагы киши башына минден кетет турбайбы» деп ичинен сызды Сагындыков:

— Кана, эми сиздин окууңуздун ийгилиги үчүн!

Баятан бери сөздү кандайча баштаарын биле албай турган Карабек Алабеков төртүнчү стопканы жуткан.

дан кийин Сагындыковго ушул жолку мүдөөсүн ачык айтып койду.

— Эми, досум, баягы мен Фрунзеге бара жаткандай кылып эле, бул сельсоветтегилердин милдетин өзүн ал, — деди күлүмсүрөгөн бойдон.

— Ананчы, аксакал! Активдер андан кедей болуп жатыптырбы? Ал жагын өзүм тууралайм, аксакал.

«М» атындагы колхоздун председатели Керимбаев менен Сагындыков көпкө чейин олтурушкан.

— Карабек аксакалды эми жакшы узаталы, досум, — деди Сагындыков Керимбаевге карап, — ал киши өзү да мага толук айтты. «Чай ичип коюңуз» деп өз колуң менен беремин десен да өзүн бил. Мен аркылуу жиберсең да сенин эркин.

Сагындыковдун жойпондошуна мурунтан эле жини келип турган Керимбаев, азыр ого бетер бурканшаркан болуп кетти көрүнөт. Оюндагысын ортого салып коё берди.

— Сен, досум, элге арачы болбо, — деди Керимбаев Сагындыковго сөөмөйүн такай, — берсең өз бетинче бере бер, мен эми бүттүм. Карабек Алабековдун кулакчуна жакшы эле куюп келе жатабыз го. Жетишет. Уят керек. Областка барам дейт, баарыбыз киши башына кур койбой «чай ичип коюңуз» деп чөптөгүнө салабыз. Ал чай ичеби же арак ичеби өзү билсин дечи. Фрунзеге барам дейт, дагы беребиз. Жайында «катама Москваны көрсөтүп келечин» деп акча жыйды. Көрсөтөт экен, өз каражаты менен көрсөтсүн! Бытыр жайында аялын Фрунзеге барып алтындан тиш салдырат деди, анда да бердик. Алат деген ушул экен деп эле, алкымды агыта берген жарабайт эмеспи. Өкмөт Алабековго айлык берет, командировочное берет, селолук Советтин председателдеринен, колхоздун председателдеринен, кала берсе завфрмалардан алат.

— Кой эми, дегн акырын сүйлөчү, — деди Сагындыков, маңдайындагы жигитке көз жиберип, — бербесен бербе, айтканыңды кокус угуп койсо, эмне болосуң?

— Укса уксун. Эмнесин акырын айтамын. Ал акырын алып жатса, мен катуу айтамын. Кынууну тапкан экен! Бизге көп эле кызматчылар келип-кетип жүрүшөт. Бирок бул Алабековдой алкын бузганды көргөн эмесмин. Ушундай да советтик кызматчы болобу. Мы-

«...үшүнү да иккинчи кылдыгы денбиз. Бу өзү жакшы
...көзү, киден акырын акча жыктуу — бул кудайчынын
...түрү. Кудайчы бир сомдон алса, бул мин сомдон
...«...» өтүп койсо эмне болосун?» дейт тура. Укса
...«...» бербей. Ишим жиман болсо, Алабековдон башка-
...«...» акча чарамды көрөр. Акча бербей койду деп мени
...«...» коркутпайт!»

Эми, муну ушинтип эле айта барайынбы?

Айтсаң, айтпасаң өзүн бил? — деп Керимбаев
...«...» чыгып жөнөдү.

УЙКУ

Уйку жалаң адам баласы эмес, бардык макулукка
...«...» экендигин ким да болсо түшүнөт.

Чын, уйку бардыкка керек. Эми сөздү көп улабай
«Кайырма» колхозунун мурунку бригадир Жетиге-
нов Ысмайылдын уйкусуна келели. Бул жигит брига-
дирликтен урушчаактыгынан мурун ушул уйкунун
азыбынан түшкөн. Түшкөндө да кыштын кычыраган
...«...»деги узун түндө уйкусу канбай, айдоо талаа-
ларына лык төктүрүүнүн ордуна чак түшкө чейин
түш көрүп жаткандыгынан түшкөн.

Эми болсо Ысмайылга төрт ат кошулган көк со-
...«...» ат-маты менен, каамыт-саамыты менен бекитип
берип, ага жооптуу болууну тапшырган.

Коштун чыкканына көп күн болуп калса дагы, Ыс-
майылдын айдаган жери көбөйө албай койду. Чыны-
раак айтканда жарым гектардан аран ашкан, калпы-
раак айтканда желенин ордундай жер айдап коюп.
Жетигенов да эле кызык уйкудагы түшүнүн аягына
чыга элек. Анын үстүнө берилген төрт аттын төртөө
...«...» төө кайтарган немедей кыйкайып келе жатат. Эң
алдыкы эки тору атка эчтеке эмес, көк ала менен
куланын кебетесин көргөндө кишинин боору ооруйт.
Көбүнчө кулачы? Кош жаңы башталганда сарайдан
кудалдай туйлап чыккан кула, эми курсакка тепкиле-
се дагы кулагын кыймылдатып коюудан эринет. Күн-
дөлүк айдалган жерди өлчөп келгенде Ысманл: «ат-
тар баспайт эмне кылам?» дечү болду. Бирок брига-
дирдин «Эй онбогон Ысмайыл, башка сокодогу аттар
...«...» төрт маал беш бармак жеп жатат дейсиңби.
Бекиткен аттарга бардыгы сендей мамиле кылса, бүт

эле баспай калбайбы» деген сөзүнө аран жыгылыштуу болот.

Күндөрдүн биринде, тактап айтсак, 26-мартта кыйратып койгонсуп, аттарды агыткан бойдон Ысмайыл үйүнө келип жатып алган. Анын аттарын Белек аксакал эл жата талаадан айдап келип, сарайга кийрип, чөпкө койбосо, аттардын баары тең түнү менен «орозо кармап» чыгат болучу.

Ысмайыл жатар менен тырп этип уйкуга кетчүлөрдүн бири эмес. Ал көпкө чейин турмуштун оңоюну ойлонуп жатып уктайт.

Ал ичинде ойлоно берет. Өндүрүштө иштин оңою кайсы? Бригадирликти баштан өткөрдүм. Анда-санда бир үйдөн бозонун үстүнөн чыгып калгандыгы болбосо, ал деле тынчы жок жумуш. Тракторго суу же май ташыгыч болсомчу? Жоок... Мында да кишинин жаны тынбайт. Каап!... деп ар түрдүү ойдун учуна чыга албай жатып, анан уйкуга чөмүлөт. Ал түшүндө да, «оңой» жумуштарды, «оор» жумуштарды көрүп чыгат.

Жетигеновдун үйүнүн, өзү жаткан терезеси жактагы бастырманын алдында тооктору бар. Ошол тооктордун арасында чоң кызыл короз Ысмайылдын анык жек көрүүсүнүн бири болуп саналат. Короз байкуш кантмек эле. Ал да өз милдетин аткарат. Тан сөгүлөөр замат «кыйкыруу» короздордун атам заманынан берки ыйык милдеттери эмеспи.

Кызыл короз кош канатты эки-үч жолу тапыратып алып:

— Кук-куру-кук-куу — дей бергенде кызык уйкуда жаткан Ысмайыл:

— Жаагын сынсын!! деп уйку соонун арасында ичинен бир айтып алат.

— Кук-куру-кук-куу! — деп короз жана бир жолу согуп калганда:

— Алда иттин үнүнүн ачуусу зай!.. — деп Ысмайыл короз жакка көк кежигесин тосуп, тескери карап чүмкөнөт. Кызыл короздун үчүнчү жолку: «кук-куру-кук-куу» дегенин Ысмайылга — у-й-к-у-ң, менен к-у-р-у-у-у! дегендей эле сезилет.

— Алда атандын көрү ай. Дагы артында өңгөчүн созуп калганын кара! Каап, сени бардык тоогум бүтүндөй кысыр калса дагы кечинде жыга чаппасам болбойт экен, — деп Ысмайыл жууркандын ичинде күпкүлдөп бүткөнчөктү:

— Ээ, Исмайыл! Исмайыл, тур! Атаң уйкудан өлдү дейин десем Жетиген аксакал өз ажалы менен эле тигил дүйнөгө созулду эле. Сен түгөнгүр агер мышык болуп калсаң чыккан алыштан эринип гана же жүктүн үстүнө, же терезеде кечке кырылдап уктай берип, курсагың ачканда гана ойгонуп, жаш балдардын нанын алдап жеп койсон, далай аялдан ибелик менен башка жемек экенсиң.

— Тур, күн чыга электе соконду чеккин, — деген бригадир Чыныбаевдин үнү угулат.

Ошондо да Ысмайыл оозун кургакка чыккан балыктай удаа-удуа ачып эстеп, аран козголуп турат. Ал антип, минтип тамагын ичип, жумушка чыкканча күн тоодон мойнуун созуп, Ысмайылдин уйкулуу көзүн уялтат. Ошондо да ал асманда көтөрүлүп сайрап жаткан торгойлорду көрүп: «Кубакый-кубакый» деген кокуй чымчыктар экен» — деп күңк этип ичинен тилдеп жумушка жөнөйт. Жалкоолордун кейпи ушундай болот эмеспи?!

ФЕЛЬЕТОНДОР

ЖЕЯТ ДЕГЕН ЭМНЕ

Биздин жалпы түшүнүгүбүз боюнча бир чыны сууну, же бозону шимирип жиберсе, «ичти» деп айтабыз. Бир бөлкөнү же жапкан нанды чайнап жутуп жок кылса, «жеди» деп айтабыз. Ырас, биз жегенди «жеди» деп, ичкенди «ичти» деп түшүнөбүз. Бирок кийинки күндөрдө ушул «жеди», «жейт» деген сөздү ар түрдүү түшүнүчү болдук.

Анткени кээ бирөөлөр жегенде 4—5 жапкан нан, же бир табак эт эмес, дардайган өгүздөрдү мүйүзү менен кошо жеп койгонун сезип калуучу болдук. Ал гана түгүл атты төрт бутундагы такасы, астында сүйрөгөн арабасы менен жегендер да учурап калуучу болду. Жутулуп калган аттар жегендердин ичине барып, тыбырабай турган болуп, чайналбай туруп кулк эткен өгүздөр жегичтердин кызыл өңгөчүн мүйүздөрү менен челип чыкпастан өтөт экен.

Ырас, жегичтердин ичинде алды-артын карабастан, кайсай берип жегени жем, ичкени аш болбой же үйүнө жетпей, же өзүнө жетпей, пивной менен арак дүкөндүн түбүндө бир кусса, элинин алдында экинчи кусушуп, бат эле колго түшүп, тергөөчүнүн алдында тебетейин алып коюп, тамтыраса да танып жаткандарын көрөбүз. А кээ бирөөлөрү түшө турган капканга таш ыргытып көрүп туруп, анан «жемди» сугунушат экен. Мындайларды колго түшүрүү эң кыйын болот. Кыйын гана түгүл, алар айдан жарык, күзгүдөн турук болушуп, кайра текшерүүчүлөргө акыл үйрөтүп калышат. «Караңгыда калт этпес, жонго чапса былк этпес» сол колу менен алганын оң колу менен жаап, кекирсе бирөөнүн мурдунан кекирбей, өзүнүн жеңинин ичинде кекирген, «Паланча муну желип калган турбайбы?» десен: «Кокуй муну ким кайсады экен?» деп

сага кошулуп секирген жегичтер бар. Буларды «эпчил жегич» дейбиз.

Так ушулардын бири Кант районундагы Карл Маркс колхозунун башкармасы Чуприн Максим Васильевич болуп саналат.

Бул жолдоштун жоругун айтуудан мурун өзүн сиздер менен тааныштырып өтөлү.

Ал Карл Маркс колхозуна башкарма болордон мурда бир гана кунаажыны бар болучу. Азыр анда 2 музоолу үй, 3 кунаажын, 2 ат, бир араба жана 13 чочкосу бар. Согуш убагындагы кыйынчылыкка карабастан, өзүнө 4 комнаталуу үй салдырып алган. Албетте биз: «Кедей турса экен, эки өрдөк, бир короздон башка мал күтпөсө экен» дебейбиз. Байысын! Бирок байыганда ушндай «байыйбы». Ушунча мүлк Чуприндин кайсы эмгегинен табылды-

Бул байлыктар мына мындайча табылды: коомдун мүлкүнө колду кайсы жерден салышты таап бүткөндөн кийин эмнеге тартынат? «Атка жеңил, тайга чак» дегендей кой-эчки бечара «жейм» дегенге насмай саткандардын бир сомдук майдаларындай эле ыктуу болот эмеспи? Ал койдон баштады... Эгизинен эптеп, арыгынан арттырып, адегенде эле 1944-жылы 17 койду өзү сомдоду. Койду колкодон өткөрүп көнгөн кишиге бодону боёмолоо арзан болот эмеспи, 1945-жылы колхоздун мүйүзү шаадай болгон 6 өгүзүн ар бирин 13 миңден сатып, 56 миң сомду аран киришке киргизип, 22 миң сомду шым чөнтөгүнө салдыбы, же жөн эле кончуна каттыбы, айтоор өзү алды. Эми мүйүздүү өгүздөр алкымынан «Өөл!» дебей, өтүп кеткенден кийин, Камбар атага кол сала баштады. 2 кой, 6 миң сомго бир тору кашка бээни колхоздун ортосунан сатып алып, кайра кап-кайдагы «жел» акчаны «кириш» кылып коюп, бээни азыр өзү менчигим деп алып койду. Дагы бир эч күнөөсү жок каракашка быштыны 6 миң сомго сатып, ушул убакка чейин «Иттен да жок, ит байлаган жиптен да жок» кылып бербей жүрөт. Колхоздун дагы момураган жоош кераты же отпускуда эмес, же командировкада эмес, же окууда эмес, өзү да, изи да жок болду.

Бул колхозду жеке гана өзү жебестен, Тыналиев деген эсепчи да аны менен кошо кашылап келе жатат. Тыналиев ушул азыр да колхоздун эт-майына, тыбыт менен жүндү аралаштыра жеп жана ар дайым,

сары чайнекке куюлган арактын күчү менен кишини караганда, батып бара жаткан күндү карагансып, мурду менен карап турган кезек экен. Ал мас болгондоо урушаар киши таба албаса, коңшуларынын иштеринин куйругун түйүштүрүп алып сабайт деп уктук. Ушул эле Тыналиев 25-май күнү агасынын атын унутканча мас болуп алып, чаап баратканда жуушап жаткан уйларды аралап кетип жыгылды. Жыгылды да башка жери аман калып.. мурду айрылды. Темтендеп араң туруп:

— Чак түштө саан уйларын короосуна байлабай, жолго коё берет. Мунун ээсинин эмгек күнүнөн кыскартыш керек! — деп балдырап бүткөнчө уй кайтарган чал:

— Балам, саан уй эмес. Атын колхоздун күрөң букасына чалынып жыгылды — деди. Чамгарактаган карагер кунан тизгинин үзө басып, колхоздун концеляриясына кетти.

Чуприн менен Тыналиевдин кылыктары райондук органдарга билдирилип, нечен текшерүү жиберилген. Бирок алар ар дайым эле камырдан кыл суургандай, тап-таза чыгып кетишет. Колхоздо районго берилген отчет боюнча 471 кой болсо, чын колдо кыбырап аман жүргөнү 438. Калган койлордон 27си менчик, 25и «Чон Далы» колхозунун койлору. Отчет боюнча 116 жылкы болсо, анык колдогусу 113. Ушул эле берилген отчет боюнча 181 уй болсо, көзү жалдырап Чуприн менен Тыналиевди карап турган аныгы араң 149. Калгандары менчик жана райондук кызматчылардын убактылуу багуу үчүн кошкон малдарын шаштысы кеткенде кошуп санатып жиберип, көз боёмочулук кылышкан.

Бирок бул амалдары да аман-эсен бойдон өкмөткө билинип калгандан кийин атайын ушул колхоз үчүн партиянын Фрунзе обкомунун тапшыруусу боюнча 10-майда облзонун ревизору Иванов деген жиберилет. Жиберилген текшерүүчү жибектей созулуп, Тыналиевдин арак куйган сары чайнегинин түбүнө 11 күн удаасы менен уктап жатып, «коркунучтуу эч нерсе жок экен» деп өзү корыпостон, төркүндөгөн кыздай төрт пуд ун, он беш кило сары май алып, Тыналиевди жан-жөкөр кылып ээрчитип, 1-майдын түнүндө Фрунзеге жөнөгөн.

Ушул азыр да Чуприн менен Тыналиев «Мына

жегенге жараша так ушундай жеш керек, жээрин жеп алып, милицияга желке-летип жүргөндөр да адам-бы?» деп ичинен айтышса, колхозчуларга кыргыздай тийип кыйкырат:

— Кана, арыз бергениңер ким, айткылачы? Бизди өкмөт кантип эле силерден жакшы көрбөсүн. Эмгеги-биз бар үчүн көтөрүп жүрөт. Район эмес, областтан текшерүүчүлөр чакыртып жатып эмне кылдынар? — деп ачык эле кыйкырып жүрүшөт.

Кант району көп алыс жер эмес! Чуприн менен Тыналиевдин жаагын жап кылуу үчүн 3 күн коман-дировкалык акчаны аябай, 3 кишини Фрунзе обла-стынын тиешелүү органдарынан жиберүүнү биз да ачык сурайбыз. (Бирок Иванов барбасын! Сары чай-нек далел бар дейт экен...)

«ДҮЖҮР» БУКА

Ворошилов атындагы жети жылдык мектептин эшигинин алдындагы терекке байланып токол кара бука жайдак турат. Бука байлангандан бери балдар нечен жолу дем алууга чыгып, кайра сабагына кирип жатат. Мугалимдер дагы кирип-чыгып кээ бирөөлөрү буканын жапына чукул келип, чылымдарын соруп нары-бери басышат. Алардын бука менен иши жок. Буканын алар менен жумушу жок. Токол бука жай гана кепшен, анда-санда шыйпанып коюп, өз кызма-тын аткарып жатат.

— Кызматы эмне?

— «Дүжүр!» Бүгүн токол буканын «дүжүрлүгү».

— Эмнеге «дүжүр»?

— Анын дүжүрлүгү мындай: Жумгал суусунун тигил өйүзүндөгү турган «Эмель» колхозунун балда-ры мектепке суу кечип келишет. Балдар жыңайлак кечели дешсе, суу терең. Анын үстүнө суук түшүп да калды. Төмөнкү Арал деген жердеги көпүрө менен өтүп кетели дешсе, бүгүн үйдөн чыккан балдар, мек-тепке бүрсүгүнү келишет. «Эмель» колхозу Вороши-лов атындагы колхоздун теке маңдайында. Эгерде суу болбосо, мектептин конгуроосу өйүздөгү балдарга угулуп турар эле. Чатак сууда. Сууда дагы эмес, кө-пүрөө жоктукта! Ошондуктан балдарды мектепке өт-көрүп, кайра кечирип алуу үчүн дайым бир унаа ке-

рек. Кез-кезде унаа жок болуп, балдар сабакка барбай да калат.

Мына ушунун айланасында эки колхоздун ортосунда далай чатактар да болду. Мектептин маңдайына көпүрө салдырып коюу эки колхозго тең. Анткени, ар түрлүү тиричилик менен маңдай-тескей турган колхозчулар катташпай койбойт.

— Мектеп биздин тарапта! Балдарыбызды окутабыз десенер көпүрөнү силер салгыла, — деп Ворошилов атындагы колхоздун председатели айтса:

— Мектеп силер жакта болгону менен, арак-вино саткан дүкөн биздин жакта, сен деле күндө беш маал келесинго, — деп «Эмель» колхозунун председатели айтып, бири-бирине шылташып көпүрө салбай коюшту.

— Биздин сарала өгүз үч күн удаалай дүжүр болбодубу? Эмки кезек «Эмелдики!» — деп берки башкарма кыйкырды. Суунун шары каңырыштатып «Эмилдики!» деген сөздү «Элдики!» дегендей угузду көрүнөт:

— Эмнени «элдики» дейт? Албетте, балдар элдики. Баары меники дейсинби? Кечирип алгыла! Кечирип алгыла! Биздин токол бука төрт күнү удаа «дүжүр» болду, — деп Ворошиловдун башкармасы Караев бастырып кетти.

Быйыл жазында жергиликтүү совет тарабынан көпүрө салуу үчүн 5000 сом каралды эле, ал акчаны Ворошилов селолук Советинин председатели кайда жумшаганы белгисиз... Айтор азыр көпүрө жок. Ворошилов селолук Советинин председатели шыргалаң сууну шыйрагын түрүп алып кечкенде гана көпүрө салдырууну биле турган.

ШИШИГЕН КИШИ

А дегенде Арзыматов Болжок катардагы эле кишинин бири болучу. Болжок эл менен сүйлөшүп, коңшулары менен кобурашып, ал гана түгүл арабакеч Акмат балалуу болгондо, көрүндүк берип тоюна да барган. Улууну акс, кичүүнү үкө деп ар ким менен мамилеси да жакшы болучу. Болжокту болжолдо жок жигит дешчү. Ал кезде Болжок азыркы ооруга чалды-

га элек, ден соолугу таза эле. Кийинки кездерде Болжок болжолуп шишип кетти. Мүнөздөрү да өзгөрө баштады Ошондуктан анын туугандары жана жолдошторунун атынан Элчибек, Болжоктун оорусунун эмнеден болгондугун жана кандай дарылануу керек экендиги жөнүндө шишк оорусу боюнча профессор Чалканга кайрылды Чалкан Элчибекке оорунун абалын айтып, доктурлук кеңешин берди Төмөнкү сөздөр Чалкандын берген кеңешинен жазып алынды:

Элчибек. Доктур Чак, айтыңызчы, бул оору менен кандай киши ооруйт?

Чалкан. Жаш балдардан башканын баары эле ооруга чалдыгышы мүмкүн. Бирок, көбүнчө кызмат даражасына караганда, акыл даражасы пасыраак адамдар ооруйт.

Элчибек.

Мындайча айтканда:

«Көкүлүнүн асты —

бөксө болгону менен

Көкүрөгү бийик.

Мурду көккө тийип,

Салам айтсан салмактанат —

Араң башын ийип.

Өтө көйрөң.

Күн бүркөөдө

Күрөң көз айнек кийип».

Деген сыяктуулар экен да?

Чалкан. Абдан туура! Дал ушундай кишилер

Элчибек. Кандай кесиптегилер бат ооруйт?

Чалкан. Ар түрлүү Чарба кызматкерлеринен баштап, чыгармачылык ишиндегилерге чейин ооруйт. Кээде доктурлардын өзүлөрү деле ооруп калмасы бар. Бул оору ар дайым Болжоктун өзү мүнөздүү кишилерге гана жугат. Жуккандан кийин аны дарылоо кыйын. Элге билингени менен ооруган адамдын өзүнө билинбейт. Кайра анын көңүлү өсүңкү, көөдөнү көтөрүңкү болуп, өзүн бул турмушта башкача сезип калат Мындайча айтканда авторитет, атак-даңк, обужок мактоолордун жели аны тарсайтып көптүрүп, өзү көпшөк болсо дагы, көркүн башкача кылып коёт. Мына ошонун натыйжасында анын курсагы менен көөдөнүнө толгон жел аны энкейтпей кайкалатып жиберет. Мойну менен богогуна орногон желдин кесепети

оорунун эки жакты бурултуп каратпай зынгыратып салат.

Тегерегиндеги эл-журт, мурунку жоро-жолдоштору ага кумурскадай майда болуп көрүнгөн себеби, анын көзүнүн айланасына үйлөнгөн жел, көздү куушурултуп, үлүндөтүп койгондугу. Оорунун өз адресине болгон сын анын кулагына бычактай сезилгенинин себеби да желде. Кулактын ичине жана чыккындан орун алган көбүк мактоону өткөрөт дагы, сынды көгөндүн учканындай же болбосо какшыган казанды кыргандай кылып угузат. Анын үстүнө кандай гана оору болбосун сиркеси суу көтөрө албайт эмеспи, бул дагы сөз көтөрүмү жок, жалакай, таарынчак, кекчил, чычалагыч болот. Эки колтугунун алдына үйлөнгөн көбүк аны ого бетер дардайтат дагы, дайым колун аркасына алып жүрүүгө үйрөтүп, алдынан чыкканга жол бербей калганы мына ошондон.

Бул оорунун дагы бир мүнөздүү жери: ал сыртынан кенси көрүнгөнү менен ичи таранчынын бөтөгөсүнөн да тар болот. Кандай гана жаркырак топчу болсо дагы мага тагылса деп турат. Айланасындагы жолдошторунун жакшы ишин көрө албайт. Башка оорулардай тамактан калуу деген мында болбойт. Өтө опкок келип, мамлекеттин берген тамагына алымсынбай, дагы жардамчы тамак издеп шыпырып-сыйрып жей берет.

Элчибек. Айтыңызчы, доктор Чаке, кийинки жылдарда Болжок Арзыматов көп сүйлөшпөй, өзүн тели-тентуштарынан алыс кармап калды да? Маселен, мен мурунку жакын жолдошу элем. Бирге окуганбыз. Ал гана түгүл. Болжок сабакта уктап калганда чыкнагым менен ойготчу элем. Азыр менин атымды дагы унутуп калыптыр. Мага «сиз» деп сүйлөшөт. Бул эмнеси?

Чалкан. Бул дагы оорунун кесепети. «Таалай томолок болот. Мээнет жалпак болот» дегенди уккан. Азыркы шартын ал таалайым деп түшүнөт. Болор-болбостор менен байланышып, аларды үйүр кылып таалайымды кокус томолотуп албайын дегендегиси! Ал өзүнүн жел менен толтурулуп, көпшөк экендигин да сезет. Ошондуктан бирөө аны жакын келип дыңылдатып черткилебесе экен дейт. Ал сиздин атыңызды деле билет. Ал гана түгүл, шахмат ойногондо сизден беш жолу удаа мат болгону да эсинде. Бирок аны

азыр билмексен болгонду туура табат. Эми, менин сизде суроом бар. Болжок болжол менен кайсы жылдардан бери ооруй баштады?

Э л ч и б е к. Болжокту өзүбүз оорутуп алдык. Болжоп айтканда согуш убагы бекен? Же андан кийинки жылдарбы? Эсимде жок. Айтор Болжоктун азыркы кызматына ылайык бир киши керек болуп калды. Ал кезде эл менен элпек болгондуктан Болжок Арзыматовду ошого ылайык таптык. Мына ошол күндөн баштап, кайда болсо да Болжокту эле шайлай бердик. Аны ыгы жок мактоочу болдук. Кыскасы, өзүңүз айткандай шишитип алдык. Мал чарбачыларынын жыйналышы болсо да, ДОСААФтын жыйналышына да, аялдар күнүнүн жыйналышына дагы президиумга Болжокту шайлай бердик. Мына ошентип биз залда олтуруп анын көзүнө дайым майда болуп көрүнүп калдык. Ушул азыр да ал чоң жыйналыш болсо келип, майда жыйналышка «тумоолоп калыптырмын» деп келбей турган да болду. Эми Чаке, бул оорудан айыктырууга болобу?

Ч а л к а н. Болот. Бирок мындан ары мактоонун көбүгүн анын терисинин алдына үйлөбөгүлө. Кошомат менен компресс басууну токтоткула. Курч сын менен укол бергиле. Сын жакшы. Шишини таратат. Күндө үч маал болбосо дагы, айына үч маал таза абага, элдин арасына жетелеп чыккыла. Көзүнүн тумандаганы тарап, чонураак ачылат.

Э л ч и б е к. Буга болбосо эмне кылабыз?

Ч а л к а н. Айыгат. Айыкпаса мага алып кел. Көрүшүп, катышып турабыз го. Дагы кандай сурооң бар?

Э л ч и б е к. Жок.

Ч а л к а н. Эмесе, кош. Жумушум көп. Мен айыктыра турган оору жалаң гана Болжок Арзыматов эмес. Кепжебес Кежирбеков, Шалийма Эсенболова, Кокуйбек Корозбаев, Сыйпалатиа Сыланкорозов жана башкалар бар. Кош.

БААЛУУ БАЯПАК

«Кайсы жерин ооруса жан ошо жерде» деген эмеспи. Ошол эле сыяктуу эмнеден кемчил болсо ошого зарыл болорун да шексиз. Пальтоң жок болсо, жай-

кысын да эч нерсе эмес, кышкысын кордукту көрсүш. Шымын жок болсо, өзүнөн өзү белгилүү. Үйдөн чыга албай каласын. Эми бул чондору коё турсун, майда-чуйда кемчилик жөнүндө эле айткым келет. Масселен, бет аарчы жок. Бул алакандай эле чүпөрөк болсо дагы, элдин арасында олтуруп кокус чүчкүрүп ийсең жеңил менен мурдунду аарчы албайсың. Демек, кемчилик, иш кылып кайсынысы болсо да керектүү. Бул өтө эле тыкандыкка жатпайт. Ылайыктуу оокат. Ырас, кээ бир тыкан немелер болот, тиш чукуурунан өйдө камдап жүрүшөт. Буларга айла жок. Майда-чуйданы ар дайым запас кылып катып алышат. Бул аңгемени өзүм сыяктуу энөөлөр жөнүндө айтам.

Согуштун кыйгач жүрүп турган кези эле, ал кезде бардык оокат тартыш болучу. Каалаганыңды (кийим кечек, тамак-аш, жадегенде ширенкеден өйдө оңойлук менен) таба алчу эмесин. Бирок, менин издегеним башка буюм, байпак. Бул байпак деген да адамга керек нерсе. Эгер өтүк кийсең байпактын анчалык баркы жок. Бутуна газета ороп алып да жүрүп кетсең эч ким байкабайт. Баарынан ботинка кийгенде байпактын зары өтөт экен. Мен да ботинка кийгендердин биримин. Байпагымдын жыртылгандыгына 15 күнчө болду. А дегенде согончоктон бармак басым кызыл чыкты эле, кончун улам ылдыйлатып кийип жүрүп, ал да эки-үч жеринен тешилди. Жадаганда таманын үстү, үстүн таманы да кылып кийдим. Болбой эле согончогу бутту шилтеген сайын жарк деп кызара түшөт. Ал гана түгүл шыйрактар да көрүнө баштоочу болду. (Кыштын күнү кызарган шыйрак абийиринди кетирет эмеспи?) Айлам кеткенде шымымды багалегин менен баса көр дегенсип, улам ылдый жылдырып коюп жүрүп, багалектерим жыртылып үкү аяк боло баштабадыбы. Деги байпак таппаса болбойт. «Кыргызторгдун» шаардагы дүкөнүн кыдырып чыгып эч нерсе табалган эмесмин. Бир дүкөнгө барып: «Байпак барбы?» десем: «Ат такадан башка эч нерсе жок» дейт. Экинчисинен сурасам жан кайыш менен гана каамыт бар дейт. Так ошол дүкөндө Ат-Башыдан келгенби Таластан келгенби, бирөө көп каамыт алып жатып дүкөнчү менен урушат:

— Силер кандай немесинер, айыл чарбага керектүү буюмдардын арбынын айылга жибербейсиңерби? Биздин айылга жалаң гана мобу жигит сураган тор

байпакты, анан тиги мойнуна байланган, — деп менин галустугумду көрсөттү да, — жибериптирсинер. Ырас, бизде райондун өзүндө иштеген кээ бир өкмөттөргө эле керек болбосо, мага окшогондор байпагыңарды да, бул моюнга такканыңарды албайт. Мына буларга бербейсинерби? — деп мени дагы көрсөттү. Тиги дүкөн саткан неме:

— Ой, аксакал, биздин аксакалдар бар. Шаарга, аялга ошолор бөлөт, — деди.

— Аксакалбы? Же сакалын кырган немеби, же аялбы айтор «Кыргызторгдун» башчысына айтыш керек, — деп мен атбашылыкка сүрөөчү болдум. Тиги атбашылык каамайттарын алды дагы: — Мойнуңа байлаган немең дагы майланышып баратылтыр. Биздин дүкөндөрдө мындайлардын түрдүү шумдуктары бар. Барып алсаңчы, — деп же шылдыңын, же чындыгын билгизбей чыгып кетти. Мен да бир тегеренип туруп бит базарды карай жөнөдүм. Бара жатсам менин шыйрагымды көрүп өзү түшүнгөн көрүнөт: «Дүкөндө байпак бар бекен?» деп алдыман бирөө чыкты. Мен дагы анын шыйрагына көз жибердим эле так менин өзүм болуп чыкты.

— Каамайт алсан турат, — деп туура жолуна салдым. Ал мени менен жандай басып: — Бит базардагы соодагерлерде жашырып саткан байпактар бар экен. Бирок өтө кымбат, — деди. Дегин бар экендигине сүйүндүм. Экөөбүз окшошуп базарга жеттик. Барар замат тиги жигит:

— Тетиги кыркадагы аялдарда экен. Барып эле көзүңдү ымдасаң чыга келет, анан кулагыңа «байпак» деп койсон эле өзү билет, — деди. Мен анын айтканын кылып жеткен эле жерден бир аялга көздү ымдадым эле «жок» деп башын чайкады. Жана бирөөнө, көздү шилтеп калдым эле, тескери бурулуп басып кетти, көрсө менин артымда келе жаткан бир милиционерди көрө койгон экен. Аны өткөрүп жиберип жана бирөөнө жеттим. Ал аял байпак бар деп шыбырады. Мага эркектики керек эле дегениме ал: — Эч кимден таппайсың, баары аялдардыкы, — деди. Мен ага ишенбестен дагы бастым. Чет жактагы кыркадан желбегей жамынган бир өзбек келинге көз ымдасам ал байкаган жок. Оң көздү да, сол көздү да алмак-салмак ымдап жатып билдирдим эле, келин басканча болбой жанынан бир конкойгон чоң өзбек жигит тура калып:

— Нема болгон макулуксуң? Чак түштө бирөөнүн хотынына көз ымдап? — деди эле эмне кыларымды билбей, шыйрагымды көрсөтүп кутулдум. (Ант-песем төбөм зың дей түшөрүнө үч эле секунд калды эле)

Ушунтип жүрөгүм болкулдап көз ымдоону да койдум. Нараак бара түшүп жанымдагы жигитке бир аялды көрсөтүп «ошого көз ымдап көрчү» дедим. Чын эле байпак саткан аял экен. Бирок баары тең аялдыкы. Эркектин байпагын эч жерден таба албасты алдагы айтты. Айла кеткенде алууга туура келди.

— Канча?

— 180...

— Чын сатарынды айт.

— Чыным 160.

— Эми канча төлөйүн, айт, — деп кол бердим.

— Турган жери ушул, — деп аял кол берди.

— 130 берем, — деп мен алакан чаптым.

— 155, бир тыйын да кем түшпөйм.

— 140 берем, — деп алаканга түкүрүп жана чаптым. Экөөбүз нары бери сүйлөшүп жатып 150гө аран алдым.

• • •

Үйгө келип кийип көрсөм жоон саныман өтө качты. Нары ойлонуп, бери ойлонуп, нары кармап, бери кармап туруп бирин каттым дагы. бирөөнү кайчы менен эки бөлүп бир жагынын башын жип менен бууп туруп эки бутума кийип алдым. Аялдын эки бөлүнгөн байпагын кийип жүргөнүмдү, мени менен мончого түшкөн эле киши билбесе, айтор жырғап калдым. Жөнөкөй жүргөндө бутуму текшертип жиндиминби? Кимдин кандай жумушу бар. Эбин тапса мендей болсун. Булар жыртылганда беркисин эки бөлөм. Кайчы дегн бар...

БУЛ МЕНИН БУТУМБУ, СЕНИН БУТУҢБУ?

Ангемени адегенде түшүндүрүп отурбай, туура эле чокусунан түшүү керек. Ошондой болсо да, аз-аздан алдын ала сүйлөгөн жакшы.

Фрунзеден Ысык-Көл жакка, Тянь-Шань жакка

баруу үчүн поезд же автомобилге түшөсүн. Поезд болсо, Рыбачыга чейин гана алып барат. Ал эми автомобилге, акча маселеси жайында болсо шоферлорду чекеге чертип туруп түшөсүн. Кээ бирөөлөр машинага түшкөндү, кээ бирөөлөр поезддин ичинде чай ичип термелип барганды жакшы көрүшөт. Мен көбүнчө чөнтөк жагым менен кеңешем. Маселен, мындай деп ойлоном: «Кош.. машина болсо Рыбачыга чейин 70ти алат. Таза машина болсо го түзүк, май тарткан неме болсо барып түшкөн жеринден шоферин ким, сен ким экенин эч ким тааныбай калат. Ал эми дүкөндүн буюмун тарткан машина болсо, барган жеринде бир-эки тоголок жип, эки-үч аялдын байпагы (мейли пудрасы) кемип калдыбы, опус кылат. Кой, буга түшүп кереги жок. Анын үстүнө машинанын бузулуп калмасы да болот. Бузулган жерде дөңгөлөгүнө жел толтурушуп бербесен, акчадан аша кечип, ара жолго таштап кетмеси да бар. Андан көрө он беш сом төлөп, Быстровкага чейин поездге түшөйүн, калганын да көрө жатармын...» деп ойлодум. Жеке мен элемин десем, муну элдин баары эле үйрөнүп алыптыр.

Вагондо көп киши бара жатабыз. Көңүл жай. Ар кимиси менен сүйлөшкүч келет. «Ушулардын ичинде мени менен Рыбачыга чейин кимиси жолдош болоор экен?» деп ойлоном. Чынында жолдош болчулар көп экен. Менин жанымда жакшы кийинген бир жигит, шапкыттаган илберинки ак куба кыз менен шынаарлашып сүйлөшүп келе жатат.

— Жүгүңүз көп экен? — деп коёт жигит.

— Жоок, көп деле эмес, эки чемодан, бир тангак идиш-аяк, анан тетиги эки түйүнчөк, анан мына бул бал куйган бөтөлкө, — деп дардайган чертбутту көрсөттү да, — машинага түшөөрдө жардам берерсиз, — деди жигитке.

— Пажалуста, жардам кылмак түгүл кайтарышым берем.

Аңгыча болбой бир сөзмөр аял:

— Эми машина эрте келип бизди күтүп турса экен.

— Кайсы машина?

— Ой кокуй, ушу убакка чейин билбейсизби? Быстровка менен Рыбачынын ортосунда ар дайым Кир-трамстын машинасы жүрүп турат. Бир аздан кийин ушу поезддин ичмен машинанын билетин сатат, кырк беш сом бирдеме тыйын, — деди.

— Ий, айтыңыз, тыйыны курусун, маа десе тоголок эле элүүнү алсын, — деп жиберишти бир тобу. Мен кубанганымдан ордуман тура калып ышкырык менен обон салып да жибердим. Мурун «эми кандай немеге түшөр экенбиз. Канча сом алаар экен?» — деп сар-санаа болуп бара жаттым эле. Жыргал, сонун иш турбайбы. Жанараак жердин барын жайнатып кырсылдатып семичке чагып жаткан сары чач аялга жиним келип жатты эле, кубангандан ал да менин көзүмө жакшы көрүнүп кетти. «Чакса чаксын бечара, балким ачкадыр, же ушуга көнүп калгандыр. Балким семичкеси өтө эле таттуудур» — деп коём.

Дегн кубандык. Ангыча болбой сумка асынган узун бойлуу аял: — Ким Рыбачыга барат, билет алгыла! — деп коңшулаш вагондон чыга келди. Бул кишинин сөзү мага «ким бемер дарбыз жесе очередге тургула» дегендей эле сезилди. Билеттерди алдык. Жоготуп жибербейли деген ой менен бекем катып жатабыз.

Ичир кирип, айлача караңгы жамынган кезде Быстровкага келип түштүк. Чогулган элдин арасынан: — Билет алгандар тетиги жерге чогулгула! — деп жамагы билет саткан аял бөлүнүп баскандай болду. Аны эрчип элдин теңинен көбү чубады. Сарала куржунду моюнга салынып мен да такымдап жетип бардым. Машинаны күттүк; күттүк. Он беш-жыйырма минутча өтүп калды. Көпчүлүктүн арасынан бир шашкалан неме:

— Машина эмне мынча кечикти, жамагы аял кайда, бизди алдаганы жатабы?

— Ал аял дагы билет сатып жүрөт, — деп бирөө кыйкырып жооп берди. «Билетти алып алгандарыбыз буюмдарыбыз менен үч машинага араң баткыдайбыз, эми дагы сатып жүрсө, иш кылып үзүлүп кетмиче озунуя жатып түшүш керек» деген ойго келдим да, сырымды эч кимге айткан жокмун. Ангыча болбой дүркүрөп машина да келип калды. Алдыңкы машинасы өтө берип кетип арткы чиркелгенине асылдым. Кым-куут, асылгандар көп. Ыргып улам чыгайын десем эле бирөө куржундан тартып калат.

— Ой куржундан тартпа, өчүн болсо жакадан алсанчы, — дейм. Айла кеткенде сарала куржунду машинанын ичине «аман болсок табышарбыз» деп ыргыттым. Анан эптеп жатып чыктым. Жеткен эле жерден орун алып жаттык. Бир бурчка отура калайын дедим

Ой көзүң жокпу? Алда жердеги корзинкада күчүк бар! — деп бирөө менин колума өлүп бере жаздап, корзинкасын колума ала койду. Ала коер замат мен отура кеттим, киши үстүнө киши жыгыла берди... Уручуу, түрү-күү. Элдин арасынан «кокуй күчүк өлүп калган түрбайбы» деп жанакынын каңырыгы түтөдү (Жаңаа каттуу жөөлөштө бирдеме канк дей түштү эле ошондо жан берсе керек).

Сыгылышып жатып көбүбүз араң машинага түштүк, жерде калгандар чурулдады эле шеферлор кээ бирөөлөрүн буттап кээ бирөөнү жөн эле көтөрүп машинага салып дүрүлдөтүп жөнөп кетти. Мына, чурулдакты эмн көр. Жалдырап эле сыгылышып калдык. «Ой, үстүмө отурба» деп бирөө айтса, «кокуй, эмне, үстүмө чыгып алган эки акмакт! көрбөй көзүң кашайып калдыбы» деп тигиниси кыйкырат. «Кокуй өлдүм, адамсынбы?» деген сөздөр учу кетип жатат «Ой, дегн күчүктүн өлүгүн ыргытып кой, колумду бошоткулачы» деген жаңагы менен үнү бир жактан чыгат. «Ой, сына турган буюмуңа, болсо колунарга алып алгыла, болбосо жанчылып калат» деп бирөө эстүүсүндү эле, «Кол бош болсо айтсаң боло, былжырган келесоо, өзүбүз кыйраганы жатабыз» деди жаны ачынгандардын бири. Сөгүшүүгө колдонула турган сөздөрдүн бардыгы аял-эркектин оозунан тең жамгырдай жаады. Карангыда ким-кимди көрүптур. Ошентип жүрүп олтурдук. Дагы күндүз болбогонуна кудая шүгүр. Өңүн тааныбай эле сөгүшүп жаттык. Карангыда бетин сыйпап көрөйүн десен да мүмкүнчүлүк жок. Болгондо да жаны болсо сыйпатпайт эмеспи.

Жөнөкөй жүргөндө жөөлөп кетсен «жүр милицияга» деп жетелөөчү немелер азыр жөөлөмөк турмак, бүтүн эзе басып жатсаң да эчтеке дебей калды. Өйдө туруп келе жаткандардын буттары талыды белем, отургандардын үстүнө шалак-шалак жыгыла баштады. Жедеп сөгүшүп жатып бүткөндөн кийин киши бышы кулак же болбосо өлүү жоордой болуп калып эчтекени сезбей калат экенсиң. Чыдабай кетти бейм бирөө:

— Ай акмак аял экенсиң, эмне үчүн мойнуума миннесиң, ансыз деле бир бутумда бир килейген неме чамаданы менен баса олтурат, он бутума дагы бир локуйган аял үч пуд картошкасы менен олтуруп алды, ал

аз келгенсип сен да... — деди эле аны минген аял: — Ырысыңды жебе, мен сени минбей эле далыңа бир жак жамбашымды жөлөп турам. Эки бутуңа ээ болуп жыя албай анын эмнесин мага айтасың? — деди.

— Эки бутумдун ортосуна мына бул чочко дугду-
юп олтуруп алды, кантем. — деди бурчта турган би-
рөө.

Ушинтий жүрүп олтурдук.

Менин бутумда да бирөө олтурган, адегенде тизем-
ден ылдый какшап ооруду эле, кийин чымырап барып
эчтекени сезбей калды. Бир маалда элдин арасынан
дагы бир эстүү неме:

— Ой, айланайындар! Баарыбыз бир козголушуп
буту-колду бошотуп алалычы, — деди эле, анда би-
рөө:

— Козголуш өзүнөн башталсын, сен менин үстүм-
дө олтурасың, сен козгол.

— Мен кантип козголом, кыймылдаар айла жок.

— Анда былжырап ишке ашпаган жумушка ки-
ришпей олтура бер, — деп бирөө күлкү этти.

— Ой, бөйрөгүмө өтүп кетти, тартчы бутунду. —
деди бирөө.

— Ал менин бутум эмес, мынабу жигиттики, — деп
мени көрсөттү.

— Жок, жок. Сеники, менин бутумда мына бул ба-
лалуу аял олтурат, — дедим.

— Желмогуз аял олтурса да тарт, бөйрөгүм түшүп
калды.

— Сенин бөйрөгүңдү менин бутум эмес, мына му-
нуку, — деп жанагы жигитти көрсөттүм.

— Ай, бир акмак экенсин да, бул сенин бутуңбу, ме-
нин бутумбу, көрө коелу?

— Бутум эчак уюган, эч нерсени сезбейт, сыйлап
билейин десем, колум жетпейт, көрчү. — дедим.

— Өтүк беле, батинка беле?

— Таманында жамаачысы бар, жулугу айрылган
өтүк эле, — дедим. Тигил сыйлап көрдүбү, мен сезген
жокмун. — Бул батинка экен, — деди.

— Эми бөйрөгүңө өткөн бутту өзүң кармалап көр-
сөң боло, ээси чыгар, — деп мен бөйрөгү ооруганга
айттым эле, ал араңдан зорго козголуп сыйлап көрдү
көрүңөт: — Таманы такыр түшкөн өтүк экен, бирок
такасында темир наалысы бар, — деди эле тиги ме-

нин бутумда кармалаган жигит. — Ой, эмне көлөшү жок бекен? — деди.

— Жок, эч кандай көлөш жок.

— Анда эмесе нары жагы чулгоо бекен же тор байпак бекен?

— Тор байпак экен, — дедим эле:

— Кокуй... менин бутум турбайбы, көлөш кайда түштү экен аа? Машинанын ичинде эле болсо болду. Быстровкада калды го. Тиги бутумду да сыйпак көрчү.

— Анын кайда экенин билбейм. Мага бир эле бутум өтүп жатат.

Таң сүрүп калганда капчыгайдын башына чыгып, Рыбачыга баруучу түзгө түшкөндө машинабыз токтоду. Көрсө дөңгөлөгү жарылыптыр. «Билетти ойго келгенче эле сата беришет экен», деп шофердун «Киртранска» урушуп жатканын уктум. Алар антип-минтип дөңгөлөк оңдогон чакта баарыбыз серептеп түшүп эс алдык. Ангыча таң атып кетип, бири-бирибизди ормоо карашып өнүбүздү көрүштүк. Күчүктүн ээси күчүктүн өлүгүн ошондо араң ыргытты. Ал да «Киртрансты» тилдеди. Бизди сүйрөгөнгө түшкөндөргө караганда чиркелген биз жакшы келиптирбиз. Анткени биз тараптан чыгым бир күчүк, сол буттун бир көлөшү жок болуптур (үзүлгөндөрдү, тигишинен кеткен кийимдерди эске албаганда). А тигилер тараптан болсо баягы жакшы кийимчен жигит, ак куба кыздын жүгүн жакшы салышып берерин бериптир, бирок ал кыз сынып калат деп баягы бал куйган чертбутту так ошо жигиттин үстүнө сындырып алып экөө катуу сөгүштү деп уктум. Анан дагы эки мушташ чыгып, бирөөнүн кулагын бирөө каната тиштеп алыптыр. А биз болсок кайра бири-бирибиздин бутубузду бирибиз кармалашып сыпайкерчилик менен келдик.

• • •

Рыбачыга келип «Киртранстын» конторунун жанына түштүк. Түшөр замат: — Ким Нарынга, ким Ысык-Көлгө барат, билет алгыла, — деген кыйкырык чыкты. Баарыбыз тең тарап, бет-бетибизче качтык. Жанагы күчүгү «шейит» болгон менен жалгыз көлөшчөн калган экөө:

— «Киртранстын» директору өзү түшсүң! — деп кыйкырышты.

Бал төгүлгөн сулуу жигит пальтосун кайра бүктөп колтуктап кабагын катуу бүркөп өз жолуна түштү.

Сарала куржун экөөбүз да шофер издей баштадык.

«КӨҢҮЛ БУРУҢУЗДАР»

— Көңүл буруңуздар! Фрунзеден сүйлөйбүз! — дегенди укканда, бардыгыбыз көңүл бурабыз, тыншап турабыз, сол кулагыбыз менен да, оң кулагыбыз менен да угабыз. Элибиздин бардыгынын үйлөрүндө репродуктор же приемник бар. Бул эң жакшы! Элибиз радиодон жаңы кабарларды билип, саясий докладыларды угуп, билимин көтөрүп, сезимин өстүрөт. Дагы айтабыз: бул эң жакшы. Муну куттуктайбыз. Эми радионун биз куттуктабай, кайра куйкайызды куруштурган бир жайы бар. Күн сайын эртели-кечте:

— Көңүл буруңуздар! Фрунзеден сүйлөйбүз! Кыргыз музыкасынан концерт берүүнү угунуздар! — дейт. Мына биздин кийлигише турган жерибиз так уунда. Албетте, концертти көбүрөөк берсе жакшы болоор эле. Бирок кеп сапатында болуп жатат. Шондуктан сөздү ушундан баштайлы.

Ар кайсы жерден чогулган 20дан ашык киши Рыбачыда машина күтүп бир жерде болуп калдык. Так ошол жерде илинген репродуктор бардыгыбызга жаңы кабарларды, жакшы жетишкендиктерди айтып, кубантып жатты. Бир маалда:

— Көңүл буруңуздар! Кыргыз музыкасынан концерт берүүнү угунуздар! — деди эле, бир жолдош.

— Анан калса күн сайын эле окшош концерт берет. Мен концерт берип бүткүчө жээнимкине барып келейинчи, — деп дагы бир узун бойлуу, кара мурут ордунан тура баштады.

— Балким азыр башкасын берер. Тарабагыла, угалы!

— Жок. Күндө эле угуп жүрбөйбүзбү. Эч өзгөрүү жок.

— Өзгөрүүсү эле ушул: бир күнү «Алымканды» мурда берип, экинчи күнү аны артында берет. Ал маштырып коет. Анысынан да «Алымканды» бир күн бир оюн менен маркум Муса Басов ырдаса, экин-

чи күнү Кийизбаева созолонтуп өзүнчө бир бөлөк ырдайт, ал Өмүрканованын ырдаган «Алымканы» болсо ал экөөнүкүнөн такыр башка. Айтор эрте турганы эле «Алымканды» өз билгенинче ырдай берип, бизди «ыраазы» кылып келе жатышат, — деди обочо турган кара жигит. Аягыча болбой репродуктор:

— «Алымкан!» Сөзү Токтогулдуку, музыкасы Малдыбаевдики, аткаруучу Өмүрканова, — деп кулактандырды.

— Айтпадым беле? — деп, баягы кара жигит бырсетип күлүп жиберди. Радиорепродуктор анын айтканы менен уялып токтоп, калмак беле, минтип баштады:

— Алымкан атка (бир) салган (и-и-й) дилдейсин..

Ачылган кызыл гүлдөйсүн... — деп создурганда, зым карагайга жөлөнүп турган көк ала сакал абышка куудул неме көрүнөт:

— Жаңысы такыр жок беле,

Алымкан! Жадап кеттик билбейсин... деп ушул ырдап жаткандын кулагына шыбыраса кандай болор эле, — деди.

— Жок, ырдап жатканга эмес, аны ырдатып жаткандарга шыбырабай эле катуу айтыш керек. Андан жүрөгү түшпөйт. Ушунусу жакшы эмес дэ? — деп бирөө жаны күйгөндүгүн билдирди.

— Көп капа болбогула, балдар. Биздин Рыбачынын энчисине ушул «Алымкандар» тийип калса кантсесинер. Балким Токмокто башкасы, Кара-Балтада башка, андан жакшысы ырдап жаткандыр. Баарына кантип жетишет?! — деп дагы чал радиого болуша кетти.

— Биздин Ат-Башыда дагы ушул «Алымкан» ар күнү созолонтуп жатканын угабыз.

— Жети-Өгүздө да ушул «Алымкан», анда-санда гана «Колхоз камбарканы» чочугансып аралашып калат, — деп дагы бирөө навразыланды.

Чынында элдин жадаганында негиз бар. «Алымканды» такыр ырдатыгыла, үйүнөрдө патефондун табак болсо жара койгула деп жатканыбыз жок. Ырдагыла. Бирок ар дайым эле жалгыз «Алымканды» ырдата берип, элди жадагыш жарабайт да! Ошол эле берүүдө бир ырды обону менен Эгинчиевдики деп ырдады эле, угуучулардын бирөө:

— Адам, ушул эле, обонду Буудайчиевдики деп да айтышат, Арпачиевдики деп да коюшат. Булар кандай талашып, мушташа кетишпейт? — деди.

— Жоок байкеси талашпай турган себеби бар. Ушул эле обондун аягын «...ой!» деп кыйкырса Эгинчиевдики, «э-э-эй!» — деп кыйкырса Буудайчиевдики, ал эми «а-а-ай!» деп кыйкырса Арпачиевдики болуп жүрөт.

— Ырлардын тексттерин алмаштырып айтмасы бар.

— Текст демекчи, кайсы бир ырлардын обону жакшы болуп туруп, тексти жаман. Эптеп эле жамай койсо болду. Комуздун күүсү менен билинбейт деп ойлошот көрүнөт. Маселен, Өмүрканова аткарган бир ырда:

«Көк ирим турса чалчыкка
Көк шумкар келип кончу эмес.
Көңүлүн менен ойноп күл
Көп эле катуу болчу эмес», —

дейт. Мындан биз эмне түшүнөбүз? Биринчиден, көк иримге көк шумкар кантип конот? Ал, казга окшоп жаргак таман болбогондон кийин чөгүп өлбөйбү? Чалчыкка келип коноюн десе, шумкар өрдөккө окшоп балыр жебейт.

— Биз жаштарды туруктуу болгула деп тарбиялап жүрсөк, радионун мунусу эмнеси? «Көп эле катуу болчу эмес» дегени, жаагыңы катуу кармаба, жетелеген жакка бара бер дегендикке жатпайбы? — деди бир мугалим.

Абдырашит Бердибаев «Күкүш» деген ырын:

«Оой! Күкүш! Күкүш!

Сени кыз алган жарга теңебейм!» — деп аяктайт.

Ушуну үйрөнүп алып ырдасак, кыз эмес, жубан келип турмуш курган аялыбыз үйдөн кууп чыкпайбы, — деди дагы бирөө. Ошол мезгилде көптөн бери учукпай отурган портфель көтөргөн, орто бойлуу киши:

— Эй, жолдоштор! Деген ырлардын кайсы бирөөнү текшербей эле кос беришет окшойт. «Бир башыңа тек болсом» деген ыр радиодон да ырдалат. Пластинкага да жазылыптыр, ар кайсы кызыл үйдө ырдашат. Обону эң жакшы. Маркум Муса Басов аткарат. Ал сөз-

дү угун. «Кал, ушул сөзгө кор болгон кайран обон» дейт? Эмне демек эле, эмгектеги бизди ырдабай, эч индүү.

«...Ак марал болсо атканым,
Ак өргө болсо жатканым...
Аймалашып сүйгөндөй,
Ак келин болсо тапканым...

Тапканы апакай гана келин болсо? Түштүктүн жайкы аптапка күйүп, пахта өстүргөн кара тору келиндери, кең Чүйдүн кызылча баккан анардай кызыл тору келиндери, Тянь-Шань менен Ысык-Көлдүн мал баккан буудай өндүү жакшынакай келиндери эмне дейт? Эмне демек эле, эмгектеги бизди ырдабай, эч теке кылбай көлөкөдө акшапак болуп олтурган, ак өргөдө кымыз куюп ичүүдөн эринип, шакыйы кармап калып отурган келинди ырдаптыр деп шылдын кылышат да!

Бул сөздөрдү топтолгон элдин ар кимиси өзүнчө айтып, көпкө чейин сүйлөштү. Эң аягында : — Концерттин да ыгы бар, мааниси бар болуш керек. Азыркы элдин суроосун жалаң «Камбаркан» жана «Алымкандар» менен канааттандыра албайсыздар! Дагы жакшысын угузула! — деди.

Кыскартып айтканда: «радиорепродуктордун көңүл бурунуздар!» дегенине биз ар дайым көңүл бурабыз. Бирок, алар да биздин талапка, биздин суроого көңүл бурмаса экен.

СУУ, СУУ!

Жолдоштор! Эгин суудан калганда элтеп-септеп күн өтөт, эл суудан калса кыйын болот экен.

Өзүңүздөргө белгилүү, азыр бардык жерди жайдын тапылдап ысыгы кактап турат. Ушул ысыктын «көрдүгүн» көбүнчө биздин борборубуз Фрунзе шаарындагы элдер тартып жатышат. Кээ бирөөлөрү «газводага» жетпесе, кайсы бирлери карандай эле табияттын өзү берген тунук суусуна жетише албай олтурушат.

Айрыкча кийинки күндөрдө Фрунзе шаарындагы Гоголь, Герцен, Карпинский, Алма-Ата, Шолохов.

Восточная көчөлөрүндөгү элдер катын-калачы, бала-бакырасы менен «суу кайда, суу кайда?!» деп чакка көтөрүп чуркап жүргөнүн көрүп жүрөбүз. Анткени, водопроводдордо суу жок.

Алардын нары жагында аркырап Аламүдүн суусу агып жатканы чын. Бирок, «Акан сууда арам жок» деп ичип алалы дешсе, ал сууда жалаң гана киргил ылай акпастан, эчак «тигил дүйнөгө» жөнөгөн мышыктар, машинадан жанын «курман» кылган иттердин өлүктөрү, кала берсе тымтыракайы чыгып калгандан кийин ыргытылган чоң-кичине номерлүү галоштун тамандары жана ар түрдүү нерсенин жамандары агып жатат. Андан адам баласы пайдаланууга болбойт.

Ошондуктан, көрсөтүлгөн көчөлөрдүн адамдары тунук суу издөөгө мажбур болушат экен. Ушул азыр да эки-үч квартал жерден суу алып келиш чоң кубаныч катарында болуп калды: Алты-жетти квартал жерден чакка көтөрүп келгендер кезек күтүп бир саат, бир жарым саат турушат.

Жакын күндөрдүн биринде Сталин көчөсү менен Гоголь көчөсүнүн кесилишиндеги водопроводдун жанында жыйналган көп элди көрүп жаныбыздан чочундук. Чын! Жаныбыздан чочундук жолдош шаардык Советинде иштегендер!

Ошол суу куюлуучу чоргодон чоюлган элдин бир учу бир квартал жерде болду. Ал жерде турушуп, чоочундар бири-бири менен таанышты. Тааныштар ар кимсинин ал-абалын сурап жатышты.

— Ээ, аяш саламатсыңбы? Бала-чакаңыз аманбы? — деди бирөө.

— Балдар аман, бирок чаккабызды чайкоого суу жок болуп жатат, — деп тигил сөзгө тың аял жооп берди.

— Кыштата катташпай койдукко?

— Катташканга үйлөрүбүз алыс болду. Эми «тар, жол, тайгак кечүүдө кезигээрбиз» дегендей ушул суунун оңоронинде кезикпедикпи, — деп тигил дагы тийиштүү жообун кайтарды. Бул сөздөрдү уккандар адрестерин сураштырбай эле түшүндүк. Ошолордун сөзү жүрүп жаткан учурда:

— Кышында болсо кар эрнтип дале ичип алат элек, жайкы суу жаман экен, — деп бирөө терин шыпырып үшкүрүндү.

— Мурда күнү биздин көчөнүн башындагы чоргодон суу акты эле.

— Ошондо мен запас кылып, бир казан, бир чөчкө, эки чара, үч чайнек, төрт чака жана кала берсе алты чон чыныга суу куюп алдым эле, үч күнгө жеткен жок, — деди бир аял.

Мына ушул көрүнүштү шаарды суу менен камсыз кылуу жагындагы иштеген жолдоштор, айрыкча шаардык водопровод тармагынын начальниги жолдош Ф. О. Бужинский көзүнө элестетсе бир тыянакка келээр беле?

Мындай көрүнүштөр шаардын айрым жерлеринде күн сайын болуп жатат. Балким жолдош Ф. О. Бужинскийдин жана шаардык Советтин жетекчилеринин үйлөрүндө суу жетиштүү чыгар, бирок элди да суу менен жетиштүү канааттандыруу адилеттүү талап болуп чыгар деп ойлойбуз.

«Советтик Кыргызстан, 29-июль 1956-жыл».

КУРГАК МОНЧО МЕНЕН КУЛАГАН МОНЧОЛОР

Жолдошо окуучу! Кыргызстанда атагы чыккан жазуучу Чалкан Чагыпалмасев жакын арада айрым райондордо чыгармачылык командировкада болуп, бир повесть жазып келди. Чакем повестин чу деген жерден эле мындай деп баштаптыр:

«...Жети-Өгүз району Жети-Өгүз селосу эле. Күн чайыттай ачык. Элдин баары кызуу жумушта болучу. Эмгектин тери мончоктогон беттерин Жети-Өгүздүн жели гана анда-санда желпип коёт.

— Олда, кыснетинден айланайын салкын жел ай, — деди бирөө.

— Жел го — жел. Бирок, жети күндө бир мончого түшүп турсак да жакшы болор эле.

— Ой койчу. Жети күн эмес, жети айдан бери Жети-Өгүздүн мончосу иштей элек эмеспи, — деди үчүнчү бирөө.

Биздин колхозду үлгүлүү болсун деп «Үлгү» койду эле. Башкармабыз Тескербековго үлгүлүү турмуш жөнүндө көп эле какшадык. Куйкасын кашып жөн болот. Эмне үчүн кашынаары түшүнүксүз.

— Ой, Тескербековдун дале, жакасы ак болгону менен мойнунун кири бир эли экен. «Өзү тойбогон кайнага кимге кешик арттырат» деген ушул.

Жогоркудай сөздөрдү уккандан кийин, «Үлгү» колхозунун маданият жагы анча деле үлгүлүү эмес экен го деп ушул эле райондун дагы бир колхозуна бардык. Ал кадимки малдуу-жанду, аты даңктуу «Ала-Тоо» колхозу эле.

Күн бешим убак. Чалкалаган Ала-Тоонун чокуларында анда-санда булут калкыйт. Эл турмушуна жер көркүнө кубанып. «Ээ, бир сергип, колхозчулар менен мончога түшүп алып, жазуума киришейинчи» дедим.

— Мончоноор кайда?

— Тээтиги там, — деп бир абышка эмнегедир шашып үйүнө кирип кетти. Сөөмөй менен көрсөтүлгөн тамды көздөй ич кийимдер салган чемоданым экөөбүз жөнөдүк. Мончо дегенде мөлкашка суу, буруллаган буу, бака-шака чуу болот дечү эле. Жок. Суу да жок. Буу да жок. Чуу да жок. Ың-жың. Бул мончобу же «Ала-Тоо» колхозунун председатели Унутпаевдин чоң атасынын күмбөзүбү? — деп ан-таң калдым. Көрсө, чын эле мончо экен. Бирок кургак турганына көп ай болуп кетти дешти.

«Өз атың Келжирбай экен, атаңдын атын айтпай эле койчу» дегендей Жети-Өгүздүн атактуу деген колхозундагы абалдары ушул экен, башкаларын райисполкомдун председатели жок. Сооромбаевден сурап алармын деген ой менен жумушум чукул болуп, Нарын районун карай жөнөп кеттим.

Жети-Өгүздөн көргөн эки колхозду наршындыктарга жамандап барайын деп, алардын зангыраган клубдарына кирип, бууланган мончосуна түшүп сергип алып көркөм чыгармалды улантайын деп ойлоп жүрүп олтурдум. Зуулдаган машина, Тянь-Шандын аркайган тоолорун аралап олтуруп мени Нарынга тез эле жеткирди.

Күүгүм кире-күн бата ушул райондун Ленин атындагы колхозунда болдум. Колхоздун канторасында болдум. Эл менен аңгемелештим.

— Иш кандай, туугандар?

— Иш жакшы Чаке, — Колхоздун башкармасы жол. Аламанов элден озуна сүйлөдү. — Мал аман — эл аман. Төл аман, жүндү кыркып, сүттү саап жатабыз. Майды төгүп жатабыз. Талаачылык жумушу

бүттү. — деп ооз жүзүндө берген отчеттун айтып чыгып кетти.

— Коош. Эми колхозчуларды маданият жагынан тейлөө кандай?

— Мектеп бар. Радио бар. Клуб бар. Оюн болот. Борончиев келип кетти. — Аламанов токтобой жооп берип жатканча:

— Мончо барбы? — деп калдым.

— Мо... Мо... Мончо бар. Бирок.

Аламанов мына ушул жерге келгенде толорсуктун каргышына какагансып токтоду. Ошондо колхозчулар жаалап кетти:

— Мончонун аты бар, өзү жок, Чакел! Мындан он жыл мурун салдырымыш болдук эле. Ошондон бери бирибиздин да, жонубузду жышып жууна элекпиз. Ангырап эле ээи турат. Мурдагы жылы бензин, автол киргизген склад болду. Өткөн жылы сайгактаган уй салкындаган эчкилер кирген там болду. Ушул азыр да жалданып иштеген жумушчулар жатышат. Алар жер которуп кеткенде ким кирерин Аламановдон сурашыз.

Ошондо мен Аламановго карадым. Ал сорпо жытанып мени карады. Ошентип, экөөбүз тиктешип тараптык. Мен Жети-Өгүздөн көргөнүмдү аларга айтуудан уялып, Тянь-Шандын мончолуу колхоздоруна эчкилер кирген тамды (мончону) кошуп сайрап бердим.

Менин кыдырбаган жерим жок эмеспи. Жумуштан жумуш чыгып олтуруп, кадимки кен Таласка дагы бардым. Кадимки баатыр Чолпонбай жөнүндө роман жазайып деп, Киров районундагы Чолпонбай колхозуна бардым.

Керилген кен Таластын этек жагы. Күн чайыттай ачык. Чак түш. Чолпонбай колхозунун конторасына бардым, Эл жумушта. Бир абышкадан:

— Башкарманыр ким? Өзү кайда?

— Башкармабыз Созулбаев Токтобек. Токтобек болгону менен араксыз токтой албайт. Балким бир буфеттедир, — деди. Буфет эмес, тозоктун төрүндө болсо да көрөйүнчү деп издеп жөнөдүм. Бака-шака түшкөн бир жерге салам айтпастан туруп кирип бардым эле, буфет экпи. Оозун көптүрө сүйлөгөн бирөө, аракеттерге доклад жасап жаткан экен:

— Быйыл мен Чолпонбай колхозун электирлүү.

клубдуу, радиолуу, мончолуу кылам. Келе, жана жүздү күй...

Мунун Токтобек өзү экенин билдим да, сүйлөшкөн жокмун. Антпесем, бул кебетеси менен «Олтур Чаке! Мындан жут! Сага Манастын ак бараңын алып берем» — дей турган. Элден сурасам айтышты:

— Ой кокуй! Оолуга берет. Айткандарынын бири жок. Өзү аттан жыгылса, арыктагы сууга жуунуп алат. Биз жөнүндө ойлобойт.

Мен Токтобек баатырды повестиме киргизип койдум да, Ош областындагы Жаңы-Жол районунун «Жаңы-Талап» колхозуна жеттим. Андагылар:

— Келгениң жакшы болду, Чаке! Арызыбыз бар. 1957-жылы «Ак-Дөбөнүн» алдындагы шар суунун боюна мончо салдык эле. Антип-минтип биз жуунганча аныбыз кулап калды. Суудан чочуп, чокунун башына жаны мончо салсак, анын жарымы бүтүп, жарымы жок. Аны тургузуунун милдетин колхоздун башкармасынын орун басары Маамытов алды эле. Биздин колхоздун 7 жылдык планын кабыл алганыбызда планга кулаган мончо кирдиби, же жарымы жок мончо кирдиби? Маамытов өзү билбейт.

Мына ошентип, жер-жерди кыдырып жүрүп ушул повестимди жаздым. Маданият турмушу жагынан жалпы эл жадырап-жайнап өсүп жатышса, жогорку айтылган колхоздордун жетекчилерине капа болдум.

Эгерде тейлеген элинин таламына жакын аранын ичинде канааттандырышпаса, андай жетекчилерди, көзүнө самын кирсе да болбой өзүм жууп чыгамын.

ПЬЕСАЛАР

ЗООТЕХНИК БУЙЛАШЕВ

(Азыркы турмуштан алынган үч көшөгөлүү драма)

КАТЫШУУЧУЛАР

Сабыралы Буйлашев — Райондун башкы зоотехниги
32 жашта

Жайнаков — Райондун секретары 35 жашта

Аманболов — Райисполкомдун председатели 55 жашта

Буйлаш — Кой баккан чабан. Буйлашевдин атасы
70—80 жашта

Канчайым — Буйлаштын кемпири

Шекербек — «Үлгү» колхозунун жылкычысы 30 жаш-
та

Дөөлөтбай — Жылкычы 45 жашта

Ырысжан — Саанчы келин 25 жашта

Жамыйла — Студентка кыз, Аманболовдун кызы
23 жашта

I-көшөгө

I-сүрөт

Райисполкомдун председатели Аманболовдун кабинети. Кабинетте Аманболов менен зоотехник Буйлашев.

Аманболов. Сенин оюңча, областка берип жаткан айлык эсепте, азыркы чыгашанын санын көрсөтөлү дейсинби?

Буйлашев. Ооба ачыгын айтуубуз керек.

Аманболов. Өз бетибизге өзүбүз көө жабалы дейсинби?

Б у й л а ш е в. Жоок, аксакал, бетибиздеги көөнү ачык айтып туруп жууп салышыбыз керек. Азыркы төлдөн болуп жаткан чыгашаны отчетубузда толук көрсөтүү менен бирге, козу улактардын эмне себептен өлүп жаткандыгын кошо билдирүүгө тийишипиз.

А м а н б о л о в. Область сен экөөбүздү маңдайыбыздан сылап, жакшы иштеп жатасыңар деп дагы чаап мактайт ко дейм?!

Б у й л а ш е в. Мактабайт. Тилдейт. Бирок ачыгын көрсөтүүгө милдеттүүбүз.

А м а н б о л о в. Тилдеп эле тим болот деген ойдосун го. Жалаң «Кызыл Жылдыз» колхозунан ушул айдын ичинде 41 козу өлдү. А башка колхоздордончу? Ушул иш үчүн тилдеп тим болот деген ой түшүнө да кирбесин.

Б у й л а ш е в. (Аманболовду тике карап) Сиз аксакал, эмне үчүн мынча коркосуз! Бытыркы жылы дагы бир айлык отчетто көз будамайлоого аракет кылдыңыз. Сиз менин сөзүмө ачууңуз келбесин. Кетирген каталыгын мойнуна албаган большевиктин иши эмес.

А м а н б о л о в. Жолдош Буйлашев! Сен мени менен партияга ичи кара, зыянкеч киши менен мамиле кылгансып жатасын. Большевиктин иши эмес дейт тура! Большевикти кимге үйрөтөсүң? Сен качантан бери большевик болуп калдың?

Б у й л а ш е в. Мурун большевик эмес деп түшүнчү белеңиз?

А м а н б о л о в. Тигинин тилнин тагын?! Сени мен тарбиялап, мен коммунисттик партиянын катарына өткөрдүм. Сага ким рекомендация берди? Мен! Мүчөлүккө өткөндүгүнө аран бир жыл болду. А менин большевиктигиме шек келтиресиң? (Паузадан кийин). Жолдош Буйлашев! Сен менин ичкен суумдун бир чейрегин да иче элексиң. Мен көргөндөрдүн бирөөнү көрсөң апана барып апаптатып каласын. Мына бул (мойнун көрсөтүп) моюнда 55 жаш турат. А сен болсоң киши балам менен теңсиң. Мен партияга өткөндө сен жаңы төрөлдүң. Бул бир жагы. Экинчи жагы, менин кызматым сени менен акыйлашып олтуруучу кызмат эмес. Мен сенин начальнигиң. Алымкулов ооруп жаткандыгынан сени менен сүйлөшүп отурам. Малдын отчетуна кол коюшат десе, мени менен укукташ экеним деп түшүнбө. Мен эмне дейм, ошону кыласың.

Б у й л а ш е в. Жоок, кечиресиз.

Аманболов. Жоок. Кечирбей эле койдум. Азыркы отчетко өлгөн козулар тирүү козу болуп кете берсин.

Буйлашев. Текшерүүдө эмне дейбиз?

Аманболов. Эгиз козулар жана токтунун козулары менен толтурабыз.

Буйлашев. Демек, биздин райондо бир дагы кой эгиз туубаган, тууса да мамлекеттин пайдасына кошулбаган болуп саналат экен да.

Аманболов. Жолдош Буйлашев! Мен сени менен ээшип отура албаймын. Мен мамлекетке душмандык кылганымдан төлдүн өлүмүн жашыралы деп жатканым жок. Бул жөнүндө көп ойлондум. Эң акыркы тапкан жолум ушул болду. Жашырыш керек. Өкмөт өзү кечирет.

Буйлашев. Эмигеге кечирет? Так ошондо кечирбейт.

Аманболов. Сен, балам, ак жүрөксүйбө! Бул үчүн экөөбүз гана жооп беребиз. *(Үнүн бастатып)* Сен райондук главный зоотехниксиң, ушуну эсиңе ал. Сен жөнүндө областтын ою жакшы болучу. Бул кырсыкты билгизбей өтүүгө тырыш. Мен сага дагы айтайын. Бул үчүн кызматтан алуу гана кеп эмес. Дагы айтамын, сен экөөбүздүн гана керт башыбыз кетет. Райкомдун секретары болсо жаңы келди. Айыл чарба бөлүмүнүн башчысы болсо 7 айдан бери ооруп жатат. Экөөбүз жооп бере турган болгондуктан экөөбүз гана билишибиз керек. андай дейсин? Ишенип кой, жаап кете алабыз. Өгүз да өлбөйт, араба да сынбайт.

Буйлашев. Жок, аксакал. Өлгөн малдарды тирүү деп кол коюуну кылмыш көрөмүн. Бул ишти жеке сиз экөөбүз гана билбейбиз. Төлдөн чыгым болуп жаткан колхоздордогу ак ишет адамдардын баары билет. Алар да мага окшоп ачыгын айтканды каалашат. Айткени бул жалаң гана табигы кырсык эмес. Бул иштин учу бар. Өзөгү бар. Жалаң кырсыкка шылтоого болбойт.

Аманболов. *(Бир көзүн куушуруп)*. Ээй, главный зоотехник?!

Буйлашев. Мейли. Мен фактыга тике карагым кетет. Менден кеткен ката болсо, мойнуң менен жооп берүүгө бетим чыдайт. Бирок фактыны тайсалдатып тана албайм. Мен элди, мамлекетти, партияны алдай албайм

Аманболов. Эй жолдош главный зоотехник! Катуу кетип жатасың. Мен сага партияны алдоого түрткү берген киши болуп, сен жекеңдеп кыйыктанган адам болуп жатасың го. Мен сенин башыңды бөөдө кырсыктан сактап жатам. Жетилип келе жаткан специалистти сактоо, партияны алдообу?

Буйлашев. Туура! Мен главный зоотехникмин. Өзүмдүн кызматымдын даражасында кылган күнөөмдүн өлчөмүндө жооп беремин. Өзүңүз ойлонузчу, аксакал. Биздин берген эсеп областка барат. Область Фрунзеге берет. Фрунзе Москвага берет. Биздин жалган эсеп Москвага барат! Биз тетиги адамга кантип калп айтабыз?!

(Портретин көрсөтөт. Аманболов да терең ойлонуп карап калат.).

(Эшиктен «Кызыл Жылдыз» колхозунун койчусу Буйлаш кирет.).

Буйлаш. Руксат бекен?

Аманболов. Руксат, келиңиз.

Буйлаш. Салоом алейкум.

Аманболов. Алейкума ассалам. Иш кандай Буйлаке?

Буйлаш. Иш жаман.

Буйлашев. Ишиниз ар дайым жакшы болуучу эмеспи эле, эмне үчүн эми жаман, ачыгын айт?

Буйлаш. Бул жолу жаман болуп турат, балам.

Аманболов. Эмне үчүн жаман?

Буйлаш. Төлдөн өлүп жатат.

Аманболов. Эмне үчүн өлүп жатат.

Буйлаш. Билбейм, аксакал. Табихаттын кырсыгыбы? Кудайдын кырсыгыбы, же кудай, табигат экөөнүн бириккен кырсыгыбы? Айтор өлүп жатат. Менин кооромдон кийинки он күндүн ичинде 70 кой тууду эле. 13 козу өлдү. Бекматтын короосунан 80 кой тууп 11 козу өлдү.

Буйлашев. Буларды айтып мактанайын деп келдиңби? Же алдын ала актанайын деп келдиңби?

Буйлаш. Жоок, балам, эмнеге актанат, эмнеге мактанат элем. Бир айласы табылаар бекен деп сиздерге келдим. Баарынан мага кыйын болуп жатат. Кайсы бетин менен өкмөттү карайсың. Өкмөткө берген антың кана деп кемпирим үйдөн кууп чыкты. Үйүңдө менин көзүм ушул малдын аркасы менен ачыл-

бадыбы. Удаасы менен 4 жылдан бери байге алып келе жатам. Орден алдым. Менин даңкымды область эмес Фрунзе билет. Быйыл үмүтүм Москванын өзүндө болучу.

Аманболов. Малды үшинтип өлүмүн учуратып олтурсан, сен Москвага эмес, Карабалтага бара албайсың. Айла табар бекемин деп келдим дейт тура. Менин кабинетимде өлгөн козуларды тирияттер дары бар дейсинби?

Буйлаш. Анан эмне кылам?

Аманболов. Мал докторлор барып жатабы?

Буйлаш. Мал докторлордун баары эле ошол биздин сельсоветтеги үч колхоздо болуп жатат. Сабыраалы дагы 4-5 жолу барды.

Буйлашев. Сиздин короодон төлдөй баштагандан бери канча жолу козу өлдү?

Буйлаш. 28 козу.

Буйлашев. Калган чабандардан?

Буйлаш. Бекматтан 22, Байсалдан 18, Жаанбайдан дагы.. Эм, балам айтууга оозум барбайт.

Аманболов. Көрпөгө тунуп калган турбайсы-жарбы?

Буйлаш. Ээ, көрпөсү менен кара жерге кирсин. Көл эле чал оңкобаш атып кеткенин көрчү элем. Бул жоруктан көрө өзүм өлсөм жакшы болот эле. Мал чарбачылыгынын адиси Буйлаш Садыров өлдү деп уучуу болуп жакшы көмөт элечер. Эми мени ким адис десин. Наам жаңылыш берилген дешээр.

Аманболов. Эми болор иш болуп жаткан экен. Бирок, муну ким көрүнгөнгө эле жарыя кылып айта бербей. Андан дагы адис деген сыйлык албайсын. Бул адам чыдабай турган иш.

Буйлаш. Кимге жарыя кылат элем. Өзүмдүн которумду элге тырматат белем. Мен котур эмес, кырчангы болдум го. Бирок кишинин ичи чыдабайт экен. Өкмөткө, силерге айткым келет, айланайындар. Айла табылар бекен дейм. Кечээ күнү райкомдон келдим деди. Бир жигит келип койлорду аралап көрдү. Эң элпек жагымдуу жигит экен. Козуларды өзү кармалап энелерине жагызып жүрөт. Барлык ишти сурап билди. Сүйлөшпөгөн койчусу калган жок. Койлор кыштан семирсе эле чыккан экен, бирок козуларда өлүм бар экендиги чатак деди.

Б у й л а ш е в. Барган кишинин фамилиясы ким экен?

Б у й л а ш. Жайнаков, дедиби? Же Жанаевмин дедиби, айтоор ушуга окшош.

А м а н б о л о в. Жайнаков?! Биздин райондук партия комитетинин жаңы секретары.

Б у й л а ш. Аа, Нурбаевдин ордуна келген киши тура. Жакшы неме экен айланайын. Койду мени менен ушул 17 жылдан бери багышкансып, деги эле тааныш. Мамилеси жагымдуу.

А м а н б о л о в. Өлгөндөрдүн баарын айттыңбы?

Б у й л а ш. А, айланайын андан балдарга айтпай кимге айтам. Айтууга бетим чыдабайт экен. Кантем. Жер карап туруп, айттым...

А м а н б о л о в. *(Буйлашевге карап)*. Уктунбу?

Б у й л а ш е в. Туура кылган.

А м а н б о л о в. *(Буйлашка)*. Ырас мактаныпсың?! Эми ошо мактанган кишин куйканды таш менен сүрөт.

Б у й л а ш. Мейли айланайын, мендей неменин башын таш менен эмес, төө тапан менен сүрсө экен.

А м а н б о л о в. Ал киши бизди район үчүн жаңы киши. Мындайча айтканда ал азыр чоочун адам. Эмне үчүн чоочун адамга бардык болгон ишти айтасын? Балким ал биздин баарыбызды зыянкечтер экен деп ойлоп калгандыр. Райондогу жакшы чабан деген Буйлаштын жоругу ушул экен, калгандары жүзү курусун дебейби. Эми бизди эмне дейт? Мен баш болуп сенин уулун *(Сабыраалыга көрсөтүп)* баарыбыз кызматтан кулабайбызбы?

Б у й л а ш. Ээ, балам чоочун болсо да ыманы ысык экен. Мындай адамдар элге да, малга да жамандыгы тийбейт. Аттан түшө калып малга биз менен кошо аралашып жүрөт. Ал чоочун эмес, балам.

А м а н б о л о в. Ошондой болсо да этчеттик керек болучу. Анткени...

(Эшиктен Жайнаков кирет.)

Ж а й н а к о в. Саламатсыздарбы? *(Барлыгы менен амандашып, эң аягында Буйлашка кол берип)*. Ээ, карыя, келип калдыңызбы? Өлгөн козуларга күйүп жатасызбы?

Б у й л а ш. Көзгө көрүнгөндөн кийин өлгөнү жаман болот экен. Же кысыр калса, же ушулар кышында эле козу салган болсо, мынча ичим ачышпайт эле.

Жайнаков. Баары бир ичиниз ачышат болучу. Барлык жоголушка кишинин ичи ачышат.

Буйлаш. Ошондой болсо да көзгө көрүнгөндөн кийини кыйын экен. Дагы өлүп жатат. Көрпөсүн көргүм келбейт. Өлгөндөрдү эмне кылаарды билбейм.

Жайнаков. Өлгөндөр өлүптүр. Эми өлө электери менен туула электери жөнүндө ойлоо керек. Кеп мына ошондо. (Аманболовго карап). Жолдош Аманболов! Мен кийинки 4-5 күндөн бери бир катар колхоздорду кыдырып чыктым. Төмөнкү сельсоветтердеги колхоздордо иш жакшы. Төл аман. Мисалы: «Жениш» колхозунда кийинки он күндүн ичинде 280 кой тууса 3 козу гана өлүптүр. Демек, чыгашасыз деп айтууга болот. Калган колхоздор да ушул сыяктуу. Эми жогорку сельсоветтердин бир гана сельсоветиндеги колхозунда иш жөн.

Буйлашев. Таш Мойнок сельсоветинде.

Жайнаков. Туура айтасыз. Ошол сельсоветтеги «Таш Мойнок» колхозу, «Үлгү» колхозу жана Буйлаш карыя иштеген «Кызыл Жылдыз» колхозунда төлдөн чыгаша көп болуп жатыптыр.

Аманболов. Ошол сельсоветте капкай жактагы бир колдон чыктылар иштейт. Сельсоветтин председатели Сарымсаковду кызматтан алыш керек. Башкармалардын баарынын чарасын көрүш керек.

Жайнаков. Жоок, жолдош Аманболов. Адегенде калган төлдү аман алып калуунун чарасын көрүш керек.

Буйлашев. Туура айтасын.

Аманболов. Ошону менен катар айылтуу кишилерди жоопко тартыш керек. Мына, жолдош Буйлашев главный зоотехник. Атасы Буйлаш Садыров чабан.

Буйлашев. Мен жоопкерчиликтен качпайм, жолдош Аманболов. Адегенде жолдош Жайнаков айткандай калган төлдү аман сактап калуунун аракетине кирели. Сиз экөөбүздүн күнөөбүздү дагы тереңдетип албайлы.

Аманболов. Тигини, тигини мени да ала жаткысы бар. Жолдош главный зоотехник, керт кара башыңыз менен жооп берсиз. Жана да айтканмын. Эми да айтам.

Жайнаков (Буйлашка). Кана, карыя, өлүм эм-

неден болуп жатат? Эми эмне кылыш керек? Сиз мал чарбасынын адисисиз, айтыңызчы?

Б у й л а ш. Менин оюмча өлүп жаткан козуларда жугуштуу оору жок. Баары тойгуза алат. Эгер жаңыл-басам, козулар үшүк чалып өлүп жатат. Нар жагына көзүм жетпейт, балам.

Б у й л а ш е в. Туура айтат.

А м а н б о л о в. Сен ким болсо эле туура айтат, тура дейсиң. Албетте, атаң айтып жаткандан кийин туура айтат. Атасы да туура айтат. Мен айтсам да туура айтам.

Б у й л а ш е в. Жок, кечиресиз. Сиз эмне үчүндүр туураны өтө эле аз айтасыз.

Ж а й н а к о в. Жолдош Буйлашев! Сиздин пикириңиз кандай?

Б у й л а ш е в. Менин пикирим тигил чалдыкына кошулат. Бирок кырсыктын негизги тамырын айткым келет. Өзүңүздөргө белгилүү тоолуу жердин шарты, көбүнчө Тянь-Шандын шарты Чүй өрөөнүнө караганда татаал келет. Тоо райондорунда кыш эрте түшкөн жерлери да бар, кеч түшкөн жерлери да бар. Ошол эле сыяктуу жаз эрте келчү жерлер да бар, кечирээк келчү жерлер да бар. Кайдайдыр бир 20-30 километр аралык тоолуу жердин шартына өзүнүн чоң айырмалыгын көрсөтөт. Маселен, Таш-Мойнок сельсовети бул жерден 50 километр алыстыкта жана бир канча бийик жерде. Демек, анда кар эрте түшөт да башка сельсоветтерге караганда 10-15 күн кеч кетет. Андагы колхоздордун жаздоосу да, күздөөсү да ошондой. Азыр барлык колхоздордо койлор кызуу төлдөп жатат. Таш-Мойнок сельсовети үчүн 10-15 күн эрте төлдөп жатат.

Ж а й н а к о в. Демек, Таш-Мойнок сельсовети боюнча койлорду куутка 10-15 күн кийинчерээк кошуш керек эле.

Б у й л а ш е в. Сөзсүз. Туура айтасыз. Сөзсүз 10 күн-15 күн кечирээк кошулса мындан 10 күн-15 күн кечирээк төлдөй баштайт эле.

Ж а й н а к о в. Демек, жаш козулар суукка учурабайт эле.

Б у й л а ш. Ии, ырас айтасынар. Карды өзүңүз көрдүңүз гө. Таптым, таптым. Бечелдин акылы түштөн кийин келет, мага акыл эми кирди. Өпкөсүнө суук өтүп өлүп жаткан тура.

Жайнаков. Эми эмне кылыш керек? (Ол тургандарды карайт).

Аманболов. Жер-жердеги коммунисттерди, комсомолецтерди мобилизациялоо керек. Ар бирөөнө бекитиш керек.

Буйлашев. Эмнени бекитиш керек?

Аманболов. Эмнени дегени эмнеси? Койлорду, козуларды, Чабандарды барлыгын. (Кайсаңдал Жайнаковду карап) Агитация, пропаганда ишин ошол колхоздордо колго алыш керек.

Буйлаш. Ээ, балам, биз аларды колго алып жүргөнчө эле козулар колдон чыгып кетпейби?

Жайнаков. Жолдош Аманболов, чалдын эмне айтканын уктунбу?

Аманболов. Чал түшүнсө ушундай болмок болук. Тезирээк камыныш керек. Мен атиошенине жаздырайын. Сиздин подпис менен менин подписим коюлсун. Мениңга тез киришпесе болбойт. Сиз туура айткан жатасыз, жолдош Жайнаков.

Буйлашев. Менин оюмча, үч колхозго башка сельсоветтерден жылуу боз үйлөр көчүрүп, чөптөр четкириш керек ко дейм.

Жайнаков. А менимче Таш-Мойнок сельсоветинен «Кызыл Туу» сельсовети жакын. Анын жаздоосун мен көрдүм. Күнгөй бет экен. Ошондуктан, акырындык менен көчүрсөк кантет.

Буйлашев. Жолго эки-үч жерге жылуу үйлөр жана чөп камдаш керек, бооз койлордун жол жүрүүсүнө жакшы.

Буйлаш. Жайнаков баламдын айтканы туура. Көчүрүш оной. Кызыл Туу сельсоветинин жаздоосу эң сонун эмеспи. Козулар аман калат. Бул туура ой.

Жайнаков. Бул ишке бүгүндөн, азыртан баштап киришүү керек. Жолдош Буйлашев сиз башында болуңуз.

Аманболов. (Жайнаковго улам карап). Социалисттик жарышты кенири жүргүзүү керек. Көчүрүүгө тандалган адамдардан чектөө керек. Дубал газета, күжүрмөн баракчаларды үзгүлтүксүз чыгаруу керек.

Буйлаш. Рас болбоду. Мен эмесе тезинен камына киришейин. (Чыгып кетет).

Буйлашев. Мей «Кызыл Туу» сельсоветиндеги колхоздордун жаздоолорун көрүп келе турган малга жай даярdataйын.

Жайнаков. Жолдош Буйлашев, көчүү тартип менен өтүлсүн. Койлорду катуу айдабасын. Жаш козуларды улам энелерине жагызып алып тургула.

Буйлашев. Жарайт. Барлыгы иштелет, жолдош Жайнаков.

Аманболов. *(Чыгып бара жаткан Буйлашевге карап, улам Жайнаковко кылчактап)*. Эй, массалык саясы жумуштарды колго алгын. Ачык ооздукту жоюш керек. Мен айтпадым беле.

(Кабинетте Аманболов менен Жайнаков калат.).

Аманболов. *(Бир паузадан кийин)*. Жолдош Жайнаков, менин оюмча Буйлашев менен иштеше албайбыз.

Жайнаков. Анткени?

Аманболов *(Бармагын санап)*. Биринчиден, орой, экинчиден, өз оюна келгенин трактор менен сүйрөтсөң да бербейт. Үчүнчүдөн, саясы жагынан түшүнүгү тайкы. Төртүнчүдөн, өзүнүн ишин да чала биле турган көрүнөт.

Жайнаков. Көрүнөбү? Же чала билеби?

Аманболов. Чала билет.

Жайнаков. Далил?

Аманболов. Далил? Өлүп жаткан козулар.

Жайнаков. Жок. Бул анын айыбынан эмес. Бул ишке сиз айыптуу экенсиз.

Аманболов. Мен? Эмне дейт? Атасы арызданган экен да. Айтпадым бел? Булар тукуму менен арызчыл. Токтой турунуз. Булар сизге да асылат. Кокус эки уй музоо салса, Жайнаков улак тарттырып жүрүп ушундай болду дешет.

Жайнаков. Жок. Атасы да, өзү да арызданган жок. Койчулар айтат. Мындайча айтканда эл айтат. Элге ишениш керек.

Аманболов. Кандайча болуп айыптуу экенин?

Жайнаков. Жана Буйлашев айткандай ал жердеги колхоздордо 10-15 күн кийинирээк куут башталыш керек экен. Буйлашев жыл сайын ошондой иштөөчү экен. Өткөн жылы ошол айылга сиз уполномочен болуп барып уюштуруп жибериптирсиңиз.

Аманболов. Ал кез куут мезгили болучу. Азыр туут мезгили. Менин оюмча мында эч кандай айып жок. Бир райондун ичинде түндүк жак, түштүк жак деп бөлүп олтуралыбы? Буйлашевдин ою менен

болуп олтурса, төмөнкү колхоздорго пахта айдатып. Таш-Мойнок сельсоветине бугу бактыргысы бар.

Жайнаков. Буйлашевдин жанагы айтканы туура.

Аманболов. Ал жөн эле жоопкерчиликтен кутулуунун аракетин. Бытыркы жылы ошол колхозго бир топ ыраңы суук кочкор алып келип кошту эле. Ошондон жылаңач козулар туулуп, ошондуктан өлүп жатат.

Жайнаков. Башка колхоздордо да ошол тукум. Алар эмне өлбөйт?

Аманболов. *(Бир аз ойлонуп туруп)*. Албетте Таш-Мойнок аз-аз сууктук кылат.

Жайнаков. Демек, кандай кылыш керек эле?

Аманболов. Бирок мен Буйлашевдин теориясына кошулбайм. Аны жалпы зоотехниктик кызматтан баштошу керек. Ал зоотехник эмес, агрономдун окуусун бүткөн неме көрүнөт. Ар дайым эле «Мичуриндин биологиялык негизинде өстүрүү керек» дейт. Мичурин болсо өсүмдүктөр жөнүндөгү окумуштуу болсо керек эле. Эми торпок менен алманын кандай байланышы бар? Мен түшүнбөйм.

Жайнаков *(Күлүп)*. Ырас, сиз түшүнбөйт экенсиз.

Аманболов. *(Томсоруп туруп)*. Мен барлык ишке түшүнөм, жолдош Жайнаков. Эгер өзүмдү-өзүм мактагандай болбосом, мен өкмөткө, элге көп эмгек сиңирдим. Мына бул чач бекеринен агарган жок. Жаш 55ке келди. Советтин барлык кызматын аткардым. Бир гана жен. отдел болуп иштей элекмин. Басмачылар менен кармаштым. Колхоз аз уюштурдум. Мугалим да болдум. Сабатсыздарды да жоюштурдум. Ата Мекендик согушта тылда тынбай иштедим. Эми Буйлашев сыяктуу чыт курсак балдар менен алышып каламбы? Дагы мени зыянкеч катарында көргүсү бар. Буйлашевди жоготуш керек, жолдош Жайнаков. Мен сизди ишендире айтып жатамын.

Жайнаков. Аны жаман көргөнүнүзгө ишендим. Бирок аны бул жерден жоготушка чейин кылмышы бар экендигине ишенбейм. Ал жаш специалист. Аны эл да, малчылар да жактырышат экен.

Аманболов. Мындай балдар толуп жатат. Нечен миндегендер бүтүрүп келип жатпайбы? Менин өзүмдүн эки балам институтта окуп жүрүшөт. Кызым

Жамыйла пединститутту быйыл бүтөт, аз күндө келет. Уулум Ташкенде мединститутта окуп жатат.

Ж а й н а к о в. Жаш специалисттерди жоготпош керек. Өстүрүү партиянын милдети. Ачуунуз таркап калаар. *(Телефон чырмайт. Аманболов трубканы алат.)*

А м а н б о л о в. Алло. Алло. Аманболовмун. А, а. Саламатсызбы? Бала-чаканыз жакшы турушабы. Баягы кудагыйыңыз айыгып кеттиби? Я, я. Эмесе, төл дейсизби, аксакал? Төл жакшы. Кыйгас төлдөп жатат. Чыгаша жок. *(Жайнаковду карай салып)* Аз-аз өлүм бар Бирок эки-үч эле колхоздо. Буйлашев деген зоотехниктин зыянкечтүүлүгү менен. Жоопко тартабыз го. Кыдырып чыктым. *(Жайнаковду жалт карап)*. Жолдош Жайнаков экөөлөп чыктык. Койлорду жылуу жерге көчүртүп жатам. *(Жайнаковду карап)* Жолдош Жайнаков экөөлөп. Ооба. Ооба. Чөп менен камсыз болунат. Дубал газеталар, күжүрмөн баракчалар, зооветеринарлык жогорку деңгээлде болуп жатат! Аксакал! Буйлашев деген зоотехникти кызматынан алайын деп жатам. *(Жайнаковду карап)*. Жолдош Жайнаковдун ою да...

Ж а й н а к о в. Жалган айтпаңыз.

А м а н б о л о в. *(Трубкага)*. Ал бул жерге иштей албайт го дейм. Өз ишин да билбейт экен. Диплом? Аны таап алганбы? Уурдап алганбы, белгисиз. Дагы текшеребиз го. Кош! Саламат болуңуз. Балдарыңыздын... Я, я, отчет? Отчетту кечиктирбейбиз. Кошуңуз *(Трубканы таштап, Жайнаковго)*. Облисполком звонить этти. Төлдү сурайт. Отчет кечигип жатат дейт. Буйлашевдин сааты баарыбызга тиймек болду. Бир карын майды...

Ж а й н а к о в. Бир кумалак чирнетет.

А м а н б о л о в. Туп туура айтасыз. Кумалакты, кубалап чыкпасак болбойт.

Ж а й н а к о в. Биринчиден, биздин ичибиз чирибейт. Большевиктер партиясы жетекчилик кылган жерде иш да, ич да чирибейт. Экинчиден, Буйлашев кумалак эмес. Ал мал чарбачылыгынын өсүп келе жаткан специалисти жана жаш коммунист. Сиз өз керт кары башыңыздын кызыкчылыгын жалпы ишке байланыштырбаңыз.

А м а н б о л о в. Мен ошол жалпы иш үчүн аракет кылып жатам.

Жайнаков. Жаш кадрлардын тамырына балта чаапты?

Аманболов. Эгер өсө турган кадр болсо иши бир жөндүү.

Жайнаков. Буйлашев өсөт. Анын келечеги бар. Балким жаңылыштыктары бар чыгар. Ал жаштыгы. Тажрыйбасынын аздыгы. Адам көп иштейт. Азыраак жаңылат. Партия түзөйт. Оңдойт. Буйлашев бизге өтө керек. Жеке бул эмес, ушундайлардан дагы ондогон азаматтар болсо гана! Жолдош Аманболов! Сиз экөөбүз жетекчилик кылган район мал чарбалык району, ушуну унутпаңыз! *(Саатын карап)* «Жеңиш» колхозунун баштапкы уюмунун жыйналышы болмок эле. Мен катышайын дедим. Убакыт болуп калды, сиз барасызбы?

Аманболов. Жок. Мен отчетко камынайын.

Жайнаков. Анда ошентиниз. *(Коштошуп чыгып кетет. Жалгыз Аманболов калат.)*

Аманболов *(Өзүнчө)*. Кызык... кызык тамаша. Кийинки жылдары эмне үчүндүр сөзүмдүн өтүмү жок. Өзүмдүн ишеничим жок болуп бара жатам да! Бул эмнеликтен? Менин иш алып баруу жагым тетири багытта бара жатабы? Элге, мамлекетке душмандык кылып жатамбы? Жок. Жок. Жок. Жолдош Аманболов Бекберген! Менин ниетим ак. Идеям түз. Ата-тегим кедей, өзүм да малайчылыктын четин көрүп калдым. Мени жарыкка чыгарган совет бийлиги болду. Мени тарбиялаган, өстүргөн да совет. Мага ушул кабинетти берип, мага ушул кызыл столду кучактаткан да совет. Иштөөгө барлык шартым бар. Карачы! Диван. Стол. Килем. Тып-тынч. Телефон. Үйүмдө да телефон бар.

(Ошол учурда телефон шыңгырайт.)

Алло! Алло! И, и! Сайрасыңбы? Эмне? Кызмат убагында эле звонит эте бересиңби? Тишим? Тишим дейсиңби? Чыда! Сенин тишин ооруса менин ичим ооруп жатат. Өзүңдүн жекелик ишинди жалпы ишке байланыштырбачы. *(Илип коет)* Коош. Эми чатак эмнеде? Ушулар мен өзүм илгертен эле аткарып келе жаткан советтик, партиялык жумштар эмеспи? Мен Буйлашевке жакпай калсам, Жайнаковко да жакпаймынбы? Я? Жайнаков да жумурткадан жаңы чыккан кокуй го дейм. Булар мени түшүнбөй жатышабы? Же буларды

мен түшүнбөй жатамбы? Жоок, жолдош Аманболов Бекберген түшүнөт. Тигилер түшүнбөйт. Буйлашев болсо жаш, партиялык иштин, жетекчилликтин жайын билбейт. А, Жайнаков? Мунун да тажрыйбасы аз. Ал эмнени билет? А, макул, фронтко эл катары барды. Эл катары келди. Көп эле балдар капитан, майор болуп келди. Ошонун бири да, алардын жашы менин жалаң партиялык стажымдан да кичүү. Эми мени таштан-ташта тийип келип, сайдан чыгып калган дөңгөчтөй көргүсү келишет. Өзүмдү жаратпай, сөзүмдү кабыл албаганын кара! *(Ошол убакта телефон чырр дейт, алат.)* Алло! Алло! Ким? Саламат. Сарымсаковсуңбу? Эт союзга төккөн көк буканын квитанциясын кабыл албай жатат? О, аны өзүнчө бүтчү. Мени да кабыл албай жатат. *(Трубканы таштап, элди карап.)* Көрөбүз. Турмуш, шарт, агым көрсөтөт.

II-КӨШӨГӨ

I-сүрөт

Жайдын мезгили. Буйлашевдин жаткан үйү. Атасы жайлоодо малда болгондуктан, жалгыз бойдок тургандыгы билинип турат. Үйдө чыны-аякка караганда китеп, кагаздар көп. Туш кийиздин ордуна түрлүү асыл тукум уйлар, койлор, айгырлардын сүрөтү илинип турат. Үйдө Буйлашевдин энеси Канчайым менен саанычы келин Ырысжан отурат.

К а н ч а й ы м. Алда балекетинди алайын ай, качан келет эми. Кечиксем тоодон да чалым өкүрөт. Эрте кел деди эле.

Ы р ы с ж а н. Көп келесиз да, сагынып каласызбы?

К а н ч а й ы м. Ээ айланайын, сагымбаганда анан. Жалгыз эле кармаганым ушул Сабыралы эмеспи. Курсагы кээде ач болот, кээде ток болот. Санаам чыдабайт. Дайым келип, кетип турам. Анын үстүнө чунайган бала качан үйлөнөрү белгисиз. Колуктусу өлгөндөн бери туура алты жыл болду.

Ы р ы с ж а н. Ботом, кайсы колуктусу?

К а н ч а й ы м. Аны силер көрбөй калдыңар. Окуусун бүткөн жылы ошол жактан алып келди эле. Ал киши доктор болучу. Согушка кетип ошол жактан өлбөдүбү. Жакшы келин эле. Топурагы торко болсун.

Аны угузганда Сабыраалы кыйын ыйлады. Көпкө сабыркады. Ошондон бери үйлөнбөй жүрөт. Же биз айта албайбыз. Же тели-тентуштары да эсинге салбайт көрүнөт. Күндүр-түндүр иш менен жүрүп эле өзү да оюна албайт көрүнөт.

Ырысжан. Аялдардын оң-доңуна караганда Аманболов аксакалдын кызын алат дешет ко. Ал да окуусун биротоло бүтүп келиптир.

Канчайым. Аа, катыгүн, анда жакшы болбойбу. Жамыйладай алтын кыз барбы? Эстүү, кичи пейил. Былтыр жайында да биздикине келе коюп жүрдү.

Ырысжан. Келчү беле?

Канчайым. Апей, келмек түгүл, Сабыраалы экөө китеп окушуп, ар-неме бир немени дел көпкө чейин сүйлөшүүчү. Ал гана түгүл Сабыраалынын кийимин үтүккө басып берип кетчү.

Ырысжан. Анда элдин сөзү чын экен го.

Канчайым. Андай болсо эле оозуна май. Бирок...

Ырысжан. Бирок-мирогу жок эле. Ошону алат ко дейм. Жамийла кайсы бир күнү биздикине келип, «Жеңе Сабыраалы экөөңөр уйларды асылдандырабыз деп эле жатасыңар, канчасын асылдандырдынар?» деди. «Биздин уйларыбыз да асыл, өзүбүз да асыл» дедим эле: «Ооба, Сабыраалыңардын асылдыгын кое кал» — деп күлүп калды. Ушул сөзүндө азыраак татуу калемпир бар го дейм?

Канчайым. Дегн эле ошондой болсо кана. Бирок, Аманболов Сабыраалыга кызын түгүл, мышыгынын жонунан сылатпайт ко дейм. Кызын бербесе койсун, кызматынан албаса экен. Кээ бирөө, Буйлашев түшүп калды дешет, кээ бирөө: жок, жакында түшөт экен дешет.

Ырысжан. Менин угушума караганда Аманболов кызматтан алганы да чын экен. Кайра жаңы келген райкомдун талашуусу менен кызматында калыптыр.

Канчайым. Райкомдун айланын, ошентсин. Аны өтө эле жакшы киши деп жүрүшөт ко.

Ырысжан. Калпы-чынын кайдан билейин, өткөн бюродо Аманболовдун өзүн кызматтан алыптыр, катуу сөгүш бериптир дем уктум.

Канчайым. Аа, кокуй анда эле кызын бербейт. Баарын Сабыраалыдан көрөт. Анда кокуй ай, бекер

түшүптүр. Анын иштерин Сабыраалы да жактырбай жүрөт болучу. Ал Жамыйлага угулбай коет дейсиңби? Кызын бербейт.

Ырысжан. Азыркы кыздар ата-энесинин эркинде эмес да. Сиз да. Буйлаш аксакал экөөнөр баланчаны ал түкүнчөнү ал дегендирсинер.

Канчайым. Алты жылдан бери кеминде жыйырмага жакын сүйлөшкөндүрмүн. Тилимди албайт.

Ырысжан. Эмесе ошондой. Жамыйла да Аман-боловдун тилин албай, сага келин болуп калгысы бардыр.

Канчайым. Айтканың келсин айланайын.

(Буйлашев кирет.)

Буйлашев. *(Күлүп)*. Эмне руксатсыз кирип алгансыңар?

Канчайым. Эшикти мен ачтым, айланайын. Эмигеге өңүн жок?

Буйлашев. Өңүм бар эле. Качан келдиң?

Канчайым. Жанараак эле. Бүгүн дем алышын дегенинен көрүп келейинчи дедим.

Буйлашев. Мал аманбы?

Канчайым. Аман, чал да аман. Жайлоого бир келип кетсен деди.

Буйлашев. Жакында барабыз, камынып тургула. Сен азыр жөнө. Фондуга ат жактырганы комиссия барат. Жылкыларын чогултуп турсун.

Канчайым. Эмесе кетейин, айланайын. *(Өйдө турат)*. Тигил үйүңө азыраак май, эт, кымыз алып келип койдум, айланайын.

Буйлашев. Кымыз? Зоотехник өзү кымыз ташытып ичип жатса жакшыбы?

Канчайым. Сага көрсөтпөй азыраак бээ байлайбыз, айланайын. Кулундар семиз. *(Пауза)*. Эмесе, кетейин. Аманболов ишнен түштүбү?

Буйлашев. Иш. Эмне кыласың? Ордуна турайын дедим беле?

Канчайым. Жоок, айланайын. Мен беш күн эле түшүп калаармын.

Буйлашев. Тигини, беш күнү председателъ райисполком болгусу бар.

Канчайым. *(Ырысжанга карап)*. Мени аткарып койчу, кагылайын. Кетейин эми.

(Ырысжан менен Канчайым чыгат.)

Б у й л а ш е в. (Ышкырынып). Жамыйлан түшкүр десе. Бул мындай боло турган эмес эле. Атасынын кызматтан алынганын менден көрөбү? Төрт жылдан берки институттун тарбиясы, Жамыйланы андай ойго сала койбос, оңолор. Ал атасына караганда алда канча сезимдүү эмеспи. Ата деген да кыйын. Бирок мен ал кишиге жамандык кылган жокмун да?!

(Эшиктен Ырысжан кирет.)

Ы р ы с ж а н. Сабыке, айланайын, мен бая эле келдим эле. Баягы кагаздарыңды алып келдим. (Буйлашевке берет.)

Б у й л а ш е в. (Колуна алып окуп). Аа, «май көнөк» бул баягы көк уйбу?

Ы р ы с ж а н. Ооба! Ошол.

Б у й л а ш е в. Жакшы, жакшы. «Маана»? «Чачпактуу», «Тик мүйүз», «Шоодурама»? Бул кайсы?

Ы р ы с ж а н. Бул баягы карала буканын балдарынан.

Б у й л а ш е в. Энеси кайсы уй эле?

Ы р ы с ж а н. Энеси баягы жылы, колхоз боюнча рекорд алган мала кашка уй эмеспи.

Б у й л а ш е в. Анын атасы кайсы бука эле? Эсимден чыгып калыптыр.

Ы р ы с ж а н. Кайсынын атасы? Азыркыныкыбы?

Б у й л а ш е в. Жоок, ушул «Шоодураманын», энесинин атасы.

Ы р ы с ж а н. Аа, а эми түшүндүм. «Шоодураманын» таятасы Деңиз.

Б у й л а ш е в. Ооба.

Ы р ы с ж а н. Ал дагы асыл тукум күрөң бука болучу. Сүттүү уйлардын тукуму деген.

Б у й л а ш е в. (Кагаз алып бирдемени жазып өзүнчө). А-а, үчүнчү генерация. Демек, демек 15 лит. сүт, 17 лит. сүт. Эми майлуулугу. Кош майлуулугу.

Ы р ы с ж а н. Сүтүнүн майлуулугу былтыркы көрсөтүү үчүн алып келген уюнан кем калбайт экен Сабыке!

Б у й л а ш е в. Былтыркы жылы ушул «Шоодурама» канча литр сүт берди эле?

Ы р ы с ж а н. Былтыр жок болучу. Бул жаңы тунгуч эмеспи? Эми мунун энесинин эжесинин баласы «Сыңар мүйүз» деген былтыр 4600 литр сүт берген.

Б у й л а ш е в. Эжесинин энесинин дегени эмнеси?
Ы р ы с ж а н. О кокуй, мындайча айтканда, бөлө-
сү. Канчайым апамдан сен, эми Канчайымдын эжеси
Каана байбичеден Бүбүялар эмеспи. Силер бөлөсү-
нөр да, так ошондой. «Шоодурама» менен «Сыңар мүйүз» да бөлө.

Б у й л а ш е в. Эми кайсынысы сүттүү экен?

Ы р ы с ж а н. «Шоодурамага» жетеби? Анын үс-
түнө бул азыр жетиле элек да.

Б у й л а ш е в. Демек «Шоодурманын» тукум жа-
гын көздөшүбүз керек экен да!

Ы р ы с ж а н. Албетте, Сабыке! «Сыңар мүйүздүн»
аталары да жаман эмес. Ошондой болсо да улам сүт-
түүсү жакшы да.

Б у й л а ш е в. Мен да ошентип атайылап, эки түр-
лүү буканын тукумун көрөйүн деген максат менен
кошкомун. Сизге «Шоодураманын» тукуму жаккан
экен го.

Ы р ы с ж а н. Ырас айтасың, Сабыке! «Шоодура-
малар» жакшы, бирок кышка байымы начарыраак кө-
рүнөт.

Б у й л а ш е в. Эмесе, аларды бара-бара кышка чы-
дамдуу кылып коебуз. Эми сиз мага үч жылдан бери
анализдик, лабораториянын ишин аткарып берип жү-
рөсүз. Ага чоң рахмат. Эмгегинизди актаармын. Эми
сизден сураарым бул: баягы чолок куйрук чаар уйдун
кунаажыны да быйыл тууду го.

Ы р ы с ж а н. Ооба, ооба. «Маңыракайды» айта-
сын.

Б у й л а ш е в. Баягы кайкы кызыл уйдун кунаа-
жыны да туугандыр.

Ы р ы с ж а н. «Он тоокту» айтасың го? Тууду.

Б у й л а ш е в. Бардык уйларыңдын аты бар го
дейм.

Ы р ы с ж а н. Аттарын баарын өзүм коём. Туулар
замат эле атка конушат. Эсепке так, көкүрөккө жат
болот экен.

Б у й л а ш е в. Эмесе ошол, «Маңыракай» менен
«Он тооктун» он күндүн ичинде канча сүт бергенин,
сүтүнүн майлуулугун билнп, жаттап жүрүнүз. Өзүм да
барып турамын.

Ы р ы с ж а н. Жарайт. Ансыз да каттап жүрөм.

Б у й л а ш е в. Эми кайсы жайыт оттогон күндөрдө
сүт кандай чыкты? Эмне деген чөптөрдү оттоду? Ма-

селен, Кашка Булактын оту күчтүү бекен же Көк Жайыткыкыбы? Ушуларды да каттай жүрүңүз.

Ырысжан. Жердин отун да текшересиз го?

Буйлашев. Сөзсүз. Малдын азык түлүгүн арбыгууда гоютордун чоң зарылдыгы бар эмеспи. Быйыл көк жайыктан чөп чаптырсакпы дейбиз.

Ырысжан. Ин, Сабыке. Анын чөбү жөн эле эжигей эмеспи. Киши өзү да жеп жибергиси келет.

Буйлашев. Ушинтип баарын аткарасыз ээ, жеңе.

Ырысжан. Жарайт. Жарайт, Сабыке! Ансыз деле саанчынын милдети эмеспи.

Буйлашев. Анын үстүнө сиздин көп жылдан берки тажрыйбаныз менин ишме жардам берип жатат. Менин ишим көп эмеспи.

Ырысжан. Билем. Күн дебей, түн дебей чаап жүрөсүн. Бир гана мен эмес, мендей жүздөгөн саанчылар менен сүйлөшөсүн. Жылкычылар канча, койчулар канча, көп да.

Буйлашев. Бирок мен такай сиз менен, дагы бир-эки колхоздогу саанчылар менен иштеп жатам, анткени, мен тажрыйба жүргүзүп жаткан колхоздосуңар.

Ырысжан. Ырас айтасың Сабыке! Биздин уйлар жылдан жылга энесинен баласы жакшы болуп бара жатат. Бул иш илимдин аркасы экенин түшүнөбүз.

Буйлашев. Бүгүн дем алыш болгондуктан, жолдош Жайнаковду бойдоктун үйү болсо да тамак ичип, сүйлөшүп олтуруп кетиниз дедим эле.

Ырысжан. Айтмакчы. Ал киши мурдаа күнү биз уй саап жатсак келип, эрикпестен жүрүп барлык уйлардын сүтүн ченетип көрүп, бир эки музоо арыгыраак экен, аны көрсөтүп бизди уялтып кетти. Кой кокуй, мында келе турган болсо мен кетейин.

Буйлашев. Сиз кетпеңиз, жеңе. Чай кайнатышып мага жардам кылбайсызбы?

Ырысжан. Айтмакчы, айланайын Сабыке, үйлөнсөң боло! Азыр эле апан экөөбүз да сүйлөшүп отурдук. Жамыйланы баягы жылы эле алат деп жүрүшчү эле. Качан тою болот деп эле жүрөбүз.

Буйлашев. Мамлекеттик иштен, эми менчик ишке көчөлүбү жеңе? Ырас эле ошону алсак кантет?

Ырысжан. Кантпей эле алыш керек.

Б у й л а ш е в. Атасы жер токмоктоп өкүрөт ко
дейм?

Ы р ы с ж а н. Өкүрүп-өкүрүп басылат да.

Б у й л а ш е в. Эмне экенин билбейм, кыз кыйгач-
тап жүрөт.

Ы р ы с ж а н. Мурун түз беле?

Б у й л а ш е в. Жакшы болучу.

Ы р ы с ж а н. Эмесе кыздын кыялы деген ошол.

Б у й л а ш е в. Жалаң кыял эмес ко.

Ы р ы с ж а н. Атаңа жакшылык кылбаган сени
жыргатат беле деп апасы колтукка түртүп жаткандыр.

Б у й л а ш е в. Атасын чын эле менден көрүшөбү?

Ы р ы с ж а н. Сени себеп болду дешет ко.

Б у й л а ш е в. Олдо кээ бирөөнүн түшүнүгү ай...
(Бир аз паузадан кийин) Э, жеңе! Деги Жамыйла ме-
ни кандай көрө турган көрүнөт? Силердикине көп ба-
рат байкайсыңбы?

Ы р ы с ж а н. Сүйбөсө дагы, ойлоно калып жүрөт
ко дейм.

Б у й л а ш е в. Кантип билдиниз?

Ы р ы с ж а н. Сен жөнүндө кээде сүйлөшө калабыз.
Кыздын мүнөзүн женеси бат эле билет.

(Жайнаков кирет)

Ж а й н а к о в. Кечиктимби баатыр! «Комсомол Кө-
лү» көрдүм. Эң сонун экен.

Б у й л а ш е в. Эми биздин райондо стадион да
бар. Дем алуу багы да бар. «Комсомол Көлү» да бар.

Ж а й н а к о в. Райондун келечеги жакшы.

Б у й л а ш е в. Мал чарба району десе эле кээ бир
жолдоштордун түшүнө эчки менен топоз кирип жүрүп,
калган чарбачылыкты унуткусу келишет. Аксакал, мен
бүл кишини сизге тааныштырбай жатыптырмын.
(Ырысжанды көрсөтүп) «Жеңиш» колхозундагы атак-
туу саанчы Үмөтбекова Ырысжан. (Күлүп) Кайсы
бир учурларда мага лаборантка болуп да иштейт.

Ж а й н а к о в. Тааныйм, тааныйм. Булардын ай-
лында болгомун. (Ырысжанга карап) Сиз жөнүндө
газетага жакшы макала чыгыптыр

Б у й л а ш е в. Мына эмесе, Ырысжан. Ырысжан
деп бүткүл Кыргызстанга кеткен тура

Ж а й н а к о в. (Ырысжанга карап, күлүп) Рах-
мат деп койсоңуз боло

Ырысжан (Уялыңкы). Өзүм да кимге айтаарымды билбей калдым.

Жайнаков. Кимге дегени эмнеси? Ушинтип эмгегинди билип, ардактап жаткан өкмөткө, уйларыңызды сүттүү кылып, асылдандырып жаткан Буйлашевке, анан газетага чыкканыңызды айтып келген мага.

Ырысжан. (Уялыңкы турдө). Рахмат. (Оозгу) үйгө жылып чыгат.).

Жайнаков. (Комнатага ары-бери карап басып, айландыра карап). Аа Сабыраалы, сен жакшы турат экенсиң го...

Буйлашев. (Күлүп). Ананчы, аксакал. Атам мал чарбасынын адиси болсо, өзүм главный зоотехник болсом.

Жайнаков. (Китептер турган этажеркага барып). Ого, баатыр сени жалаң гана мал жагын окуйт экен десе, Горький, Пушкин, Маяковский, Шолохов, бали! Китеп эле сенде турбайбы?

Буйлашев. Ананчы. Айылдык интеллигенциянын өкүлү болсом. Айыл менен шаардын айырмасы жоюлуп жаткан доордо жашасам. Шаардагы жолдоштордон маданият жагынан калбаска тырышабыз да!

Жайнаков. Бир жагынан мен биздин специалист Сабыраалы кандай турат экен көрөйүнчү дедим эле. Жакшы экен. (Тегерете карап, төркү үйүн ачып көрүп). Ага, бул жагын да түзүк. Эмне үчүн радиоң жок?

Буйлашев. Ички үйдө приемник бар.

Жайнаков. Баарын жайында экен. Стол, стулдар. Эшик парда, терезе парда идиш-аяк кандай?

Буйлашев. Ал да толуп жатат.

Жайнаков. (Айланасын карап жатып). Менин көзүмө дагы бирдеме жетпегендей болуп турат.

Буйлашев. Кийим илгичпи? Ал оозгу үйдө.

Жайнаков. Ага, аны да көрдүм. Дагы бирдеме жок.

Буйлашев. Патефон бар. Самовар бар. Гадероб да бар.

Жайнаков. Ага, эми таптым. Колукту, колукту гана, баатыр. Колуктулуу болуш керек. Сен качан колуктулуу болгондо гана конок болом. Азыр жөн эле сүйлөшүп, үйүн көрүп кетейин деп келдим.

Буйлашев. Рас айтасыз. Быйыл, быйыл болбосо да эмдиги жылы үйлөнүш керек болуп калды.

Жайнаков. Эмне үчүн эмдиги жылы? Быйыл деп сүйлө.

Буйлашев. Быйыл кыйын го, кырсык аралап калбадыбы?

Жайнаков. Эмне кырсык? Кимди аралады?

Буйлашев. Сизге да айтып иймек болдум ээ. Дегн коелучу. Ошол темада сиз менен сүйлөшүү...

Жайнаков. Ой баракелде десе, үйдүн ичинде үй-турмуш жөнүндө сүйлөшүү керек. Эмне үчүн мени менен сүйлөшпөскө. Сенин өздүк турмушун жөнүндө да кам көрүүгө милдеттүүмүн. Сен сезимдүү жигитсин. Айта бер. Аманболовдун сага кыжыры келип жүргөнү кырсыкпы?

Буйлашев. Кызы кыйгачтап калыптыр.

Жайнаков. Мына кызык! Мага эки суроого жооп берчи. Кыз семи сүйөбү?

Буйлашев. Сүйөт ко деп жүрдүм эле.

Жайнаков. Институтту бүтүп келдиби?

Буйлашев. Бүттү. Бүткөндө да отлично бүттү.

Жайнаков. Демек, мында кандай кырсык бар? Ал сезимдүү кыз. Атасынын кайда жетелегенине баспай турган кыз. Кызы жакшы кыз деп угам. Аманболов да жаман киши эмес. Бирок артта калган киши.

Буйлашев. Чын. Кыйын артта калган адам.

Жайнаков. Аманболовду турмуцтан артта каллаган, оноп айтканда өзү жетекчилик кыла турган элден артта калаган. эл менен кошо өсүп, элдин талабын канааттандыра албаган. келечекти көрүүгө сокурлук кылып, өз ишине өзү чалынып жыгылган, районго жетекчилик кылууга ылайыгы жок деп партиянын райондук комитетинин бюросу кызматтан алды. Аны Буйлашев менен Жайнаков алган жок. Эгер сезим болсо Аманболов мына ушундай түшүнбөйт беле.

Буйлашев. Туура, эл кыйын өстү го, аксакал. Аманболов жарыктык баягы эле 1925-жылкы бойдон калыптыр.

Жайнаков. Ал жылдарда элдин деңгээли төмөн эле. Ошол учурда Аманболов алардан жогорураак болучу. Азыр анын жанагы сенин саанчыдай эле түшүнүгү бар. Балким ал да жогорудур. Көрдүңбү? Сага уйлардын саалышы, анын сүтүнүн сапаты жөнүндө так эсеп алып келип жатканын.

Буйлашев. Ал түгүл кайсы уй кандай породадан экенин да билет. Мындай саанчылар көп. Биз

мындан аз гана жылдар мурун саанчы, койчу десе тап-такыр сабаты жок, талаага чыкканда таяктан башка жолдошту билбеген адамдарды элестетчү элек. Эми, жайкалган көк тескейге, күтүрөгөн көп койду жайып таштап, желаргы соккон чон кырга олтуруп алып кончуан «Кызыл Кыргызстан» газетасын же болбосо, койнунан сүйтөн китебин сууруп чыгып окуп жаткан койчуларды көп жолуктурасыз.

Ж а й н а к о в. Жаңы адамдар деген ошол. Адам канчалык сабаттуу болсо, ошончолук сезимдүү болот. Канчалык сезимдүү болсо, ошончолук ак ниеттүү болот. Кылган ишине чын жүрөгү менен мамиле кылат. Азыркы биздин адамдардын кулк-мүнөзү ушундай. Малчылар сабаттуу гана болмок түгүл, ар-бир койчу, ар бир жылкычы зоотехникалык эрежелердин сенин өзүңдөн кем билбес боло турган убакыт аз эле калды.

Б у й л а ш е в. Азыр деле жакшы түшүнгөндөр бар.

Ж а й н а к о в. Түшүнмөк гана түгүл малдарды асылдаштыруу жагынан жаңы тукумдар таба турган малчылар чыгат. Малчылардын арасынан окумуштуулар чыгат. Ушундай улам алга умтулган элге умтултуучу, алга коштоочу жетекчилер керек. А биздин Аманболовго окшогондор жетелей алабы? Жок. Мындайлар али болсо да сейрек учурайт. Андайларды партия көрөт. Бирок аларды биздин коомдун душманы катарында эсептейбиз. Аманболов душман эмес, аны өзүнүн колунан келүүчү кызматка пайдаланабыз.

Б у й л а ш е в (Күлүп). Бирок, койчу болгусу жок.

Ж а й н а к о в. Албетте, койчу болгусу жок. Койчулук анын колунан да келбейт. (Эшиктен Ырысжан кастрюлага кымыз алып кирет. Чыныларга куюп суна баштайт.)

Ж а й н а к о в. Кымызбы, жеңе?

(Ырысжан уялыңкы түрдө Буйлашевди карайт.).

Б у й л а ш е в (Күлүп). Советское шампанскоедей кымыз экен.

Ж а й н а к о в (Чыны алып). Рас эле шуудайт ко! Айтмакчы, бээлерден да сүттүү породалар барбы?

Б у й л а ш е в. Бар. Бирок ага көңүл аз бурулат.

Ы р ы с ж а н. Эми бээ сүттүү болуп, каймак берет беле. Күлүк болсо болду да.

Жайнаков. Тигини, ар ким өз көмөчүнө күл тартат. Уйга окшоп сүттүү болуп, тулпарга окшоп күлүк болгон жылкы артык баштык кылабы? Мичуриндин окуусу негизинде үстү помидор, алды картошка болгон өсүмдүккө жетишип жатпайбызбы. Я, кандай дейсиз?

Ырысжан. *(Буйлашевке күлүп карап)*. Ырас эле болоор эле. Мен уйларымды чаап байге алып турсам.

Буйлашев. Ээ жеңе, эмнени айтасың? Баарына жетүүгө болот. *(Жайнаковко карап)* Баягы «Генерал боломун деп ойлобогон солдат, жаман солдат» дегендей мен уйлардан желини жер чийген кыргыздын күрөң уйлары деген уйдун породасын табууга иштеп жүрөм. Жана андайлар чыга баштады. Быйыл илим изилдөө институтунда ишимди көрсөтөйүн деп турам.

Ырысжан. «Шоодураманы» эле алып барса...

Жайнаков. Ырас айтасын. Пайдалуу үмүттөн жалтанбаш керек.

Буйлашев. Мичурин деле бир түрдөгү жемишти экинчи түрдөгү жемишке жалгаштыруу менен өзүнчө жаңы түр табууга жетишти. А эми малдыкы аядан оңой да! Швец уюнун тукуму дедиргенден көрө жаңы кыргыз күрөң ую деген порода кулакка да утумдуу. Маселен, жылкыда да Англия таза кандууларынын тукуму дейбиз. Албетте, мындай породанын жакшы сапаттарын гана алып, жакпаган маселен өтө назик ортосунан порода таап «Буденный породасы» делинген кандай сонун! Англия деген сөздөн көрө кулакка да жагымдуу жана киши кандайдыр сыймыктана да түшөт.

Жайнаков. Буденный породасы Кыргызстанда түзүлбөдүбү?

Буйлашев. Чынында түзүлдү. Эми аны дагы өркүндөтүш керек. Мындайча айтканда ал жылкылардын желгенине жел жетпей, басканына мал жетпей калсын.

Жайнаков. Кымызы да мындан күчтүүрөөк болсун.

Ырысжан. Албетте аксакал! Биздин уйлардын жууратына да кашык өтпөй калсын.

Жайнаков. Айран кымыз демекчи мен кайсы бир түнү кабинетимде чарчап олтуруп газетадан мундай ыр окудум:

Күн сайын элим тынбай алга барсын,
Мактанып чоң жарышта мөөрөй алсын.
Ар-дайым айран-жуурат ашып-ташып,
Шарпылдап сары саамал саба жарсын.

Б у й л а ш е в. Жакшы ыр экен.

Ы р ы с ж а н. Бизге таандык экен.

Ж а й н а к о в. Кана эмесе, элдин байлыгы артып
алга барсын!

(Кымызды ичишет)

К ө ш ө г ө.

III-сүрөт

Жайлоо.-Мунарыктап көрүнгөн Ала Тоонун учта-
ры. Андан бери жылгалардан көрүнгөн кашка суулар.
Ар кайсы жерде малчылардын үйлөрү. Жайылган мал
көрүнөт. Үч-төрт жерде койдой таштары бар көбүргөн-
дүү көк жон. Шекербек бир колуна камчысын, бир ко-
луна укуругун сүйрөп ырдап басып келет.

Ш е к е р б е к. Жылдызын санап асмандын,

Жыргалдын ырын ырдадым.

(Чочуп). Ой, мен каякка түшүп кеттим? Какша-
дым? Эмнеге какшадым? Кой, коой. Какшаган эткен
жокмун. Бул ыр туура келбейт. Өзү да эскиргн онунчу
голоштой болгон ыр го. Жаңыча ырдаш черек.
(Ышкырынып ары-бери басат.).)

Жыпардай соккон жайкы жел,

Жылкымдын башын ыргадын.

Жылаажын үнү ачылды,

Жым-жыртта жаткан жылганын.

Жыпылдап баскан ат менен,

Жылкыда жүрүп жыргадым.

Жыл сайын толуп береке,

Жыргалдын ырын ырдадым.

Саянчы келин Ырысжан,

Жакшы эмес ушундай кылганын.

(Чочуп) Кокуй! Эби келбей калдыбы? Каап жакшы
ыр эле.

Жыл сайын толуп береке,

Жылгалдын ырын ырдадым.

Саянчы келин Ырысжан

Такыр жарашпайт мага, ушундай мамиле кылганын? Э, кокуй. Да узарып кетти да! *(Башын тырмап)* Ээ эчтеке таппай куйкамды тырмадым. Куйкамды тырмадым. Ырысжан ушундай кылбагын. Ээ эчтеке эмес табам, табам. *(Укуругун таштап)* Ээ! Көнгөндүктү кара. Жөө жүрсөм да укурукту ала жүрүпмүн. *(Туура жагын карап)*. Ээ, Дөөлөтбай! Атыңды алдагы менин атымдын жанына коюп бери кел. Азыраак ангемелешели. Укуругуну деле коюп кой. *(Ары-бери басып ырдайт)*.

Ырысжан алтын келинсин!

Өтө эле жакшы көрөмүн. Каап акындыктын жогу!

Алымкул болсом ушул келинди эчак эле нмериг алат элем ээ!

(Дөөлөтбай басып келе жатып)

Дөөлөтбай. Шекербек, сен абдан ырчысын го дейм.

Шекербек. Абдан болбогондо анан.

Дөөлөтбай. Мурун деле ырдаганыңды укчу эмес элем.

Шекербек. Мурун деле ырдачумун. Сен андып жүрдүң беле? Ээ, баатыр! Ырдабай анан! Турмуш жакшы болсо, көңүл жай болсо, баккан мал аман болсо, мингенин тетигил ылаачындай тор кашка болсо, тигил жерден тигинтип Ырысжандын айлы көрүнүп турса, жылкы деле үйрүн көрсө эки-үч кишенеп жиберет тура!

Дөөлөтбай Ырас айтасын, Шеке! Адам ушул көк жондон барлык жер көрүнөт экен. *(Колу менен көрсөтүп)* Бул жактан ийри суу, тулпар таш көрүнөт, тигил жактан олоң жетпес, турналуу көл, шарпылдык көрүнөт, ал эми бул тараптан кара кыя, ышкындуу бел, саз көрүнөт.

Шекербек. Тигинден Ырысжандын айлы сары май, быштагынан өйдө көрүнөт.

Дөөлөтбай. Ырас эле баары көрүнөт.

Шекербек. Анан кантип ушул жерден көк жондон бир ырдагың келбесин.

Дөөлөтбай. Эми дагы ырдап кой.

Шекербек. Жок Дөкө, жакшы эле ырдап келе жаттым эле. Орто жерине келгенде так мурдумун үстүнө бир чымын коно калып адаштырып жибербесин.

би. (Паузадан кийин) Дөкө, быйыл сенден канча бээ тууду.

Дөөлөтбай. 64 бээ туумак эле. 62 тууду, бирөө кеч бооз экен, тууй элек. 1 кулун өлүп калды.

Шекербек. Эмне болуп?

Дөөлөтбай. Энеси картаң бээ эле, ара тууп коюптур.

Шекербек. О, көзүң кашайгыр десе, кулундун аз күндүк арасы жакшы бакса мал болуп кетет. Мен тээтиги четтеп оттогон сары бээнин кулуну ара эле. Упчу менен сүт берип, тонума ороп жатып мал кылдым. Эми ал энесинин башынан алыс түйүлүп ойнойт.

Дөөлөтбай. Мен да жакшы эле аракет кылдым. Оозум менен сүт жылытып берип жүрдүм.

Шекербек. Оозум менен? Оо кокуй анда сен жалаң насывайга ууктуруп жатып өлтүргөн турбайсыңбы? Ушу насывайды бирчаташтасанчы.

Дөөлөтбай. Ээ, баатыр, ажалга айла жок экен. Канча тырышсаң деле болбой өлгүсү келсе өлөт экен.

Шекербек. Кантип эле тирүү жан өлгүсү келсин. Кышында деле Акмат өлгөндө аялы өлөм эле. өлөм деп Акматтын мүрзөсүн кучактап жатып алып, нары жактан бир төө көрүнсө буура экен деп мүрзөнү айлана качып жан талашкан. Жанынан кечкендер ушунча жашагысы келет, анан жаңы жарыктык көргөн кулун кантип өлөйүн десин. Кеп эле багышта.

Дөөлөтбай. Ээ, сен мал багышты мага үйрөтпөсөнчү. Сен мага караганда баласың.

Шекербек. Я? Мен баламын? Жашым эле кичүү болбосо, мал багуу жагынан сен мага караганда бала эмес өөлайсың, өөлайсың! Сен канча жыл бактың, үч эле! А мен аскерден мурун канча бактым. Анан аскерден келер замат, үйгө келбей эле жылкыга келдим. Малдын шартын билиш керек. Эгинчилер жер адамдын акысын жебейт дешет ко! Мал да адамдын акысын жебейт.

Дөөлөтбай. Сенден канча бээ тууду?

Шекербек. 58 бээ туумак эле, 58 тең аман-эсен тууду. Кулундарын көрдүңбү, эмитен эле жер баспайт.

Дөөлөтбай. Силерден аз тууган экен.

Шекербек. Аз? Эмнеси аз. Сен жаман оюңда ушул мен баккан 58 бээни; жалпы колхоз боюнча деп

ойлоп жатсаң керек? Биздин «Жеништен» быйыл 175 бээ тууду.

Дөөлөтбай. О-оо, баатыр. Биздин «Үлгүдөн» 25 бээнер ашык тууган экен.

Шекербек. Сиздин «Үлгүнүз» биздин «Женишке» мындан ары үлгү көрсөтө албай калган. Анын үстүнө биздин жылкылар силердин жылкыга караганда сапат жагынан да жакшы. Айгырларыбыздын баары келишимдүү.

Дөөлөтбай. Биздики да жаман эмес. Бая күнү фондуга ат жактыргандар мактап кетишти.

Шекербек. Чынында силердикине караганда бизден көп жаратты да. Анын аскердик аттары бизде өсүп жатат. Ой, атаң көрү ай. Согушта минген атын ойноктоп турса, душманга ого бетер сүр эмеспи? Фронтто мен бир «Сарька» деген кызыл ат минип жүрдүм. Өзү эле жулунуп турчу эле. Биягымда кылыч, биягымда гранат. Биягымда автомат. Мурут болсо ушундай дейсинби? Азыр жылкыны эле багып, мурутту бакпай кое бербедимби? Мурут калкандай атаң көрү. Алдыда ушул кызыл ат турганда жулунуп Алга!!! Ураа!!! дегенде моминтип барып...

(Дөөлөтбайды алкымдап басыл калат.)

Дөөлөтбай. Болду эми ой! Мен көзүңө душман көрүнүп кеттимби?

Шекербек *(Дөөлөтбайды кое берип)*. Душмандын көбүн кызыл ат менен кыйраттым го! Окко учту кайран ат. Согуштан келсем өзүбүздүн жылкыдан да ошол кызыл аттай аттар чыгып калыптыр. Азыр андан да жакшылары бар.

Дөөлөтбай *(Бир жак тарабын карап)*. Мына, Буйлаш ко дейм, койду көк тескейге кайтарып туруп, бизди карай басты.

Шекербек. Буйлаш аксакалдын жазында шаштысы жаман кетти ээ, төлдү уюшкандыктын аркасы менен гана араң алып калдык.

Дөөлөтбай. Жанакы райком Жайнаков, анык мал үчүн төрөлгөн адам экен, азамат Малдын арасында такай жүрдү го.

Шекербек. Анан калса билбегени да жок экен. Кайсы иштен болсо кабардар Ошом үчүн районго жеткчи болуп турат да.

Дөөлөтбай. Бая күнү башкармабыз мага айтат: райком чакырып жатат тез бар дейт.

Шекербек. Эмнеге чакырыптыр?

Дөөлөтбай. Мен туура түн ортосу ченде бардым. Ошондо да Жайнаков иштеп олтуруптур. Көнүр Дөбөгө жылкы кыштатууга болобу дейт. Канча жылкылык кыштоо болот дейт.

Шекербек. Аны эмне үчүн сенден сурады?

Дөөлөтбай. Анткени илгери бир учурда ошол Көнүр Дөбөгө жылкы кыштатканбыз. Семиз чыккан. Аяны анын алыстыгынан ал азыр калып кеткен. Ошону угуптур. Буйлашев да айткан экен. Башкармабыз да айтыптыр. Ошол жылкычынын өзү менен аңгемелешейин десе керек.

Шекербек. Жакшы кыштоо беле?

Дөөлөтбай. Эмне дейт. Солун эмеспи. Бетеге белден. Жылуу. Жайнаков чөп чабабыз дейт. Деги баарын сурады.

Шекербек. Мал үчүн кам жейт. Өзүнүн ишинин майын чыгара иштейт деген ошо. Кээ бир кожоюндар кар жааганда кыштоону эстейт. Жайнаковду көрчү. жайдын толугунда кыштоо үчүн камылга көрүп жатканын. Мындай иш илгери кетет.

(Кимчысын сүйрөп Буйлаш кирет.)

Буйлаш. Ассалоом алейкум. Бул күрөшкөндөр ким десе силер белеңер?

Шекербек. Буйлаш аке, быыл сыйлык ала аласызбы?

Буйлаш. Былтыркыдай эмес, азыраак алып калам го. Жазында төлдөө маалында шайтан аралап кетбедиби?

Дөөлөтбай. Жайнаков болбосо, шайтан шайынды кетирип таштайт эле го.

Буйлаш. Ошону айтсан.

Шекербек. Кайран чалым. Быыл үмүтүң чоңдо көрүнөт эле.

Буйлаш. Дале болсо чоңдо. Баары бир өкмөткө 'берген ант аткарылат. Ар бир жүз баштан 115 козу деле сакталат. Эми калганын аман баксам болду.

Дөөлөтбай. Деги өлүм жок болгондо мындан да жакшы болмок эле да.

Буйлаш. Ээ, балдар ай. Кырсык аалабаганда.

Буйлакен түз гана Москванын өзүнө барып келбейт беле.

Шекербек. Эчтеке эмес. Балаң Сабыраалы эмеспи, дале болсо барарсын.

Буйлаш. Сабыраалы атам деп мага ийе тартип жатат дейсиңби? Ал кайра мени абдан катуу текшерет. Сен калп эсеп берип жүрбө деп ишенбейт. Кантип эле сенин койлорундун баары эгизчил болсун деп кишинин ичин күйдүрөт. Кээде уруша да кетем. Биздин башкармага барлык малчыга караганда менин атамды катуу карма дептир. Баламдан мени башкармам жакшы көрөт.

Дөөлөтбай. Канткен менен Сабыраалыдай болобу. Ал жеке сиз эмес, барлыгыбызга жакын эмеспи. Бая күнү аны Аманболов кызматтан алат экен, түрмөгө салат экен дегенде мен жаман ичим күйүп жүрдүм. Анда Сабыраалы үчүн тым эле Фрунзеге чейин арызданат элем. Жайнаковдун көрөгөчтүгү болбосо кокустатып коет беле.

Буйлаш. Ээ, балдар иштегенден кийин андай-андай кагылышуулар боло берет. Иштин кызыгы менен уста да бармагын чаап алат. Иш, эмгек кызык ко, балдар. Сабыраалыны өкмөт өзү өстүрүп тарбиялаган, өзү тилдесин, өзү урсун, кайра өзү сиздосун, менин ишим жок.

Дөөлөтбай. Сабыраалы дегм азамат. Ага бүткүл малчы ыраазыбыз. Сиздин да ырысыңыз бар экен. Сабыраалынын атасысыз. Жалаң даңкы канча! Эми өлсөн да мейли.

Буйлаш. Өл дейсиңби? Жок Жоок. Адам канча жакшылыкты көргөн сайын, ошончолук жашагысы келет экен. Илгерки убакта менин жашымдагы чалдар кырчоону кармап басып калганын көрчү элем. А менчи, мен жайдак атка шып ыргып минип койдун четин кайрып келе коем. Мени кудай ал деп кыйкырган чалдарды көрчү элем. Көрсө, турмуштун оордугунан аша кечип жатышкан тура. А, биз турмуштан жадап жатабызбы? Сенчи? Казан толтура кайнайт. Кийимде жырткы жок. Чондук зордук жок, өзүнө өзүң ээ. Эмнең кем.

Шекербек. Баарынан да убакыт өткөн сайын улам жаңылыкка, улам жаңы жыргалга кезигебиз.

Дөөлөтбай. Күндө эртеңди көргүн келет.

Буйлаш. Анткени күндө эртең бир сонунду туу-

дурат. Демек күн сайын өмүрдү тилейсин. Улам келе турганын, улам көрө турганын кызык болуп жатпайбы? Ээ, досторум, жашаш керек.

Шекербек (*Буйлашка күлүп*). Э, Буйлаке, жа, шадым дейсиз. Мына мен экөөңөн тен жашмын. Кыз-келиндн көргөндө калпакты оңдоп кийгим, аттын оозун силкий жоргосуна салып бастыргым келип кетет. А сенчи?

Буйлаш (*Күлүп*). Шеке, аны менин курагыма барганда өзүн көрөсүн. Өз башынан өтө турган ишке жооп бере албайм.

Дөөлөтбай. Бул шашма неме эми эле биллип алсам. Анан ошого жараша иш кылсам деп жатпайбы? Ай Шекербек, шашмалыгың ай! Эгер ат болсоң, оозунду тарттырбай эле айылдын иттерин авалатып аркайсыга бир тийип жүрмөксүн.

Шекербек. Ии, рас айтпадыңбы. Сен ат болсоң! Буйлаке угуп тур! Дөөлөтбай ат болсо, дики, дики, дики деген жол жүрүшү бар. кичине карагер ат болмок. Арабага, сокого салайын десе каамыт чак келбей, минип жүрүүгө алыс жолго жарабай, такалатайын десе эшектин такасы кичине келип, аттын такасы чоң келип, минген ээси жадап бир колхоздун башкармасы келип: «Ай, айланайын силерге күч унаа керек. Ушуну алмашалы. Өзү жаш, жазга жаңы асый» демек.

Буйлаш (*Күлүп*). Мунун эси да куу болот беле.

Шекербек. Ооба, анан башкарма бир жабагыга көңүлдөнмөк. Бирок жылкы ферманын башчысы келип, койчу айланайын, жарыктык ушу кужурайган немеден биздин тай эле өтпөйбү. Асыл тукум эмеспи. Муну эми кылабыз деп Дөкөмдү камчы сап менен капталга түртүп коймок. Дөкөм ыргалып барып тура калаганда: «Деги жашы асый экени чынбы?» деп ээсинен дагы сурамак. Ошол учурда Сабыраалы келип калмак. «Ой айланайын, Сабыке, бир жабагыга алмашып алалы деп жатабыз. Бирок жашында шегибиз бар, куюшканын тагы «то» эле көп экен» демек. Сабыраалы келип оозун ачайын десе, Дөкөмүн кыялы билесин го, кулжундап башын ала качмак. Ошондо Шекербек карма демек Мен моминтип билекти түрүп келип эки кулактан алмакмын Анан Сабыкем көрүп туруп: Ой, бүүй, 1924 жылы жаңы асый экен демек Аманболон прокурор болуп турганда ча-

бармандар минген экен го деп карап тургандарга айтмак. Анан ээси түнүлүп, тердикти жаба салып минип кайра жөнөмөк.

Буйлаш (Дөөлөтбайга). Кой, айланайын. Ат эмес эле Дөөлөтбай болуп калганын жакшы болуптур.

Шекербек. Дөөлөтбай болгону эле жакшы эмей. Жыл сайын 4—5 кулундан байге алат. «Үлгү» колхозунун үлгүлүү жылкычысы деп былтыр областка да барып келди.

Буйлаш. Барганда да менин тажрыйбам деп чыгып сүйлөгөнүн кантесин.

Дөөлөтбай. Сүйлөөрүн сүйлөдүм. Бирок сүрдөгөнүм ай. Малчылар да олтурат, окумуштуулар да олтурат. Баары эле мени карашат. Жолдоштор, жолдоштор деп беш-алты жолу айтып жиберген экенимин. Анда жыйналышта сөз берип турган киши: «Эми бир жолу жолдоштор деп алгын дагы анан өзүңдүн жылкыны кандай бакканын жөнүндө айтып» бер деди.

Буйлаш. Залда эл дуу эле күлүп жиберди.

Дөөлөтбай. Адам ошол эл күлгөндөн кийин анан, чечилип жакшы сүйлөбөдүмбү.

Шекербек. Жолдоштор! деп чечендерче баштайын дегенсин го. Сен экөөбүздүн маалы кандай баккандыгыбыз эле чечендик эмеспи?

Буйлаш. Ошол жыйналышта «Үлгү» колхозунун жылкысынын тукуму жакшырды деп айтышты го.

Шекербек. Булардыкы дагы жакшырмак. Жана Сабыраалы айтып жүргөн Буденный жылкысы так ушулардан көп чыгат болучу. Баягы жылкы күлүк торуну айгыр салганда эмес.

Дөөлөтбай. Жоок анын каны таза эмес болучу.

Шекербек. Жерге кир десе, сенин өзүңүн каны таза эмес. Ушунун атасыбы, же чон атасыбы, кызыл чок болгон дешсеби. Буйлаш акс?

Буйлаш (Күлүп). Деген чатымы бар дешет

Шекербек (Буйлашка көзүн кысып). Социалисттик мал чарбанын четине жакыткучу немесин бирок, малды жакшы баккандан жүрөсүн да.

Дөөлөтбай. Ошол сен ай. Сенин оюна кое берсе ушу жайлоого чөп чыгабай коер белең.

Буйлаш (Эки жакты карап). Дөөлөтбай, те-

тиги Кокуй Тескейди жайылып бара жаткан сенин жылкыларыңбы? Жылкынын уусу болчу эле. Кайыр-саңчы.

Дөөлөтбай (*Карал*). Бала чабдардын үйрү экен. Ошонун алдындагы балтыркан булактан суу ичишет дагы кайра тартат.

Шекербек. Ай, жылкы жаныбар... Сонуң эле мал да. Адамдын оюндай гана жайылат. Тозок эле кой эмеспи.

Дөөлөтбай (*Буйлашка*). Ырас эле, Буйлаш аке, көңүлүңүзгө кетпесин, багууга кой жаман эле мал.

Шекербек. Баарынан да эчкичи?

Буйлаш. Ии, экөөлөп басмырласаңар. Беш бармак дегенде колуңарды моминтип жибересинер. Анан кой жаман дейсиңер.

Дөөлөтбай. Рас эми, койдун пайдасы бар дечи.

Шекербек. Уу, эр ай, беш бармак десе шилекейиң чубуруп кеттиби?

Дөөлөтбай. Курсагың ач болсо беш бармак эмес, эки бармакка да жутунаарсың.

Шекербек. Албетте, ач эмеспиз. Азыр бизде ач киши жок. Азыр ачка болгон киши кудай өз оозу менен сүт жылытып берсе да мал болбойт. Ашын көп болсо, каадаң көп болот дегендей, жалаң беш бармак эмес, түрлүүчө-түрлүүчө тамак кылганга кыргыз үйрөнсө деймин.

Буйлаш. Мунуң да туура, Шекербек мырза.

Дөөлөтбай. (*Бир жагын карал*). Мына мында, суунун жээгине аттарын тушап коюп, ар кайсы жерден бирдемелер терип алгансып, жай басып экөө келе жатат.

Шекербек. Кана, бирөө аял көрүнөт.

Дөөлөтбай. Калп айтпасам Сабырайлыбы?

Буйлаш. Ошол Сабыраалы го. Баланча малга түкүнчөдөй чөп жакшы экен, түкүнчө малга баланчадай чөп жакшы деп эле чөптөрдү да жыйнап басып жүрөт. Малды көргөнү, чөптү жыйнаганы келген го. Мурдаа күнү Көлмө жайлоосунда жүрөт деген. Аман-боловдун кызы да ошол жакта деди эле.

Шекербек. Аа, таптын-таптын ошол. Кайран Сабыкем ишке жарайт Эми алганы ушу да.

Дөөлөтбай. Жайлоого бирге чыгып койсо эле алып калмак беке.

Буйлаш. Кызымы бергенден көрө муунуп өлөм деп жер токмоктоп жатат деген. Бербей калсын.

Шекербек. Жер эмес, таш токмоктосо да эми түшүнүктүү.

Дөөлөтбай. Тим эле өзүңчө, кызмат жөнүндө сүйлөшүп жүрүшкөндүр.

Шекербек. Ушундай ээн жердеби? Кызмат эмес жөн эле дүнүйөнүн тагдырын жалгыз чечип келе жатышса дагы анда-санда кантип «Көзүңдөн секетпай! Көзүңдөн», — деп койбосун? Тигил басыш жалаң кызматтын басышы эмес. Тигине-тигине, каткырып күлүп калышты. «Жылкыларды жалпы асылдандырыш керек» дегенге ушунча каткырышат беле? Асылкечтикти сүйлөшүп келе жатышат ко? Асылкечтик. Бул басышта нукура кызмат жок. Эми бизди көрүп да уялышат, жүрү, туралы.

Дөөлөтбай. Ырас эле мен, бала чабдардын үйрүн кайрып коеюнчу. *(Укуругун алып шашып кетет)*

Шекербек. Эми Буйлаш аке, сиз да жөнөңүз. Же балаңыз менен азыраак гүл тергениз келеби?

Буйлаш. Чын эле ушул жерге келип жүрбөсүн. Мен да кеттим *(Кетет)*.

Шекербек. Карачы. Кандай оң колтугунан жел соккон жигит ушундай басат? А, менчи? Каап, Ырысжан, кудай бардыр. Тигини, тигини, минтишип, сүйөнүп коет. Ана, башын ийкеп бирдеме деп жатат, Тойду жайлоого берелби? Же районго берелиби деп жатат ко кайран Сакен. Тигине, төшүң чаап коет. «Ушул жүрөк колкосу менен кызыл өңгөчүмөн өйдө сеники», — деп жатат ко. Тигине кыз да бирдеме деп күлүп калды, түндө сенин мойнуңда тамчы тамбай эле, мен жоолук менен суу тамызгамын деп жатат ко. Олдо жашчылык ай.

*(Ышкырынып жөнөп кетет.)
(Буйлашев менен Жамалда жолдо сүйлөшкөн бойдон.)*

Буйлашев. Жайдын бир толук кезинде

Адырлуу тоонун бетинде

Сен гүлдөн тандап бирди үзгөн,

Баягы күндөр эсинде, — деген мезгил ушул эмеспи

Ж а м ы й л а. Албетте. Анан калса укмуштуу гүлдүү жерге келиптирбиз.

(Колундагы гүлдү жыттап)

Б у й л а ш е в. Сан гүлдөн тандап бирди үзгөн — кандай жакшы сөз?

Ж а м ы й л а. Улам бир гүлдү тандап үзө берген ээ?

Б у й л а ш е в. Жок мен азыркы ырдын өзүнүн маанисинде айтып жатам.

Ж а м ы й л а. Ушул «Эсимденнин»:

Агарып тоодон таң аткан,

Суюлуп жылдыз бараткан,

Калды го бекен эсинде,

Кайышпай жал-жал карашкан — деген куплетин жакшы көрөм.

Б у й л а ш е в. Чын эле, сүйүү сезимин катуу элестетет.

Ж а м ы й л а. Табигаттын элеси да сонун:

Агарып тоодон таң аткан,

Суюлуп жылдыз бараткан. Жүрөккө кандай жылуу. Ал эми кийинки:

«Калды го бекен эсинде.

Кыйышпай жал-жал карашкан», — деген сизге өтө таабир берээр.

Б у й л а ш е в. Жекеби?

Ж а м ы й л а. Анткени сиздин башыңыздан өткөн. Эң жок дегенде аялыңыз фронтко жүрүп бара жатканда ушул ырдагы сезим болгондур.

Б у й л а ш е в. Жамый! Сен ушул жөнүндө эле көп айтасың да! Ар дайым жазган каттарыңда да унутпайсың.

Ж а м ы й л а. Сиз мени сен деп сүйлөйсүз. Мен сиз дейм.

Б у й л а ш е в. Түз берилген суроону буйтатып жатасың ээ? Сен дегеним: биринчиден, сенден улуумун, экинчиден, өзүн литфакты бүттүң го Пушкиндин печен окугандырсын, сен деген жакын. Сиз деген муздагыраак дегени бар беле?

Ж а м ы й л а. Ооба, бирок мен сиз дейм.

Б у й л а ш е в. Сен дешке да жетишерсин.

Ж а м ы й л а. (Кулуп). Качан болсо эле өзүңүз жакка буруп турасыз ээ?

Б у й л а ш е в. Сен дагы качан болсо эле, менин чүрчүккү үйлөнгөнүм жөнүндө кылтыйтасың.

Ж а м ы й л а. Сиз ушуну түшүнүңүз. Сиз экөөбүз төрт жылдан бери байланыштабыз. Бул байланыштын максатын (күлүл) эч кандай тилмечсиз эле түшүнүшөбүз.

Б у й л а ш е в. Чын.

Ж а м ы й л а. Ошондой болгондуктан, маселени ап-ачык эле бири-бирибизге айтыша алабыз. Мен сиздин фронтко кеткен аялыңызга ич тарлык сезимим менен айтып жаткан жокмун. Ал киши мени көргөн жок. Мен аны көргөн жокмун.

Б у й л а ш е в. Туура айтасын. Анын ошондой жаш кифкендигине мени менен, анын эне-атасы менен кошо сен да кайгыра турганын.

Ж а м ы й л а. Албетте. Ал Родинаанын кызыкчылыгы үчүн өлдү. Ага данк! Анын арбагын урматташ керек. Ал жөнүндө менде эч кандай ич тарлык жок. Ошол киши менин тагдырым үчүн өлүп, мен сизди эркин тандап жүргөнсүң. өзүмдү ошол абалда сезим кетем.

Б у й л а ш е в. Жоок. Андай эмес Мен экөөңдү бирдей көрөм.

Ж а м ы й л а. Ал сизин сөз. Сиздин иш. Бирок биз, сиз бирдей көргүдөй буюм эмессиз да! Кантип бирдей көрө аласыз?

Б у й л а ш е в. Сенин көзүңө сени жакшы көрөм деп ачык айталбайм да.

Ж а м ы й л а. Анте да албайсыз. Алдымызга мени андан жакшы көрүүңүз деген талап койбоймун.

Б у й л а ш е в. (Күлүл). Деги ушул темадан бөлөккө өтөлүчү.

Ж а м ы й л а. Жадап кеттиңизби?

Б у й л а ш е в. Жок. Деги айтам да.

Ж а м ы й л а. Кыйын бекен?

Б у й л а ш е в. Кыйындыгы, ушул маселени экөөбүз бирдей түшүнө албай жатабыз.

Ж а м ы й л а. Сиз жеткире түшүнүп, мен чала түшүнүп жатам ээ.

Б у й л а ш е в. Экөөбүз тең эле жеткире түшүнөбүз, бирок эки башка.

Ж а м ы й л а. Бирибиз эркекте, бирибиз аялча туурабы?

Б у й л а ш е в. Ооба!

Ж а м ы й л а. Ошондуктан сизде эркектин жүрө-

гү, менде аялдын жүрөгү да. Болбосо түшүнүгүбүз, көз карашыбыз бирдей эле.

Б у й л а ш е в. Туура! Өзүбүз бирдей болгондуктан, тилегибиз деле бирдей чыгар бекен дейм да!

Ж а м ы й л а. Сабыке, бул маселени жеке азыр сүйлөшүп жаткан жокпуз. Туура төрт жыл болду. Баягы мен институтка кетер жылдан баштадык беле. Анда менин өтө бала кезегим эле. Сиз менен мындай сүйлөшмөк түгүл карашыңыздан качуучумун. Ал түгүл сиздин берген каттан уялчу элем. Ал кезде менин максатым сиздин катка жооп берүү эмес, окуу эле. Окуп, жогору маалыматка жетип, аз да болсо элиме кызмат кылсам дечү элем. Максатыма жеттим. Институтту бүтүм. Эмнчи? Эми болсо дагы турмушка чыгуу биринчи максат эмес.

Б у й л а ш е в (Күлүп). Биринчи максат эмес, бирок...

Ж а м ы й л а (Күлүп). Бирок экинчи максат да эмес. (Паузадан кийин) Мен сизди сөзсүз жакшы көрөм.

Б у й л а ш е в. Жакшы көрөм деген сөздү кандай түшүнөм?

Ж а м ы й л а. Кандай түшүнгүңүз келет?

Б у й л а ш е в. Сүйөм деген сөз менен жакшы көрөмдү айырмасы бар го деп кыйналып жатам.

Ж а м ы й л а. Сиздин көп убакыттан берки суроолорунуз жоопсуз калып жаткандыгы бул: сиз аялыңызды абдан сүйгөнсүз. Ошол сүйүү сизде өчө элек. Мени менен сүйлөшкөндө ар дайым ошону ала сүйлөйсүз. Ичинизде бир катуу сүйүү болуп туруп, экинчи кишини сүйө албайсыз. Мени жөн гана аял катары, турмуш өткөрүш үчүн алганы жатасыз. Мен бир китептен окудум эле:

«Өткөн сүйүү жүрөгүмдү жаралап,
Ойлоп-ойлоп санаам алыс таралат.
Жоолугу бар бирөө тиер маа дагы,
Калган өмүр өтсө болду саламат».

Мени жоолугу бар гана бирөө катары көргөнүңүзгө мен канааттанбайм да. Ушул азыр да Жамыйла деймин деп аялыңыздын атын айтып жиберсиз. Менин жүрөгүм зырп дей түшөт.

Б у й л а ш е в (Күлүп, кайра томжоруп) Анын атын өчүрүш керекпи?

Ж а м ы й л а. Жоок. Кеп анда эмес. Сиздин ошончо сүйүүнүздөн ажырап калганыңызга боорум ооруп кетет. Мындан алты жыл мурун өлгөн адамды ушул күнгө чейин аза күтүп жүргөндүгүңүзгө ыраазы болом да, баары бир мени ошондой сүйө албайт ко деп кетем. Ырас, мен да кыйналам. Менин кыялыман же көз карашыман ал кишиге окшоштук таппасаныз сиз да кыйналып каласыз.

Б у й л а ш е в (Үшкүрүп). Чын! Мен да ойлойм. Жамый, бирок мен сенин акыл-сезимине ишенем. Ачуу-ну ачуу басат дейт. Жүрөктөгү такты сендеги сүйүүнүн күчү менен өчүрүп кете алам го дейм. Ага чейин сенин калтаарып жаткандыгыңды да сезем.

Ж а м ы й л а. Мендеги жүрөк кыздын жүрөгү экенин унутпаныз да! Эгерде мен мурун турмуш өткөргөн болсом, сизди да мынча кыйнабайт элем. Өзүм да кыйналбайт элем. Биз сүйлөшүп жаткан маселе менин турмушка биринчи кадам шилтешич болот. Ошондуктан ар ким жаза басып албаска тырышат. А сиздики болсо экинчи кадамыңыз. (Кулуп). Ушундай эмеспи, жолдош Сабыраалы Буйлашев.

Б у й л а ш е в (Ойломуп). Туура айтасың жолдош адабиятчы, жазуучу десем уруша кетпе! Жамыйла Бекбергеновна Аманболтова.

Ж а м ы й л а. Жазуучусу жок эле жөнөкөй гана адабияттан сабак берген мугалим десиз.

Б у й л а ш е в. Жок сени бирдеме жазат дейт ко?

Ж а м ы й л а. Ким?

Б у й л а ш е в. Атам.

Ж а м ы й л а. Атам менен качан ээлишип жүрсүз? Ал сизди жакшы көрсө эле өтүтүлөн чыккан жыландай көрөт.

Б у й л а ш е в. Ырас эле, чунак киши мени жаман көрүп калды.

Ж а м ы й л а. Мага апамдан айттырыптыр, эгер Буйлаштын уулuna тийсе муунуу элем деп айтат дейт. Жайлоого да таскемдиккине арым жиберди.

Б у й л а ш е в. Чын эле, кандай деп ойлойсуң?

Ж а м ы й л а. Кандай ойломок элем! Элини баарын өзүнүн түшүнүгүндөй болсо деп ойлойт. Сезиминин жетиши ошо да.

Б у й л а ш е в. Мен сени эне-атасым, айрыкча, атасынын таасиринде деп ойлогум келбейт.

Ж а м ы й л а. Ойлобонуз. Атам мага таасир кы-

ла албайт. Ошондой болсо да анын сезимин оңдоп, анын өзүнөн ыраазы пейилдик алмайынча, мен ата-энеме маданиятсыз мамиле кылган болом. Алардын сезимин ойготуш арзан. Советтик адамдар эмеспи, оңолот. Кеп башка жакта.

(Күлүп) Түшүнүктүүбү Сабыке!

Б у й л а ш е в. Түшүнүктүү. Бирок...

Ж а м ы й л а. Бирок?

Б у й л а ш е в. Ушул бирокторду эле жаман көрүп туруп алдым. Бирок эл сени алат деп кеп кылып алышптыр.

Ж а м ы й л а. Ошол элге калп болбосом экен дейсиз го.

Б у й л а ш е в. Алда айланайын Жамый ай...

Ж а м ы й л а. (Күлүп *далыга чаап*). Эчтеке эмес. Элге сөз болгону чын эле. Жаман кыз экен деп албай койдум дейсиз да.

Көшөгө.

III-көшөгө

IV-сүрөт

Райондук комитеттин секретары Жайнаковдун кабинети. Түн ортосу. Илгип турган чоң саат туура 12ми көрсөтүп турат. Телефон шыңгырайт. Жайнаков алат.

Ж а й н а к о в. Алло, алло! Жайнаков. Саламатсызбы? Иш жаман эмес. Станция? Электр станциясы дейсизби? Ага, эми бир жумада ишке киргизебиз го деп турабыз. Эки сельсовет. Ооба! Мындайча айтканда 7 колхозго жарык берет. Эми бир жумадан кийин дагы 7 колхоздун малчылары кара чырактарын тамдын үстүнө ыргытып калышат. Туура айтасыз, биздин район электрлешкен район болуп калды. Рахмат. Бак жагы да жакшы. Мындайча айтканда бутанынан булбул кетпеген бактар ушул жакка өсө турган экен. Ооба, ооба! Туура айтасыз Мал чарба району болгон мекен барлык чарбага ыңгайы бар жер экен. Алма да боло турган. Кеп багышта Жердин тегизи-нең эмес, аттын чабышынан деген чын да. Ооба! Ооба, аксакал Эми биздин электрстанциясын ишке

киргизүүдөгү тойго сизди чакыргыбыз келет. Жарайт. Рахмат. Эмне дейсиз? Кимдер? Ага, баягы Аманболов ишке жарады. Алты ай жай күн-түнү менен та-кай электр курулушунда болду. Элди уюштуруу жагынан райондук өкүл кылып ошону бекиткенбиз. Жакшы иштеди. Менин оюмча бюро тура тапса, сөгүшүн алып салсакпы дейбиз. Рас айтасыз. Канткен менен негизи биздин киши да. Кайра жасадык. Ал мүнөздөрүн жоюп келе жатат. Жарайт, салам айтайын. Рахмат. Жаны исполком? Жакшы. Түзүк иштей турган. (Күлүп).

Азыраак кабинетчил. Айтып жатам. Жарайт. Кайыр. Саламат болуңуз.

*(Трубканы илет да мурунку иштеп жаткан ишин жаза баштайт.)
(Аманболов кирет)*

Аманболов (Баш багып). Ишинизге тоскоолдук кылбаймынбы?

Жайнаков. Жок. Кириңиз. Саламатсызбы?

Аманболов. Саламатчылык. Мен азыр түз эле курулуштан келдим. Фрунзеден электрдин жогорку адистерин келе жатат дейт. Даярдыгын керект экен.

Жайнаков. Ишке кирүүнү алдындагыбыз?

Аманболов. Ооба, Рыбачыда азыраак гана элемент калды эле. Ошого түнү менен машина жибердим. Калгандары даяр, эми бир-эки жумада бүтөбүз го.

Жайнаков. Эки жума? Азыр обкомдун секретары менен сүйлөштүм. Бир жумада дед койбодумбу?

Аманболов. Эми жумада бүтүп калса сиз калп болуп каласыз да?

Жайнаков. Албетте.

Аманболов (Күлүп). Эмесе, калп болбойсуз. Сизди калп кылбас үчүн бир жумада бүтөбүз. Ансыз да менин калптан оозум күйүп калбадыбы? Сүткө оозун күйгүзүп алып, айранды үйлөп ишет дегендей. Мен ушул азыр да бир жума эмес бир сааттык жу-мушка калпым чыкпоого тырышчу болдум.

Жайнаков. Анан эмне үчүн эки жумада дедиңиз?

Аманболов. Андай иштин ар жатында азыраак бош оруну калганыным эмнени тийбейт. Алыс ай

тып коюп эрте бүткөн жакшы. Кыскасы, сизди калпычы кылбайбыз.

Ж а й н а к о в. (Колун сунуп). Ошон үчүн сизге обкомдун секретары салам айтты.

А м а н б о л о в. Саламат болсун. (Күлүп) Исполком болуп жүргөндө салам айтылбай, жумушчу болгондо салам айтылганын кара.

Ж а й н а к о в. Бул сөзүңүз тамаша болсо да туура эмес, чын болсо да туура эмес. Салам жакшы көргөн кишиге айтылат, киши иши менен жакшы көрүнөт.

А м а н б о л о в. Ишимден жаккан экенин деп түшүнөм да.

Ж а й н а к о в. Мүмкүн. Ошондойдур.

А м а н б о л о в. (Паузадан кийин). Менин сизге келгеним бул. (Токтой калып). Эртең кызмат маалында келсем болот эле?

Ж а й н а к о в. Азыр деле кызмат маалы.

А м а н б о л о в. (Саатын карап). Сиздин кабинеттин терезелери өлүзгү курулуштан мага дайын көрүнөт. Ар дайым ушул маалга чейин жарык күйүп турат. Иштейт ко деп түшүнөм.

Ж а й н а к о в. Демек, кызмат маалы бекен. Айта берениз.

А м а н б о л о в. Айтсам Рыбачыдеги цеменфти бүт ташып келүү үчүн дагы бир машина керек. Исполкомго айтайын десем оозум барбайт.

Ж а й н а к о в. Эмне үчүн?

А м а н б о л о в. Түшүнүктүү го. Кокус бербей койсо шагым сынып калат.

Ж а й н а к о в. Мурунку исполкомунуз эске түшүпү? Сөз эмес! Маселени алдына ачык коюңуз да алыңыз. Исполкомдун өзүнүн машинасын жана да бир-эки машина мобилизациялатып алыңыз.

А м а н б о л о в. Жарайт. Кокус бирдеме болсо, сиз да айтаарсыз.

Ж а й н а к о в. Кокус бирдеме болбойт. Ал түшүнүктүү адам. Эмки кеп цементте эле калдыбы?

А м а н б о л о в. Ооба. Цементтин жоктугу станциянын ишке киришине тоскоол кылбайт. Ошенте да ал ташылып келсе, санаа тынгылык болот. Бул курулуштун бир мыгы да кемчил тартпасын деп жатам.

Ж а й н а к о в. Ырас айтасыз. Арык көңүлдү коюп иштедиңиз. Элди жакшы уюштурдуңуз.

А м а н б о л о в. Айтымакчы, элди уюштурдум.

Өзүмдүн кемпиримди уюштура албадым. Ал жайлата курулушка жакшы катышкан жок. Менин жумушум эмес дегенчиликке салат. Өзү партия мүчөсү. Райисполкомдун алдындагы баштапкы уюмда турат. Мен жаза көрүү жагын эчак жазып бергенин. Ушул убакка чейин кенебестик менен келе жатышат. Жарабайт да. Бул элдик курулуш болгондон кийин бардыгы бирдей катышуулары керек. Сиз секретарга айта тургансыз.

Ж а й н а к о в (Жазып алып). Жарайт. Демек, коомдук жумушка салкын карагандык кишинин көзүнө жек көрүнөт бекен?

А м а н б о л о в. Албетте Чынында кемпиримди жаман көрүп калдым. Элдин кызыкчылыгын ойлобогон эм, мага жакшылык кылабы? Кесмени столовойдон сатып ичем. Үй турмушту колко кылбас керек да.

Ж а й н а к о в. Мына ушинтип элдин, коомдун жумушуна ния оорубагандар биздин арабызда чоочун, одоно көрүнөт экен да!

А м а н б о л о в. Албетте Чара көрүш керек. Андайды түзөтүш керек.

Ж а й н а к о в. Ошолор эмнеликтен андай деп ойлойсуз?

А м а н б о л о в. Эмнеликтен? Түшүнбөстүктөн. Азыркы күн сайын эмес, саат сайын өсүп бара жаткан айланага көз салбагандыктан. Ар нерсени өзүңү карышы менен өлчөп замандаштарынын арышына көзү жетпеген сокурлуктан да!

Ж а й н а к о в. Мына ушунуңуз сөз! Замандаштарың арышына жетпей калгандыктан!

А м а н б о л о в. Чынында ошо да! Бирок мен өз башымдан өткөрбөсөм, ушул убакка чейин сезбейт элем.

Ж а й н а к о в. Эми сездинизби?

А м а н б о л о в. Эми сездим. Кайсы бир жумуштарыма уялып да жүрөм. Бирок бат сездим. Сезерин сездим, эми ондоом гана калды.

Ж а й н а к о в. Ондооруңузга ишенесиңби?

А м а н б о л о в. Ишенбей анан! Ишенем. Эми көзүм жетип келе жатат. Көңүл сезет, билим жок. Бирок мени барлыгыңар окутуп жатасыңар. Сиздер дагы, эл дагы жана үй-бүлөм дагы окутуп жатат.

Ж а й н а к о в. Жамыйлабы?

Аманболов. Көбүнчө мени уялтып, арыма келтирип жана артымда түшүндүрүп жүргөн ошол.

Жайнаков. Албетте, анын көз карашы жетик-түү.

Аманболов. Кызымдын өскөнүн быйыл билдим.

Жайнаков. Башта бала дечүсүз да!

Аманболов. Бала дечүмүн. Ал менин оюмда жүрбөсө, турмушунда адашат дечүмүн. (Күлүп) Эми анын айтканындай жүрбөсөм өзүмдүн адашарымды билип калдым.

Жайнаков. Демек, Жамыйла өзүнүн турмушун кандай чечсе да сиз каршылык кылбай турган болгонсуз го.

Аманболов. (Токтолу). Өзүнүн турмушун дегениңиз кандай?

Жайнаков. Өзүңүз айтпадыңызбы? Кызымдын өскөнүн быйыл билдим деп. Демек анын билим, акыл жагынан да, бойго жетип өз бетинче турмуш куруп кетүү жагынан да жаштык кылбасын айтып жатасыз да. Мындайча айтканда, турмуш куруу жагынан өзүн-өзү билип кетсе да каршылыгыңыз болбостур.

Аманболов. Ушундай билим, ушундай түшүнүгү менен кызым жаманга жолукпастыр деп ойлойм. Ошентсе да баланын тагдырынын жакшы болушуна ата аракет кылат да.

Жайнаков. Албетте. Ата деген бала үчүн ойлойт. Бирок Жамыйланын жактырган кишиси сизге да жагат деп түшүнөм.

Аманболов. Сөзсүз эмеспи.

Жайнаков. Маселен Буйлашев болсо да?

Аманболов. (Чочуп). Кой, кой! Айланайын. Только Буйлашев болбосун.

Жайнаков. Эмне үчүн? Сиз Буйлашевди жаман көрбөй калдым дебедениз беле.

Аманболов. Кеп анда эмес. Анын мага жамандык кылбагандыгына да ишендим. Анда күнөө жок. Бирок мен аны баягы учурларымда нечен тилдеп, нечен жолу жок кылууга аракеттендим эле.

Жайнаков. Жок кылалбайт элеңиз. Партия бар да!

Аманболов. Ошондой болсо да аракет кылдым да.

Жайнаков. Кек сактайт дайсизби? Ал анык азыркынын адамы.

Аманболов. Сактабайт. Мен ага мындан алты ай мурун эле жамандык издеп жүрсөм. Анан эле кайната болуп калсам. Кечир балам деп алдына кызым менен түшкөн кишидей боломбу? Же кылышты иштеп коюп кулуюп учукпаган адам болуп жүрөт белем. Рас, Буйлашевди жаман көрбөй калдым, эми жакшы көрөм. Бирок кызымды берем деп жакшы көрбөй, ошонун ишинин тууралыгынан жакшы көргөндүгүм артык.

Жайнаков. Эчтеке эмес, тигиндей да, мындай да жакшы көрүп калганыңыз ой.

Аманболов. Деги бул жөнүндө сүйлөшпөйлү. Ылайыгы келсе мени ушул станция жумушка киргенден кийин, Фрунзеге партиялык мектепке жибериниз.

Жайнаков. Окуйсузбу?

Аманболов. Эми карыганда бир окуп алайын. Тим эле кыйкырып жүрүптүрүм. Азыр эскилер жанырып, карылар кайра жашарып жатпайбы. Мен кайра жашаргым да келди, кайра жасалгым да келди. Жамыйла болсо 10 жылдыкка директор болду. Эвесин багып алаар. Мен окуюн.

Жайнаков. Балким сурооңуз канааттандырлар. Окуган жакшы. Мурун эле окубайсыз да.

Аманболов. Мурун кайдан окудум. Бир кезде эң эле билимдүү мен болчумун. Мени теке сүзүп, ошол эле билимдүүмүн деген ой менен жүрө берген турбаймынбы?

(Буйлашев кирет)

Буйлашев. Руксат бекен?

Жайнаков. Кир! Кир!

Буйлашев. Саламатсыздарбы? (Аманболовго колду уялыңкы түрдө берет. Аны Аманболов да сезген сыяктанат).

Жайнаков. Келишсиз жети түндө?

Буйлашев. Жумуштар менен эле.

Аманболов. (Ордунан туруп). Эмесе, аксакал, машина жөнүндө сүйлөштүк. Мен дагы курулушка барайын.

Жайнаков. Ушул маалда курулушка?

Аманболов. Ооба. Суу бура турган жерде азыраак жумуш калган эле. Түнкү смена уюштуруп кой-

гонмун. Айдын жарыгы менен иштесенер, аз күндөн кийин электр жарыгы менен үйүнөрдө китеп окуйсуңар дегенмин. Эми мен барайын.

Ж а й н а к о в. Кайыр эмесе.

А м а н б о л о в (*Чыгып бара жатып*). Менин аялымдын ишин жөнүндө секретарга эскертерсиз.

Ж а й н а к о в. Жарайт. (*Буйлашевке*). Мына ушинтип, баатыр кайнатаныз оңолуп келе жатат.

Б у й л а ш е в. Мага да мамилеси түзүк. Бирок кайната болорун кудай билет.

Ж а й н а к о в.. Эмне үчүн? Кудай билбей эле Жажыйла экөөнөр билбейсинерби?

Б у й л а ш е в. Кеп ошол Жамыйлада болуп жатат Макулдук жөнүндө эч кандай шек бербейт. Бирок мамилеси эң жакшы.

Ж а й н а к о в. Маданияттуу кыз эмеспи. Мамилени ар дайым жакшы кармайт да. Макулдукка келбегени чатак.

Б у й л а ш е в (*улутунуп*). Ошентип жүрөт.

Ж а й н а к о в (*Күлүп*). Эктеке эмес! Улутунба! Улутунба! Шашпаган араба болуп жүрө тур. Коңур Дөбөгө бардынбы?

Б у й л а ш е в. Бардым. Сонун жер экен. Туура беш колхоздун малы кенен кыштайт. Бирок алыс малды бир аз күндөн кийин сүрө баштай турганбыз. Куутту ошол жерден жүргүзсөк дейбиз.

Ж а й н а к о в. Кышында жылуу боло турганбы? Чөбүңүн сапаты кандай экен?

Б у й л а ш е в. Кышында ылымта. Жайыты да шамал сокпой турган жер экен. Чөбү кара кыяк менен бетеге. Жайында чөп чаптырып койгонубуз да туура болуптур. Эмдиги жылы чабынды аянтты кеңитсе да боло турган.

Ж а й н а к о в. Быыл мал семиз чыкса, эмдиги жылы ал жерге малчылар үчүн жакшы үйлөр, сарайлар салдырыш керек.

Б у й л а ш е в. Кара кыяк менен бетеге жылкы, койго табылбаган азык эмеспи. Быыл кой менен жылкыны көбүрөөк жиберели.

Ж а й н а к о в. Таш-Мойноктун малын да жиберсек дейч. Быылкыдай кокус болбосун?

Б у й л а ш е в. Таш-Мойноктун өзүнүн кыштоосу да сонун. Куутту кечирээк баштасак эч кокус болбойт. Ж а й н а к о в. Коош. Эмки жумуш?

Б у й л а ш е в. Эмки жумуш, тан сөгүлөрү менен Соң-Көлгө жөнөсөм деп турам. Быйылкы салынган сарайлардын кээ бирөө жабыла элек дейт. Жаптырыш керек.

Ж а й н а к о в. Баарына эле өзүң чаба бересиңби? Участкалык зоотехниктер эмне кылат? Ошолорго тапшырбайсыңбы? Бир жагынан сенин ишине жеңилдик. Экинчи жагынан алар да иштеп үйрөнсүн.

Б у й л а ш е в. Адамдын өз көзү болбосо, санаасы чыдабайт экен.

Ж а й н а к о в. Алар да өз көз. Алардын ишинин аткарылышына контролдук кылган. Баарына чарпыла бербе. Эртең Соң-Көлгө барба. Даярдоо министрствосунун уполномочени келиптир. Ошол киши менен бир катар колхоздорду кыдырып чык. Чарчаган жоксунбу?

Б у й л а ш е в. Жок, аксакал. Ал киши ырас келген экен. Биздин райондогу малдын азык-түлүктүүлүгүн көрүп кетсин.

Ж а й н а к о в. Туура. Көрсүн. Кой кырккан колхоздорго алып бар. Уйларыңды көрсөт. Балким кенешин айтаар.

Б у й л а ш е в. Жарайт. Анда эртең колхоз кыдырайын.

Ж а й н а к о в. (Өйдө туруп). Качан келесин?

Б у й л а ш е в. Жанакы кишинин жумушуна караймын да!

Ж а й н а к о в. Кош. Баргыла. Көбүнчө начар деген колхоздорунду көрсөт. Жакшылар өзү эле көрүнөт.

Б у й л а ш е в. Начар жок болсочу?

Ж а й н а к о в. (Күлүп). Анда өзүң бил!

V-сүрөт

Экинчи сүрөтгүн өзү. Бүлөштөн үйү. Бирок кыргызча жыйналган. Туш кийиз тартылган. Жерге шырдак салынган. Жерде патефон жок. Бүлөш отурат.

Б у й л а ш. Ээ кемпир! Кемпир! (Тыштан Канчайымдын үнү угулат)

К а н ч а й ы м. О, баратам! Баратам! Сабыр эте түр!

Б у й л а ш. Мусса кайда?

К а н ч а й ы м. Мусасы ким?

Б у й л а ш. Табактарды эмне кылгансың?

К а н ч а й ы м (*Патефонду карап*). Канча табагы жок?

Б у й л а ш. Менин эсебимде бир «Муса», бир «Кара Молдо», бир «Малдыбай» жок.

К а н ч а й ы м. Ботом, бир Мусаны тоодон көчүп келе жатканда өзүң сындырып албадың беле?

Б у й л а ш. А, Малдыбай кайда?

К а н ч а й ы м. Бир Малдыбайды жайында баягы Шекербек капыр койнуна катып баратканын көрүп кармабадык беле, дагы ошол алгандыр.

(Эшиктен ошол учурда Шекербек кирет)

Ш е к е р б е к. Ой! Ой, этиеттегиле. Кантип эле карабашыл кишини койнуна катып алайын.

К а н ч а й ы м. (*Шашып*). Киши эмес кокуй Табакты айтып жатабыз.

Б у й л а ш. Кат билбеген киши курусун. Окуусуна карабай эле ырдатып көрүп, ким ырдаса ошонун атын коёбуз.

Ш е к е р б е к. Табак мен, Мусамын, мен Малдыбаймын деп тегеренеби?

К а н ч а й ы м. Ботом балдар айтып беришет. Үнүнөн тааныйбыз.

Ш е к е р б е к. Мени ууру тутуп жаткандарынар эмне?..

Б у й л а ш. Шек санасак ууру тутпайбызбы? Дөөлөтбай бир «Камбарканды» карызга алып, ушул убакка чейин бере элек. Атайды сен качан бересиң?

Ш е к е р б е к. Былтыр сен менин бир Кара Молдомду жара басып кетип деле жүрбөйсүңбү. Барымта деген эсиңден чыгып кеткенби?

Б у й л а ш. Кой, кемпир табактарды чогулт. Жакында кыштоого көчөбүз. Кышында кереги тиет. Узун түндө мешке койдун сары көңүлүн лапылдата калап коюп, патефонду сайратып берсем, чалым, өлсөм сөөгүм, ыраазы дейсиң.

Ш е к е р б е к. Аксакал, кышкысын дагы угарбыз. Азыр Мусаны бир кое берип алчы. Сагындым курган эмени.

К а н ч а й ы м. (*Абышкасына*). Койсон коюп берчи, дегеле бирге жүргөнсүп сагынган экен.

Шекербек. Опээй... Бирге жүргөнсүп дейт тура!
Бирге эле жүргөнмүн. Баягы жылы Соң-Көлгө оюн
койгону келгенде Мусакемди туп-туура райондун бор-
боруна чейин жеткиргенмин. Кайран эме ошондо жол-
до да ырдаганда Шилбилинин Зоосу жаңырыктап чуу
түшүп калды го!

Уңуң эле. Ал гана түгүл кайсы бир жылы Атай
келгенде да күтүп өкүк үстүнөн комузуң алып берген-
мин. Өткөн жылы Кара Молдонун «Камбарканды»
сайраткан ичке колдоруна да суу куюп табак тартты
го кайран Шакең.

Буйлаш. Оо кайран эдем. Баарын көргөн экен-
син. Малдыбайдын гана сакалын сылай элек турбай-
сыңбы?

Шекербек. Шекен аны да көрөөр. Балким са-
калын кырдырып жүргөн эмедир. Аны кайдан билдик.
Андан көрө кана Мусаны коюп жибер.

(Буйлаш «Ойгомонду» коет)

Шекербек *(Пластинка бүтөөр замат)*. Оо, аза-
мат ай! Ырдаганын угуп олтуруп кубанам да, өлгөнү
эсине түшсө кайгырып кетем.

Буйлаш. Уул экен да бечера!

Канчайым. Адамдын боюн эритип ырдайт.

Буйлаш. Оо кургурум десе. Баягы Арчалуу бу-
лактын боюнда мени тан атканча күтүп келбей кой-
гонум эсине түшө калдыбы?

Канчайым. Куруп кет десе, сен эле мени күтүп
тамтандап жүрчү эмеспи элеч.

Шекербек *(Күлүп)*. Дегн делебечер козгозду
ээ)

Буйлаш. Ооба. *(Комплимент карай)* Карангыда
ойгонсом, кадырыңды ойтоном десе, жоозугуң ондоп
салынып мени сүзүлө карап коет

Канчайым *(Чыңалаган түрдө)* Куруп кет десе,
куруп кеткир. Сенин оюңа ар түрдүүлөр түшүп жат-
кандыр. Ар дайым эле жашың Жашардым. Ушул
турмушта киши кантип жашарбасын деп басып жүрө-
сүн.

Буйлаш. Ыраа эле жашың. Кээде Мусанын ор-
дуна өзүм ырдап жибертим келип кетет

Шекербек. Сиз үшүнтип жаткандан кийин, мен
тагы аманга учуп кетпей жүргөн экеним да

Б у й л а ш. Эми силердин жер баспай турган учу-
рунда балдар, менин силердей жаштыгымда ушул за-
ман кез келбеди да, балам.

Ш е к е р б е к. Жыргал демекчи, сизди тойго чакы-
рып келдим. Биздин колхоз үч жылдык планды ашы-
гы менен толтургандыгы үчүн бүрсүгүнү той берет.
Сизди келсин дейт.

Б у й л а ш. Биздин тойго силер эмне келбейсиңер?
Же силер планды бизден да ашык бүттүңөр беле?

Ш е к е р б е к. Башкасын билбейм, мен келе жат-
тым эле, мингеним баягы жинди буурул эле. Жолдон
Айдардын ити үрүп чыкса үркүп, көтөрүп уруп кетип,
жерге мойнум менен тийип, анын үстүнө Ырысжандар
эшикте турган экен. Бака-шака эле күлүп калышты.
Уятыма чыдабай кайра кеттим.

Б у й л а ш. Ушул азыр да бардык эле колхоз өзү-
лөрүнүн байлыгына мактанып, планды бүткөндүгүнө
кубанышып той берип жатышпайбы?

Ш е к е р б е к. Көп кишилер сыйланып да жаты-
шат.

К а н ч а й ы м. Биздин колхоздон да көп сыйланды.

Б у й л а ш. (Үшкүрүп). Ээ, кемпир эмнени айт-
сын. Жазгы кырсык болбосо көрөт элең го.

К а н ч а й ы м. Койчу эми. Отурсаң турсаң эле,
ошону айта бересиң да. Эчтеке эмес, эмкисиңе сак
болсон болду.

Ш е к е р б е к. Ошондо да мактоонун арасында
жүрөсүң го.

Б у й л а ш. Жалаң мактоо кеп эмес. Андан ашып,
түшкөн жакшы.

К а н ч а й ы м. Адам, быйыл Дөөлөтбайдын аты
данкылдады. Газеталарда жүрөт. Кечээ кечинде ра-
диодон да, эң жакшы жылкычы деп айтты.

Ш е к е р б е к. Анын ташы жогору кулады. Ар да-
йым мактоонун үстүндө. Ал гана түгүл аны партияга
алганы жатышат дейт.

Б у й л а ш. Рас элеби? Ал чала моңол эле кат бы-
лет ко.

Ш е к е р б е к. Нинети түз болсо болду да, кеп кат
билген-билбегендигинде эмес.

К а н ч а й ы м. А ботом, караманча эле кат чыгара
албаган Сарыгул деле партиянын мүчөсү эмеспи.

Ш е к е р б е к. Рас айтасыз. Дөөлөтбайдын иште-
ген ишине карата партияга алганы жатат.

Б у й л а ш е в. Өтсүн, өтсүн, Таалайы ачылсын, азаматтын.

Ш е к е р б е к. Дөөлөтбайды партияга өткөрүш кедеп Жайнаков өзү айтыптыр.

Б у й л а ш. Партияга өткөнү жатканда көп суроо-берилет дейт. Мал багуу жагынан болгон суроого өтүп кетет. Саясы суроодон кантээр экен.

К а н ч а й ы м. Өзүн эле кыйынсыңбы?

Б у й л а ш. Мени эмес, Дөөлөтбайды айтам. Мен караганда көпчүлүккө сөз тапканга кыйын элемин, танып эле коёюун.

Ш е к е р б е к. Дөөлөтбайга суроолор берип сынап көрүүм.

Б у й л а ш. Ии, кандай экен.

Ш е к е р б е к. Түзүк, байкуш. Партияга эмне үчүн жатасын дедим. Партияны сүйөм. Анын катарында жүрүүнү сыймык көрөм, ошон үчүн өтөмүн деди. Кытайда кандай окуялар болуп жатат дедим. Кытайда экинди эркиндикке чыгарган мамлекет түзүлүп жатат деди. Америкада кандай абалдар бар дедим. Анда айык зордуктук-зомбулук бар. Кедейлер ачкалыктан кычылып жатат деди. Черчилль деген ким дедим эле, көп токтоп туруп Черчилль деген нттин атыбы, кишини атыбы? деп мага кайра суроо берди.

(Үчөө тең күлүшөт)

~~Б у й л а ш. Кайран неме ушуну жерден гана азыраак так айта алган эмес экен. Черчилль деген согуш баштоого аракет кылып жаткан, канга семирген мыкты дебейби?~~

К а н ч а й ы м. Итке теңегени деле туура да.

Б у й л а ш (Ордунан тура калып). Эй, мен эртең боло турган электр станциясынын тоюнда элге сүйлөмөк эсим. Ошого камынайың. Жанакы Аманболовдун кызы ызыматчылардын атынан сүйлөйт. Мен колхозчулардын атынан сүйлөймүн.

Ш е к е р б е к. О, кокуй бир үйдөм эки киши сүйлөйсүңөрбү?

К а н ч а й ы м. Атаа канат, ошондой болсо эле кана? Биз менен бир үйлүк болбой жатпайбы?

Б у й л а ш. Кемпир туура айтат. Шаке, бизге келин болоор деп жакшы эле сүйүнчү элек.

Ш е к е р б е к. Э ботом, жайында экөө жайлоонун

көк ала майдан көк шиберде ээн жүргөндө, барлык маселени алымча, кошумчасы менен толуктап чечип коюшту го дебедим беле.

К а н ч а й ы м. Балам туура төрт жылы катары менен ушул кызга убара болду. Биздики менен мамилеси деле жакшы. Сабыраалы менен деле союну. Мен ошого үмүттөнгөн турбаймынбы? Көрсө тил эле кеп тура.

Ш е к е р б е к. Анан калса, бизде жандап басып коюшса эле эки жүз кулач кылып кеп кылып алат.

Б у й л а ш. Ошондой кеп кылбас керек экен. Аягы кы жаштардыкы башка тура.

Ш е к е р б е к (Элге). Мен Ырысжанды жакшы эле жандап жүрөм, жакшы чекем жылыбай койду го.

К а н ч а й ы м. Эми эртеңки сөзүнө камысан ло. Кечээ Жамыйла келип үйрөтүп жатпайт беле.

Б у й л а ш. Ал үйрөткөндөрдү унутуп койбоду бу.

Ш е к е р б е к. Өзүнчө эле сүйлөбөйсүңбү?

Б у й л а ш. Өзүмчө болгондо, электрге байлап ишти тырып айталбай жатам. Кой жагынан болгондо тил мектештирет элем.

К а н ч а й ы м. Эми эле, Дөөлөтбайга караганда көпчүлүккө сөз табышка кыйынмын деп жатпайт белең.

Б у й л а ш. Баш жагын билем. Мына бу аяк жагынан улай албай жатам. Кечээтен бери ичимден кобурап эле жүрөм.

Ш е к е р б е к. Кобурабай эле сыртынан айтып көрчү. Бул жерде эч ким жок. Кана, сүйлөсөн. Көңүлүң сүйлөөр экенсин. Мен сага сөз берейин. Кан чыйым апам эл болсун. Сен сүйлө. Кана, жолдоштор. Тынч танып уккула! Малчы карыялардын атынан жолдош Буйлаш Садыровка сөз берилет.

Б у й л а ш. (Ордунан туруп). Чын эле сүйлөткөнү турасынбы?

К а н ч а й ы м. Анан тамаша кылып жатабызбы? Эртең жакшы сүйлөгөнүнө карап жатабыз. Чыгарын чыгып алып, талкан сугунуп алган немедей олтурсан жакшы болобу. Сүйлө, ушул баштан көнүп ал.

Ш е к е р б е к. Кана сүйлөнүз. Жолдоштор! Буйлаш Садыровка сөз берилет.

Б у й л а ш. (Тамагын жасап, сакалын сылап) Эмесе жолдоштор!

Канчайым. Көпчүлүктө да эмесе дейт бекен.
Жолдоштор деп эле баштап жүрбөйбү?

Буйлаш. Каап ушунуку өттү. (Кайра башынан)

Жолдоштор! Ильичтин шам чырагы биздин малчылардын үйүнө да жаркырап күйдү. (Шекербекке карал)

Ушуга чейин Жамыйла үйрөткөн. Нар жагы дагы көп ачуу тутум жатам. Жолдоштор, Ильичтин шам чырагы биздин малчы...

Канчайым. Кайра-кайра эле башынан түшө берсинби? Көпчүлүк күлбөйбү?

Буйлаш. Көпчүлүк сага окшоп эле андып турат дейсинби?

Канчайым. Албетте андыйт. Сени барлык жагынан сынайт. Сынактан жакшы өткүдөй болуп бар. Койчу-койчу десе эле момурап калбайгың бол. Алдың кишининди коюп, чий баркут кемсел, шымыңды кийип бар. Ордендеринди тагын.

Буйлаш. Жарайт, жарайт, о жарайт. Эми алаксытпачы бай болгур.

Шекербек (Канчайымга карал). Жолдоштор! Тынчтанып олтургула. Жолдош Садыров Буйлашка сөз берилет.

Буйлаш. Эмесе жолдоштор!.. Ильичти...

Канчайым. Эмесесин дагы айтпадыбы?

Буйлаш (Кемпирине). Ой алаксытпачы! (Шекербекке) Муну эл кылбачы. (Кемпирине). Сен эл эмессин. Жөн эле кемпирсин.

Канчайым. Жарайт, жарайт. Элдин ичинде кемпир жок дейсинби?

Буйлаш. Жолдоштор! Ильичтин шам чырагы биздин малчылардын үйүнө да күйдү. (Көпкө чейин токтоп туруп Буйлаш) Мына ушундан ары эмне дээрди билсем эле...

Шекербек. Үйрөткөн сөз эмес эле, өз сөзүң кылып айтып көрчү. Өз пикиринди айт

Буйлаш (Онтонуп тамагын жасал). Жолдоштор! Ильичтин шам чырагы биздин малчылардын үй-лөрүнө да жаркырап күйдү. (Токтоп туруп). Жолдоштор! Мындан ары койлор да электр менен кырмызат. Койдун салаасына курт түшсө да электр менен.

Канчайым. Оо, кокуй оой, койдун салаасына түшө качып кетпедиби?

Буйлаш. Албетте койду да электр менен дарылайбыз. Алаксытпа кемпир. (Тамагын жасал) Жол-

доштор! Электрдин пайдасы биздин турмушка өтө чоң.
Жолдоштор! Биздин жыргалдуу жашаганыбыздын
бир белгиси.

(Эшиктен китеп көтөрүп Жамыйла кирет)

Ж а м ы й л а. Саламатсыздарбы? Сөзгө даярданып
жатасызбы, ага? Уят болбогудай бололу.

Б у й л а ш *(Уялыңкы түрдө отура калып)*. Даяр
элемин, балам.

К а н ч а й ы м. Олтура кой, садаган болоюн. Атан
даяр эле. Мурун жыйнагыштарда сүйлөп көнгөн неми
эмеспи. Уят кылбас.

Ж а м ы й л а. Сабыраал кайда, энеке?

К а н ч а й ы м. Сабыраалын... *(Чочуп)* Сабыраалы
быз азыр келет. Олтура тур, айланайын. Ал бүгүн
Фрунзеге жөнөйү деп жатат. Фрунзеден чакырып кс
липтир.

Ж а м ы й л а. Биротолобу?

К а н ч а й ы м. Билбейм, айланайын. Өзү сүйүнүп
жүрөт.

Б у й л а ш. Жана эле Жайнаковка кетти эле. Ке-
лер маалы болуп калды.

Ш е к е р б е к. Сабыраалыны Фрунзеге биротоло
жибербей калалы.

Ж а м ы й л а. Бул жерге ошончолук керекпи?

Ш е к е р б е к. Карындаш, аны кайсы бир киши-
лер колдо бар алтындын баркы жок деп, кадырын
билбей жүрбөйбү?

Ж а м ы й л а. Ал элге жакшы эле го. Эл деле ая-
бай кадырлашат экен. Маселен, сиз жибербей кала-
лы деп жатасыз, сиз элсиз. Демек, аны эл сүйөт. Ка-
дырлайт.

Ш е к е р б е к. Мен кээ бирөөлөрдү айтам.

Ж а м ы й л а. Кээ бирөөлөр эчтеке эмес. Жалпы эл
сүйсө болду да.

Ш е к е р б е к. Жалпы элдики бир жөн деннзчи, ка-
рындаш. Жанакы кээ бирөөлөрдүн арасындагы бирөө
барктабай жүрсө керек.

Ж а м ы й л а. *(Күлүп, ийник кушууруп)*. Түшүн-
бөйм.

К а н ч а й ы м. «Керегем сага айтам, келиним сен
ук» деп жатпайбы, айланайын.

Буйлашев (Кемпирине). Олдо акылдуу байкушуу ай. Жөн олтурсанчы.

Жамыйла. Ушул үч бөлмөнөргө тен электр койдуруп аласыңар ээ, энеке! Үйүнөр жакшы салынган үй.

Канчайым. Өзүбүз жаны үй салдырып алабыз, айланайын. Бул үйдү Сабыраалы экөөнөр бере...

Буйлаш (Кемпирине). Тесе...

Жамыйла. (Ачууланган түрдө). Ким экөөбүзгө?

Канчайым (Шашыл). Мен тим эле айланайын. Аман тиги... эме... баягы...

Шекербек. Баягы көчкү алган боз кой ошол бойдон эле калдыбы, байбиче?

Жамыйла (Кулуп). Ой, алаксыткандырыңызга баракелде.

(Буйлашев кирет)

Буйлашев. Салоом алейкум. Шеке! Мал-жан амалбы?

Шекербек. Аман болбогондочу. Барып бир көрсөн боло, Сабыке!

Буйлашев. Эртең барамын.

Шекербек. Кантип эртең барасың? Фрунзеге кетет деп жатпайбы?

Буйлашев. Баарына жетишем. Шеке. Силердин илга да барам. Фрунзеге да барам. Ой Кайыңдагы даярдалган чөптү комиссия менен барып көрүп келдим. Быйылкы кыш эмес, эмдiki кышка да жеткичтүү. Анын үстүнө эн сапаттуу чөп экен.

Буйлаш. Ошондой болсун, балам.

Канчайым. Жамыйла сага келиптир жумушу барып, Сабыке!

Жамыйла. Баягы китебинкиден алып келдим. Дагы китеп алайын десим эле.

Канчайым (Сабыраалыга). Китеп бер, айланайын.

Буйлашев (Кулуп). Өзүм билем, апа.

Канчайым. Антсе да Жамыйладан үчтөкө аябай дей да, кагылайын.

Шекербек (Өздө туруп). Буйлаке, жанакы жумушту бүтсөңүз мен чакырам, тойго барарсыз. (Буйлаш өздө туруп, кемпирине жүр эшикке деген белде барат. Үчөө гөч чыгышат.)

(Жамыйла ары-бери басып, китептерди, каваздарды карап)

Жамыйла. Ар дайым эле иштеп жатасыз да, Сабыке?

Буйлашев. Ананчы. Ичтеги кандайдыр бир чом кубаныч адамды ишке шыктандырат экен. Тим тургун келбейт. Кечээ эле мен институтту бүтүп, келип аралашкан малчылар азыр башка болду. Эчкинин тыбытуусунун эмне кереги бар. чиймейген чалыш жылкыдан көрө токмок жалдуу тору айгырлар ойдо эмеспи деп талашчу эле. Азыр башка. Кайра менин ишиме жардам беришет. Өзүлөрүнүн мал багуу тажрыйбалары менен илимге сунуш киргизүүгө жетишти. Ушундай эл менем иштөө кандай кызык?

Жамыйла. Албетте, кызык. Жайында көп малчыларыңызды кыдырдым. Бир көк ала сакал чал айнсегин мүрдүнүн учуна чейин салаңдатып тагынып алып Пушкинди окуп олтуруп, атынын качып кеткенин билбей үйүнө жөө кетти. Ал «Май» колхозунун эчки баккан чабаны экен. Дагы бир үйдөн бир кемпир эшикке тери жайып коюп өзүнүн небересине Чеховду окутуп угуп боору калбай күлүп жатканын көрдүм. Булар биздин турмушка тан каларлык болбой калды.

Буйлашев. Рас, Жамый! Бул эл менен иштөө да көңүлдүү, жашоо да көңүлдүү. Жана иштөө да кандайдыр окой сезилет. Мал да өзгөрдү, анын ээси өзгөрдү. Элдин турмушу оңолду *(Үйдү кыдырекей карап)* Мына койчу Буйлаштын үйү. *(Күлүп)* Илгертен бери нечен кызматтарда жүрүп келген сенин атайдын үйүнөн кандай айырмасы бар?

Жамыйла. Ырас айтасыз. Элдин турмушу дагы оңолот. Жылдан-жылга байып бара жатпайбызы.

Буйлашев. Баюну айтпа! Кыргыздын аркайган ала тоолорунун жылга-жыбыты асыл тукум чалга толуп келе жатат. Менин аракетим, мага окшогон нечендердин аракети мына ушунда. Мына сенин кызматын мектептин директорлугу, жаш мугалимсин Эми бара-бара кесибинди ушунча сүйүп кетесин. Менин кесибим болсо мал менен да, адам менен да байланыштуу өзүнчө бир кызык кесип.

Жамыйла. Ырас эле биздин кесибибиздин эч кандай байланышы жок ээ Сабыке?

Буйлашев (Күлүп). Кесип эмес, өзүбүздө байланыш жок анан.

Жамыйла. Мүнөзүбүздө такыр окшоштук жокпу?

Буйлашев. Мүнөздө балким, анда-санда окшоштук бардыр. Бирок, ой-пикирибиздин окшоштугу жок болуп жатпайбы?

Жамыйла (Күлүп). Кантип эле?

Буйлашев. Ырас айтам.

Жамыйла. Пикирибиздин окшоштугу болсо жакшы болот беле, Сабыке?

Буйлашев. (Үшкүрүп). Сынабачы, Жамый!

Жамыйла. Эч нерсе эмес, сындын зыяны тийбейт.

Буйлашев. Төрт жылдан берки сын да мага да-тай пайда берет эле.

Жамыйла (Күлүп). Балким бергендир.

Буйлашев (Бир топ токтоп туруп). Биздин төрт жылдан берки бири-бирибизге кылган мамилебиздин бир гана пайдасы болду.

Жамыйла. Кайсы?

Буйлашев. Оюбузду бири-бирибизге ачык-айрым айтууга жетиштик. Сага өз оюмду табышмакта-тын айтуу доорунам өттүм. айсы бир китептем:

Көзүң укиүш ак чымыда карагат,

Көң карайсың жүрөгүмдү жарооал.

Көөнүң болсо бир белгиден түшүндүр.

Киши жалдан сүйө албаймын паралаң.

Жамыйла. Ырчысың го.

Буйлашев. Ошонун сымарындай эч кандай ара-га киши салбай эле оюмду айта аламын. Дагы айта-мын, бул мага жеңилдик. (Улутуруп) Ошондуктан сенин алдына ачык суроолор коюуга руксат эт. Эми аз күндөн кийин ишимди алып Фрунзеге кетем. Ошого байланыштуу алдымда толуп жаткан иш бар. Жакын-да сенин да сабагың башталат. Мындайча айтканда жакы шарт, жакы камылгага киришесин. Сен өз тур-муш жакына түштүң. Өз тагдырыңды өзүн чечүүгө жакы жагынан да, билим жагынан да жетиштин. Атан-дын мага мүнөзү жакшы го дейм, кандай дейсиң?

Жамыйла (Умчулдат).

Буйлашев. Ал кишинин мамилеси мага оюмду. Эми ырайылык кылбас дейм?

Жамыйла (Унчукпайт).

Буйлашев (Жамыйлага жакындап келип). Сен мени сүйөсүңбү, же жек көрөсүңбү деп суроо берип барып турган балалык болоор, ошондуктан сен менен максатыма кошуласыңбы, жокпу дешим туура го дейм ээ, Жамый?

Жамыйла (Унчукпайт.).

Буйлашев Менин азыр сенин алдына ушундай ачык суроолор коюп жаткан себебим: Фрунзеге үмүткө үмүт кошуп өзүн айткандай көтөрүңкү көңүл менен жөнөйүн, болбосо оор, оор болсо да сенден биротоло үмүттү үзүп жөнөйүн дедим. Кандай дейсиң?

Жамыйла (Унчукпай китепти ачкан болуп олтурат).

Буйлашев. Эмнеге унчукпайсың, Жамый? Көңүлүңдү оорутуп койдумбу? Айтсаң, эмнеге сабырын сүздана түштү. Менин оюмча сенин ачык мүнөзүңө караганда ачык жооп берет ко дедим эле. Эмне унчукпайсың?

Жамыйла (Ордунан туруп уялыңкы түрдө). Орустун макалын билесиз го, унчукпагандык...

Буйлашев (Ийкинен кучактап). Макулдуктун...

Жамыйла (Күлүп, жер карап). Белгиси эмеспи.

Көшөгө

4-сүрөт

Жайнаковдун кабинети. Шекербек менен Ырысжан олтурушат.

Ырысжан. Аксакал бизди олтургузуп коюп өзү чыгып кетти да.

Шекербек. Өзү такыр тынчыбаган киши тура. Бая күнү боз-ала чан болуп акиташ бышыргандардын арасында жүрөт. Электр болсо күйүп турат, эми үйлөр да апакай болсун, сапаттуу башыргыла деп жүрөт.

Ырысжан. Бизди эмнеге чакырды болду экен?

Шекербек Фрунзеге жибергендин алдында бирдеме дейин деп жатат ки. (Токтоп турат) Дегинээтиң ак ээ, Ырысжан.

Ырысжан. Ин. Эмне болуп кетти?

Шекербек. Фрунзеге экөөбүздү бир жиберип жатканын кара.

Ырысжан. Ага эмне нээт?

Шекербек. Эмне нээт? Эң сонун нээт! Бирге барабыз. Бирге турабыз. Бирге келебиз.

Ырысжан. Бирге турабыз?

Шекербек. Ананчы. Барганда тамакты да бир ичебиз. Бизге окшогон нечен малчылар барат. Эй, ушу баштан үйрөтүп коеюн, бирге жүр.

Ырысжан. Сабыраалы үчөөбүз бирге жүрөлү ээ...

Шекербек. Сабыраалы өз жумушу менен кетет. Көбүнчө мени менен бол.

Ырысжан. *(Күлүп)*. Ушу баштан эле менчиктеп алганын кара.

Шекербек. Мен сага карап жатам. Фрунзенин көчөсү кыйма-чийме болот. Машиналар тыяка да, быяка да өтөт. Мени менен бир жүрбөсөң жөөлөп кетүүгө да мүмкүн. Адашып кетип жүрбө. Рыбачыдан келген бир аял адашып, аны издеп күйөөсү адашып эки жылда аран үйүнө барыптыр.

Ырысжан. Алда десей ай...

Шекербек. Көпчүлүк да! Этиет болуш керек. Анан ал жерде кандай басууну үйрөн. Колтукташып баспасаң кандай маданиятсыз дей уят көрөт. Булардын баары эсинде болсун.

Ырысжан. Ырао эле кинодон көргөнүмүн.

Шекербек. Иши кылып менин жаныман чыкпай жүр. Калганын жолдо үйрөтөм. *(Токтой туруп)* Аксакал эмне мынча кечикти. Сен олтура тур. Мен биллип келейин. *(Ордунан тура басат)*

Ырысжан. Токтой тур. Чоң театрды да көрөбүз ээ?

Шекербек. Сөзсүз. Менин жаныма олтуруп көрсөң. *(Эшикти карап басат)*.

Ырысжан. Токтой тур. Сабыраалынын жазганы газетага чыгыптыр дейин беле.

Шекербек. Ооба, тоолуу жердин шартында уял жүндүү койлорду кандай өстүрүш керек деп чоң болуп чыгыптыр.

Ырысжан. *(Эшикти көздөй дагы жөнөйт)*. Токтойтуу Шеке, уйлар жөнүндө бар бекен?

Шекербек. Жок, Сең, мен жөнүндө кийин болот.

Ырысжан. Сени көбүрөөк токтотуп койдум көрүнөт, бар эми.

Шекербек. Эчтеке эмес, жаным. Мен сенин жаңында керээли кечке болсо даде тура берем. Бензинни түгөнүп жатыптырбы. Тура берем...

Ырысжан. Деги эрте барсак экен, Фрунзени такыр көрө элекмин. Кубанып турам.

Шекербек. Ээ, Ырысжан, баарын көрсөтөм. Қайран Шекен. Армиядан келе жатканда Фрунзенин чоң вокзалында чылымды бурулдатып коюп, сары кашка пиводон ичти го.

Ырысжан. Пиво мас кылып коет ээ...

Шекербек. Жоок, кокуй, үстүндөгү көбүгүн үйлөп ичсе, элүүсүнө да киши чымырап койбойт. Жөнөкөй суусун да! (Токтоп) Бирок эсине ал. Кээ бир жалгыз ичкендер мас болот. Мен мас кылбайм.

(Жайнаков, Буйлашев кирет.)

Жайнаков. Шекербек, эмнени бакылдап жатасын?

Шекербек. Фрунзеге барганда күн ысык болот. Көчөсү түз болот деп жатам.

Жайнаков. Жөнөөгө даярсыңарбы?

Шекербек. Мен даярмын. Ырысжан жолго сүт алып алабын дейт. Мен айтам: жолдун баары сүт, жеке эле сенин уйларында сүт бар дейсинби дейм.

Ырысжан. (Кулуп). Калп айтат. Мен да даярмын.

Жайнаков. Эмесе, машина даяр болду. Коош. Фрунзеге барганда силер республика боюнча алдыккы мал чарбачылыктын кенешмесине бара жатасыңар. Ар жерде эмне айтылганын жакшылап уккула. Кийин өзүңөр ишинерде пайдалангыдай болгула. Биринер чыгып сүйлөгүлө. (Буйлашевка.) Кимиси сүйлөсө дейсин?

Буйлашев (Экөөнү карап токтоп туруп). Менин оюмча Ырысжандын сүйлөгөнү оң го дейм.

Жайнаков (Ырысжанга). Кош. Кандай сүйлөйсүн? Эмне жөнүндө?

Ырысжан. Эмне, иштегенимди эле айтам го дейм...

Жайнаков. Туура айтасын. Кандай иштегениң

жөнүндө айт. Буйлашев экөөңөрдүн жанакы күрөн уйлардын тукумун табуудагы ишинеңди айткыла. (Буйлашевка) Сүйлөөңү алдында жакшылап даярдангың. (Ырысжанга) Мактануу биздин элге мүнөздүү эмес. Мактабай сүйлөш керек.

Шекербек. Өзүбүздүн жетишкендикти айтсак кээ бирөөнө мактагандай сезилип жүрбөсүн.

Жайнаков. Ошол жетишкендикти кандайча жол менен таптыңар? Ошону айткыла. Анан унутпагыла, өзүбүздөгү кемчиликтердин бетин көрсөткүлө. Ал жерде өкмөт менен партиянын жөтөкчилери олтурат, баары ачык айтып бергиле.

Буйлашев. Жайнаков менен Буйлашевдин жакшы иштегендиги аркылуу жетишкендик болду дебей, өзүбүздүн ак нээттүүлүгүбүздөн ушундай ишке ээ болушкун десенер.

Ырысжан. Сүттү кандай саагандыгым жана уйлардын сапаты жөнүндө айтсам да...

Шекербек. Ошол жөнүндө сүйлөбөй, анан трактор станциясын айтат белең?

Буйлашев. (Бир аз токтоп көтөргөн папкасын жайып). Эми мен сизге... Үч жылдык пландын биздин район боюнча аткарылышынын алгачкы жыйынтыгынын эсебин тактадым. Ошону сизге билдирейин дедим. Убактыңарды бөлбөймүнбү?

Жайнаков. Бөлбөйсүн. Сен экөөбүздүн убакыт ушул үчүн да, досум. Бирок Фрунзеге тез жөнөгүлө. Кана, үч жылдык планды көрсөтчү.

Буйлашев. (Колгозду тартып). Көрсөтсөм мындай. Биздин район боюнча 1400 жылкы болмок, азыр 14500 жылкы бар. Уй 14500 болмок эле, азыр 15300, кой-эчки 160000 болмок эле азыр 187565 кой-эчки бар. Мындайча айтканда малдын башы арбуу жагынан планды түрлүү мал боюнча ашыра орундадык. Эми азыктүлүктүлүү жагынан. Жылкылар район боюнча 85 % асылдандырылды. Илимдин негизинен талыган тажрыйбабыз аркылуу табылган «Буденный» ворода-сы деген жылкыдан 35% жылкы бар. Бул тукум жылдан-жылга көбөйүүдө. Уйлардын эт жагына багытталган жана сүт жагына багытталган тукумдары тез өсү. Эт ар бир беш жаштагы уй орто эсеп менен 850 кг эт берет. Ар бир уй саан мөөнөтүнүн ичинде орто эсеп менен 3,25% майы бар 6000 литр сүт берет. Ар бир

кой ар кыркымында 8,500 гр. жүн, эчки 800 гр. тыбыт берет.

Жайнаков. Булардан көп бергени да бар. Азы да бар да?

Буйлашев. Албетте, азы азыраак, көп берүүчүсү көбүрөөк. Ошентсе да текшерүүдө уят болбоо үчүн орто эсебин алдым. Ал эми малдын кайсы бир нускасы рекорддук натыйжа берип жатпайбы? Бул жагынан биздин район мактана алат.

Жайнаков. Район мактансын, бирок биз мактанбайлы.

Буйлашев. Албетте. Мактанууга азыр эрте.

Жайнаков. Айтмакчы, баягы ишинди Фрунзеге алып барасынбы? Бүтчүбү?

Буйлашев. Бүттүм. Алып баратам. Мал чарбасы боюнча илим изилдөө институтуна алып барам. (Күлүп) Үмүт деген жакшы эмеспи. Балким илим наамына ээ боолормун.

Жайнаков. Ырас эле, илимдин кандидаты Буйлашев деген, зоотехник Буйлашев дегенден жакшы да! Балким сен изилдеп жаткан уйлардын тукумун «Буйлашев породасы» деп коер.

Ырысжан. Ошентсе кана?

Буйлашев. Антпей эле «Кыргыздын желини жер чийген күрөң уйлары» десе да менин даңкым.

Жайнаков. Сен өстүрүп жаткан уйларды атайылап көрдүм. Чын эле башкача экен. Берки сүттүү уйлар тукумундай өтө назик эмес. Сүтүнүн сапаты да жакшы, саны да жакшы экен. Жем, чөптү да тандабайт экен. Кыска абдан туруктуу дейт.

Буйлашев. Түрдүү оорулардын жугушу да кем болот.

Жайнаков. Ырысжан азамат турбайбы? Баарын мага түшүндүрдү. Бул уйдун сапаты мындай, тигил уйдун кышкыга туруктуулугу мындай дейт.

Буйлашев. Иш өзү кызык болот экен, аксакал. Өз кесибине кызыгып иштесен, өзүңчө эс алуу да болот экен. Мен өзүмдүн 8 жылдан берки мал менен жүргөн тажрыйбада улам бир уйдун тукумун, экинчи уйга жалгаштыруу менен кызыктарга учурадым.

Жайнаков. Албетте, кызыккандык шыктуулук менен иштеген эмгектинин тыйжасы чоң ийгиликтерге алып келет.

Буйлашев. Мичурин дагы улам тажрыйба кылуу

жолу менен жемиш-мөмөлөрдү түндүк жерлерге өстүрүүгө жетишти да, улуу эмгеги менен ал киши бизге да жол ачып берип кетти.

Жайнаков. Биздин тоолуу жердин шартына сөзсүз жанагы сенин уйларындай уйлардын тукуму керек.

Буйлашев. Балким андан мыктысын да бир жерде таап жаткандыр. Мага окшогондор көп эмеспи.

Жайнаков (Кулап). Эгер сен алып барсаң, сенин изилдеп жүргөн ишиңди Таластабы же Алайдабы, дагы бирөө таап койгон болсо, эмне кыласың?

Буйлашев. Эмне кылат элем? Сүйүнөм. Менин эмгегим бекерге кетпей турган эмгек экен го деп сыймыктанып калам да. Андайлар бар го деп да ойлойм. Анткени, барлык зоотехниктер мендей эле ниет менен иштешет деп түшүнөм.

Брысжан. Аларды да көрөөрбүз.

Жайнаков. Ошондо да алып барышын керек. Кандай дейсиң, Шекербек?

Шекербек. Баарынан мурун алып барабыз.

Буйлашев. Алып барайын. Түрлүү жаңылыктардын энеси, жеништин, жетишкендиктин булагы болгон, күндөн күнгө дүркүрөп өсүп келе жаткан жакшы-макай Родинамдын жалпы ишине ушул кичинекей эмгегим кымындай жылуу кошумча болуп калгысы бардыр, жолдош Жайнаков.

Жайнаков. Туура айтасыз. Жалпы ишке жаркыраган кошумча болсун. Кыргыздын жөнөкөй бир уулунун колунан келген бул иш улуу Родинабыздын окумуштууларын кубантсын. *(Өйдө туруп саатын көрөт).* Кош эмесе, менин дагы көп жумуштарым бар. Жакшы барып келгиле. *(Баары өйдө турат. Коштошушат. Буйлашевдин колун кысып)* Аманболовко менден салам айт. Жакшы окусун. Кош, Сабыке, ишинеңдин ийгилигин күтөм.

Көшөгө

КУРОРТТОГУ ОКУЯ

КАТЫШУУЧУЛАР

- 1 Бөдөшбек — Айылдык почтоочу 50—55 жаштарда
- 2 Сарымбай — Койчу үлөрник 55—60 жашта

3. Ефим Иванович — Профессор, геолог 50—55 жашта.
4. Багышев — Артист 30—35 жашта.
5. Рахима Сыдыковна — Врач 25 жашта.
6. Айсулуу — Бөдөшбектин аялы.
7. Нина — Медсестралар.
8. Бүбүш — Медсестралар.
9. Повар — Курортто тамак бышырат.
10. Балыкчы — Короолчу.
11. Шалима Эсенбекова — Эс алуучу аял.

1-КӨШӨГӨ

1-сүрөт

Көшөгө ачылар замат Бөдөшбектин үйдүн ички көрүнүшү. Үйдүн ички жасалгасы орточо жишаган кол уз-чулуктундай. Бирок газеталар, китептер окуган киши-иники экени билинип турат. Үйдүн төр жагына жолдош Лениндин портрети илинген. Андан башка түрлүү плакаттар да илинген. Терезе жактагы илгичке каттоочунун сумкасы илинип турат. Үйдө Айсулуу Бөдөшбектин ич кийимдерин үтүккө басып, таптап столдун бир жак бурчуна коюп жатат. Эшиктен Сарыбай кирет.

С а р ы б а й. Айсулуу байбиче, тез бүтүңүз машина бир аздан кийин жүргөнү жатат. Мына мен биротоло кымына чыктым. *(Чамадан көрсөтөт).*

А й с у л у у. Мына аз калды бир көйнөгү эле калды. Өзүң билесиңде Бөкөн көйрөң эмеспи, кайырма жакалуу көйнөгүмдү кошо сал дейт. Деги ушулун жетмегилең дагы келече кылганы өттү. Жөнөсөңөр экен. Ушуу камытам деп башка оокаттан калдым.

С а р ы б а й. Эч нерсе эмес байбиче, кубаныч менен жайдары жөнөтсөңөр. Менин байбичем да тез кел. Бат кел. Ылдам кел. Шашып кел деп жулкулдатты. Мөөнөтү бүткөндө келебиз да. Кагазын өкмөт өзү берди биз беш тыйын чыгарган жокпуз. Барыш келиш үчүн да акчасын жаныбызга салды. Раазы болуш керек. Эми эмне кечикти.

(Эшик жакты карийт)

Айсулуу. Ал бир жакка жөнөөрдө адаты ушул. Бажирап жаагы тынбай ар ким менен өзүнчө коштошуп жүргөндүр. Курортуңар алыс жер дейт. Этяттык менен, тыкандык менен жүргүлө, Саке.

Сарыбай. Алыс жер дейт бирок, сонун дейт. Ысык-Көлдүн жээги экен.

Айсулуу. Кокуй, ошол жээк жардан алыс жүрө көргүлө. Бөдөшбек илгери Ысык-Көл эмес бул эле Чортондун көлүнө түшүп өлүп кала жаздаган. Этнет болуп жүргүлө Ысык-Көл терең дейби?

Сарыбай. Өзү Ысык-Көл болсо, анан тайма болчу беле. Сарсанаа болбо, Айсулуу абышкаа аман эле келет. Согушка жалгыз уулуң, Сагын жүрүп бара жатканда баарыбызга кайрат айтып чыгып сүйлөдүм эле, эми чалың эс алууга чыкса чочулайсың да.

Айсулуу. (Ишия токтото коюп). Ал кезде душман галаңда туруп, жан ачынган кез. Андайда кайрат гана керек. Азыр жапың тынч. Көңүлүн ток. Турмуштуң, өмүрдүн ар бир сааты болсо да кымбат. Турмушка эркелегич эле келет. Ар дайым абышкаа жанында болсо дейм. Азыркы турмуш курорттон кемби?

Сарыбай. Рас айтасың.

Эшиктен Бөдөшбек кирет.

Бөдөшбек. Эмнени рас айттың жатасыңар. Баары эле рас Сарыбай, камдандымбы? Машина бир аздан кийин жүрөт. Бая райондогу сактык кассадагы арык ала да биз менен кошо курортко барат экен. Куду кааласа жолдош көп. Кана, кемпир, мен таармынбы?

Айсулуу. Даярмы, мына эми бир сыйра кийминди үтүктөй коёюн анан болот.

Бөдөшбек. (Столдун үстүндөгү үтүктөгөн кийимдерди карап.) Болбодубу. Ушул эле болот. Эми сары томуңду да үтүктөп берейин дейсинби? Болот, ал жерден дагы не кийим берет деп уукамын.

Айсулуу. Ооба, тыш кийим дагы берет дейт. Ат да мишизет дейт. Жез өпкөлөтүп калган тура Шаппа, жолго камдуу чыккан жакшы.

Бөдөшбек. Менки шашкан себебим; бул машинадан калбайлы. Кезинип калатын, жол алыс. Эмчөт сыйлап жибериң жаткандан кийин баралы ээ, Соке (Айсулууна). Жаманактыкы жармага чакырып.

калса жанымды койбой шаштырасың. Биз болсо айылга эмес, курортко бара жатабыз, курортко, билдиңби? Андан көрө Айсулуу байбиче, «Жеңил барып оор кел. Жеңилгенден ала кел» дегин.

С а р ы б а й. Ырас эле биз жеңил барып оор келебиз. Семирип келебиз.

А й с у л у у. Болуптур, дегин семирип келгилечи. Ансыз тамак жетпей жатты эле. *(Бөдөшбекти көрсөтүп)* баарынан да мына бул семирсе экен. Почтоо, почтоо деп жүрүп, көз майы менен таман майы калбай калды.

Б ө д ө ш б е к. Мына ошентип иштегендигим үчүн курортко барып эс алып жыргоого жөнөдүм.

С а р ы б а й. Мен дагы эмгегим элге жаккандыгы үчүн колхоз жиберип олтурат.

Б ө д ө ш б е к. Рас, сенин эмгегин да кыйлага жетти. Сен качантан бери багып келе жатасың? Пайпай менин тушоому жаны кыркканда кой багып жүрүүчү элен.

А й с у л у у. *(Бөдөшбектин кийимдерин үтүктөп бүтүп.)* Мына эми баарын бүттүм. Куржунга салайынбы же чамадангабы?

Б ө д ө ш б е к. Олдо курган Асулуум ай, Айсулуу элесин да. Ай менен сулууну - айкалыштырып туруп койгон атына баракелде. Же жалаң сулуу, же жалаң Айды коюп койсо жетишпей кала тургансып карасан. *(Радиону карап)* Агер радиодон Айсулуу, Айсулуу деп сүйлөсө эл көрүүгө зар болоор эле. Агер тигинин *радиону көрсөтүп)* ичинен өзүн көрүнүп койсон, Айдын паркы кете түшөөр эле ээ айтсан.

А й с у л у у. Жаш кезимде Айдай болбосом да сен үчүн жылдыздай бар элемго? Чепелендеп мага далай кошомат кылчу эленго. Айтчы, эми куржунга саламбы, чамадангабы?

Б ө д ө ш б е к. Тигини, куржунга салып көтөрүңгүдөй, кызына бара жаткан кудайгы белем. Чамаданга сал. Өкмөтчө барам. Почтоочу болсом да, айылдык интеллигенция деп коёт.

С а р ы б а й. Бөкөм туура айтат, чамадан жакшы. *(Өзүнүн чамаданын карап.)* Менин кемпирим чамаданга салды.

Б ө д ө ш б е к. Ташта куржунуңду Ага салсаң жолдо Сокең жумшагына карап, чыкканактап жатып,

кош коңурукту коё бергенде, үтүктөгөн эмгегин, талаага түгүл (асманды көрсөтүп) Айга кетпейби.

Ай сулуу. Эмесе болуптур. Чамоданга салайын. Сүлгүң кургады бекен? (Эшикке чыгат)

Сарыбай. (Мактанган түрдө) Менин кемпирым да чамоданга сүлгү, самын тиш жуугуч салды.

Бөдөшбек. Ошентсең, кайкалап бир жуунуп калалы. Сени үйүндө да тишин үзбөй жууп жүргөн маданияттуу койчу экен десин. Анан чын эле шашканды шырдактын алды эмес, үстүнө жаба түкүрмөй адактын бар эле. «Уйга жүгөн саларбы, үйрөнгөн адат каларбы» дегендей көрүнгөн жерге түкүрсөн штраф төлөйсүң. Мен түкүр деп көрсөткөн идишке гана түкүрүңүз, жолдош койчу Сарыбай Сарымсакович. (Күлүп сүйлөйт)

Сарыбай. Ырас эле Бөкө, насыбайын жаман экен. Догдурлар далай жолу ташта дешти. Бул түгөнгүр сөөгүмө сиңип калганбы? Такыр таштай албай койдум.

Бөдөшбек. Ия... ошентип кемчилигинди мойнуна алсаң. Бир нерсени кулагыңа куймайынча өлсөң да мойнуңа албайсың ээ. А, баса, Соке, атыр, бет май, жанакы аялдар оозуңа сыйпаган кызылдан да алдыңбы?

Сарыбай. (Чочуп) Кокуй аны эмне кылам?

Бөдөшбек. (Жооптуу түрдө) А десе, биле элексиңби? Аны ээрдигибизге аз-аздан жутузсак, ал жердин ая ырайы башка болот, ээрдибиз кесилип кетет.

Сарыбай. (Аз-аз таңырканга түшүп) Кудайды гана карасаң боло Бөдөшбек, кышкысын кыргоонун шамалында кесилбеген Сарыбайдын ээрди, жайкысын Бозтектирдин аптабында кесилбеген Сарыбайдын ээриндери, эми эл эс алып жүргөн курорттон кесилбени? (Күлөт)

Бөдөшбек. Жоок, кая анда эмес. Ысык-Көлдүн суусу ичир эмеспи, барганда көрөсүң го?

Сарыбай. (Ойлонуп) Андай болсо, көрөбүз да, жолдо дүкөн болсо аларбыз

Бөдөшбек. (Тамашалуу кулактуу ичине багырып сол тарабына көзүн кысыл) Ошентип өзүм сыйпап берем.

Сарыбай. Менден көрө көп жерлерди көрдүң. Көп нерселерди окудун. Мага үйрөтүп көрсөтө жүр

Ал жагмца бара да элекмин эки жолу гана ударник малчылардын чогулушуна Фрунзеге барып келдим.

Бөдөшбек. О, байкушум, койдун туягын санап жүрүп культурадан эң кеминде 200 жыл артта калыптырсың. Жанакы эмгекке тийген козуларыңды сатып, тиги Кисловодскийге, Ялтага барып эс алып көңүлүңдү ачсаң боло. Аңыртынын эле жайлоосу жетет деп тоо-таштын арасында жүрө бербей, минтип жүрсөң өзүңдүн колхозунду да таппай каласың.

Сарыбай. Олда, илимдүүм ай... Мага эле тапсын, мени шылдындагандын ордуна жер көрсөтүп, өзүң айткандай гелторний кылып келсең? Быйыл Сары Койду көрсөтсөң, эмдиги жылы өзүң айткан Алтайга, беркиинси кайсы эле? *(Ойлонуп)* Иин, Жободскийге да чогуу барабыз.

Бөдөшбек. *(Күлүп)* Олда бочкем аай, тилинди бир тактасаң боло, туура сүйлөбөй соттуу болосунбу деп чоочуйм. Эң кур дегенде Кой Сарыны туура айтчы. Бирге жүрөбүз Соке, ушул эс алышта сени культурный кылып эл катарына кошо албасам Бөдөшбек эмес эле, бөдөнө экенсиң де. Акчаңды дале мага каттырсаң кантет. Эсебин кайра келгенде баланча жерден муну ичкенсин, баланча жерден муну жегенсин, кызыл боёкту мынчага алганбыз деп так ушул үйдөн өткөрөмүн.

Сарыбай. Аны да көрө жатарбыз. Быйыл мени эс алдырбай эле арыктатып келесинчи деп корком.

Бөдөшбек. Көрө жатпай эле мага каттыр. Сен байсын. Былтыркы жылы кошумча эмгектен 30 козу алдың. Жыл сайын алып жатасың. Быйыл да койлоруң жакшы төлдөдү.

Сарыбай. *(Раазы болгон түрдө)* Рас, былтыркыдан быйыл жакшы. 310 кой тууду эле, ушул азыр 374 козу бар. Мына ушуга раазы болушту көрүнөт. Башкармабыз чакырып алып, Соке, быйыл бир ай эс албайсыңбы деди. Жарайт жайлоодо жатайын десем. Жоок андан да жакшы жерге барып келиңиз. Биз ушундай чечтик дешти. Макул болдум. Колхозго раазымын. Үй салып берди. Радио коюп берди. Сен алып келип жаткан газеталарга жаздырышты. Үч жолу орден алдым.

(Сарыбай ушуну айтып жатканда Бөдөшбектин өзүнүн ордени эсине түштү көрүнөт төшүн бир чаап алып)

Бөдөшбек. Айсулуу! Ай, Айсулуу!

Айсулуу. (Эшиктен) Эмне, эмне болуп кетти?

Бөдөшбек. Орденим кайда? Жаны кемселиме так.

Айсулуу. Кайсыны?

Бөдөшбек. Кайсыны дейт? Баягы согуш бүткөндө тийген, Сталиндин сүрөтү бар кызыл медалды. Жыйырма жылдыкта алган ак медалды. Жыйырма беш жылдыкта алган ордени так.

Сарыбай. Аларды тагынбай эле (төшүндөгүнү көрсөтүп) мына мындай белгилерин кадап алсаңчы. Дүкөндөрдө сатат.

Бөдөшбек. Жок, мен дүкөндөн сатып албай эле нукура өзүн тагынамын. Мен аларды уурдап алып-тырмынбы? Көп болсо, көйрөн дешер. Буденный ар дайым эле тагынып түшүп жүрбөйбү? Ал эмне дүкөндөн сатып албайт?

Сарыбай. Тагынан тагым. Эмгегинден алынган немелер да.

Бөдөшбек. Албетте, тагыныш керек. Нечен чоочун кишилердин арасында жүрөбүз. Төшүмдө жаркылдап жүрүшсө, бул ким деп ойлонуп калышсын. Нечен согуштарды башынан өткөргөн эски командир дешээр. (Төшүн карай) Жоок ага орденим азык кылат. Эски мугалим дээр бекен. (Бир илгичи моюна, экинчи илгичи зым болгон көз айнаткыч карай) Жоок, бул турганда койчу дебес.

Сарыбай. Койчу жаман бекен?

Бөдөшбек. Жоок, койчу да жакшы. (Мактамыңкы түрдө) Бирок көз айнаткыч тагынап койчу көрө элекмин.

Сарыбай. Койчуга көз айнаткыч эмне кереги бар?

Бөдөшбек. Рас эле, эмне кереги бар? Силер эмне, эчкинин мүйүзүн көрбөй калып жатасыңарбы. Көз айнаткыч бизге керек. Газеталардын номерлери, каттын адресстерин көрөбүз. (Айлануу) Балким мени артист дээр бекен?

Айсулуу. (Эшиктен кирип келе жатып) Ин, эми артист жакка өттүбү?

Бөдөшбек. Айда, орденим көбү артистте болот. Молдобасан менен Карамолдо ар дайым эле көз айнаткыч жүрүшөткө.

Айсулуу. Деги бир күү билди анан тенеlesenчи.

Бөдөшбек. «Сынган бугу» черте албасам дагы «сынбаган аркарларын» айдата алам.

Сарыбай. А, сени артист дебей эле, почтоочу десечи.

Бөдөшбек. *(Кубанган түрдө)* Анда чалкаман кетмек бедем. Мактанам. Почтоочу жаман бекен. Мен ушул кызматымдан өкмөткө жактым. Туура жыйырма эки жыл иштедим. Көбүнчө согуш маалындачы.

Сарыбай. Рас, рас, эмгегин бар. Иштегениң көп болдугу. Бөкө.

Бөдөшбек. Көп эмей... Сарыбай, өзүң билесиң биздин колхоз райондон алыс турат. Ошондон ушуга, ушундан ошого, кудайдын кутту күнү төө да миндим, жөө да жүрдүм, ат да миндим, качыр да миндим. Кайчылдак арабага да түштүм. Бороондуу түндөрдө жалгыз да жүрдүм. Жайдын ысыгында сен жайлоонун көк тескейинде кой менен кошо жайылып жатканда, мен жар арыктын жээгиндеги ысыкта мына бул сумка *(сумканы көрсөтүп)* менен акактап нечен жүрдүм. Ошентсем да айылды газета журналдардан үзгөн жокмун. Кат-кабарлар убагы менен тийип турду.

Сарыбай. Туура.

Айсулуу. Ырас айтат.

Бөдөшбек. Көбүнчө согуш мезгиличи. Балдары аскерге кеткен нечен абышка-кемпирлердин балдарынан кат алып келип берип, алкыштарын алдым. Ошон үчүн мен иттин аты болсо да мейли ак жолтой деген атка кондум. Нечен келиндерге: сүйүнчү деп, конверттин сыртындагы сүйкүмдүү колду көрсөткөндө, оозуна май дебей оозуңан айланайын деген күндөрү болду.

Айсулуу. Келиндерине деле тесуш боло берет.

Бөдөшбек. *(Күлүп, Айсулууну далыга чапкылап)* Ээ... Жоо өткөндөн кийин кылычыңды кыстартып кой. Эмне кысканасың. Бетимен өөп койсоң катты беремин деп да тамаша кылдым.

Сарыбай. Рас, рас, менин баламан да катты алып келип турдуң го.

Бөдөшбек. Балаң эмес, көптөн бери кат келбеген кайиниден кат алып келгенимде, сүйүнчү деп, албасам да болбой бир кара козу бербедиң беле.

Согушта жалаң гана кат ташуу менен чектелбестен, элди чогултуп же бозбосо, үй үйгө кирип газеталар, кабарлар да окуп бергенимден райондон не-

чен алкыш албадымбы. Эми төрт жылдан бери жакшы болуп калды. Күн сайын машина менен чаап зыр эттирип барып кайра келе коём.

С а р ы б а й. Рас эле былтыр райондо кызматчылар сени мактап сүйлөшүп жатканын уктым эле.

Б ө д ө ш б е к. Мактабаганда анан. Райком өзү айтты өсүпсүң деди. Рас эле ушу почтоодон өстүм.

А й с у л у у. Ин, көйрөңүм, мактанчы эми.

Б ө д ө ш б е к. Мактанам эле. Сен көйрөң болбогонуң кайсы, өгүнү жаңы көлөш, маасы алып берсем айылга көрсөтөм деп, улам бутунду карап басып ба-ра жатып Кармыштын терегин сүзүп алып чалкаңан кеттин.

А й с у л у у. (Ызаланып) Болду эми, айта бер.

Б ө д ө ш б е к. Чын эле өстүм. Соке. Өзүң билесиң, илгери сен билгендей эле сабатым бар эмес беле. Эми жөн эле ага текебе. Былтыркы жылы партияга мүчө болуп өткөндө азыркы абал жөнүндөгү суроолордо жөн эле, сен кой санагандай өттүм.

С а р ы б а й. Газетаны көп окуган жакшы экен.

Б ө д ө ш б е к. Албетте. Сен да көп оку. Волгодон курулушу эмне, билесиңби?

С а р ы б а й. Жанагы, жанагы суу чыгаруучу жерби?

Б ө д ө ш б е к. Суу чыгарбаганда анан ашкабак бышырат дейсиңби? Мааниси айт.

С а р ы б а й. Мааниси суу көп болуп, токой тигилп, электр күйүп жана, жана... (Чекесин тырмайт).

Б ө д ө ш б е к. Дегн жомолот бизет экенсиң. Мен сени курортко барып келгенче билиминди кыйла жерге көтөрүп таштаймын. (Айсулуука карал) Эми Айсулуу, убакыт аз калды. Мени камытып бүттүңбү?

А й с у л у у. (Сандыкты ачтарыл жатып) Документтеринди бүт аласыңбы?

Б ө д ө ш б е к. Анан теңин сага таштап кетмек белем. (Ничинил турган суккалы алып) Мени сагынган мына бул кара сукканы жыттай жүр

А й с у л у у. (Туруп келип сукканын ичин эңкейил карал) Эмнени айтып башымды айлантаар экен.

Б ө д ө ш б е к. Башым айланбат, түп-түз эле бойдон турат. Мына мен кеткенде кийин, мына бул аманаттарды тапшыр. Бул газетаны Касымбайга бер. Бул кат Жайчыныкы Бул Эшимдики. Баарын өз-өзүнө бересиң Мына, көрдүңбү ар бирине өз фамилиясы

жазылган. Аны ажырата албасаң өңүнөн эле тааны. Мына бул көгүшү Жайчыныкы. Агы Эшимдики, көрдүңбү?

Айсулуу. Жарайт. Жарайт, өңүнөн таанып берейин.

Бөдөшбек. Сабатыңды чыгарууга нечен аракет кылдым, болбодуң, эмне кылайын. Өңүнөн тааны, эч нерсе болбойсуң. Сарыбай деле нечен жүздөгөн койлорду өңүнөн таанып жүрбөйбү.

Айсулуу. (Сумканын ичинен алып) Бул катты кимге беремин?

Бөдөшбек. (Алып көрүп) А кокуй, бул кат эмес. Өлгөн буканын актысы. Сельсоветтин секретарына бер.

Сарыбай. Кат билбегендик жаман да, мен да кат биле электе ушундай элем.

Бөдөшбек. Жаман эмей анан. Өгүнчөрөөк Сарбандын улуу кызына бир жигиттенин кат келиптир. Аны бул атасына карматкан экен. Сарбан мага жолугуп, сүйүнүп Бөкө, уулуман келген кат экен окуп берчи дейт. Окудум ал кубанып тыншай баштады. Кат мындай башталыптыр: «Алыскы Ала-Тоонун атыр жыттуу авасында акчардакча айланып жүргөн ардагым». Анда Сарбан: «Авасынан айланайын. Мен өзүңдөн акчардакча айланайын, окучу, оку» деди. Мен дагы-нары жагын окудум. «Бул катты жүрөгүмдөн оргуп чыккан жылуу кызыл канга малып жаздым» деген жерине келгенде. Сарбан акем «Ээ кокуй уулум согуш жокто эле жарадарбы» деп, «окучу, окучу, окучу» деп үрпөйдү. «Алтыным, мага берген убадан ушунчалык медед. Атаң менен энең эски кишилер эмеспи, сени баягы тескейдин сууру мурунданган кара жигитке беребиз деп жүрөт дейт. Мен дем алышка чыкканча чыда» деген жерине келгенде: «Кокуй!.. Иш түшүнүктүү... дагы окуп көрчү деп» ылдый карады. «Анан мен дем алышка барганда Фрунзени карай жол тартыбыз. Аны женең Асылга айтканын», деп окуганым да «Айланайын эмне дейт. Асылды кара жер сорсун. Муну кандай неме жазган. Эски киши дейт тура. Алып кел катты», деп Сарбан колуман жулуп алып маа да, катка да ачууланып, үйүнө барып чоң чатак чыгарбадыбы. А мен болсом кылт эттирип гана өз-өзүңө тапшырамын. (Айсулууга карап мактанган сыяктанат)

Айсулуу. Болду эми, мындан кийин жаңыл-
байм.

Сарыбай. Кана эми, жөнөбөйлүбү...

Айсулуу. (Чамоданды берип) Көл терен дейт.
Элендебей жакшы жүрө көр.

Бөдөшбек. Мен эмне, сүткө түшкөн коңуздай
эле өлүп калат белем. Көлгө өрдөктөй эмес, анырдан
кыйын сүзөм. Андан көрө өзүн жакшы тур. Кокуй,
байбиче, унутуп кала жаздаган турбайымбы? Тиги
байгеге алган патефонду салгын.

Айсулуу. Эмне, ала кетесиңби?

Бөдөшбек. Ала кетчү беле, маркум Мусанын
«Кыздар айын» коё кой. Сакем экөөбүз үйдөн музыка
менен узайлы. Бол кемпирим, ылдам. Олтур Саке!

Айсулуу. Алда жел өпкөм ай, ой деле мунун
кыз жандуусун кантесин? Бопутур, азыр. (Патефон
ду коёт. Кичине уккандан кийин патефонго кошулу.
Бөдөшбек ирдал жиберет. Баары өйдө турушат. Са-
рыбай чамоданы менен эшикке чыгат.)

Бөдөшбек. Кош, кемпирим. (Кучактап өбөт.)

Айсулуу. (Уялып башын ала ачат.) Бул эм-
не деген жаңылыгым ботом?

Бөдөшбек. Кинодон көргөнүм. Кош кемпи-
рим, до свидание, до свидание. (Чыгып жөнөшөт)

II-КӨШӨГӨ

Пристань Түшкү тынчтык маалы. Кыргыз музыка-
сынан концерт берилип жатат. «Сыңгап бузунун» ор-
то ченинен баштап күү чертилди жатат. Балыкчы
абышка комузун колунда алып, ошол күүнү илип алуу-
нун аракетинде. Чамодандарын көтөрүшүп, Багышев
менен Ефим Навоюнч кырышет. Тигил балыкчы экөө-
нү тең байкабай эле өз аракетинде. Бир өз байкап
турушуп. Ефим Навоюнч менен Багышев Балыкчы-
нын жанына келишет.

Багышев. Ассалаом алейкум.

(Балыкчы аны укпай эле комузунун аракетинде).

Ефим Иванович. Саламатсызбы, аксакал?

(Балыкчы комузун токтото ачып тыял аксаку та-
чырап көрөп калат.)

Балыкчы. Саламатчылык Калкындар

Багышев. Эмигге эле убара болуп жатасыз.

Б а л ы к ч ы. Ээ, балам ай... Азыркы радиодон берген күүнү үйрөнө албай жатамын. Эми карачы. Бул колум келсе, бул колум келбейт. Жедеп эле сөксөөл болуп калганбы.

Е ф и м И в а н о в и ч. (*Багышевге*) Азыркы эле биз уккан күүбү? Кая, жакшы күү экен...

Б а л ы к ч ы. Жакшы эмей. «Сынган бугу» эмеспи. Бая күнү ушул «Сынган бугусу» бар бир табак алдырып алдым эле, бир мас неме келип чыканактап жата кетемин деп сындырып салбадыбы? Нар жак бетинде Өмүрканова бар эле, ал кошо сынып калбадыбы? Ай, табагым табак эле.

Б а г ы ш е в. (*Күлүп*) Эми «Сынган табак» деген күү чыгарып алсаңыз.

Е ф и м И в а н о в и ч. (*Комузду алып көрүп*) Комуз өзү жөнөкөй болгону менен барлык күү келген, жакшы нерсе экен.

Б а л ы к ч ы. Жөнөкөй болбой калсын. Муну терип чечте билсе, шумдук эмеспи.

Е ф и м И в а н о в и ч. Карамолдо, Ибрайдын үзүлдөрүнөн билесиңби, карыя?

Б а л ы к ч ы. Жок, айланайын. Аларды билсем, тиги Фрунзенин артисттеринде болбойт белем. Баса, аларды кайдан билесиң?

Е ф и м И в а н о в и ч. Аларды мындан бир нече жыл мурун Москвада кыргыз искусствосунун декадасында көргөнмүн. Ой, комузга чебер экен да.

Б а л ы к ч ы. Экөөңүздөр тең ичкери жактан келе жатасыңарго?

Б а г ы ш е в. Ооба. Бул киши Ленинграддан. Мен Фрунзеден келе жатам.

Е ф и м И в а н о в и ч. Койсары курортуна бара жатабыз.

Б а л ы к ч ы. Баргыла, аланайындар. Эс алгыла. Ал курортко бардык жактан келип жатышат. Саягы жакшы курорт болуп калдыгы.

Е ф и м И в а н о в и ч. Мен дагы суранып жатып, ушул Койсарыга келе жатам. Бул жердин авасы мага абдан жагат. Ырас, мен мындан бир нече жыл мурун студент кезимде ушул Тянь-Шань тоолоруна практикалык ишке келип, кеткен элем. Ошондо мага бул жерлер абдан жакты эле. Ал кезде бул Балыкчы кичине гана кыштак эле. Эми болсо, көрктүү шаарга айланып кетиптир.

Балыкчы. Ырас айтасыз, биздин Балыкчы дүмпүйгөн шаар болуп бара жатат. Өзү тогуз жолдун тому. Тяггы Тянь-Шань, Нарын, Жумгалдан, быягы Ысык-Көл, Пржевалдан, быяктан Фрунзеден катташат. Мен бала кездерде бул жер какыраган таш эле. Өзүм да ушул жерден төрөлдүм. Көп жылдан бери ушул госпароходствода иштеймин. Быйыл карысын деп өкмөт пенсияга чыгарып койду. Ошондо да иштеп көнгөн киши курусун, тынч жата албай ушул жерге кароолчу болуп иштеп жатамын. Турмуш жаман эмес. Улуу уулум Фрунзеде академияда иштейт. Бир кызым Пржевалда мал доктур. Кичи балам тиги Фрунзеде... эми... тиги... жанагы... умберсметтепте.

Багышев. Университеттеби?

Балыкчы. Ооба, айланайын. Ошондо окуйт. Атым Балыкчы.

Ефим Иванович. (Таң калып) Балыкчы?..

Балыкчы. Анык эле атым Балыкчы. Өзүң билесинго кыргыздын мурун ат коюшун. Мурун бала төрөлгөн жерди карай, же болбосо ырым-жырымга карай эле коё берүүчү эмес беле.

Багышев. Ырас эле кызык аттар көп ээ, аксакал.

Балыкчы. Албетте. Менин кошумам бар. Атасынын аты Иттуйбас, Иттубасов. Өзүңү аты болсо...

Багышев. (Күлүп). Өз атым айтпай эле коюңуз.

Балыкчы. Өз аты Арс-тан-бек, Арстанбек. Бирок, өзү жеткен коркок. Ал баатыр бир бүлүк салбадыбы. Түн эле. Биз уктап калганбыз. Бир маалда Арс-танбек келди. Өнү кумсарган Кошуналардан дагы бир экөөнү ойготуп, айланайымдар, менин отун кийирген тамымда ууру жүрөт. Тышынан кулап салып келдим. Жүргүлө, кармап милицияга алып баралы дейт. Баарыбыз турдук. Чогулуп бардык. Сен ач, мен ач болуп жатып, ширенке тартсак менин музоом экен... Кайран немеге, коркконго кош көрүнгөн тура... Ошентип менин атым Балыкчы.

Ефим Иванович. Эч нерсе эмес, жакшы ат.

Балыкчы. Ат демекчи. Таанышталычы. Атылар ким.

Ефим Иванович. (Кол берип) Ефим Иванович

Багышев. Калый Багышев. *(Ефимди көрсөтүп)* Бул киши инженер болуп иштейт.

Балыкчы. Баракелде. Жакшы кесибин бар экен. Мен Ивановичти коюп эле, Ефим инженер деп айтып жүрөйүн. Баса, биздин Балыкчыга далай үйлөр салып берип кете көр.

Ефим Иванович. Жоок. Мен үй салуучу инженер эмес. Кен издей турган инженер болуп истеймин.

Балыкчы. Аа... эми түшүндүм. Бали өнөрүнөн. Көмүр, темир, алтын жана башкалар.

Ефим Иванович *(Айланасына көз жүгүртүп)*. Сонундар дагы алдыда. Тизмектелген доо. Мелтиреген көл, тынчтыкта, берекеде жаткан эл.

Багышев. Ырас айтасыз, деген кендин жери го! Жеримдин суусу дары, таштары алтын. Байлыкта, берекеде жашайт калкым, Таалайга, тандап туруп жаралгансып, Тянь-Шань кышта жылуу, жазда салкын!

Ефим Иванович. Карачы... *(көпкө карап туруп)* туура!

Багышев *(Саатын карап)*. Ефим Иванович, жолоочуга жомок эрмек дегендей, Балыкчы аксакалдан күү черттирип укпайлыбы.

Ефим Иванович. Рас эле, бир-эки күү чертип коюңуз.

Балыкчы. Мейли. Ефим иним менен Калый балам сурап калгандан кийин, аяган өнөр курусун. Мен эмне, көчөгө чертип жатыптырмынбы. Өзүм иштеген жерим. *(Шымаланып, алкымын жасап, көпкө чейин манчыркап, комузун күүлөй берет. Бир маалда кыл чарт үзүлөт)*. Каап!.. Эки кишинин башы кошулса эле, үзүлүп калма адаты бар. *(Комузунан капа болуп)* Жүргүлөчү үйдөн чертип берейин. Балык кууруп беремин. Пароход келүүгө көп бар. Конок болула.

Ефим Иванович. Ракмат, аксакал! Комузга капа болбоңуз.

Балыкчы. Комузу курусун. Карамолдолор миң кишиге чертсе да бир кыл үзүлбөйт. Мен эки кишиге черте албаганым эми мен жөн эле мактанчак чал экен дейсинер го.

Багышев. Жок карья. Эч нерсе эмес, ише-небиз.

Балыкчы. Түгөнгүрдүн кылы, ыланап өлгөн койдун ичегиси беле. Кой балдар, мен кыл жаныртып келейин. Тамак астырайын, үйүм бул эле жерде.

Ефим Иванович. Убара болбонуз...

Балыкчы. Жок, жок. Аланын (чыгат).

Багышев. Ефим Иванович. Жакшы тип экен ээ. Ачык-айрым абышка. Өзү картайганы менен жүрөк сезиминде 25 теги жигиттин кубаты бар. Бизге өнөрүн көрсөтүү үчүн атайын кыл такканы кетти. Кары айланып бала болот деген ушул.

Ефим Иванович. Жакшы абышка экен.

Багышев. Өткөн ролдорумдун биринде ушундай образды түзүү үчүн кыйналган элем. Эми мына, өзү дапдаана көз алдыма тартылып турат.

Ефим Иванович. Деги, искусствону киши-лери, кызыксынар. Турмуштагы учурай турган ар бир нерсеге көз саласынар ээ. Артисттер образды элден алыш керек да.

Багышев. Албетте. Антсепе чеберчилик кайда.

Ефим Иванович. Силер элдик кишилер. Искусство иши өтө татаал иш, ошондуктан ага особый талант керек. Ырас, мен дагы жаш кезимде артист болууну каалагам, бирок, менде эчтеке чыкпаса көзүм жетип элимий жагына оор кеттим. Мына бул кесип мен үчүн жемештүү болуп чыкты. Ошондуктан, бардык киши эле артист боло бербейт.

Багышев. Абдан туура айтасыз, Ефим Иванович бирок, мен артистмин деп мактангандык эмес. Артистин ишин жогору баалап Станиславский «Артист элдин мугалим» деп айтканда Себеби, театрда миллиондогон адамдар окушат турбайбы? Ошондуктан, биз ар бир образга кылдаттык менен мамиле кылышыбыз керек.

Ефим Иванович. Туура атайсыз. Жолдогу айткан сценарияңызды быяыл бүткөйсүзбү?

Багышев. Бүтөм го деген ойдому. Мен курортко жалаң гана эс алуу үчүн эмес, ошону иштөө үчүн да бара жатамын. Ошол ишме байланыштуу бул жерге бир-эки күн токтолдум.

Ефим Иванович. Мурун киносценария жаздымиз беле?

Багышев. Жок. Бирок, бир нече жазган чыгар

маларым жарыкка чыккан. Сценария жазуу иши биринчи жолу кыйын, кыйын болсо да, колго алгандан кийин...

Ефим Иванович. Оо... жазуучулук шыгыңыз да бар болсо, актёр да болгондон кийин жазыш жагынан да, түзүш жагынан да көп кыйналбайсыз. Материялыңыз да сонун экен.

Багышев. Республикабыз сонун өспөдүбү. Ошону бир кинодо көрсөтүш деген максат.

Ефим Иванович (*Эки жагын карап*). Кыяын өзгөргөн.

Багышев. Өзүңүз көрдүңүз го, жолдо тан калып келбедиңизби. Темир жол алдында аны менен жарышкан шоссе жолу. Күү салып ээрчиген көк кашка суу. Ушул Боом капчыгайын биздин атактуу акын Жусуп Турусбеков:

Чокусун көр!
Булуттан жай талашкан.
Көп убакыт,
Мекен кылып жердеген
Канаттуулар
Уясынан адашкан.
Көрчү.
Көрчү,
Көрчү мунун бир ташын,
Тээ
Тетиги суу жеп кеткен жылгасын.
Далай жылдар
Чөп ташыган араба
Кантип анан
Ушул жерден сынбасын!

деп ырдаган эмеспи...

Ефим Иванович. Да... мурунку капчыгайдын элесин кыйын берген экен. Жаңы көрүнүштү көрүп туруп кубанасын, кандайдыр жаңы эмгекке, жаңы умтулушка шыктанасын. Көбүнчө эл сонун. (*Эшиктен Бөдөшбек кирет. Эки колунда эки чамоданы бар. Көз айнеги мурдунун учуна чейин түшүп кеткен. Өзү чарчагкы. Анын араң көтөрүп келе жатканын көрүп Ефим Иванович дароо ордунан тура калып, анын чамоданын өз чамоданынын жанына коё коёт.*)

Бөдөшбек. Өөх. Салматсыздарбы? (*Кол берет*)

Ефим Иванович. Саламатчылык. Ефим Иванович.

Багышев (*Кол берип*). Калый Багышев болумун.

Бөдөшбек. Өөш айланайындар, катуу чарчадым. Өз чамоданымдан да жолдошумдун чамоданынын оордугу ай. Коргошун салып алганбы же сүзмө салып алганбы, жалаң көйнөк-дамбал эмес... (*Көз айнегин оңдойт*) Сиздер дагы курорткобу?

Ефим Иванович. Ооба.

Багышев. Ушул жерден пароходго түшөсүздөр жарым сааттан кийин.

Бөдөшбек. А, ошондой деңиз. Жанакы жолдошум кечикпесе экен.

Багышев. Аялыңызбы?

Бөдөшбек. Жогунуз. Анда кемпирим деп эле кесе айтпайт белем. Эркек. (*Багышевого ормоё карап*) Сизди бир жерден көрдүм беле, же уктум бекен атыңыз жылуу учурайт.

Багышев. Калый Багышев. Уккан чыгарсың.

Бөдөшбек. Ооба, ооба, артист эмессизби? Жоок, жеке эле артист эмес, жазуучулук да кесибиниз бар болсо керек.

Багышев. Мүмкүн.

Бөдөшбек. Ооба! Мүмкүн. Мүмкүн эмей эле чын. Сиздин ырларды да, аңгемелерди да окудум. (*Ойлоно түшүп*) Айтмакчы, өткөн жылы сиздин «Эшкожо Шертай» деген бир чыгарманызга, азыркы замандын адамдарын көрсөткөстөн, эскини сүрөттөгөн деген сын да чыкты го.

Багышев. (*Уялымды түрдө*). Туура айтасыз. Ошондой жаңылыштык болгон эле.

Ефим Иванович (*Багышевого*). Көрдүңүзбү, элдин өскөндүгүн, демек, кимибиз болсок да элдин талабына ылайык иштеш керек экен да.

Багышев. Албетте

(*Эшиктен Сарыбай кирет*)

Сарыбай. Салоом алейкумдар.

Бөдөшбек. Салоом алейкумдар деп жорого киргенсибей, бул кишилер менен таанышкын.

Ефим Иванович (*Тура келип Сарыбайга кол берет*). Ефим Иванович.

Сарыбай (*Шашкып түрдө баш ийип*). Ефим Иванович.

Бөдөшбек (*Сарыбайга*). Ой Сакс, маданияттуу адамдар таанышып учурашканда өз атын, атасынын атын айтат. Сен кимси болсо эле, Ефим Иванович деп кол берет деп ойлосоң керек. Сен Сарыбай Сарымкасовмун дегин. Мен айтпадымбы, курорттон келгенче сенп бир топ маданияттуу кыламын. (*Сарыбай Багышев менен да учурашат.*)

Сарыбай (*Бөдөшбекке*). Бул кишилер да Сарыгойго барат бекен?

Бөдөшбек. Ооба, Бозкойго. Мүйүздүү ак койго барышат. Сары кой эмес, Койсарыга десен боло, улам эле Сары кой дейт. Койсарыны Сары кой десен, Жети-Өгүздү кызыл Торпок дейсинго. (*Беркилер күл-бөөгө аракеттенишет.*)

Сарыбай. Пай, пай, Ысык-Көл жер соорусу деген чын экен. Сонун жер экен.

Бөдөшбек. Пай-пай деп коёт мен болбосом муну кайдан көрөт элеч.

Ефим Иванович (*Багышево*). Саатын карап, пароход келишине дагы көп бар. Жаны газета журнал алып келбейлиби? Барасынбы?

Багышев. Ооба, барам. Сиздер узаганга чейин ушул жерде боломун. Сиздер чемодандарды карай отуруңуздар, жарайбы?

Бөдөшбек. Жарайт. Барыңыздар.

(*Ефим Иванович менен Багышев чыгышат*)

Сарыбай. Бөкө, мурун пароходго түштүн беле?

Бөдөшбек. Жок. Сүрөттөн көрүп жүргөм.

Сарыбай. Жүрүп бара жатканда адамдын башы айланып кусат дейт ко.

Бөдөшбек. Мейли. Эл эмне болсо биз да өшс болоорбуз. Эл кусбаса эле биз кантип окшуй берели. (*Токтой түшүл*) Эми Соке, азыраак тамактанып аласак боло

Сарыбай. Жарайт. Кечетен бери ачкабыз ээ.

Бөдөшбек. Кемпирим тамак бышырып салдым жолдо же деп эле жатты эле. Кана, жейлиңи (*Өз чемоданын деп жанындасы оп-окишош болгон Ефим Ивановичтин чемоданынын ачат. Аны ачат*) Карачы Соке, кайран Айсүүлүм—Айсулуу эле да, кийин кир болбосун деп аны эң алдына салып газеталар менен бөлүп, анын үстүн газеттага ороп муну салтынын кара (*Газеттага оролгон немени ачат*)

С а р ы б а й (Тыңыркап). Бөкө, өңчөй эле ак май го, куйрукпу?

Бөдөшбек (А да азыраак таңыркап). Чын эле чылкый куйрук экен. (Макисин алып) Кемпир салгандан кийин эмне болсо да жеш керек. (Бир кесип өзү жеп, экинчиси Сарыбайга сугунтат, жана кесип жейт. Сарыбай дагы бир кесимди оозуна салат.)

С а р ы б а й (Чайноосун токтотуп). Кокуй, Бөдөшбек, мунун соо май эмес.

Бөдөшбек (Өзү тамшанып таңыркайт да). Соо болбогондо анан кутурган май дейсиңби, жей бер.

С а р ы б а й. Тузу ачуу. Анан чийки өңдөнөт...

Бөдөшбек. Чын эле. Көрөйүнчү (чамаданым түп жагын аңтарып көрүп). Кокуй, Соке, бизди кудай уруптур. Чамадан женики эмес. Жап, ээси келет.

С а р ы б а й (Оозундагы майды же жута албай же түкүрө албай). Я! Кимдики экен.

Бөдөшбек. Кеп чочконун майын жегенде эмес, кеп ууру дегенде.

(Эшиктен сүйлөшкөн бойдон Ефим Иванович менен Багышев кирет. Ошол учурда Бөдөшбек чамаданды жаап жаткан кези болот.)

Бөдөшбек (Ефим Ивановичке күнөөлүү түрдө). Ефим Иванович, кечиресиз. Кечириниз мен... Өзүмкү дедим эле. Тамак жейин дегеним. (Өз чамаданын көрсөтөт)

Ефим Иванович (Бир аз таң калып, анан иштин жайын түшүнүп). Эч нерсе эмес. Чамадандар окшош тура. Баары бир мен да жаңылтамкын. Зыян жок.

С а р ы б а й Чочконун майынан жеп алдык.

Багышев. Эч нерсе эмес (Күлүп).

Ефим Иванович (Күлүп, Сарыбайга). Эмне экен, жаман бекен?

С а р ы б а й Чочконуку да

Бөдөшбек (Аз-аз ачууланган түрдө). Чочконуку, чочконуку... Баары бир жедик болду да. Бир жолу чайнап жутуп ийдим, экинчиси оозунда турат. Чочко менен койдун кандай айырмасы бар? Экөө тең ача туяк.

Ефим Иванович (Күлүп). Туура айтат.

Багышев (Сарыбайга). Шарыяттан коркуп жатамыз го

С а р ы б а й. Андай деле эмес. Көнбөгөн тамак да.
Бөдөшбек. Көнүш керек. Көрүш керек.
С а р ы б а й. Ошондо да карыган кишиге кыйын да. Өлүм аз калды.

Бөдөшбек (*Сарыбайга жакындап келип да-
лыга чаап*). Билем, тиги дүйнөнү ойлоп жатасың.
Бейиште чыксам дейсиң. Ал жердеги бейишиң азыр-
кы турмуштан артык дейсинби. Тиги дүйнө дегениң
барбы дегип?

Багышев. Бөдөшбек аксакал туура айтат.

Бөдөшбек (*Улам кызып сүйлөп*). Бейиш то-
зокту жанакы Турсунбай молдо айтып жүрөбү. Ал ка-
чан көрүп келиптир? (*Ефим Иванович менен Багы-
шево карап*) Биздин элде Турсунбай молдо деген
бирөө бар. Быйыл кышында тишим ооруп чыдатпага-
нынан алып келип дарымдатсам, сүү!! сүү!! десе оозу-
нан арак жыттанат. Үйдөн кууп чыктым.

Ефим Иванович (*Күлүп*). Демек, арактан
билгизбей согуп жүргөн экен да.

Бөдөшбек. Албетте. Кез-кезде эртең менен
асан чакырганда үнү каргылданып калчу, көрсө пах-
мел тура.

Багышев (*Сарыбайга*). Бул кандай, Соке.
Молдо ушунтип жаткандан кийин сиз тиги дүйнөдөн
бекер коркосуз.

Ефим Иванович. Тиги дүйнө деген жок-нер-
се да.

Бөдөшбек. Бар болгон күндө да эки кесим май
үчүн атып иймек беле. (*Сарыбайга жакындап*). Эй,
бери карачы, сен экөөбүздү ушундай эркелетип, кеңи-
ри турмушка жеткирген улуу орус элинин жардамы
эмеспи. (*Ефим Ивановичти көрсөтүп*) Улуу орус
эли жеген тамактан жийиркенсең болбойт досум. (*Кү-
лүп*) Эчтеке эмес, оозундагыны чымырканып жутуп
кой. Жутуп кой. (*Баары күлүшөт.*)

С а р ы б а й (*Күлүп*). Ай, эми мейличи. Баары-
нан сенин үгүтүн өтүп кетти.

Багышев. Бул чындык, Саке.

Бөдөшбек (*Ефим Иванович менен Багыше-
ве*). Ээ, ашың барда кавдан көп деген ушул да, ка-
рын ток, кайгы жок. Илгерки заман болсо, Сарыбай
экөөбүз ачкалыктан чочконун майы эмес, мурдун от-
ко кактап жээр элек. (*Сарыбайга*) Сага окшогон ал-
дыңкы катардагы малчы эски адат менен жүрүшү

уят. Жашардым деп жүрбөйсүңбү, түшүнүгүң боюнча дагы жашаргының.

Багышев (*Бөдөшбектин, Сарыбайды далыга чаап, саатын карап.*) Эми мен силерди узатып коюп, жанакы иштериме барайын.

Сарыбай. Э, айланайын, сен калып калысыңбы?

Ефим Иванович. Аксакал, бул жигит эртең келет. Жумушу бар экен.

Сарыбай. Ата чогуу кетсек жакшы болбойт беле. Бул Ефим, сен жок жолдо зеригет го!

Бөдөшбек. Ой сүйлөйсүң да шаңшып, эмнеге зериктирмек элек. Жалгыз Ефим Иванович эмес, пароходдогу элдин баарынын көңүлүн ачып барам. Мен дагы бул артист Багышевден кем эмесмин. Кой, айланайын, жумушунду бүтүрүп алып эле эртең машина менен эле кел. Биз Сарыбай айткандай, эртең «Сары Койдон» дан тосуп алабыз.

Багышев. Ракмат аксакал, мен артынардан эртең эле жете барам. Чогуу эс алабыз.

Ефим Иванович. Кана эми, жүргүлө. Тигине пароход да келип калды. (*Сырттап гудоктун үнү угулат*). Чукул барып туралы.

Бөдөшбек (*Шашыл*). Кокуй, бир кыйкырып алып жүрүп кетпесин. (*Баары чемоданын алышат.*)

Бөдөшбек. Кайран бүркүтүм, ошентсең. Кана Сарыбайым, берекелүү карым майым. Ал чемоданыңды колуна. Тиги пароходу пуш деп кыйкырып алып ала качып кетип жүрбөсүн. Ыладам жетип орун алалы. Кеттик.

(*Кетишет.*)

II-көшөгө

III-сүрөт

Түн. Курортко келген ооруларды кабыл алуучу бөлмөнүн ички көрүнүшү. Илгирген саат экини көрсөтүп турат. Бөлмөнүн ичи таза. Дежурная сестра Нина жалгыз сатырат. Ал адегенде ишкырып алаң ырдайт.

Нина Ра-ра-ра-ра-рай.

Турмуш кенен жырғап өмүр сүрүүгө,
Кайык миндик көлдүн айлуу түнүндө.
Кабарымды кат аркылуу бил дедиң,
Сак саламат жеттиң бекен үйүнө.

Кызмат кыйын дайым бирге жүрүүгө,
Ашыгамын ал-жайынды билүүгө,
Көл шарпылдап, мен жаркылдап турчу
элек
Комуз менен кошо кеткен үнүнө.

Турмуш кенен, жырғап өмүр сүрүүгө,
Күүлөнгөнсүп, күч кошулат күнүгө.
Качан болсо алга жүр деп шык берет
Кандай укмуш касиет бар сүйүүдө.
Ра-ра-ра-ра-рай
Кандай укмуш касиет бар сүйүүдө.

(Эшиктен Рахима кирет)

Рахима. Охо, сен оперный актрисасың го!

Нина. Коюузчу, кантип эле.

Рахима. Кандай эле аягы? Кандай укмуш касиет бар сүйүүдө! (Күлүп). Ким жазды болду экен, абдан жакшы жазыптыр. Ниночка, аякы куплетин кайталап койчу. Ичин тарыбаса үйрөнүп алайын.

Нина (Ырдайт, күлүп). Ичим тарып жүрбөсүн, э. мейличи үйрөксө үйрөнүп алыңыз.

Турмуш кенен жырғап өмүр сүрүүгө,
Күүлөнгөнсүп күч кошулат күнүгө.
Качан болсо алга жүр деп шык берет,
Кандай укмуш касиет бар сүйүүдө.

Рахима. Рахмат.

«Кандай укмуш касиет бар сүйүүдө...»

Ниночка, калп айтпасам ушул сен, бирөөгө ашык болуп калып жүрбө...

Нина. Кимге ашык болмок элем...

Рахима. Бүбүш сени бая күнү кеткен жылкычы менен соо эмес дейткө. (Нина укмаксам болуп бөлөк сөзгө чаргыйтат.)

Нина. Айтсаныз Рахима Садыковна, сиздин сүйүлүнүз барбы? Ал кайда иштейт, айтсаныз.

Рахима. Ниночка, анын сага билип эмес кетсеи бар?

Нина. Рахима эже, Садыковна, абдан билгим келет. Мына мен сиз менен туура бир жарым жыл иштейм, абдан жакшы кишисиз, ооруларга абдан жакшы мамиле кыласыз. Курортчулардын баары сизди жакшы көрүшөт. Бирок эч ким менен баспайсыз, жана бир жактан кат да албайсыз, себеби эмне?

Рахима. Анын себебин сурабай эле кой, Ниночка. Мен айтпай эле койюн, себеби ал бир чоң роман. (Үшкүрөт)

Нина. Эмне, Рахима Садыковна, сүйгөнүңүз каза болуп калды беле?

Рахима. Жок... ал тирүү...

Нина. Анан эмне болду, ажырашып кеттиңиздерби?

Рахима. Ажырашкан деле жокпуз.

Нина. Эмне, таарынышып калдыңыздар беле?

Рахима. Мүмкүн. Таарынышып калганбыз го.

Нина. Рахима Садыковна, анан ушунча да, таарынышасыздарбы? Деген кат алышып турасыздарбы?

Рахима. Кат да жазышбайбыз, сүйлөшбөйбүз. Экөөбүздүн сүйлөшпөгөнүбүзгө быйыл туура 3 жыл болду. Бирок сүйүүбүз суутан жок.

Нина. Ал жигит, аял ала элекпи?

Рахима. Жок.

Нина. Анан эмне кошулуп албайсыздар? Рахима Садыковна, чынчындык айтчыңызчы. Сиз аны сагындыңызбы?

Рахима. Мен аны абдан сагыздым, бирок айла канча, өгүнү Фрунзеге акешмеге барганда, Калый аял алдыбы деп жолдошторуна сурасам, жок дешет. Ал дагы эле сени сүйөт, сени күтүп жүрөт дешет. Ал институтту бүтүрүп мени медин, ал болсо театралыйды бүткөндөн кийин, мени министрствонун бөлүштүрүүсү боюнча ушул «Кой Сары» курортунга жиберди. Ал Фрунзедеги театрда иштеп калды. Ал айтты, Рахима сен шаарда кал деп. Бирок мени партия менен өкмөт ушунча өтүрүп, ушунча чоңойтсо, менин келгиленип шаарда калышым уят. Партия менен өкмөткө мени рахмат, мени ушунча акши аман. Мен бул жерде туура 3 жыл иштедим, мени үчүн институтту бүтүшүм биринчи таалай болсо, бул жерге келип партияга члендикке өтүшүм экинчи таалай. Мына ушул себептер менен экөөбүз таарынышып кат

жазышбайбыз. Ал эми үчүнчү таалайым болсо быйыл күздө Фрунзеге аспирантурага барам.

Н и н а. Да... Рахима Садыковна, силердики чын эле романдай бар экен. Ал жигиттин фамилиясы ким?

Р а х и м а. Айтылбайт... Тим кой, ал менин жүрөгүмдө сакталып жүрө берсин.

Н и н а. Айтсаңыз, а балким ал, чын эле жаман кишидир, мен деле угуп калайын.

Р а х и м а. Билгиң келсе... артист Багышев.

Н и н а. Багышев, билемин радиодон көп угамын. Бая күнү газетте а кишинин аткарган ролдору жөнүндө абдан мактап жазыптыр. Эки жолу Фрунзеден ойногон ролдорун көрдүм, кандай жакшы жигит. Рахима Садыковна, эмне үчүн баш кошуп алып иштей бербейсиңер.

Р а х и м а. Ал менин дайыма бирге болушумду каалады. А мен болсом алыскы райондорго, кыштактарда жана ушул сыяктуу курорттордо иштегенди кичинеменден бери мечтатып өтчүмүн. А өзүң билесиң, артисттер аялын дайыма жанында жүрсө экен дешет.

Н и н а. О кокуй ой, экөөңөрдүкү жаш баланын таарынчысы турбайбы? Ой, Рахима Садыковна, Багышев сизге кандай пар жигит. Значит сиздин жигитиңиз Багышев деңизчи.

Р а х и м а. Дал өзү.

Н и н а. Вот как. *Эшиктен Бүбүш кирет. Колун да градусниги бар.*)

Б ү б ү ш. Жаңы келгендерди бир палатага жайгаштырдым. Рахима Садыковна. Дагы жаңы келгендер барбы?

Р а х и м а. Азырынча эч ким жок.

Б ү б ү ш. Баса, сиздин айтууңуз боюнча, кухняга кирип эртең мененки бериле турган тамактын сапатын текшердим.

Р а х и м а. Жанакы почтоочу кайсы палатага орношту?

Б ү б ү ш. Мен бул экөөнөн ажырабайын деп жатып үчүнчү корпустун алтынчы палатасына жатышты.

Н и н а. Кызмк киши экен Кечээ таравага түшүңүз десем, мен эт союздун эркечи эмесмин деп күлдүрдү.

Б ү б ү ш. Бардык киши менен учмакы танышыптай сүйлөшөт экен

Рахима. А, жанагы келиндин этинин ысыгы кандай?

Бүбүш. А, унутуп кала жаздаган турбаймынбы? 38,8 болуптур. Мынаңыз.

Рахима (Карап көрөт). Эмиге мынча көтөрүлдү? Кечээ асман ала булут болуп турганда жөлгө түшүп жүрөт эле. Суук тие калды бекен. Өзүм барып көрөйүнчү, болуптур. Бүбүш, сен Нина менен келген кишилерди кабыл алгыла. Мен барып көрөйүн кокус катуурак оору келип калса мага звонит этип койгула.

Бүбүш. Жарайт. (Пауза). И, Ниночка! Жылкычы жигитке арнаган ырыңызды ырдап койсон.

Нина. Сен эмне, жигит беле?

Бүбүш. Жигитке эле ырдайсыңбы?

Нина. Албетте! Ансыз деле Рахима Садыковнага айтыпсыңго, аз жерден кетип кала жаздады деп.

Бүбүш. Анын эмнеси бар экен? Калп беле!

Нина (Күлүп). Албетте, сен деле баягы мугалим жигит менен кошо кетип кала жаздабадың беле.

Бүбүш. Чын эле, Ниночка, ошондон бери көп ойго түшүп калдым.

Нина. Кандай?

Бүбүш. Айтам да.

Нина. Айтпай эле чыныш айт.

Бүбүш. Сүйгөнүбүздүн баары эле кетип калат экен.

Нина. Воот, кетип калат бекен, эмесе менин кетип калган сүйүүмө тач калба.

Бүбүш. Көңүлүнө аласыңбы? Менин таң калган себебим, ал жылкычы болсо, сен медресеги болсоң, ал комуз билген менен орус тилин билбесе, кыргыз тилин сен билбесең кантип түшүнмөкчүсүңөр?

Нина. Бүбүш, сен азыр бала экенсиң. Сүйүүдө эки тил, үч тил болбойт. Сүйүүдө бир гана тил болот, ал тил — жүрөк.

Бүбүш. Бир четинен чын айтасың.

Нина. Бир чети эмес, миң четинен чын айтам. Билесиңби, бир акындын ыры:

«Түшүнү бүт ат кирбейт, бирөө кирет,
Сүйүүнү бирөө билбейт, бирөө билет
Буту майрык, көзү сокур болсо дагы,
Сүйүүнү сынчы болот чиркин жүрөк»

Бүбүш. Рас.

Нина. Ырас эмес эле, какрас.

Бүбүш. Баягы мугалим бала жакшы бала эле. Чынбы?

Нина. Анын жакшы экендигине күбө болом.

Бүбүш. Ниночка, ушул жерден кетким келет.

Нина. Кайсы жакка?

Бүбүш. Бир кызмат кыла турган жерге.

Нина. Азыркы кызматчы?

Бүбүш. Мен үчүн аз.

Нина. Себеп? Сүйүүң алыс кеткендиктенби?

Андай ойлосон, кызматты таштап (*туруп*) артынан өл.

Бүбүш. Жоок, Ниночка. Сен андай ойлобо. Чоң кызмат кылгым келет.

Нина. Прокурор болупбу?

Бүбүш. Жок, өлкөгө, элге мааниси да, пайдасы да чоң кызмат кылсам дейм. Сага айтайын дедим эле.

Нина. Кайсы?

Бүбүш. Чоң курулушка, коммунизмдин улуу курулуштарынын бирине. Ал жерге да медсестралар керек. Кара жумушчу болсом да иштегим келет. Түркмөнстандын каналын бойлоп тигилген жибек талдар, же буралган ак кайындар бизди өстүрүүгө кыргыздын Бүбүш деген бир кызын да эмгек кошкон дегенсип жүгүнүп турса, мага сыймык эмеспи.

Нина. Туура айтасын. Бүбүш, бирок биз деле, улуу курулуштарга кол кабыш кылгандардан болобуз. Жанакы почтоочу чал менен кошо келген Ефим Иванович деген улуу курулуштардын биринде геологиялык партияда иштейт экен. Биз анын жакшылап эс алышына, кайра барып жакшы иштешине жардам беребиз.

Бүбүш. Анын чын.

Нина. Демек, биз бул жерде жүрсөк да, жардамыбыз катышыбыз бар. Биздин совет адамдары кайсы жерде, жумуштун кандай участкасында иштесе да улуу максатка кол кабыш кылганы ошол. (*Шалима кирет*).

Шалима. Ох, курортунар кандай душно?

Нина (*Таңыркай түшүп*). Курорт эмес, кибиттиниздер деңиз.

Шалима. Это не важно, баягы бир душно.

Бүбүш. Терезе ачылып турбайбы. Көлдүн муздак жели уруп турат, азыр салкын. (Шалима сунган путевкасын алып Нинага каттоого берет.)

Нина (Путевканы алып, каттай баштал). Фамилияңыз?

Шалима. Эсенболова, Эсенболова.

Нина. Атыңыз?

Шалима. Шура, (шашыл), то есть Шалима Бекбоевна.

Нина. Жашыңыз?

Шалима. Тридцать два, тфу, чорт фазми, жыйырма бештемин.

Нина. Иштеген ишиниз?

Шалима. Эч жерде иштебейм. Домохозяйкамын.

Нина. Балдарыңыз барбы?

Шалима. Жок, зачем они, когда өзүм бала болгон соң.

Нина. Билиминиз?

Шалима. Бир жыл алты айм кем вышнее.

Нина. Чылым чегип, ичкилик ичесизби?

Шалима. Чылым чегем. (Рахима Садыковнага) Между прочим, папирос тартууга болот бекей?

Бүбүш. Руксат.

Шалима (Чөнтөгүнөн папирос алып, кыраатына келтирип күйгүзүп, соруң, түтүндү көксө үйлөп Нинага). Ичкиликте кампанияларда, майрамдарда шампанское, ликёр, коньяк иче көбү, эрак, спирт ичпейм. Впрочем, когда как.

Нина. Кайсы палатага жазаймы?

Бүбүш. Кайсында бош орун бар эмес?

Шалима (Ачууланган түрдө). Кечирээк Бош орун бар эмес эмес, мен отдельный комнатага орноштуруңуз.

Бүбүш. Бизде андай шарт жок. Бардык орундар бештен-ондон жатышат.

Шалима. Это не важно. Мен как раз орун эмесмин. Соомун. Эс алууга келдим. Таяк что, будьте добры мага, покой керек.

Бүбүш. Ансыз деле тынч эмес аласың. Палаталар гана. Эс алуучулардын бардыгы тартилүү, маданиятуу советтин адамдары.

Шалима. Мен дагы советтин адаммын. Ст

дельная палата бербесениз болбойт. Мен үйдөн эле ушуну мечтатып чыккамын.

Нина. Сизди мен жакшы палатага, көңүлдүү палатага жазайын деп жатам. (Бүбүшкө) Жанагы жакшы ырдаган кызылчачы келин жаткан палатага барсын.

Шалима. Фу, ещё. Кызылчачы келин. Мен өзүм теңдүүлөр менен жатышым керек. Үйүнүн жакшысы не важно. Мен кызылчачы эмес, атактуу артисткаларды үйүмө ырдаткамын.

Нина. Эч нерсе эмес. Көңүлдүү эс аласыз. Бардык эс алуучулар шайыр эл. Сизди зериктирбейт.

Шалима. Мени антип сооротпоңуз. Талабымды канааттандырыңыз. Отдельная комната бериниз.

Нина (Сурданган түрдө). Айтпадымбы. Андай бизде жок.

Шалима. Это не важно. Конце концов түшүнүңүз. (Документин сунат). Мен киммин? Кимдин аялымын. Көрүңүз. Я не шутка.

Бүбүш (Окуп көрүп). Эч нерсе эмес, бизде бардык эс алуучулар бирдей. Баарын тең көрөбүз.

Шалима (Ачууланып). Эмесе мен бул безобразиялыкты Фрунзеге жазам.

Нина. Өз эркиңиз. (Бүбүшкө) Бул кишини жанагы пахтачы эки кыз, саанчы келин, мугалим кемпир жаткан палатага орноштур.

Бүбүш. Кана, жүрүңүз.

Шалима. Фу, ещё новость. Пахтачы кыздар, картаң кемпир, уй сааган аял. Мына курорт! Мен Пятигорскиге барып, Ялтанын санаториясына жатайын десем. Жанагы өлүгүндү көрөйүн болбой койбодубу? (Ыйламсырайт)

Нина. Сиз жогорку билимдүүмүн дединиз эле. Пятигорск Кавказда, Ялта Крымда болот. Экөөнү бир жерде деп ойлоп жатасыз го.

Шалима. Это не важно. Менин билимимди сен текшербе. Мага караганда сен секелек кызысың. Ой, не могу, перепаткам кармабагай эле.

Нина. Жыйырма беште экенсиң. Экөөбүз тең чамаал элебиз го, эжеке.

Шалима. Ушу да курортпу? Ушу да шартпы? Мени эс алсын дебей эле, эчкирип мыйлазып деген тура. Шаппа—үйгө барармын. Өлүксүз шаппа! Поажу душасы жок чорт. (Жипийт)

Нина. Сабыр этиңиз. Жакшы эс аласыз. Семиресиз.

Шалима. Замолчи, (кыйкырып) это не важно. Менин семиршим же арыкташым... Мага отдельная комната керек. Покой керек. Покой. Уй сааган аял. Кызылча казган келин. Подумаеш! (Ыйлап). Ой жүрөгүм, денем ысып баратат. Дары бергиле, мне душно. Жалдырабай терезени ачкыла, ой... (Калчылдап кулайт).

Бүбүш. Суу бер. Чын эле кишинин талмасы бар экен. (Кармайт)

Нина (Стаканга суу куюп Бүбүшкө берет). Ме. (Бүбүш ичкенден кийин бетине чачат.) Мен Рахима Садыковнага звонит этип коёюн. (Телефонду алат) Алло, Рахима Садыковнабы, тез келиңиз, мында бир оорунун талмасы кармап жатат. (Кайта Бүбүштүн жанына келет.) Кандай, суу септиңби?

Бүбүш. Септим, секирип жатат.

Нина. Берчи, мен себейин. (Ууртал бүркөт).

Шалима (Чочуп кетип, тигилерге бакырып). Это что безобразие, мени чочутасыңар, меники талма эмес, башым оору. Ой, ой... (Кайра жыгылат. Эшиктен Рахима кирет, шашыл.)

Рахима. Эмне болуп кетти?

Нина. Рахима Садыковна, бул кишинин талмасы бар экен. Бизди абдан кыйнады.

Рахима. Сизге эмне болду? Кана тиги комнатага (Эшиктен Багышев кирет, чемоданын коюп алек болуп жаткан Рахимага жардамдашат.)

Багышев. Мен жардамдашайын. Ой. (Рахима экөө кокустан тиктешип калат. Кекечтенип) Саламатсызбы?

Рахима (Көпкө пауздан кийин). Саламатчылык. (Нинага) Нюточка, бул жигиттин путевокасын толтуруп бош палатага жайгаштыр. Тим эле коюңуз, стол тарапка өтүп, путевканызды толтуруп туруңуз.

Нина. Мында келиңиз. Путевканызды бериниз.

Багышев. Мынаңыз.

Нина. Фамилияңыз?

Багышев. Багышев.

Нина (Таң калып, карай). Багышев?

Багышев. Ооба.

Нина. Атыңыз.

Багышев. Калый.

Нина. Калый? (Багышевди бир карап, Рахима бир карап) Кечиресиз. Рахима Садыковна, өзүңүз толтуруңузчу.

Рахима. Эчтеке эмес Нина, эмнеге таң каласың, толтура бер.

Нина. Туулган жылыңыз.

Багышев (Рахиманы карап жалдырап туруп). 1952.

Нина (Таң калып). 1952?..

Рахима (Күлүп). Жашсыз го.

Багышев. Ой... Кечиресиздер... Бир жылдар эске түшүп жатса керек.

Рахима. Шашпаңыз, бир жериниз оорубайбы?

Багышев. Ракмат, соо элемин.

Нина. Кесибиңиз?

Багышев. Артистмин.

Нина (Ордунан туруп). Рахима Садыковна, сиз толтуруңузчу, мен палаталарды көрүп келейин.

Рахима. Кийин көрөрсүн, толтура бер.

Нина. Улутуңуз ким?

Багышев. Бүгүн келдим. Багышев, кечиресиз, кыргызмын.

Нина. Кайсы оору менен оорудуңуз эле?

Багышев. Эч кандай.

Рахима. Эстеп көрүңүзчү, калп айтпасам сиз сарык менен оорусаңыз керек эле.

Багышев (Күлүп). Туура айтасыз, ооругам. Ырас, өмүрүмдө көп эле чүчкүрдүм, ошонун баарын айта беремби...

Рахима. Албетте, мындан ары сизди дарылоого бизе жеңилдик болот. Бүбүш сен, бул жигитти, ваннадан кийин үчүнчү корпустун биринчи палатасына орноштур.

Бүбүш. Баягы артист Үмөтов жаткангабы?

Рахима. Ошого.

Багышев (Күлүп). Артисттердин палатасы экен да.

Рахима. Жок... Мейли композиторлор, мейли художник, мейли жазуучу болсун, айтоор искусствонун адамдары бирге жатышса деймин. Анткени, чыгармачылык темада эртели кеч, сүйлөшкөндөрүнө жакшы эмеспи.

Багышев. Туура айтасыз. Ракмат. Кечирин

койгула. Кошунуз. (Рахиманы улам-улам карап, чемоданын кармап, эшикке бир тийип шапкесин түшүрүп Бүбүш экөө чыгып кетет.)

Рахима. Жолдош Багышев. шляпаңызды ала кетиниз (берет).

Багышев. Ой... Ракмат. Кокусунан бир жылдар эсime түшө калды. Кошунуз. (Кетет)

Нина (Шалимага келип). Турунуз, эс алдыңыз, палатага жайгаштырайын.

IV-сүрөт

III-сүрөттүн эле өзү. Бирок күндүзгү кызмат маалынын кебетеси. Кабинетте Сарыбай, Рахима Садыковна олтурат. Тышкы мүнөзгө караганда Сарыбайды көрүп бүтүп врачтын кеңешин берип олтургандыгы билинет.

Рахима. Сизде анчалык коркунутуу оору жок. Сол жак өлкөңүздө гана азыраак кирип-деп үн бар. Ал эч нерсе эмес. Ар түрлүү ысылуу-сууктан болгон же болбосо бир кезде суук тийген.

Сарыбай. Ырас айтасыз. Баягы бир жылдары койго карышкыр тийип үч коюм жоголгон, аны кышкы түндө күрмөчөн бойдон издеп жүрдүм. Ушул жак кабыргаман кан түкүргөмүн. Этим ысыган Туура таптыңыз. Эми кандай оорум бар экен?

Рахима. Андан башка анчалык оору жок. Жүрөгүңүз кулундукундай таза экен. Тамак ичишиниз кандай?

Сарыбай. Жакшы ичем. Күн бүркөө мезгилде эле мына бул бутум сыздап ооруйт. Ал эмесси?

Рахима. Ал эч нерсе эмес. Кызыл жүтүрүк деген оорунун белгиси ошол. Аны азыр эч эле оңой айыктырат. Дарылайбыз. Анан бул жерден жөнөрүңүздө кагаз жазып берем.

Сарыбай. Ракмат айланайын.

Рахима. Сиздин ден соолугуңуз жакшы болуп, ишиниз ийгиликтүү болсо өкмөткө да, мага да айткан ракматыңыз ошол.

Сарыбай. Деги киши узагайган садым ар жери ооруй берет көрүнөт.

Рахима. Эч нерсе эмес карыя, карысаңыз да

бизге керексиз. Айыктырып алабыз. Ошон үчүн өкмөт менен партия бизди окуткан. Силерди оорутпасын деп моюнга милдет таккан. *(Сарыбай чыгат)*

(Колуна дептер кармап Нина кирет.)

Н и н а. Рахима эже, Багышев кирсинби?

Р а х и м а. Кирсин.

Багышев. Мүмкүн бекен, Рахима Садыковна.

Р а х и м а. А, жолдош Багышев, келиңиз. *(Кирет)* Олтуруңуз. Кандай, жакшы эс алып жатасызбы? Бул жердин абасы сизге кандай действовать этип жатат.

Багышев. Ракмат, Рахима Садыковна. Мен бул жерге келгенден бир топ оңолуп калдым. Эгерде быйыл келбегенимде өзүмдү өзүм, майып кылып алмак экенмин.

Р а х и м а. Ошон үчүн врачтар айтат эмеспи, ар дайым оорунун алдын алыш керек деп Фрунзеде кайсы врачка көрүнүп жүрдүңүз эле.

Багышев. Жакшылыктуу деле көрүнгөн жокмун. Ырас, мындан үч жыл мурун бир врачка кайрылып бооруму көргөзүп айткымын. Бирок эч натыйжа чыкпай калган эле. Ошол оору, ушул убакка чейин жакшылыктуу айыга албай келе жатат. Бул жерге келгенден бери өзүмдү өзүм жакшы сезип калдым. Бирок жүрөгүмдүн тызылдаганы эмне үчүндүр ба-сылбай койду.

Р а х и м а. Демек, ошол кезде, оорунуздун жайын ошол врачка жакшы айтпай койгонсуз, болбосо сизди ушул убакка чейин сандалтпай эчак айыктырмак. Балким, ал кезде өзүңүздүн оорунузга сарап карасаңыз керек.

Багышев. Жакшы эле жан талашып айыгып алайын деп, түшпөгөн врачым калган жок. Бирок бары эле «Кой Сары» курортуна барбасаң айыкпайсың деп коюшту. Бирок мен кыргызчылык кылып, докторсуз эле айыгам деп ушул ахбалга келдим.

Р а х и м а. Тиги бөлмөгө кирип көйнөгүңүздү чечиниз, жүрөгүңүздү көрөйүн. *(Багышев, Рахима төркү үйгө киришет)*

(Бүбүш кирип келе жатып)

Бүбүш. Рахима эже... *(деп сөзүнүн аягына чыкпайт).*

Н и н а. Тиш... акырын (деп ордунан туруп шы-
бырап)) Багышевди көрүп жатат.

Б ү б ү ш. Кан тамырынын кайда кагышын тек-
шерип жатабы?

Н и н а. Жүрөгүн... жүрөгүн көрүп жатат.

Б ү б ү ш. Ошол жүрөгүн көрсө экен. Үч жылдын
ичинде кандай согул калды экен?

Н и н а. Сүйүүнүн ролун көп ойноп өзгөрүлүп
калды дейсинби?

Б ү б ү ш. Мен Багышевдин канынын анализин
алып келдим эле.

Н и н а. Анын канынын анализин ансыз деле би-
лет. Сен экөөбүзгө окшоп бир айга келген жылкычы
менен мугалимдин артынан өлүп кала жаздабайт.
Так что, мунун сүйүүсү достойный сүйүү... келе жа-
тышат. (Кетишет).

Р а х и м а. Сизде эч кандай деле оору жок, өп-
көңүз таза, бардыгы жайында. Бирок, өзүңүз айткан-
дай жүрөгүңүздүн гана кичине жерин сары суу кап-
тай калган экен.

Багышев (Күлүп). Чын эле, ушул оорудан
айыга албай, өлүп калып жүрбөйүн.

Р а х и м а. Андай деле кыйын оору эмес, коркпо-
нуз. Дагы жата түшсөңүз айыгат элекиз. Бирок,
шаардагы жакшы профессорлорго көрүнүш керек эле,
врачтар да көп.

Багышев. Көбү... көп, көптөн врачка дарылан-
сам бат айыгаар элем.

Р а х и м а. Эчтеке эмес, колдош Багышев, Со-
веттик врачтардын бардыгы бирдей.

Багышев. Аныктык туура, бирок оору назары
түшкөн врачтан бат айыгат эмеспи. Сиз дарылан
жатканда мен эч качан коркпойм. Мен өзүмдү бак-
тылуумун деп эсептеймин, мен сизге раазымын. Ра-
кыш ортобуздагы басып өткөн үч жыл мен үчүн.
(Рахиманы колдош алат)

Р а х и м а. Жал. Багышев, историкилзды түшүн-
дүрө турган жер бул эмес. Бул жер курорттун вра-
чебный кабинети. Же сахнадагы ойногон ролуңуз эси-
ңизге түшүп кеттиби? Сизди мен театрда жалаң ге-
рой Любовадун ролун аткарат деп ухчу элем. Анын
үстүнө сүйүү ролун көп ойноп жүрөгүңүздүн начарлап
калышы да ошол болуш керек.

Багышев. О. кечирээк, мен сизди колдош

кармап алган турбаймынбы? Кокусунан бир жылдар эже түшүп кетиптир. *(Нина кирет)*

Нина. Рахима Садыковна, Бөдөшбек аксакал кирсинби?

Рахима. Кирсин, кирсин. Да, жол. Багышев. Сиз бошсуз. Жанагы кокусунан эсинизге көп түшкөн. жылдарды унутсаңыз эле бат айгып кетесиз.

Багышев. Рахмат... аракет кылып көрөйүн. Кошунуз *(Кетет)*

Рахима *(Күлүп)*. Кандай, килге түштүңүзбү?

Бөдөшбек. Түшкөнү курусун, көз айнек-мөз айнегим менен 51 кил 200 грамм экенмин.

Рахима *(Күлүп)*. Эч нерсе эмес, бул жерден жакшы семиресиз.

Бөдөшбек. Ошентпесенер айланайын, шампанскаянын пробкасынан да жеңил экемин. Көлүңөргө кайык минбей жөн эле кирип кетсем да чөгөөр эмесмин.

Рахима *(Бирдеме жазып жаткан Нинага кирап)*. Бул кишиге глюкоза да жазып кой.

Бөдөшбек. Таразыңыздар оң эле экен. Бул карындаш өзү тартты.

Рахима. Жоок. Ал жөнүндө эмес. Сизге берилүүчү дары жөнүндө. *(Ички бөлмөгө киришет.)* Чечининиз. *(Бөдөшбек көйнөктү чечет. Рахима тыңшагыч менен тыңшай баштайт)* Кана, дем алыңыз, катуу, катуу, жөтөлүңүз. *(Бөдөшбек врачтын буйругу менен жөтөлөт, жаткырып ичин да көрөт.)*

(Сырткы бөлмөгө келишет.)

Анчалык оорунуз деле билинбейт. Арыксыз.

Бөдөшбек *(Алаканын жайып)* Менин бирин тузга деле минген жок Сокого деле салган жок Со-нуу эле турмуштамын

Рахима. Мурун оорудунуз беле?

Бөдөшбек. Жоок, илери гана тамдын үстүнөн тайгаланып кетип, уктап жаткан иттин үстүнөн бир тийип мына бул чыканагымды үздүрүп алгамын Андаа берн соомун.

Рахима. Уйкуңуз кандай?

Бөдөшбек. Мына ушул уйку жактап кызыкмын. Кээде бир уктайм, таманымды уй жаап жатса да ойгонбоймун, кээде уктабай чыккан күндөрүм да болот.

Рахима. Кандай?

Бөдөшбек. Кээде колхоздун иштерин ойлойм. Кээде өз иштеримди ойлойм. Көбүнчө эртең майрам деген түнү уктабай чыгам.

Рахима. Тамакты кандай жейсиз?

Бөдөшбек. Аны ар кандай. Жакшы тамак болсо арыктыгыма карабай аябай жейм. Жаман тамак ондуу жүрөгүмө баспайт.

Рахима. Чылым чегесизби?

Бөдөшбек. Жок.

Рахима. Ичкиликчи?

Бөдөшбек. Жок. Мас кишини көргөндө маймыл көргөндөй качам.

Рахима. Арык болгонунуз менен ден соолугуңуз эң жакшы.

Бөдөшбек. Ошондой, эми мен айланайын доктор карындаш, бирдемеге таң калам: Маселен мен өзүмдүн кемпиримди алалы. Өзү менден үч эсе дөсөм эл үркүп кетээр, эки эсе семиздик кылат. Бирок тамак жеши да, уйкусу да менден начар. Айылга барса өрдөкчө басып өлгөндө-талганда аран үйгө жетет. Мен болсом ушул азырда балдар менен жарыша кетем. Өтө майлуу кишиники ден соолугу да анча болбосо керек деп ойлоймун.

Рахима. Туура айтасыз. Андай адамдардын жүрөгү начар болот. *(Бүбүш кирет.)*

Бүбүш. Рахима Садыковна, Ефим Ивановичтин кан кысымын өлчөп көрдүк, калыбындай экен. Күн нурунун ваннасына канча жатсын?

Рахима. Азырынча он беш минутадан ашырба. Кум ысыгында жатсын, башына күн өтпөсүн, ошого этият бол.

Бүбүш. Жарайт. Эртең менеси келген эки шактёрду да алып барамбы?

Рахима. Аларды көс түр Жалпы анализден өтүшсүн. Тамак ичиштиби?

Бүбүш. Ооба. *(Чымыл кетет.)*

Рахима. Инна, сенин колун башкаса, калай температурасын билгип түшөбүз дегендерге ружат бер, сууда көп жүрүшпөсүн, өзүн карап түр

Инна. Баягы эти ысым айыккан пахтачы келин көлгө барсынбы?

Рахима. Жок. Аны эки үч күнгө көс түрүш к-

рек. Айтмакчы аны профессорго да көрсөтүш керек эле.

Нина. Жарайт. (Чыгат)

Бөдөшбек. Алда айланайын тартып ай. Карачы, күнгө он беш минутадан ашык жатпасын деп, башына күн өтпөсүн деп. Ал Ефим Иванович кайнаган кара кум чөлүндө 15 минут эмес 15 сааттан жүргөн адам экен. Жанакы айтканыңызды караңызчы, көлгө көп түшүрбө деп, чыйрыгып кете тургансып былтыр мен балыктын кызуусуна кирип алып мөңгүдөн мөңкүп келген тоо суусунун көбөтүнө көпкө чейин чүмкүп, калчылдап чыгып деле эч нерсе болгон жокмун. Мына камкордук, мына тартып.

Рахима. Бул адам үчүн болгон камкордук. Бул камкордук партия менен өкмөттүкү.

Бөдөшбек. Ошол партия менен өкмөттөн айланайын. (Рахимага жакындап келип.) Мына мен ким? Жердин сырын ачкан профессор Ефим Ивановичмиби? Жазуучумунбу, сизге окшогон врачмыбы? Же болбосо жылына чарбанын санын көбөйтүп жаткан койчу Сарыбаймынбы? Жок, мен, сага кат келди, ме сага газета келди деп жүргөн эле почтоочумун. Эми мен тигилер менен бирге 5—6 маал тамак ичем. Анан дагы жолдош Бөдөшбек Түгөловдун мээсине күн өтпөсүн, көлгө 15 минута чумкуса, солкулдап кетпесин деп артыман аппак кийген кыздар ээрчип жүрсө.

Рахима. Өкмөт менен партия академикти да, койчууну да, почтоочууну да, баарыбызды бирдей баалайт. Анткени ар бирибизди чон мамлекетти жүргүзүп жаткан машинанын бурамалары деп санайт.

Бөдөшбек. Ушунткен партияга, өкмөткө ким раазы болбойт! Раазыбыз! Мына мен өз ичимде силерден жеп жаткан беш маалкы тамакты партия өзү: Жолдоштор! Бөдөшбекке тамакты даамдуу бышырып бергиле! Жаткан жери так ушундай ап-аппак таза болсун! Ден соолугун күндө үч маал карап жүргүлө! деп, Москвадан айтып жаткандай сезем. Менден башкаларда ушундай сезишээр!

Рахима. Сиз жакында ВКП(б) Борбордук Комитетинин 1951—1955-жылдарда СССРди өнүктүрүүнүн беш жылдык планы боюнча партиянын XIX съездинин директиваларынын долбоорун окудунубу?

Бедешбек. Окудум. Ушуну курорттом окудук Ефим Иванович менен Багышев экөө биздин атакталардагылардын баарына акбай түшүндүрдү. Анда байланыш, почтоо жөнүндө да айттыр.

Рахима. Мына ошол деректива боюнча карамчысы. Өлкө курулуш жагынан канчалык өсөт. Эм чарбасы эбегейсиз байыт. Калкыбыздын маданий турмушу дагы ого бетер көтөрүлөт. Ушунга окшогон нечен жаны курорттор ачылат. (Күлүп Бедешбекти далыга чаап) Ошондо да сиз менен кезигишсебиз.

Бедешбек. Ээ айланайын жылдан-жылга жыргалга бара жатабыз.

«Айланым ар жаны жыл келгени сайын
Көрөбүз көлдөй терең эл таалайым» деп
Жоомарт Бөкөмбаев жакшы айткан.

Рахима. Мына ушунткен биздин элдин жыл сайын келген жыргалы. Биздин өлкөнүн Волга-Дондон күйгөн электр жарыгы, Океандын пары жагындагы капиталисттердин ичин куйкалап, алар согуш отун тутантууга аракет кылып жатпайбы.

Бедешбек. (Кобакыч чыгып). Согуш отун тутантып, тутантып, тигини! Атаңкөрүлдү күргүнүн күчтүүсүн! Өрт. Өрттү жыгмаз турган жыгач, өсүүнү токтоткон өсүмдүк жакшы көрөт. Алар ошолор. Биздин өлкө жайкалаган шибер, акыман гүл. Биздин саясат, тынчтыктын саясаты, асманга жалбырагын жайып бүт дүйнөгө тамырын жайган чынар терек. Демек, өрттүн алы келбейт.

(Көрүнүш)
(Нина кирет.)

Нина. Рахима Садыкова, сизди профессор чакырып жатат. Баягы Москвадан келген аяктын оорусу жөнүндө сиздин ичкириңизди да утсам дейт.

Рахима. Жарайт. (Бедешбекке) Олтура турунуз. Мага киши келсе да күтсүн. (Чыгат)

(Бир аздан кийин тарелка көтөрүп курорттун лавары кирет. Бедешбекти карай лавар бир аз турат. Бедешбек да орноң карайт)

Лавар. Рахима Садыкова, кайда кетти жеси?
Бедешбек. Профессор чакыртып кетти. Мага

келген киши күтө турсун деди. Ушу жерде иштей-синби?

Повар. Ооба, повар болуп иштейм.

Бөдөшбек. Повар? Повар деген эмне? Доктурдун жардамчысыбы?

Повар. Ооба. Жардамчы профессормун. Тамак жеп жатасынбы? Ошону мен жасайм.

Бөдөшбек. Жанакы тамактардын баарын? Анан баарыбызга сен?..

Повар. Мен, анан менден башка да он чакты повар барбыз.

Бөдөшбек. Азамат, азамат. Канча түрлүү тамак а? Ар биринин даамдуулугучу.

Повар. Даамдуу, даамдуу. Ишиниз да, тамагыбыз да даамдуу эле болчу эле. Моминтип (*таркелканы көрсөтүп*) беш күндөн бери бир аялга жакпай койдук.

Бөдөшбек (*Тарелкага мойнун созуп карап*). О бул, аял эмес эле балык ко.

Повар. Ушул балыкты чала куурулган деп жебей арызданып жатпайбы?

Бөдөшбек (*Барып көрүп*). Бул жакшы эле куурулган балык. Бул капталы да азапты көрүптүр, тиги капталы да оңбой калган экен. Токточу. Аа, мына бу көзүндө кеп бар тура.

Повар (*Жакындап келип*). Эмне көзүндө.

Бөдөшбек. Карасан! Бир көзү соолуп, бир көзү ошол бойдон турат. Карасан, чит деп койсоң эле тарелкадан ыргып кетчүдөй болуп турат. Кап ушу көзгө май чачыраган эмес экен да?!

Повар. Дегн өзү экилүү аял экен. Курортко миң сан киши келет, баарынан мактоо алабыз. Ушуга эле жакпай калдык. Эриңе эркелеп көргөн неме көрүнөт.

Бөдөшбек. Жаңагы калпагынын мобу жери (*маңдайын көрсөтүп*) бир кулач болгон аялбы?

Повар. Ооба! Жаңагы бир күндө 9 көйнөк которуп кийген неме.

Бөдөшбек. Аа кокуй, ага балык эмес каймак-ка талкан көөлөй берсен да жакбассын.

Повар. Ошого жаным күйүп. Директорго бир-дям элеч Эми Рахима Садыковнага көрсөтөйүн дедим эле.

Бөдөшбек. Доктурдун өлгөн балык менен

эмне иши бар. Бул эми порошок ичпесе. Ийне сайган-га болбосо...

Повар. Жоок. Муун айыктырайын деп алып келген жокмун. Тамактын сапатын, элге жагымдуусуна доктор уруксат берет.

Бөдөшбек. Ээ, айланайын, силердин эмгекке да баракелде! Нечен түрлүү тамактын башын бересинер. Бул да устатчылык да!

Повар. Устатчылык эмей анан! (Бармагын санал). Котлет, рулет, быточка, раиштекс, бивштекс, шинцель, шинльклепус, отбивной, поджарка дагы толгондорун жасайбыз

Бөдөшбек. Буларын мага акбай, токбай, кара менде кашка тай. Каргабай, Жумабай, дегендей эле угулду, бирин билсем буюрбасын. Айтоор жакшы жасайсыңар, ырас, чын. Мага көбүнчө, жанакы эрте менен анда-санда бере коёсунар го, мындай куймакка окшош, бирок андан да жумшак, үстүнө каймак куюсыңар, ошол жагат. Буруштесин ошобу?

Повар. Жок, кокуй, аны бляня дейт. Ал ошол.

Бөдөшбек. Мына ошо бляни мыкты. Ай, силердин кесип да сонун экен го. Ар дайым тамактын арасында жүрөсүң. Жанакы айткандарыңды ар биринен бир кесип жесен да салмагың төрт килтиер болоор. Өзүн да курорттосун

Повар. Ооба, курорт, курорт. Силер уякуда кезде мен ун менен алек болуп жатам, силер кайык минип жүргөндө мен картошка аарчып жатам.

Бөдөшбек. Ээ, кызмат деген ошол. Эми иштей бер. Кайсынына эс аласың. (А)а)а) ~~автордун~~ курсасын сылайт.)

(Шалима кирет, кийки баягында да шуудукка, колунда өөр. Башында дагы бир фариндуу калмак. Мандай жагы өтө узун. Колунда алмак кал кал. Билекте саат. Мойнунда жончок.)

Повар (Шалиманы көрүп чочуп кетет). Келиңиз, келиңиз. Мына жалагы сиз жибеген балык. Врочка көрсөтөйүн деп келдим.

Шалима. Мен дагы врачка келдим. Жана балык эмес, балык тамактарыңарда кемчилик көр. Айт да айтам.

Бөдөшбек. Билбейм, айланайын. Билсе баары эле сонун көрүнөт.

Ш а л и м а. Сизди сиз дейт. Бизди биз дейт. Силер өмүрүңөрдө мындайларды жеп көргөн эмессинер. Силерге жакшы.

Бөдөшбек (Таң калып). А, сизгечи?

Ш а л и м а. Мага, мага, бул таңкаларлык эмес. Менин үйүмдө кызмат кылган бир аял бар. Ар дүйүм тамакты сонун жасайт. Мен ошого көнгөмүн.

Бөдөшбек (Поварды көрсөтүп). Э айланайын. Карасаң боло. Ал аял. Бул болсо, эркек тура. Ошондой болсо да баракелде десең боло.

Ш а л и м а. Это не важно! Все-таки тамакты киши каалагандай жасаш керек.

Бөдөшбек (Поварды көрсөтүп). Сиз каалагандай тамак үчүн бир казан асып, мен каалагандай экинчи казан асып олтурса буларда жан калабы?

Ш а л и м а. Конечно, ассын. Биз путевканы нак акчага сатып алганбыз.

Повар. Кызык экенсиз. Башка эл эмне уурдап алыптырбы.

Ш а л и м а. Это не важно. Көңүлдөгүдөй тамакты даярдап бериш керек.

Повар. Сиздин көңүлүңүз менен көчүп олтурса, тирүүсүндө бышкан өрдөк бер дээрсиз.

Бөдөшбек (Акырын Шалимага жакындап).

Рас эле карындаш, ушу сиз эле көп таңдайсыз. Бая күнү котлет күйүп калыптыр деп чыр салдыңыз. Кечээ, какао суюк экен деп, бүгүн бул балыкты өлсө да болбой доктурга жетелетип келдиңиз. Деги сизге кандай тамак жагат. Билим жагабы сизге?

Ш а л и м а (Таңыркап). Билими эмне?

Повар. Блины, блиндерди айтат.

Ш а л и м а (Каткырып күлөт). Ой боорум ай, вот культура! Билим дейт блиныны айталбайт ха... ха... ха... билимди образование дейт... ха... ха... ха... кызык.

Бөдөшбек (Аң-таң калып, поварга). Бул эмне айланайын? Ал күлкүлүү тамак беле?

Повар. Жок. Сиздин так сүйлөбөгөндүгүңүзгө күлүп жатат.

Бөдөшбек. Ах, эч нерсе эмес, курсагым түшүнсө болду. Анча деле күлөрлүк эмес экен. Не важно, нечего карындаш! Түшүнүшө жатарбыз.

III-көшөгө

V-сүрөт

Көл жакка бет алган аллея, коюлган скамейкалар, көшөгө ачылар замат Ефим Иванович менен Сарыбай жанаша басып сүйлөшкөн бойдон көрүнүшөт. Ефим Иванович Сарыбайды колтуктап.

Сарыбай. Сиз ал кезде мыкты бир топ жаш элениз.

Ефим Иванович. Албетте, а сизчи, сиз да жаш көрүнгөнсүз, андан бери канча жыл өттү, анда колхоз жаңы уюштурулуп жаткан мезгил эле.

Сарыбай. Туура айтасыз, так ошол жылы жазынад 75 түтүн баш кошуп «Алга» деген колхоз болдук эле. Ортонун 640 гана кою бар болучу. Жалгыз мен бакчу элем. Эми 12 минден ашык кой болду. 2 миң жылкы 2500 уй бар.

Ефим Иванович. Демек, ошондон бери кой багып келе жатасызбы?

Сарыбай. Ооба, эч үзгүлтүксүз багып келе жатамын. Эснinizдеби, ошондо күйгөн шагыл кайсы болот деп менден сурабадыңыз беле.

Ефим Иванович. Туура айтасыз, сиз көрсөткөн элениз, ошол жерден көмүр чыкмак эле.

Сарыбай. Күйгөн шагылдын аалы бүт эле көмүр экен. Ал жер эчак эле шахта болгон Жумушчулар туруучу үйлөр салынган, бир областка бүт көмүр ошол жерден алынат. Баягы көк борчуктуу түбү каздырып көрбөдүңүз беле, ошол жерден азыр коргошун чыгат.

Ефим Иванович. Да, ошентип тоо-тоонун башында жүргөнүбүз бекер кеткен жок. Андан жакшы натыйжа чыкты. Өкмөт билдир эмгектебилди да билди. Анда горный институтту жаңы бүткөн элем. Азыр ак баш болгон профессор болдум. Ичекем жерлерди кыдырдым. Тайгада болдум, Ыраакка чыгышта да болдум. Түркмөн чоң каналында геологиялык партиясына жетекчилик кылам.

Сарыбай. Балдар барбы, Ефим Иванович?

Ефим Иванович. Үч балам бар. Уулу уулум өзүм бүткөн институтту бийыл бүтөт. Иштөөгө Кыргызстанга жиберейин деп жүрөм.

Сарыбай. Келсин, Кыргызстанга келсин, түз

эле менин үйүмө келсин. Мен жардам беремин, жер көрсөтүп беремин.

(Жай басып Бөдөшбек кирет.)

Бөдөшбек. Отурган экенсиңер.

Сарыбай. Эс алып олтурабыз.

Бөдөшбек. Эс алгыла, күндө чарчап жүрбөй-бүзбү. Таң атканча чай-чай деп короо кайтарып чысын. Сага эп болду. Сен эс ал.

Ефим Иванович. Сарыбай экөөбүз эски тааныш экенбиз. Мен биринчи келген жылы жайында булардын айлында болупмун.

Бөдөшбек *(Сарыбайды далыга чаап)*. Оо Бочкем, эрсин. Мен төрт дөңгөлөк арабаны көрө элек кезимде, бул профессор менен тоо кыдырып жүргөн тура.

Сарыбай. Күйгөн шагылдын таш көмүрүн Ефим Иванович болуп тапканбыз.

Бөдөшбек. Айтам да, дегн окумуштуулук мүнөздөр сенде көп. Койду көк бетке жайып таштап, ар кайсы жерди таяк менен чукулай берчү элеч. Көрсө кен издеп жүрчү турбайсыңбы...

Ефим Иванович. Чын эле, Сарыбай, бизге ошол жылы көп жардам берген.

Бөдөшбек. Сакемдин жардамсыз даде көп кендер табылабы деп жүрөм. Биздин тоолордун таштарынын баары кен. Чөптөрүнүн баары дарыбы деп калдым.

Сарыбай. Баягы көлмөнүн өзөнүндөгү ойдун булактан май чыгат дейтко.

Бөдөшбек. Май чыгарын, спирт чыгарын ким билет, айтор нефтинин белгиси бар дейт экен.

Сарыбай *(Ефим Ивановичке)*. Ефим Иванович, сиз Кыргызстанга биротоло көчүп келсеңизчи. Дагы толгон кен табар элеңиз.

Ефим Иванович. Жок, менин башка жумуштарым көп, менден башка да нечен жаш адистер чыгып келип жатпайбы, ошолор табат.

Бөдөшбек. Ырас эле канча жаштар бүтүп келип жатат. Жалаң эле биздин айылдан *(бармагын санап)*. Ысактын баласы, Жумагулдун ортоңчу уулу, Акматтын баласы, башка райондордо: да бар.

Ефим Иванович. Менин балам да келет. Ал Москвадан бийыл бүтөт.

С а р ы б а й. Эми ошол Москвадан чыккысы келбей койбогой эле.

Б ө д ө ш б е к. Ай, алланайын ал жерден ким кетейин десин, дүйнөдө Москваны көрүүгө кумар болбогон жан жокко дейм.

Е ф и м И в а н о в и ч. Ырас, элди өзүнө тартат.

Б ө д ө ш б е к. Мен Кремлди көрсөм, майрамда Сталинди көрсөм болот эле. Сиз го майрам сайын көрөсүз.

Е ф и м И в а н о в и ч. Ооба майрамдарда көрөбүз.

Б ө д ө ш б е к. Биз кинодон көрөбүз. Анан кинонун бир жамаи жери шарт-шарт эттирип эле бат алып кетет. Сталин көрүнгөн жерин жайыраак бураса, көпкө чейин көрөт элек.

С а р ы б а й. Айтмакчы, жанакы артист Багышев Ленин менен Сталинди көрсөткөн оюнду коюп жатабыз дейт. Ленинди, Сталинди кыргыз тилинде сүйлөшөт экен.

Е ф и м И в а н о в и ч. Ошону көрүш керек.

Б ө д ө ш б е к. Аны мен газетадан эчак эле окугамын. «Мылтыкчан киши» деген оюн ошо.

Е ф и м И в а н о в и ч. Багышев анык искусствонун кишиси, артисттик да, жазуучулук да таланты күчтүү. Жеткен ишмер жигит. Эс алым жатканын көрбөйм. Ар дайым бир иштин үстүндө отурганын көрөсүн.

Б ө д ө ш б е к. Чын эле артисттик иш да өзүнчө кызык болот экен. Бир күнү Багышев палатада эки калыптыр. Мен терезенин жанынан өтүп бара жатсам эле «Шашпа!» Эне сүтүндү оозука татыртканын Сендей арамза арабызда болбош керек!» — деп эле бакылдап жатат. Жүрөгүм оозума каптала түштү. Көрсө роль жаттап жаткан экен. Мени көрүп күлүп жибергенден кийин анан эки тилемдин шапкыдаганы басылды.

С а р ы б а й. Өзү курортко эс алганы асепенинче карабастан иштеп жүргөнүн кара.

Е ф и м И в а н о в и ч. Советтик адамдар кайсы гана кесипте болбосун, кайсы гана жерде болбосун, ар дайым иш жөнүндө ойломот. Мен да ишмдин эстен чыгарбайм.

Б ө д ө ш б е к. Мага да почтоо салгып сүйкөм экн жолу түшүмө кирди (Сарыбаев) Сени дагы

койлорунду сагынгандырсын. Бирок, эки бетин кара көк тартып семирдин, койлоруң тааныбай калып, үр-күп жүрбөсүн.

Ефим Иванович (*Саатын карап*). Күн нурунун ваннасына жатмак элем. Убагында барайынчы (*чыгат*).

(*Аллеяга жай басып Шалима Эсенболова кирет. Колунда веери бар. Дагы бөлөк формалдуу шляпа кийген. Бирөөнү күткөндөй үшкүрүп келип, Сарыбай менен Бөдөшбектин жанынан окчундап келип олтурат.*)

Шалима. Тфу... качан келет эми. Кайыкка түшөт элем. (*Эки жагын каранат.*)

Бөдөшбек. Ким, карындаш?

Шалима (*Жактырбаган түрдө*). Это не важно.

Сарыбай (*Бөдөшбекке*). Не важно деген жанагы бул киши менен карта ойногон жигитпи?

Бөдөшбек. Не важно деген жөн эле сөз. Бул кишинин аты деген тура.

Сарыбай. Кайдан билдим. Ар дайым эле бул киши не важно деп ошол жигит менен сыйдыр ойноп, бети калды ойноп калат.

Шалима. Ха... ха... ха... туура айтасыз. Ошол жигит кайда жүрөт?

Сарыбай. Жана бир келин менен кайыкка түшүп кеткен.

Шалима. Вот. Подлец... (*Ачууланган түрдө*). Кандай келин экен?

Сарыбай. Кайдан билдим балам. Көпчүлүк да. Өзүнө окшогон эле келин.

Шалима. Анык акмак жигит экен ээ. Шашпа, келерсин!

Бөдөшбек. Ага мынча эмне ачууландыңыз, карындаш? Фрунзеде легкой ганга минген күйөөм бар дебединиз беле? Ошого ич тардык кылыңыз. Буга эмне... бул. Бир...

Шалима (*Ачууланып*). Бир. Бир эмне бир. Сиз качан болсо эле кишини кагып сүйлөйсүз. Менни Фрунзедеги күйөөм менен кандай ишиниз бар?

Бөдөшбек (*Ачууланып, бирок тамаша аралаш*). Албетте, ишим бар. Мен күйөөмө болушамын. Бир күндө үч-төрт калпак, төрт-беш туфли которуп

кнесин. Мунун баарын алып берген ошол. Же жанагы кайыкка түшкөн жигит бекен?..

Ш а л и м а. Ха-ха... ха... ха... Ушундай күйдүргүсүз. Үйдө да шляпаларым бар. Жалаң пальтолорум 8. Булар эмне (көйнөктөрүн көрсөтүп), жөн гана курортко, жолго кийүүчүлөрүм.

С а р ы б а й. Бали, балам, ушундай болуш керек.

Ш а л и м а (Сарыбайдын сөзүн жактырып). Ха-ха... ха... ха... Не важно деген киши дедиңиз ээ? Кайда иштейсиз?

С а р ы б а й. Койчумун.

Ш а л и м а (Чочуп). Койчу? Койчу? Койчу кантип курортко келсин?

С а р ы б а й (Таңыркап). Эмне үчүн келбейт?

Курорт баарыбызга тең эмеспи.

Ш а л и м а. Тең го-тең го. Бирок, путевкага кеткен акчага көйнөк-көнчөк албаймынбы.

Бөдөшбек. Азыр койчулар сегиз пальтосу болбосо да сизден бай болсо кантесиз?

С а р ы б а й (Мактамып). Албетте, баймын балам, баймын.

Ш а л и м а. Фу, бай, көп болсо, бир патефонуңуз бардыр.

С а р ы б а й. Албетте, патефонуң бар. Радиоң бар. Анан, анан дагы балдарым бурай берсе, кайкай жактагыны алып угузган дагы.

Ш а л и м а. Приемник.

С а р ы б а й. Ооба, ошонум бар. Дагы толгондо-руң бар.

Бөдөшбек (Танаша арнаам). Бизге андан артык байлыктын кереги жок. Упу менен бетмайдам, каш майды, чач майды, тырмак майды, кирпик майды биз анча мүлк катары көрбөйбүз.

Ш а л и м а. Это не важно, алардын кадырын силер билбейсиңер (Сарыбайга). Ну как, абышка, койду кандай багасыздар?

С а р ы б а й. Жакшы багабыз.

Ш а л и м а. Зарият канча?

С а р ы б а й. Колхоздун тартибин билбейсиңби? Айлык эмес, эмгек алабыз.

Ш а л и м а. Воот как Кой багуу кыйын да ээ?

Бөдөшбек. Кандай эмгек болсо да кыйын, бирок ошончолук кызык.

Ш а л и м а. Да, конечно, кыйын. Кышкысын кар

да, жайында ысыкта ар дайым кой менен жүрүү кыйын. Анын үстүнө койлор грязный, анан акылсыз малдар да, эч соображать этпей эле жүрө беришет. Мен эки күн да бакпас элем.

Бөдөшбек. Албетте, бага албас элең. Алдыңкы үзүн такаң түшкө чейин түшөөр эле. Мына бул калпагыңан эчкилтер үркөөр эле.

Шалима. Ушул образованием менен анын үстүнө күйөөм тирүү турганда кантип кой багайын? Подумашь...

Сарыбай. Бизде сизге окшогон келиндерден кой баккандары көп. Жалпы элге данкы чыгып сыйланган келиндер бар.

Бөдөшбек. Малчылык данк. Малдын эти, сүтү, жүнү териси айтоор баары эле керек. Жанакы сен кийген сегиз пальто ушул койлордун жүнүнөн эмеспи

Шалима (Сарыбайга). Жүн демекчи, сиздерде каракуль койлор барбы. Каракуль, ой, каракуль! Күбанканы муфтасы менен кийсе, бир парын көк, бир парын карасынан, шикарно болор эле. Барбы, аксакал?

Сарыбай. Түшүнбөй калдым, балам.

Бөдөшбек. Жанакы тармал козуларды айтат.

Сарыбай. Бар. Тармалы да болот. Агы да бар, көгү да бар

Шалима. Воот, воот. Ошондой тармал көрпөлөр мага керек. Сиз ошолордон мага подарка кылып берип жибериниз. Мен сизге, кант, бал берип жиберем. Давай, байланыш бололу, а?

Сарыбай. Жок, балам. Биринчиден, ал мал меники эмес, өкмөттүкү, элдики. Экинчиден кант менен бал өзүбүздө батпай турат.

Шалима. Эмесе, пух бериниз, пух. Ой, пуховая шаль жасатып, мончого барганда салынып барса.

Сарыбай. Пухун эмне, балам?

Шалима. Ну вот, пух. Майда-майда жумшак койдун жүмү. Вот жана, кыргызча тыппай жатышымды кара. Ну вот пух. Пух...

Бөдөшбек. Тыбытты айтасын го. Тыбыт койдо болбойт, эчкиде болот. Ал дагы сураганга, сатууга берилбейт. Мамлекетке төгүлөт.

Шалима. Это не важно! Мен силерсиз деле

керегимди таап алам. Ох, как скучно! *(Эки жакты каранат.)*

Бөдөшбек. Биз менен сүйлөшүп, зеригип кеттиңби, карындаш?

Шалима. Ну да, конечно. Эчки менен койдон башканы сүйлөбөйсүңөр. Башка темада сүйлөй албайсыңар

Сарыбай *(Гурул)*. Күткөн кишиниз келип калар. Биз Бөдөшбек экөөбүз, кумга жатмак элек. Жүр, Бикө. *(Экөө кетет. Шалима жалгыз калат. Адам эки жакты карап өөери менен желпимет.)*

Шалима. Ой, как скучно Семирбей эле арыктадым. Даже не с кем время провести *(Шыкы-йыңгы чыгат.)*

(Рахима менен Багышев сүйлөшүп киришет.)

Багышев. Менин азыркы сөздөрүмдү кайсы бир эркектердин өлкө боорун чапкылаган сөздөрүнөн деп түшүнбөңдү сурайм

Рахима. Түшүн деп сурашууга болбойт эмеспи? Кандай түшүнүшүм менин эркем да

Багышев. Эми кандай деп түшүңдү?

Рахима. Кандай деп түшүнмөк эсим? Сенде, то есть, сизде мындайча айтканда, эркектик гордость болду

Багышев. А сиздечи? Сизде?

Рахима. Гордость болуу бизде жок дейсиңби? Албетте, сага жагынгандай болуу мамалык аялуулук мен туура тапкан жокмун. Мындай сезим эркектерге караганда, аялдарда күчтүүрөк болорун өзүңүз билесиз да

Багышев. Туура айтасың. Сенин таарымчыңды мен кийин билдим. Бирок, негизги таарымчың эмнеден болгондугун биле албадым.

Рахима. Эмнеден? Сени менин шартыма көнбөгөндүктөн. Менин практикалык иште өсүшүмө жардам берүүнүн ордуна шаарда кал деп тырмыштым.

Багышев. Шаарда деле иш бар эмес да

Рахима. Кеп анда эмес. Мамлекет мени да, сени да окутту. Тарбиясым берди. Ошондой болгондон кийин өкмөттүн бар деген жагына баруубуз керек эмеспи. *(Күлүп)* Чыным айтканда, өкмөттүн талабын, сенин талабыңдан төмөн көбү алган жокмун

Багышев. Анан сен да, мен да мында болгон-до эмне болмок.

Рахима. Эмне болмок? Эч нерсе болгон жок. Үйлөнүүгө биз качан болсо, жетише алат элек. Чынбы?

Багышев. Чын. Экөөбүз эки жерде болупбу?

Рахима. Биз дайым эле эки жерде болуп турбайт элек да. Өкмөт эске алат эле. Менин практикалык иште болушума сенин каршы чыгышыңа мен тап калдым. (Күлүп) Мындайча айтканда, өзүңөр ойноп жаткандагы пьесаларыңардагы конфликт. Сен экөөбүздүн ортобузда так ушул жерде болду.

Багышев. Бармагын тиштеп, ойлонуп). Конфликт... Конфликт. Кульминационная точка, сүйүүдө болуп жатпайбы. Эмне үчүн менин эки катыма жооп берген жоксун?

Рахима. Сиз эмне үчүн мени узатып чыккан жоксуз?

Багышев. (Унчукпай туруп). Анан менин каттарымды тап катары жооп, тыттың ээ?

Рахима. Сиз... Ал менин ишим. А балким катып жүргөндүрмүн, кайдан билесин?

Багышев. Катып жүрсөң раазымын.

Рахима. Сяз... Бирок эки катың тең муздагы-раак экен.

Багышев. Муздагыраак? Койчу.

Рахима. Ну, салкыныраак.

Багышев. Салкыныраак. Ошондойбу?

Рахима. Ошондой. Мелүүнүрөөк дейм да. (Күлүп) Баштагы каттарыңдай. Ырдуу, сырдуу эмес дегеним да.

Багышев. Ырдуу каттарым да болгон ээ?

Рахима. Албетте (оңдонуп олтуруп). Помниш:

Жүрөгүмдү куйкалайсын жалындай,
Жүрө албаймын күндө сени сагынбай,
Мээ сергитет менде жүргөн элесин.
Мелмиреген Ысык-Көлдүн таңындай

Көзүн укмуш, ак чыныда карагат,
Көп караба жүрөгүмдү жаралап.
Көөнүн болсо, бир белгинди түшүндүр
Киши жалап, сүйө албаймын паралап

Эч пайдасыз ээрчип жүрөм эринбей,
Жооп берчи, же «жок» дечи керилбей!
Кээ бир түштө беттен сылап коёсун
Июлдагы көк конуштун желиндей.

Сүрдөп кетем, капыс жерден кабылсам,
Кечирип кой, мен сүйүүдөн жаңылсам.
Жалгыз сага жарашкансып көрүнөт,
Кайсы күнү кандай жоолук салынсан. —

Эсиндеби?

Багышев. Эсимде. Рахмат.

Рахима. Демек, жоготкон эмес бекемин. Каттарыңыз тытылбаптырбы?

Багышев. *(Бир аз ойлоно калып)*. Эмне үчүндүр Рақыш, менин оорум айыгып келе жатат да?

Рахима. Кайсы оорун, сенде оору жок эмеспи?

Багышев. Жоок. Бар. Сага билинбеген, мени кыйнаган ооруну айтам. Дегн өзүңдөн эм болду. Мындан ары Фрунзеде болуп калсам эмне, дайым сага көрүнүп турат элем.

Рахима. Айтсаң, айтпасаң деле бийыл Фрунзеге барам. Дагы окуйм. Же иштейм. Өзүңөрү ошондой чечип жатышат.

Багышев. *(Сүйүнүп)*. Ырас эле ошондой чечилдиби иш?

Рахима. *(Чочуп)*. Эмнени?

Багышев. *(Шашыл)*. Тим эле. Жаңагы өзүп айткандай. Фрунзеге барып иштетсеңиз эле ол.

Рахима. Бийылдан баштап Фрунзеде болот го. *(Саатын карайт)*.

Багышев. Отура турсаң. Шашыл турасыңбы?

Рахима. Менин дежурствого кирээр маалым жакындап калды.

(Ошол учурда Сарымбай менен Бөдөшбек алгач менен бирдеме-терди сүйлөшүп келе жаткан болот).

Сарымбай. Эй, Бөкө, Кавказда бир абышка 153 кө чыгыптыр. Сүрөтүн да тартыптыр. Дагы бир абышка 130 да экен. Коллоздуң устасы болуп кызмат кылат дейт.

Бөдөшбек. Ал өзүлөрүнчө жашагандар. Эми биздин жашыбызды орто эсеп менен 150 го чейин алып барууга советтик илимпоздор киришип жатат.

С а р ы б а й. Газетага да ошентип эле жазыптыр.
Бөдөшбек. Качан окудун?

С а р ы б а й. Кечээ. *(Ошо учурда скамейкада отурушкан Рахима менен Багышевди көрө коюшат.)*

Бөдөшбек. Болду эми. Кечээ эмес, былыр окусан да шарт кайра тарт дейм ой... *(Өзү да бүжүндөп кетенчиктейт. Аларды берки экөө да көрө калышат.)*

Р а х и м а. Бөдөшбек, аксакал... Келиңиз. Кели-
низдер.

Б а г ы ш е в. Силерге эмне болду. Кийинк ата тур-
гансып бөкчөндөйсүңөр да.

Бөдөшбек. Жоок. Тим эле. Кечээ мынабул
газетадан адамдын өмүрүн узартуу жөнүндө макала
окуптур. 153 жашка келген киши бар экен дейт. Анда
мен моминтип эле басып калгандыр деп көрсөтүп
жатам.

Р а х и м а. Рас, рас. Сарыбай акем туура окуган.
Адамдын өмүрүн узартуу иши бар.

Бөдөшбек *(Сарыбайга)*. Мына ошондо сен
150 гө келип баландын баласынын, анын баласынын,
анын баласынын баласын көрсөсүң, түшүндүңбү?

С а р ы б а й. Жакшы. Бирок киши тентушу жок
эле тилсиз калса жаман да.

Бөдөшбек. Тигини, жалгыз эле өзүң калгын
бар. Бөкөң да 150 гө барбайт бекен. Мени эчак көөмп,
мүрзөмдү чым басканда үстүмө кой жайгысы бар.
Ай оңбогон Сарыбай. *(Рахимага)*. Бул мен чоң жак-
шылык кылып жүрсө. Үйүндө катты араң эле билүү-
чү. Газетадан Карабалта деген сөздү Кана-ка, ра-
фа-ра. Бал-бал... Балта-та-та... деп араң окуучу. Эми
муну менин койкма жакын жаткырып койдунуз эле,
газетаны шар окуп калды.

С а р ы б а й. Мунуң чын. Мага көп жардам бер-
дин.

Бөдөшбек *(Рахима менен Багышевге)*. Ин
олтурупсуңар айланайындар. Ушинтип көп-көп ол-
турсаңар. *(Сарыбайга карап)* Биз бекер келип-
тирбиз. Мышайт. Мышайт болот. Деги эки киши
сүйлөшүп олтурса жанына келиши, культурныйлык
эмес. Эсине тут.

С а р ы б а й. Жүр эмесе сайрабай!

Р а х и м а. Жок, олтура бергиле.

Б а г ы ш е в. Бизде жашыруун сөз жок

Бөдөшбек. Жашыруун сөз болбосо дагы, ушунтип жалгыз олтурганыңар жакшы. Аркы-беркини айтып дегендей... Келечегинер кен. Экөөң...

Багышев (Көзүн кысыл). Экөө жалгыз олтурушат деп кеп кылбайсыңарбы?

Бөдөшбек (Чочуп). Эмне дейт?! Курорттогу окуяны да сыртка чыгарчу беле? Бул кайра жакшы окуя болду. Эми буйрук болсо... буйрук.

Рахима (Күлүп саатын карап). Эми мен де-журствома барайын.

Сарыбай. Рахима, азыр мени таразага тартырып берчи, айланайын. Кечээ түшпөй калыпмын.

Бөдөшбек. Уйкуңан көр.

Рахима (Сарыбайга). Жүрүңүз. (Экөө кетет).

Бөдөшбек. Деги сылап-сыйпап көрүп жатасың-чы? Анча кагып, silkпейби?

Багышев. Жок. Өзү эстүү адам эмеспи. Мен ак экениме ишенип келе жатат.

Бөдөшбек. Ошентсин айланайын. Ишендир. Анан сенки жакшыбы? Жакшы көргөн кызың болсо, алыс сапар жол жүрүп бара жатса узатып чыкпаганың уят да! Таарынары эп. Деги бектигин карабайсыңбы. Үч жыл удаа таарынышың карачы.

Багышев. Эми кечирим сурап жүрөм.

Бөдөшбек. Кыз назик нерсе да! Өзүң бизлесиң. «Көпөлөк менмин, сен чырак.

Көкөлөп сага айланам» деп Токомбаев жазгандай. Көпөлөкчө эле айланып турсаң Сени билбей коёбу? Өзү эстүү киши тура. Кад, ушул жерден үйлөнсөн. Тойду чогуу өткөрсөк. Анан курорттогу окуя болор эле.

Багышев. Анда жолоочу жүрүп аш бергендей болуп калбайбызбы. Сизди Фрунзеге тойго чакырам.

Бөдөшбек. Сарыбайдычы?

Багышев. Аны дагы.

Бөдөшбек. Ошент, көңүлү көтөрүлүп калсын. Деги той болоруна ишенебизби?

Багышев (Күлүп). Албетте.

Бөдөшбек (Тамашалап). Той болгуча дагы кыргый кабак болушуп калбагай эле деген тилең берем да. Кокусунан чайга чакан, нанды шашым жутуп какап калсам эле, жаштардын тоюна чакан жатем деп, шылап калайын (Күлүштөт).

VI-сүрөт

Мелтиреп жаткан көл, алыстан Ала-Тоомун чокулары көрүнүп турат. Курорттун ичи. Бактуу аллеянын ар кайсы жерине скамейкалар коюлган. Ары-бери басып өткөн элдер. Скамейкалардын биринде папиросун тартып Ефим Иванович олтурат. Ал анда-санда бирдеменин мотивин ышкырып да коёт. Ошол учурда жанына Эсенболова келет. Ал Ефим Ивановичтин папиросунан күйгүзүп жатып:

Ш а л и м а. Фу. Тутанбайт. Отуңуз өчө турган деле жашка жете элек экенсиң.

Е ф и м И в а н о в и ч. Кеп отто эмес.

Ш а л и м а. Ошондой десеңиз. Эмнтен жүрөгүңүздөгү от өчө баштаса чатак да.

Е ф и м И в а н о в и ч. Ушул тамекинин зыяны биллип эле турабыз. Бирок, тартабыз.

Ш а л и м а. Конечно! Баарына эле көзүбүз жетет. Бирок иштейбиз. Врачтар өзүлөрү тартпа, ичкилик ичпе дешет. Бирок, өзүлөрүчү..

Е ф и м И в а н о в и ч. Өзүлөрү тарткандары да бар.

Ш а л и м а. Тартат дейсиз да. Кызылдай мас болуп алып, жүрөгүңдү тыңшагандын ордуна, бутучду сыйпайт.

Е ф и м И в а н о в и ч. Албетте, бардык эл бирдей эмес декизчи.

Ш а л и м а. Конечно. Врачтын айтканындай жүр. Турмуштун законунун рамкасынан чыкпа эмне деген кеп болду. Эркин доордо жашагандан кийин, эркин эле колдон келишинче ойдогудай өмүр сүргөн жакшы да. Кий, ич, шапар теп! Сайрап чек. Мына ушул үчүн иштейбиз. Жашайбыз.

Е ф и м И в а н о в и ч. Да-а. Иштейбиз. Мезгил мекен моминтип эс алабыз. Кайра жаны күч менен ишке киребиз. Сиздин отпусканыз да бир айбы?

Ш а л и м а. Это не важно бир ай, бир жарым ай, эки ай. Андан көрө рахат жөнүндө сүйлөшчүлүчү. Ефим Иванович. Рахат рахатко, ушул курорт скучный, правда, Ефим Иванович.

Е ф и м И в а н о в и ч. Эмне үчүн?

Ш а л и м а. Однообразие. Безобразие. Адамдары мелкота. Не с кем поговорить. Не с кем погулять.

Ефим Иванович. Эмне үчүн эч ким менен сүйлөшпөскө. Маселен, менчи? Мен...

Шалима. Конечно. (Жакындап олтуруп). Сиз менен сүйлөшүүгө болот деңизчи. Бирок сиз слиш-ком серьезныйсыз. Өзүңүздү катуу алып жүрөсүз.

Ефим Иванович. Кандай катуу? Кандай алып жүрүүнү айтасыз?

Шалима. Кандайы, кандай? Ну, например... например, өзүңүздү курорттогу эркектердей алып жүрбөйсүң. Ха-ха... капа болгон жоксузбу?

Ефим Иванович. Жок. Жок. Курорттогу эркектер кандай жүрөт? Аялдар кандай жүрөт? Аялдар... Балким...

Шалима. Жоок. Балким-малкиминизди кою-Анткорлонбоңуз. Неужели түшүнбөй калат эле-чпз? Но, но... знаем, Ефим Иванович. Ленинград.

Мээ, Крым менен кыдырып келип, ушул биздин учулар эс алып жаткан мелкий курорттон эч нерсе билбейсиз. Ми каласыз ээ. Оой, момунум. Мышкы соңум.

Ефим Иванович. Азыр кандай айтканыңар-га макулмун, Бирок, деги түшүнбөйм.

Шалима (Ооба тушундуром). Менин сырм-ды билгиниз келет. Анан кылт эттирип кайырмагы-ңызга билгиниз келет ээ? Понимаем. Сиздин көз карашыңар эле билгенмин. Бирок алыңыздан коркосуз, чыныбы?

Ефим Иванович. Ааламдан коркпойм. Би-рак сыйлайм.

Шалима. Сыйлайсыз. Мен да эрикти сыйлайм. Бирок чөртөнөк эмне кылып жүргөнүн билем. Сиз кандай билесиз? Эх, Ефим, Ефим. Алар, например, сиз эмнебүз жөнүндө эмне ойлоп жатканын билдик?

Ефим Иванович. Мейли, ойлор берилсин.

Шалима. Конечно, ойлошот. А на самом деле эмнебүз мына бул менин перчаткама да акыбыз чыныбы? Да, ойлошот, но человек на этом и построен. Баягы жылы мен Ялтада эс алып жатканда бир жи-гит бар эле. Анын аты да, Ефим болучу. Кажетсы, ая-дагы инженер беле. Деги, силер инженерлер кыйын болосуңар. Вот это да! Жигит. Вот это да! Прямо золото эле. Адамды с полуслова понимаю! Сизди кайыкты жакшы айдайт дейт, чыныбы?

Ефим Иванович. Алыңча, кайдан билди-низ?

Шалима. Билдим да. Ыкластуу киши качан болсо билет. Мен да сизден калышпайм. Кататса этелиби?

Ефим Иванович. Жок. Ракмат. *(Саатын карат)*. Мен киши күтүп олтурам. Кечириниз.

Шалима. Анда сиз да кечириниз. *(Ордунап туруп кетет, ошол учурда Багышев келет.)*

Багышев. Ефим Иванович, көпкө күтүп калдыңызбы? Күттү дейин десем, тигил айсалкын менен ээлишип калыпсыз.

Ефим Иванович. *(Күлүп)*. Ал келип менин тамырымды бир топ кармалап көрдү. Эч шек талбабагандан кийин жолуна түштү көрүнөт.

Багышев. Чын, мындайлар коомдун ичинде өзүлөрү эле оркоюп көрүнүп турушат экен.

Ефим Иванович. Жолдош Багышев, киносценарияны окуп чыктым, мынаңыз: *(Берет)*.

Багышев. Кош. Ефим Иванович, пикиринизди айтыңызчы? *(Күтөт)*.

Ефим Иванович. Түзүк жазгансыз. Бир топ жакшы жерлери бар. Жолдош Багышев, менин оюмча, сценарияңыздагы Турдубектин образын, Бөдөшбек, Сарыбай сыяктуу образдар менен алмаштырасыңыз абдан жакшы болоор. Өзүңүз ойлонуңузчу, кандай жакшы типтер.

Багышев. Ракмат, Ефим Иванович, менин оюмда ушундай эле. Сценариямдын аты «Курорттогу окуя» болот.

Ефим Иванович. Абдан жакшы тапкансың. Жазуучу деген өзүнүн чыгармасындагы геройлордун эмгеги, кесибин менен жакшы тааныш болсун, болбосо, героюн шылдың кылып алат.

Багышев. Мунуңуз өтө туура. Маселен, мен малчынын, дыйкандын образын көп кыйналбай берер элем. Анткени, алардын турмушун кичинемден бери билем. Эми лабораториялардагы химиктин образын берүү үчүн көп кыйналаар элем.

Ефим Иванович. Ошон үчүн жазуучулар, артисттер ар нерсе менен кабрадар болуп, эл менен кошо өсүш керек. Чыгармасындагы катышкан адамдардын образын элден, мындайча айтканда элдин ичиндеги айрым кишилердин кулк-мүнөзүн окуп, үйрөнүп анан түзөсүң да.

Багышев. Деген чыгармачылык иштин жакшы

болсун десен, өзүндөгү таланттын бардык болгон мүмкүнчүлүгүн, мындайча айтканда, жөндөмдүүлүктү карагаттай сыгып, чыгарыш керек тура ошондо гана чыгармачылык болот экен.

Ефим Иванович Бөдөшбек туура айтат: мен окуусун окубай кантип доктор болоюн дейт. Соңочогу ооруйт дегендин мурдуна йод сыйпап олтура беремин да деп күлдүрөт.

Багышев. Станиславскийдин «Искусствадагы менин өмүрүм» деген китеби мага чок таасир берди жана мени өз эмгегиме кандай мамиле кылууга көзүмдү чоң ачты. Демек чыгармачылыктын негизги багытын улуу орус элинин искусствосуна алууга тийишпиз.

Ефим Иванович. Искусствонун адамдары чыгармачылык иштерде марксизм-ленинизм негиздерин тийип турган күндөй көрсөдөр, орус искусствосундагы чеберчиликти адаштырбоочу жылдыздай көрүшүнөр керек.

(Сүлгүсүн мойнуна салынып күндөн корунуп, башына кагаздан калпак кийип Бөдөшбек кирет.)

Бөдөшбек. Башкаларды билбейм. Мен үч кило семиртиптирмин. Дагы эки ай турганда паспортто түшкөн сүрөттү чоңойтуу портрет жазгандай эле болуп калмак экемки. Кемпирим таалайбай аялдам, үйгө киргизбей коймок экен.

Багышев. Ой баракчада, куттуктайбыз.

Бөдөшбек. Ээ, сүйлөшкүлө айланаймыдар, ар ким өзүнүн жүрөгүндөгүнү айтат. Почтоо жөнүндө сүйлөшсөм мен деле жата калар элем. Бирок адабиятты да анча жаман көрбөйм. Ким өткөй олуу турамын.

Ефим Иванович. Көбүнчө кандай жазылганды жакшы көрөсүз.

Бөдөшбек. Ырдан тартып романга чейин окуймун.

Багышев. Жок, кайсы темада жазылганды жакшы көрөсүз дейт?

Бөдөшбек. Аа, албетте, көбүнчө элдин турмушун, элдин эмгектеги улуулугун көрсөткөн чыгарманы жакшы көрөм.

Бөдөшбек. Сынчы болбогондо айың. Биздер нарманы сынчылар эл болот Маселен, Багышев китеп

саткан дүкөнгө кирсе, жазганы өтпөй турса, элге жакпаганы, колдон колго тарап кетсе элдин жаратканы.

Багышев. Арзандын тузу татыбайт дегендей. Кээ бир пьесаларыбыздын жакшылыгынан жадап эл чыгып кетишип, эшик кайтарган кароолчу менен үйүн таппай уктаган мас киши гана калып, аябай уят болгон күндөр да болот.

Бөдөшбек. Жалаң эле ушу дейсиңби? Кайсы жыл экени эсимде жок. Чабарман Чакаев деген бир жазуучу:

Агын суулар агылат,
Кашка тайлар чабылат.
Карагай, четин бүчүрү,
Талга барып тагылат.
Жакшы көргөн селкиге
Жалакор жигит жалынат.

Макул лирикасынын чачы деле узун болсун. Мейли көзү дапе жаны алган көлөштүн тумшугундай карарып жылтырап турсун, өзү эмгек кылбаган кумурска бел куурайсандын бири болсо эмне кылабыз.

Багышев. Андайлар Совет адабиятында герой болуп жүрүүгө акысы жок.

Бөдөшбек (*Башын сыйпап*). Ш-ш-и... Эми эсиме келди, ошол эле ыр жөнүндө ким бирөө «Советтик Кыргызстан» журналына мындай деп жакшы жазыптыр:

«Бул акын жазыптыр,
Сулуу жеңесин!
Кара көз, узун чач дейт
Айтпайт башка денесин.
Анда-санда кыпчып коюптур
Кыпча бел деген эмесин.

Ойлосо керек, ушунтип жазсам
Кантип сулуу дебесин?
Жоок жолдош!
Эми жазчы!
Эмгектеги сулуунун элесин!»

Багышев (*Күлүп, Бөдөшбекти далыга чапкы*).

лал). Туура, Бөкө! Адабиятка түшүнгөнүнүзгө рахмат.

(Сарыбай колуна түшкөн сүрөтүн кармаган бойдон кирет.)

Бөдөшбек. Кана (адегенде сүрөттү карап), олдо эр ай. Алдыңкы ээрдинди жыйып эле койсоң боло. Сыртын окуп Э... Э. эбим дос эине үчүн Эбим Ой, Эби жок десе. Эбим эмес, Ефим. «Ф» ушул «Ф» дан көңүлү калган. (Сарыбайга карап) Сага канча айтам, момундай Ф дебедим беле. (Бөдрөгүн таянып көрсөтөт). Анан балдарымды «Өп» кой эмес өөп кой. Ө-нү кишиден сурап турганбы. Анын үстүнө дубай салам жазгансып, кызыл карындашым кайда. (Чөнтөгүн аңтарат) ондоюн Ушул бойдон Лешинградга кетсе уят.

Ефим Иванович. Кой, Бөдөшбек. Сакемдин ушунусу эле мага жетишет Эп жакшы (Сарыбайга) эми Саке, кат жазышып турабыз ээ Өзүн жазууга жарап калды.

Сарыбай. Жарайт, жазышып турабыз.

Бөдөшбек. Ошондо да сыртын мага жаздыр. «Эбим» десең кайра келет Ал жердин почтоочусу сага Бөдөшбек эмес. Кичине жерине кетирсең кайра жиберет.

Сарыбай (Ефимге). Анан, Ефим, мага бир ушул Бөдөшбектикийе көз айнек саагы жибере көр Көп окуганда көүмдөн жаш куюлуя кетет экен. Мына, доктордун кагазы.

Ефим Иванович (Айыл окуп). Жарайт. Жиберемин.

Багышев. Саке, койлорунду сагымдычыбы?

Сарыбай. Ээ баатыр ай! Киши өз кесибин сагынат эле экен. Сен деле театрыңды эстеп коюп жүрөсүн го. Анан бир айдан бери бул жердегилерге да, силерге да үйүр болуп калыптырмын. Силерди да сагынамын го.

Бөдөшбек. Койлорун тагил жакта семирин, өзүн бул жерде семирдиң Эми эмне арманың бар. Крымды бир көрсөм дейт.

Сарыбай. Чын эле, Крымды бир көрсөм Жанагы Шалима шумдук айтатко. Эндиги жылы ошого барсам. Бирок, ал жакка койчу, көмүрчү, сөөкчилер барбайт дейт ко.

Ефим Иванович. Калп айтат, бара бериниз.

Бөдөшбек. Эй, аны олуя көрүп алган тура. Анын сөзүнө ишенсең ой... оой... Айды кармап мингем деп айтат.

Багышев. Ырас эле ага ишенбеңиз.

Сарыбай. Эмки барышта колхозумдан ошол жакты суранам. Курорт жакшы экен. Ден соолугум оңолуп калды.

Ефим Иванович. Мына эми жаңы күч. Жаңы ойлор менен ар кимибиз өз ишибизге киришебиз. Багышев театрына, Сакем койлоруна, Бөдөшбек аксакал...

Бөдөшбек. Мен кара сумканы асынып, кайкалап калам го. Деги тез кетсек экен. Баягы менин кемпирим каттарды чак-чалекей кылып жатат бекен. Айтмакчы, баарына таразга чакырып жатат. Биз түшүп келдик.

(Ефим Иванович менен Багышев кетишет).

Бөдөшбек. Келчи баатыр, олтуралы. Айтмакчы, сен канча кил семирисин. Мен болсо үч кил, бирдеме грамм дедн.

Сарыбай. Мен беш кил. Сенин алын эле ошо да кургур.

Бөдөшбек. Ырас айтасың. Эми сен угуп тур. Ошол Рахима менен Багышевдин ортосунда жакшы окуя болуп жатат. Мурун сага айтчу эмес элем. Азыр айтайын, баары бир кетебиз. Ал экөө мындан үч жыл мурун бирибиз тиебиз, бирибиз алабыз дешип жүрүшүптүр.

Сарыбай. Кандайча?

Бөдөшбек. Кандайча дегени эмнеси? Мындайча айтканда ашык отуна күйүшүптүр. Анан кичине таарынышкан экен.

Сарыбай. Эми хантишти? Атаа экөө бири-бирине ылайык эле экен. Бирок Рахима өтө эле зымыраган кыз ээ?

Бөдөшбек. Зымырайбаганда анан Кыз киши кыз сыпаты менен эле кыпыйганы жакшы. Дегн аял киши ичим төп менен жүргөнү оң да. Анын жапаты Шалима деген немедей болбой.

Сарыбай. Ой, ошонун калпын калпак да! Чиркин

Бөдөшбек. Калпагы менен курусун, ат үркүтө тургансып. Анын калпактары бир гана түрлүү болсо эмне? Мындай кеткен калпак, момундай болгон калпак...

(Ошол учурда нарыда келе жаткан Шалима тигилерге жакындап калган болот. Аны чукулдан сезген Бөдөшбек шашып) Адам, баягы артисттерге сойгон боз койдун семизи ай. Карын майы калпактай бар эле.

Шалима. Что? Что?

Сарыбай. Кайсы боз кой? Тигине повар дос келатат.

Бөдөшбек. Токтоп тур. Баягы боз кой. Анан шашпа, ошол жылкы жамгыр ай. Калпактар бүт суу болгон...

(Шалима жактырбайт)

Шалима. Ну, с вами .. кроме койдон бөлөк сөздөрү жок.

(Отурбай чыгып кетет.)

Сарыбай. Эмнени дөөрүп жатасың?

Бөдөшбек. Ээ, Саке, ошол этия Рахима менен Багышевдин аягы эине болгону билли кетсек болот эле. Ай, жаштын өтө берип кеткени да болбо-со ушул эле жерден экөөнү эгештирөөн коёр элем.

Сарыбай. А балким, убадалашкын турган чыгар.

Бөдөшбек. Мүмкүн. Деги бир сырга келип калышканго. (Жаныма келген поварды карая) Кел, досум. Бүгүн сенин иштебей турган күнүңбү?

Повар. Ооба. Бүгүн силерди жөнөйт дегенинен узатышайын дедим.

Сарыбай. Ошент, ошент баатыр. Бир туугандай болуп калдык. Кат жазышын туралы Жаман-жакшыбыз ичибизде болсун

Бөдөшбек. Жаман-жакшы? Эмне жаман-жакшы болсун? Тигинин сылыгын Алысы жок эле биз буларга ыраазыбыз. Рахмат

Сарыбай. Раазыбыз, айзанайын. Кийин биздин жакка барып да меймандай кел. Биздин жер тоолу болот. Көрүп келесиз

Повар. Рахмат Саке, тоолуу жакка дөктүрруксат бербейт. Жүрөгүм оорулуу

Бөдөшбек. Жүрөгүм? Ушул кебетен менен жүрөгүн ооругандан кийин менин жүрөгүм ыргып кетпегенин кара.

С а р ы б а й. Ырас эле семиз кишинин жүрөгү оору болот дешет.

П о в а р. Ээ, Бөдөшбек аксакал, биздин иш силерге оной көрүнгөнү менен өзүнчө оор.

Бөдөшбек. Оной дебейм. Оой... оой... ушунча кишинин курсагын... Арасында Шалималар да бар. Эми баатыр, сени менен сүрөткө түшүп койсок, сени көргөндө котлетиндин жыты мурунга бур деп турсун.

П о в а р. Мейлиңиздер, жүргүлө түшөлү. Өзүм салып жиберем.

Бөдөшбек. Өзүбүз эле түшөлү. Жанакы Шалиманы, кошпойлу. Калпагынын көлөкөсү бетибизге түшүп калат

(Үчөө чыгышат. Нина менен Бүбүш сүйлөшкөн бойдон басып келишет.)

Бүбүш. Тим эле сыйлаганынан ошондой мамиле кылат.

Н и н а. Меддешесинби, сүйөт, сүйөт, дейм Бүбүш.

Бүбүш. Ай, тан?

Н и н а. Ай, тан, эмес эле, айтам. Рахима Садыковнанын кийинки күндөгү мүнөздөрүн байкайсыңбы? Кандайдыр толкундангансып жүрөт. Өзгөчө бүгүн карачы. Багышевдер кетээр күн.

Бүбүш *(Ойлонуп)*. Мүмкүн чын эле. Кечээ дежурстводо кечкисин экөө деги эле көпкө сүйлөштү.

Н и н а. Ну, вот. Багышев да Рахима да бирин-бири кыялбайт. Кайсы күнү Рахиманын окуп отурган китебинде бир барак кагазда татынакай ыр бар экен:

Кээде бүркөө, кээде жарк дейт кабагын.

Кантип сенин кыялыңды табамын

Мен өзүмдү эр көкүрөк көрсөм да

Ээрчип жүргөн көлөкөңдөй санадым.

Калганын жаттоого чамам келбей калды. Көрчү, кээде бүркөө, кээде жарк дейт кабагын. Чын эмеспи. Рахиманын чыртылдаган мүнөздөрү бар го!

Бүбүш. Ырас ыр экен. Анын үстүнө Багышев көбүнчө Рахима Садыковнага карата келген тура.

Н и н а. Мына, эми түшүндүбү? Рахиманын күн-

дө көңүлү көтөрүңкү эле. Бүгүн көрдүңбү? Кичине кычкылыраак, капараак.

Бүбүш. Вот сүйүү деген! Эгер жеңил немелер болсо, муну эрге тийип, тигил аял алар эле ээ.

Нина. Ии... ии... Айтпачы. Менин жылкычым эмне кылып жүрөт экен. Дагы бир Ниночкага көзүн кылгыртып калды бекен? Оңбогур. *(Ойлонуп)* Жок, антпейт. Антпейт. *(Бүбүштү кучактап)*. Сенин мугалимиң да антпейт. Ра-ра-ра-ра-рай...

Бүбүш. Ии, эстетпечи. Деги быйыл шумдук окуялар болду.

(Чемоданын, зонтигин көтөрүп Шалима келет. Ал өзүнчө сөгүнүп кирет.)

Шалима. Тфу. Чорт возми. Машина да жибербей койдунбу? Крокодилим, шашпа! Телефон менен айтам, телеграмма жиберем, учукпайт. Шашпа, крокодилим! Ал машинаны бөлөк аялдар минсе, мен сени минермин. *(Ниналарды көрүп)* Эй, селкилдектер! Кайсы ырысыңарга күлөт экенсиңер өзүңөр медсестра болуп туруп... Жанагы автобус жүрүп кеттиби?

Нина. Ооба. Өзүңүз көпчүлүк менен түшөөйм. чаң болом деп койбодуңузбу? Жүрүп кетти.

Шалима. Тфу, звер... Курортко келсем отдельный орун жок. Автобустан дагы калдым. Эми пароходу тез келгей эле. Шашпа, крокодил барармын. Шашпа! *(Чыгып кетет.)*

(Бөдөшбек, Багышев сүйлөшүп кыркышат.)

Бөдөшбек *(Ойлонуп туруп)*. Мына эми, курорттогу мөөнөтүбүз аяктады. Убадабыз боюнча курортко да чогуу түштүк. Кетээрде бир чогулмач эмес белек. Азыр чогулушубуз керек.

Багышев. Ефим Ивановичтер билеби?

Бөдөшбек. Алар ушунун камын көрүп жүрүшөт. Бүгүн Рахима, Нина. Бүбүштөрдүн дем алыш күнү экен.

Багышев. Ушул жерге эле чогуламы *(Калы менен көрсөтүп)*. Калдун жээги, көк жалбырактын алды көпкө чейин эсте жүргүдөй болсун. *(Нина, Бүбүштөр чоң столду көтөрүп келип коюшат. Алардын артынан Рахима Садыкова, Ефим Иванович, Сарыбай. Поевр болушун столду дароо жабдып, стакан,*

таракчалар коюп жиберешет. Стул, скамейкалар коюлгандан кийин тегерек тартып отурушат. Төр жагынан Ефим Иванович, Рахима Садыковна, Сарыбайлар.)

Ефим Иванович. Жолдоштор! Аздыр-көптүр курортко бирге болдук. Бир туугандай ысык, бир семьядай ынтымактуу жүрдүк. Эми мөөнөтүбүз бүттү. Эртең ар кимибиз күндөлүк эмгегибизди карай жол тартабыз. Ошон үчүн кетээрибизди белгилей коёлу дедик. Эми кана, биринчи тост биздин ден соолугубуз үчүн кам көргөн, жолдош Сталиндин саламаттыгы үчүн ичели. Жолдош Сталин биздин бактыбыз үчүн узун өмүр жашасын. *(Ичишет)*

Сарыбай. Бирн-бирибизди сагынышабызбы деп турам.

Бөдөшбек. Кетебиз дегенге чын эле менин ичим ачыгышып турат. Кемпириме алаксып эле унутпасам, кұса боломбу дейм.

Багышев. Кемпиринди сагындыңбы?

Бөдөшбек. Сагынбай анан. Анын көзүн көргөндө уткан заңмдун номерин көргөндөй эле көрүп турамын.

Рахима *(Баарына)*. Кана, ким канча семирди, жолдоштор?

Багышев. Биз түшө элекпиз, Рахима Садыковна.

Нина. Ооба, кечээ түшпөдүңүздөр беле. Сиз 6 кило 200 грамм.

Багышев. Балким кечээтен бери кошкон дурбуз.

Бүбүш. Баарыңардан да Бөдөшбек аксакал жакшы эт алды. 5 кило 300 грамм. Өзүнүн салмагына караганда эң жакшы.

Бөдөшбек. Эми деги ушу салмагыман түшпөй жүрсөм экен.

Рахима *(Бокал көтөрүп)*. Кана эмесе, жолдоштор, ушул салмагыңыздардан түшпөй, Родинанын кызыкчылыгы үчүн жаңы күч, жаңы кубат менен ишке кирүүүңүздөр үчүн ичели. *(Ичишет)*

Бөдөшбек *(Шампанскоюу көрсөтүп)*. Жоолук салынган нелиндей болгон бечарамы арбын ичсе да мас болотко! Мейли, бүгүн азыраак кылт этели.

Ефим Иванович. Ысыкта пробкасы ыргып кетет экен.

Бөдөшбек. Сиз иштеген Түркмөнстандын Кара Кумунда жумуртканы кумга бышырып жейт дейт. Муну үйлөп суутуп ичип калбаганыңарды айтчы.

Бүбүш (Ефим Ивановичке). Кара Кум демекчи, Ефим Иванович, мен барамын, эсинизде болсун.

Ефим Иванович. Быяк жиберсе барасызбы?

Бүбүш. Жиберет. Барам. Жеке мен эмес, биздин комсомол уюмунан алтообуз арыз жаздык, жооп келет.

Бөдөшбек (Поварга). Ой ичсең болот, ар дайым котлет жеп жатып эле суюк тамактан четтеп калган окшойсуң...

Повар (Рахима Садыковнаны карай). Врачтар, «Жүрөгүн начар, суюктукту көп ичпе», деген.

Сарыбай (Бокал көтөрүп). Кана, жолдоштор! Мал чарбабыздын саны күн сайын дүркүрөп өсүп, анын азык-түлүктүүлүгү арбысын. 1951-жыл менен 55-жылкы беш жылдыкта керилген акен жайлоонун өзөн адыры малга батпай кетсін. Ошун үчүн ичели!

Ефим Иванович (Сарыбайга дагыла чаап). Эң туура айтат.

Бөдөшбек (Бир колу менен Сарыбайды, бир колу менен Поварды көрсөтүп). Бирөөң чыкп, бирөөн бышык котлет берип жатып бизди бактыңар. Мындан ары дагы колумдар берепелүү болсун.

Багышев. Ефим Иванович! Мен сиздин адрес-ти жазбай-калыптырмын.

Ефим Иванович. Сүрөттү артында бар эмеспи. Ошол өзү.

Багышев. Ким-кимибиз болбосун кат жазышып жүрөлү.

Сарыбай. Ким кат жазбаса ал жолдоштун алдында күнөөлүү болсун.

Багышев. Жолдоштор! Улуу орус элинин реалисттик искусствосунун жолун жолдогон Советтик Кыргызстандын искусствосунун сааты үчүн, билим, маданияты жагынан өсүп жаткан элибиздин талабына татырлык чыгарма берүү үчүн ичели.

Рахима (Күлө). Жолдош Багышев ар түрлүү кесиптеги ар түрлүү жактан калган советтик адамдар, аз убакыт болсо да биздин курорттон, бир

ойдо, бир тилекте жүрүп дем алдыңыздар. Ушул курорттогу окуяда сиздин чыгарманыздын бирөөнөн орун алсын.

(Баары туура, туура деп кол чабышат.)

Бөдөшбек. Ар-бирибиздин кесибибиз үчүн бирден согуп жатып мас болуп калып жүрбөйлү. Эми баарыңар эле кат жазышалы деп жатасыңар. Ошол сагынычтуу салам катты тез жеткирген совет почтоонун жана почтоочулар үчүн бир ичеличи. *(Поварды карат)* Жана Советтик поварлардын иши үчүн дагы. Тасторконго тамак батпай, жерибиз берекеге малынып май көл-сүт көл болсун. *(Барлыгы тура калып көтөрүшөт.)* Кокуй Бүбүш, Нина силердин сүрөттүөрдү алдымбы? Нина, районду эле жазып калганын жазбаптырсыз?..

Бөдөшбек. Району болсо эле болду, калганын Бөдөшбек десенер эле мобул колго шак дей түшөт.

Нина. Жолдоштор. Мына эми эртең сиздер жол тартасыңар. Биз дагы сиздерге окшогон советтин жакшынакай адамдарынын ден соолугу үчүн кызмат кылып калабыз. Биздин кызматыбызга аздыр-көптүр раазы болуңуздар. Сиздер болсо барган жериниздерде ийгиликтүү иштесеңиздер биздин раазы болгонубуз ошол.

Ефим Иванович. Ошондуктан биздин жыргал өлкөбүздүн, жана бизге тилектеш болгон дүйнөнүн элинин тынчтыгы үчүн күжүрмөн күрөшү сөзсүз жөнөт Бак өстүргөн дыйкан, бала эмизген аялдын тынчтыгын жактаган улуу Сталиндин саясаты жөнөт.

Багышев. Мен жакында бир ыр жаздым эле ошондон үзүндү окуп берейин:

Жеримдин суусу дары таштары алтын
Жыргалда, эркиндикте жашайт калкым.
Таалайга тандап туруп жаралгансып
Тянь-Шань кышта жылуу, жайда салкын.

Мөңкүшүп мөл кашка суу мзөн сайын,
Кулакка симфония берет дайым.
Бейкутка берекеге белги болуп,
Термелип тентек желге арча, кайың.

Көк шибер, душман баспайт жайкала бер,
Тыпчыкта Ысык- Көлүм, чайпала бер.
Мактанып уулу, кызыңа эмгек сүйгөн,
Ала-Тоо, мен-менсинип чалкалай бер!

Тептегиз келечегин алга барсын.
Алтын эл беш жылдыкта мөөрөй алсын.
Челекке айран, жуурат такыр батпай
Шарпылдап сары саамал саба жарсын.

Б а а р ы: Бали, ыр эмес бекен!
Бөдөшбек (Үнүн жөтөлүп жасап). Эл ырда-
ганда менин тим турушум кандай...

Ар бир адам,
Кубангандан,
Көрсөткүсү,
Келет экен өнөрүн.
Менде чымын
Баштап чырын.
Тыноомо кирип,
Кытыгылап
Сен да ырда дейт Бөдөшүм.

Кош курбулар,
Эсте калсын
Курорттогу окуя,
(Чекесин тырмап)

Артын таппай
Калдым кантем
Чымынымдын
Начарынан кокуя...

(Баары күлүшөт. Бири мечен бири коштошуп,
пароходдун үнүн угушат)

К ө ш ө г ө

ЖАНТЕКТИН КЕРЭЭЗИ

(Бир көшөгөлүү эки сүрөттүү, күлкүлүү пьеса)

КАТЫШУУЧУЛАР:

Жантек — 67 жашта, жылкычы
Жийдеке — 60 жашта, Жантектин аялы.
Асел — 25 жашта, алардын кызы.
Кенжебай — 50 жашта, жылкычы.
Кадыр — 60 жашта, жылкычы.

I-сүрөт

Жайлоо мезгили. Жантектин үйүнүн ичи. Төргө төшөк салдырган. Жантек жалгыз жатат.

Жантек. Ой ичим... Кудай урган кемпир эмне кечикти. Жыгылганым бүгүн төрт күн болду. Оорумда эч кандай жылыш жок. Бул кандай бале оору эле. Өмүрүмдө нечен жолу оорудум. Ар дайым аман жүрдүм. Нечен жолу аскадан учтум, көчкүнүн чарпындысында калдым, суудан актым, аттан жыгылдым баарынан да аман калдым. Жашым 67ге келди. Азыркы оорум оңой эмес. Ай ушул жолу кудай мага бир тууган тайаке болсо дагы сактай албайтко, өлөмгө. Мейли өлсөм өлөйүн, арман жок, илгерин эзиллип келсем дагы совет чыкканы жаманчылык көрө элекмин. Ударник болдум. Москвага бардым, Сталинди көрдүм, арман жок. Ой, ой, ичим...

(Эшиктен кемпири Жийдеке кирет)

Жийдеке. Ой, сен жөөлүп жатасыңбы?

Жантек. Жок. Жөөлүгөн жокмун. Ооруп жатам.

Жийдеке. Ошо ооруганда жөөлүйт киши. Маскөө, Сталин деп жатасың.

Жантек. Маскөө дебей анан Карабалта, Сокулук дейимби? Ар ким жүрөгүндө сүйгөнүн айтат. Ой, ичим... Кана дары табылдыбы? Кайсы жакта жүрдүң?

Жийдеке. Төмөнкү айылга бардым. Сарбандыкына Кылжыр молдо келди дегенинен сенин тамымыңды карматайын дедим эле.

Жантек. Ой куруп кал десе. Кылжырдын колунан эмне келет? Ал кыйын экен өзүнүн манка муруна эмне үчүн резинкадан же ышкынтүптөн дубалап мурун салып албайт? Ой, ний... ичим...

Жийдеке. Ушундай тетир сүйлөгөндү качан коёр экенсин. Кылжырды таппай койдум. Сенин ооруганыңды башкармалар угуптур, районго ооруканага жаткырабыз деп, атанды көрүп, алып кел деп, Аселди жибергенин жатышат дейт. Садаган болоюнум эртең бүгүндөн келип калатко.

Жантек. Ошентсин. Аселим келсин, айланайын. Ал доктурдун окуусун бекеринче окуган жок, элди айыктыруу үчүн, атасын айыктыруу үчүн окуду. Бирок ошо келгенче аман тургай элем. Ии... ой, ой ичим...

Жийдеке. Аман болбогондочу. Кудай сактасын. Өзүңдүн кежиринден көр, мурда күнү Сагынбай молдого көрүн десем аны үйдөн кууп жибердин.

Жантек. Аны кууп эмне кылам. Ар нерсени келжиреп, ичимдин үстүнө башымды да оорутту. «Күн эмне үчүн күркүрөйт» десем. «Бериштелер бутка дары ийлейт» дейт. «Эмесе, биздин ушул Ой-Кайың жайлоосунда быйыл күн жаанчыл болуп бериштелер төбөбүзгө дарысын арбын ийлеп жатып алды, кокустан салаасынан түшүрүп жиберип барыбызды кырбагай эле», — десем үйдөн чыга качты. Ии, ой, ой, кокуй ичим...

(Жийдеке Жантекке жакындап олтуруп, анын чекесин, төшүн сыйпалап, колун кармалайт)

Жийдеке. Деги ичиндин кайсы жери ооруйт?

Жантек. Ичимдин ичи ооруйт. Мага доктор болгондон көрө барып Кадырды, Кенжебайды чакырып кел.

Жийдеке. Эмне кыласың?

Жантек. Көрүүз айтам.

Жийдеке. Бул бир айтканынан кайтчу эмес, барайын. *(Жийдеке үйдөн чыгып кетет)*

Жантек. Өлсөм өлөөрүм. Мен кайсы эле «күлгүн жаш» элем. Ой, ой ой ии ичим *(Эшиктен Кадыр кирет)*.

Кадыр. Ассалоом алейкми. Жаксе, жакшы болуп калыптырсыңбы?

Жантек. Жаманмын. Кадыке Ичимдин оору-

су кыйын. Ошондуктан кемпирди силерге жибердим эле. Эрте өлөмбү, кеч өлөмбү айта тургандарымды айтып калайын дедим эле.

Кадыр. Коюңузчу, жаман жорукту баштабай. Ичи ооруган кишинин баары эле өлө берсе, жан калабы? Дары-дармек ичиш керек. Кызын доктурда иштейт эмеспи, кантип жардамы тийбесин, табыпка даде көрүнсөң боло. Сагынбай кайда болду экен?

Жантек. Ой табыбын курусун. Андан көрө доктурду айтсан. Баягыда Сагынбай келип тамырымды кармайт да «ичине кулундун казысын бассаң айыгасың» дейт. Ал ырысынды жегир, эптеп мага тору бээнин тел кулуун сойдуруп, казысынан бир кеспини мага кучактатып коюп, калганын өзү жегиси бар. Дагы аюунун өтүн сыйпа дейт. «Мо, мо» десе келбесе, жем жеген аюу болбосо, же кемпирим таш менен урса өлбөсө, аны кайдан кармап алат элем Табыбындыкы жок иш экен, Кадыке.

(Эшиктен Жийдеке, Кенжебай кирет)

Кенжебай. Кандай Жаке жакшысызбы?

Жантек. Жаманмын... Ии... Ой.

Жийдеке. Киши алын сураганда «жакшымын» деп жооп берет дечү эле. Бул ким сураса деле «жөнмүн, жаманмын» дейт, кебир кишинин ооруганы да курусун.

Жантек. Мен өлгөнү жатып «жакшымын» деп өзүмө-өзүм калпычы болоюнбу? Былтыр раматылык Кулчун өпкөсүнөн жөткүрүп, «жакшымын, жакшымын» деп жатып эле өлгөн. Ой, ичим...

Кенжебай. Кечээ төмөнкү айылдагылар жакшы доктур келет деп жатышат эле. Келсе келип калар, келбесе биздикинде бир сонун дары бар, ошону берсек...

Кадыр. Ал эмне эле?

Кенжетай. Уу коргошундун түбү.

Жийдеке. Коой айланайын, чалымды өлтүрүп алабыз.

Кадыр. Ырас эле аны кой айланайын, уу коргошунуң жаман болот. Баягы жылы мен казыраак кайнатып ичем деп, оозуман көбүк чыгып, эсим ооп чийки сүт ичип жатып эс алгамын, аныкы койдуң аксагына сал.

Кенжебай. Ушундай ич ооруга көмөч ысытып басчу эмес беле.

Жантек. Ысык көмөчтү сыртыман басып да жатамын, ичимен жеп да жатамын, жардам жок.

Кенжебай. Деги кандай ооруйт?

Жантек. Кандай ооруганы кандай?

Жийдеке. Бурап ооруйбу, түйүлүп ооруйбу? Же, сайгылашып ооруйбу — дейт.

Жантек. Олдо, тилмеч кургурум ай, көбүнчө чыдатпай сайгылашкан өңдөнүп ооруйт, кээде басыла да калат. Ой, ой кокуй...

Кадыр. Ошондой деги катуу ооруса керек. Өңүн жаман.

Жийдеке (Жантекке). Тилинди сунчу, эл көрсүн.

Жантек. О, арбак аткыр менин тилим ооруптурбу, же сенин карагатыңды уурдап жедим беле.

Кенжебай. Деги доктурга барганыңыз эле оңго. Ал жерде Асел да бар, өкмөттөр өз көзү менен карап турганы да жакшы. Мындагы малды биз көздөп турабыз.

Жантек. Доктурга барганым эле оң. Бирок ошондой болсо да бул оору башкача оору. Силерди чакырткан себебим: Ичим Ой, ой... чакырган себебим эрте өлөмбү, кеч өлөмбү, деги ушул жолу өлөмгө деп бирдеме айта кетейин дедим.

Кенжебай. Эмне?

Жийдеке. Керээз айтат имиш, тили буулай куурат, а керээз айтам деп элди коркутат.

Кадыр (Жантекке). Айтыңыз, айтыңыз, оорунун керээз айтканы жаман эмес.

Жантек. Жакшы болсун, жакшы болбосун, баары бир айтамын. Ич кокуй.

Кенжебай. Ырас эле айтыңыз. (Беркимерди карап) Эстүү киши бирдемени сезип жатабы? Кич билет.

Жантек. Ырас айтасын Кенжебай, бирдемени сезип жатам. (Баары үрөйүшөт. Келлидин карая) Бирдеме билбесем, айтат белем. Багында колумду эт туурап жатып кесип алчуда качан керээз айттым эле.

Кадыр. Эстүү киши сезет.

Жантек. Менин айтайын дегеним бул. Ой, ой, ичим... Менде эч кандай арман жок. Тилеген тилегим ордунан чыгып колумду эмнеге сунсам жетип жүрдү.

Илгери малайлыкта кутулсак дечү элек, андан кутулдук, кутулмак түгүл жер-сууга өзүбүз ээ болдук. Колхозубуз байыса экен дечү элек, байыдык. Мен ушул «Жеңиш» колхозунун жылкысын бакканымга быйыл туура 18 жыл болду. А деп баккан жылы колхоздо 20 бээ бар эле. Быйыл 180 бээ тууду, менин эмгегимди өкмөт жакшы эле сыйлады.

Кен же бай. Ырас, Ырас.

Жантек (Илинип турган кагаздарды көрсөтүл). Тигил ардак кагазды Кыргызстан өкмөтү берди, тигини Маскөөдөн алып келдим. (Үстүндөгү жабылган күрмөкү кармап) Мына бул орденди тагындым.

Кадыр. Жакшы, жакшы, Жеке.

Жантек. Согуш жүрүп жаткан кезекте жеңиштин жаркыраган нурун көрсөк дечү элек, аны да көрдүк. Согушта жүргөн жалгыз уулум Керимдин келишин күтчү элем. Ал тилегим да ордуна чыкты. Керимин келмек түгүл, Фрунзеде кызматын иштеп жүрөт. Ин... ичим... Ой, ой... Мендеги бир гана арман: биздин өзүбүздүн план боюнча биздин колхоздун малы ушул жылы жылкы 1000, кой 15 миң, уй бир миң 500 болмок эле, ага биз сөзсүз жетебиз. Ошондо арчалуу төрдүн Көк-Дөбөсүнө чыгып алып, ак кайың укурукту чыканагыма илип, Көк-Белде, Чоң-Сазда, Супада, Ак-Ташта, Корум-Төрдө чатырап, жайылып жаткан «Жеңиш» колхозунун калдайган калың малын карап туруп мүрт үзүлүп кетсем арман жок болот эле.

Кен же бай. Не десенчи.

Кадыр. Ырас да.

Жантек. Эч нерсе эмес. Мен үчүн силер көрүп койсоңор болду. Аны көрөсүнөр. (Бир топко ойлонуп туруп) Эми айтайын дегеним: мен өлгөндө Арчалуу-Булактын өйдө жагына көмгүлө. Андан ар дайым жылкы суу ичет, Эң жок дегенде дүбүртүн угуп, курсант болуп жатайын.

Кадыр (Күлкү-чымда аралаштыра). Жакадагы көң мүрзөгө эле койбойлубу, я Жакс?

Жантек. Жок. Анда Малабек капыр коюлду эле, андай кам соргучтун жанына жатпаймын. Мени кулак кылган сөз деп чырлашып жүрбөсүн... Ин. Ой, ичим... (Бир аз токтоп туруп). Эми угуп тургула: Быйыл жылкыны эки бөлүп кыштаткыла. «Коңур

Дөбө» биздин жылкыга тарлык кылат. Кышкысын тоют кемчил болсо, бээлердин кулун салмагы ошондон болот. Эмдиги жылы кара боз айгырдын үйүрүн экиге бөлгүлө. Жыл сайын экиден, үчтөн, жаңы үйүр кошуу — жылкынын көбөйүшүнүн белгиси эмеспи. Малды канчалык этияттык менен баксаңар, ошончолук элге жүзүнөр жарык болот. *(Бир аз токтоп туруп)* Эми... ой, ой, кокуй ичим... Эми мен силерден бир кечирим сураймын. *(Токтоп туруп)* Мени өзүңөр билесиңер, ууру кылчу эмес элем, ушак сүйлөгөнүм жок эле. Бирок аз кылмышым бар, айтпай коюшум жарабастыр, айтып кеткеним онго.

Кадыр. Айтыңыз, айтыңыз. Жеке.

Жийдеке *(Шашкан түрдө)*. Ошондо да этиеттеп айт.

Жантек *(Кемпирин бир карап, Кадырды бир карап)*. Эми, Кадыр, сен угуп тур. *(Кадыр селтдей түшөт)*. Ии... ичим. Өмүр бою ак жүргөн адам өлгөндө да ак өлүш керек. Мен муну айтып жаткан себебим, тиги жакка барганда тозокко түшөт экенмин деп жаткандыктан эмес. Тозок-бейишти ким барып көрүп келиптир. Баары жок нерсе. Ошондой болсо да ак өлүш керек. Мурдагы жылы күзүндө сенин үйүңдүн жанында бир жакшы ак кайыңдан укурук туруптур, ошону сага айтпай жаман укурутумду таштап алып кеттим эле.

Жийдеке. Алий ошо да жылкычыга кемпи? Мага айткан жок элең го?

Жантек. Сага айтылбай нечен иштер өткөн. Сен да кечирип кой. *(Кадыр, Кемжебайларды карап)*. Кана, кечиресиңерби.

(Тигилер бирин-бири карашат. Эшиктен ак халат кийип, колуна кичинекей чемоданын алып келет.)

Асел. Я ата, эмне болуп жатасын. кандайсыз? *(Үйдөгүлөр ордунан тура калышат.)*

Жийдеке *(Шашыл)*. Садаган болжон, келин калдыбы? Атаң ошентип эле беш күндөн бери ичим деп чыдабай жатат, бүгүн керээзим дег, капкай жактагынын баарын айтып салды, садаган болжон.

Асел. Эч нерсе эмес, киши картайганда ошондой болот. *(Асел чемоданынан китеп алып, саят менен колун сүртүп, аягынын ички басын көрөт.)*

Кана, ата, бул жерин кандай? Мына бул жерин ооруйбу? Бул жеринчи, кандай ооруйт? Эмичи?

Жантек. Ой, ой, балам; так ошол жерим ооруйт. И... И... эми чыдатпай кетти.

Асел. Эч нерсе эмес. Апендицит деген оору ушул.

Кадыр. Анын эмне деген?

Асел. Сокур ичеги деген ушул.

Жантек. Сокур эмес, дүлөй ичеги болсо да балам, жанымды чыдатпай жатат.

Асел. Бул катуу оору, ата. Коркунуч жок. Райисполкомдун председатели Айбашов: «Ал чалды өлтүрбөй калалык, тез айыктырып алабыз. Ооруканага келсин», — деп жатат. Башкарма агай өзү келем деди эле, чөп чабуудан колу бошобой жатат, мени жибершти.

Жантек. Атка кантип жүрөр экенин, балам.

Кадыр. Мен жеткирип барам. Жорго чабдарды минесин, алдына өбөк коёбуз.

Кенжебай. Ошенткиле, эптеп айыгып келсен болду. Малды мен көздөй турайын.

Асел. Коркпогула, апендицит бат эле айыгат. Местный наркоз менен операция кылса бат эле айыгып кетет.

Жантек. Операция дегенин эмне айланайын?

Асел. Ал ак дары, көк дары, кызыл дары, кара дарыларды аралаштырып туруп ичине сыйпайт. жүргүлө эми, эртерек жөнөш керек.

Кенжебай. Жорго чабдар токулуу турат, жүргүлө. *(Жантекти жөлөп-таяп эшикке алып жөнөшөт. Эшиктен жөнөп бара жаткан Жантектин үнү угулат.)*

Жантек. Эй, Кенжебай, көк жоргонун үйүрү туз жей элек, туз бергиле да аксак тору бээни түзгө түшүргүлө.

(Үйгө Жийдеке кирет.)

Жийдеке. Курган чалым, аман-эсен айыгып келгей эле. Ар немени дөдүрөгөнүнөн эсим да чыгып калды.

Кенжебай. Кудай сактасын, кудай сактасын. Ысылы-сууктан бирдеме болгон да. Анан калса жайдыр-кыштыр күндүр-түндүр талаада жүрөт чунак киши.

Жийдеке. Ал гана дейсинби? Кээ бир жан

чыдагыс сууктарда өзү калчылдап үшүп жүрөт да, тоңун кулунга жаап коёт. Кээ бир жазында бөтөлкөдөгү сүттү жылаңач койнуна катып, жылытып жатып оозу менен сүт берет.

Кен же ба й. Жакем ошенткендиги үчүн ак ниет малчы атанып, өкмөткө, элге маңдайы жарык болуп, жылыга төлдү көп алгандыгы үчүн 5—бдан кулун сыйлык алып жүрбөйбү, деги өзү кызык эле киши жарыктык.

Жийдеке. Кызык эле киши. Кайсы бир күнү мени келече кылды. Эгер өлсөм орденим менен мурзого койгула дейт. Сен орден тагынып, айылчылайт белең десем айтат: — Тигил дүйнөгө да орденимди көрсөтөм дейт. Ал жактан баягы манап-байларды таап алып, таң ошол жерден кулакка тартам дейт. Ошентип мени күлдүрөт. Эми өлөмүн деп бардык болгон кылмышын айтып таштады. Кокус айыгып келсе, силердин жүзүнөрдү кантип карайт? (Күлөт) Баарыдан да укурук уурдаганын айтпай эле койбойбу.

Кен же ба й. Мейли айыгып эле келсе экен. Биздин Бекбоо Жантек мени 55 бээден 55 кулун алууга мелдештим эле деп күрпүлдөйт. Ошолордун мелдешин бир көрсөм экен.

Жийдеке. Менин чалымго киши менен мелдешке чыкса эле ошону отурга-турса күлкүлдөп айта берет. Ичинен кандайдыр жылкынын эсебин айтып басып жүрөт. Көбүнчө эле 1952-жылды көрсөм дейт. Ошондо сени кемпирим Маскөөгө алып барам. Сталинди көрсөтөм деп келет.

Кен же ба й (Ордунам турган). Эми малда мен жалгыз калдым. Бала чабдардын үйүрү ылаңы кетти эле, ошого барайын. Күдү кааласа чал айыгып келер.

Жийдеке. Ырас эле мал көздөйтү. Мен дагы жанагы аксак бээге суу берейин. (Элөөгө жанагы чыгышат.)

Көшөгө

II-сүрөт

Жайлоо.. Тоо-таш. Көк шыбар. Актекебай бир малуна камчысын кармап, бир калыңа укуругун талып, эки жакты карай эгилең түрөт.

Кен же бай. Алда түгөнгөн бала ай... Атымды кайда минип кетти. Субайларды айдап келет элем. *(Колун серепчилеп карап)* Тетиги Кадыр го дейм. Тигини жаман арам. Эңгичин тигинин. Бирдеме эңип аламын деп ооп түшүп калды... Хээ... хе... хе... жашынын улгайганын билбейт. А, аа, аты качты... Ырас болду. Мунун эңгичин. Ээй! Кадыр! Кадыр. Ээй! *(Башындагы тебетейи менен булгап)* Беркел-беркел. Атыңды кийин кармайсын, беркел. *(Кенжебайдын жанына камчысын сүйрөп Кадыр келет).*

Кадыр. Ышкын эңип алам деп сага шылдын болдум эле Кеке! Ой карылык ой. Жерден бир кулач көтөрүлгөн ышкын эмес, сабап бара жатып топчуну эңип ойноочу элек, эми кара. Эми эңнем деп эңкейип, жыгылып калбадымбы? Ай, ай карылык ай!

Кен же бай. Бул жалаң карылыктан эмес, Кадыр. Бир чети карылык, бир чети минген атыңдын бою бийик. Сен экөөбүз топчу эңип ойноочуда мингенибиз кужурайган чобур болчу эмес беле. Азыр карачы, кара боз ат менен энем дейсиң, анын мойну булутка жетип турат карачы, жылкы асылданып, бийик, чалыш болуп кетпедиби.

Кадыр. Ырас, Кеке! Эми атым карматкай эле.

Кен же бай. Карматат, карматат. «Бар качаган кутулбайт, жок качаган тутулбайт» деген, карматат. Тигине, чылбырынын учун улам басып, оттоп калды. Аны жанагы менин атымды минип кеткен бала кармап келет.

Кадыр. Ал кайда кетти эле?

Кен же бай. «Алга» колхозунун малчыларынын айылына кетти.

Кадыр. Эй, Кеке! Мал жагынан «Алга» колхозу байбы? Же биз байбызбы?

Кен же бай. Жылкыдан биз, койдон алар бай го дейм.

Кадыр. Ай, тан... Койдон деле биз байлык кылабызго, карачы тээ-тетиги көк белден Арпа тектирге чейин жайылып жаткан биздин кой эмеспи, ал эми тээ-тетиги Сыймалуу кумдун этегинен тартып, Жол-колоттун жонуна чейин жайылган дагы биздин «Жеңиштин» койлору

Кен же бай. Ырас эле билинбей жатып биздин кой да көбөйүп кеткен экен. Сула менен жалгыз Кайың жакта да үч корообуз бир эмеспи

Кадыр. Чын эле адамдын көзү байлыкка той-
босо керек. Баягы жылкыга караганда биздин «Же-
ништин» малы 2—3 эсе көбөйдү. Ошондой болсо да
эми беш мертебе байысак экен деген ниетибиз бар.

Кенжебай. Ниет туура, бирок ошо ниеттей
нишөө керек. Мал үчүн жаныбызды жумшообуз ке-
рек. Мына Жантектей багуу керек. Быйыл жазында-
гы ара туулган жээрде кулун Жантек болбосо, өлүп
эле калат болучу. Ал түгүл мал доктур өзү аны мал
болбойт деген. Ал эми Жантек ага тонун жаап, оозу
менен сүт жылытып берип жатып чокойтуп алды.
Кечээ көрсөм ал кулун энесинин башынан аша секи-
рип ойноп турат. Жантек өзү айтат ушул кулун күлүк
болот, көрөрсүңөр, командирлер талашып мингендей
ат болот дейт.

Кадыр. Айтмакчы, Жантек бүгүн келетко деп
жүрүшпөйт беле?

Кенжебай. Бүгүн келетко. Ал келсе эле мын-
да чуркап келет. Бир заматта токтобогон киши
эмеспи.

Кадыр. Ээ, Кеке! Быйыл сенде да, менде да э-
кандай чыгаша жок, күзүндө Жантегин менен ат са-
лышып көрөбүзгө дейм.

Кенжебай. Ат салышабыз эле. Биз чынында
Жантектен артта калып турган жокпуз, ал дагы жыл
сайын сыйлык алып турат. Биз дагы алабыз. Дегн үч
чал жарышып жүрүп «Жеништин» малын жерге бат-
кырбайбыз го дейм. Кечээ Кулаган Жардан жылкы
айдап келе жатып, байлыгыбызга кубандым. Биздин
жылкыны чогултса өтө көп болот турбайбы. Айдап
келе жатсам, жер дүңгүр-дүңгүр дейт. Мындан эки
эсе көп болсо жер эки эсе дүңгүрөр эле дейм. Биздин
аскерлер душманга да ушундай дүңгүрөгөн сүр ме-
нен чабуул койдуго дейм.

Кадыр. Ырас эле аскерге да нечен күзүктөрдү
бердик ээ?

Кенжебай. Бербегенде анан, дагы көп бериш
керек. Эң мыктысын ошол уландар мийсин. Бизге
жөнөкөйү эле керек. Жөнөкөйүпөн да ышкын энесин
деп ыкшылып жыгылып калып жатасын, ой мына бул
жорде кемпирин ээрчиткен Жантек келе жататко?

Кадыр. Ырас эле Жантек экен. Үйүнө келип
түшөрү менен бери баскан экен. Эми өзүнүн кандай

айыкканын айтпай жылкыларды башынан аягына чейин сурайт.

Кен же б а й. Саламдан мурун эле сары бээ туу-дубу, жээрде кулун энесин кандай эмет деп сураар.

К а д ы р. Кара боз айгыр кечээ тели болуп өлдү дейли да, кантер экен.

Кен же б а й. Кара боз айгырдын үйүрүн жолдон көрүп келди го, ага ишенбей калсың. Тамаша кылабыз деп насия сөгүү угалыбы.

(Жантек, Жийдеке экөө келет.)

Жантек. Ассалоом алейким! Мал-жаныңар аманбы, баатырлар? Аксак тору бээ эмне жалгыз туруп калган? Жээрде кулун ойноп калыптыр го, баатырлар? Бала чабдардын үйүрүнө тузду кечээ араң бердинерби?

Кен же б а й. Кандай, Жаке, жакшы айыгып кеттиңби?

К а д ы р. Доктурда туура 9 күн жатып калдыңыз го.

Жантек. Ооба, 9 күн жаттым. Ошончо күндүн ичинде малга бүт бойдон туз бербептирсинер го, журтту жаңылап конбоптурсунар. Жайыт эскерип кетиптир.

Жийдеке. Болдомочундай болбой оорундан айыкканыңды элге айтып берсең боло.

Жантек. Ии... ии, айыкканымды көрбөй тура-сыңбы?

Кен же б а й. Союп айыктырдыбы?

Жантек. Ээ, сойду.

К а д ы р. Аябай эле оорутту го, кантип чыдадың экен?

Жантек. Жок, ооруган жок. Баягы жылы бармагыма тикен киргенде таң атканча чыдабай чыктым эле, муну такыр сезген жокмун. Ой, доктур, ой! Акылга, илимге баракелде. Өкмөткө баракелде. Бардык тамагы, тазалыгы, дарысын айтпа сонун экен.

Кен же б а й. Асел сойдубу?

Жантек. Билбейм, кимиси сойгонун, баары эле оозун танып ак кийинип алып, бычак көтөрүп жүргөндөй көрүнгөн. Кимиси чоң, кимиси кичине экенин билбеймин. Айтоор баары эле кыйын экен. Жум күзүндү деди, жумдум Ичим тыз-тыз деди... Бир малда ач көзүндү деди Ачтым. Ичинизди сойдук, 2—3

күнгө козголбойсуз деди. Козголсом ичегим керебеттин алдына түшүп кететко деп козголбой жата бердим. Кийин бир күнү айтоор тур деди эле, өйдө турдум. Эч жерим оорубайт, айыгыптырмын. Ээ айланайын доктор эле жакшы экен. Мындан кийин оорумак түгүл, ыктытып калсаңар да докторга баргыла.

Кадыр. Жийдекенин санаасы чыдабай жатты. Күндө эле биздикине келет. Чалымдан кабар барбы дейт.

Кенжебай. Баарыбыз эле жаман болуп жаттык. Көбүнчө Жийдеке женем жаман болуп жүрдү.

Жантек. Жийдеке курсун, мен ооруп жатканда кокус өлүп калса деп кошок чыгарыптыр.

Жийдеке. Эми капкайдагы жокту айтасын.

Кадыр. Айтсаң Жаке, эмне деп кошуптур?

Жантек. Кошогу курусунт.

«Конулга койгон калтегим.

Короого сак балтегим

Азапка салып башымды.

А, дүйнө кеттиң Жантегим!» —

деп кошуптур.

Жийдеке. Ой ырысыңды жегир. Эми эле өзү кошо койду.

Кенжебай. Ырас кошок экен.

Кадыр. Менин кемпирим ошондой кошсо эле ыраазы болор элем. Эми ооз сөздү эч келтире албайт.

Жийдеке. Эмнеси болсо да чалым айтып кетти, докторга да, өкмөткө да ыраазымын, айланайындар.

Жантек. Эми айыгарын айыктым. Бирок керээзимди өтө эле эртерек айтып коюптурмун.

Кадыр (Кулаң). Эми экинчи укурук уурдабай жүр. (Каткырышат).

Жийдеке. Сен билбегендер да көп дебедиңби мага (күлөт).

Жантек. Ээ, эмне керек. Ак ишет жетпеш иштөө керек. Тилеген тилекке жетүү керек. Ойлогон ой ордунан чыгып, ой тоонун баары «Жеяш» колхозунун малына толуп кетсин. Жүргүлө мал доктор, зоотехниктер келет. Малга тамга басат. Малды чогултаам.

БУТПӨЯ КАЛГАН ПЬЕСА

(Окуя согуш жылдарынан алынган)

КАТЫШУУЧУЛАР:

Жума — жаш адис-зоотехник
Асел — жаш мугалим — Жуманын жубайы
Жайлообай — жылкычы — Жуманын атасы
Жийдеке — Жуманын энеси
Ысак — колхоздун жылкычысы
Жамийла — фронтовиктердин келиндери
Күлүйпа —
Мамбет — колхозчу
Матек — почточу

I-сүрөт

Пьесадагы окуя мал чарбалык райондун биринде өтөт. Июнь айы. Бактын кыштак арасындагы Жуманын үйү. Эртең менен. Жума кроватта уктап жатат. Асел илинген чоң күзгүнүн алдындагы столдо Жуманын кийимдерин үтүктөп жатат. Үйдүн бакка караган терезеси ачык. Терезеден акырын башын созуп карап Аселдин турганын көрүп эшиктен Жийдеке кирет.

Ж и й д е к е. Садага болоюн, эмне мынча уктады.

А с е л. Түндө оюндан кеч келгенбиз, апа.

Ж и й д е к е. Апаң айлансын. Эми жанакы Сары-Кой деген жери кайда болот экен? Алыспы?

А с е л. Сары кой эмес, Кой-Сары деген жер. Жакын, бул эле Ысык-Көлдүн жээгинде.

Ж и й д е к е. Көл теренби?

А с е л. Терен. Соңкөлдөй эмес, анда кеме жүрөт.

Ж и й д е к е. Эми, ошол кемесин минип жөн жүр десең кичинесиндеги шоктугун карматып дагы кокус болбосун. Этиет бол десең, балакетинди алайын. Ушуга барбай эле койбойт дагы... Эс алган кишинге биздин жайлоо деле сонун го... Экөөң ботоюн ээрчишип барып бир ай жүрүп келсенер сонун эле болоор эле.

А с е л. Жоок, апа! Кой-Сарынын дарылык, ден соолукка көп пайдасы бар эмеспи. Анын үстүнө ага

сыйланган гана кишилер барат. Өкмөт ишин жакшы иштегенин үчүн барсын деп улуксаат берип жатпайбы? Уулунар барып эле келсин. Силердин үстүңгө мөн барып эс алып келем.

Ж и й д е к е. Ин, и... ошондой де, мейли барса барсын... дарылыгы болсо жакшы жер экен го... Кичинесинде аруусу бар эле. Барсын, садага болоюнум. Бир ай эле жүрөбү? Качан жөнөгөнү жатат?

А с е л. Бүгүн жөнөйт ко, машиналары жүрсө.

Ж и й д е к е. Баягы чал тоодо, ушунун баласагы өтүп кетти, мал ээн калмак болду, тез кел деди эле. Эми кетейин аны өкүртпөй. *(Жумага жакын басып келип чачын сылап, маңдайынан өбөт.)* Чачынан айланайыным. Өкмөттөн сыйлык алганын кара. Өкмөтүндөн айланайын. Ушуга эмне деп сыйлык берет экен. *(Жана да өбөт.)* Эми кетейин *(Чыгып бара жатып)* Асел, айланайын, жолдо этиет бол десен. Деги этиет болуп жүр дей көр. Карамыңан кагылайыным *(Чыгып кетет)*.

А с е л. Ой, эне чиркин ай! Кандай күйөт, кандай сүйөт?! Бир айлык курортко кетип бара жатса, санаасы чыдабаганын кара-а. эгерде карысына беш атар асынып, келээр күнү, келээр жылы белгисиз, курорт эмес урушка баратса, апам кантип чыдаар эле. Чыдабай калсын. Кошо барам дээр беле. А, менчи?! Мен апамдан кем сүйөмбү? Койчу, согуштун бетин нары кылсын. Азыр менин деле ичим тызылдап жатпайбы! Бирок апам экөөбүздөгү сүйүү эл башка эмеспи. Албетте, мендеги сүйүү күчтүүрөөк *(Жуманын маңдайынан сылап.)* Жума, Жүкө! Жүкүң! Турагой баатыр, туруңуз эми

Жатканда жамбаш талбайбы?
Уктасаң уйку канбайбы?

деп түндөгү оюндагы манасчы киши айткандай болбой эле туруңуз эми

Ж у м а *(керимин)* Саат канча болду?

А с е л *(саатты карап)* Саат 9дан 15 минут өттү. *(Жума тура баштайт. Турун кийинки жагына)*

Ж у м а Каап ойготуп ийдин да?!

А с е л. Ий эмне болду? Түш көрүп жаткын беле? Курортто бир сулуу кыз менен кайык менин жүр-

гөндүрсүн. Аны жуп аймаалап өбөрүндө ойготуп ий-
димби?

Жум а. Жоок... алда сен ай, башка түш...

Асел. Эмне? Айтчы эми?

Жум а. Капырай, кызык... адамдын түшүнө ар
кандай кире берет тура. Биздин жанагы картошка,
жүгөрү айдаган короо бар го, ошонун калаган жы-
гачтарын, бир уй эле качыратып жөөлөйт. Кылчайып
«өш» дейин десем өңү суук каман экен. Чочкону эмне
деп айтаарымды билбей, же «өш!» же «кош» деп ай-
талбай жаткан чакта болбой эле керешкелерди бу-
зуп, жерди тинте баштабадыбы? Колума улам таш
ала коюп урсам эле тийбейт. Бир маалда ким берге-
нин билбей калдым, атам бердиби, бирөө берди,
бир чоң таш менен урганымда, так тумшукка тийип,
тумшугу жанчылганда ал кетенчиктей баштады. Ко-
лума кайдан-жайдан келгенин билбейм, бир кылыч
менен чала жан каманды шылай-шылай чаап жат-
канымда сен ойготуп жибербедиңби.

Асел. Абдан жакшы түш, сага кара санаган
душманды жеңет экенсиң. Оомийин! Ушунтип бата
кылчу беле? (Күлөт.)

Жум а. Кайран эрдин молдосун деле...

Асел. Бүгүн жөнөбөй эле койчу, эртең деле жө-
нөсөн (эркелеген мүнөздө), сени сагынам. Же бар-
бай эле койчу, өзүбүздүн жайлоого, атамдардын үс-
түнө баралы. Эл айтпайбы колуктусун алганына 15
күн боло электе эле, таштап коюп өзү курортко кет-
ти деп.

Жум а. Ой, бали ай... Агер сени ээрчитип жай-
лоого кетсем, айыл арасын өзүн билесиң го? Аялын
бүгүн алып, эртеси эле жанынан чыккысы келбей ка-
лыптыр дебейби? Барып келейин, бир ай эчтеке эмес.
Агер, башка жакка алыс кетип калсам кантмек элең?

Асел. Койчу, бир ай турабы? 40 күн жүрүп кел-
гени жатпайсыңбы? Өзүн деле эсептесен. Мына бүгүн
20-июнь. Июль жаңырына 8 күн калды. Анан июл-
да бүт жүрөсүн. Эң жок дегенде бүгүн үйдө болчу,
кечикпейсиң, бүгүн дем алыш эмеспи. Кечинде дагы
оюңга баралы.

Алтын Асел, чыкпасам дейм жанынан,

Алган иш бар айлаласыздан багынам.

Жалыны күч жалжылдаган көзүңдү,

Жадегенде жандап жүрүп багынам, —

деп ырдоочу эмес белең. Ушунтип сагынып жүрүп сен каптип курорттон семирип келээр экенсиң.

Жума. Мени семиртип эине, эт союзуна өткөрөт белең. Семирбей эле койдум. Андан көрө мени сагынбай жүр десең туура болот. Сагынбоо үчүн сенин сүрөтүңдү алам. Аны мынабу чөнтөккө (*Кийип жаткан гимнастеркасынын сол чөнтөгүн көрсөтөт*) бекем катамын. Анан сен экөөбүз ар бир үч күндө телеграмма менен кабарлашып турабыз, болобу? Анан келгенде мен сага бир белек ала келип берем.

Асел. Эмне алып келип бересиң?

Жума. Туфли алып келип берем.

Асел. Кара туфлилерим бар эмеспи. Сары же кызылынан алып кел ээ.

Жума. Анан жакшы жибек көйнөк алып келем.

Асел. Ананчы?

Жума. Анан касымка алып келем.

Асел. Ананчы, айтсаң, дагы эмне алып келесиң.

Жума. Сага керектүүнү баарын алып келем.

Асел. Айтсаң. Мага керектүүдөрдөн эмнелерди билер экенсиң?

Жума. Духи алып берем. Тарак алып келем. Үй ичине керек боло турган эмне болсо ошолордун баарын.

Асел. Айтсаң, дагы эмне? Мени өтө сүйүнтө турган буюмдардан айтсаң.

Жума. Сен сүйүнтө турганбы?

Асел. Ооба, сүйүнтө турган.

Жума. Сени сүйүнтө турган, сүйүнтө турган сен майрамда кие турган, жеңилең жүнү чубалган бир чоң таар чепкен алып келип беремпи?

Асел. Ананчы?

Жума. Койчу эми, баягы бир кинодогу эрке катындай болбой.

Асел. (*эркекесемин коюп*). Койчу эми, өзүн эле аман-эсен барып келсең мага ошол белек. Бирок сагынам. Путькам болсо өзү менен курортко бирге барсам болот эле.

Жума. Шашна. Курортко далай бирге барарбыз. Крымга да барарбыз. Москвага, Ленинградда, Киевге барарбыз.

Асел. Барабыз, бирок ага чейин көп бар да.

Жума. Жоок, бат эле барабыз. Сен экөөбүз шаарда жүрүүчү кезде элестетип Окууну экөөбүз

тең бүтсөк... Анан барып турмуш курсак. Жакшы кызматтарга турсак дечү эмес белек. Мына ал тилегибизге жеттик. Сен мугалим болуп жатасың, мен институтумду бүтүп, бир райондун мал чарбачылыгына жоопту кызматчы болуп, зоотехник Жайлообаев делип жүрөм. Дагы окуйбуз, дагы тилекке, максатка жетебиз. Келечек алдыда! Асеш! Ойлончу, ушул азыр — да сен да, мен да алдыбызга койгон тилек бар. Келечек-биздики. Мына мен ушул кесибимди жакшы көрөм. Ушунун артынан түшөм. Менин ой-тилегим ушул кесибим менен эл-журтума эмгек сиңирип ушуну менен таанылсам дейм. «Кыргызстандын малы, же болбосо, Тянь-Шандагы малдардын өзгөчөлүктөрү» деген темада эмгек жазсам дейм. Мына менин келечек максатым ушул. Буга мен тырышам, демек, жетем. Ким мага тоскоолдук кылат? Ким менин колумдагы мүмкүнчүлүктү тартып алмакчы? Жок. Эч кимге тарттырбайм. Балким жакын арадагы жылдардын ичинде мал чарбачылык илимимди иштеп, ага эмгегин сиңген ишмер Жайлообаев делинип калармын. Балким профессор Жайлообаев деп калышар. Бул максатка жетем. Асеш, тереңирээк ойлончу, айланаңа көз чаптырчы, биздин өлкөдө ушундай мүмкүнчүлүк барда ким алга умтулбасын. Ким көрүнгүсү келбесин. Ушул эл, ушул жер, ушундай турмуш кимдерди шаттандырбасын?! Асеш, биз балалык менен байкабай жүрбөйбүзбү, айлананды карачы. Бир ажайып сонун дүйнө! Эмнеден кембиз?! Билимденби? Жок. Укуктанбы? Жок. Байлыктанбы? Жок. Турмуштанбы? Жок. Кара туфлим бар, эми сары же кызылынан болсо алып кел деп жатпайсыңбы? Бул кесир эмес. Айтууга акын бар. Теңтуштарыңдын бардыгы кызыл, дагы кийинсин! Самаганыбызга жетебиз. Замана тартыш эмес. Асыш! Кырымга да барабыз. Жанагы айткан шаарыбыздын баарын көрөбүз. Окууну дагы улантабыз. *(Аселди кучактап эркелетет.)*

Асел. Ии... чын эле Москваны көрөбүз. Сонун дейт ээ! Лениндин күмбөзүнө кирсек. Майрам болгондо Сталинди дагы көрүп каларбыз.

Жума. Сөзсүз көрөбүз. Балким Москвада окуурбуз. Балким иштеп калаарбыз.

Асел. Чын эле, Москвада турсак Анда бала чакалуу болсок. Ал чонойсо, кийин өзүнүн тиржыма

каласында: «Мен 1942-жылы профессордун үй-бүлөөсүндө туулганмын», — деп турса кандай жакшы.

(Ысак кирет.)

Ы с а к (шашып). Жуке, Жуке, Асыл экөөңөрдү тең эмеге... эмеге (шашып ойлонуп) бирдеме чогулуш эле.

Ж у м а. Эмне? Эмне чогулуш?

Ы с а к. Кыскасы согуш башталыптыр.

А с е л. Кандай? Согуш дейби?

Ы с а к. Ооба, согуш. Радиодо Сталин сүйлөптүр. Молотов да сүйлөптүр. Экөө тең сүйлөптүр. Азыр эл чогулса айтабыз дейт. Чоң согуш дейт. Кудай ай, менин Дүйшөнүм аскерден быйыл кеземин деп жатпады беле.

Ж у м а. Олда ит ай, жүр Асел! Митинге го... Ким баштады экен? (Радиону жалт карал). Бүтүн эмне сүйлөбөй калган.

Ы с а к. Ким экенин кайдан билем. Китлер дедиби? Иттер дедиби, жакшы уталбай калдым. Айтор, чоң согуш дейт.

Ж у м а (шашып кийинки жатып). Ырас Ысакке, Гитлер болсо чоң согуш. Көрүшөбүз, көрөбүз, салгылашабыз.

А с е л (шашып кийинки жатып). Акмактардын биз менен келишими бар эмес беле?

Ж у м а. Бузулган иттер бузулган да! Бизден эми көрөт! Жүргүлө.

(Чыгып кетишет.)

II-сүрөт

(Жайлообайдын боз үйү Жийдеке жайгашкан айыраат.)

Ж и й д е к е. Согуш, согуш эле дешет Жаадыран жайнап жай баракат, жырған жатканда муну кандай өлүгүңдү көрөйүн баштады эле? Эми ушул согуш дешкенине бир айдан ашып кетти. Ушинча күн да киши согушат экен ээ! Аскерге кеткендин баары эле согушка барып жатат дейт Жакыбайдын уулу, Курмандын уулу, Жанузактын кичи уулу, жана дагы бир топтору аскерге кетти дейт. Кээ бирөөлөрү өзүнөн издөрү эле «Мен аскерге барчумун» деп, билбей жу

лунуп жатып эле кетип жатышат дейт. Менин Жукешим да согушка барам деп жатат бекен? Же эмдигиче кетип калдыбы? Ким билет. Жанагы чалды барып билип кел десем: «Мал, малчы, малды таштай албайм» деп эле калат. Илгертен бери малды багып жүрүп мүйүзү чыккан деле жери жок. Жалаң колхоздун малын бакканга быйыл он бир жыл болду. Өзүм барайын десем дагы малдан колум бошобойт. Алда кандай болду... Кокустан согушка жөнөсө барып учурашып калсам боло эле.

(Эшиктен Ысак кирет.)

Ысак *(саламдашкандан кийин)*. Байбиче, абышка кайда кеткен.

Жийдеке. Абышка курусун. Абышка да тынчы беле. «Күн бүркөлүп турат. Каракашка айгырдын үйрү Көк-Дөбөнүн боорунда жүрөт эле, жаанда омурталдуу болчу эле, ошолорду ылдыйлатып келейинчи» деп кеткен.

Ысак. О, жарыктык, бекер убара болбой турбайбы. Аны мен кечээ эле айдап түшүп, Кичи-Кашка Сууну өрдөтүп жибергемин. Абышка келсе кенешейин дедим эле. Бул жер малга жайсыз болуп кетти. Конуш жаңылтсакпы деп ойлодум эле. Чогуу консок кандай болоор экен? Же, мал батпай кетеби? Кызылташ-Шардын ичине консок ээнирээк го дейм. Анын үстүнө жайытка да жакшы.

Жийдеке. Чогуу конгон эле жакшы. Мал эми неге батышбасын. Бир өзүңгө батпай кеткидей эле эми болуп кетиптир...

Ысак. Жок, жок, байбиче. Биздин колхоз ченемсиз байыптыр го. Байкабай жүрүптүрбүз. Анын үстүнө өз көзгө көрүнбөйт эмеспи? Кечээ Көк-Дөбөдөн жылкы айдап жүрүп, эки жакты карасам укмуш! Бүт эле мал. Аягы Шамалды-Коо, башы Белсаз жылкы, уй, кой болуп калдайган мал жатат. Баары биздин колхоздуку эмеспи. Ой, бир кубандым белем! Жер Көк-Дөбөгө чыкканда көрүнөт турбайбы? Аттан түшүп айлананы карап олтуруп кандай кубандым, жерге да, эяге да, малга да ыраазы болдум. Өзүм ойдон, ойго түшүп олтуруп, кээ бир кезде көзүмө жаш да алып жибердим. Өткөндү да көзгө элестеттим. Бир кезде ушул Көк-Дөбөнүн ышкындуу тескейинде Мырзабек менен Токтогулдун капталындагы жолду көрүп

туруп, баягы силердин токол кара уй жүк-мүгү менен учуп кетип Жакем экөөңөр алачыгыңардан ажырап, казан-аягыңардан ажырап, ыйлап олтурганыңарды элестетем.

Жийдеке. Оо, өлүгүндү көрөйүн заман десеңчи. Анан ошондо үй-жай жок. Ар кимдин эшигинде көп жылдары темселеп жүрбөдүкпү. Токтогул бир үзүк берем деп төрт жыл бекер жумшап албадыбы.

Ысак. Мына ошол байбиче! Мына ушул силер олтурган конушка Мырзабек качан киши кондурчу эле. Ушул жерлердин баарын эле Мырзабектики дешчү эмеспи эле. Далай Мырзабектин Кичи-Кашка-Суусу, Чоң-Кашка-Суусу, Мырзабектин Бел-Сазы, Мырзабектин Шамалдуу-Коосу, Мырзабектин Жаңтык-Конушу дебедикпи.

Жийдеке (үшкүрүнүп). Ырас десен, анын туура.

Ысак. Эми кечээ карап туруп өткөндү элестетсем ушул жерлердин ыраңы суук көрүнүп кетет. Камчынын тагындай, согончоктун жарыгындай көрүнөт. Эмкин ойлосоң кандай сонун! Баары өзүбүздүкү. Жер да биздики. Конуштар да биздики. Мал да биздики. Колхоз аябай байыган экен.

Жийдеке. Ысаке, айтканың туура. Колхоз байды. Бул байыгандык биздин башкарма менен Жайлообайга гана көрүнбөйт. Ал эми өтүп деле көзү тойбой койду. Качан болсо эле балаңча колхоз бизден бай экен, түкүнчө колхоздун кою бизден көбөйүп кетиптир, алардан өтүш керек. Күш жетиш керек деп келишет. Өзгөчө эле биздин чалчы: «Сат жарышка чыгамын, балаңча колхоздун жылкычысы менен жарыштым» деп келет. Деле күлүтүн кантсепки. Андан чыгып же артта каларын билбеймин.

Ысак. Ээ, байбиче, мал көбөйгөн жакшы эмеспи, анан, биздин колхоздун малын көбөйтүүдө Жакемдин көп мээнети бар го. Жакем малгаак го. Кичинеси менен мал менен өспөдүбү?

Жийдеке. Деги ушул түбү мал деп жүрүп өлөт. Деги ажалы малдан. Ушул чал үйдөк өлбөй талаадан өлбөй деп ойлойм, же аттан жыгылып өлөт, же ат сүйрөйбү, же зоодоң учуп кетсеби деп ойлойм. Кокустан бир мал өксө кошо өлчүдөй болуп турат. Адам, жазында бир кучан байтал ара тууткан экен.

Ы с а к. Ооба, ооба, баягы тору айгырдын үлрүн-дөгү жээрде байтал.

Ж и й д е к е. Адам, ошонун кулунун аман алып калчумун деп, жазгы каткалаң суукка карабастан, тонуна кулунду ороп коюп өзү таң атканча күрмөчөн солкулдап чыгыптыр. Ошондон кийин эки-үч күн төшөккө жатып калбадыбы? Кунан байтал тууйт деп кимдин оюна кетиптир. Анын үстүнө ара тууса ага азап жебей, кара башынды жегир деп эле нары басып кетпейби... Адам, ошол кулун эми мандалактай сонун кулун болбодубу.

Ы с а к. Мына, Жакемдин ошол көктүгү, мал-саактыгы, өкмөткө жагып жатпайбы? Өкмөт аны көрбөй жатабы? Сыйлык алып жатат. Жайлообай аксакал деп райкомдон бери жакшы көрөт. Кайсы жерде жыйналыш болсо, ошол жерге Жакем барат. Нарынга барды. Фрунзеге дагы барып жатат. Ал гана түгүл мурдагы жылы Маскөгө да барып келди. Ушул оңойбу? Жакемдин эмгегин өкмөт көрүп-биллип турушпайбы. Мен районго барган сайын райкомдор: «Баягы Жайлообай аксакал күүлбү? Кандай?» деп сурап калышат.

Ж и й д е к е. Ырас эле карганда өкмөтчүл болуп кетти. Эми атка мингенинди, эл аралаганынды койгон боло, кудай Жуманын өмүрүн узун кылсын, ошондон экөөбүзгө топурак буйруса болду. Эми карыганда үйгө отур десем кулжундап такыр болбойт. Баарынан да баланча жылкы, түкүнчө малдын тукумун жакшы өстүрсөк, мына ошол аскерге жарайт деп тиги окуп келген Жумадан талашып калат. Аталуу, балалуу болуп талашып калганына күлөм. Анан да кээде: «Эми жашардым, кемпир», — деп калганын кантесин.

(Жайлообай кирет)

Ж а й л о о б а й. Атаккөрү ай, ак канжыганын үйрү оюн салып айдатпай жүрүп отуруп, Чатырташты карай кетти Убара болуп кайра келбедимби?

Ы с а к. Көк-Дөбөдө жылкы жок бекен, Жоке?

Ж а й л о о б а й. Анда Каракашка айгырдын үйрү, Чон чабдар. Балачабдардын үйрү бар болучу. Алар эми «Кичикашка-Сууну» ичинде жатышат.

Ы с а к. Аларды кечээ мен айдап өрдөтүп жибергенмин.

Жайлообай. Мен силердин айыл жакка да бардым. Эмне, көчкөнү жатасыңарбы?

Ысак. Ооба, Жаке, сизге ык келсе журт жаңырталы дедик эле. Бул жер торсулуп кетти.

Жайлообай. Тиги уй баккандар да көчөт бекен?

Ысак. Ооба, алар Бел-Сазга конобуз дейт.

Жайлообай. Кое тургула. Сен районго, эми бир барып отоочуларга, сугатчыларга кымыз, айран жеткирип барып кел. Райзоого кирип Жумага жолугуп, уруксат алып кел. Анан көчөлү. Малдын жайытын зоотехник менен кенешип туруш керек. Жума ачууланып калат.

Жийдеке. Атыңа айланайын...

Жайлообай (Ысакка). Сенин райондон келгениңе да бир топ болуп калды го.

Ысак. Ооба, Бүгүн шаршембиби?

Жийдеке. Ооба, шаршемби.

Ысак. Анда алты күн болду.

Жайлообай. Согуштан кабар аласак болот эле. Бая өгүнчөрөк малчыларды чогултуп алып Тургунаалынын баласы кесит окуп берип кетти эле. ошондон бери кабар жок.

Ысак. Ал кезитте эмне деп жазды экен. Жаке?

Жайлообай. Сталин чыгып сүйлөгөн экен, ошону басып чыгышыптыр.

Ысак. Ээ, аны мен райондо эшенде эле уккамын. Сталин туура түшүндүрүп айткан экен да.

Жайлообай. Сталин соңун эле киши го жарыттык. Сөзүнүн башында Жолдоштор! Калайык какым! Ага-туугандарым, эже, аарындаштарым, досторум! Биздин Ата Мекендин башына катуу коркунуч түшкөндүгүн билдирип, мен силерге кайрыламын деп баштаган экен го! Сөз да! Журт башчысынын сөзү ушундай эле болот! Коркунуч түздүргөн ажаандай душман улам илгерилеп, улам бир жерди тартып алып келе жатса, мындан артык кандай коркунуч болмокчу.

Жийдеке. Кудай, айланайын! Ал жолдоштар ушул жерге да кирип келбес бекен?

Жайлообай (Жийдекеге). Ээ, кемпир, калжырабай жөн олтурчу. Согуштан коркунучтун аяк аяндагын айтып келип, андай душманды талкалоо үчүн, бул коркунучтан ачулуу үчүн эмне кылышты

таамай көрсөтүп ачык айткан экен го. Кары дебей, жаш дебей, согушта жүргөнүнөр да, үйдө калганыңар да, кайрат кылып, чымырканып бүт күчүнөрдү жыйып сабыр токтотуп, бел байлап катуу тургула. Айыл арасындагы ушакчыларга, узун кулактарга, дүрбөлөңчүлөргө, мобута окшогон коркокторго (*Жийдекени көрсөтүп*) жол бербегиле деген экен го. Сөзүнүн аягында: куда кааласа биз сөзсүз жеңебиз. Анткени, биздин иш ак, биз адилеттүүбүз, ошону үчүн жапырт жан дилдер менен жакшы иштегиле — деп айтыптыр. Чын да...

Ысак. Чын, чын, Жакс! Кыйынчылык болот. Согуш катуу болгону турат ко.

Жайлообай. Сталин өзү деле айткан тура: «Бул согуш же өлүм үчүн, же өмүр үчүн» деген экен го. Албетте, катуу согуш болот.

Жийдекес. Аа, айланайын, деги бат эле басылгай эле! Тынч эле болуп, бара-бакыранын маңдайыбызда караан болуп жүргөнү эле жакшы эле. Жумам да кетип калбагай эле.

Жайлообай. Албетте, балдардын үйдө эле жүргөнү жакшы. «Эр жигит эл четиинде, жоо бетинде», — дейт. Душман этектен алып турганда, Жумай эр азаматтар эл коргобой экөөбүздүн маңдайыбызда байласа да токтобойт. Андан көрө, адамдын канын каалаган кутурган иттердин жаагын кабыштырып биротоло жерге жексен кылып жеңип келгени жакшы эмеспи.

Ысак. Ырас эле, бая, өгүнү адеп согушту угузган күнкү жыйналышта райком сүйлөп бүткөндөн кийин, Жума сөз алып чыгып: Бул согушка баарыбыз барышыбыз керек. Душманды талкалап бүтпөй бирибиз да тынчыбайбыз. Партиянын жана Сталиндин биринчи чакырыгына мен ар дайым даярмын деп сүйлөгөн.

Жийдекес. Даяр болгонунан айланайын, ошол мылтык атышты үйрөндү бекен дагы. Мылтык тарс десе кайра качып жолдошторуна уят болбогой эле.

Жайлообай (Жийдекеске) Ооба, кайра качып келип сенин этегине жашынат. Тамтаңдаган теңир ургур, балаңды өз көлөкөңдөн качкан коркок бол деп туудуң беле? Же, душманга бел алдырбаган эр азамат бол деп туудуң беле?!

Жийдекес Деги айтам да.

Ысак. Ээ, байбиче эр жоо менен беттешпесин, беттешсе жеңбей келбесин кечү эмес беле.

Жайлообай. Айланып кетейин, ошону туура сүйлөтүр. Балам даяр болбогондо анан. Тентуштары барган согуштан эмне, качмак беле, барсын. Тандаган атын мингизем. (Өөдө турат, эшикке чыга турган болуп, камчысын алып бара жатып.) Эми мен Акканжыганын үйрүн алып келейинчи.

(Мамбет кирет)

Мамбет. Салоом алейкум. Кандай байлар? Жакшы жатасыңарбы?

Жайлообай. Алекума салам. И-и... Маке, кайдан, райондон келе жатасыңбы?

Ысак. Ии кеп ур, Маке!

Жийдеке. Согушуңар эмне болуптур, айланайын?

Мамбет. Көп урсам, мени башкарма жиберди. Фондунун биздин колхоздун фондуга жаккан аттарынан жети атты түнү менен районго жеткирсин дейт. Жайлообай аксакал өзү тандап өзү алып келсин деп райком айтыптыр.

Ысак. Токуш айтыптырбы?

Мамбет. Ооба, кече биздин колхозго келип кеткен. Анан аскерге балдар жөнөгөнү жатат.

Жийдеке. Ким, ким айланайын?

Мамбет. Жума баш болуп жыйырма төрт киши дейт.

Жийдеке. Алда атыңдан айланайын ай! Баш болгонундан кагылайын!

Жайлообай. И, и анан кимдер экен?

Мамбет. Биздин колхоздон Жумадан башка төртөө. Көчөрбайдын уулу Жума, Кыдырдын уулу Касым, (Ысыкты көрсөтүп) буа Ысакемдин жээни Султанаалы.

Ысак. Качан жөнөшөт экен?

Мамбет. Эртең жөнөшөт ко.

Жийдеке. Балакетиңди алайыңга барып учурашып калайын.

Жайлообай (Жийдекеге). Ооба, азыр чурка! Кичине сабыр кылсаң болот.

Мамбет. Жума айтты, аяң дүрбөлөңчү эсе, убара болуп келбей эле койсун, салам дубайымды атам деле айта барар.

Жайлообай. Эми урушта туруш жок дейт, Ысак. Мен мындан Жукешке андай мындайын камдап, кемпир менен кенешип барганчакты силер фондунун аттарынан *(Мамбетке карап)* жети ат деңиби, Маке?

Мамбет. Ооба, ооба, жети.

Жайлообай. Жети ат бөлүп айдап, жолго камдап тургула, андан аны мен ала кетем.

Ысак. Кайсы, кайсы аттарды, Жаке?

Жайлообай *(ойлоно түшүп бармагын санап)*. Кертөбөлдү, Төөторуну, Карашумкарды, Мырзаторуну, Сарытору атты, Бозкоенду жана Акимдин жээр-десин айдагыла. Баары тең сонун аттар. Немис семиз доңузунду, желмогузунду кошуп тебелеп кетишет. Болгула, баргыла.

Ысак. Макул, аксакал.

Жайлообай. Согуштан эмне кабар бар экен?

Мамбет. Согуштан кабар: кечээ бизге Жээнбайдын баласы газет окуп берди. Душман улам берилеп жылып келе жатат дейт. Бирок аларды биздин аскерлер көп кырып жатса керек. 12 миң—13 миңдер кырылып жатат дейт.

Жайлообай. Кырылсын иттер.

Жийдеке. Элди тынчылбаган өлүксүздөр десен.

Ысак. Ай, азыр аябай эле карсылдашуулар жүрүп жаткан экен го. Дүйшөнүм кайсы жериндеги согушта жүрөт болду экен? Жүр, Маке...

(Мамбет экөө чыгышат)

Жайлообай *(кийинип жатып)*. Ин, кемпир. Жүкөш жөнөйт экен го садаган болоюн...

Жийдеке. Өлүгүндү көрөйүн, кайсы жактагы желмогуз чыкты эле? Улам жер алып берилеп жылып келе жатышса күчтүү өлүксүздөр го. Бели ката элек, ачуу, таттуу башынан өтө элек балам кандай жоого барып бет болгону жатат...

Жайлообай. Бет болсун. Эр жигиттин башынан нелер келип, нелер кетпейт. Чыкылдаган аязды, мээ кайнаткан ысыкты, кал суудай аккан кызыл кыргынды...

Жийдеке. Ин, айтбачы...

Жайлообай. Бардык кыйынчылыкты өз башы менен өткөрүп чыккан жакшы. Мына ушундай эл башына, эр башына келген түйшүктү көтөрүп жакшы

Алдында аты, үстүндө тону бар. Колунда курал, артында дүңгүрөгөн эли бар. Душмандан коркпой турган душманга ата мурасыбыздан бери кадам бастырып, чырпыгын сындыртпаган Алай, Ала-Тоо жери бар. Калкылдаган колду кайда болсо калыбы менен алып жүрө турган эли бар. Сталиндей кажыбас бели бар. Чынында Сталин бел го, Сталин дем го. Баягы жылы Москвада алдыңкы малчылардын чогулушунда Сталиндин кебетесине кубандым. Сталин мөл, Сталин көл экен. Миндеген көздөр кадалып, миндеген алакандар чабылып жатса, анда-санда гана жылмайып, мурутунан күлүп коюп бир калыпта турду. Ошондо Сталин менин көзүмө Ала-Тоодой көрүнүп кетти. Ошол мүнөз ар дайым көзүмө элестейт. Мына азыр да элестетем. Душман мейли канчалык алга жылып келе жатса да Сталин кадимкисиндейдир. Албетте, жылмайып күлбөй, сурданып, акылдуу, терең көздөрү менен душмандын келер жагын карап, калың колду кандайча алып жүрүүнү, каардуу душмандын кайсы жеринен найза саларам ойлонуп жаткандыр. Бул чын! Сталин ушинтчү киши. Мен Сталинге ишенем! Жукешимди кудайга. Сталинге тапшырдым. Кала берсе касаба көтөргөн жолдошторуна тапшырдым.

Ж и й д е к е. Антсе да көп олдоксон болбой, этият болуп жүр десен. Өжөр эле, өтөрман эле, көк эле, болбос ишке көк болбой жүр десен. *(Кемпир жанынанын белгисин берет.)*

Ж а й л о о б а й *(кемпирине жакын келип колун арта салып)*. Көк болсун! Мына эми көгөрө турган кезек эмеспи. Өжөр болсун, айыгыша турган кезек эмеспи. Ырас бекер олдоксон болбо деймин! Сак бол, бирок коркок болбо деймин! Душман кирини ирмекпей качырса, сен да калтарыба кайрат менен найза сун деймин. Намысты оюнан да, оозунан да түшүрбө деймин. Беттешкен душманды өзүңдөн өзүң кем эмес, атасынан атаң кем эмес, энесиңен энең кем эмес деймин

Ж и й д е к е. Ошол эмеспи менен жерге кирсин

Ж а й л о о б а й. Жеринен жерин кем эмес, элден элди кем эмес. Эрегиш балаң, дейм. Баатыр бол, даңк менен келгин дейм

Ж и й д е к е. Баатыр болгонунан айланайын. Маңдайынан өпсөн!

Жайлообай. Жарайт, кемпир. Эми мен жөнөйүн. *(Камынып камчысын алып чыга баштайт.)*

Жийдеке *(чалы менен чыгып бара жатып)*. Катты үзбөй жазып тур десең. Каттагандар болсо деле салам айтып турсун.

(Эшиктен кемпирдин үнү угулат.)

Кош эми, кудай ак жолун ачсын. Душманын жеңип, аман эсен келсин. Оой, чал, көпкө чейин узатышып келсең.

(Бир аздан кийин жөнөп бара жаткан Жайлообайдын үнү угулат.)

Жайлообай. Жарайт. Кызарт ашуусуна чейин өзүм узатышып барам.

(Узап калган Жайлообайдын артынан кемпирдин үнү чыгат.)

Жийдеке. Ээй, абышка, келинине айт. Кир көйнөгүн, анан баягы жылкы кемселсин алып калсын, келгенче жакасынан жыттай жүрөлү.

. Көшөгө

Кыш айы. Жуманын үйү. Асел столдун үстүнө жашчик коюп алып, Кызыл Армияга жиберилүүчү посылканы жылуу кийим: чокой, моюн орооч, бетарчы, жоолук, байпак, мээлей, ж. б. салып жатат. Ырдайт).

Асел. Алыска салам жиберем.
Асмандап учкан чүрөктөн.
Алтыным, сени тиленем,
Айтканым ушул жүрөктөн.

Сагынган санаам кыдырып,
Санасам турат элесин.
Сандаган душман каратып,
Сары алтын качан келесин.

Уурттан соруп күт деген;
Унутпайм ошол түнүңү.
Убайым тартсам мейличи,
Уксам бир болду күлкүңү

Кочкул кан аккан согуштан,
Коркконсуп кайра тартпагын

Козгобо жүрөк мен үчүн,
Коштошор түнкү анттамын.

Бал тилди сорсо канбаган,
Балакет сүйүү курутту.
Бат эле сүрүп келе көр,
Батышта кара булутту.
Бат эле сүрүп келе көр,
Батышта кара булутту.

(Посылкага салынуучу буюмдарды, тамак-аштарды көтөрүп Жамийла кирет.)

Жамийла. Күлүйпа келдиби, Асеш?

Асел. Жана келип, посылканын ичине сала турган катты унутуп коюптурмун деп кайра үйүнө кетти.

Жамийла. Айтпаса, кат салабыз ээ!

Асел. «Жолдош боектер! Аздыр-көптүр белеги-бизди алып коюңуз. Дагы жиберип турабыз. Тылдагылар бизди унутту деп ойлобонуз. Бул белекти жиберген Жамийла сулуу» дегендей текстте кат жазасыз, жолдош...

Жамийла. Кызык... Аты-жөнүн ачык айтпай эле жаза беребиз ээ...

Асел. Өзүңдүн атыңды билдирсең, кийин ат билишип, адрес билишип, анан барып таанышып кетесиң. Биздин Жума да, сенин Касым да биз тааныбаган, өздөрү көрбөгөн кыздардан, келиндерден кат алышып белек алышып жаткандыр Балким, биздин белектерибиз ошолордун жолдошторуна бараар

Жамийла. Мен сонун кылып кат жазбасам

Асел. Аягына ыр да жазып кой, ырчы эмессинби.

Жамийла. Ыр деле жазам.

Асел. Анан андан кат келгенде, мен Касымга кат жазайын «Жамийла баланча деген фронттогу жигит менен байланыш жасап жүрөт» деп.

Жамийла. Аппий койчу! Чын эле Касымдын ичи тар эмеспи, жаман ойлоп калаар беле.

Асел. Ойлосо ойлойт да, же ошончолук эле ишенчиликтүүсүңбү?

Жамийла. Ишенчиликтүү эленим. Ал менин жалгыз гана өзүмө берилгенимди, өзүмө башка сүйүү жок жана болбостугуна ишенет (Тамашалат)
Балким сенин Жуман ишенбес

Асел. Магабы?

Жамийла. Ооба, анткени аз эле турбадыңарбы? Экөөңөрдүн турганыңарга эки ай боло электе эле кетпедиби?

Асел. Ээ, ошону айтсаң. Ошол күндөр кандай өткөнүн да билбей калбадымбы? Жуманы бир күн көрбөй калсам сагынчу элем. Фронт эмес, Койсарыга бир ай барып келем деген түнү ыйлабадымбы?

Жамийла. Курортко барбай калды ээ?

Асел. Так Жума жөнөөр күнү согушту угуздадыбы? Минтип эл согушуп жатса, менин курортко барганым уят, өлүм эмеспи деп путевкасын тытып салган.

Жамийла. Чын да.

Асел. Эми фронтто жүрөт. (Ойлонуп) Азыр декабрдин 15и ээ (санап), кана төрт ай 20 күндөн бери кат келе элек. Буга деле чыдап жүрбөйүмбү?

Жамийла. Сүйүүн кана электе эле кетти ээ!

Асел. Сүйүү да канчу беле! Жума экөөбүздүн ортобуздагы сүйүү карыгыңча да канбас дейм. Жума менен өткөзгөн убактарымды, күндөрүмдү, күн эмес, сааттарымды, саат эмес, минуттарымды, минут эмес, секундтарымды эстесем ичим эзиллип кетет. Негедир жүрөгүм башкача согуп кетет. Ушул сен келердин алдында ошол күндөр ойго түшүп, ойдон ой, санаадан санаа келип олтуруп бук болуп кеткенимден каламды таркатуу үчүн ырдадым. Кайта деле болбой Жукеш көз алдыма элестейт. Баарыдан да жөнөрдөгү мезгилчи. Жума менен аз да болсо бир катар түн, бир катар күн өткөздүм. Бирок, ошол түндөрдүн баары бир тең, кетээр түнкү жалгыз түн бир тең. Жума менен нечен жолу сүйүштүм, нечен жолу аямалаштым, бирок анын жөнөрдөгү элден жашынып келип военкоматтын бурчундагы талдын көлөкөсүндө оозумдан сүйгөнү бир тең. Ошол тал ушул убакка чейин көзүмө бирде жакшы көрүнүп, бирде жаман көрүнүп кетет. Ошол өбүүдөн кандайдыр даам калгандай сезилет.

Жамийла (тамшанып) Ырас анын чын.

Асел. Анан жөнөрдөгү түнчү. Ошондой укмуштуу сонун түндү такыр өткөргөн эмесмин. Анан ошол түндүн кыскасычы?!

Жамийла. Ырас, ошол түн мага да башкача сезилет.

А с е л. Июлдун 27-эмес беле. Ушул үйдө экөөбүз жалгыз жаттык. Нечен сөздөр сүйлөшүлбөдүбү? Келечекти нечен түрдө кылып элестеттик ко. Жума мени сынагансып оюн-чыннан суроолор берет. «Согуштун ишин согуш дейт, Асеш. Ышкырып октор учкан, ысык кандар төгүлгөн жерде болом. Менден кабар кечигип калса, барга да, жокко да жорууга акың бар. Бирок апан менен атанды кейитпе», — дейт. Ушул сөздү укканда бүткөн боюм дүрүлдөйт. Кээде ысыйм. Жуманы ого бетер кучактайм. «Генерал Жайлообаев! Советтер Союзунун Баатыры Жайлообаев» — деп газетага чыгып калсам кантээр элек? Кантмек элем: Ошондой болууга акылуу болчусун, Жумашым. Ошондой болиок деп мактанаар элем дедим. Элге маңдайым мындан бетер жарык болоор эле дедим.

Ж а м и й л а. Чын эле Жума да, Касым да Советтер Союзунун Баатыры болуп аталса сонун болоор эле?

А с е л. Жума кантээр экен дегенсип суроо берет. «Согушта алда кандай болот. Нечен күтүлбөгөн кырсыктарга учурайсың. Кокустан бутумдан ажырап, же колумдан чолок болуп келсем, койчу, ушул чолокту деп санаар белең Асеш» дейт. Жок! Кандай акмак ошону кылат. Анда менин сүйүүм ого бетээр күчөөр эле. Мейли бутуңан ажырасын, мага десе колдорунан деле ажырасын. Ошол колдор, ошол буттар, менин бактымды менин таалайымды душмандан талашып жаткан учурда жок болбодубу? Жуманын колу же буту эмес, душман Москванын, Ленинграддын курчоосунда турбайбы? Аларды алып койсо эмне болобуз? Душман бизге кирип келип, бак-даракты кыйып, там-имаратты бузса, жерибизди айбанча тепсеп, өзү-бүздү ызаласа кантип чыдайбыз? Ушул үйгө кирип келип Жуманын тиги сүрөттөрүн тытып, колдорумду артыма байлап, жылаандын куйругундай суук калын мойнума арта салып, таптакыр түшүнүксүз бой дүркүрөткөн тиги менен бирдемелерди айтып, коңкойгон мурдун жогору көтөрүп, арак сасыган оозу менен мени аямаласа кантип кетээр элем?

Ж а м и й л а (жыдыгып). Ии, койчу нарм, айтпачы!

А с е л. Мына ошол Балким Жума бир мүчөсүнөн майны болуп келсе ал эчтеке эмес. Ая ырайымсыз душманга арм, намыс, бактым, байлыгым,

сүйүүнү тарттырбоо үчүн, болгон айыгышкан салгылашууда айрылган болоор эле. Жукештин далдайган кең көкүрөгүндө түрсүлдөгөн, адамды сүйө билген, сүйдүрө да билген жүрөгү аман келсе болду.

Ж а м и й л а. И-и, ошону айтсаң, Асеш!

А с е л. Ошол түнү так ушул (*терезени көрсөтүп*) терезе ачык болуучу. Биз такыр кирпик каппай сүйлөшүп жаттык. Мына бул ак бубак басып (*терезеден көрүнгөн бакты көрсөтөт*) турган бактын бутагынан бир булбулдун сайраганы ай, ал сайрап бүтсө, анын артынан тигил Күлүйланын багынан бир булбул сайрайт. Ал бүтсө бул баштайт. Мурунку түндөрдө деле сайрап эле жатышчу эле. Өзгөчө ошол түнү мага байкалды. Түндө бак да, булбул да мага баалуу сезилип кетти. Алардын үнү өзгөчө мукам угулду. Танга маал мээримдүү жумшак жел терезенин пардоосун бизди карай үйлөдү эле Жума: «Түрүп койчу» деди. Мен пардоону түрдүм. Ал жаздыкты көкүрөгүнө коюп боортоктоп чыгыш жакты көпкө карап жатты. Таң куланөөк болуп сүрүлүп келе жаткан. Экөөбүз тең унчукпай карап жаттык. Булбул ого бетер таңшыды. Мээлүн жел булбул сайраган бактын жалбырактарынын дирилдетип келип Жуманын да, менин да чачымды үлпүлдөтүп үйлөп турду. Бир аздан кийин жерге жарык түшүп чыгыш кызгылт тартты. Жер ого бетер сонун көрүндү. Кыштак күндүн нуруна бөлөнүп, бир ажайып түргө айланды. Эл ойгонуп жер жүзүнө тиричилик башталды. Ар ким өз ишине шашылат. Бирн отоого, бири сугатка чыга баштады. «Капырай, ушундай элди, ушундай жерди, ким душмандан коргобойт. Кандай жүрөгү таш неме душманга тарттырсын», — деп Жума ордуна турду. Ошол түн, ошол учур эмгиче көз алдымда турат. Ошол таңдагы булбул азыр жок. Ошол көк жалбырактуу бакты азыр аппак бубак басып турат. Ошондо жанымда жаткан Жумаш азыр кайсы бир жерде: Маскөөдөбү? Ленинграддабы? Крымдабы? Менин таламымды, бака-шака түшкөн элинин таалайын ошол таңдагы сулуулукту, ошол өмүрдү талашып согушта жүрөт.

Ж а м и й л а. Айтканында калет жок, Асеш! (*Үшкүрөт*) Ошол учур, ошол түндөр, ошол шайыр мезгилдер кайра бир кайрылып келээр бекен!

А с е л. Келбегендечи, келет. Эртеңби, бүрсүңүңү-бү, бир айдан кийинби, бир жылдан кийинби, же бал-

ким эки жылдан кийинби, келет. Жеңиш биздики болоору шексиз. Бирок ошого чейин чыдаш керек. Иштеш керек болуп жатпайбы?

Ж а м и й л а. Чыдаш керек. Деги кат көпкө чейин кечинги калса адамдын санаасы алда кайда кетет экен.

А с е л. Алда түгөнгүр ай, таптакыр кат келбеген менин жаным кандай бек! Күлүйпа экөөнөр Касым менен Сапардан катты үзбөй эле алып жатпайсынарбы?

(Күлүйпа кирет.)

Ж а м и й л а *(Күлүйпага).* Ин. Күкүш, эмне жоголдун?

Кү л ү й п а. Жоголбой эле тиги Айжан, Нурилла. Каным, Айшалар да белек жиберип жатышыптыр. Рая капыр бир жоолук сайган экен, тым эле укмуш.

А с е л. Алар эмне белек жиберип жатышкан экен?

Кү л ү й п а. Алар деле биздики сыяктуу, кийиз өтүк, топ, моюн орооч, мээлей, тумак, жоолук, май, быштак, тамеки, самын, дагы толуп жаткан жемерлер. Айтмакчы, Асел, сени өзүлөрүңү жомсомол уюмуңу атынан посылкага сала турган кат жазып беришсин деди эле.

А с е л. Жарайт, өзүбүздүн посылканы даярдап бүткөндөн кийин барып жазып берем.

Ж а м и й л а. Күкүш, сен жазган катыңды окучу угалы?

А с е л. Чын эле окусан

Кү л ү й п а. Окуюнчу, силерге жатар бекен? *(Окуйт).* «Жолдош командирлер жана боецтер! Сиздерди келе турган жаны жыл, жаны жеңиш менен куттуктайм! Менин ушул жиберген белектерим жана ушул жазган катым, сиздер ырайымсыз душманды жеңип, сүрүп, артка карай кубалап бараткан учурда тиер. Балким душман сокку үстүнө сокуу жеп, ташы талкан чыгып жаткан маалында барып калаар. Менин ушул белектерим, ушул чын жүрөктөн чыккан катым киминерге, кандай жигитке, кандай жоокерге тиерин, анын атын, өңүн, келген жерин билбейм. Балким, алыскы Сибирден келген жигитке, же Россиянын бактуу, аялдуу кыштактарынан келгенге, же өлкөбүздүн жүрөгү Москванын күңүлү келген азамат.

ка, балким, Кавказдын каракаш жигиттеринин бирине тиер. Мага баары бир. Иши кылып баатырдын колуна тийсе болду. Мен жиберген саймалуу коң кап кышкы чилдени тоготпой узун түндү жамынып, чалгынга чыккан жигиттин колун жылытса болду. Ушул белектерим менен кошо жиберген сүйүүнүн жүрөктөгү толкундуу кыялы менен сайылган ак жоолукту жиберемин. Ала-Тоонун ак мөңгүсүнөн таза, ак пейлим деп билгиз.

Кош эми, бейтааныш жоокер! Оң мөндүрдөй жаап, ажал менен өмүр арбашкан жерде аман эсен болуп, тажаал душман менен тайманбай кармашып, душманды жеңиштин изди каалайм.

Күлүйпөз.

Ж а м и й л а. Жакшы жазылыптыр.

А с е л. Качан гана тыл менен фронт биримдүү болгондо жеңиш биздики болмокчу.

(Почто сумкасын алып, шашып-бушуп Матек кирет. Сумкасын карап жатып) ,

М а т е к. Ай келиндер ай, киминерди сүйүнтүп жиберейин я, киминер сүйүнчү бересинер я...

А с е л. Баарыбыз эле сизди карап турабыз. Баарыбыз эле сүйүнчү берели.

Кү л ү й п а. Деги кимибиз, айтыңызчы.

М а т е к. Киминер ырдап бересинер я?

А с е л. *жалооруп*). Баарыбыз эле ырдаган турабыз.

М а т е к. Эмесе, Жамийла ырдап коёт ко. (*Катты сунат*.)

Ж а м и й л а. Касымдан бекен? (*Колун сунат*.)

М а т е к. Жок, жок адегенде ырдап кой. Ырдап, ырдап анан аласын. Сени ырчы эле дейт. (*Көз айнегин столдун үстүнө коюп, кулагын түрүп калат*.)

А с е л. Башкабызга жокпу, Маке!

М а т е к. Жок, жок айланайын. Жумаштан деп атасың го. Алда айланайын ай. Эмки жолу, куда кааласа эмки жолу. И-и, ырдап кой Жакишбай.

А с е л. Ырда эми бааланбай эле. Жукештен кат келсе ырдамак түгүл бийлеп иет элем.

Ж а м и й л а (*уялыңкы тартып эки жакты карап*). Эмесе ырдап берейин

Аткан бир огу коргошун,
Алыста жүрөт жолдошум.

Алам деп алкы бузулган,
Абийирсиз Гитлер онбосун.
Алгалап сүрүп жетектеп,
Сталин өзү колдосун.

Кыны жок кылыч колунда,
Кылычтын боосу жибек боо.
Кылычтап артын карабай,
Кыйкырып жоого кирет ко!

Айбанды жеңбей келбе деп,
Антымды айтып каргандым.
Айткайым эстеп бел байлап,
Алыста жүргөн жалжалдым.
Азабын берип жаткандыр,
Ааламга бүлүк салгандым.

Беш атар кармап ок катын,
Берилген жары мен үчүн.
Беттешип жоодо жүргөдүр.
Береке, байлык, кен үчүн.
Бет алган итти кирсе экен.
Бейкутта жаткан эл үчүн!

Барактап каттар жазамын,
Балбылдайт чырак таң атмай
Бактыма баатыр келсечи.
Бармактап күндү санатпай
Бат эле жоосун жеңсе экен.
Батышты күндө каратпай

Болдубу, Маке! Маке, эми катты бериктэ
М а т е к. Ээ, балам, не катын Чон рахмат! Эмиз
катта дагы бир ырдап бересиң ээ Эми посмалканды
ылдамдаткыла, почто жөнөгөнү жатат Тең, тез, эрте
салгыла. Касымдын катын анан жолдо баратын
окуурсуң Төмөнкү келиндер белектерин бүттү бекен

(Мурун чуктап салып жаткан жашчиктерди жаап Асел, Күлүйпа, Жамийла мык менен кадап адресин жазууга киришет.)

Болгула айланайындар, адрестин почтоодон жазгыла.

(Столдун үстүнөн көз айнегин издейт. Столдун астын карайт. Сумкасын карайт.) Менин көз айнегим кана, айланайындар? Киминер алдыңар?

Асел. Жакшылап издениз ким алмак эле. *(Күлүйпага)* Күкүш, сен алып жүрбө?

Күлүйпа. Койчу, айланайын. Макемин бир жагы шоона, бир жагы зым болгон көз айнегинин боосуна кызыгамбы?

Жамийла. Жана мен ырдап жатканда көшүп калыптыр элениз. Кайда койгонунузчу унутуп калып жүрбөнүз.

Матек. Көшүгөнү курусун, ошонун алдында эле сынып калбасын деп бир пима чокойдун кончуна салганмын.

Асел *(күлүп)*. Аа, кокуй Маке, анда мына *(мыгы эчак урулуп бүткөн экинчи жашчикти көрсөтүп)* Бу жашчиктин ичине кеткен турбайбы?

Күлүйпа. Эми жөн эле коюңуз, убара кылбай. Кимисинин айнеги болду экен, деп күлүп ыргытып ийишээр.

Матек. Кой, ыргытпай калсын, айланайын.

Күлүйпа. Эмесе кайра почто менен салып ийишээр.

Матек. Кой, ой, айланайын. Ага чейин сокур болуп калбайымбы? Анын үстүнө шашып урушта жүргөн балдар унутуп кийип алып, сындырып коюшат.

Асел *(күлүп)*. Эми бир көз айнек белек берсеңиз эчтеке болбос, жүргүлө. *(Жашчиктерди көтөрүп, эшикке чубап чыга башташат. Артынан көз айнегине алек болуп Матек чыгат.)*

Матек. Кой, айланайындар, почтоого барганда алып-бергиле. Тим эле сокур болуп калам. Экинчи силерге кат алып бералбай калам. *(Чыгып кетишет.)*

(Жийдеке кирет.)

Жийдеке *(Жуманын иликип турган сүрөтүн көрүп)*. Кебетенден айланайын ай! Кымындайындан

көзүңдүн агы менен тең айланып жүрүп бактым. Башым деп калсаң заманам куурулуп барбана көпөлөкчө тегереничү элем. Менин бул дүйнөдө карманып-тутканым жалгыз 'сен' элең. Бир жакка жолоочулап кетсең келээр жагыңды көзүм тешилгенче караар элем. Мына эми согушка аттанып кеткенине алтай-дын жүзү болду. Кан кечкен согушта жүрөсүң Жай эле, кыш болду. Ошондон бери кайда экенин билбей-биз. Бул жердемин деген куш тилиндей кабар жок. Сагындым, караваныңдан айланайын! *(Жашыйт. Илгичте илинип турган Жуманын күрмөсүн алып жакасыңан жыттайт.)* Жытыңдан садага болоюн, сени көрөөр бексмин. Деги баланча жерде жүрөт деген эле кабарыңды же катыңды арасак эле болду эле...

(Кол жазма ушу менен үзүлөт. Аягы жок.)

СЫН ЖАНА БИБЛИОГРАФИЯ

1955 — ПОЭЗИЯ ЖЫЛЫ

Жакында Кыргызстан жазуучулар союзунун поэзия секциясы 1955-жылы жарыкка чыккан поэзия чыгармаларына арнап «1955 — поэзия жылы» деген кече өткөрдү. Кечеге Кыргызстандын көрүнүктүү акындары жана жогорку окуу жайларындагы адабият кружокторунун мүчөлөрү катышышты.

Кечеде, кыргыз поэзиясынын 1955-жылдагы абалына арналган кириш сөздөн кийин, акын-жазуучулар, студенттер 1955-жылы чыккан поэзиялык чыгармаларда бир кыйла чыгармачылык өсүш бар экендигин, баштагы жылдардагы поэзиябыздагы ыгы жок кайталоочулуктардын жоюлуп бара жаткандыгын, ошону менен катар поэзиябызга жаңы эмгек кошо турган айрым таланттуу жаш акындарыбыздын өсүп келе жаткандыктарын белгилешти. Поэзияга арналган бул кеченин дагы бир өзгөчөлүгү, ар бир сүйлөөчү айрым чыгарма жөнүндө конкреттүү пикирин айткандыгын да.

Жолдош Укаев өзүнүн сөзүндө жаш акын Байдулда Сарногоевдин ырлар жыйнагына талдоо жасап, анын айрым кемчиликтерине токтолбостон, көбүнчө мактоо менен чектелди. Анын ырларында фольклордук чыгармадагыдай уйкаш кубалап, үстүртөн эле пикир айтып, жазыла берген ырлар бар экендигин көрсөтө алган жок. Сөзүнүн көбүн цитаталар алууга буруп жана ошол цитаталардын терегинде пикир айтуу менен гана бүткөрдү.

Тамсил жазуу жагына активдүү киришкен жаш акын Борбугуловдун чыгармасы жөнүндө Р. Шүкүрбеков өзүнүн пикирин айтып, Борбугуловдун чыгармасындагы ийгиликтери менен катар кемчиликтерин да көрсөттү. Жаш автор өзүнүн тамсилдеринде турмушка мүнөздүү болгон сөздөрдү жана материалдарды ай-

рым учурларда орду менен кое аблагандыгын айтты. Маселен, «Төрө» деген сөз менен азыркы адамдардын элесин берүүнүн зарылчылыгы жок. Ошондой эле койдун куу адамдардын мүнөзүнө келтирүүгө болбойт Анткени, кой турмушта да момун жана тамсилдерде да момундуктун ролун аткарат.

Чыгып сүйлөгөн Шимеев жана Таштемиров жолдоштор Аалы Токомбаевдин «Турмуш» деген китебинин окуучуларга жакшы кабыл алынарлык сапаттарын белгилешти. Ошондой болсо дагы ал китептеги кайсы бир ырлар көркөмдүк жагынан жетээрлик даражада эместигин айтышты.

Акын Байтемировдун кайсы бир ырлары Осмоновдун ырларынын ачык таасиринде болгондугун Сүйүмбаев Ералиев белгиледи. Ушул эле сыяктуу абал Эргешбай Узакбаевдин чыгармаларында да бар. Э. Узакбаевде ушул убакка чейин «арстандай», «жолборстой» деген трафереттик салыштыруулар бар экендигине чыгып сүйлөгөн жолдош Байзаков да токтолду.

Кыргызстан Мамлекеттик Университетинин студенти Атагулов акын Кубанычбек Маликов кийинки кездерде жакшы лирикалык ырлар жазууга көңүл бурганын айтты. Ошону менен бирге Маликов мурдагы жалпылама ырлардан кутула албай келатканын көрсөттү.

Учурдагы актуалдуу темадан ааса да акын көркөмдүк курулуштарына көрүнөрлүк бурулуш жасай албай келаткан ырларынын идеялык мазмунун берүүдө жаны ыкма көп байкалбайт. Тактаалган акын көркөмдүк сапатка өзүндөгү жетиштүү мүмкүнчүлүгүн пайдаланып, татыктуу чыгарма берүүсүн дагы көтөрүш керек экенин коомчулук күткөнүн көрсөттү.

Акын Жангазиевдин ырлар жыйнагы жөнүндө чыгып сүйлөгөн жолдоштор жыйнактагы ырлардын негизчүлүгү дээрлик, окуучулардын талабына жооп бере албастыгын белгилешти. Көркөмдүк жагынан төмөндөсө, жагынан начар жазылган ырларды басып чыгарып, окуучуларга сунуу — автор тарабынан дагы жана «Кыргызстан» мамлекеттик басмасы тарабынан да кетирилген ката деп түшүнүүгө болот.

Акын Т. Үмөталиев чыгып сүйлөгөн жолдоштордун кайсы бирөөлөрүнүн архаизм деп эле кыргыздын бир катар колдонулуп келе жаткан таамай, элестүү сөздөрүн колдонбоо керек деген пикирлерине кошуд.

бай тургандыгын билдирди. Жолдош Үмөталиев А. Токомбаевдин «Турмуш» деген китебиндеги «Адашкан адам», «Түркүн сынчы» сыяктуу чыгармаларды сынга алды. Жана чыгармачылыктын негизги казасы болгон элдик тилди көп ысырап кылбай, аны таза чебер пайдалануу керек экендигин көрсөттү.

Акын Н. Байтемиров чыгып жолдош Үмөталиевдин кайсы бир пикирлерине кошулбай, Аалы Токомбаевдин ырлар жыйнагынын жакшы сапаттарын далилдеди. Акындын «Менин метрикам» деген поэмасы көркөмдүк жана идеясы жагынан окуучулардын таламына толук жооп бере ала тургандыгын белгиледи. Ошону менен катар Байтемиров акын Шимсеевдин кийинки күндөрдө аз жазгандыгы жөнүндөгү өзүнүн пикирин айтты.

— Өткөн жылы жарыкка чыккан ыр китептерибиздин арасында ооздон-оозго жатталып кетээрлик ырлар аз болгон менен, — дейт акын А. Токомбаев — өзүбүздүн алыбызга жараша айрым жакшы китептердин жарыкка чыккандарын белгилөөгө болот. Ар бир акын өзүнүн чыгармачылык ишине дайым жоопкерчилик менен караса, андан жакшы ийгиликтер күтүүгө болот. Айрым акындарыбыз поэзиянын милдетине толук түшүнүшө алышпай жатышат. Мына ошону негизинде кайсы бир чыгармалар шашылыш жазылып, окуучуларга чийки бойдон сунуш кылынат.

Чогулуштун аягында Кыргызстан жазучулар Союзунун поэзия секциясынын жетекчиси акын Кубанычбек Маликов чыгып, өзүнүн корутунду сөзүндө өткөн поэзиялык жылыбыз өтө эле олчойгон жетишкендиктер болбосо дагы, өзүнчө ийгилиги бар жыл болду.

Бул жыйналышта талкууга алынган айрым чыгармалар, — дейт жолдош Маликов, — биздин поэзия чыгармаларыбыз мурунку кур кыйкырыктан кутулуп келе жаткандыгын далилдейт. Өткөн жылы чыккан китептерибизде кайсы бир кемчиликтерине карабастан алардын авторлорунун үйрөнүүгө, чеберчиликке тырышкандыктары билинип турат. Токтомушев, Узакбаев, Сарногоев, Жусуев, Токтакунов, Байтемиров, Борбугулов жана башка жолдоштордун чыгармаларын айрым кемчиликтерине карабастан, жаман чыгарма катарына кошо албайбыз. Алар өзүлөрүн өздөрү окутуп, чеберчиликке үйрөнүшүп, ар кимиси өзүлөрүнүн талантынын деңгээлине жараша өсүп келе

жатышат. Ошондой болсо дагы, айрым акындарыбыз турмушту үйрөнүүгө күчтөрүн жумшабагандыктан өсүү жактарынын начар тартып бара жаткандыгын сезебиз. Буга Муса Жангазиевдин ырлар жыйнагы толук далил боло алат.

Кайсы бир жаш акындарыбыздын ырларында Алыкул Осмоновдун чыгармаларынын таасири бар экендиги сезилет. Бирок, Осмоновдун чыгармачылык жактан үйрөнбөстөн, аны жөнөкөй эле тууроочулуктар байкалат. Бул иши жаш акындын өсүшүнө жардам бербей тургандыгы шексиз. Алдыңкы акындардан үйрөнүү — чыгармачылык жолу менен баруу керек. Бул жагынан алганда Маяковскийден үйрөнүү жагынан Ж. Бөкөнбаев, А. Осмонов туура жолдо турушкан эле.

Өткөн 1955-поэзиялык жылыбыз биздин чыгармаларыбыздагы бар катар өскөндүктөрүбүздү жана кемчиликтерибизди көрсөттү.

Мындан ары биздин акындар чыгармачылыгындагы зарыл болуучу чеберчиликтерди өстүрүү менен бирге көлөмдүү чыгармалар берүүтө киришсе жакшы болор эле.

(«Ленинчил жаш», 1956-ж. 28-март)

ТАЛАПКА ТАТЫРЛЫК ЧЫГАРМА

Биздин жаркыраган таза коомубуздун арасында феодалдык калдыктар дагы болсо жашап келе жатат. Арабызда уурулар, ушакчылар, кошоматчылар, бюрократтар, ачык ооздор жана башка толук жаткан таштандылар бар. Мындайча айтканда, бир карын майдын арасына кирип калган кумалактар бар. Ошол кумалактарды кубалап чыгуу үчүн биздин колдонгон куралдарыбыздын бири — куйкалагыч сатира менен юмор болот. Курч сатиранын куйкалагыч күчүн кеңири колдонуу жөнүндө биздин советтик адабиятыбызда дагы жаны Шедриндер, Гоголдор болууга тийиш экендигин улуу партиябыз XIX съездинде ачык айткан. Партиябыздын көрсөткүчү боюнча адабияттын сатиралык жанрын өткүр куралдардын бири кылып, эски калдыктарга каршы күрөш жүргүзүүгө көзө жеткерибиз.

Жолдош Кайымов Касымдын «Сонку жолутушу»

китеби биздин кыргыз адабиятындагы сатира жана юмор жанрында жазылган тажрыйба катарында өзүнчө эмгек болуп жарыкка чыкты. Бул китепти адабияттын ушул түрү боюнча кыргызда биринчи жолу чыккан китеп деп айтсак эч кандай жаңылышпайбыз. Ошону менен катар, бул автордун өзүнүн дагы тунгуч эмгеги болуп эсептелет. Мындайча айтканда, бул китеп өзүнүн чыгышы менен сатира жана юмор жагынан өзүн саамалыкмын деп айта келди.

Кандай гана жаңы чыккан эмгек болбосун, өзүнүн тагдырын окуучулардан, элден күтө тургандыгы баарыбызга белгилүү. Кайсы бир эмгектер окуучуга өтө жагымдуу болуп, дароо тарап, колдон-колго талашып окулат. Анын ичиндеги окуялар даңаза сөз болуп, элдин арасына сиңет. Демек, мындай чыгармалардын тагдырын таалайлуу болду деп эсептейбиз. Жакшы чыгарма дейбиз.

Жолдош Касым Кайымовдун «Соңку жолугушуу» аттуу китеби, кече жакында эле жарыкка чыгып, окуучулардын колуна жаңыдан тийип алардын пикирин күтүп турат. Китептин сырты «Соңку жолугушуу» делинип сыпайыңкы түрдө көрүнгөнү менен, ички мазмунун ачып караган окуучу: «Начальниктин кабагы», «Теке сүзгөндө», «Бөтөлкөдөгү киши» деген тикенектүү темада жазылган ангемелерге жолугуп, окуп чыгууга кут коет.

Чындыгында дагы бул китептин алдында койгон максат: «тикенектүү тил, куйкумдуу курч сүйлөмдөр менен эскинин калдыктарын коомчулуктун көзүнө кулагынан сүйрөп чыгып көрсөтүү, аларды ашкерелөө, ошону менен катар, акыр-чикир таштаган ангекке шыпырып таштоо болот. Мына ошондой болгондуктан бул эмгекти окуганда, көпчүлүк окуучулар эски калдыктын адамдарына жийиркенгендик менен карап, алардын сүрөттөлүшүнө кычуусу канап окушат дагы, таштандылар болсо өз кебетелерин өздөрү көрүп, жонунан муз шорголоп калтаарышып окушат.

Бул китеп өзүнүн жаңылыгы менен, андагы алган темалардын оригиналдуулугу менен бизди сөзсүз кубандырат. Айрым ангемелеринде автор айтайын деген максатын так тил, татынакай чыгармачылык ык менен бере алган. Кайсы бир чыгармасын автор, кичантан бери такшалып калган чебер катарында жазган. Бул жерде авторду ашыра мактап жибербегенди

гимдин күбөсү кылып анын «Теке сүзгөндө» деген аңгемесин айта кетүүнү ылайык го деймин.

«Теке сүзгөндө» деген аңгеменин негизги герою Жолой Жолдошович Балкыбеков райондук айыл чарба бөлүмүнүн башчысы болуп иштейт. Анын калыбы мындан бир нече жылдар мурун араңдан зорго алган зоотехниктик билими бар. Ошону суна жамынып, өзүнүн кошо матчылыгы аркылуу дагы бирөөлөрдүн колдоосу менен кызматта жүрүп келе жаткан сыяктанат. Өзөгү көндөйү келип, таяна турган тоосу уурап тургандыгы өзү жакшы билет. Ошондуктан ал өз көлөкөсүнөн коркот. Ылдый кызматчыларга чанырат дагы, жогороок деп санагандарына жагынат. Алдына келген кишиге сырткы кебересине карата мамиле кылат. Өзү турмуштан артта калган ачык ооз-анкоо.

Аңгемедей Жолой Жолдошович Балкыбековдун жогоруда көрсөтүлгөн сапаттары так жана устаттык менен сүрөттөлгөн. Кызмат күндөрүнүн биринде ага чоочун жигит кирет. Ал кирер замат Балкыбеков чоочун, «жогортон» келген кишиби деп жаны-маны калбайт. Чынында келген жигит «жогортон» эмес эле, кызматка орношуу үчүн кирген ветврач болгондон кийин гана Балкыбековдун жаны жай алат. Мына ушул жерде Жолой Жолдошовичтин психологиялык учурун автор мындай деп сүрөттөйт:

«Орто бойлуу, кара тору жигит кирип келди да, сумсайынкы кебетеси менен салам айтты Балкыбековдун көзүнө ал «Жогорку» жактан келген кызматчыга окшоп, салаваттуу көрүндү. Ордунан алып туруп, кол берип, анан кичи пейилдик менен студага олтургуусун сурады.

Чоочун жигит жайма-жай олтурду. Анын мүнөзүндө айыл чарба бөлүмүнүн жупуку кабинетин көрүп, манчыркап турган маданияттуу кишинин сезими бар экенин Балкыбеков байкап койдү.

— Биздин райондо биринчи болушунуз го Кабинетти маданияттуу жасалгалай албай жатабыз. Жакында жаңы имаратыбыз бүтөт — Маданият туулук жасалгалуулукта эмес.

Чоочун жигиттин сөзүнөн улам, ал билимдүү неме го деген ой менен Жолой Жолдошович өзүнүн далилди тажрыйбада колдонуу менен тааныштыгы сөздүрүү менен райондо маалдардын жаңы түкүмдөрү көбөйтүлүп жана техникалык өсүмдүктөр кандай

жол менен өстүрүлүп жаткандыгын кыскача айтып берди. Ангеменин арасында кытыгылуу сөздөрдү да кыпчытып мейманга кошулуп өзү да күлүп, чын ыкласы менен көңүлдүү олтурду. Анын колдогой тулкусу ийкемдүү кыймылга келип, барбагай мурду ого бетер делдейип, семиздиктен шишимек тарткан сөздөрү күлүндөп, ички сезими сыртынан көрүнүп тургансыйт.

— Иштиң жайы ушундай, жолдош! — деп андан аркысын айта албай, жайыңызды өзүңүз түшүндүрсөңүз экен, деген ким болосуз, деген кишиче жалооруп, — кош! — деп Балкыбеков күлүмсүрөп койду.

— Мен да айыл чарба кызматкеринин, адистигим ветврач.

— Кечиресиз. А, кайсы кызматты аткарганыңызды билүүгө болор бекен?

— Азырынча бекерчинин. Сизге кызмат сурап келдим. — деп жаш ветврач жооп бергенде, Жолой Жолдошевич чоочугандай:

— Ошондой белең! — деп ачык айтып жиберип, баятан берки кошоматка ичи ачышкандай томсоруп отуруп калды.

Тынчтык бир нече минутага чейин өкүм сүрүп турду.

Жолой Жолдошевич чөнтөгүнөн портсигарын алды. Папироско кумарлана караган жигитти байкабагандай «алыңыз» деп айтуунун ордуна портсигарын чөнтөгүнө салды.

— Фамилияңыз ким?

— Ташматов Абыл.

Балкыбековдун кебетеси, мамилеси эми анык айыл чарба бөлүмүнүн башчысынын мүнөзүнө окшоп салабаттуу көрүндү. Ал жайдарланбай, жөн гана сумсайып, Ташматовго көз жүгүртүп чыкты.

Мына ушул жерде Балкыбековдун ким экендигин автор бадырайтып туруп окуучунун алаканына салып олтурат.

Касым Кайымов турмушта, байкабаган кишиге майда болуп көрүнгөн деталдардын, кишинин кулк мүнөзүн сүрөттөөдө канчалык чоң ролу бар экендигин далилдейт. Маселен, Балкыбековдун кошомат кылары кылып алып, артында өкүнүп калгандыгы. «Ошондой белең» деген ою оозунаан кокус чыгып кеткендиги, папироско кумарлана караган жигиттин кумарына иш

зар салбагандыгы (Эгерде чын эле «чоң» болсо, өзү тартпастан туруп тигиге сунап эле да?)

Эми ошонун ылдый жагында Жолой Жолдошевичке кирип келген Түлкүбеков Теке экөөнүн учурашкандыгы кол кысышуу, аңчалык көрүнүктүү детал болбогону менен, ушул жерде ал экөөнүн мамилесин айкындап кетүү үчүн автор эл туруа жана чеберлик менен көрсөткөн «колумду мурун тартып алайын деген ой менен, экөө тең көпкө чейин манжаларын кыса кармашып, ажырай албай турушту. Эгер эшиктен бухгалтер кирип келбесе экөө дагы канчалык турганы белгисиз эле. Бухгалтерге алагды болуп, кимиси мурун колун бошоткону да байкашпады». Мына ошентип жатып Жолой Жолдошевич Түлкүбековду кассирлик кызматка коет. Ал бир эки күн иштей элек жатып кассадагы акчаны туташ шыпырып жолго түшөт. Ошол аркылуубу же башка кетирген айыптары аркылуубу, иши кылып Жолой Жолдошевич кызматынан кулаган. Ал бош жүргөн кезинде да, кызматта турганында да, өзүнүн ачык ооздуулугунан желип-жортуп жүргөн кайдыгер жолбунду кызматка алып, ошондон он таппай калгандыгын толук сезет. Аны сызга олтургузуп кеткен Теке Түлкүбековду басса-турса да, көз алдынан кетирбейт. Теке анын түшүнө да кирет. Киши теке болуп көрүнбөй, шумдуктуу теке болуп, аны курсакка сүзгүлөйт. Мына ушул жерде автор тарабынан окуучуга жеткидей кылдаттык менен берилген. Балкыбековдун ошол учурдагы психологиялык абалын көрсөтө билген.

Бир нече убакыт өткөндөн кийин Балкыбековдун ордуна баягы өзү тоотпой койгон жаны кадр, кесибин боюнча ветеринардык врач Ташматов дайындалат. Ташматов Жолой Жолдошевичти эски зоотехник экендигин эсине алып, кызматка пайдаланайын деген сулушун айтса, Жолой башта кызматка элбай койдум эле, кек сактайт ко деп элдин баарын күндөй көрүп шекшинет. Бирок Ташматовдун түшүндүрүүлөрү аркылуу Жолой кызматка турат. Ошондой болсо дагы ал Текеден жалкып калгандыгын эч качан эсинен чыгарбайт.

Мына ушуну менен «Теке сүзгөндө» деген ангемеси Кайымовду жакшынакай юмористтик аңгеме жагуу колунан келе тургандыгын далилдейт.

«Начальниктин кабагы» аттуу чыгармасы кошо

матчынын кулк-мүнөзүн толук сүрөттөйт. Начальнигинин алдына жагынуу үчүн кандай гана аракетке түшүп-жан-дилин канчалык сабагандыгын көрсөтөт. Бул аңгеме менин оюмча «Теке сүзгөндөгүгө» караганда, бир катар сапаттары жагынан күчсүзүрөөк жазылганы менен дагы, Кайымовдун чыгармачылыгынын бөтөнчөлүгүнө далил болуп, жаңы оригиналдык темада жазылган. Бул аңгемедеги айтылашын деген ой, автор тарабынан окуучунун сезимине жеткирилип турат. Кошоматчы секретарь Самтыров Сапий окуучунун көз алдына бүткүл жоругу менен тартыла түшөт. Ал беш жылдан бери, мурунку кошоматчылыкты жакшы көргөн начальнигинин ыгын алып бүткөн. Өзүн камырабай, көңүлүн жай сезип жүргөн. Бирок, бале болуп жаңы начальник келгенден бери Самтыров Сапийдин тынчы кете баштайт. Кандайча ык менен анын жылуу колтугунун астына кирип кетүүнүн аракети издейт. Начальнигинин кабагына жараша мамиле кылат. Бирок, жаңы начальниктин кошоматты сүйбөстүгүнө көзү жете албай ыгы жок шыйпандай берип, тигинден эскертүү алып, кагуу да жейт. Ошентсе дагы өзү кошоматчы болгондуктан жалаң гана кошоматчылык жолу менен жагамын го деген оюнан ажырай албайт. Мисалы кийинки учурларда Сапий жаңы начальникке мамилесин өзгөртө баштап, мурунку кошоматын ыргытып жиберип, суз мамиле кылып көрөт. Начальник чакырганда дагы тоготпогон түрдө барып, ал гана түгүл, кайгаша да айта баштайт. Кайсы бир учурда өзүнүн коркпогондугун билдирүү үчүн столду бир муштап туруп чыгып кетет. Мына ошондо гана ал начальникке жагат. Анын мурунку кошоматы үчүн алган сөгүшү дагы алынып ташталынат.

Ушул жерден аңгеменин начарлап кеткендиги сезилет. Анткени, биз начальникке кайгаша айттырып, столду бир муштаткандык менен анын кошоматчы жоругун жойдурдук деп, окуучуну ишендире албайбыз. Анын үстүнө столун тарс эттире бир муштап ага орондогондо гана, начальник жакшы көрө кетсе, анын өзүн шылдыңдуу сүрөттөгөндөй көрүнөт. Мына ошондон кийин кошоматчыны түзөлгөн киши кылып, ага айтылган эскертүү сөгүштөрдү алып таштап, апакай кылып жууп коюу, өтө эле оңолук болуп көрүнөт.

Автордун китебинин аты коюлган «Сонку жолугу»

шуу» аңгемеси көлөм жагынан дагы, окуя жагынан дагы калгандарынан көрүнүктүүлүк кылат. Бул чыгарманын алдына коюлган максат эски калдыктын кучагынан чыга албай жүргөн эки колхозчунун кылык-жоругун сатиралык сүрөткө тартып окуучуларга көргөзүү. Чынында, дагы бул аңгемеде көрсөтүлгөн Мамбеткул менен Салык өзүлөрүнүн кылык-жоруктары менен окуучунун көзүнө карикатура болуп көрүнүшүп турат.

Салык менен Мамбеткул көп жылдан берки дос. Биринен бири эч нерсе кыйыша алышпайт. Салык Мамбеткул турган колхозго жакын бир колхоздун жылкы фермасында иштейт. Мамбеткул болсо, мурун айылдын көрүнүктүү активдеринин бири болуп келип, кийинки жылдарда өзүнүн өспөй калгандыгына байланыштуу, балким, жана башка себептер менен, айтоор, сыноо катарында чочко жана тоок фермасынын башчысы болуп иштейт. Мамбеткул менен Салык алгертен берки жакшы жолдош болуп келгендеги автор тарабынан байкагычтык менен так көрсөтүлгөн. Окуу кызыктуу түрдө сүрөттөлүп жүрүп олтуруш. Экөөнүн соңку кезигишүүсүнө чейин токтолот.

Аңгеменин күлкүлүү деталдарынын бири — Мамбеткулдун кулк-мүнөзүнүн көрсөтүлүшү. Ал мурунтан бери айылдан көрүнүктүү активдеринин бири болуп келгендиктен, азыр гана одоно учураган чочко фермасынын башчысы болуп калуу өтө кыйын учурайт. Ошондой болсо да ал тиштеп иштей берет. Өзүнүн кызматтык милдети боюнча ферманы желик текшерип көрүп кетип турат. Бирок, ал эски адат боюнча чочкону жек көрөт. Күндөрдүн биринде ферманы көрүүгө келе жатса, чочко баккан Карабектин кыйкырган үнүн угат да, бастырын келет. Көрсө аңгемекке бир чочко кулап түшүп чыга албай жатаан болот. Аны сүйрөп чыгуу жалаң Карабектин колунан келбейт. Сөзсүз Мамбеткулдун жардамы керек. Бирок, аралашып кирип кетүүгө Мамбеткулдун көңүлү чаппайт. Анткени, ал жийиркенет. Ал олку-солку болуп, көпкө чейин ойдокуя туруш калат дагы, автор айткандай: «Чочкого мурун кол тийгизип көрсө да, ферма башчысы деген наамына шек келтирбес үчүн чуңкурга көңүлсүз энкейип ол колун сунду. Алаканна түктүү шыпрак урунганда, мегелжип ого бетер атуу чыңырма Мамбеткул башын тетиря бурду да, көзүн

бекем жуумп, бир жак капталына ыктап, мегелжинди өкүртүп, чыңыртып сууруп чыкты. Эркиндикке чыккан чочко, алыс качып жөнөгөндө гана Мамбеткул көзүн ачты». Бул жерде автор Мамбеткулдун канчалык жийиркенгенине болбой, кызматтык милдет жеткендигин өтө жакшы көрсөткөн. Мамбеткул өзү артта калган киши болгону менен кызматын жакшы көрөт. Анын колхоздун правлениясы ишти оңдоо үчүн сыноо кызматына койгондугун жакшы түшүнөт. Ал чочко-кананын ичин текшерип чыгуу үчүн кирет. Анын эшигинин алдына барганда эле жаман жыттар сезилгенине карабастан, таноолорун кыпчып, босогодон биринчи болуп аттап кетет. Ал Карабекке чочконун жаткан жайы таза болушун, тегеректе аң-саң болбос үчүн көрсөтмөлөр берет дагы атына минет. Бирок Мамбеткул чочко кармаган колу менен тизгин кармабай, камчыны да тизгинди да сол колуна алып, оң колун селдейткен бойдон үйүнө жеткенче шашып, аябай самындап жуунат. Бул жерлер автор тарабынан эң так жана жагымдуу сүрөттөлгөн.

Менин оюмча Мамбеткул жагымдуу типтеги киши. Анын чочкодон чочугандыгын тетирги тип деп айтууга болбойт. Мындайлар биздин айылдарыбызда дагы эле болсо көп кезигет. Биз Мамбеткулдун мойунундагы иштин күчү менен гана өзүнүн ой-пикириндеги терс санааны жойгондугуна ыраазы болушубуз керек. Мамбеткулдун артта калгандыгы болбосо, ишин сүйгөн биздин киши. Анын досу Салык жылкы фермасынын башчысы болгондуктан жайкысын жайлоого көчүп чыгып кетип, Мамбеткул менен үч ай бою көрүшпөй калат. Ошондой болсо да, эки дос бири-бирине катташып кабардар болуп турушат. Акыры алардын досчулугу уламдан-улам өөрчүп отуруп, куда болууга чейин барышышат. Анткени, Мамбеткулдун Көсөк аттуу уулу бар дагы. Салыктын Мейли аттуу кызы бар. Экөө тең онунчу классты бийыл гана бүтүшкөн. Мамбеткулдун түшүнүгү боюнча уулуна аял алып берүү, анан аны колхоздун бир көрүнүктүү кызматына коюу максат болуп саналат. Алып бергенде да, Салык досунун кызы Мейлини алып бериш керек. Анын түрлүү себептери бар. Биринчиден, Салык эң жакшы көргөн досу экинчиден, Мамбеткулдун жакшы көргөн атын Салык сурап алган. Демек, бир чети калындан башы өтүп калгандан кийин, Мейлинин ой-пикириге кара-

бай эле, оңой-олтон келиндүү болот. Бул ишке Мейлинин атасы Салык дагы ыкластуу болот. Себеби, өзүнөн өзү көрүнүктүү болуп турбайбы, ал Мамбеткулдун атын жулкунтуп минип жүрөт.

Кызы Мейлинин ою күйөөгө чыгуу эмес, окууга баруу экендигин толук билген Салык өзүнүн кызын Мамбеткулдун колуна келин кылып тапшыруунун аракетине түшөт. Менин оюмча мына ушул жерде автордон кеткен бир катар чийкиликтер, шашкандыктар сезилет. Салык өзүнүн кызын күйөөгө чыгаруу жөнүндө, кызына өзү сөз сала баштайт. Кызына тип-тике олтуруп алып «мени ата десен турмушка чыгасын. Болбосо, жарынып өлөм» деген коркутууларды алдына коет. Бул өзү биздин кыргызга эч кандай мүнөздүү эмес. Кандай гана болбосун, кызынын пикирин ата деген кыздын энеси аркылуу билет. Кыздын алдына тип-тике эле эрге чыгасын деген талапты атанын коюшу адабияттык фантазияда да, турмушта да өтө оозомо сезилет. Эгерде Салыктын кебетесин, анын кылык-жоругун окуучуга карикатура катарында берейин деген ою болсо, автор аны кыздын өзүнө сөз сүйлөтүү, күлкүлүү сөздөрү менен келтирсе болор эле. Анткени, кыз онунчу классты бүткөн, азыркы маданият салтына түшүнөт, атасынан алда канча жогору турат. Чыгармада Салыктын кызы Мамбеткулдун баласына сөзсүз чыгат ко деген ой туудурганы менен аяк жагында маселе башкача болуп чечилет. Кула сөөк болуп кулудуп сүйүнүп кала турган Мамбеткул менен Салыктын ою тескерисинче чыгып, кыз дагы, бала дагы шаарга окууга кетип, аталарын күлкүлүү абалга калтырышат. Бул өзүнчө юмористтик учур болгону менен автор тарабынан жетиштүү чечилген эмес.

Анан дагы жайлоодон Салыктын кызы Мамбеткулдун уулу менен качып кеткендеги кийин отууска келген студент жигит, аларга эч кандай жамандыгы жок жакшылык ою менен шаарга окууга экөөнү тең алып жөнөйт. Кыздын жана баланын каякка кеткендиги, эне-аталарына эч кандай билинбейт. Ошол замат эле Мамбеткул тоого чаап келип айрылыгы досу Салыкка: — Мага мындай канкордун керети жок. Бергин атымды, эй канкор! Бер дейи атымды! — деп кемете баштайт. Бул жерде автордун өтө эле чыгармачылык менен сүрөттөп кеткендиги көрүнөт.

Мына ушундай жерлерде өтө эле оңой окуянын тең

эле биринен экинчисине айланып кетип жаткандыгы сезилет. Мына ошол бойдон эки дос үч-төрт жыл бою көрүшпөй жүрүшүп, кезигишип бирин бири мурдагыдай сыйлашып жүрүшүүгө ыкластыгын көрсөтүшөт. Бул эки-үч жылдын ичинде Мамбеткул бир аз эскилик-ти жоюп калгандыгы сезилет. Аны автор чочко чарбасын жакшы көрүп, анын этин ширелүү деп чочубай жеп калгандыгы менен далилдейт. Мурун чочконун бутуна тийип калган колун самын түгөнгөнчө жуунган Мамбеткул, алардын этин тамак кылып жеп көнүп калгандыгы көрүнөт. Ал гана түгүл, акыркы жолу келип жолуккан досуна бир торопоюн тартуу кылып берип, «чоңойсо эт да болот, акча да болот, алгын досум Салыке. биз билбей жүргөн экенбиз, мунун этинин күчүн, берекелүүлүгүн айтпа. Сиз бир аз ирзэн-жип жатсаңыз керек, эч нерсе эмес, мен дагы ошентип жүрүп көндүм. Эми мага мындан артык мал жок. Чын айтам, Салыке, Кыйбас дос болгондон кийин менин айтканыма ишенет, сөзүмдү талаага таштабайт деп сизге чын пикиримди айтып жатам». — деп Салыкты үгүттөөгө жарап калган.

«Сонку жолугушуу» аңгемесиндеги окуя жакшы. Ошондой болсо дагы жалпы жонунан бул чыгарма эки аңгемени бириктирген сыяктуу болуп турат. Мамбеткулдун чочко фермасына туруп мурунку кулк-мүнөзүнүн чочкого тетири экендигин жана анын барабара иштин кызуусу менен оңолуп кеткендигин өзүнчө бир аңгеме кылып, Салык менен куда болгондугун экинчи юмористтик аңгеме кылса тура болмок. Эки куда канчалык дүрбөлөнгө түшүп жатса дагы анын балдарынын жай-баракат окууга кетип калышын, энеларынын күлкүлүү абалда калтыргандыгынын өзүнчө бир аңгеме кылып жазса, дурус болмок.

Жолдош Кайымов Касымдын «Бутылкадагы киши» деген аттуу аңгемеси дагы чыгармачылыктагы өзүнчө ык. өзүнчө сүрөттөө менен жазылган. Бул аңгемеде өзүн-өзү бийлей албай, адамдык эркинен ажырап кеткен аракеч Дербиштин кылык-жоругун сүрөттөйт. Аракеч Дербиш коомчулукка пайдалуу аракетинен ажырап, бөтөлкөнүн ичине түшүп кетип, кайра учуп чыга албаган чымынга окшоп аракеч менен алек болгондугун орундуу какшык сөздөр менен бере алган. Бул аңгемени биз жаман чыгарма деп эсептей албайбыз. Ошондой болсо дагы биздин коомубузда кези

жат учурай турган тетири типтердин бири болгон аракеттердин кейли-кебетесин мындан дагы жек көрүмчү абалда кылып көрсөтсө болот эле.

Мен бул жерде ичкичилдердин кулк-мүнөзүн жолдош Кайымовдон жакшы билгендигимден айтайын деген жерим жок. Бирок мындай типтердин коомго эч кандай пайдасы жоктугун дагы курчураак тил менен сүрөттөп, окуучунун алардан ого бетер жийиркенте турган абалда бериш керек эле. Дербиштин аракеттигинен анын аялынын тарткан азабын автор көбүрөөк сүрөттөп, Дербиштин өзүнүн кебете-кешпири дагы толук түрдө жеткирилген эмеспи деп ой кыламын. Ошондой болсо дагы бул чыгарма жалпы окуучуларга жагымдуу жетип, арак менен алышып жүргөндө кокус окуп калса, жүрөгүнө так салып кете турган ангеми болуп эсептелет.

Жолдош Касым Кайымов кара сөз менен тамсила жазууну кыргыз адабиятында биринчи тажрыйба кылып көрүү катарында китебине эки тамсила киргизген. Анын «Каракаш» деген тамсили биздин коомубуздагы көзгө одоно учурай турган мактанчак, бирөөнүн даңкы менен күн көрүп, бирөөнүн мактоосу менен самаган, максатына жетүүгө аракет кылган, жасалма жол менен кадыр-баркка жетүүнү максат койгондорго арналган. Кайымовдун бул тамсили адабият маддасында нштеген өз эмгеги беш тыйынга турбаса дагы, бирөөнүн эмгегин өзүнө жамагысы келген саркымды типтерге арналып, ошолордун кулк-мүнөзүн көрсөтүп тургандыгы сезилет.

Автордун экинчи тамсили «Жүрөк гүлү», «Каракаш» деген тамсилге караганда анчалык жетиштүү түрдө жазылбаса дагы, өзүнүн жанымыгы жана окуянын түзүлүшү жагынан окуучуну кызыктыра алат. Тамсилдин сүрөттөлгөн окуясы кыскача мындай:

Суур тоого барлык сапатынан тегедей-тегиз келген соңун гүл өстүрдү. Бул гүлдү өмүрлүк жар кылып алууга айланасындагы жан-жаныбарлардын көпчүлүгү аракет кылды. Гүлгө адегенде, суурга кирип чыгып кошуна болуп жүргөн суур көчү түшүрт. Суурдун образы менен автор кызга караганда бир нече улгайып калган, башынан нечкелерди өткөргөн, нечел кызматтарды кылдырган оокат каражаты жетиштүү болгон менен адамгерчилиги пас кызга кандай гана болбосун, ыраа көрүлбөй турган адамдын кебете-кеш

лиры берилген. Суур гүлгө келип мындай деп үгүттөйт:

— Сен бакыт үчүн гана жаралгансың: Эгер өмүр бою ушундай жыргалды кааласаң мага колунду бер. Менин жайым эл сонун жана бекем жерде. Суук өтпөйт, ысык жетпейт. Азык-түлүк болсо мол, жазда тапканым келерки жылдын ошол убагынан ашып калат. Эч ким менен чырым жок. Салкында жыргап гана жата берем. — дейт. Анда Гүл:

— Сиз коркоксуз. Эт менен челдин ортосунда күн көрүп, баарыдан мурда өзүңүздүн камыңызды ойлойсуз. Дайыма ээн боломун деп, үңкүрдөн чыкпай, таза абанын убайын көрбөйсүз — деп Гүл Суурдун бетине ачык айтып аны капа кылып узатат.

Укмуштуу Гүлдүн кабары Илбирске дагы жеткенден кийин, ал мекендештери үчүн күндүр-түндүр кызмат кылып жүрүп, өзүнүн үстү — башына жакшы карабай даакылары саксайып, жүнү өсүп жүдөнкү болучу. Ошондой болсо дагы ал Гүлгө сунуш кийиргенде:

— Сизди сымбаттуу баатыр деп ойлодум эле, — деди Гүл назданып. — Бирок бой-башыңызга карабайт экенсиз, өзүнө карабаган неме, башкага опо кылабы? Мага баарыдан мурда сулуулук. — деп Гүл Илбирстин да жолго салган. Илбирс ошол бойдон Гүлгө талабы тартып кайрылган жок. Суур болсо, өзүнүн төмөндүгүн билгизип буюрбаган ашынан үмүт этип жүрө берет. Гүлгө талаптуу жаштардын бири болуп, Түлкү дагы сунушун айтып көрдү эле.

— Митаамдыгыңыз болбосо, элчилдигиңизге баа жетпейт — деп Гүлдөн кескиндүү түрдө жооп угуп Түлкү да чыга берди. Бирок ал өзүнүн аракетин аюуга артып, анын делебесин кызытып, ар түрдүү амал менен жүрүп, жүрөктүн гүлүн аюуга алып берди. Демек, жүрөктүн гүлү жаңылыштык менен, турмушка жалкоо көрүнүгү, жаман ылайыгы жок аюуга турмушка чыкты. Автордун өзү айткандай бул тамсилдин максаты мындай эстүү гүлдөр сулуулукту эңсөөдөн мурда чыныгы сулуулук эмгекте экендигин ойлоого үгүттөйт.

Бирок бул тамсилдин жазылышында окуучуга түшүнүксүз жери автор тарабынан аюунун образы менен кандай кишини көрсөткүсү келгендиги так жазылган эмес. «Жүрөктүн гүлү» аюуга чыгарып чыгып

алып, Илбирсти кезиктиргенде аюунун жүнүнө жашынып туруп же болбосо, Илбирстен сүрдөгөн болуп көрүнөт. Демек Илбирс киши жана Гүл өзү кандай кыз экендигин окуучунун ичине табышмак калтырат. Автор тарабынан бул тамсил мындан да тагыраак иштелип чыкса, алган темасын актап айтайын деген ойду бүдөмүк кылып көрсөткөн эле.

Жолдош Касым Кайымовдун бул ангемелеринин ичиндеги «Мергенчинин сыры» аттуу ангемеси жогоруда көрсөтүлгөн чыгармаларына караганда күчсүз болуп жазылган. Автор — «Мергенчинин сыры» алдына кандай максат койгондугу окуучуга жетишпейт. Бул аңгеме, сатиралык же болбосо юмористтик талапка жооп бере албайт. Ангеменин окуясы мергенчинин эми не деген сыры бар деген максатты окуучуга жеткирүү менен көпкө чейин созула берген. Мергенчинин тоого чыгууда корккондугу, анын сынык мүйүз сары эчкинин кайберен деп түшүмүп алгандыгы. Атасы коркуп тоого чыкпай жүрсө, баласы барып атасынын корккон кайберенди атып алат. Бул жерде окуучу кызыктырып өзүнө тарта турган эч кандай кудурет жок. Бул аңгемени сатиралык же болбосо юмористтик аңгеме катарында санабастан жөнөкөй окуя жөнүндө жазылган балдар аңгемеси деп саноого болот. Бул чыгарманын сюжеттик түзүлүшү дагы окуучуну аңкалык канаттандыра албайт. «Мергенчинин сыры» менин оюмча автордун эң начар иштелген эмгеги деп эсептөөгө болот. Бул аңгемени китепке кийирүүдө, китептин редактору жолдош Шваза да ойлонгон эмес.

Китептин арасынан учураган кайсы бир чоркок сөздөргө да токтолуп кетүүбүз керек. Кайымовдун түзгөн сүйлөмдөрү так жана тилдери жатык болгону менен, кайсы бир учураарда ошого тилдер учурайт. Маселен: «кыздын көзүнө ал эмес бир эсе коркунучтуу, бир эсе аянычтуу көрүнө баштады». Коркунучтуу көрүнгөн нерсе эч качан аянычтуу көрүнбөйт.

— Кызым, бүгүн сени .. тагдырым бутурган теңиңе кошом» — деп атасы айтат. дагы бир жерде

— Кызым, мен булмышка сооронгондой бала эмесмин. Барсыңбы жокпу? — деп атасы күйөөгө берүүгө жеткирет.

«Сары кашка ээсинин сырын түшүнгөндөй ачкалыгына карабай ээсин көтөрүп жүрө берүүчү». «Куса

мергендин карт жүрөгүн күйүткө чалдыктырды». «Мырсалы алаканынын чогуна жайыла түшкөн насыбайды ээрдине көмкөрүп коюп, капшыттын түбүнө барып, кыйшайып жатты». «Карышкыр жалгыз үйлуу мергендин музоосуна жеп кетти», «Каптал жактан эликтин кураны маарап жатат», «Эшикте сыңар уюп саап жаткан Канымжан күнк этип жооп кайтарды», «Кичинекей костюлкасына курут кайнатып алып нан туурал жеди», «Отко боортоктоп жылына баштады» — деген сыяктуу так келбей турган кайсы бир сүйлөмдөр бар.

Китеп техникалык жактан жабдууда Кыргызстан Мамлекеттик Басмасы көңүл коштук кылган. Сырткы обложкасына караганда китеп кооз адабияттык китепке окшобойт. Китептин ички ангемелердеги образдарын тарткан сүрөттөр алда-канча бош-кээ бир жери туура эмес.

Жыйынтыкта айтарыбыз: жолдош Касым Кайымовдун бул эмгеги бир катар кемчиликтерине карабастан окуучуга жылуу түрдө жагып, алардын талабын колдон келишинче канаттандыра алат. Бул, автордон келечекте мындан ары дагы сатира жана юмор жанрын да жазылган жакшы чыгармалар бере алат деп күтүүгө, анын азыркы пирикибиз айтылган эмгеги бизге укук бере алат.

«Советтик Кыргызстан», № 10, 1955-ж.

ЧИЙКИ КОТОРМО

Улуу орус элинин адабиятынын классиктеринин эмгектерин өз эне тилибизде окугандыгыбыз биз үчүн эң чоң сыймык. Адабияттын гиганттары — Пушкин, Лермонтов, Толстой, Гоголь, Горький, Тургенев, Чехов, ж. б. лардын чыгармаларынын орчундуулары кыргыз тилине которулуп, кыргыз окуучуларына сүйүктүү түрдө тосуп алынуу менен катар, кыргыз адабиятынын өсүшүнө ого бетер зор таасирлерин тийгизип жатат.

Кыргыз окуучулары ар бир которулган чыгармаларды кыйын кызыгуучулук менен окушат жана которула электерин өз тилинде окууну талап кылышат, алардын чыгышына кулагдар болуп күтүп жүрүшөт.

Мына ошол күтүп жүргөндөрдүн бири советтик эпоханын эң таланттуу акыны Владимир Владимирович Маяковский эле. Маяковскийдин терең маанилүү, өткүр тил менен жазылган чыгармалары кыргыз акындарынын көбүнө таасир берди, анын куйкалагыч сатирасы биздин сатиралык жанрыбызга үлгү көрсөтүп жатат.

Акындын айрым чыгармалары мурун которулса дагы, көрүнүктүү эмгектерин которууга кыргыз акындары кийинки жылдары кирише башташты. Улуу акындын гениалдуу чыгармаларын кыргыз тилинде берүү демилгесин көбүнчө жолдош Үмөталиев Темиркул колуна алды.

Темиркул Үмөталиев демилгени колуна алуу менен бирге, Маяковскийдин чыгармаларынын көркөмдүгүн, жагымдуулугун, тилинин курчтугун — образдуулугун бөтөнчө терең мазмундуулугун бузбастан берүү милдетин мойнуна алды. Мындай таланты, окуучулар кандай котормочунун болсо дагы алдына кое турганын сезди. Бул жагынан биз котормочуну куттуктайбы.

Владимир Маяковскийдин «Владимир Ильич Ленин» деген поэмасы акындын эң ири жана эң маанилүү чыгармаларынын бири болуп эсептелет. Поэма, коммунисттик партиянын түзүүчүсү, советтик мамлекетинин негиздөөчүсү улуу Лениндин көркөм адабият аркылуу тургузулган эң зор эстелиги болуп саналат. Поэма — автор тарабынан Россиялык Коммунисттик партияга арналган. Поэмада Владимир Ильичтин образы аркылуу жана аны символ кылып коммунисттик партиянын жолун, күрөшүн көрсөткөн. Демек, бул жалгыз гана көркөм чыгарма болуп саналбастан революциялык шандуу күчтү көрсөткөн партиялык көркөм адабияттын үлгүсү болуп саналат. Бул чыгарманы түзүү менен Маяковский өзүнүн эбегейсиз зор талантынын күчүн, шумдуктуу чеберчилигин жана талге байлыгын көрсөткөн.

Албетте, Маяковскийдин чыгармаларынын бөтөнчөлүгүнө байланыштуу, аны которуудагы учурап турган кыйынчылыктарды эске албай коюубуз жарабейт. Бирок, «иши кылып которгонуна рахмат, оор котормо эмеспи, анан кантет эле?» деген «жетилик» берүүгө да тийиш эмеспи.

Жолдош Үмөталиев «Жыгымсан нардан жыгыл,

буйласын кармай жыгыл...» дегендей Маяковскийдин жогоруда айтылган жооптуу поэмасын которгон. Котормону окуп чыгуубуз менен Т. Үмөталиевдин жыгылганын көрдүк, көргөндө да буйласы түгүл чуудасын кармай албай жыгылганына таң калдык.

Акын Үмөталиевдин котормосуна деп ачканда элс «Акын Маяковскийдин анык тили ачык үмү кайда кетти? — деп өзүнө суроо бересин. Үмөталиевдики боюнча мындай башталат:

Мезгил жетти
Ленин жөнүндө
баштайм аңгеме.
Бирок бул
бүткөндүктөн беле
Кайгыруу,
Мезгил жетти
анткени
кайгы катуу

Кейиткени
сезимге жеткени
ачык болду.
Мезгил,
Кайрадан
бурганактаткын
Лениндин ураандарын.
Биз бекенбиз ушу
көздөн аккан жаш менен кошо
жайылып туш тарапка
жок болуучу?

Ленин
эми деле
Тирүүлөрдүн баарынан тирүү.
Биздин билим,
Биздин кубат
курал күчтүү.
Адамдар — кайыктар
Болсо дагы кургакта
Зарп кылганча
өзүндүкүн
Азырынча,
Аркыл көп

Булганыч үлүлдөрдүн
приндерин
жабыштырып
биздин
капталыбызга.

Андан кийин
жарып өтүп
бороонду долуланган
олтурасын
жакыныраак тийсе
— деп күн.

Тазалайсын балыр менен
сакалындын жашыл жугуп
Булганган —

Медуздун, күрөң тарткан
чайырынан

Былжыраган... (???) (3-бет)

Аны ушинтип «былжыраган» деген сөзгө такала
түп-үп эмнени окуганыбызды, эмнени түшүнгөнүбүз-
ду чогултууга аракет кылабыз. Бул ырго?! Ыр болсо
кайда? Уйкаш менен кошо ээрчип жүргөн
маниялык күү кайда? Кара сөзгө?! Кара сөз бол-
со ыр ойду толук түшүндүргөн тизмектелүү ачык-ай-
сөздөр кайда? Жогорудагы «приндеринен... ча-
нан былжыраган...» деген сөздү окуганда кин-
иңул «ырды» Маяковский ушундай жазган — де-
мектеге сунууга болобу? Сунганда да, окуучу ишен-
бейткени Маяковский мындай деген

Время —
начинаю
про Ленина рассказ.

Но не потому,
что горя
нету более.

Время
потому,
что резкая тоска

стала ясной,
осознанною болью

Время
снова
Ленинские тозунги развизать.

Нам ли
 растекаться
 слезной лужею?
 Лени
 и теперь
 живее всех живых.
 Наше знание,
 сила
 и оружие.
 Люди — лодки,
 Хотя и на суше
 Проживешь
 свое
 пока,
 Много всяких
 грязных ракушек
 налипает
 нам
 на бока.
 А потом
 пробывши
 Бурю разозленную,
 Сядешь,
 чтобы солнца близ,
 и считаешь
 водорослей
 бороду зеленую.
 И медуз малиновую слизь».

Мында ар бир сөздөр ташка тамга баскандай өз
 ордуна коюлуп, эч кандай «былжыраганы» «ирин-сирин»
 жок эле жакшынакай салыштыруулар «ирин-сирин»
 рилген күчтүү ыр окулуп турат. Маяковский поэзияны
 эмнеден баштап келе жаткандыгын, кандай поэзияны
 тар, кандай салыштырууларды колдонгонун үлкөн
 дөө өзү түшүнбөй кокуй болуп жаткандыгы сезилет.
 Котормочу кыргыздын поэтикалык мүнөзүн жактыт-
 тырбастан эле, механически которуп, которгондо да
 жок сөздөрдү кыргызча тескети «коот» чыгуу үчүн
 «иринди» койгон («ириндирин күрүн тарткан чапчы»
 «ири былжыраган»).

Поэма башына автима чейин жогоруда көрсөтүл-
 гөн мисалдай болуп которулгандыктан «сизин учура»

ган фактыларды келтирип жүрүп олтуруунун анчалык кажаты жок болсо дагы, кайсы бир мүнөздүү жерлеринен мисалдар келтирүүнү ылайык табамын. Анткени, бул маанилүү ишке котормочу жалаң гана жоопкерсиздик менен мамиле кылбастан кайсы бир жерлерде уятсыздыкты көрсөткөндүгүн колдон келишинче айкын-ачык айтууга тийишпиз.

Владимир Ильич Ленин жөнүндөгү темада жазуунун Маяковский өтө оор, өтө жоопкерчиликти кылдат экендигин айткан. Ал Ильичтин образын берүүдө ар бир сап ырына жоопкерчилик менен карап:

«...Я боюсь
этих строчек тысячи.
Как мальчишкой
боншьясь фальши.
...За него дрожу,
как за зеницу глаза,
чтоб конфетной
не был
красотой оболган
Голосует сердце —
я писать обязан
по мандату долга». —

деп бул поэманы жазуу да канчалык кыйынчылыктарга учураарын билип турса дагы, жатындуу жүрөктүн каалоосу менен жазууга милдеттүү болот.

А Үмөталиевчи?

Үмөталиев болсо, Маяковскийге жоопкерчиликтен коркуп олтурбайт. Чыгармачылыктын үстүндө Маяковскийге кыйналып:

«...Слово за словом
из памяти таская,
не скажу
ни одному —
на место сядь
Как бедна
у мира
слово мастерская!
Подходящее

откуда взять? » деп олтурбайт. Үмөталиевге баары бир. Сиздн сөз ордина которун жазып койсо

болду. Ал Маяковскийче ырга динамикалык күч берүүчү сөздөрдү чубатууга салып издеп олтурбайт. Ошондуктан Маяковскийдин биз жогоруда келтирген саптары котормочу аркылуу мындай болуп калган:

«...Коркомун мен бул
миндеген жол ырлардан,
Корккондой
бала кезде жалгандан.
...Ал үчүн дирилдеймин,
дирилдегидей кареги үчүн
көздөрүмдүн,
алыс болсо деймин
конфеттей
эрип кетчү таттуулуктан
Туура көрсөтүлсүн Ленин (?)
Кол көтөрөт жүрөгүм —
миңдеттүүмүн
качпаймын мен жазуудан,
кутуламын
мандат боюнча карызыман».

Мындан окуучу эмне түшүнөт? Эң жок дегенде Маяковскийдин айтканынын жарым элеси барбы? Деги ырга жатабы? Агерде Үмөталиев ыр кылбай эле сапмасап (подстрочный) которгон болсо «Туура көрсөтүлсүн Ленин», «Качпаймын мен жазуудан», «Карызыман кутуламын» деген сөздөр кайдан келди? Эгерде Үмөталиев бул сөздөрдү ырдын көркөмүн көтөрүп, маанисин толуктоо үчүн киргизген болсо, биз эмне үчүн эч нерсе түшүнбөй калдык?

Маяковскийдин жогоруда келтирген саптарын Үмөталиев мындай деп көчүргөн:

«Сөз артынан сөздөрдү
көнүлдөн чубап,
айтпайм эч нерсе
эч бирин —
олтур ордуна.
Кандай жарды
дүйнөдө
сөздүн уставканасы!
Ылайыктууларды
болот кайдан алууга?..»

Мына эмесе! Маяковский болсо, кыйналып издөө менен ылайыктуу сөздөрдү таап ордуна коё салды. Үмөталиев болсо, ылайыктуу сөз тапмак түгүл, жакшынакай ырдын жаркыраган маанисин бузду.

Эгерде Үмөталиев колундагы ишке аз да болсо да жоопкерчилик менен аракет кылса, котормочун натыйжасы мынчалык шылдыңдуу кебетеде болбос эле.

Которулуп чыккан китептин кайсы гана бетин ачып окусаң көркөмдүк жагынан раазы кыла турган жери жок. Кайсы гана бөлүгүнөн алып оригиналга салыштырсак дагы, Маяковскийдин айтканын бузуп, көркөмдүгүн бузуп, курчтугун мококкондукту көрөбүз.

«...Штыками
тычется
 чирканье моливий,
матросы
 в бомбы
 играют, как в мячики.
от гуда
 дрожит
 взбуждаженный Смольный.
В патронных лентах
 визу пулеметчики» —
Легенди Үмөталиев которот:
«...Найза болуп атылат
Чарт эткени чагылгандын,
матростор
 ойношот бомба таштан
 топ ойногонундай балдардын
Кыйкырыктардан
 солкулдайт
 тынчы кеткен Смольный,
курчалган
 ок тизилген сызмалардан
Пулеметчулар төмөн жакта
 басышат каалгый». (62-бет).
Маяковскийде дагы бир:
«...И в этой желанной
 железной буре
Ильич,
 как будто
 даже заспанный,
шагал.

становился
и глаз, сощура,
вонзал,
заложивши
руки за спину.
В какого-то парня
в обмотках,
лохматого,
установил
без промаха бьющий глаз,
как будто
сердце с под слов выматывал,
как будто
душу ташил из-под фраз...» деген

ырды котормочу мындай деп кыргыз тилинде окутат

«...Ушул сагынган
темир учкан бороондо
Ильич,
киши мисал (?)
уктап алган,
басып барат,
токтоду жолго,
көздөрүн жүлжүйтүп (?) анан
Тиктеди,
колдорун артына ала.
Бир боз балага. —
буттары чулганган —
Кадады
жазбай атчу (?) көздөрүн,
жүрөгү

жаны кейигендей сүйлөмдөрдөн...» деп тантик которгон. «Ильич киши мисал, уктап алган...» же болбосо: «көзүм жүлжүйтүп тиктеди...» деш кыргыздын тилинде кандай элес берерин Үмөталиев билүүгө тийишкө: «буттары чулганган, самсалаган кийим кийген солдатты Ильичке «жазбай атчу көздөр» менен каратып койгон. Сөз Владимир Ильич жөнүндө кетип бара жатканда котормочу эмне үчүн ар бир сөзгө кылдаттык, этияттык менен мамиле кылууну, ар бир сөз үчүн жооптуу экендигин унутат? Үмөталиевдин ушундай тантиктыгынын натыйжасында поэмада мавениси өңдө бузулган көп учурлар бар. Ушуга окшогон жер-

лерди Үмөталиевдики боюнча кайра орустун тилине которсо, кандай кебетеде болмок?

Бул эч кандай жоопкерсиздик менен которулган деп, кооз мукаба менен жабдылып, 1953-жылы Кыргызстан мамлекеттик басмасы аркылуу жарыкка чыккан. Баасы 3 сом 80 тыбын, тиражи 5050 нуска. Бул макаламда котормону төрт тарабынан тейлеп караган сынчы катарында эмес, ошол 5050 нускадан бирөөнү сатып алып окуп, эч нерсе түшүнө албагандан кийин, ушуга окшогон мамлекеттик мааниси жар ишке, көз жумдулук менен мамиле кылган котормочунун «эигегине» нааразычылыгымды билдирүүчү окуучу катарында жазып олтурамын.

Эң акырында менде мындай деген ой тууят: Улуу акылдын чыгармаларынын эң башкысынын бири болгон Владимир Ильич Ленин жөнүндө жазылган таланттуу поэматы тантык тил менен массага таратууга кандай ахвал себеп болуп кетти экен?

Ушул котормо сөрөй менен Маяковскийдин шандуу үнүн, салмактуу сөздөрүн кыргыз окуучулары менен тааныштырдык деп айта алабызбы?

Бул поэма, поэтикалык котормобу же «кийин бир Ленин ырга айландырып которуп коёр» деген максат менен чыгарылган сапма-сап (подстрочный) котормобу? Айдай болсо эмне үчүн көп тираж менен чыгарылды?

Менин оюмча, Темиркул Үмөталиев Маяковскийдин даңкына жамынып, классиктердин котормобу деген сапкага жармашып — Кыргызстан мамлекеттик басмасында иштеген жолдоштордун жолдоштук кенешининден пайдаланып, 3000ден ашык жолдун «чернодоруна» кызыгып кеткен продукциясы.

Эгерде жолдош Т. Үмөталиев өзүнүн акындык күчүн аябай жумшап, котормону иш жүзүнө ашыруудагы жоопкерчиликти сезсе анч мындай болбойт эле.

«Владимир Ильич Ленин» сыяктуу чыгармаларды которуу коллективдүүлүк менен чечилип, бир нече жолдоштордун пикирин угуп, анан басмага берүү зарыл эле.

Биз айрым учурларда кайсы бир чыгармаларды жамансыз котормочуларга ишенип берип, саябатсыз түрө чыгарып алып, кейип-кепчип тим болобуз. Кейип-кепчүү менен чектелбестен, мамлекеттик каражатты жана советтик окуучулардын талантарын сыйлоону эстен чыгарбообуз керек эле.

Тилекке каршы «Владимир Ильич Ленин» поэма-сын жарыкка чыгарууда жогоруда айтылган талаптарды унутуп койгонбуз. Үмөталиевдин котормосу ошолордун бири болгон. Ушуга окшогон жоопкерсиздикке; шашмалыкка, ошонун натыйжасында келип чыккан кашкайган халтурага мындан ары чыдоого болбойт!

Үмөталиевдин мындай иши көпчүлүк тарабынан талкууга алынууга тийиш.

ЖАШ ЖАЗУУЧУЛАРЫБЫЗ МЕНЕН ИШ АЛЫП БАРАБЫЗ

Элибиз Улуу Ата Мекендик согушту даңктуу же-ниш менен аяктап, тынчтык эмгегин иштеп жатышат. Согуштун кесепети менен көп бүлүнчүлүккө учураган өнөр жайларыбызды жана чарбаларыбызды калыбына келтирүү жана аларды ого бетер дүркүрөтүп өстүрүү үчүн аракетке кириштик. Бул маселени ойлогону-буздай кылып орундатып чыгуу үчүн биздин сүйүктүү жолбашчыбыз улуу Сталин жана коммунисттик партия биздеги болгон бардык мүмкүнчүлүктү жана күчтү мобилизациялап жатат. Кооз адабият идеологиялык фронтундагы көрүнүктүү куралдын бири болуп саналат. Бул курал, биздин Родинабыздын же-ништүү иштер жана гүлдөшү үчүн эбегейсиз чоң роль ойноп келди жана ойноп да жатат. Биздин элдин фронттогу жана тылдагы адам таң каларлык укмуштуу эрдиктерин ааламга таныштырууда, миллиондогон Совет жаштарын патриоттук духта тарбиялоодо адабияттын жана адабият кызматкерлеринин эмгеги эбегейсиз.

Дүнүйөдөгү адабияттын эң алдыңкысы болгон — идея жагынан туруктуу, чындыктын күзгүсү болгон Совет адабияты дүркүрөп өсүп келе жатат. Бизде бардык жагынан үлгү болгон орус элинин адабиятын ээрчип, Советтик Кыргызстандагы, формасы жагынан улуттук, мазмуну жагынан социалисттик адабият өркүндөп, өсүп, элине эмгектер сиңирди.

Гүлдөгөн Кыргызстандын жер-жерлеринде адабиятка кызыгып чоң ынтаасын коюп жаңыдан жазып жүргөн талаптуу дагы жаштарыбыз бар.

Биздин газетабыздын бүгүнкү санындагы адабият бети — ошол талаптуу жаштарыбыздын чыгарма-

ларынан уюшулду. Областыбыздын борбору Пржевальск шаарындагы окуу жайларындагы жана айрым мекемелерде иштеп жүргөн жолдоштордун арасынан талдап, редакциянын алдына адабият кружогуна уюштурдук. Азыркы газетадагы чыккан ырлар ошол кружоктун мүчөлөрүнүн кайсы бирлеринин жазгандары. Мында жазган жолдошторубуздун көпчүлүгүнүн жаз жана кош айдоо жөнүндөгү ырлары кетти. Анткени азыр областыбызда кош айдоо компаниясы кыйгас өтүп жатат. Ошондуктан алардын жазгандарына элибиздин азыркы эмгеги таасир бергендиги ачык көрүнөт. Биздин кружогубуздагы жолдоштордон бир катары өзүлөрүнүн билим жагынан, чыгармачалык жана жаш жагынан болгон кемчиликтерине карабастан, өзүлөрүнүн көкүрөгүндөгү татынакай майда толкундаган жагымдуу сөздөр менен бере алышканы сезилет. Мисалы, окутуучулар институттун студенти ж. Сабитов өзүнүн эмнеликтен жаза баштагандыгын мындай дейт:

«Чег жок чалкып жаткан түпсүз дайра,
Күүлөнүп толкугандай кайра-кайра.
Колума калам берип бир окуя,
Жалындуу жүрөгүмдө болду пайда

деп гүлдөгөн турмуштагы жакшынакай окуялар ырдатып жаткандыгын айтат.

«Оболоп алыс учат көктү жиреп,
Мендеги терең санаа узун тилек,
Кеңири келечекте болоор ишти,
Гүл турмуш көз алдыма элестетет» —

деп Ишен Жангазиев өзүнүн келечеге кенес экенигин, жакшылап окуса, ушул заманда кандай гана болбосун максатына жете турган гүл турмуш алдыда тургандыгын айтты.

Жалан жогору жактагы көрсөтүлгөн жолдоштор гана, эмес, кружоктун бардык мүчөлөрү тең, келечекте кеңири тилек жана жакшы галал менен жазып жатышат. Бирок, жазган жолдоштордун кимиси болсо дагы марксизм-ленинизмдин негиздеринен окуя, улуу көсөмдөрдүн чыгармалары менен куралданбай туруп, идея жагынан жарамдуу эмгектер жаза албастыгы

шексиз. Ошону менен катар социалисттик реализмдин негизин куруучу Максим Горький баштаган совет адабияттын, улуу орус элинин классиктеринин чыгармаларын окуш керек. Ар бирибиз өзүбүздүн жана башка жолдошторубуздун чыгармаларына сын көз менен карашыбыз керек.

Биздин жаңыдан жазып келе жаткан жолдоштору-буз, жазган чыгармаларынын бир катары басууга жарабай турган болсо, өзүнүн күчүнө өзү ишенбестик кылып, таштап коюулары жакшы эмес. Ошону менен катар кайсы бир жолдоштор жазгандары газеталарга же журналдарга басылып чыкса «Мен эми жазуучу болгонум ушул» — деп мактанып кетпес деп ойлойбуз.

«Ысык-Көл правдасы», 1947-ж., 3-апр



АГИТАТОР

Комсомолец Сартбаев Кадам жылуу төшөгүнөн ыргып туруп, столдун үстүндөгү фонарлуу чыракты жакканда, тандын шооласы үйгө түшө элек болучу. Балбылдап күйгөн чырактын жарыгы менен дароо кийинип, эшикке чыкты да, бастырманын алдындагы акырга баса салынган бедени барсылдата чайнап жаткан жээрде кашка атты токуду. Кайра үйүнө кирип, столдун үстүндөгү түндөгү даярдап койгон материалдарын өзү менен дайым бирге жүрүүчү кара сумкага салды. Дагы эмне унутулуп калды экен дегенсип эки жагын каранып, биринин үстүндө бири сайымын мыкка илиген «Ленинчил жаш» газетасынын зарыл керектүү бир нускасын кара сумкага дагы бүктөп салды.

Кадам кара сумканы ээрдип кашыкка илип, түлкү тумакты баса кийип, кара тондун сыртынан калып кайыш курду кымтылап курчанып, кашка атка шымынып, короодон чыкканда жаңыдан таа сөгүлө баштаган эле.

Анын бара турган жери, Кайырма айылдык Советиндеги сегиз колхоздун малы кыштаган Каракече кыштоосу эле. Каракече эң алыс Ошондуктан Сартбаев үйүнөн эрте аттанды. Ал болжолгон жерине көч бешимде жетсе, кандай?! Эртэрээк барып, эң жок дегенде эки-үч колхоздун малчылары менен антеме өтүп калса, калгандары менен кийинки күндөрдө өтөт.

Карчылдап даңгыр чыйыр болгон жалгыз аяк жол менен Кадам Сартбаев ар түрлүү жакшы кыялдарга түшүп бара жатат. Кашка аттын жол жүрүшү, качыраган кардын үнүнө кошулуп, «Камбаркан» черткесин угулат. Каракече жактан өзүнөн чыккан күндүз

иуру Кадандын койнуна ого бетер кубаныч салгансып сезилди.

Сартбаев партиянын райондук жана комсомолдун райондук комитеттеринин тапшыруусу боюнча Кара-кечеге нечен ирет барган. Ал кыш түшөрдөн алдында эле мал кыштатууну ийгиликтүү өткөрүү үчүн, колхозчулардын сүйгөн ветеринардык кызматкери Бөрүбаев Мойнок менен бирге кыштоого барып келген. Ал кечээ жакында эле малчылар арасына барып, газеталар окуп берип, жаңы авалдар жөнүндө күжүрмөн баракчалар чыгарган. Кадаң чыгарган күжүрмөн баракчаларынын биринде, баккан малына кайдыгер мамиле кылып жайыт которуп жайлабаган бир койчунун:

«Колунда ыргай таягын,
Койлорду билбей жаярын.
Корголотуп бир жерге,
Колоттун чөбүн аядын.
Эссиздик менен мал баксан
Эмине болмок аягын?» деп жазган.

Ошондой эле дагы бир күжүрмөн баракчада ударник жылкычыны:

«Күлүйпа деген жылкычы,
Кулундар сактап жай кылды
Куюндай күлүк жылкы айдап,
Кубантып элин бай кылды.
Кумарың канат көргөндө,
Кулпунуп турган айгырды» деп мактап жазган.

Ошондон бери Каданды көргөндө малчылар «ырчы бала келди» же болбосо, «агитатор бала келди» деп кубанып турушат.

Мына ушул азыр дагы ал алыскы кыштоодогу малчыларды кубантуу үчүн шайлоолор жөнүндө агитациялык тапшырмалар менен бара жатат. Ал шайлоочу-малчылар менен өзүнүн агитатордук милдетин кандай аткараарың жакшы билет.

Кадай атын кээде ылдамдатып бастырып, майда жол жүрүшү менен жүрүп олтуруп, күн батып, койлор короого кирерде араң жетет. Ак бубак болуп келе жаткан Каданды көрө коюп короонун оозун бекитип жаткан Жаныбай аксакал:

— Ээ, баягы чечен бала келген тура. Үйгө орун салгыла, чай койгула, үшүп келген экен, ошондо да болбой баягыдай ырларды ырдап жүрүп олтургандырсын, деп Жаңыбай атын алып басмайылын бошотту. Саламдар айтылып, мал-жандын аманчылыгы суралып бүткөндөн кийин, Кадаң мешке колун жылатып жатып:

— Кана карыя, кандай жаңылыктар бар?

— Бизде кандай жаңылык болсун? Малчылардын деп соокуту жатышы баккан малдары баары аман-эсе, жатышык өзүндө болсун, райондон келдин, — деди.

— Газеталар алып келип жатышабы? Районго каттаган кишилер барбы?

— Мурдагы муну «Орто-Кууганды» колхозунун бир жылкычысы районго доктурга барган экен. Он экинчи мартта баягы жылдагыдай шайлоо болот экен деп келди.

— Аа, бали, ырас айтасын аксакал, мен дагы ошол шайлоолор жөнүндө келдим, — деп Кадаң кире берипштеги мыкка илинген сумкасын бир карап койду.

Кашка аттын алыстан келгенин көрүшүп, Жаңыбайдын үйүнүн тегерегиндеги малчылар өзүлөрү эле чогула башташты. Алар Кадандан акыркы кабарларды сурады. Кадаң газеталардан окуп, радиодон уккан бардык жаңылыктарын биринин артынан берип чубуртуп малчыларга даана түшүрүктүү жатык тил менен айтып берип жатты.

Кыштоодогулардын үйлөрү алыс-алыс, ар кайсы коктулардын ылымталарында болот экен. Анда-санда гана үч-төрт түтүн кошуналаш олтурушат. Жаңыбайдын коңшуларынын баарын чакырышты.

Жаңыбайдын кенен үйүнө кыдырата олтурган элге Кадаң адегенде СССР Конституциясы жөнүндө кызыктуу аңгеме айтып берди. Олтургандар түшүнбөгөндөрүн толук сурап билишет. Кадаң ар бир «демократия», «депутат», «кандидатура», «территория» сыяктуу сөздөрдү түшүнө албаган малчыларга, жөнөкөй тил менен маанисин таптак, ачык түшүндүрдү. Ал бара-бара шайлоолор жөнүндө айты да, СССР Жогорку Советинин Президиумунун шайлоолорду өткөрүү жөнүндөгү Указын газетадан окуп берди. Анан «СССР Жогорку Советине шайлоо тууралуу Жобону» ар бир главасы боюнча окуп берип, кайра аны аңгеме катарында ай-

тып түшүндүрдү. Эл жапжарык күйгөн фонарлуу чыракка жакын олтуруп, алып, Жобону окуп жаткан Каданга кадала каршып, бардык ынтаасы менен угуп олтурушту. Агитатор Жобону окуп жатып: — «3-статья. СССРдин 23 жашка толгон ар бир гражданы өзүнүн кайсы расадан жана кайсы улуттан экендигине, кайсы жыныстан экендигине, кайсы динде экендигине, алган билим даражасына, отуруктуулугуна, ата-тегине, мүлк жагына жана өткөндөгү иштерине карабастан СССР Жогорку Советине депутат болуп шайланууга укуктуу» — деп окуганда, анын маңдай жагында олтурган Мазмыт деген жаш жигитке карап: — Сен быйыл туура 23 жаштасын. Депутаттыкка ылайыгың бар экен дегенче болбой:

— Ушул кантип депутат болсун? Мунун жашы жеткени менен иши жагынан, эмгеги жагынан, элге жаккандардан шайлайбыз. Бул былтыр коён кубалайм деп, кула бээни кулун салдырганы үчүн шайлайт белек? — деп кара сакал жылкычы кекете карады. Маамыт уялыккы түрдө жер карап тым болду. Агитатор Жобонун улам бир статьясына токтоп түшүндүрүп чыкканча, түндүн бир далай мезгили болуп калды. Ал түшүнбөгөндөрдүн суроосуна жооп берип олтуруп эн артында:

— Дагы ким түшүнгөн жок? Биздин Каракече кыштообуз айылдык Советибизден 10 чакырым эмес 40—50 чакырымдай алыстыкта турат. Биз кандайча добуш беребиз? — деди бир койчу.

— Ушул жерде өзүнчө бир шайлоо участогу болот. Дагы кимде бар?

— Жана акылынан ажырагандар жөнүндө толук түшүнбөй калдым, — деп бирөө сурады эле.

— Акылынан ажырагандыгы доктурдан аныкталгандар шайлоого укуксуз, — деп Кадан кайра түшүндүрдү.

— Олда бечера ай десенчи? — дешип обочо отурган кемпирлер шайлоого шайланууга укуктуу болуу — чок сыймык экенин түшүнгөндүктөрүн билдирип отурушту.

— Эми кимде суроо бар?

— Жок, жок түшүнүктүү. Чоң рахмат айланайын — дешти отургандар. Ушул отурушта Сартбаев жалган эле жобо жөнүндө эмес, шайлоо округдары боюн-

ча да ангеме өткөрдү. Ал эң аягында жылмайып күлдү дагы:

— Кана аксакалдар, эми мен сиздерден сурайынчы, бир шайлоо округунан канча депутат шайланат? — деп жүккө жөлөнүп отурган көк ала сакал чалдан сурады эле:

— Бир эле депутат шайланат балам! — деди.

— Биз улуттар Советине шайлоолор боюнча кайсы округга жатабыз? — деп жанакы көп суроо берген койчудан сурады эле:

— Кочкор шайлоо округуна киребиз — деп так жооп берди.

— Союз Советине шайлоолор боюнча биздин округубуз кайсы?

— Тянь-Шань шайлоо округу.

— Шайлоо кайсы күнү болот?

— 12-мартта, жекшемби күнү! — деп баары чуулашты. Агитатор элдин кызыккан окуяларына кандыра түшүнүк берип көпкө чейин олтурду. Ага да эл ыраазылыгын айтышып, үйлөрүн тарапты.

Тандын шооласы үйгө түшөөрү менен Кадан төшөгүнөн дагы туруп, эшикке чыкты да, чор кайнаган муздун арасынан аран добушу чыккан, тосунун түнүк суусуна ичиркенбей жүзүнүп, кадимки кара сумкасын эердин кашына илп, тумакты түшүрө кийин, экинчи бир колоттогу малчыларды карай жөнөдү. Бул агитатор-комсомолец Кадан Сартбаевдин күндөлүк иштин иши.

«Ленинчил жаш», 1950-ж., 18-февраль.

Мурдаа күнкү өлгөн кара козу Жакыптын жанына батты. Анткени койлор талдай баштагандан бери Жакыптын короосунда бир дагы чыгаша жок болучу. Анын үстүнө, өлгөн козунун энеси короодогу койлордун жакшыларынын бири эле. Ал быатырны жылыгиз кара козу тууу, экөө тең сонун багылып жатат.

— Көрпөсү сонун экен, капкара, тап-тармак — деп Жакыптын кемпири айтканда.

Мында кишинин ичи күйүп жатса, бул көрөсө дейт тура!

— Койчу эми, бир козу үчүн капа болбочу.

— Бир козу дейт тура! Мал бир козудан куралат. Бир козуну талаадан таап келчи көрөйүн?!

Чын да! Жакып карыя туура айтат. Мал бир козудан куралат. Ал кышты-кыштай ак кар, көк музда, ажылдаган аязда ушул бир козу үчүн малды жакшы бакты. Ал кышында гана түгүл былтыркы куут маалынан баштап, азыркы төлдүн камын ойлоду. Жакыптын ишиндеги илгертен берки адат ушул. Ошон үчүн анын баккан койлору чыгашасыз болот.

Участкалык ветврач Бөрүбаев келер замат, ушул убакка чейин териси сыйрылбай турган кара козуну

Жакып алдына таштады да:

— Ме, балам өзүң көрчү. Эмне оору экен? Энедей туулуп, көзгө көрүнгөндөн кийин өлгөн жаман экен. Көргүм келбейт. Мындан көрө ушунун энеси кысыр калса, же кышында эле билинбей ара тууган болсо, мынча кейибейт элем. Карачы! Өзү да тап-тармал. Анын үстүнө ургаачы. Тукум өспөйт беле. Көргүн, айланайын жугуштуу оору эмес бекен.

Бөрүбаев кара козунун көрпөсүн сыйрыгандан кийин, так өпкөсүнүн тушундагы карарган такты көрдү дагы, эки кабырга сынып, өпкөнү жарып кеткендигин Жакып карыяга айтты. Ал угары менен:

— Мен койлордун артынан кеттим эле. Кемпир байкабай калган экен ээ? — деп кемпирине жаадай тийди.

— Кокусунан энеси, же башка кой баскандыр, — деди кемпир.

— Анан сени басты деп жатабызбы, куру какшанбачы. Ар бир жаңы тууган койдун артынан ээрчишибиз керек эмес беле. Кайран козу! Бөөдө кырсыктан өлгөн тура!

— Эчтеке эмес. Эми калгандарынын амаанын тилегиле. 360 кой төлдөп жаткан короодон бир козу өлсө эмне болмок эле.

— Эмне болмок эле дегенин? Мууну кайратын карасан. Бир козу өлүш закон эмеспи дегиси бар. Таптакыр өлбөө керек. Биздин аракет ушул, кемпир. Мындан кийин бир да өлүм болбосун кемпир?! Муун сол кулагын менен да ук, он кулагың менен да ук! деп кемпирди кекетти да Бөрүбаев менен кошо жаңыдан короодон жайылган койлордун артынан кетти.

Ал ветврачка койлордун улам бирин сөөмөлү менен көрсөтүп, өңү ажыратып айттып жатат.

— Мына бул өтө арык кой экен го, аксакал, — деди Бөрүбаев, — четтеп оттогон боз койдун камчысы менен көрсөтүп.

— Ээ балам ай! Ал койдун тарыхы чоң. Анын арык болушу да эя. Бул азыр туура он бирдин энеси болот. Жок, жок, жыйылып жатыптырмын. 22 козунун энеси болот.

— Калп айтпаңыз Жаке, кой 22ге чыкпайт.

— Калп жок эле, чын айтам. Жыйырма экиге чыккан жок, бирок жыйырма экиннин энеси болот. Туп-туура он бир жылдан бери төлдөп келе жатат. Жыл сайын эгиз тууйт. Демек, быыл да эгиз тууса, жыйырма эки болбойбу? Мунун балдары да эгиз төлдөп жатат. Бул быйылкы кыштан аран чыкты. Ошондо да күн суук учурларда үйгө алып келип, улпак, жарма бере коюп жүрүп, аман алып чыктык. Эми эки козуну ээрчитип, короонун четинде турганын көрөбүз го деген үмүтүм бар. Кой карыганда четтеп калат. Койдун артынан жайылат. Бул кой эми карыды. Бирок, жараксызга чыгартууга колум барбайт. Ээ, мындай малдын кекиртегине бычак кармаш кыйын балам, — деп атын моюнга чаап, ветврачты ээрчитип койдун жогорку жак четине чыкты.

Жападаш көк кой эки эгиз козу тууп, бирөө тамтандоп турууга аракет кылып, экинчисин жамыдан жалап жатканын көрүп, чал бетине кызыл жүгүрүп кубанып кетти да:

— Мына балам, карачы! Ушу да жанакы арык боз койдун тукуму. Козулары да ирдүү. Эгиздей эмес, — деп аттан ыргып түштү дагы, эки козуну эки колкуна көтөрүп, алды жактагы түзөңгө түшүрүп коюп — мына ушул жерде телчитет, — деди.

Жакып жайыттагы койлорду көрүп, көпкө ойлонуп туруп:

— Балам, азыр бардык малдын кыйгач төлдөп жаткан мезгали. Малчылардын кырман маалы ушул. Биздин түшүм азыр быгышат. Түшүмүбүз коромжу болбос үчүн азыр өтө сак ниетшибиз керек. Биздин экинчилерибиз жайлата кандай аракет кылып, мол түшүм үчүн күрөшсө, кышты-кыштай малдын аман сакталышын тилеп, жазгы толубүздүн кирешелүү болушуна аракет кылабыз. «Жер адамдын акысын жебейт» дейт дыйкандар. «Мал дагы адамдын акысын жебейт» деп биз айта алабыз. Төлдөө мезгили кандай

кызык. Кышында койлор маарабай жайылат. Тоңгон булак мелтиреген ак карга кошулуп, жымжырт сезилет. Эмичи? Эми үйдө калган козусун эстеп, бир кой маараса, аны менен баары чуркулдашат. Жамырады эдерине кошулган козулардын үнү менен күрү-күү, чуру-чуу түшүшөт. Кандайдыр көңүлдүү болосун! Малына жаны мал кошулат, көңүлүндө да жаңы шаттуу көңүл пайда болт. Чуркураган малдын арасында жүрүп, кечтин кандай киргенин билбейсин.

— Канча коюн тууду? — деди Бөрүбаев.

— Жанагы эгиз тууган көк кой менен 163 кой тууду. Эми эки жүз чамасында тууй элек.

— Ошондон берки өлгөнү жанагы эле кара козубу?

— Ооба, балам. Ал дагы бөөдө кырсык менен өлгөн тура. Үчүнчү короонун чабаны Маамыт менен өлдү аман сактоо үчүн жарыштым эле, ошону жеңсем экен. Бирок, ал түгөнгүр дагы малды багууну жакшы билет. Ал мени жеңем деп жүргөндүр.

— Анда чыгаша жок экен, — деп Бөрүбаев айтар замат:

— Мындан ары менде да болбойт, — деп Жакып карыя жайылган койлорун чечкиндүү түрдө карады да, обочо тигилген үйүнө жана анын жанындагы жаш козулар кийирген күпкөгө көз жибертти.

• • •

Ырысжан аппак болотнайдан жасаган фартугун тартынып, колун атыр самын менен эки кайталап жууп уйларды сааш үчүн үйүнөн чыкты. Ал уйлардын арасында кеминде бир чай кайнатымча жүрдү да, үйгө чакасын кур көтөрүп кирди.

— Сааган жоксунбу? Сүтүн кана? — деди апасы.

— Сааган жокмун апа! Күрөң уй, эки сарала уй, сынар мүйүздүү уйдун узу тарай элек экен. Эки кара уйду саап, тойбогон музоолорго берип келдим, — деди.

— Узу тарай элек экен дегени эмнеси, саяй бербейсинби? Уз жакшы болот, бишырып ич, — деди кемпир.

— Жок апа, ал жарабайт. Жаш музоолор эмнесини узуна жакшы тойсо, анын өсүшү да жакшы болот. Төлдү чыгашасыз сактоодо ууздуң чоң мааниси бар деп зоотехника айтпады беле. Эмнеси кинча сүттүү болсо

да мейли, музоосунун алгачкы сүткө тойгону жакшы. Кечеги күрөң уй кара желин тууган экен. Башка уйлардын уузунан музоосуна үлөштүрүп берип жатам. Энесине сүт киргенче музоо ирденсиң.

— Ошенткин айланайын. Былтыркыга окшоп төлүңдү аман асыраганың үчүн өкмөттөн быйыл да сыйлык алгыла деп, — кемпир Ырысжан менен макул болду.

Ырысжандын күйөөсү Акмат, талаага тууган карала уйдун кызыл музоосун атка өнөрүп келип:

— Ырысжан! Ырысжан! Чыгып музоону ала койчу! Бат телчиге албай, сиз жерге бир капталы менен көбүрөөк жатып калыптыр. Үйгө от жак, менин тонуума ороп коломтонун жанына жаткыра тур, — деди.

— Быйыл жаны бүткөн тон эле, музоо ороп жүрүп эле жыртылмак болду. Музоо багам деп өзү суукка учурабаса экен, — деп кемпирдин үнү үйдөн жана бир жолу күнк этти.

— Эчтеке эмес апа, музоону багыш керек, алар сен экөөбүздү багып жатпайбы? Жылыга сыйлык алган сайын сага бир шайы көйнөк алып берип жатат го. Ошол музоонун көйнөгү — деп Акмат аттан түшүп жатып апасын ыраазы кылды.

— Чоң эле музоо экен, эмнеге мынча начар жаныбар? — деп Ырысжан музоону тоңго ороп койду.

— Ар нерсенин өзүнчө эмгегин бар. Музоо начар болсо, кулун назик болот. Козуу аман алып калыптын да түйшүгү бар. Ушул азыр да малчылардан ким эле уктап жатат дейсиң. Кен эле багууда. Эми төрт уй бир мезгилде тууй турган, бүтүн же эртең каптээр экен?! Ошого этият болушу керек. Ошол үчүн уйларды айылдан алыс жайбай жүрөм 20 уй тууду, калган ону аман-эсен тууп берсе, биз баккан уйлар чыгашасыз төлдөгөн болот.

— Эки уй кечирээк тууй турган көрүнөт. Кеч туутан музоо кыштан кыйындык менен чыгат экен, — деп Ырысжан айткан чакта:

— Кеч эмес кышында туулган музоолорду деле сонун багып төлгө кошподукпу. Дагы айтамын бардык болгон жумуш эле багууда. Кен багууда! — деп Акмат коломтонун жанындагы татынакай кызыл музоонун маңдайынан сылап, козун отко жылытып, алаканы менен капталын ушалап жылытуунун аракетине киришти.

Акмат үйдөгүлөрү менен аркы-беркини көпкө чейин сүйлөшүп отурду да, тонун оронгон музоо жылып, калтырагы басылып, ал гана түгүл обдулуп тура турган болгондо:

— Мына азамат! Кара-тондун касиети менен көңү-
йүң ачыла баштады го? Менин кара тонум соорунга
жабылса бет аарчыдай болуп көрүнгөн шаа мүйүз кы-
зыл өгүз болосуң го?! Сокого салса керели-кечке мун-
баган, арабага салса бир тоннаны бир тарткан неме
болорсуң. Же минден ашык килограммды көрсөтүп,
эт союздун таразасында турар бекенсиң! Төл — назик
да нерсесин, төл — кызык нерсесиң го чиркиң! — деп
кызыл музоону дагы мандайынан сылап кара тондон
обдулуп турам дегенде жардамдашып тургузду да,
эшикке энесин эмизүүгө алып чыкты.

III

Кеч сары өзө: Чүйдө көк жыбырап чыга баштап,
бак дарактардын бүчүрлөрү жаңыдан жайыла турган
болгондо, аскасы асман тиреген Тяньшандын сары бе-
тегелүү адырларынын кыры кыйгас бузулуп, анда ит
жалак болуп араң карара бштайт. Өзөндөгү суулар-
дын өңү бузулуп, жым-жыртта жаткан булактардан
жылгалап суулар акты. Кеч курун төмөн карай, эртең
менен жогору карай соккон колоттордун желаргысын,
жазгы суук деп атайт. «Жазгы суу жандан өтөт» де-
ген лакап бекеринен чыккан эмес. Канчалык жакшы
багылса дагы, мал кыштан жышылып чыгат. Ошон-
дуктан жазгы малдын сөөгү жука болот деген сөз бар.
Сөөгү жукарган малга жазгы сыдырым анчалык жа-
гымдуу болбостугун малчылар даана түшүнүшөт. Ан-
дан сактоо үчүн төлдөй турган мал ылымталуу жылуу
жерге келет.

«Ак-Татыр» колхозу жылкыны төлдөтүү үчүн «Ка-
ра-Өтөк» деген жерге сүрүп келгенине 10—15 күн
болуп калган. Ушул колхоздун жылкысын илгертен
бери багып келе жаткан Иса аксакал жердин шартын
жакшы билет.

Түндө таң аткынча жылкынын арасында түнөгөн
Иса-тан сүрө берерде жээрденин ооздугун чыгарып,
чыбырдын бир учун баса кармап, чыканактап жатып
«жылкычынын куш уйкусуң» салды эле, мидый жак-

тан кишенеген бээнин үнү менен ойгонуп, ордуна тура калды. Таңдын татынакай жели ичиркентип бетке соккондо, уйкулуу көзү умачтай ачылып, аны менен кошо көңүлү да ачыла түштү.

Кечээ кечтен бери жылкыдан обочолоп оттогон буурул бээ жанараак эле тууган көрүнөт, кулуну эки жолу турамын деп кас-кас туруп, кайра жыгылып кеткенин көрүп, Иса кубанып жылмая күлдү да, жакын келди. Буурул бээ чунандап келип, Исанын атын тебе турган болгондо: — Ой, бали деген шайтандын кызыкчылыгын кара! — деп, ал азыраак оолак турду. Буурул бээнин кулуну улам обдулуп аракеттенип, акырында турду да, турар замат энесинен эмчек издей баштады. Аны көрүп жылкычы: «Ээ бул абдан чыйрак кулун экен. Күндүн мурау чачыраганча энеси менен тең жарышып калар» — деп санаасы тынып, дагы нары жакка бастырды эле, мамыктай сары бетегелүү ойдуңга эки бээ катары менен тууп, кулундарын телчиктире албай жатканын көрдү. Иса ого бетер кубанды. Бээлердин нары жагынан суу жеп кеткен узун жарды карап «Өз көз болбосо, омуртаадуу жерге тууздай экен жаныбарлар» деп ошол жер жакка бастырып келип, аттан түшүп көпкө кырынан жатты.

Эртең мененки сыдырым Исанын томууну жакасын жайкалтып, жээрге аттын жамы оого бетер жалтылдатканда, Иса «жазгы суук жаңдан өтөт» дегенди эсине түшүрүп, эки кулунду карады. Кулундардын бири эптеп өйдө туруп, энесинин эмчегин таппай, анын эки колтугун мурду менен түрткүлөп жаткандыгын көрүп, өзүнүн кичинекей баласы эсине түштүбү, же жөн эле кулунга мейрими түштүбү:

— Эме кой, эме кой — деди Алгыча болбой ошол эле колхоздун экинчи жылкычысы Жусуп укуругун сүйрөтүп Исага келди да:

— Ассалом алейкич, өрүшүн тосун, Исаке!

— Айтканың келсин. Өзүңкү да болсун, Жуктеп, — көзүн эки кулундан айырбай туруп жооп берди.

— Бүгүнкү күнү үч бээниз туудубу?

— Ооба, баатыр Сенденчи?

— Экөө тууду.

— Демек, биздин колхоздон бир түндө беш бээ тууган экен да.

— Ырас айтасын. Беш бээ бир түндө тууду. Биздин бээлердин теңинен көбү тууп калды го. Быйыл чогуу

тууду. Деги кандай тууса да, баарынан аман болгону жакшы болду. Мен баккан бээлерден баягы кар кете электе тууган эки бээнин кулуну кара-кулак болуп отугуп калды. Ал эми мына бул эки бечера эми араң жарыктыкты көрүштү. Бирок, жашың тең деп коёбуз Мал деген кызык да! Карасаң, карасаң бири тыныраак, бири бечелярээк экен. Тигил карагер бээнин кулуну туруп энесин ээмп жатат. Бул боз бээнин кулуну эми араң турууга аракеттенет.

— Бири жөнүрөк, бири түзүгүрөөк ат болот да.

— Жок андай эмес, сенин жылкыңдагы Кашка айгыр эки күндөн кийин энесин араң ээрчиди эле, эми кандай? Район боюнча байге бербей жүрбөйбү?

— Ырас, эле, кеп бечелдикте эмес кой — деди Жусуп.

— Албетте. Бытыркы аскерге кеткен тору кашканы билесин го. Мен улчу менен сүт берип, жабууга ороп жүрүп мал кылдым эле. Эми бир командир минип жүргөндүр. Ой жылкы го, жаныбар!

— Ырас айтасын Исаке. Мына бул тура албай жаткан бечера кандай сонун ат болорун билдик?

Иса жаныдан тууган кулундардын энелерин андан алыстатып айдады эле, кулундар да тамтандап ээрчип жөнөдү.

— Карачы, мына! Мал болду деген ушул. Айдоого көнөт деген ушул. Мындайча айтканда биздин колхозго бүгүн эле беш жылкы киреше кирди; эртең канча кирет. Бүрсүгүнүчү! Бүгүн эле түнү уйдан, канча кирет, койдон кирди дейсин! Жеке биздин колхоз эмес бүткүл жердеги колхоздордо ушинтип күн сайын киреше кирип жаткан кезеги. Нечен бизге окшогон малчылар ар бири төл үчүн күндүр-түндүр уктабай жүргөн мезгили эмеспи.

Иса менен Жусуп жылкынын бир жак четине чыгып, сүйлөшүп бастырышты. Карагер айгырдын үйүрүнөн дагы бир бээ тууган экен. Иса кубанганынан бали деп каткырып күлүп жиберди да:

— Мына төл! — деген сөздө канчалык байлык, канчалык береке бар! Төлдө береке да, касиет да бар! Ошондуктан төлдүн ар бири ыйык нерсе! — деди.

«Кызыл Кыргызстан», 18-апрель, 1950-ж.

КАНАЛ КӨРКҮ

Күн ачык. Боз түшүп турат. Топурак ташый турган арабага чегилген аттар ылаалап, улам башын жерге салышат. Араба топуракка улам толот да, дароо эле бош болуп кайра келип жатат.

Тээтигинде бир кара мурут жигит үстүндөгү боз көйнөгүн чечип, ак каллагын ыргытты да, кетменин колуна алды:

— Калпагыңды кийчи. Башыңа күн өтөт, — деди жанында иштеп жаткан келинчегин.

— Башыма күн өтүп эмне, куштун көлөкөсүнө тоңгон начар белем? Чечинип туруп иштесе иш бат арбыйт, — деди жигит.

Ал боз топурак тарткан жерге кетменин батыра чаап жатат. Анын тер менен жылтыраган аяктай булчуңдары жыйрылып түшүп, буураынын санындай түйүлөт. Килейген топурактарды кетмен менен чапкан бойдон алыс ыргытып, арабага салып жатат. Анын жулкунган сөмкө аттары да эмгекке ыраазы болгонсуп, ооздуктарын чайнап, топурак ташууну күтүп турат. Жигит эч нерсеге да көңүл бурбастан күжүлдөп иштеп жатат. Бирок, анын ою, максаты калалды эрте бүтүүдө экендиги дароо сезилип турат. Жигиттин маңдайынан кулап түшүп жаткан акактай туяк терлер, күндүз нуруна чагылышып жылт-жылт этет. Эмгек кызуу жүрүп жаткан кезде, чоң чаначка муздак жарма куюп, аяктарын көтөрүп бир кемпир келип калды.

— Алда жарыктык ай, эртерээк келип калбадыңмы, — деди тиги жигит

— Эч нерсе эмес садаган болоюн, ысыктын күнүндө жумуш кылган кишилер муздак ачкыч ичип турса жакшы болот, кел кагылайын бир аяк жутуп ал, — деди кемпир. Чуңкурураак келген кара аякка мөлт-калт болуп куюлган максым жигиттин колуна тийди. Ал максымдын үстүн бир үйлөп алды да, күндүздөй кара мурут баскан ээрдик малып жута баштады. Аякты дем албай жутуп, тартып жиберди да, — куйчу, куйчу, — деди.

— Бадакетинди алайын, мен сизер үчүн алып келбедимби, иче гой садагасы, — деди кемпир дагы бирди куюп жигитке сунду. Ал аякты токтооттоостон туруп тартып жиберип, чор баскан алаканы менен муруттун эки-үч сылап алды да, маңдай жагындагы тоону бир

карап, каналды бир карап, кетменин колуна алып ишине кирди.

— Ээ балам, ушу канал бүткөндө кандай жыргал болор экен аа! — деп чал жанындагы балага бир карады да, кайра күрөгүн жерге батыра сая баштады.

— Сонун эле болотко, аке! Ушул жерден Чүйдүн мелтилдеген дайрасы агып өтсө укмуштуу кубаныч болот эмеспи. Көбүнчө ушул биз казып жаткан жерден акса, сонун го дейм. — деп бала чалга карабастан замбилге топурак ыргыта берди.

— Деги биз көрбөсөк дагы балдар силер көрсөңөр биздин ырыс ошо болот айланайын.

— Жоок... аке сиз да, мен да көрөбүз, 43-жылы суу агат дейт ко! Эгер биз чамдап ушул жүрүшүбүздөн калбай иштесек, балким 42-жылы суу агызабыз, — деп бала топуракты ылдам ыргыта берди. Чал ар түрлүү ойго түшүп жатып, жумуш бүттү деген желектин көтөрүлгөнүн да сезген жок.

— Аке, желек бая эле көтөрүлбөдүбү, кетпейлиби?

— Желегин экөөң кое тургулачы, садагандар, мына бир үймөктү ташып коюп анан кетеличи, кагылайын, — деп чал үймөктү замбилге сала баштады эле бала арданды окшойт, ал дагы шакылдатып замбилге топурак үйө баштады.

Чал бети колун жууп тамагын ичти да, карт кекирил коюп төшөгүнө барып жатты. Ал канал жөнүндө ар түрдүү ойлорду ойлоп жатып, уйкуга чөмүлдү.

...Тигине, суу мелтилдеп, каналда жык-жыйма болуп агып жатат. Кече эле төө тапан менен шыбактан башка эч нерсе чыкпаган талааларга жүгөрү ыргалып чыгып калыптыр. Ар бирөө жоон сандай. Тигине такта-такта болуп ак буудай ыргалып турат. Жап-жашыл жибек килемдей болуп турган кызылча талааларын карачы. Тээтиги колхоздун уйлары аралап кетти эле жондору да көрүнбөй калды. Бул эмне? Бул кара кыяк, беде эмеспи. Капырай, тээтиги челектей болгон дарбыздарды карачы, жумуштан чарчап келип бир тилим жесе киши эс ала түшөр эле. Бышканына чыдабай коондордун жарылып кеткени эмнеси?.. Апий... баарынан дагы мына бул кызыл алмалардын самсаалап турганын карачы. Көлөкөсүнө килемди жая коюп бир эс алайынчы. Ой тобоо... торгой түгүл сасык үлүп келбей турган жерге токой чыгып, булбулдардын сайрап жатканын көрчү! Тээтиги көк

шиберди аралап жүргөн калың мал, биздин колхоз-дуку эмеспи. Чал сөзүнүн аягына чыга электе эле тушунда оттоп турган карала ат бышкырып жиберди. Чал уйкусунан ойгоноор замат тура калды да, күн чыгышты карады. Күн асманды кызыл адоого бөлөп чыгып келе жатат эле.

— Ээ балдар, тургула жумушка бараар убак болду, — деп чал аттарын арабага чеге баштады. Бир аз убакыт өтпөй эле, эртең мененки муздак топурак күртүлдөп казыла баштады. Карыя түндөгү түшүн улам эстеп алып, улам ыкчамдап казып жатат. Ал эртең мененки чыккан муздак терин бир аарчып алды да:

— Ой, балдар, канал күндөн күнгө көркүнө чыгып келе жатат! — деди.

КЫРГЫЗ ОФИЦЕРЛЕРИ

Кыргызстандын жыйырма жылдыгындагы уюштурулган көргөзмөдөн чыгып үч аскер жигит келе жатышты.

— Биз кеткенден кийин согуш күндөрүндө да зор өсүш болгон экен.

— Ооба, ошондой экен? Бул өсүш биз кеткенден берки дейсизби. жыйырма жылдан берки өсүштөр — деди лейтенант танкист жигит.

— Жок, жолдош лейтенант. Биз фронтко жөнөгөн 1941-жылы деле Кыргызстандын он беш жылдык тою болуп, ушундай эле көргөзмөнү көрүп кетпедик беле? Андагы көргөзмө менен, азыркы көргөзмөнүн эң чоң айырмасы болуп турбайбы. Биздин республика, кийинки жылдарда да көп өскөндүгү билинип турбайбы? — деди старший лейтенант кавалерист.

Жогоруда биринчи сөздү сүйлөгөн үч ордендүү учкуч кенже лейтенант Бекбаев Током эле.

Ал Ат-Башынын этактуу «Ак-Жар» колхозунан Экинчи сөздү айткан Таластын Кең-Колунан, азыр гвардиянын лейтенанты, эки ордендүү танкист Ибраимов Кудайберген эле.

Үчүнчү сөздү сүйлөгөн, төмүндө катары менен үч орден тагынган кавалерист, гвардиянын старший лейтенанты Кудаймендиев Убайдулла (Кичи-Кеминдеги) «Кертабылгы» колхозунан эле.

Кызыл Армиянын бул баятыр офицерлери, үчөө тең кыргыздын эр жүрөк үлддери Аскердик кызма-

тын иштеген жерлеринен дем алышка келишип. Фрунзеде Кыргызстандын жыйырма жылдыгындагы көргөзмөнү көрүп, ушул жерден баш кошушуп чыгып келе жаткан учурунда биз алар менен кездештик.

Күн чайыттай ачык болучу. Жазгы күндүн нуруна чагылышкан ордендер үчөөнүн төшүндө тең жаркырап турат. Үчөөнүн сөздөрү азыр жалаң гана көргөзмө жөнүндө бара жатты.

— Биздин Кыргызстанда үкмуштуу кендер бар эгено — деп гвардиянын старший лейтенанты Убайдулла Ала-Тоону кубанычтуу көзү менен бир жалт карап алды.

— Баарынан да Балыкчыга баруучу темир жол курулушу кызык экен. Эми келгенде поезд менен Боомдун капчыгайын жаңыртып өтөбүзгө — деп, Ат-Башылык учкуч Бекбаев Токон айтты. Алар сөзүн уланта берди.

Сөздөн сөз чыгып олтуруп сөздүн эң кызыгына киришти.

— Сиз Украинада болдукузбу? — деп Бекбаев Ибрагимовдон сурады. Ибрагимов аз-аз жылмайып күлүп алды да, кайра мостоё түшүп шапкесин артына жылдырып коюп:

— Ээ.... Баатыр адегенде Панфилов дивизиясында болуп Москваны коргодук, андан кийин Украинада турганда, биздин Ленинградды коргоого жиберген. Ленинграддын жанында душманды талкалагандан кийин, Карельский перешейкада болдук. Анда да, катуу салгылашуулар болду. Ал кезде мен танканын командири болучумун. Так ошол учурда менин танкамдын күчү менен душмандын төрт доту, үч дзоту, жети замбиреги жана финдердин 35 солдаты жана офицерлери жок кылынды. «Кызыл Жылдыз» жана мына бул орденди ошондо алдым — деп төшүндөгү орденди уялыңкы тартып бир карап койду.

Берлинден кырк километр алыстыктагы Фростенберг деген шаарды алар замат, «согуш бүттү» деген кабар келип калды. — деп Ибрагимов өзүнүн башынан өткөргөндөрдү кыскача айтты.

— Сиз кайсы багытта болдуңуз? — деген кезектүү суроо гвардиянын старший лейтенанты, кавалерист Убайдулла Кудаймендиевге берилди.

Убайдулла ушинтип уялган немче бир аз турду.

— Эмесе болуптур жолдоштор, аз гана ангеме салып берейин — деп сөзүн улады.

1942-жылы согуштун отун биринчи жолу араландым. Ошондон баштап, туура Сталинграддын өзүнө чейин келдим. Жетинчи, саярдык, кавалериялык корпусунун катарында туруп, Сталинградды коргодум. Сталинграддын жанында, биздин аскерлер душманды кандайча талкалагандыгы белгилүү. Мына бул «Кызыл Туу» ордени менен ошондо сыйландым.

Андан кийин Чернигов, Мозырь, Калинин шаарлары үчүн болгон согуштарда катышып, «Кызыл Жылдыз» орденин ошол согуштар үчүн алдым. Душмандын территориясынан өткөн учурларда биздин бөлүк, Люблиндин жанындагы туткундар үчүн курулган Майданек деген концлагерде кыймоодо жаткан миндеген адамдарды бошотуп алды. Ошол убакыттан көп күндөр узабай эле Висла дарыясынан өтүүдө чалгынчылыкка жеке катышып, душмандан «тил» алып келгендигим үчүн Ата Мекендик согуштун орденинин биринчи даражасы менен сыйландым.. Ээ... жолдоштор, ар кимибиздин баштан өткөргөнүбүздү айтып олтурсак укмуштуу окуялар эмеспи. — деди да учкуч Бекбаевге карап күлүп старший лейтенант Кудаймендиев сөзүн бүттү.

Чынында да, бул үчөөнүкү согуш окуя. Үчөө тем эрдик көрсөткөн, Родинабызды коргоого эмгек сиңирген жигиттер, үчөө согуштагы өткөргөн күндөрүмдөгү өзүлөрүнүн санааларын ойлоруп, тилектерин айтышты.

— Согуштагы өткөргөн күндөрдүн кайсылымы эсиңизде бекем сакталат деген суроо болсо, эмне дээр элеңиз? — деп Кудаймендиев суроо берди. Мен Москванын алдында душманды кыйраткан күндөрдү эсте бекем сактаймын — деди Ибраһимов.

— Сталинградда цементтердин тандаалма аскерлерин талкалап, Паулюсту баш кылып, колго алган күндөрчү? — деп Сталинграддын коргоочусу Кудаймендиев айтты.

— А, тогузунчу май эмне? — дегенимде бардыгы дагы каткырып жибершти. Тогузунчу майды бүткүл эл күткөн, ошондуктан бардыгыбыз да күндү эч эстен чыгарбайбыз — деди офицерлер. Алар калын бактуу көчөнү аралап, Ада-Тоо кинотеатрына көздөй жөнөдү.

«Кызыл Кыргызстан», 1946-ж. 9-май

Душмандын чек арасынан өтүү жөнүндөгү буйруктун келгенине аз эле убакыт болду. Ар бир бөлүктөрдө митингелер өткөрүлдү. Эми бир аз минуттар өткөндөн кийин эле биздин кызыл аскерлер өздөрүнүн эрдигин, күжүрмөндүгүн душманга көрсөтө башташат. Биздин кубаттуу куралдардан душманды куйкалап жок кылуучу жалындар бүркүлөт.

Айлана тыптынч... Бардык бөлүктөр өзүнүн тийиштүү жерлеринен орун алышты. Сүрдүү замбиректер эбак даяр болгон.

Ар ким ичинен тынат. Ар ким «алга» деп бериле турган команданы гана күтөт. Үн жок. Сөз да жок. Ушул азыр дагы тынчтык бөтөнчө сезилет.

Түндөгү түшкөн жаңы карлардын жыгач бутагына токтой албай «шалп-шалп» этип жерге түшкөнү угулат. Шынга бойлуу карагайлардын бутактарын кыдырып учуп, шажылыктаган сагызгандарга эч ким назар салбайт. Көшүлгөн токой дагы бир нерсени күткөнсүйт. Ар бир кызыл аскер командирлердин буйругун күтөт. Алар сааттарын карап, болжолдуу убакытты күтөт.

Мына! Биз тараптан атылган ракета күтүлгөн секунддун келгенин билгизип, зуулдап өттү. Анын артынан замбиректер удаа атылды. Биздин снаряддын октору душманды карай кыпкызыл жалын болуп учуп жатат.

Күркүрөп жаткан замбиректердин үнү айлананы каптаган тынчтыкты бузуп, уйкусун умачтай ачты... Көшүлүп жаткан токойлор чыйрыккансып силкинди. Бубактаган карлар күбүлүп түшө баштады... Жер дүркүрөп, айлана дары жыттанды... Бизге айбат кылып, каяша айтып атылып жаткан финдердин жарамсыз куралдары оозуна кум куюлгансып жаагы жап болду. Болот таякалар күрүлдөп алга карай арыш салды.

Ак финдердин күч топтогон жерлеринин баарын биздин замбиректер бырын-чырын чыгарып талкалагандан кийин, алар минутча туруштук бере албай качышты. Ак финдердин чек арадагы заставаларынын үйлөрү өрттөнүп жатат, зым карагайлар биринин артынан бири кулап жатат.

Кубат беш атарын бекем кармап өзүнүн ротасы менен алга карай кетип барат.

Чукул бет мандайдагы калын токойдун арасынан

мылтык үндөрү чыга баштады. Алар ар кайсы ыңгайлуу жерлерге майда замбирек, пулеметтор орнотушкан, жыгачтын түптөрүнө снайперлер отургузган. Ак финдер «бул жерге эч кандай күч келе албайт» дегенсин бизге карай ок жаадыра баштады. Батальондун командири жолдош Ибрагимовдун:

— Тоскоолдуктар жок кылсын! — деген команда: сы менен кызыл аскерлер ар бир ыңгайлуу жерлерден жай алышып, душманды бирден сулата башташты гана уламдан-улам ойлоочу эле.

Бирас, аскерде жүргөн соң, согушту ким ойлобосун, биздин ыйык чегибизге кол салуу эч көздөрдүн колун талкалап, ок ичинде — от ичинде күчүн сынап, күжүрмөндүгүн, эрдигин ким көрсөткүсү келбесин. Бул иш ар кимдин башында го!

Мына. Кубаттын күткөн убагы келди. Тизеден карды жиреп, Мекенди, партияны ооздорунан түшүрбөй шандуу кызыл өскерлер улам алга жылышты.

Кубат кардан аран башы чыккан дүмүрдүн далдасына жетип беш атарын бутагына арта салып коюп, көзүнө илинген финдерди бирден терин жатат. Алардын коркок колдору менен атылган октор Кубаттын үстүнөн чуулдап алыс өтүп жатты. Ага эч ким көңүл бурбайт.

Душмандан жашынган токойдун сол жак бетинен от тынбай жаркылдайт. Кубат дароо карады. Ал чон ак кайыңдын түбүнө оронотулган финдердин станковой пулемету эле. Кубат пулеметтүн калгандарынын ортоңку тешигин кароолго мелимдете алып, беш атарынын куроун басып алды эле. пулеметтун жаагы жап боло түшүп, кайра дагы тытырай баштады. «Ии.. кезек экинчице келди го, сени да жайласам, кезек кимиче келер экен» деп беш атары менен дагы бир басып алды эле, пулеметтун жаагы биротоло тынчды.

— Пулеметту сен жайладыңбы! Азаматсың, мен бир жолу мээлеп, жаза атып калдым эле. — деп Кубатка карады, ага коңшулаш жаткан кыяже командир жолдош Смирнов.

Барган сайын душмандар тараптан атылган октор азап баштады. Биздин пулеметтордон, беш атардан, танкалардан, замбиректерден атылган октор — душмандын калкаланган токойдун күлүн асманга чыгарып жатты.

Капитан жолдош Ибрагимовдун:

— Алга! — деген командасы менен батальон жан чыдагыс сүр менен чабуулга кирди. Биздин чылк болоттон жасалган танкалардын бетине келип туруштук бере албай чатырап жыгылып жаткан карагайлардын үнү душманга ого бетер коркунуч туудурду.

Мындан бир аз убакыт мурун ак финдерди койнуна каткан токойдун арасы менен эр көкүрөк кызылдар жүрүп бара жатат.

Актардын чала октолгон замбиректери турат. Оозунан алсыз көк түтүн чыгып, көзгө пулеметтор учурайт... Тетиги ак кайыңдын түбүнө орнотулган пулеметтун жанында биринин үстүнө бири жыгылып Кубаттын колунан кыйраган пулеметчиктер жатат...

Мына бул окуптун кырына арта салынып эки буту асманга көтөрүлүп снайпер сулаган... Тээтиги карагайдын түбүндө оозунан кара кочкул арам кан куюлуп чыйратылган муруту менен офицер жатат. Таштай качкан мылтыктар, офицерлердин чечип качкан булгаары тондору, кооздоп жасалган дүрбүлөрү, тапанчалары жатат.

— Шымынан башкасынын баарын эле таштап качкан экен да? Бул «баатырлар» дейт Кебирев.

— Бир аз бара түшүп, дамбадарын да көрөсүн, — дейт лейтенант Плешков.

Кубат өзүнүн командири Смирновдун артынан түшүп душмандардын изин кууп баратты. Токойдун арасынан анда-санда мылтыктын үнү угулат. Алар ар кайсы карагайлардын бутактарына жашынып алып атып жаткан ак финдер. Бирок муну менен алар жан сактай алышпайт. Биздин кызыл аскерлердин көзүнө илинер замат беш атардын окуна кулап, жыгачтын башынан жоруча «талп» этип жерге түшөт.

Чукултан чыккан мылтыктын үнүнө жалт карай тааганча болбой, Кубаттын оң кабагынын үстүнөп «ж» «чуу» деп өттү. Кубат дароо бутай берип, жанындагы карагайга сүйөнүп, оң чыккан тарапты карады эле, карга өңдөштүрө чолок ак тончон, ак көрпө тумакчан фин, бутактуу карагайдын башына отуруп алып Кубаттын командири изэлеп жатканын көрдү. Кубат сөгөлөй калып тартканда, офицер тегеренип келип түштү.

Актардын чала октолгон замбиректери турат да. Ушул октун кийин Кубат от ичинде жүргөн элдин

уулу, анык ээр жёткен азамат экендигине толук ишен-
нип, ичинен:

«Эр жигит эл четинде, жоо бетинде» деп өзүнө-
өзү сыймыктанды. Беш атарын белендеп кармап, дагы
алга карай душмандын ичинен жөмөдү...

ЖАЗГЫ ЖАЙЫТ

— Чек!.. Чээк! Ай желмогуз ак эчки, көк кууй тур-
ган маалдан даде өтүп кетти. Же Суусамырды самап
калдыңбы? — деп жоош тору ат минген тегерек сакал
кызыл абышка, койдун бедени беттеп жайылганы
учун кайырды. Биздин айткан саламыбызды күлүп
кабыл алды дагы:

— Ээ балдар, быыл жыл да жакшы, төл да жак-
шы болуп жатат ко? А деп жааган жаанга караганда
жаз кичине каткаланыраак болор бекен деп чочула-
дым эле, эч нерсе эмес, аягы оңолуп кетти. Менен ко-
роомдо анча-мынча картан койлор бар эле, жаанды
көтөрө албай козу салып жибербесе экен деп, коз ме-
нен тамак бердим — деп козулар менен жайылып жат-
кан койлоруна дагы бир жолу көз жибертип койдү да,
жанындагы ээрчип жүргөн кичинекей кызы Сабара-
ны:

— Тиги жатып алган козуларды тургузуп койчу ай-
ланайын. Азыр жер сыз, өшкөсүнө сыз өттү, козулар
начар болуп, кээси өлүп да калат. Козулар торолуп,
оттуканча аябай сак болуш керек. Андан кийин
алар кайра мени багат — деп кызыл чийкил чаа
карс-карс күлүп, буржуйган чом козу менен жайкал-
ган сакалын сылап, жайылып жаткан койлорго дагы
бир жолу карап, мөлтиреген Чүддүн талаасына көз
жиберип, кайра Ала-Тоого бурулуп, көкүрөгүнүн ту-
рушунча кериле дем алып күлүмсүрөтү.

Бул Ивановка районундагы Бидеиний айылдык
Советинин «Социалчы» колхозунун алгерттен берки
кой баккан чабаны Абаков Чыпакбай эле.

Чыпакбай быыл туурө 68 жашка чыкты. Бул
киши колхоз жапы уюшулганнан баштап үшүл күнгө
чейин кой багат. Чыпакбай аксакал а деп койду ко-
лума алганда, ушул «Социалчы» колхозунун бадыты
200 баш кой бар эле. Аны дагы Кочкор районунан
колхоз көп чыгым болуп жатып кетип калган Ал 200
койдун көпчүлүгү аксап тектен, кары-картаң жанды

майда-чабыр эле. Азыр ал 200 кой он эсе көбөйүп, саны 2 миңден ашты. Быыл жалаң тубары 800 баш болду.

— «Кеңеш» колхозуна жете алар белеңиз?

— Жоок балам, ар бир жүз баш койдон канча козу алуу жөнүндө «Кеңешиндин» кайсы чабаны болсо да мелдеше алам. Бирок жалпы санынан теңеле албайм. «Кеңеш» күчтүү, «Кеңеш» кыйын, — деп абышка башын чайкады. Бирок анын өзүнүн малы да жана башка колхоздордуку да ушул «Кеңештикпендей» болсо экен деген тилеги чалдын жүрөгүнөн ап-ачык көрүнүп турат.

Абаков Чылпакбай илгертен бери мал менен келе жаткан киши. Ал малды багылышы, аман сакталышы жөнүндөгү эң тажрыйбалуу адистерден кем билбейт. Өзүнүн баккан койлорунун баарын өңүнөн билет. Өңү гана түтүл кайсы бир койлорду, өзү үйдө олтурса да эшиктен маараган үндөрүнөн билет. «Ии, бул баягы буту сынык бир ай убара кылып жүрүп айыккан кара кой экен... Бул, былтыр эгиз тууган боз кой... Ээ, мурдагы жылы козусун упчу берип багып чокойткон боз кашка кой эмеспи» — деп жатка билip турат.

Кийинки төрт жылдан бери Чылпакбай баккан коороо, чыгашаны билбей келе атат. Чылпакбай 1946-жылы төлдү аман сактап көп киреше киргизгендиги үчүн 27 козу, 1947-жылы 37 козу, өткөн 1948-жылы 45 козу кошумча эмгек алды. Канчалык ак ниеттүүлүк менен иштесе, ошончолук эмгектен арсый тургандыгын Чылпакбай жакшы түшүнөт. Ал айтат:

— Ээ балдар, биздин колхоздун эгин баккандары, кызылча баккандары ак буудайдын нанын туурасынан чайнап, кантты кардай сүзүп алышып, «Жер эмгекти жебейт Чылпакбай, көрдүңбү жерди жакшылап айдап, жакшылап эмгек кылдык эле ушинтип жарып жатабыз» деп мага сынтагышат. Анда мен былтыркы күздө санап туруп, каймактай семирген козулардан 45ти алып, алардын алдынан айдап өтүп, «мал дагы эмгекти жебейт экен көрдүңбү?» Бул менин малга кылган мамилемдин артыкчылыгы!» деп мактандым.

Чылпакбай жайыттын четине тигилген жалпак боз үйгө ээрчитип келди. Ал «жайытты көрүп олтуралы» деп эшигин түрдүрүп коюп, үйүнө киргизди. Бир бир жак капшытта көгөндө тизилип байланып жаткан

жаш козуларды карадык эле, ал бизге дароо түшүндүрө баштады:

— Бул козуларды үйгө байландыгымдын себеби: булар начарлар. Буларды эшиктеги күпкөдөгү козуларга кошоюн десем тың козулар тепсеп кое турган. Мына бул эмгегинин жара козу эгиз түндө тууду. Эшикке чыкмак түгүл, энеси кандай экенин тааный элек. Мына бул жалбырска кара козунун энесинин чапчаныраак кыялы бар эле, эки күндөн бери жерип эмизбей жатат. Жонуна туз сыйпап телип жатат. Эптеп экөөнү «элдештиреминго». Мына бул ак козу менен моюн алышып жаткан ак төбөл кара козу экөө бир койдун баласы. Жаратылыштын чеберчилигин карачы, эл ишенбейт, а эгиз экендиги чын. Энеси сүттүү кой эле. Эркинче кое берсе, жаш немерелердин ичи бузулабы деп булардын энесине тетиги жаткан көк козуну жагысып алып турам. Мына бул кичинекей кызыл козу токтунуку эле, энесинин эмчегине жетпейт. Күзүндө энесинин бою буга жетпей каларына мен кепил. Азыр өсө бер деп багып жатам. Тээтиги жаткан коендон окшош үч боз козу бир койдун баласы. «Эчки төрттү тууйт экен, биз үчтү тууп бир көрөлү» дешсе керек. Койлордон да ушинтип үчтү тууганы болот экен. Бирок булар эмеспи эмгенде «чатак» чоң чыгат. Анткени жаратылышта болгон эмчеги экөө эле эмеспи, тигил экөө эме баштаганда артык баш калганы чый-пый чыгып эмеспи айлана берет. Бирок кайсы бош калганына учу даар болот, ошондон сүт беребиз. Эми балдар кой төлдөй баштагандан берки менин «чыгашам» тээтиги баш жактагы кара козунун буту гана болду. Аны бая күшү жаңы туулганда койлор сындыра басып кетиптир. Шакшак менен танып койдум. Көтөрүп эмизип жатам, жаш сөөк эмеспи айыгып кетер — дей Чыпчакбай абышка бизди көгөндөгү козулар менен тааныштырып чыкты. Ал бир аз ойлонуп турду да:

— Мага бекилген 320 баш тубар кой бар. Анын ичинен 261 кой тууду. 52 кой эгиз козу берди, калган койлор тууй элек. Алардын арасынан да бир тобу эгиз тууйт ко дейм. Анткени жылда эгиз туун жүргөн таанымал койлордун көбү азыр тууй элек.

Биз быйыл Кыргызстандын Апыракайында Койтондун күмбөзү деген жеринде кыштадык. Койлорго жылгымдан жылуу короо жасап, алдым күрөк сактап

чыктым. Ошондуктан быйыл төл ирдүү жана чыгашасыз болуп турат. Адам улам барган сайын, улам карган сайын акылына келеби деп калдым.

— Быйыл ишенизде кандай ийгилик бодоттун деп, калайды кой бермисин деп башчысы жолдош Макеев Эшенкул сурады эле:

— Ишти көрбөй турасыңбы? Төлдү көп алып аман сактоо үчүн Салпагаров Карачык, Ыбраимов Нияз менен мелдешке чыктым эле, азыр алардан алда бара жатам. Быйыл жалаң кошумча эмгек менен чектелбестен, дагы башка үмүтүм бар. — деп кемпири Сагынды карап койду да-бая күнү өзүн окуп бердин. Өкмөт мал жөнүндөгү үч жылдык план бериптир. 25 жыл мал бакканына Ленин ордени тиет дейт. Илгертен беркине эсеп кылса мага эки орден тиет. Колхоз уюшулгандан берки бакканымды санаса Эмгек Кызыл Туу орденин алам го, — деп мактанып төшүн чапкылап күлүмсүрөп:

— Ишим ийгиликтүү болсо, баатыр да болуп каламбы?! — деди.

— Оолда, сен карыганда баатыр болбой эле малыңды жакшы багып, мени кошо багып эле жүрсөң — деди кемпири.

— Оой, куруп, кал десе — баатыр эмне, жалаң жаштар эле болот дейсиңби? Былтыр Куланак районунан баатыр болуп газетага сүрөтү чыккан мага окшогон эле чал экен го. Эмгекти жакшы кылса, эмгек менен элге, өкмөткө жакса кары-жаш дебей ошол баатыр да! Сен баатыр десе, жалаң эле жоо сайгандарды түшүнүп жүрсөң керек?! Мен баатыр болсом, болуп калууга мүмкүнүм.

— Ооба, баатырсын. Кээде кой үрккөндө үйдө кыйкырасын, — деп кемпири сөз менен чымчылады эле:

— Оо, кудай аткыр десе, сен эшиктен кыйкырып канча жолу карышкырды мага тирүү көтөрүп келдиң? Былтыр билесиң го, зоотехниктер келип бракка кой чыгаравыз дегенде «жылыга эгиз тууйт» деп чулук кулак боз кой менен чоң кара койду тиши түшүп калса да алып калдың го. Аларга кыш бою улпак берип багып чыктың эле азыр экөө тең эгиз тууду. Мина ушундай иштин менен бак.

Чылпакбай биз менен эшикке чыгып айланасын

карап жайылып жаткан коюн көрүп, эки жакка дагы көз жүгүртүп туруп:

— Карагылачы балдар! — деди, — карагылачы сары өзөн Чүйдүн кенендигин кара, жазгы жайыттын тардыгын кара! Мындан бир нече жыл мурун жер ээи эле жатчы эле. Анткени, мал аз эле. Эгин аз, айданчу эле. Эми карагылачы, тигил жактагы колхоздун жери, бул жак дагы колхоздуку. Тигил жерде беде бар. Тээтиги тасмадай мелтиреген кызылча. Анык береке ушул кызылчада болот экен. Мына бул жак эгин талаасы. Көрдүнөрбү, баары кыржаап сонун болуп турат.

Эми жакында Суусамырга көчүү керек. Төл торолсун. Кыркуу бүтсүн. Койлорду дарыга салып бир-эки жолу туз берип алып көчөбүз. Мына бул аркайган ала тоонун нары жагы, Суусамыр жайлоосу. Биздин мал ошого барат. Кышкы чилденин адамды жадаткан узун түндөрү, Суусамырдын бир күнү менен унутулат да калат. Күзүндө жанагы көгөндө жаткан чабал козулар эмесинен айрылгысыз болуп семиришет. Азыркы кылган эмгек, алардын адамды кубандырган бир гана көрүнүшү менен унутулат. Ырас балдар, өзүңдүн кандай эмгек кылганыңды өзүң унутасың. Бирок Өкмөт унутпайт. Биздин ар бир эмгегибиз кагазына жазылуу эмеспи? — деп Чылапкбай абышка жазгы жайыт үстүндө биз менен көпкө чейин аңгемелешти. Бир аздан кийин атына дароо минип.

— Кошула балдар! Кокуй, койдун тигил жагы күздүккө кирип бара жатат, — деп желдире бастырып жөнөп кетти. Күзгү аңгемеге чейин кошунуз дегенсия биз да карап туруп калдык. Карылыктап бүкүрөйүңкү тартып калган чал, өзүнүн кашак тору атына жарашып улам нарылап, жайылган койдун күздүк жак четине кетти.

Ырас! Мындай кишилердин эмгегин ээ да, өкмөт да унутпайт.

«Советтик Кыргызстан», 18 май, 1949-жыл

ТАЛААДАГЫ ТАМАША

Эй, келин! Тиги четки жээкте отунч жан кайышын теңдесен бизде, бир жак санын айкап койбодубу

— Айдоонун тигил учуна чыкканда ондоюн аке!
— деп кара тору келин буурулду узун шапалак менен чаап, соконун тишин жерге чөгөрдү.

Айдоонун учуна чыгып жанагы кара тору келинчек жазардеяттын жан кайышын ондоду да, аттарды бурду. Кырынан сүйрөлүп бара жаткан соконун тиши күндүн нуруна чагылышып, көз уялтып бара жатканда келин сокону кайра кармап калың кыртышты как жардырып казыдай тилдирди.

Бирн консо, бирн көтөрүлүп сайрашкан торгойлордун үнү эмгектин эмеги сыяктуу угулат. Жагымдуу жаздын көркү, жалаң гана далыны чымыраткан күндүн илеби эмес, кызуу кайнаган эмгек да өкүм сүрөт. «Жаз жарыш, күз күрөш» дегендей жазгы эмгекте бардыгы жарашат. Барлыгы бирине бирн атаандашат. Айдоонун бетин көрккө келтирип бара жаткан келинчектин дагы бир жарышкан курдашы бардыр. Балким ал да буга атаандашып айдоону алды менен бүтүүгө тырышып жаткан чыгар. Алар жалаң гана айдоону мурун бүтүүгө эмес, түшүмдүн көп болушуна да кызыгышат. Мына ошондуктан — экөө тең сапат үчүн күрөшүп жатышат.

Жан-жаныбар ойгонот,
Жарашып ак таң сөгүлүп,
Жаркырап нурлар төгүлүп.
Жарпынды жазат башкача,
Жакыны артык көрүнүп.
Жагымдуу жазгы эмгекке,
Жабыла кирдик чөмүлүп.
Жалкандап тиштер тилгенде,
Жалп этет чымдар көмүлүп
Көлчүлүк үчүн ырдаймын,
Көңүлүм толуп ташканда.
Көйкөлүп жаткан кен талаа,
Көңүлдүү экен жаш жанга,
Көрк берет ушул трактор,
Көк түтүн бур деп асманга...

Деп ырдап тракторчу Эмилбек махорка салган баштыгынан майланышкан колдору менен чылым ороп тартып, дүкүлдөгөн үнгө кошулуп эмгектин ырын дагы улантат берди. Күн чанкай түштүн кичине кичкей бергенде сокодогу унааларды отко ко-

юшуп, Жапаркулдун бригадасы тегерете олтурушуп түшкү тамагын иче баштады. Элдин чөтирээк жагын-да отурган узун бойлуу сары жигит, кып-кызыл бышкан нандан бир сындырып алды дагы:

— Капырай, ушул нан былтыр ушул маалда айдалган буудайдын наны ээ? — деди.

— Жоок ботом, кышында январь айында бышкан буудайдыкы эмеспи? — деп жанагы кара тору келин какшыктады эле, бардыгы каткырышты.

— Анан былтыркы биздин буудайдын түшүмү укмуштуу сонун болду эле го — деп сары жигит дагы айтканда:

— Ооба, көбүнчө сенин «күжүрмөн» эмгегинден болду го, алаканына тикенек кирип алты күн жүрүп, көк кежигем ооруйт деп көлөкдө жатып жүрүп былтыр «жакшы» иштеп койбодунбу? Сен болбосон биздин бригада мол түшүм ала албайт эле го?! — деп келин дагы чымчып өттү.

— Койсоң эми Жамал, былтыр эмгекти менден арбынырак алгайга дердейип жүргөн тура. Быйыл көрүшөбүз го, — деди жигит.

— Көрүшсө, көрүшөбүз го!

— «Шакылдаган келинди үй чечкенде көрөбүз» дегендей сени күзүндө көрөбүз го. Эмгек белгемде эмес эле, ушул баштан сынашалы да, азыркы аракетибиздин бардыгы күздүн аракети экенин кам да болсо билет. Чыгарчу өнөрүндү ушул баштан чыгар. Күздү күтсөң дагы былтыркыдай болуп каласың. Бүгүрсө быйылкы мөрөйдү да биздин ээең алат — дед Жамал сөзүн жыйнаганча.

— Ооба, жылыга эле силерди чыгарып жиберери-бизди кудай билет.

— Кимибиз мыкты иштесек, ошонубуз өтөбүз, — деп Жамал соогого увааларын чеге баштады. Жаркылдаган соконун тиштери кара чымдарды каршы-терши тиллип эмгектин эркин кучагындагы аракеттерин уланта берди.

«Ысык-Көл правдасы», 1947-ж. 26-март

АК КОЯДУН ӨЛҮМҮ

«Ойбайың» кыштоосунда кыштаган «Үлгү» колхозунун койлорунан кийинки беш күндүн ичинде 8

баш кой, эчки өлүп кетти деген кабар Жумгал райондук жер бөлүмүнө жетээр замат, райондун мал доктору Иван Тимофеевич Здор атын токуна баштады. Ал ар бир дары дармек үчүн, ар бир буюм үчүн үйүнө кирип чыгуунун ортосунда: «Бул эмне деген иш. Кандай оору болду экен? Мен барганча дагы бир нече баш өлүп калып жүрбөсүн?» — деген ойлорду кайра-кайра ойлой берип, атын кандай токуганын, керектүү буюмдарын куржунга салып, атына артканын, кантип бат кийингенин өзү дагы сезбей калды. Оозгу үйдө илинип турган кызыл саптуу камчыны алып, ички үйгө кирип кроватта момурап уктап жаткан баласын маңдайынан өөп, саксак кара көрпөдөн жазы жака салган чоң кара тонду баса кийди дагы, эшикте суукта бүрүштөп турган жээрде атка шап минип жөнөп кетти. Чыйрыккан ат төрт бутундагы така менен чилдеде зынкылдап тонуп турган чоң жолдун чыйырын карчылдатып каза басып, жалкылдаган жол жүрүшүнө салып, Здордун караанын тумандан ак буу чыгып жаткан чоң суунун көпүрөсүн карай алып кетти.

• • •

Жээрде аттын таноосунан көк буу чыгып, мойнуна кара тер чыпылдап калган кезде, кадимки Көкөмерем капчыгайынын оозуна жакындап калды. Бул жердин баарысы Здорго тааныш. Мындан 4—5 жыл мурун ушул Көкөмерем капчыгайын аралап Суусамыр — Жалалабад жолу курулган эле. Мына ошол казылган чоң жол бүттү. Тээ-тетиги ак бубактар баскан кайындары бар ичке капчыгайды карай кеткен жалгыз аяк жол, те ошол «Ойкайынга» алпарат. Жайкысын аскадан аскага урулуп, ак көбүктөп бышылып атып жаткан «Ойкайындын» тунук суусун кышкысын деле туп-тунук муз орогон. Бирок, ошол тунук муздун алдынан дүңгүрөп чыгып жаткан добуш «Ойкайын» суусу дагы мөңкүп жатканын билдирет. Ошол мөңкүгөн суунун үнү Здорго кээде койдун маараганындай, жылкынын кишенегениндей добуш берип жатты. Ал үндөр Здорду ого бетер атын темириндирүүгө мажбур кылып, баягы кашардагы өлгөн койдор да маарап жатып, өлгөн сияктуу болуп шаштырып жатты. Каш карарып иңир кирип калгандыгы капчыгайдын жалгыз аяк жолун жээрде ат мурун нечен жолу баскан немедей болуп шар гана таап кетип

бара жатат. Ал чарчабыраак калса дагы, сыр билгизип камчы салдырган жок. Бирок, анда-санда бышырып койгондугу анын кыйналыч тартып бара жаткандыгы мал доктурга белгилүү болду.

Түн кирип үркөөр эчак көтөрүлүп калган кезде Здор капчыгайдай шып чыгып, «Ойкайындын» ичине келгендигин сезип, тизгинди он кол жагына не тартып, сокур тоом бөксө жолго салды. Далдайган тондун салмагынан ийин талып, керели кечке үзөңгүдөн чыкпай келе жаткан кийиз өтүктүн ичиндеги бутунун бармактары да чымырай баштады. Ага кошул-ташыл болуп санаасынан бүгүнкү уккан кабар кетпеди. «Ал тигил эки козу жана бир улак кийин жетилип тууса канча мал болмок? Ал эми ак койчу? Ак кой эптеп жазды көрсө, күзүндө кулпунган кой болбойт беле? Олда итай кап!» деп мындан мурунку ичиндеги кайгысын кайталап, ичин ого бетер бирдеме өйкөгөндөй болду.

Ал ушул капчыгай менен жыкылдаган элди арапал далай жолу өткөн. Ал өтө бергенде чүкөдөй таштар менен ургулап, шымыкыдан күлүм, топурак таштар менен толтурган замбилдерди көтөрүп, шыпылдап иштеп жаткан келиндерди, өтүп бара жаткандарга эч кандай көңүл койбостон билектерин кармысына чейин түрүп заңкыйган момдор ургулап, балтырдай келте менен олчойгон таштарды ордуван козгоп жаткан жигиттерди көргөн. Ошону баарын азыр жалгыз атчан элестетип кетип бара жатат.

Здор түшүп атынын басмаймын ойдон тартып, папирос күйгүздү да кайра минди. Ал ичиндеги ойдогон ойлорун анда-санда гана бур деген пайыроостун түтүнү менен бир чыгарып, жээрде аттын катуу чыйырда «Камбаркан» черткен сыяктуу угулган жүрүшүнө мавшур болуп жүрүп олтурду.

Тигине тээтетти олчойгон уруккайды бир кезде эминал менен бурганда, жол бөгөлүн калып, Здор кайта районго кайта албай жол кызгандар менен бир нече күн туруп калган Эдордун ичине ойдон ой туулуп, капкайдагынын баары көзүнө элестеди. Өзүнүн алыскы Украинадагы өткөргөн балалыгын, апай Фрунзеге келип зооветинститутка окуганын. Аям бүтөөр замат эле ушул районго келетини. Жол кызган кишилерди, азаматтарды, момдорду, замбилдерди баарын элестеди. Элестетти да ичине айтты. «Ой, чиркин ай! Ошол өткөндөрдүн баары кече эле болгон-

дой саналат. Бирок канча өзгөрүштөр болду! Так ушул капчыгайда жыкылдап толуп, бака-шака түшүп иштеп жаткан эл-башынан эмнелерди өткөрдү. Алар азыр кайда?

Ырас-эл ордунда. Бирок, баягы далысын күнгө жалтыратып, оор ломдорду карсылдатып кара таштын түбүнө ургулаган балбан жигиттер кайда? Ырас, алар ошол лом кармаган тарамыштуу колдору менен кылыч, бешатар кармап, бир кезде кара ташты талкалаганын душманды талкалап жатышат. Согуш башталды деп угулаар замат, ал жигиттер ушул жолду чала бүтүрүп коюшуп, фронтко кеткен. Мейли алар келгенде бүтөөрбүз. Бирок, душман чоң бүлүнчүлүктү салды го, эмгиче ушул жерден зеригип атчан өтпөй, эчак машина менен «Ойкайындын» оозуна чейин барып калат элем го. Чын, душман чоң бүлүнчүлүк келтирди. Менин Украинадагы ага-инилеримди эмне кылышты? Каным кызыйт, да, ошол учурда военкоматка армияга жибер деп арыз жазсам, албай койбодубу? Ошондо эң жок дегенде өз колум менен душмандын бир тобунун канын чачсам болор эле. «Кап» деп жини кайнап кетип, алдындагы жээрдени моюнга басып алганда өкүм ат октос берип алып жүрүп кетип жыгылып кала таштап барып оңолду. Ошондо гана ою таркай түштү. Жылмайып күлүп жиберип ээликкен атты токтотуп, этек жеңин кымтып эки жагын караганда «Ойкайын» кыштоосуна алып баруучу туура капчыгайдын оозуна жакын калганын сездим. Кара тондун жакасына турган кыроолорду көрүп, кечки суук өз билгенин кылып жатканын билди бейим, ого бетер этектерин кымтып, өзү келе жаткан коктунун кырына чыга бергенде, маңдай жактан даана күйгөн жарык көрүндү. Бир аз убакыт өтпөй эле, жаагын жанып, бирине-бири кошулуп үргөн иттердин үнү угулду.

Үлпүлдөп чырагы күйгөн жапыс тамдын терезесинен иттерди абалатып келип токтору менен таш короонун кырынан чабан Султанкул:

— Сен кимсиң? — дегенде Здор унчукпай атынын басмайылын бошотту.

— А, канча кой өлдү?

— Сегиз.

— Эмне болуп өлдү?

— Билбейм, азыр айтып берем, жүр үйгө кирели.

Үйгө кирип бара жатып:

— Баары бир күнү өлдүбү, — деп Здор сураганда: «Эмне дейт! Ким өлдү?» — деп Султанкул чабандын кемпири чоочуп кеткенде:

— Тигини, бүшүркөгөнүн. Ак койду алып кал десе жайытка кошо жакберип, — деп Султанкул демпирип жекирип Здорго: — Баары бир күндө өлгөн жок. Үч улак бир күндө өлдү. Эки козу, ак кой менен көк эчки мурдагы күнү өлдү. — деп түшүндүрдү.

Здор тонун чечип, койдун сары көңүнөн баса каланган темир мешке чукул олтуруп, жыдынып ашканын төмөнүрөөк жагындагы чырпыктын токулган чабыранын ичиндеги жаны туулган улак-козуларды көрүп:

— Ушул качан туулду?

— Эки-үч күн болду.

— Ничего, жакшы бакса болот.

— Эми мен сизге түшүндүрүп бериңи: Кой-эчкилердин арасынан эң начарларын иргей, жайытка чыгарбай, ар дайым чөптүн түбүнө алып калып жүрчүбүз. Начарларды өгүнү өзүн көрүп өлкө оорусу бар экен деген эки эчки бар эмес беле. Бери жакта дагы жайында буту сынып арыктап калган эки кой бар эле. Жана дагы 20га жакын начар улактар бар болучу. Өлгөндөр ошол начар улактардан өлдү. — деп Султанкул жер карады.

— Ушул Султанкул ударник болгон, эмне ушинтип өлдү?

— Кантем, ушундай болуп калбадыбы? Мурда күнкү көк эчкини өз тоңума оросом да болбой койбодубу, — деп Султанкул жер карады да, аялын ачырап тиктеп, — ак койду болсо жайытка кой менен жибериптир. Ошондо сүүкка кабылып калды окшойт.

— Сен ойлойсуң койлор оору бар?

— Жок койлордо оору жок. Булар начарынан өлдү го дейм. Эртең көрөсүзгө.

— Болду эртең көрөбүз, — деди Здор көпкө чейин унчукпай олтуруп.

Здор азыр эле чуркан барып, өлгөндөрдү союп көрүп короону аралап чыккысы келет. Бярок, караңгылык эсине түшүп гана тим болду. Султанкул өлгөн кой-эчкини жана улактарды көзүнө элестетип «каан төрт улактын үчөө эртең эле, албай жүрсө үч эртең болуп этке түгүлбөйт беле» деп ойлоду.

— Жаздан бери эч кандай чыгымга учурабай келе жатып азыр шерменде болгонубузду карачы!

Баарынан ак койдун өлүмүчү? Жайлата эмгегим өтүп кетти эле. Буту нечен курттап, нечен тазаладык. Сай-гактаган уй тебелеп кетип, бүтүп келе жаткан буту сынып кайра тандым. Көчкөндө ар дайым өнөрүп жүргөнүмдү кантейини? Бирок кой эмес беле атаңкөрү. Жылда эгиз, жылда ургачы туучу эле. Сүтүчү, ак кой кой элего, — деп Султанкул наалып жатканда:

— Болбодубу эми, асан кайгы боло бересинби — деп аялы учугаар замат: — шакылдаган атаң... — деп Султанкул акырая караганда кемпири унчукпай мештеги отту оңдогон болду.

• • •

Айдөөс жердин боорунан казып жасалган таш короонун ооз жагына төшөлгөн төшөктө Султанкул ада-тынча которулуп уктай албай жатат.

Түн тынч. Бышылдап онтоп бышкырып жаткан көп койдун деми короонун керешкесинен келип Султанкулдун бетине тиет. Башка добуш жок. Анда-санда төмөнкү коктудагы жайкалган көк муздун чарт-чурт деп жатканы угулат.

Мына үркөөр төбөдөн кыйкайды. Тиги өйүзгү Кош Булактын тоосунун кырынан жетигендин бир гана жылдызы көрүнүп турат.

Тигине, бир жылдыз октой созулуп учуп келип экинчи жылдызга кошулду. Султанкул бир келме келтирип алды да: «Алга садаган кетейин ай менни каралдым ушинтип учуп бара жаткан октун арасында жүрөт ээ» деди.

Султанкул уйкуга кетти. Түшүнө ар түрдүү кызык-тар кирди... Мына Суусамырдын кең жайлоосу. Бетеге, мекири, балтыркандарды шыбыратып жеп жүргөн койлор. Султанкул кырда олтурат. Ал эки жагын каранат. Жер суунун баары кой. Тигине ак койдун бүтү айыгып калыптыр. Аны эки козу ээрчип жүрөт. Жок! Экөө эмес төртөө экен. Ээ буларды көрсөтмөгө алпарам деп кубанып койдү. Жок! Султанкул көрсөтмөдө жүрөт. Тигине төрт козусу менен ак кой бакта байланып турат. Эл ак койдү тегеректеп алган. Элдин арасынан райондун секретары Төкүш чыгып, Салоомалейкум аксакал! Ак коюн жакшы, төрт козусу да семиз экен. Бирок төрт улагың алгану, эмне-ин? — деди эле бир жактан Здор чыгып, — баса Султанкул жакшы болгон, эми төрт улак өлтүрдү. — деди

эле, Султанкул уялып жети өмүрү жерге кирди. Уялды, ырас жаман болдум, — деп башын жерге салды. Кайра да жайлоо... Султанкул көгөндөрдү аралап козуларды санап жүрөт. Койлор уу-чуу болуп жатат. Жок ал уу-чуу койлор эмес. Шарырап, акжөнү Көкөмерендин түптүз терең суусу экен. Жок. Суу эмес калың эл болуп чыкты. Ал эл шакылдатып кол чаап жатат. Эмнеге! Фронттон Баатыркул келе жатат дейт. Кимдин уулу? Султанкулдуку. Тигине ал келе жатат. Төшүндө ордендер бар. Согуш бүтүптүр. Москвада той болуп жатат дейт. Балдардын баары жениш менен келе жатышат. Мына Султанкулдун уулу аттан түштү. Султанкул кучактады. Уулу айтат:

— Ата мына бул сүрөттү белек кылып ала келдим, — деп берет. Караса Лениндин сүрөтү. Абышка сүйүнүп сүрөттү да кучактады. Уулуна бурулду. Бурулду да кел балам, Кремлге кат жаз, мен айтып берейин... Жазып жатат. Султанкул бардык болгонун айтты. «Үлгү» колхозундагы кой-эчкинин көбөйгөнүн, өзүнүн сыйлык алганын айтты. Эң аягында кийинки өлгөн койлорду, өзүнүн уялганын, капа болгонун жазып жатканда: Барынан да ак койчу, анык «толгон ата» эле деп кемпири шыбыраган кезде, ак койдун козуларын ээрчитип балтыркандын арасынан катуу маарап чыгып келе жаткандыгы Султанкулдун кулагына шак дей түштү. Султанкул чоочун ойгонуп кетти. Ошол кезде таң жаныда ык салып, короодон бир кой эмне үчүндүр туруп, сылкийип маарап жиберген эле.

ТАҢ АЛДЫНДА

Торгой бир көтөрүлдү да, бирдемелерди сайрап кайра жерге конду. Анын үнү мененби же башка сөзүү мененби, боз үйдөгүлөрдүн баары ойгонду. Саат алтыга отуз минута калган эле, алар саат алтыда жумушка чыгуулары тийиш. Бирок, алардын ар кимисинин ичиндеги ойлор аларды мурун ойготту да, мурун ишке чакырууга мажбур кылды. Кызматка жабыла чыгышты. Активдүү комсомолчу жол. Шкондонун эвеносу өзүлөрүнө берилген участканы казып киришти. Алар 10-майда Кыргызстан боюнча Улуу Чүй чоң каналын казып жатканын билд.

шет. Жок. Шконду кетменди биринчи жолу чапканда жер солкулдай түшкөндөй болду. Ал каналга кирди, анын звеносу жапырт каза баштады. Бир көк ала сакал чал гана: «Балдар кетмендин сабы сынсын, бирок, биздин белибиз сынбайт. Күч биздики, кетмен, күрөк биздики. Ошондой болгондон кийин суу да биздики, нан да биздики болот. Чапкыла» — деди да кетмендин уңгусуна чейин батыра чаап, лакыйган кара чымдарды алыс ыргыта баштады. Жер саз, таштай түйүлгөн булчуңдуу буттардын багалегин жогору түрүп коюп, тизеден чыккан баткакты кечишип камырдай созулган баткакты ыргытып жатышат. Күн чыгып калды. Бирок анын кызарыккы алсыз нуру, катуу чабылып жаткан, кетмендерди араң гана жылт-жылт эткизет.

Тетигинде бир кара муруттуу жигит башындагы калпагын алып, саймалуу жоолугу менен чекесиндеги терин аарчыды эле, жанакы көк ала сакал чал: «Эй балам, эмитен тердеп жатасың, кийин жүрбөй каласың го» деп кичине күлүп адатынча колуна бир түкүрүп алып кетменин чаба баштады. Тиги жигит ыза болбоюнчу дегенсип: «Карыя сиз менен жарышууга жарайм» деп күрөгүн батыра сайып, улам ыргытып жатып чалга карады. «Оо кокуй күн, мен сени менен деле жарыша алам, бирок келиндерге шылдың болбочу» — деди. — Мен келиндер менен жарышканды намыс көрөм — деп оозун жыйып ала электе эле бир келин: «Ий байкуш ий. Кызыл тууну кимибиз алганда көрөрсүн го, сендей неме менен биз да жарышкыбыз келбейт. Жарышсан менден башкалары да даяр. Жарышуучу үчүн сага күч керек, — деди да коломоттонуп колундагы күрөгүн улам жерге батырып, килейген чымдарды ыргыта баштады. Жана күн чыга электе эле тыптынч бузулбай турган жер-ангыраган коо болуп казыла түштү. Қазып жаткан жаны эч ким менен ниш жок. Жерде өчү бар сыяктуу болуп гана, кетменди уңгусуна чейин батыра чаап, күрөктүн сабы жерге кирген сайын чымды ыргытып жатышат. Мен аларды карап чыдай алган жокмун. Замбилди алып эки-үч жолу чым ташыштым эле, дагы бир келин: «Алда кайним ай, өтүгүндү чечип коюп иштебейсинби, эгер сен мени менен жарышсан сөзсүз мелдешке чакырат элем», дегенде мен кызарып кеттим да:

— Келе күрөгүңдү, жеңе — десем:

— Мен канал бүтмөйүнчө күрөгүмдү эч кимге бербейм, — деди. Мен баарына ыраазы болдум. Таңдын улам көтөрүлүп сайрап жаткан торгойлору да ыраазы болгондой болду.

Эгер мен торгой болсом аларды мындай деп ырдаар элем,

Алтын ата!
Алтын ага!
Мен садага
 териден,
Алтын жене,
Алтын жене,
Кетмен урган
 керилген.
Алкышым ал,
Ай, аксакал!
Сенсиз, менин
 демингем.

ЖАЯЫТ ҮСТҮНДӨ

Көк өгүздүн мурдун кантара тартып, көздүн кылаасында жайылып жаткан көп колхоздун малынын четинде турган уюлдай чулу, кара кишинин жанына жакындап келе жаттык. Биздин жакындан келгени-бизге байкоо да салган жок окшойт.

— Э, кош!!! Аа, шайтан боз кой. жыл сайын эгиз тууганың болбосо эт союзга гана өткөрчү драмсын ээ?! — деп акырын бастырып койдун четин кайырды.

— Ассалом алейкум, коюнүз көбөйсүн аксакал!

— Андай болсун инилер, кой жакшы эле көбөйдү, жайытыбыз азыраак кемчил болуп жатат — деп жооп берди да, мелтиреген көздүн кылаасына көз жиберди... Биз тааныштык. Бул киши Жети-Өгүз районундагы Сталин атындагы колхоздун мыкты койчу-су Төлөнбаев Манапбай. Манапбайдын жашы азыр 47де. Ал 1942-жылы фронтко кетип андан 1945-жылы жарадар болуп келген. Манапбай келер замат эле колуна бир короо кой өткөрүп алып, 1946-жылы жазында колхозуна 410 козу төл кийирди. 1946-жылы Манапбайга 211 баш түбөр кой бекитилип берилген болсо, бийыл анын ошол эле койлору 277 козу тууду. Ушуларыннын баарын айтып келип Манапбай

— Буюрса мага быйыл дагы сыйлык тиетко — деп турамын, анткени козуларымдын баары тың жана койлорум семиз. Таалайыма жараша койлорумдун баары жылдан жылга эгизчил болуп бара жатышат. Ушул жазда 61 кой эгиз тууду. Тээтетиги боз кой жыл сайын эгиз тууйт — деп күлүп камчысы менен жанагы боз койдун көрсөттү да, дагы сөзүн улады.

— Өткөн күздө 32 козу, 2 соолук кой сыйлык алдым. Кеп күзүндө канча козу болушунда турбайбы? Төлдүн аман калышы үчүн анын энелерин кышында семиз алып чыгыш керек. Биз малды кышкысын Ак-Шыйрак, Пикириктик деген жерлерге багабыз. Кыштоо өтө суук, бирок суук экен деп эле, кышка шылтоо кылып жүрө бериш, кара ниеттик болбойбу. Мен ушул койлорум үчүн колу-бутумдун үшүгөнүнө карабастан короо, ылымта калканч тургузуп алам, күндүз кагын кууп оттоп келген койлор түнкүсүн жылуу жатышат -- Канча балаңыз бар, аскакал? — деп суроо берерибиз менен эле:

— Ээ, инилерим, менин Ажар деген бир кара байычем бар, ырысымдын теги ошондо. Ал сегиз баланын эмеси болду, эң улуусу Бейшеннаалы азыр аскерде. Эң кичүүсү Анар деген кичинекей кызым. Кой жайып канчалык чарчап барсам да, бир жытасам, чарчаганым таркай түшөт. Балдарым үчүн өкмөт айына үзбөй акчалай берип турат.

— Жыл сайын сыйлык алат экенсиң анын үстүнө өкмөт акча берип турат экен. Анан эмне үчүн шырымалды кийип алгансың? — дедик.

— Ээ, иним ай, сен менден баймын деп турасыңбы? Менин ушул азыр да эки музоолуу уюм, бир кулунду бээм жана 22 жаш жандыгым бар. Кийим болсо да өзүңүздүкүңөн кем эмес. Үйдөгү жакшы кийимдеримди ушул жайытка кийип чыксаң анда койлорум өзүмдү тааныбай калбайбы?! — деп күлдү да, — ээ, иним ай, мен өкмөткө чоң ыраазымын. Кийимим бүтүн, курсагым ток. Өкмөт болбосо мендей көп бүлөлүүлөрдүн айласы эмне болот эле? Сиз мени ар дайым эле өгүз менен кой кайтарат экен дебениз: — Кош! Кош! Алда шайтан боз кой ай! Эгиз тууганын болбосо, этке төктүрөр элем ээ?! Дагы баштап калган тура! — деп өгүзүн шак моюнга чапты да Төлөнбаев Манапбай койдун ары жак четине кетти.

«Ысык-Көл припасы» 1947 ж., 24 июль

КҮЛБҮБҮНҮН КҮНДӨЛҮК ИШИ

1946-жылдын күзүндө Жуйгал районундагы «Таш-Дөбө» колхозунун койлорун короолоштурганы жатканда, колхоздун председатели Молдобеков келип:

— Күлбүбү, быйыл кой багууну койсоңчу, кышкы суукта аял башын менен кыйналып каласын го, десе:

— Эч нерсе эмес аксакал, аялдар эркектер чалгы чапса чалгы чаап, орок орсо орок оруп, трактор айда-са алардан калышпай трактор айдап келе жатпайбызбы. Аял малды эркектер менен тең багалбайт экен деп ойлобонуз. Багамын, — деп жооп берген.

— Жөн эле койсоңуз. Шилбилинин кышкы карлаарында жоолугун шамалга учуруп жүргөнүн көрөмүн, — деп бир койчу айтса:

— Ооба, «тебетейин жылуу экен, бере турчу» деп сага жалдырап калармын, — деген.

Ошол жылы Күлбүбү Эгембердиеванын короосунда 275 баш кой болуп, андан 103 кой тубар эле. Соңкөлдүн Жумгал жак бетиндеги Шилбил деген кыштоодо Күлбүбү милдеттүү болуп алган койлорунун артынан ээрчип жүрүп багып чыкты. Кыштосунда кою какшаткан таштарынан короо кармаган күндөрү да болду. Айдаган малын эртең менен бир санап, кечинде бир санап жүрүп бардыгын өңүнөн да таанытуу. Кечинде жайыттап баспай келип, эртең менен короодон чыгуудан эринип жүргөн картаң боз койго жазында аман туудуруп алуу үчүн нечен жолу улпак умачтап берип, улагага байлаган күндөрү да болгон.

1947-жылдып жазында Эгембердиев Күлбүбү баккан 103 тубар кою 132 козу тууду. Эгизди жалкыга эмизип, начар козуларга сүт берип, багып жүрүп күзүндө 132 козудан 128 козуну аман сактап койго кошту. Ошондо да чагылган тийиш өлгөн боз козуга ушул убакка чейин кейип жүрөт. Күлбүбү күзүндө эмгетине 22 баш козу алды.

• • •

Быйылкы жылы «Таш-Дөбө» колхозунун койлорун Кабактын Табылгыты деген жеринде кыштады. Жумурткадай ак бетке калдайган койдун жайып таштап, Күлбүбү өзү кырга кааппа отурду. Кардан баштары тартып каймактап чыгып турган бетсөөлөрдө койлор бу-

ту менен бир шилтегенде эле булайып чыгып, койдун оозуна толо түшүп жатат. Жайыттын жайлуу экендигине Күлбүбү кубанды. «Быйыл бул жерде кар көп түшкөн эмес экен го. Эгер оор түшкөн болсо, ушул бетке кар эчак көчүп түшүп калар эле. Карачы капырай, бул тескейдин бийиктигинен баш айланат. Кар кантип токтосун. Деги ушул Табылгыты жакшы кыштоо экен. Койлорум бытыркыдан семиз. Анчалык алкынып соккон шамалы да жок, өзү жакшы жер экен. Башкармабыз Молдобеков Дөөлөтбай быйыл кыштоону сонунун тааптыр. Ал билгич да, ак ниеттүү да эмеспи. Ошондуктан Кыргызстандын Жогорку Советине депутат эмеспи. Быйыл да аман төлдөсө экен. Талдоор кезек жакындап калды. Жеке менники эмес, Бардыгыбыздыкы тең аман төлдөшсө экен», деп Күлбүбү бир топ ойлорго кетти.

Ал акырын басып бара жатып, койчулар ырдап жүргөн төмөнкү ырды кайталап жай ырдады:

«Какшанып шамал жел согот,
Кайратын жыйып эңиштен.
Кара ниет кылар жумуш ко,
Карышкырга малын жегизген.
Калдайып малым көбөйүп,
Кара кой тууса эгизден.
Колхозумду бай кылып,
Кадырлуу малчы дегизсем.

Улуп бир шамал жел согот,
Ургулап ылдый эңиштен
Уйкучу кылар жумуш ко,
Ууруга малды жегизген.
Ушунча малым көбөйүп,
Чебичим тууса эгизден
Убадам менни чын чыгып,

Урматтуу малчы дегизсем» — деди да, Күлбүбү койлорунун жогорку четин ылдый кайрып, кышкы кечтин муздак сыдырымы кып-кызыл бетин чымчылай баштаганда кечтин кирип келе жаткандыгын сездди.

Күзгүм кирердин алдында койлорун жылуу корoonу карай кычыраган чыбыр менен айдап жөнөдү.

Үйүгө кирер замат жакын арада туулган жалгыз кызыл козуну көрүп

— Ии кургурум ай, кышында туулуп жүдөп калдын ээ! Бирок кышында берки козуларга тындуусунарсын. Сен күрпөн болорсун. Сенден көрө менин көзүмө улам кийинкиси сүйкүмдүү болуп көрүнөр — деп өзү тамак ичпестен туруп сүт жылытып, кыстарылып турган чон мүйүз упчу менен козуга эмизе баштады. Бул Күлбү-бунун күндө кылган иштеринин бири.

Ак ниеттүү малчы Эгембердиева Күлбүбү КП(б)-нын мүчөлүгүнө кандидат. Ал жакында болуп өткөн жергиликтүү советтердин шайлоосуна селолук советке депутат болуп шайланды.

«Кызыл Кыргызстан», 17-март, 1948-ж.

«КЕР ТАБЫЛГЫ»

Эй алтын эл!
Кел көңүл бер.
Кетпейт бекер,
Биздин аккан
Мончок тер.
Жан жыргатат.
Чөл талааны сергитет.
Кел жарышкын.
Ким калышсын.
Эр болсон ал.
Кызыл тууну желбирет...

...Ырас тигине кызыл туу желбиреп турат. Ал кубулуп турат. Ал көзгө сонун көрүнөт. Секиге сайыптан кызыл туу күн батыш тараптан соккон жел, миң кубултуп кыймылга келтирет. Ал секияны алдындагы коодой болуп бүтүн келе жаткан ак топурактуу аялда, күжүлдөшүп бака-шөкө түшүп жаткандар, ушул көчмө туунун элери. Алар Кемин районундагы «Кер табылгы» колхозунун колхозчулары. Район боюнча берилген көчмө кызыл тууну алгандарына көп болсо дагы, ушул бүгүнгө чейин колдон чыгарышы элек. Жетсепер эле алгыла дегенсип аны да, секиге көрүнүктүү жерге сайып коюшунтур. Колхозчулардын үстү жагындагы шамалга желбиреп турган кызыл туунун алтын жазмалары күндүн нуруна улам жаркылдап турса, калган колхоздор дагы ошону алууга эки кезү төрт болуп иштеп жатышат.

Алар: «Кызыл туу бизге сөзсүз келесинго» деп тиштешип ичинен айтып, кетменин кериле чаап жатса «кер табылгылыктар» ай кызыл туу эч кимге өтпөй калды го, бүгүн болбосо эртең бүтөбүз, тууну кошо ала кетебиз» — деп угуза-угуза айтышып иштеп жатышат чынында — канал бүгүн кечинде бүтөт. Азыр анын таманындагы топурактарды гана тазалап сыртка ташып жатышат. Элдин кыймылы күндөгүдөн да шам-жатай. Ар кимисинин ою муну тез бүтүп жиберип колхоздогу иштерине киришүүдө.

Башында сур калпагы бар кенен ак көйнөгүнүн жеңдерин колтугуна чыгара түрүнгөн, чокчо сакал кара киши каналдын башында туруп:

— Эй топуракты алыс төккүлө,

— Ой керилип чаап топуракты дагы эле түшкүлө.

— Ой балам, ат чарчайт, өйдөдө акырын чыккын деген сөздөрдү айтып, кээде өзү да иштеп жиберип жатат. Бул киши ушул «Кер табылгы» колхозунун башкармасынын председатели, СССР Жогорку Советинин депутаты, ордендүү Кененбаев Жаңыбай эле. Анын кишилери звено-звеного бөлүнүп, кайсы ишке кайсы киши ылайыктуу экендиги белгиленип, кемеге-жер казылып, нан бышыруучу жерлер даярдалынып, колхозчулар жата турган жайлар беленденген болучу. Каналчылар үчүн тамак бышырууга дайындалган Эр-клибаева Айшақан жана Тыныбекова Калыйчалар биринчи күндөн тартып колхозчуларды сонун тамактарга тойгузуп, бурулдаган муздак максымга суусундарын кандырып турган.

Жумуш эч жакшы уюштурулуп, башкаруу иш имыкты жолго коюлгандыктан «Кер табылгы» колхозу биринчи күндөн тартып эле, көзгө көрүнө баштаган болучу. «Кер табылгынын» жалпы планы 11486 кубометр топурак чыгарып, узундугу 128 метр болгон каналды 40 күндүн ичинде казып бүтүрүү болучу. Мына ал каналы бүгүн кечинде даяр болот. Каналда бардыгы 74 киши, 20 ат иштейт. Кырк күндүк каналды жаан чапкан, дем алыш күндөрдү чыгарып таштаганда 16 гана күндүн ичинде бүтүрүштү. Бул рекорд эмей эмес!

Колхоздун председатели Жаңыбай Кененбаев, саясы башчы жол. Саманчиев ар дайым каналдан чыгышпай, иш арасында болушту. Ушунтип каналды бүтүп коюшту. Тээтигинде бир кара Кер ат, арык болсо да намыстангансып «Көндүн териси бир жыл чарыкка

чыдаптыр...» дегендей сыр билгизбей тырышып тартып жатат.

Капырай! Тээтигинде бир сары тору ат, кумга толгон арабалы өйдө карай илбирсче жабыша калып тартып жатса жан кайышы үзүлүп кетчүдөй чытырайт.

Канал бүтүп келе жатат. Элдин кыймылы аңсайын күчөп, аяктай булчуңдар ого бетер жыйрыла түшүп, таштай түйүлө калып кайра жанат. Күжүлдөп жаткан күжүрмөн элди көрүп кантип жүрөгүн кубанбасын.

Ушунткен элден ким айланбасын деп ойлоп элди карадым да:

Сенин демин,

Калың элим!

Чогулган.

Алтын элим!

балбан сенсин,

Тоону

Ташты

Омурган.

Булчун сенде,

Күч да сенде

иш сенде!

Кетмен чапкан,

Күрөк сайган.

Лом урган,

Чөл сугарган

Кур талааны жыргаткан

Садагасы

Мен ыраазы

Айланайын колундан — деп

чөнтөк дептериме ырды жаздым да элди бир карап, каналды бир карап, сүйүнгөнүмдөн эмне кыларды билбедим.

«Ленинчил жаш», 1941-ж. 7-көчө

СУУСАМЫР СУКТАНДЫРДЫ

Жайыттуу жарашыктуу малга бежен,
Чынында сендей болсун жайлоо деген.
Алыстан эки өзөн суу башын кошуп,
Айлаңан алтын жайлоо кандай кесип.

Суусамыр суктандырды сулуулугун
Керимсел кечки соккон желиң менен...

Чынында Суусамыр эбегейсиз кенен, күн батыш жагы Алабел Өтмөктүн бели болуп, Талас менен чектеше, батыш-түштүгү жагынан алты гана аралыкта болуп, Кетмен-Төбөгө далысын тосуп жатат. Күн чыгыш жагы Сөөк, Каракол болуп Кочкор-Атаны кийип турат.

Биз Фрунзе обкомунун лектору жолдош Сатыбеков экөөбүз артынган-сартынгандарыбыз менен Аларча ашуусунун белине жакындаганда аттан түшүүгө аргасыз болдук. Анткени: Аларчанын мөңгүдөн пайда болгон андардан, белдин алдындагы чылк өйдөдөн салт ат араң чыгат экен. Талмалуу немелердин башын айландыра турган бийик белге чыкканда, Суусамыр жалпы сүрөтү менен алдыбызга тартыла түштү.

— Ээ, баатыр түз жерде кудайды куйкага сөгүп жүргөн немелер, бул жерден эң жок дегенде эки жолу ичинен келме келтирет го карачы — деп алды жакты көрсөттүм эле. алдыбыздагы кара асканын капталынан кайып учкан каргаларды көрдү бейм:

— Ушул бийиктен ары-бери мал ашырып жүргөндөргө ыраазы болуш керек да, — деп Сатыбеков калтырак баскан колу менен көйнөгүнүн жакасын топчулады. Бизди жеткирип бара жаткан чабан чал атынын басмайылын оңдоп тартып, куюшканын кыскартты да, сакалын бир сылап алып ылдый жакты көрсөттү:

— Мына балдар Суусамыр деп ушуну айтат. Тээтигинден ары, күн батышты карай мунарыктап барып көрүңбөй кеткен жакты. Чор уя, Жаман Саз дейт, аны Панфилов району жайлайт. Тээтигиндеги бир ченгел ак булут тургандын астын Алтыгана, Арамса дейт. Аны да Калинин району жайлайт. Мына бул чоң каңшардын нар жагын ийри жылга, чаар таш дейт. Мына бул биздин алдыбыздагы өзөндө Каракол өзөнү дейт, мында Үйгөн таш, Шили, Четжыламыш, Дөң жыламыш, Чоң балыкты, Кичи Балыкты дейт. Буларды Каганович, Ворошилов, Кызыл-Аскер, Кант, Иванов райондору жайлайт. Суусамырдын эл барбай жаткан жерлери дагы толуп жатат — деп чал чаккасын чөнтөгүнө салып атына минди.

Обкомдун Суусамыр боюнча парторгу жол. Абдыгулов бизге кайсы конушта кандай колхоздун малы

бар экенин түшүндүрдү. Биз үйгөн таштын Чолок-Төр деген жеринде турган «Кызыл-Аскер» колхозуна жаңы түшөр замат 65 жаштагы атактуу жылкычы Төлөгөн карыя укуругун сүйрөтүп жайыттан келип, ферма башчысы Орунаалы Бөлөкбаевга:

— Тору айгырдын үйүрү чат конушта жатат. Кула кашка бээнин кулуну, оюн салып жүрүп боругуп калыптыр, калпак менен суу куюп жатып эс алдырдым, — деп үшкүрүп аттан түшүп бизге кол берди.

— Борукканы эмнеси?

— Ээ балам, боругат деген, семизинен чарчайт деген сөз. Биздин кулундарды көрсөкүз баары эле семиз. Жаш мал семиз болсо эле оюн салганды жакшы көрөт эмеспи. Кулундар оюн салышат, күйүгүшүп тердеп калышат. Анан семиз немелер жыгылат. Ошону борукту дейт. Быйыл биздин жылкынын кулуну гана эмес, кунаны да боругабы деп турамын. Баары эле кыйын эт алды. Күзгө чейин калган майларын кайда алып батырышарын билбейм.

— Жок, Төлөгөн карыя сиздин жылкыдан «Большевик» колхозунун жылкысы семиздик кылат го, — деп Абдыгулов чалды эрегиштирейин деди эле:

— Андай эмес балам, биздин жылкыга алардыкы жетпейт. Мен көрүп жүрбөймүнбү — деди Төлөгөн. Анда «Большевик» колхозунун жылхозунун жылкычысы Акий боз үйдө олтурган экен.

— Ээй Төлөгөн, Төлөгөн! Ырыскады жебе! Сенин жылкың да, менин жылкым да бирдей эле жерди оттойт. Сен да эки жолу туз бердин, мен да эки жолу туз бердим. Сеники менин жылкымдан кантпай семиз болот? Же сен күндүз чөптү сүткө чылап берип, түн-күсүн төшөк салып жаткырып жүрөсүңбү? Кулайды карап мактансаң боло. Андан көрө барлык колхоздун малы быйыл бөтөнчө семирди десең боло. Же ушу баштан келген кишилерге мактанып олтуруп мелдештин жыйынтыгында сыйлыкты жеке алайын дейсиңби — деп оюн-чынды аралаштырды.

Күн кеч бешимге жакындап, көлөкө узарып калганда үчөөбүз «Кызыл Аскер» колхозунан аттанып Көлтөр конушуна көчүп конгон Молотев атындагы колхоздун карай коктудан-коктуга түшүп чек көк тескейдин бети менен жөнөдүк. Алыстан күркүрөп эки жаткан Каракол суусунун үнүнө «Кызыл-Аскер» менен «Большевик» колхоздорунун койлорунун мазарга

ны, жылкыларынын кишинегендери кошулуп кулакка жагымдуу жаңырык туудуруп жүрүп олтурду. Биз кырга чыга түшкөнүбүздө коктуну жаңыртуу агып жаткан мөл кашка суу кулаккагы мурунку үндү басып кетти. Бул суу коктунун башындагы кызыл аскадан аттап түшүп шаркыратма болуп башталат экен. Обкомдун парторгу фронтовик Медербек Абдыгуловду бул көрүнүш негедир кубантып жибердиби:

— Ой чиркин ай! Биздин жер сонун ээ! Фронтто ушул жерди, ушул сулуулукту, ушул байлыкты талашып согушуп жүрүп жеңишти колго тийгиздик. Чуулдаган окуту арасында жүргөндө ушул жерлерди көрөбүзбү, жокпу? деп да ойлочу элек ээ,— деди. Үчөөбүз тең бир аз ойлоно түшүп, кайра кубанычтан каткырып күлүп жибердик да, бийик тескейдин капталы менен шабыратып жүрүп отурдук. Жыты кубаныч да, чүкүрүк да чакырган нечен түрлүү гүлдөрдүн улам бирин энип алып жыттабайбыз.

Ыр жаздым, ышкоздондум сени мактай,
Бир ошон жүрөгүмө такыр батпай,
Саякында сайран кылып таныркандым,
Сарала сап гүлдөрдүн атын таппай.
Суусамыр суктандырды сулуулугун,
Бур! этип гүлдүн жыты мурун каптай.

деген ырды улам-улам ичимен айттым. Медербек менен Исабектин өткөн-кеткендеги кызык сөздөрүнө мен да сөз кошуп жүрүп олтуруп Көлтөр конушуна жаңы эле көчүп конгон Молотов атындагы колхозго күн Бельсаздын тоосуна жашынып кеткенде келдик. Жаңы жайыт, жаңы конушка шабырап токтобогон койлорду Жунуш карыя короого имерип келип, биз менен амандашып, болгон аңгемеде өзүнүн 16 жылдан бери кой багып келе жаткандыгын айтып берди. Көлтөрдүн салкын жели биздин тердеп келген аттарыбыздын терин кургатак түгүл чыйрыктырып жибергенден кийин отко койдук. Жаңы конуштуу жайкалган кара кыяк шиберине магдырап ыңгыгып жаткан койлор эшикке чыга калып караган кишиге Корумдун сан жеткиз таштарындай быжырайт.

Бир булуттан чыгып бир булутка жашынган айдын ала көлөкөсү менен кээ бир таштар келе жаткан уурудай сезилсеби же андып турган карышкырдай көрүнө-

бү, короонун эң чстиндеги сары дөбөттүн гана кез-кезде үргөнү болбосо, айлана кереметтүү түндүн жан көшүткөн шейшебин жамынып, караңгынын бешигине термелип, жан жаныбар, жайлоонун ден соолукка дары болгон таза абасын жутуп эс алууда. Суусамыр күндүзкүсүн жашыл чөп, кызыл-тазыл гүл менен суктандырса, түнкүсүн ала көлкө болуп түшкөн айдын нурунан өзүнчө бир жомоктогудай ажайып түр менен суктандырат.

КЕЛЕЧЕК

1947-жылдын кеч күзү эле. Тянь-Шянын асман менен кучакташкан, аскаларына керели кечке нмерилип, кээде түнөп калып, эртеси калкыган ак булуттар бирине бири кошулушуп, улам казындап, асмандын кабагын бүркөп кыштын келерин белгилешет.

Арыктардагы суулардын дабышы, уламдан экирындап, уламдан туптунук болуп жээктерине муздам берметтер тагыла баштаган.

Биз «Тянь-Шань» деген сөздү укканда башынан ак кар кетпеген тизмектелген тоолор, ошол тоолордун жылгаларында төрлөрүндө, күнгөй, тескейлеринде жайнаган малды элестетсөбиз. Мындеген малчылар, өзүлөрүнүн жайлы-жайлата багын самирткен малдарын чоң кубаныч менен карап, чоңдугу энесинен ашкан козу-улактарды, кара кулак болуп коңкурук атып ойногон кулундарды көрүп көңүлдөрү тоюп, аалыдагы кышка камынышкан.

Нарын районундагы Жерге-Тал селолук советине караштуу «Жаны-Талаа» колхозунун чабаны Табатаев Чандык 1947-жылдын күзүндө 304 тулбар эчкиден 389 улакты аман-эсен өрүшүнө кошкон.

Быйылкы жылы Чандык аксөккө баккан эчкиден 307 эчки туумак. Ал ар бир 100 баш эчкиден 116 улак алып берүүгө милдеттенген эле. Быйылкы жылы Чандык баккан эчкилерин алар түшкөс Кара-Кочкордун «Коенду» деген кыштоосуна багын коюп.

Эчкилердин жайыты жайлуу, жатагы жылдуу болгондуктан бирөө да улак салган жок жана бирөө да чыгаша учурабады. Ушул азыр да Табатаев Чандыктын эчкилеринен 225 башы туул, алардан 44 миң. Адыр деген жерде эчкилердин кыйгач төздөн жаткан кезеги. Табатаев Чандык ар бир улактын артынан көз-

дүн карегиндей түшүп ээрчип жүргөн убагы. «Жаңы-Талап» колхозунун кой фермасынын башчысы комсомолец Мусаев Моют 1944-жылы жаңыдан ферма болуп малды өткөрүп алганда колхоздо бардыгы 1900 баш гана кой-эчкиси бар эле. Андан 1386 тубар. Өткөн күздө колхоздун малына 1321 төл кошулду. Быйылкы жылы жалпы кой фермасы боюнча ар бир жүз баш тубар койдон 116 төл алып берүүгө милдеттендишен. «Жаңы-Талап» колхозунун койлору Кочкордо жана Тешик деген кыштоолордо эки бөлүнүп кыштады. Мусаев кыштын күнүндө Тешик менен Кочкордун ортосунда нечен жолу каттап, нечен ызгаарды башынан өткөрдү.

Жалпы кой фермасы боюнча азыркы күндө 1029 кой-эчки тууса, анын ичинен 188 баш эгиз тууду. Ал гана түгүл, колхоздун атактуу чабанынын бири болуп саналган Орозбекова Кадисанын короосундагы эки кой 3төн 6 козу тууп, бир кой 4 мадырайган ургаачы козу тууп берди. «Жаңы-Талап» колхозунун малына барган сайын баш кошулуп күндөн-күнгө дүркүрөп өсүп, малчыларды ого бетер кубанычка бөлөп жатат.

Он-Арча сельсоветиндеги «Эчки-Башы» колхозунун 62 жаштагы чабаны Түгөнбаев Сыды 1937-жылдан бери кой багат. Ал өткөн күздө 350 тубар койдон 417 козуну аман сактап кошумча эмгек акысы үчүн 17 козу, 8 чоң кой алган. Сыды карыя быйылкы жылы ар бир жүз тубар койдон 120 козу аламын деп убада берген. Анын койлору «Чон-Каракужурду» аман-эсен кыштап келип, ушул азыр да «Он-Арчанын» боюнда чуркурап төлдөп жатат. Ал ушул эле «Эчки-Башы» колхозунун 70 жаштагы жылкычысы Туякбаев Шабданбайды социалисттик мелдешке чакырган. Өткөн жылы Шабданбай аксакал 35 бээден 35 кулун аман сактаган. Быйылкы жылы Шабданбайга бекитилген 60 бээден 20сы тууп, кулундарынын бардыгы аман торолуп энелерин ээрчип жүрөт. «Сыдыдан артта калбасам экен, анын койлору кинчалык чыгашпасыз болсо, менин жылкыларым дагы ошол койдон кем болбой дүркүрөп өссө экен» деп Шабданбай жүрөт. «Шабданбайдан кантип артта калайын, күзүндө жыйынтыкта бир көрүшөрүмүн. Дегин, Шабданбайдын да, мени да жалпы колхоздун малы да теги аман болсо экен» деп Сыды ичинен айтып жүрөт.

Ушул «Эчки-Башы» колхозунун 1937-жылдан берки уй багуучусу 60 жаштагы Мадыранов Мортук өткөн жылы 30 уйдан 30 музоону аман сактап, быйылкы жылы да чоң ийгиликке ээ болуу үчүн социалисттик мелдешке Сыды менен Шабданбайга эрегишип жүрөт. Ал баккан 50 уйдан 35 уй тууп, бардык музоо аман.

Мына ушинтип кыштын ызгаарында баккан малдарынын артынан как жазбай карап ээрчип жүргөн малчылар өздөрүнүн кылдаттуу эмгегинин жемишин көрүп жатышат.

Керилген Тянь-Шандин өндүрлөрүндө кар кетери менен сүрүп чыккан, балапан көк чөптөрдү, жаңыдан отуккан төл, жабыла жайылып оттоп, жаздын маанисин жердин шанын, жыргалдуу элибиздин келечегин белгилеп жатат.

«Кызыл Кыргызстан», 25-апрель, 1948-ж.

ТОКТОГУЛ ТАЛАС ЭЛИНДЕ

Токтогулдун мундуу комузушун үнүн, булбулдай безеленген тилин кыргыз элинин кайсы жагы булбей, кайсы жагы укпай калды экен? Аңжиян, Алай, Ат-Башы, Нарын, Кочкор, Жумгалдын элиндеги Токтогулдун замандаштары — азыркы чалдар: «Адамдын булбулу эле го чиркин...» дешип тамшанышканын ким укпады экен? «Токтогулдун тогуз кайруусу», «Токтогулдун ботою», «Шыңгырамасы».. кыргыз элинин кулагына сиңип, көкүрөгүнө жат эмеспи!

Акындын көркү ыр менен... деген Токтогулдун сөзү далай комузчу, далай ырчыларга үлгү бербедиби? Азыркы мыкты комузчулардын көбү Токтогулдун окуучулары экендигин ээли баары билишет. Токтогул өзү Кетмен-Төбөлүк болгондуктан анын айткан ырлары жана ал жөнүндөгү ээдин оозунда калган эстелик сөздөрүн кетмен-төбөлүк менен таластыктар жакшы билишет. Токтогул Таласка далай жолу келген экен. Анын замандаштары азыркы аксакал комузчу чалдар Токтогулду «Токо» дешет. Алар Токтогулду:

Кетмен-Төбө жеримден
Келип түштүм Таласка

Кетмен салчу жер экен
Келбеттүү дыйкан жарашса,—
деп ырдаганып деле унутушпайт. Таластын эли кө-
бүнчө комузчу жана жамакчы шайыр болгондуктан,
Токтогулдун Таласта көп болгондугун, кандай ырда-
гандыгын ушул убакта да эске тутушат.

Кудайберген кызыл баш,
Данкын угуп жүрчү элем.
Кызыл башты көрсөм деп,
Кызыкчу элем, күлчү элем.
Куйкасында чачтары,
Аз деп ойлоп жүрчү элем
Кыпкызыл болуп түлөгөн,
Таз деп ойлоп жүрчү элем», —

деп Таластын мынабу кызыл баш Кудайберген деген-
ди шылдың кылып ырдаганын, азыр айтып Таластын
чалдары күлүшөт. Токтогулдун манаптарды көрө ал-
багандыгын жана кедейлерди, калын көпчүлүктү
жакшы көргөндүгүн айтышат. Токтогул «Кедей»,
«Эмгекчи», деген сөздү ар дайым «Букара» деп ырда-
ган. Ал дыйкандарды ар дайым «Жакшы» деп ай-
туучу экен. Анын букараларга боору ооруп, алардын
сулумдарын ченгелинде ээилип жатканына ичи күйүп
ал букаралардын эркиндикке чыгышын тилеп, өзүнүн
түшүнүгү менен мындай деп ырдайт:

«Букара тулпар байласа,
«Жакшылар» эгин айдаса
Жатакчы жайлоо жайласа
«Жакшылар» чалгы кайраса»,—

ушинтип Токтогул эзилген элин эркиндик турмушка
жетүүгө тилейт. Токтогулдун ошондогу тилеги турбай-
бы деп, анын ушул убактагы букаралары, жатакчы-
лары — азыркы жайдары колхозчу чалдар Токосун
ар дайым эстен чыгарышпайт.

Токтогулдун Таласка барган сайын манап-бай-
лардын үйүнө түшүп конок болуунун ордуна, өзүнүн
букараларына, жакшы тентуштарына барып конок
болууну жакшы көрүүчү экен. Бирок ал кыргыздын
эңсеткен атактуу акыны болгондуктан, манаптар үйү-
нө чакырып алып ырдаттууну каалап, Токтогул бол-
бой койсо, аны кектеп, кордошкон. Ал Кетмен-Төбө-
дөн Таласка келишинде чон аштын үстүнөн чыгат.
Кызыл баш Кудайберген бар экен. Анын үстүнө түш-

пөй, өзүнүн жакынынын үйүнө түшмөй болуп барса, аны Кудайберген аттан түшүрбөстөн. үстүнө жетеле-тип келип, аны өзү менен олтурган ырчыларга шыл-дындатып ырдаатууга жана жазалоого буйрат. Кудай-берген аны «Эмне үчүн менин үстүмө түшпөй, кай-дагы бирөөнүн үйүнө түшкөнү жүрөсүн» деп, жекете баштагандан кийин Токтогул өтө сезгич, эң так, сөз тапкы болгондуктан, мындай деп дароо ырдап жибе-рет:

«Жаманын ким, жакшын ким,
Жайкай албай жатамын.
Душманын ким, бакшын ким
Байкай албай жатамын.

Момунун ким, молдоң ким-
Ылгай албай жатамын.
Жортогуң ким, жоргон ким,
Ырды албай жатамын» —

деп кутулат. Анан Кудайбергенди мактап ырдагы да-шет. Башка ырчылар Кудайбергенди тударга, арстан-га, бүркүткө тенеп ырдашат. Бир маалда Токтогулга кезек келгенде:

«Ырчыларын макташып,
Окшоттурду бүркүткө.
Өзүнчө талда чакырган,
Мен окшошмун күкүккө.
Жакшы бүркүт сен болсоң,
Кудалыдай далбактап,
Мен күкүктү үркүтпө» —

деп Токтогул анык адам болсоң мага окшош акын-дарды эркин эле ырдата бербейсиңби дегендей кылат Токтогул калың көпчүлүктү жакшы көргөндүктөн ар дайым элдин арасында ырдоочу экен. Эгер маанайтар үйүнө чакырса жогоркудай шылдың менен өзүнүн таптакыр аларга кошулбастыгын билдирүүчү экен.

Токтогул укмуштуу шайыр, күдүргүч, күдүз, ма-калчылыгын көргөн адамга умтулгус жомок кытып биринен-бирине таралып, аны калың эл албай баалап, жакшы көрүшөт.

Таластын элинде ушул азыр да Токтогулду күүлө-рүн чертип жүргөндөр көп. Таластын күүлөдөгөн ка-лын колхозчулары эмгектен чыгып жаткан учурда Токтогулду күүлөрүн черттишип угушат. Токтогулду

күүлөрү кой кайтарган чабандын колундагы үч кыл ко-
муз менен капчыгайдагы тунук суунун шарына кошу-
луп, асканы жаңыртып жатат. Ал мурунку Токтогул-
дун өз колунан чертилген муңдуу «Ботой» эмес, ал
анын окуучуларынын, эпкиндүү колхозчулардын колу-
нан чертилип чыккан Токтогулдун азыркы шаңдуу
«Ботою». Алар жайдары обону менен чертишип, Токо-
сун эске түшүрөт.

Арпанын Ала-Тоосунан,
Аркарын атсам зоосунан —

деген элдин айтылуу ырын жылкычы карыя Алакун
дароо эсине салды дагы, ичине шаттык кире түштү.
Бул ыр анын эсине кире калган себеби: Алакундун маң-
дай жагында, маңдай жагы эмес, көз алдында ырга
байланыштуу болгон Арпанын Ала-Тоосу турат.

Бул жерди ал илгертен бери жердеген. Алакун кары-
я Арпанын ар бир чөбүнүн атын, абасынын касиет-
тин, зоолорунда жалаң аркардан башка кандай жаны-
барлар бар экендигин көкүрөгүндө жат билет. Ал Ар-
панын кышы кандай созуларын; күзүнүн ала булут
күндөрүн, жазынын ыракатын, жайынын жалындуулугу-
н башынан алтымыш жолу өткөргөн.

Алакун аксакал бул жердеги мурунку муңдуу,
азыркы убакыттагы шаттуулукту ар дайым салышты-
рат дагы, бир улутунуп алып, кайра карыянын жүзүнө
нур толо түшөт.

Азыр ал аттын үстүндө. Анын көзүнө айлана ала-
каанында тургансып көрүнөт. Чынында эле ал ошончо-
лук бийикпи? Жок! Анын азыр көңүлү бийик. Мурун
ал төө минип да көргөн. Чокуга да чыккан, бирок ай-
лана мындай көрүнүүчү эмес. Айланасы гана түгүл,
үстүндөгү асманга көңүл салчу эмес. Анткени ал кез-
де анын көңүлү төмөн, көз майы бөксө болучу.

Алакун кыдырата карады. Жанакы ырды кайра
дагы бир жолу ичинен айтып алып: — Ырас! Карачы!
Канча байлык бар! Аркары нандан көп болсо, малы
андан көп, — деп алдындагы жайылган көп жылкы-
ны жалт көрө коюп «ушулар аркардан кемби?» —
деди да:

Аркар шыйрак, жез канат,
Алыски жерге тез бират! —

деген ырды дагы ичинен айтып, оттогон жылкыларга карап турду.

Мына ушул лириктер айтканга, кагаз жүзүнөн окуганга оңой болгону менен, иш жүзүндө жетишүүгө канча эмгекти талап кылат.

Тянь-Шандын кычыраган чилдесин, айланы кетирген аязын бардык жан билет эмеспи! Мурутка муз тондуруп, колду камтууга келтирбей, борошо менен бетке койгулаган нечен сууктарда, бооз бээлерди кулун салуу кокустугунан коргоп, улам ылымтата, улам оттуу жерлерге артынан ээрчип айдап туруу ар кимдин колунан келе койбойт.

Алакун карыя өзүнүн мал багуу эмгегинде мындай дейт:

— Жылкы жаныбарлардын бир артыкчылыгы кышында уйга окшоп, адамдын колун карабай, тушкураган калың кардын алдындагы булуттаган сары беттегелерди, өзү тепкилеп жатып таап жейт. Ошондой болсо да, аларга көп күч келбей турган кары жукараак жайыттын чөптүүрөөк жерлерине улам которуу жайыш керек.

Жылкы багуунун эң кыйынчылыгы ээс төлдөө маалында болот, — дейт Алакун — анткени жылкы майда жандыктардай чогуу турбайт, же болбосо уйларга окшоп айыл үстүндө төлдөшпөйт. Бээлер жайытта гана күндүз, түн дебей төлдөйт. Жылкылар жамгы жаны көктөм маалда токтобой улам күчөп оттойт. Ошол учурда эгер тууган бээлер кулунга кароо болбосо, кулунун таштап, үйүрү менен кошо жүрүшөт. Талаада калган кулун көп учурларда өлүп калат. Жылкы жаратылышында чыйрык, тым жаныбар болгондуктан кулун туулар замат, турууга шашат. Ошол убакта улам облудуу туруу аракети менен жарга, сууга түшүп кетүү кокустуктары болот.

Мына ушундай шарттарда жылкычы ар дайым бээлердин арасында болуш керек. Барып кементайды жамынып жатып албай уйкуну укурук менен алыс кууп ташташ керек.

Кулунду аман асыроонун дагы бир шарты бар, — дейт Алакун — Ал, кымызга көп кызматтоодо болот. Жаш кулундарды энесинин узуна тойгузбай, кежигесин кержейтип, кереди кечке, байласа анын ээс турган сүтүн башкалар «эмсес» кулун арык болот. Кышка туруштугу кем болот, ошондуктан өлүмгө учурайт. Кы-

мыз жакшы тамак, бирок, анын ыгы бар, балдар, — деп Алакун өзүнүн эмгек тажрыйбасын айтат.

Быйылкы жай Арпада бөтөнчө сулуу болду.

Маралдай маңырайган 60 кулунун ээрчитип Алакун баккан жылкылар Арпанын Каражал, Кереге-Саз, Айгыр-Булак деген жерлерин оттоду. Жайдын толугу эле. Кызыл четин укуругун карысына илип, жапалдаш тору атын минип, Алакун карыя бир айгыр үйүрү жылкыны суу жакка айдады да, аттан түшүп, шиберге азыраак жатты. Ал адатынча айланага дагы көз жиберди. Ушундай да укмуш жер болобу? Карачы, бийиктиги! — деди. Ушуну айтар замат: — Жок, мындан Кремль бийик эмеспи! Себеби, анда адам баласынын бактысы үчүн Партиянын Борбордук Комитети бар эмеспи. Ал дүйнө жүзүнүн баарын көрүп турат. Демек, Кремль бийик! Анда сайылган Кызыл Тууну ааламдын эмгекчилери көрүп, медед кылат. Ал тууну Ленин менен партия орнотту! — деди Алакун. Ал Ленин деген сөздү оюна алганда, өткөн жылкы ийгилиги үчүн алган Ленин орденин төшүнөн чыгарып карады. Орденин ортосундагы Ленинди көпкө чейин тиктеп туруп, чөнтөгүндөгү аппак болотнай жоолугу менен сүртүп, жаркыратып кайра төшүнө такты.

Алакун аксакал атына минип, жылкынын бир жак четин кайрып коюп, үйүн карай бастырды. Ал жолдо бара жатып кыялдан кыялга түштү. Өзүнчө айтты: «Менин эмгегимди эл билди. Ошол үчүн бул орденин төшүмө илди. Эми мен элге, партияга эмне кылышым керек? — деди да кайра өзүнө-өзү жооп берди. — Дагы тынбай эмгек кылышым керек»

ЗООТЕХНИК БУЛАЙШЕВ

Фрунзе шаарынын атактуу Дзержинский көчөсү менен вокзалды карай кетип бара жаткан Аламүдүн, Аларчанын калкып жаткан кырка Ала-Тоосу көзгө укмуштуу соңун көрүнөт эмеспи? Темир жолдоң өтүп, ошол Ала-Тоону карай кеткен тасмадай талаанын бетиндеги дүмпүйгөн кара бактын арасында Кыргызстандын айыл чарба институту бар. Бул институттун кыргыз элине кылган эмгеги зор. Ушуну бүтүргөн адистер Кыргызстандын кайсы гана бурчунда болбосун, айыл чарбасынын кандай гана тармактарында

болбосун алоолонткон пахта талааларында ар бир жөөктөрүнө чейин жөө кыдырып жүргөн агрономдор. Кара-Кужур, Сары-Жаздардын жайлоо, кыштоолорунда ар дайым мал менен кошо жүргөн мал докторлор жана зоотехниктердин көпчүлүгү ушул институтту бүтүрүп баргандар.

Азыркы очеркибизде айта турган киши — Кыргызстандын эмгек сиңирген зоотехниги Сабыралы Буйлашев дагы ушул айыл чарба институтун бүтүргөн.

1942-жылдын январь айында Сабыралы Буйлашев институтту эң жакшы деген баа менен бүтүрөр замат, Кыргызстан айыл чарба Министерствосу аны өзүнүн өнүп өскөн Чүй өрөөнүндөгү райондорго жибербестен, анык мал чарбалык райондорунун бири болгон Жумгалга дайындады эле. Сабыралы жакшыдан келгенде ага эл да, жер да, шарт да чоочун болучу. Ага жалаң гана мал тааныш эле.

Сабыралы адеп келгенде согуштун кыйгач жүрүп турган мезгили эле. Айыгышканын алып түшкөн азаматтар, азуусун айга бүлөгөн аттар согушка жөнөтүлүп жаткан мезгили эле. Фондунун аттарын Сабыралы өзү текшерип, өзү жактырып жиберүүчү. Кайсы бир аттарды көрүп: «Ушуну мандын киши кантип думмандын ташын талкан чыгарбасын. Ушулу кишини жоону бет алган жанда эмне арман?» — деп өзү кызыгып, согушка кошо кетүүгө даярбаса кылуучу. Ошол жылдары Буйлашев согушка барууну комиссардан нечен жолу талап кылды.

— Жолдош Буйлашев, сиз жаш адиссиз. Сиздин бул жерде аткара турган милдетиңиз да фронттогулардыкынан кем эмес. Керек болсоңуз өзүбүз чакырабыз, — деген жооп менен гана Сабыралы тин болучу.

Жумгал районундагы жайлоо-кыштоолордун Буйлашев барбаганы калган жок. Ал кайсы жайлоо кандай малга жагымдуу, кайсы кыштоо кайсы малга жайлуу экендигин даана билет. Буйлашев келгендеги баштап, жердин шарты, малдын бөтөнчөлүгү менен таанышкан. Ал келген учурларда Ой-Кайым деген жайлоо болучу. Күндөрдүн биригде Сабыралы жайлоолорду кыдырып көрүп келе жатып, Ой-Кайымдын башынан аягына чейин текшерип «Жоок, бул жер жайлоо болгондон көрө кыштоо болгону артык экен го. Анткени бул жердин түш тарабы тоо менен курчалган

экен. Эч жерден жыланач шамал ура турган аңыра-кай кокту. ашуусу бийик бели, кара шамал какшаган капчыгайы жок экен. Алчалуык бийик болбогондуктан, бул жерге кар да калың түшпөйт. Кара кыяк, бетеге аралаш чыккан тулаң чөбүн жылкылар карсылдаган кайраттуу жамбы туяктары менен тээп жегенде анын чыйырына кой жайса алар да тоюнат. Ой-Кайыңдын чоң сазынын жээктеринен чөп чабынды чыгарууга да болот. Сарайлар жабууга да туура келет» деген чечкиндүү ойго келген. Ошол эле жылы күздөн баштап эки-үч колхоз Ой-Кайыңга кыштап калышты эле, малы жайкы калыбы менен чыгышты. Мына ошондон баштап Ой-Кайың Жумгал районунун атактуу кыштоолорунун бири болуп калды. Ушул азыр Ой-Кайыңга жети колхоздун малы кыштайт. Ар дайым семиз чыгышат. Кайсы бир малчы карыялар: «Ой-Кайың» кыштоо болот» деп Буйлашев Фрунзеден эле окуп келсе керек», — деп карсылдап күлүшөт.

• • •

Буйлашевдин эмгегинин негиздүүсүнүн бири, анын малдын сапаты үчүн күрөшүндө болду. Мындан жети жыл мурда Жумгалдын малы анын көзүнө эң эле майда, сапатсыз көрүнүүчү эле. Ал күрөгү жоон, көчүгү шилмегей келген тултук мүйүз уйлардын жүргөнүн көрөр эле. Анын көзүнө жалы туткучтай болуп, мойну дугдуйган кичине жылкылар өөн учуроочу. Көп колхоздордо эт жагынан да, жүн жагынан да, сынга толбогон койлор болучу. Азыр район боюнча бай колхоздордун бири болуп саналган «Тумук» колхозунун эчкилерин көрүп, анын кой фермасынын башчысы Уйбаков Султанкул деген карыяга:

— Аксакал, эчкилердин баары кылчык жүндүү экен.

— Ээ, балам кылчык болбогондо, эчкинин жүнүнөн да кийиз жасалуучу беле? Башы арбыса болду да!

Жайкы жайытта, кыштоо мезгилдеринде, күзгү куут, жазгы туут өнөктүктөрүндө малчылардын калың жерине барып, кереге газеталарды, күжүрмөн баракачаларды Буйлашев өз колу менен чыгаруучу. Аны демилгеси менен парткабинетке, райондук клубка алдыңкы малчылардын сүрөттөрү, иштеген ишинин көрсөтмөлөрү жыл сайын уюштурулуп турат. Сибырлы

айылдык советтерге, колхоздорго айрым учурларда райондун борборуна дагы малдын азык-түлүктүүлүгүн өстүрүү жөнүндө жана тоюткорду камдоо жөнүндө лекциялар окуп турат. Алар дайым тажрыйбалуу чабандардын ангемелерин угуп, алардын пайдалуу иштерин өзү дагы колдонот. Өзүнүн илим жагынан билгендерин малчылардын арасына жайылтат.

Сабыралы ар дайым малдын арасында. Ал кайсы колхоздо канча мал бар жана жараксызга чыга турган канча жылкы, уй бар экендигин жатка билет. Ал күч унааларды кандайча кылып пайдалануу жөнүндө ар дайым эл менен ангемелешип турууну үйрөнгөн адат деп түшүнөт. Кайсы бир колхозчулар: — Буйлашев келе электе биздин колхоздун кээ бир аттарын, өгүздөрдүн жайкысын чымын, кышкысын сагызган эрмек кылуучу эле. Эми кокустан колхозчулардан бир эки аттын жоорун көрсөк уялчу болдук. — дешет Буйлашев жалаң күч унаалар эмес, эл жаш малдын да жакшы көргөн досу. Ал байланган кулун сүт өңдөй кызыл-рыбаган музоо, козулар үчүн үйрөтүп жүрөт. Малды семиз болушу, анын кыштан аман каларын камсыз кылат деп түшүндүрөт.

Быйыл күзүндө эт союзга мал тапшыруу учурунда «Чаек» колхозунун сүт товар фермасына келип, ферма башчысы Ырсаалы Ыманбаев аксакалга карап:

— Этке, тээтиги токол уйду төгүңүз, тетиги желин бузук кызыл уйду да, мына бул өгүз мүйүз ташып уйду да тапшырган жакшы. «Өгүз мүйүз инектин сүтү жок, инек мүйүз өгүздүн күчү жок» деген макалды билесизби? Сүтү жок уйлардан күтүлүш керек. Сүтү жок уйлар этти да арбын алат, этке берүүтө алар ыңгайлуу, — деди.

— Ой, айтмакчы, быйылкы алган күрөң бука эт букабы, же сүт букабы? Ушуну түшүндүрүп берчи, айланайын, — деди Ырсаалы.

— Эт букамы эмне? Сүт букамы эмне?

— Жок, аксакал, — деген Буйлашев. — Башы да арбысын, сапаты да жакшы. Бирок сапатына карап багыш керек. Бир эчки менен 4—5 эчкинин күнү таттуу болуш керек. Буларды тыбыттуу эчкиге айландырыш керек. Тыбыттуу эчки менен ушул багып жүргөн эчкилердин этинин даамы деле, сүтүнүн даамы деле бирдей болот, — деп күлүп Сабыралы.

— Тыбыт эчкинэр жылаңач туулат деди, көтүргө

жакын болот дейт. — деп чал укканын айтайын дедн эле:

— Силердин кылчык эчкилер көйнөкчөн туулуп жүрөбү. Алардын деле котур болгондору бар эмеспи. Котур — жаман баккан эчкилерге жакын болот, тыбыт эчки багууга болбойт деген душмандын аракети. Андай ушакты укпаңыз, карыя. Андан көрө быылкы күндө тыбыт тукумун бере турган текелер келет, ошондон сиздин колхозго мен бир топ теке бөлдүрөйүн, алып кетиниз. Биз ар дайым мамлекетке пайдалуу жагы көздөп иштөөбүз керек.

Ушул азыр «Тунук» колхозунун 7000 ге жакын тыбыттуу эчкиси бар. Жыл сайын мамлекетке жүп ашыгы менен сундаткандыгы үчүн «Тунук» колхозу алыныкчылардын бири болуп жүрөт. Тыбыт эчкинин пайдасы аз болот дегендер.

— Буйлашевге чоң рахмат. Малдын шартын купкача болот экен, азамат. Тыбыт эчки берки эчкилерге караганда эгиз тизиле көп тууйт экен. Эти да нык болот экен. — деп кошулгандыктуу мактап жүрүшөт.

«Совнарком» колхозунун жылкылары майда, сапаты начар экендигин элдин баарын билүүчү эле. Буйлашевдин тандоосу боюнча айгырлар коюлган... Азыр «Совнаркомдун» күлүктөрүнөн минсек экен деп эле аңыз кылышат. Андагы «Алмабаш» деген айгырдын балдарынан сатып алабыз, — деп колхоздор кызыгып жүрүшөт.

Буйлашев малчылар арасында жалаң гана зоотехник болбостон ал эң керектүү агитаторлук милдеттин дагы аткарат. Мал чарбачылыгынын санын жана азык-түлүктүүлүгүн өнүктүрүү жөнүндөгү партия менен өкмөттүн токтомдорун малчылар арасында Сабыралы нечен жолу иштеп чыккан. Ал жайдын толугунда чатыраган кең төргө толтура конгон айылга келип, жашыл шиберге элди чогултуп алып, кызык-ингемелүү жыйналыштарды да нечен өткөргөн. Кыштын ызылдаган чилдесинде, кар менен бороондун кучагына кирген Ала-Тоонун ар кайсы колотторунда биринен-бири алыс орногон киштоолорго барып, койдун сары көкүнөн алоолонто каланган ысык мештин жанына олтуруп алып, күкүрттөнүүдө күйгөн чырактын жарыгына салып нечен жолу малчыларга газеталар окуп берген күндөр да болгон.

Сүттүү уйдун тукумубу? Же этке кетчүүлөрдүн тукумубу? — деп Ырсаалы суроосун оңдоп сурады.

— Ээй, аксакал, бизге желини жер чийген уйлар, ак пахтадай чубалжыган жүнү бар койлор, басканына мал жетпеген, желгенине жел жетпеген жылкылар керек. Ошондойлорду өстүрүүгө биз милдеттүүбүз. Партия менен өкмөттүн бизден талап кылганы дал ушул. Сиздердин «Чаек» колхозунун жылкысы оңолду, бирок уй менен кою ойдогудай боло элек.

— Ырас айтасыз, жер айдагандар деле бир гектар жерден 20—30 центнер түшүм алат экен, биз деле бир уйдан сааган сайын 20—30 литр сүт алсак жакшы болбойбу? — деп Ырсаалы Буйлашевди карады.

Ошого жетишүү үчүн малдын сапатын оңдоого аракет кылыш керек. Мал чарбачылыгын өстүрүүдөгү өкмөт менен партиянын үч жылдык планын орундатууга бардыгыбыз тең жак-дилибиз менен иштөөгө тийишпиз, — деп республикага эмгеги сиңген зоотехник Буйлашев Сабыралы Ырсаалы чалды далыга чакылады.

Зоотехник Буйлашевди Жумгал району эмес, Тяньшан областы бүт билет. Анткени анын мал жөнүндөгү камкордугу, күн сайын өнүккөн. Тажрыйбасы баарыга маалым. Анын олтурса, турса дагы санаасы мал жөнүндө, анын жупуну жабылган китепканасындагы китептеринин бардыгы дээрлик мал жөнүндө. Ал ушул китептер жана өзүнүн күндөлүк практикасы аркылуу өзүн-өзү күн сайын өстүрүп келе жатат.

КЫШТООДО

Жеримдин суусу дары, таштары алтын,
Байлыкта, берекеле жашайт калкым.
Таалайга тандан туруп жаралгансың,
Тияншан! Кышта жылуу, жайда салкын!

— «Кычыраган кыш жакшы, жадыраган жаз жакшы!» — деген экен баалдар! — деп көк ала сакал абышка сөзүн бүтө электе мөңтөн жанында отурган келин:

— Эй жарыктык ай, айта бересиз да, кантип эле жаздан кыш жакшы болсун, кыш жанга да, малга да кыйын эмеспи.

— Жоок, балам, ар нерсе өзүнүн мезгили менен жакшы. Жаз албетте жагымдуу, бирок кыш кийинки жылуу болсо, отун-суун белем болсо күйүлүм тоң, бөл.

кан малың семиз болсо өзүнчө бир сөөлөт балам. — деп чал маасысынын кончуна макисин жанып, жанып алып, колундагы четин таякты дагы сулуулап жоно берди.

— Болду эми, аны ошончо жонуп, ат менен кошо чабат белең, бармагыңды кесип алып, дагы балекетке саласың, — деди кеспири.

— Таякты сулуулап албаса болбойт, менин жакшы жолдошум эле ушул, карыган кишиге таяк жакшы экен.

— Карымын, карымын эле дейсиң, Сталин аксакал быйыл туура жетимиш жашка чыкты. Сенден беш жаш улуу, бирок биздин учу-кыйрына көз жетпеген чоң өлкөнүн кандай оор милдеттеринин баарын аткарат. Жеке биз эмес, жалпы дүйнөдөгү эмгекчилердин бактылуу болушунун камын ойлоп, күнү-түнү уктабай, акыл тегеретип отурат. Ал эмне. «Эми балдар карыдым, силерди карангыдан жарыкка чыгардым, кордуктан жыргалчылыкка жеткирдим, мен эс алайын, өзүмөр иштегиле» дебейт, — деп төрдө отурган Ашырбай таяк жонгон Жумалы чалга карады эле ал уялыкты тарткан жүзү менен Ашырбайга карап, анан анын үстү жагында илинип турган Сталиндин портретине карап, күлүмсүрөгөн бойдон кандайдыр жагымдуу, терен ойго кетти. Ойго кетти да, кайра Ашырбайга карап:

— Рас айтасың, Ашыке! Мен Сталинди эстегенде күчүмө-күч кошулуп кетет, эмине үчүндүр жашара да түшөм. Сен экөөбүз жети-сегиз жылдан бери колхозду коюп багабыз, кээде сен экөөбүз кайдаайдаса ошол жакка кеткен малга кыжырыбыз келип, капаланабыз. Ал эми, адам акылдуу эле болуп туруп, он жакка бурса, тескери кеткендери да бар эмеспи. Эсинде-дир, баягы колхоз жаңы уюшулганда Кулчун, Кенжебай өңдүүлөр тетирленип, колхозго кирбей жатып алышпадыбы. Маманды ортолоштур десе, күрөң айгырын чалгы менен жара тарткан Арык чалды да билерсин. Мына ошондойлор адамдын арасында көп эмеспи. Андайларды түшүндүрүү өтө кыйын эле го! Эми Кулчун менен Арык чалдар колхоздогу адамдардын бири болду. Сталин ошондойлордун миллионун тарбиялабадыбы! Мал үчүн кам көрүүдөн, адам үчүн кам көрүү алда кинча кыйын эмеспи!

· Адам болгондо да канчалык көп ичим!

— Бүткүл эл, орус да, өзбек да, кыргыз да жана башка биз билбеген улуттар...

— Бүткүл дүйнөнүн эли! Кытай да боштондукка чыкты го! — деп Ашырбай кат билбесе да илинип турган газеталарды көрсөттү.

— Ээ, Ашыке! — деди Жумалы. — Сталиндин эмгеги эл үчүн аскаар тоо эмеспи, менин таянычым, менин тирегим, түркүгүм жана мага окшогон миң-сандаган карылардын таянычы — Сталин! Карачы! — деп Жумалы Сталиндин портретин көрсөттү. Карачы, ушул күлүмсүрөгөн ырайымдуу жүзү менен бардыкты көргөн акылдуу көзү менен ар кимди үйүнүн эң жакшы көргөн жеринде илинип турат. Бул сүрөт бизге окшогон малчылардын үйүндө да, эгинчилердин үйүндө да, жана көмүрчүлөрдүн үйүндө да турат. Менин кичи кызым Жамыла окуп жүрүп Кызыл-Жардык бир балага чыкты эле, күйөөсү Таш-Көмүрдө иштейт экен. Эркек бала төрөптүр, быйыл барсам, баласынын тили чыга элек экен, чоң атаң ким? — деп сураса, анчине келбей сөөмөйү менен Сталиндин сүрөтүн көрсөтөт. Чын да! Баланын бактысынын карынын кайратынын, баарынын атасы Сталин! Мен жыйын келген сайын, үйүмө кирер замат төрдөгү сүрөттү караймын. Ал мени «үшүгөн жоксунбу, малың аманбы» дегенсип, ырайымдуу жүзү менен карап турат. Ушундай кишинин өмүрүнүн узунун кимдер тилебесин! Ар дайым саламат болсун! Өмүрү узун болсун! — деп Жумалы абышка портрети жана бир карады. Отургандар да, — өмүрү узун болсун! — дешти.

Жумалынын үйүндө көпкө чейин отуруп калганын сезип, Ашырбай ордунан турмак болду эле. Жумалынын байбичеси:

— Тер карымат, теринди кургатып алып чык, аман калса, мешти аябай ысыткан экенбиз, былтыркы чабылган көндүн пайдасы тийди бейм! Түн узун, кичине бабырашып отуруп кетсең Үйүндөгүлөр отургандыр, эмине шашасын, бинади тамакка курсагың тойбой калдыбы?

— Байбиче, көпкө чейин эле отурдук но, мен да эригем, күндүз киши мал менен алек болуп жүрү, сөзбей калат экен. Түнкүсүн уяку менен эле жомокко күч калтирөм, — деп Ашырбай үздөгү фонар тыракты карады. — мына ушундай шишелүү чырак абдан жи

рык күйөт экен. Биздин шишени мурдаа күнү мышык тоголото коюп кетип, сындырып таштады.

— Ой, Ашыке, кара чырак жагасыңбы? Өзүн Фрунзеге чейин барып келген ударник койчу болсоң, үйүңдө моминтип фонар чырак күйүп турбагандан кийин, уят да! Мына менин үйүм жылуу, жарык, эми сен кеткенден кийин келиним кызык китептерди окуп берет. Кээде патефонду сайратабыз.

— Айтмакчы, менин патефонумдун табактары аза-йып кетти, табагың болсо кайрылгылачы, — деп Ашырбай Жумалыга карады.

— Менин эки «Атай», 4 «Малдыбай», 5 «Мусам», эки «Манасым» бар эле, 1 «Атайды» төмөнкү «Жеңиш» колхоздун малчысы сурап кетти. Бир «Малдыбай» менен бир «Манасты», «Кызыл-Жылдыздын» койчулары сурап кетти. Бир «Мусаны» сындырып алдык, дагы бир «Мусаны» уурдатып жибердик.

— Ой, азамат, ошо Муса ырдайт экен да! — деп Ашырбай тамшанды.

— Сен патефонду сыйлыкка алдыңбы же сатып алдыңбы?

— Өткөн жылы баарыбыз бирге эле сыйлыкка албадыкпы. Азыр үйлөрдүн көпчүлүгүндө патефон бар эмеспи!

Кыштын узун түнүндө көпкө чейин сүйлөшүп отуруп, Ашырбай Жумалы менен эшикке чыгышты, жылуу үйдөн чыга калары менен колот ылдый соккон зыркаар экөөнү тең селт эттирди. Чайыттай ачык асманды карашып, үркөрдүн төбөдөн эчак ооп кеткендигин көрүштү. Айыл жым-жырт. Төмөнкү айылдан гана бир иттин жаагы тынбай жатканын угуп:

— Бул кимдин ити? Баягы Исанын карала канчыгы го. карыш-кырды жалгыз көргөнсүгөн түгөттү кара!

— Жоок Жуке, ошол бирдемени көрүп үрүп жатат. мурда күнү «Актатыр» колхозунун жылкычылары Кара-Кече жактан келген эки карышкырдын пзин көрүшүптүр, ошондон бери бардык мал кайтарууга түшүп калды.

— Ооба, мен да ар дайым короонун кырында жатам, — деп Ашырбай. — пай-пай-пай, чилденин күчүн кара! — Асманды дагы бир карады.

Кыштоо жым-жырт... Айла-саида гана бир үйдөн жылт эткен жарык чыкпаса, бардык үйлөр уйкуда. Исанын карала канчыгынын үнү уулап, туурп жак-

тагы үйдөн бир ит эки-үч үргөнсүп коюп токтоду. Бир аздан кийин ордуна үч-төрт имерилип туруп, тумшугун бооруна катып жатып, бир жолу «борс» деп коюп, карала канчык да тынчды.

Кыштын узун түнү шумдуктуу тынч. Кээси онтоп, кээ бирөө кепшеп, кайсы бири жаткүрүп-коюп, бири-бирине ыкташып жылуу короолордо жонунан буу чыгарып койлор жатат... Туяжурап жаткан айлананы күрүлдөгөн бир гана добуш бузду. Кайсы колхоздуку экени белгисиз, казыгын сууруп баскан кара буура анда-санда тишин карч эттирип коюп, кежигесин өркөчүнө койгулап куйругун чамгарактатып, жалгыз басып жүрөт. Оозунан чыккан ак көбүктөр тең жерге түшүп, теңи өзүнүн бүткөн боюна чачылып, аны ого бетер сүрдүү кылып көрсөттү. Кара буура жогортон басып Жумалынын үйүнүн жанына келип, караан издеп, тишин кыйчылдатып, дагы күркүрөдү. Сууктан корунуп, үрмөк түгүл тумшугун көтөрүүдөн эринген Жумалынын куба дөбөтү бууранын тегерегине жаны калбай чарылдады. Жылуу жамынып, бороонун жанына жаткан Жумалы жаныдан эле уйкута кетти эле. Бууранын сүрүнөн бүткөн бою дүркүрөп, «тура калсам тиш салып жүрбөсүн» деп катуу чочуду. Бууранын күрүлдөгөнү менен иттин авалаганына кыштоодогу иттердин баары кошул-ташыл болуп, тынч түндүн анык тынчын кетирди. Кызык уйкуда жаткандар бир жамбашынан экинчи жамбашына которулушуп, бууранын добушуна кулак түшүрүп, көздорүн ачты. Төмөнкү үйлөрдөн бирөө эки-үч жолу үнүн созуп, кыйгырып да койдү.

Эшик болсо дагы жылуу төшөктө жаткан Жумалы акырын бетип ачып, башын азыраак көтөрдү эле. төрт бутун төрт жакка керип, башын кеңейдетип, тишин карсылдатып, күркүрөп төмөн баштамыш турган буураны көрдү. Тура калып айдайын деди Коркту. Анын үстүнө таягы да үйдө калган. Айдабайын деди, үйдөгүлөрүнүн эси чыгат. Итичин жаны калбай жатат. Коргоодогу койлорунун тынчы кете баштады. Койлордун арасынан кээ бирөө тартып, сыжамырып калганын тургузмок болду. Жумалы «Турап таш мекен урсамбы. Же мени кайра тамды айтандыра куубу. Турбай койсом уятко, согушка барган балдар десе, мөндүр-төй жалган окут аралабайсың. Мекен жакым ошолордукунан ырыкпы? Бал айрым мал эмеспи, кантип

качпай койсун, же кирген буура жинди болчу эле, качырабы!» — деп ойлонуп бүткөнчө кара буура күрүлдөп-күрүлдөп туруп, ылдый карай басып кетти. Күркүрөк менен тиштин карчылдаганы улам нарылап отуруп, угулбай жок болуп кетти. Иттердин да жаагы басылды. Түн кайра тынч калыбына келди. Жумалы: «Ак кар, көк муз, айкырган аяз, узун түн, кырген буура кыштын көркү эмеспи! Кычыраган кыш жакшы, жаркыраган жай жакшы!» — деп өзү да кайра кызык уйкуга кирип кетти.

Чынында кычыраган кыш да жакшы. Кийим жылуу, курсак ток, баккан мал семиз, жайыты жайлуу болсо, кыштын эмнеси жаман!

Азыркы кыштоодогу мелтиреген узун түн, кыштын сөөлөтүнүн башкачалыгын көрсөтөт. Ар кайсы колоттордун ылымталарына салынган кыштоо тамдар, анын жанындагы калдайган калың кой жаткан короолор, анда-санда үйлөрдөн жалкоолонуп күйгөн оттор, кыштын көркү сыяктуу болуп көрүнөт. Кыштын түнүнүн ачык асманы менен айкалышкан Ала-Тоо кээде жапыс болуп көрүнүп, кайсы бир учурда ого бетер аркайып, жылдыздар менен өбүшкөнсүп ан сайын бийик көрүнөт. Чыкылдаган чилденнин күчүнө чыдай албай, ар кайсы жерден чарт кеткен көк кашка муз, айдын жарыгы менен чагылышып, өтө кооздук кейпин кийет.

Орто-Кыргыз кыштоосунун баш жагындагы калын сары бетегелүү түз жайытты Сары-Жайык деп аташат. Ошол Сары-Жайыктын бетинде мелтиреген ак карды тээп оттоп жаткан жылкылар, Кара-Тоо жактан соккон жылаңач аязды тоготуп да коюшпайт. Көп жылдан бери жылкы баккан Чекериев Токтогон Кара-Кече жактан эки карышкыр ашып түшүптүр деген кабарды уккандан бери жылкыны түнкүсүн да кайтаруучу болгон. Азыр ал кийиз өтүтүн уяң кийиз байпак менен кабаттап кийип, ышкынтүпкө боёгон сары тонунун сыртынан, кара чылбырды кабаттап курчанып, башындагы түлкү тебетейдин жылуусу жетпей баратканда сарытондун жайкалган саңсал кара көрпө жакасын жогору кайрып, 32-мылтыгын дүрмөттөгөн болдон далысына асып, кайкы карагер бээни минип, жылкынын ичке колот жак четинде турат.

Айдын жарыгы ак кардын өңү менен айкалышып, жылкыларды түрүнө чейин дааныс көрсөтөт чилденин жылаңач аязы Токтогондун бетин, мурунун, кулагын

жалмалап жиберген сайын, тыбыт колкөлпактын ичиндеги жылуу алаканы менен ушалап, улам жылкынын жанына чукул бастырып келет.

Алда кайдан бир жылкычынын үнүн угуп, Токтогон дагы удаа эки жолу кийкырды эле, тыныч оттоп жаткан жылкылар башын жерден дароо жулуп алышып, эки жакты карап, кайра оттой башташты. Узун түндөгү мейкин талаанын ээндигинде, ээрчиген жылкыларынан башка эч кандай эрмеги жок Токтогон нечен ойлорду ойлоп, нечен санааларды кыдыртты. Ал мындан мурунку баккан учурларын, келечегин — баарын кыдыртып ойлоду. Ар дайым аттын үстүндө тургандыктан канчалык жылуу кийинсе дагы буту чымырай баштады эле, түшө калып бээсин тушай коюп, ары-бери жөө басты. Ал жылкынын четинде калып карды онду-солду тээп, обочолоп оттогон жалгыз караяндын жанына келди эле, ал «күлүк бээ» деген ак туяк кара бээ экен. «Ой жаныбар ай, колхозго далай тукум бердин, өзүн да далайга келип калдың го! Жыл сайын төл башы болуп тууган сүттү кара кашка бээ да сенин балаң, кичи кулак кашка айгырды да сен туудун, үч балаң кеске толуп, фондута бөлүндү, ошонун ичиндеги Карашумкар деген жылкынын чын баласы го чиркин! Армияда аны кандай азамат минди экен?» — деп Токтогон ар бир жылкы жөнүндө өзүнчө ой, өзүнчө тарыхка кетип жатты.

Ал буту жылыгандан кийин кайра келип, атына мине турган болуп адамдын чыдамын жадаткан чыкылдаган суук түндүн кайсы маал болгонун билүү үчүн асманга көз жиберди. Үркөр Кара Тоону оң жак багытына түшүп, ай бешимден өтүп калганын көрүп, «таңга дагы бир эт бышым калган экен. Түндүн узундукка мактана бере турган кези экен го чиркин ай! Жарыктың жылкы, маңдын жүзүрмөңүсүн го! Карачы, күндүр-түндүр күрсүздөтүп өткөт да жүрөт. Көпчүлүгү кыштан күлгү калыбы менен чыгат. Кайсы бир гана картандары, өтө жаштары жүзөкүрөөк болор, ошондо да кыштын ырайына жараша болот. Кайтсе да мен, баккан маалыма ишенем, кыштоо жайлуу, маалым семиз. Быйыл мен баккан жылкыдан элүү бээ тууйт. Мен булардын аман чыгып, аман турууна тилегим мен жана өзүм да ишесем. Өзүм ээлик, өкмөт-түн ишеничин айтсам, маалым менен ишеничминди айтсам болду». — деп Токтогон жылкынын баш жагын

кайрып коюп, күн чыгыш жакты карады эле, ала саамай болуп атып келе жаткан танды көрдү.

Жайдын таңы адамдын көңүлүн ачкан сыдырым жел менен сүрөт, кышкы таң темир аяздын жаланган суугу менен сүрөт. Жумалы карыя айткандай, мунун да өзүнчө сулуулугу бар. Аран жаш болуп дабышы чыккан булактардан ак чуудадай созулуп, буулар көтөрүлөт. Суунун жээгиндеги кырчындарды орогон ак бубактар пахтанын буласындай болуп, жапсыз булактын көркүн ачкансып турат.

Кара муртка калдайган ак муз тоңуп, кара көрпө жака күмүш бувак менен бууралана тартып, атынын кош таноосуна кыдырата бермет тизгенсип, төрт бутун чачысы шалдырттап муздан көбүк тагынып. Токтогон түнкү жайыттан келип, атын короого байлап, үйүнө кирди.

Жумалы чал короонун кырындагы төшөгүнөн туруп келип, саратан жеп кургаган кой көндөн, мешке чоң калап, үйдөгүлөрүн тургузду. Койлор да бышкырып, жөткүрүп, орундарынан туруп, жайытка казынып, короонун эшигин ачыларын күтүштү. Ар кайсы үйдөн созолонуп чыккан түтүн, чилденин күчүн шылдың кылгансып улам жогору көтөрүлдү.

Жумалы түндөгү жонуп, сулуулап койгон четин таягын улам кармалап, жылуу мештин түбүнө олтурду.

— Эми койлорунду жайып чыкпайсыңбы? — деди кемпир.

— Кемпир, эмине шашасың? Сууктун тумшугу сына түшсүн. Койду эртең менен жайыраак чыгарып, кечинде кечирээк алып келген жакшы. Сени да жылуу төшөктөн алып барып эле, шыралаң сууга көтөрүп урсам, жакшы көргөнү турасыңбы? Ооруп калдым деп кечинде эле мага бир тиерсиң.

— Ырас, мал дагы адамдай эле эртең менен чыйрыкканы кыйын — деп кемпир макул болду.

Жумалы жылуу кийинип, сулуулап жонгон четин таягын колуна алып, карды качырата басып, Сары-Жонду бет ала жайылган калын койдун артынан бара жатат... Ал Сары-Жондун күнгөн жагын, үч-төрт күндөн бери кой жайып жүрүп, отун торсултуп жибердимби деп ойлоп, өйүзгү тескейди карай жайсамбы — деди дагы, «жок, аны эми бир кар жааганда көчкү көчүрүп жиберип, анан жегизейин деп ойлоду. Кээси

кагыи кууп, кээси тээп оттоп жаткан койлорду карап, Жумалы бир дөнгө чыгып, таягына жөлөнүп турду. Кыштын эртен мененки күнү, нурун кыйгачынан төгүп, адамды анчалык жылытпаса да, жылуулуктун таасирин түшүрүп турат. Жумалы турган чокудан ала жердин баары алаканына салгандай көрүнөт. Ал тегерекке көз жиберип олтуруп, алыстан мунарыктап көрүнгөн кыштакты карады.

Ал өзүнүн колхозунун кыштагы. Жумалы ойлоду: «Ушул азыр да кыштакта эминен жумуш бар? Үрөөн тазалап жатышкандыр, жер семиртүүнүн аракетин көрүп жүрүшөт бекен? Башкармабыз болсо, сарайдан унаалардын багылышын көрүп, соко-шайманды ондо-туп жаткандыр, деги кыштактагылардын жумушу азыркы биздин жумушка караганда жеңил эле эмеспи?» — Мына ушуну ойлоп келгенде, эртен менен үйүнөн чыгарда таруу бозодон эки кесени ичип алган Жумалы, карт кекирип койду. Бозонун жыты каншаарды жарып өтчүдөй болгонунан: «Ээ, кемпир кыраан чыгарып койгон экен ээ!» — деди.

— Бирок, — деди Жумалы, — кыштактагылардын жумушу азыр биздикинен жеңил болгону менен, жайкысын биздикинен оор. Ал кезде биз чатыраган кең төргө конуп алып, кертисге коюу жууратка ныксырап, жашыл тескейге койду жайып коюп, жайлоонун гүлү анкыган шибериңде жатабыз, — деп өйүзгү калкылдаган Ала-Тоо жактагы Миң-Теке жайлоосун карап койду. Ал кайра кыштак жагына көз түшүрүп, кыштактагыларды ойлоп келип — Менин жамал кара уулум кандай окуп жүрөт болду экен? Сагындым. Ал заңгыраган жасалгалуу мектебинде окуп жүргөндүр. Мен да заңгыраган Ала-Тоонун арасындагы алыс кыштоодо мал багып жүрөм, — деген күлүмсүрөн өзүнүн жумушуна, баласынын окуп тарбияланып жатканына ыраазы болду.

Жумалы чал турмушунун жетиштүүлүгүнө, ишинин жакшылыгына, бала-бакырасын, малынын аманчылыгына кубанды жана ата курсагындагы «кыраан» чыккан таруу бозонун кубаты кошулдубу, ичинен бирдемелерди кынаыладатып өйүз жактан көзүн айырбаган бойдон ыраан да койду. Аалы жагындагы турук кардын арасынан булаган сары бетегелерди чубап, ууртун толтура чайнап оттогон койлорун көрдү.

— Мына бул кара кой былатыр эгиз тууду ээс, бы

был да курсагы чоң экен. Тетиги боз кой былтыр ара тууп, козусун кемпирим аран мал кылды эле. Тээтигил кара койдун бутун жазында таш тийип сындырып кетти. эле, мал докторлорго көрсөтүп жүрүп айыктырдым. Бул мага күмбөз салып берсе да, эмгегим көп өттү. Ошондон бери кичине кытып калды, эч нерсе эмес, иши кылып тукум берсе болду. Быйыл төлдөн, биздин колхоз дагы бир жолу биринчиликти алса экен. Койлор семиз, кыштоо жайлуу, оюбуз ордунан чыгаар. — деп дагы колхозу жакты карап койду.

Жумалы аркы берки ойлорду кыдыртып, койлорундагы улам от жерге кыдыртып жайып жүрүп, кыштын кыска күнүнүн кечин кандайча кирип калганын өзү да сезбей калды. Күн уясына кирер замат эле аз убакыт өтпөй, тоо арасын күүгүм чала баштады. Булактардын таң ата көтөрүлгөн буулар, кыштоодогу малчылардын үйүнүн кечки отунун түтүнүнө кошулуп, ого бетер коюланды. Ак бубак баскан күүгүм менен аралаш Орто-Кырчын кыштоосундагы ар кайсы колхоздордун күтүрөгөн көп коюу адыр-адырдан сары бетегеге дардая тоюшуп, жылуу короолоруна кире башташты.

Жумаалы абышка короонун оозун бекитип жатканда Токтогон жылкычы жүлүнгөн каракер бээ менен учуругун карысына сүйрөтүп, түлкү тебетейин баса кийип, түнкү жайытка кетти.

Жумаалы аксакал лапылдап ысыган үйүнө жай отуруп, ак буудайдын пахтадан жумшак ачыган нарын кабелтеп чайнап, кыпкызыл чыккан мамиле чайын иче баштады. Ал өзүнүн турмушуна ыраазы болуп келип, Сталинди кылт эсине түшүрүп, төрдөгү портретин карап: «Мал-жан аман. Иш оңунда. Антым аттарылат!» дегенсип күлүмсүрөдү.

Бир аздан кийин Жумаалы карыя жапжарык үйүндө отуруп, келинине кызык китептер окутун угат же болбосо, патефонун сайратып эрмек кылат.

*«Советтик Кыргызстан» журналы,
март, 1950-ж., № 3*

МАЗМУНУ

АНГЕМЕЛЕР

Эки куданын чыры	3
Атшөбөл калган ок	18
Сырдан чыккан чыр	21
«Осмопаллы дөөкүй»	26
Төлгөнүнүн сыр	28
Ачылду аяш	34
Көчкөк койдон жоош эмес	38
Жеңтектин керээзи	43
Ачылбаган кат	48
Эненин сүйүүсү	72
Ася	83
Каг	88
«Акын»	92
Кыял	99
Толкун	104
Көржемечи	107
«Аман эле болжун»	111
Жол жомогу	119
Чалдык тилеги	122
Чоң окууга жомоордо	126
Уйку	130

ФЕЛЬЕТОНДОР

Жеңт деген эмес	133
«Дүжүр» буз»	136
Шашыган кызык	137
Баялуу байлам	140
Бул менен буттубу, соңун буттубу»	143
«Көңүл буруучулар»	149
Суу, суу!	152
Кургак мончок менен кулаган мончоктор	154

ПЬЕСАЛАР

«Эртеңки Бүдөлмөн»	188
«Курорттук окуя»	219
«Жеңтектин керээзи»	264
Бүткөй калган таяк»	286

СЫН ЖАНА БИБЛИОГРАФИЯ

1955-жылдын жыйнагы	310
Талашка төгөрөйк чыгармачы	328
Чыңан кытармачы	326
Жаш жазуучулардын менен эмес алып барылыз	340

ОЧЕРКТЕР

Агитатор
Төл
Канал көркү
Кыргыз офицерлери
Ок
Жазгы жайыт
Талаадагы тамаша
Ак койдун өлүмү
Таң алдында
Жайыт үстүндө
Күлбүбүнүн күндөлүк ишин
«Кер табылгы»
Суусамыр суктандырды
Келечек
Токтогул Талас элинде
Зоотехник Буйлашса
Кыштоодо

340
283
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400

МИДНИ

Редактору Жамиев Ж.
Сүрөтчүсү Сагымбаев М.
Техникалык редактору Шевченко Л. Я.

Терүүгө 27.07.93 берилди. Басууга 25.09.93 кол коюлду. Ка-
газдын форматы 84x11/2. Физ басма табак 1396 шарттуу
басма табак 21.84, учеттук басма табак 24.84 Заказ 1488
10 000 нуска Келишимдик баа

«Эчкун» мамконцернинен басылды. 720023. Биниш теары,
С Ибрагимов көчөсү, 24

1. 'say an' say dan
2. nok ton

8.



Er aŭdo meĝan
kaskadon de ŝanĝoj

कन - कनिका सू

4th Kaulandajir

ВУ и измерения

изучаю книгу и

Handwritten: *Handwritten*

мужу твоему. Анна' убо

in the
Kapsen
The same

Handwritten: Карман - Складенный

As suggested by the Kimbly

~~Корона~~ : Корона - это...

конца охоты - Кусты
августа? В 6?

gratias agere. Oportet tamen

1268 Khasiyan T. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2050. 2051. 2052. 2053. 2054. 2055. 2056. 2057. 2058. 2059. 2060. 2061. 2062. 2063. 2064. 2065. 2066. 2067. 2068. 2069. 2070. 2071. 2072. 2073. 2074. 2075. 2076. 2077. 2078. 2079. 2080. 2081. 2082. 2083. 2084. 2085. 2086. 2087. 2088. 2089. 2090. 2091. 2092. 2093. 2094. 2095. 2096. 2097. 2098. 2099. 2100. 2101. 2102. 2103. 2104. 2105. 2106. 2107. 2108. 2109. 2110. 2111. 2112. 2113. 2114. 2115. 2116. 2117. 2118. 2119. 2120. 2121. 2122. 2123. 2124. 2125. 2126. 2127. 2128. 2129. 2130. 2131. 2132. 2133. 2134. 2135. 2136. 2137. 2138. 2139. 2140. 2141. 2142. 2143. 2144. 2145. 2146. 2147. 2148. 2149. 2150. 2151. 2152. 2153. 2154. 2155. 2156. 2157. 2158. 2159. 2160. 2161. 2162. 2163. 2164. 2165. 2166. 2167. 2168. 2169. 2170. 2171. 2172. 2173. 2174. 2175. 2176. 2177. 2178. 2179. 2180. 2181. 2182. 2183. 2184. 2185. 2186. 2187. 2188. 2189. 2190. 2191. 2192. 2193. 2194. 2195. 2196. 2197. 2198. 2199. 2200. 2201. 2202. 2203. 2204. 2205. 2206. 2207. 2208. 2209. 2210. 2211. 2212. 2213. 2214. 2215. 2216. 2217. 2218. 2219. 2220. 2221. 2222. 2223. 2224. 2225. 2226. 2227. 2228. 2229. 2230. 2231. 2232. 2233. 2234. 2235. 2236. 2237. 2238. 2239. 2240. 2241. 2242. 2243. 2244. 2245. 2246. 2247. 2248. 2249. 2250. 2251. 2252. 2253. 2254. 2255. 2256. 2257. 2258. 2259. 2260. 2261. 2262. 2263. 2264. 2265. 2266. 2267. 2268. 2269. 2270. 2271. 2272. 2273. 2274. 2275. 2276. 2277. 2278. 2279. 2280. 2281. 2282. 2283. 2284. 2285. 2286. 2287. 2288. 2289. 2290. 2291. 2292. 2293. 2294. 2295. 2296. 2297. 2298. 2299. 2300. 2301. 2302. 2303. 2304. 2305. 2306. 2307. 2308. 2309. 2310. 2311. 2312. 2313. 2314. 2315. 2316. 2317. 2318. 2319. 2320. 2321. 2322. 2323. 2324. 2325. 2326. 2327. 2328. 2329. 2330. 2331. 2332. 2333. 2334. 2335. 2336. 2337. 2338. 2339. 2340. 2341. 2342. 2343. 2344. 2345. 2346. 2347. 2348. 2349. 2350. 2351. 2352. 2353. 2354. 2355. 2356. 2357. 2358. 2359. 2360. 2361. 2362. 2363. 2364. 2365. 2366. 2367. 2368. 2369. 2370. 2371. 2372. 2373. 2374. 2375. 2376. 2377. 2378. 2379. 2380. 2381. 2382. 2383. 2384. 2385. 2386. 2387. 2388. 2389. 2390. 2391. 2392. 2393. 2394. 2395. 2396. 2397. 2398. 2399. 2400. 2401. 2402. 2403. 2404. 2405. 2406. 2407. 2408. 2409. 2410. 2411. 2412. 2413. 2414. 2415. 2416. 2417. 2418. 2419. 2420. 2421. 2422. 2423. 2424. 2425. 2426. 2427. 2428. 2429. 2430. 2431. 2432. 2433. 2434. 2435. 2436. 2437. 2438. 2439. 2440. 2441. 2442. 2443. 2444. 2445. 2446. 2447. 2448. 2449. 2450. 2451. 2452. 2453. 2454. 2455. 2456. 2457. 2458. 2459. 2460. 2461. 2462. 2463. 2464. 2465. 2466. 2467. 2468. 2469. 2470. 2471. 2472. 2473. 2474. 2475. 2476. 2477. 2478. 2479. 2480. 2481. 2482. 2483. 2484. 2485. 2486. 2487. 2488. 2489. 2490. 2491. 2492. 2493. 2494. 2495. 2496. 2497. 2498. 2499. 2500. 2501. 2502. 2503. 2504. 2505. 2506. 2507. 2508. 2509. 2510. 2511. 2512. 2513. 2514. 2515. 2516. 2517. 2518. 2519. 2520. 2521. 2522. 2523. 2524. 2525. 2526. 2527. 2528. 2529. 2530. 2531. 2532. 2533. 2534. 2535. 2536. 2537. 2538. 2539. 2540. 2541. 2542. 2543. 2544. 2545. 2546. 2547. 2548. 2549. 2550. 2551. 2552. 2553. 2554. 2555. 2556. 2557. 2558. 2559. 2560. 2561. 2562. 2563. 2564. 2565. 2566. 2567. 2568. 2569. 2570. 2571. 2572. 2573. 2574. 2575. 2576. 2577. 2578. 2579. 2580. 2581. 2582. 2583. 2584. 2585. 2586. 2587. 2588. 2589. 2590. 2591. 2592. 2593. 2594. 2595. 2596. 2597. 2598. 2599. 260

~~Ant. ...~~ Ant. ...

Кембридж, Пасадена, Калифорния

карт. Кубань акынан Көз.

94. А. И. Ковалев

Dr. Wm. A. Smith, Jr., New York

~~My name is [unclear]~~
The [unclear] [unclear]